

AZ IGAZSÁGÜGYI
ÉS KÖZIGAZGATÁSI TISZTVISELŐK RÉSZÉRE
1913. ÉVI OKTÓBER 1–15. NAPJAIN RENDEZETT
III. JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI
TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAMON
TARTOTT

ELŐADÁSOK

KIADJA:
A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI TOVÁBBKÉPZÉS
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

BUDAPEST,
PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA.
1914.

A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI TOVÁBBKÉPZÉS KÖZPONTI BIZOTTSÁGA.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium részéről:

ELNÖK:

Dr. MAKAY BÉLA
VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERI TANÁCSOS.

ÜGYVEZETŐ TITKÁR:

Dr. FRIEDMANN ERNŐ
KIR. ÜGYÉSZ.

TAGOK:

A belügyminiszterium részéről:

Dr. VICZIÁN ISTVÁN
MINISZTERI TITKÁR.

A földmivelésügyi miniszterium részéről:

ZSEDÉNYI BÉLA
MINISZTERI TANÁCSOS.

A honvédelmi miniszterium részéről:

Dr. MELICHÁR KÁLMÁN
MINISZTERI TANÁCSOS.

Az igazságügyminiszterium részéről:

Dr. RÖTZER FERENCZ
MINISZTERI OSZTÁLYTANÁCSOS.

A kereskedelemügyi miniszterium részéről:

Dr. MALOBICZKY JÁNOS
MINISZTERI OSZTÁLYTANÁCSOS.

A pénzügyminiszterium részéről:

Dr. KÁLLAY TIBOR
MINISZTERI OSZTÁLYTANÁCSOS.

**A BIZOTTSÁG ELNÖKÉNEK HIVATALOS HELYISÉGE:
V., AULICH-UTCZA 8. SZ. III. 8.**

Büntetőjogunk átalakulása.

Dr. Angyal Pál, egyetemi tanár.

Ha látásom nem csal és a kézenfekvő jelenségek egybevetése alapján helyesen következtetek, úgy megállapíthatom, hogy hazai büntetőjogunk ezidőszerint elevenbe vágó átalakulás idejét éli. Büntetőtörvénykönyvünk életbeléptetése után ugyan nemsokára megindult az annak célszerű átalakítására irányuló reform-mozgalom és az elmult harminc év alatt a revizionális javaslatok egész sorozata jött létre (Schedius, Illés, Balogh, Finkey, Angyal), mindazonáltal ezek a munkálatok a kódexnek csak egyes részleteit ölelték fel és csak a legkirívóbb hibák kiigazítását és legérezhetőbb hiányok betöltését tűzték ki feladatukul. Oka e látszólag bátortalan törvényelőkészítő munkálkodás ily hosszú időn keresztül mutatkozó eredménytelenségének, hogy a büntetőjog területén az elmult évtizedekben az állandó forrongás jeleivel találkozunk és így talán nem is lett volna kivánatos oly intézményeket léptetni életbe, melyek sem tudományosan megvitatva, sem gyakorlatilag kipróbálva nem voltak. A legutolsó évek azonban e tekintetben is már oly eredményekhez és igazságokhoz juttattak, hogy elérkezett az ideje annak, hogy mi is nyugodtan értékesíthessük azokat az immár világszerte elismert és részben intézményesített tanulságokat, melyek a büntetőjogi forrongás leszürődéseiként jelentkeznek. Ma már túl vagyunk azon a korszakon, melyet még egy évtized előtt Balogh Jenő úgy jellemzett, hogy: a «lassú átalakulás átmeneti idejét éljük». Ma elérkeztünk az új irányok kiforrott eszméinek időpontjához, miből folyólag túl a hamleti töprengés időszakán, nincs ok, hogy a törvényhozás tovább is késlelkedjék s valami jobbat várjon. Az újjáalkotás e szelleme hatotta át az igazságügyi kormányt, midőn hónapokkal ezelőtt megbízást adott négy szakférfinak (Bernolák Nándor, Finkey

Ferenc, edvi Illés Károly és Angyal Pál), hogy immár a modern iskola irányelveinek szem előtt tartásával készítsék elő az új büntető törvénykönyv tervezetét. A tervezetek elkészültek és alig tíz napja, hogy azokat az Igazságügyminister Úrnak felhatalmazása alapján Magyar István kir. főügyészhelyettes úr a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesületnek Magyar Csoportja által rendezett díszülésen bemutatta. A közel jövőben szaktanácskozmány fog e tervezetekkel foglalkozni, melynek vita-eredményéhez képest csakhamar elkészül a végleges szöveg tervezete, valamint a különös rész anyaga és nincs kizárva, hogy rövid egy-két év alatt Csemegi büntető-kódexét fel fogja váltani az új, modern alapokra épitett büntetőtörvénykönyv.

A modern büntetőjogi eszméknek a törvényhozás terén való térfoglalása külföldön már valamivel előbb bekövetkezett. Rövid egy évtized alatt sorra keletkeztek az új gondolatokat megvalósítani törekvő tervezetek, így, hogy csak a kiemelkedőbbeket említsem: az 1908-ik évi svájci javaslat, az 1909-iki német birodalmi büntetőtörvénykönyv tervezete és az 1911-ben ennek válaszaként több német professzor által készített ú. n. Gegenentwurf, az ellentervezet, az 1912-ik évi osztrák Regierungsentwurf, az 1912-ik évben közzétett dán tervezet stb. A részleteket tekintőleg mi sem maradtunk el, amennyiben már 1908-ban megalkottuk a Büntető Novellát, mellyel törvénybe iktattuk a feltételes elitélés intézményét és átalakítottuk a legujabb követelmények szerint a fiatalkorú bűntettesek büntetőjogát, a folyó évben kiegészítettük e törvény rendelkezéseit s a fiatalkoruak biróságáról szóló törvénnyel ismét egy nagy lépést tettünk előre a fejlődés útján, majd ugyan a folyó évben hozott 1913. évi XXI. t.-cikkel a közveszélyes elemek egyik kategóriáját igyekszik a bölcs törvényhozó megfékezni. Mindmegannyi modern eszmének megtestesülése!

Jellemző, hogy a büntetőjognak ilyetén, a külföldi fejlődéssel lépést tartó átalakulása nem véletlen esemény, hanem úgy látszik egyazon tényezőnek hatásaként az összes kultúrterületeken létrejött eredmény. Ez az ily együttes fejlődés különben minden korban észlelhető. Igy, midőn Európaszerte megerősödik az állami büntetőjog, hazánk sem marad vissza, amennyiben Szent István alatt, csekély kivételtől eltekintve,

a büntetőjog kezelése épúgy az állam kezébe megy át, mint ugyan a X—XI. századokban Európa többi államában. A központi hatalom gyengülése folytán bekövetkezett jogbizonytalanság nálunk is, külföldön is egyidőben éreztette sokszor már-már tűrhetetlen hatásait és midőn ennek megszüntetésére a külföldön létrejön a német jogterületen 1532-ben V. Károly híres büntetőtörvénykönyve, a Constitutio Criminalis Carolina, midőn a többi európai államok is törvénykönyvekkel igyekeznek a jogbizonytalanságot megszüntetni, ugyanakkor jön létre hazánkban Werbőczy Hármas könyve 1514-ben, mely ugyan nem kifejezetten büntetőtörvénykönyv, de rendkívül sok, még ma is értékes büntetőjogi szabályt tartalmaz (többek között a jogos védelemről). De lépést tartott a hazai és külföldi büntetőjog fejlődése a legutolsó időkben is, abban a korszakban, melyet a büntetőjog ujjászületése korának szokás nevezni. Midőn a fejedelmi kényuralmi elvet ledönti a humanizmus eszméje, midőn a XVIII. század utolsó évtizedeiben megjelennek a mai büntetőtörvényeknek első fecskéi, mi is ott vagyunk a reformerek között. Elég, ha csak az 1792-ik évi javaslatra hivatkozom, mely éppenséggel nem marad vissza a korbeli külföldi törvényhozási munkálatok mögött. A XIX. század híres törvénykönyvei között pedig méltó helyet foglal el az ugyanazokon az eszméken felépült 1843-iki híres javaslat, valamint az immár korhadásnak indult Csemegi-kódex. És midőn ma az új büntetőtörvénykönyv küszöbéhez jutottunk, szinte nem teszünk egyebet, mint hogy meg akarjuk közelíteni azt a nagy célt, melynek elérésére ma már minden kultúrállam törekszik, hogy t. i. a büntetőjogot, mint a társadalom védelmét szolgálni hivatott eszközt építsük ki.

De vajjon csakugyan az a célja a büntető törvényeknek, hogy a társadalmat a bűntettesekkel szemben a mainál hatályosabb védelemben részesítse?! A klasszikus iskola néhány túlkonzervativ képviselőjétől eltekintve, ma már mintegy átment a köztudatba, hogy a rideg megtorlás nem lehet a büntetőjog célja, nem már azért sem, mert az ebben az eszmekörben kiépített finom elméletek ugyan kivülről igen szépen festettek, de nem elégítettek ki senkit, mert sem megnyugvást nem keltettek, sem a bűnesetek számának csökkenését nem érték el.

A klasszikus iskola s annak büntetőtörvénykönyvei kelet-

kezésük idején magasztos hivatást töltöttek be és szemben a XVIII. század utolsó évtizedét megelőző jogállapottal, valóságosan áldás számban mentek. Elég, ha ebből a szempontból csak egy futólagos pillantást vetünk azokra a szomorú állapotokra, melyek a jogbizonytalanság büntetőjogi állapotait jellemezték. A bűncselekmények egyáltalán nem voltak meghatározva és így senki sem lehetett biztonságban afelől, hogy vajjon nem fogják-e egyik napról a másikra valamely egészen ártatlan cselekmény miatt, melyet utólag nyilvánítanak büntetendőnek, személyes szabadságától, esetleg életétől megfosztani. A büntetések és azok végrehajtása sem voltak szabályozva s ha volt valamiféle vezérlő szempont, úgy az abban állott, hogy minél kegyetlenebbekké kell tenni a büntetéseket, mert csak így remélhető az embereknek a bűncselekmények elkövetésétől való elrettentése. Egyebekben a legridegebb objektivizmus volt az uralkodó eszme, melynek következtében egyaránt büntették a gyermekeket, őrülteket. Mindehhez járult a perjogoknak szabályozatlan és siralmas volta; a nyomozó elv útját vágta minden egészséges differenciálódásnak s így egy kézben összpontosult a vádló, védő és bíró szerepe, a titkosság, írásbeliség és a kötött bizonyítási rendszer kapcsolatban a torturával tág teret nyitott a lehető legnagyobb visszaéléseknek; betetőzte ezeket a tűrhetetlen viszonyokat a börtönök sanyarú volta. Természetes következménye volt mindennek a polgári szabadság garanciáinak teljes hiányából eredőleg, hogy napirenden volt az ártatlanok elítélése és illetőleg a bűntetteseknek a megérdemeltnél szigorúbb, embertelen módon végrehajtott kínzások között való megbüntetése. És ez a rendszer éppenséggel nem érte el célját, mert a legnagyobb kegyetlenségek dacára szaporodtak a bűntettesek. Íme, a megtorló elven alapuló büntetőjog, mely sűrűen alkalmazta a bitófát, a pallost és a botot, nem ért célt, mert egyfelől nem védte meg kellően a társadalmat a bűntevőkkel szemben, másfelől a polgári jogoknak sem nyujtott elegendő biztosítékot. Úgy a tisztességes elem, mint a bűntevők, örökös rettegésben éltek; azok a bűntevőktől féltek, ezek meg a túlszigorú büntetésektől és kegyetlenségektől, amazoknál állandó nyugtalanságot váltott ki e rendszer, mely így minden fejlődésnek kerékkötőjeként szerepelt, ezeknél boszúra ingerelt a kegyetlenkedés és nemhogy elnyomta, sőt ellenkezőleg szította

a bűnelkövetés ingerét, mert régi tétel, hogy minél nagyobb a kockázat, annál nagyobb a betét.

Ily körülmények között be kellett állania a reakciónak és csakugyan be is következett a nagy fordulat a XVIII. század utolsó évtizedeiben. A legnagyobb gondolkozók szállottak síkra az emberiességi eszmék érdekében; a külföldön egy Beccaria, Voltaire, Sonnenfels, nálunk egy gróf Batthyány Alajos, Hajnóczy Imre és ezeknek minden szépért lelkesülő kortársai küzdöttek a harcvonalban. És a harc eredményeként újjászületett büntetőjog a régi állapotokkal szemben óriási változást jelentett. Hogy csak a jelentősebb különbségeket említsem: a törvénykönyvek homlokzatára íratott a nullum crimen sine lege féle elv, minek következtében a polgári szabadság megfelelő garanciát nyert; kimondatott a nulla poena sine lege principiuma is, mi viszont azt eredményezte, hogy az arbitrárius ítélkezés megszűnt; eltöröltetett a tortura s a bizonyítási rendszer általában felszabadíttatott a kötöttség alól, mi a szabad mérlegelés elvének előtérbe nyomulásával az igazságszolgáltatást közelebb juttatta ideális céljának megvalósításához; a törvény előtti egyenlőség elvét is a XVIII. század nagy reformerei viszik be a kódexekbe és a birói gyakorlatba. Ezeken az alapokon épült fel a klasszikus büntetőjogi iskola, melynek a büntetőjog múlt századbeli fejlődése során elévülhetetlen érdemei vannak.

A jelenleg érvényben levő büntetőtörvénykönyvek legnagyobb része, többek között a mienk is, a klasszikus büntetőjogi iskola terméke s mint ilyen, oly gyakorlat és tudomány kifejlődésére vezetett, mely szintén ez iskola alapgondolatainak felelt meg. Ez alapgondolatok, melyek egyben jellemzői is a klasszikus iskolának, a következők:

a törvény, tudomány és gyakorlat különös súlyt helyez a preciz definiciókra, ami tekintettel arra, hogy a polgári szabadság garanciáit kellett megteremteni, a dolog természetében fekszik; a magánjog beérhette a magánjogi vétség általános körülírásával, mert itt magánfelek állanak egymással szemben; más az eset, midőn büntetendő cselekményről van szó, mert itt az egyik fél az állam, mely a maga hatalmával és túlerejével könnyen visszaélhet a vele szemben álló magánegyén kárára;

a klasszikus büntetőjog az abstrakt büntetési tételek

megállapításánál úgyszólván egyedül azoknak s javaknak az értékét tartja szem előtt, amelyeken a büntetendő cselekmény következtében sérelem esett, mi aztán a javak bizonyos értékelésére vezetett; így a mai büntetőtörvénykönyvek alapján pl. megállapítható, hogy a mi kódexünk létrejötte idején legtöbbre becsülték az élet javát, már valamivel kevesebbre a testi épséghez való jogot, még kevesebbre a szabadság, majd a vagyon jogát és tán legkevesebb értéket tulajdonítottak annak a javaknak, melyre pedig a legkényesebbek vagyunk, a becsület javának; a kriminalitást mint társadalmi veszélyt a klasszikus iskola nem értékelte;

a felelősség kérdésében a klasszikus iskola az egyéni elvet fogadja el, szemben a megelőzőleg divott kollektiv felelősségi principiummal; eredetileg ugyanis tudvalevőleg az egyént csak mint egy kisebb-nagyobb társadalmi közület részét tekintették, cselekményét sem vették olybá, mintha azért csupán ő lenne felelős, sőt felelősségre vonták mindazokat, kik az illetővel bizonyos közösségben éltek; a kezdetleges büntetőtörvények, illetve gyakorlat büntette pl. a törzset, melyhez a bűntettes tartozott; a későbbi fejlődés során ez a gondolat annyiban maradt fenn, hogy nem ritkán birói ítélettel büntetés alá vonták a közvetlen bűntettes lemenőit, oldalrokonait stb.; már az egyéni felelősség rendszere a mindentől független szabad akarat tantételén épül fel s odavezet, hogy a mai judikatura kizárólag a bűncselekményt elkövető egyén terhére írja a kriminalitást és pedig még akkor is, amikor nyilván más tényezők is közrejátszottak annak kialakulásánál.

A most vázolt egyoldalú felfogás eredményezte a klasszikus iskola biráinál tapasztalható azt a felfogást, hogy ítélkezésük során a fősúlyt arra helyezik, hogy az elkövetett cselekményt elemeire bontva azon tünődjenek, vajjon betölti-e az valamely törvényes fogalom kereteit, minélfogva úgy a judikaturában, mint a tudományban a fogalmak kultusza fejlődött ki; másik nagy gondja biróságainknak, hogy a bűnösséget kizárólag etikai szempontból figyelve meg, értékeljék és a büntetéssel lehető pontosan lemérjék.

A bűntettesre alig fordított valaki is figyelmet, a bűnözés okaival meg éppen nem törődött senki. A büntetés kiszabása és végrehajtása körül folytonos és fokozatos enyhülés

állott be, itt-ott bizonyos túlzott humanizmus kap erőhöz, a letartóztatottak már-már nem büntetésben, hanem dédelgetésben részesülnek, és mikor így a büntetésben rejlő, amúgy is csekély visszatartó erő állandóan fogyatkozik, ugyanakkor a társadalmi viszonyok átalakulásával az erkölcsi állapotok mindinkább rosszabbodnak. Immár a csőd felé közelítettünk!

Rá kellett jönnünk, hogy a megtorlás elvén felépült büntetőjog nem elégítheti ki a hozzáfűzött várakozásokat. Be kellett ismernünk, hogy igaza volt már a XVIII. században a nagy Beccariának, ki fennen hangoztatta, hogy sokkal jobb megelőzni a bűnt, mint megtorolni. Eleinte nem a büntetőjogászok, hanem pedagógusok, börtönügyi tisztviselők, lelkészek, orvosok, szociológusok és általában a társadalmi kérdések iránt érdeklődő egyének foglalkoztak a prevenció nagy kérdéseivel. A XIX. század második felében fellép Lombroso, kinek tudományos működése egész forradalmat idéz fel. Ő és követői megalapítják a kriminál-biológiai iskolát, melynek főtétele tudvalevően, hogy a bűnözés oka egyedül az emberben és pedig annak testi tulajdonságaiban keresendő. Krafft-Ebbing csak annyiban tér el ettől a felfogástól, hogy ő az ember lelki tulajdonságaiban keresi a kriminalitás okait. Más területekre visz át a bűnügyi-társadalmi iskola, mely viszont nem a bűntettest, hanem azt a társadalmat okolja, melyben a bűncselekményt elkövetett egyén él; Lacassagnenak immár közhellyé vált mondása szerint: minden társadalomnak olyan bűntettesei vannak, aminőket megérdemel. E két szélső irányt mintegy összeköti az ú. n. közvetítő iskola, melynek otthona a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület, s melynek vezérférfiai: Liszt berlini, Prins bruxellesi és Van Hamel amsterdami egyetemi professzorok. Ennek az iskolának felfogása szerint a büntetendő cselekmény összetett jelenség, melynek kialakulására egyaránt befolyást gyakorol úgy az egyéni sajátosságok öszszessége, mint az állandóan és pillanatnyilag ható társadalmi, sőt egyéb (égövi, fizikai stb.) tényezők. A tudomány célja a kriminalitást okaiban tanulmányozni, a tételes jogok feladata pedig a leghelyesebbeknek felismert eszközökkel felvenni a küzdelmet a bűnösséggel szemben. A büntetést is oly eszköznek tekintsük, mely e küzdelemben méltóan sorakozik az többi preventiv jellegű eszközök közé.

Ezek az új irányok név alatt ismert modern iskola alap-

pillérei. Az elmult évszázad utolsó évtizedeiben a tudományos buvárkodások, megfigyelések, tapasztalatok gyűjtése során inkább csak az anyagot hordtuk össze, de részleteiben megindult az új büntetőjog épületének felépítése is. Kiépült és nagyjában már a tűzpróbát is kiállotta az intézmények egész sorozata, mint a feltételes elítélés, a fiatalkoruak külön büntetőjoga, a csavargók elleni hatályos küzdelem rendszere, a rehabilitáció intézménye, a megrögzött bűntettesekkel való védekező elbánás szabályai, a csökkent szellemi és erkölcsi értékű egyének elkülönítése, az alkoholisták elleni küzdelem helyes módszere stb. Ma már kibontakozik szemünk előtt a hatalmas épület a maga nagy arányaival.

Ez a mozgalom hazánkban sem maradhatott hatás nélkül. Már az 1892. évi Schedius-féle büntetőtörvénykönyv javaslat ismeri a feltételes elítélés intézményét, melyet azonban nagy óvatossággal csak tizenhat évvel később valósít meg az 1908 : XXXVI. t.-c. A reformálás útjára tényleg az 1906. évben lépünk, amikor Balogh Jenő, akkor egyetemi tanár vezetése alatt Finkey, Bernolák és csekélységem a tudományos közvéleményt is megnyerni igyekszünk az új eszméknek. Az első nagy eredmény a Büntető Novella; majdnem egy időben indul fejlődésnek a gyermekvédelem ügye, melynek egyik leglelkesebb apostola Ruffy Pál; 1907-ben bontakozik ki erős lendülettel a hazai patronage ügy, mely intézménynek kialakulásában elévülhetetlen érdemeket szerzett magának Rickl Gyula; a vidéki szervezés nagy munkáját főleg Horváth Dániel végezte, kinek némileg magam is segítségére voltam. Az újabb időkben, mint szintén az új eszmék megvalósulását előmozdítani törekvő intézmények és törvények említendők: a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913 : XXI. t.-c., de megelőzőleg a már említett 1913 : VII. t.-c., mely a fiatalkoruak biróságát szervezi és több szempontból tökéletesíti a züllött és erkölcsi romlás veszélyének kitett fiatalkoruak és gyermekek mentési akcióját. Nem kis mértékben fogja előmozdítani a jogbiztonságot az a javaslat, mely az esküdtbiróság helyes reformját fogja keresztülvinni, s mely a sajtó egészségtelen kinövéseit lesz hivatva lényesegetni anélkül, hogy magát a sajtószabadságot érintené. Hírlik, hogy a közel jövőben a társadalom legveszedelmesebb ellenségei, a megrögzött bűntettesek ellen is céltudatos küzdelmet kezdünk.

Mindezek a jelek meggyőzhetik az elfogulatlan szemlélőt, hogy valóban elérkezett a büntetőjog teljes átalakításának ideje s éppenséggel nem vádolható meg az igazságügyi kormány ötletszerüséggel, midőn a részletes reformok után az összefoglaló egészletes átdolgozást, helyesebben: újjáalakítást sürgeti. A mindjobban kibontakozó új büntetőjogot nem vezeti sem beteges szentimentalizmus, sem valamiféle enyhítő törekvés vagy éppen politikai célzat, hanem a társadalom védelmének gondolata. A mi törekvésünk, hogy a társadalom nagyobb nyugalmát biztosítva egyszersmind elősegítsük az erkölcsi, kultúrális és gazdasági fejlődést. Hő óhajunk, hogy a büntetőjog átalakulását nyomon kövesse a társadalomnak is olyannyira kívánatos átalakulása és megerősödése.

Az osztatlan legelőkről szóló törvény.

Dr. Bartha Richárd, kir. ítélőtáblai biró.

Előadásom tárgya az osztatlan közös legelőkről szóló 1913 : X. t.-c. ismertetése, utalással azokra az okokra, amelyek az 1913 : X. t.-c. megalkotását szükségessé tették. Azok a közgazdasági és szociális érdekek, amelyeket az idézett törvénycikk érint, a szabályozás új iránya és érdekessége egyaránt indokolttá teszik, hogy a törvénycikkel, életbelépése küszöbén itt, ebben a körben is behatóbban foglalkozzunk.

Állattenyésztésünk, amelynek jelentőségét a törvényhozás ismételten, legközvetlenebbül az annak fejlesztéséről szóló 1908 : XLIII. t.-c.-ben elismerte, mai gazdasági kultúránk mellett ez idő szerint és előreláthatólag még jó ideig igen nagy mértékben függ a meglevő közös használatu legelők fennmaradásától, gyarapításuktól és célszerű kezelésüktől. Állattartóinknak nagy részére, arra nézve t. i., amely a kisbirtokos gazdák és a törpebirtokosok sorából, valamint a birtoktalan néposztályból (vidéki kisiparos stb.) kerül ki, ily közös használatu legelő nélkülözhetetlen előfeltétele az állattenyésztésnek, minthogy a mesterséges takarmányozás útján való állattenyésztés egy bizonyos nagyságot meghaladó földbirtokot és tetemes forgó tőkét igényel. Állattartóinknak előbb említett kontingensére nézve ezeket az előfeltételeket a közös legelők pótolják. Ily legelők hiányában nem volna fenntartható állattenyésztésünk mai szinvonala és az ország lakosságának igen jelentékeny része elvesztené megélhetésének, vagyonbeli gyarapodásának egyik legbiztosabb, mással ez idő szerint nem pótolható alapját.

Ép ezért nemcsak a helyes mezőgazdasági politika, de általános szociális érdek is azt követeli, hogy közös legelőink fenntartásáról és ott, ahol erre szükség van, új közös legelők létesítéséről történjék gondoskodás.

E cél érdekében a törvényhozás már eddig is több kisegítő intézkedést tett.

Legkevésbbé volt érezhető a rendezés szüksége ott, ahol megfelelő terjedelmű községi legelők állottak rendelkezésre, mert ezeknél a vagyonkezelésre és a vagyonfelügyeletre vonatkozólag fennálló közigazgatási jogszabályok fenntartásukat és kihasználásukat elegendőkép biztosították. Ép ezért a törvényhozás e közlegelők tekintetében megelégedett az ellenőrzést és a legelőhasználatot érintő egyes rendelkezésekkel (1894:XII. t.-c. 15., 20., 21. §-ai), amelyeket most az 1913:X. t.-c. egyik-másik irányban kiegészít, amint erre még majd visszatérek.

Annál nagyobb szükség volt a kisegítő intézkedésekre azon egyéb közös használatu legelők tekintetében, amelyek még az 1848 előtti birtokviszonyok alapján maradtak fenn és amelyeknek fenntartását a birtokviszonyoknak gyökeres átalakulása, nevezetesen a korábbi birtokviszonyokat jellemző különböző kötöttségek megszűnése nagyban veszélyeztette. Ezek a legelők (a volt úrbéresek részére a legeltetési haszonvételek fejében közösben kihasított legelők, a volt szabadkerületi és nemesi közbirtokosságok közös legelői) a közös használatu legelők túlnyomó részét teszik és az ország egy nagy részében pótolják a szorosan vett községi legelőt.

Szükségessé vált mindenekelőtt a közös legelők feloszthatóságának korlátozása.

Az 1848. évi törvények által megszüntetett úrbéri kapcsolatból fennmaradt jog- és birtokviszonyok rendezéséről szóló 1871:LIII. t.-c. az itt első sorban figyelmet érdemlő úrbéri közös legelők tekintetében nemcsak hogy nem biztosította állandó közösségben maradásukat, hanem még kifejezetten megengedte egyéni felosztásukat és elidegenítésüket (1871:LIII. t.-c. 42., 56., 74., 79. §-ai) s mindössze csupán azt a korlátot állította fel, hogy ezeknek a legelőknek a felosztását s ezzel a közös használat alól elvonását attól tette függővé, hogy a felosztást a határba tartozó volt úrbéri földek $^1/_4$ részének tulajdonosai kérjék. A közbirtokossági legelők tekintetében pedig a felosztásnak ebben az időben még egyáltalán volt még törvényes korlátja.

A veszély felismerésével a törvényhozás sietett a további felosztásoknak elejét venni és a törvényhozási intézkedéseknek

egész sora jelzi a helyesebb felfogás térfoglalását. Az 1880 : XLV. t.-c. 25. §-a, az 1894: XII. t.-c. 12. §-a, az 1908: VII. t.-c. 8. §-a kapcsolatban az 1908: XXXIX. t.-c. 1. és 2. §-ával mértföldjelzői annak az útnak, amelyet a törvényhozás a kényszerközösség elvének érvényre emelésénél a 48 előtti időkből fennmaradt közös legelők tekintetében megtett.

E mellett a törvényhozás kiterjesztette gondoskodását új közös használatu legelők létesítésének előmozdítására is tekintettel arra, hogy közös használatu legelők a szükséges kiterjedésben nem állottak mindenütt rendelkezésre és hogy ott is, ahol ilyenek voltak, azokat a történeti fejlődés eredményeként sok esetben nem használhatják mindazok, akik a legelőhasználatra az illető községben rá lennének utalva.

Ide vonatkozólag utalok az 1894: V. t.-c. 5. §-ára, amely kötelezőleg megszabja közlegelők létesítését telepítéseknél.

Ezt a célt szolgálja a fentebb már idézett 1908: VII. t.-c. IV. 8. §-a és az 1908: XXXIX. t.-c. 2. §-a is, amikor azt rendelik, hogy «azokban a községekben, amelyekben az általános tagosítás kérelmezése idejében közlegelő nincs, vagy a meglevő közlegelő a község állattenyésztési érdekeit ki nem elégíti, a legelőt a tagosítandó összterületekből kell kihasítani, illetve kiegészíteni. A kihasítás vagy kiegészítés szükségét, úgyszintén az összterületből e célra kihasítandó terület nagyságát és helyét gazdasági szakbizottságának javaslata alapján a földmívelésügyi miniszter állapítja meg. A közlegelő megállapítható területe a tagosítás alá kerülő birtokok területének 5%-át meg nem haladhatja, hacsak az érdekeltség magasabb százalékban egyhangúlag meg nem állapodott».

Hogy az érdekelt birtokosság körében a közlegelő fontosságának felismerése tért hódított, mi sem igazolja jobban, mint az, hogy az idézett törvénycikkek életbelépésekor már folyamatban volt azoknál a tagosításoknál, amelyekre a közlegelő kihasítására vonatkozó ez a rendelkezés még nem nyert volna alkalmazást, számos esetben a birtokosság maga kívánta a közlegelőnek ilyetén kihasítását.

Kiegészíti ezeket a rendelkezéseket végül még az állattenyésztés fejlesztéséről szóló 1908 : XLIII. t.-c., amely 1. §-ának 8. pontjában újabb közös használatu legelőknek állami segélylyel való létesítésére nyujt módot.

Mindezek az intézkedések azonban a tapasztalat tanusága

szerint nem szolgálták elegendőképen az előbb említett közgazdasági és szociális érdekeket.

Még arra a célra sem bizonyultak elég hatályosaknak, hogy a meglévő közös használatu legelőknek a rendeltetésszerű közös használat alól elvonását megakadályozzák.

Az érintett törvényi rendelkezések ugyanis a közös legelőknek csupán felosztására nézve kivánván még kifejezetten a földmívelésügyi kormány jóváhagyását, a gyakorlatban sok esetben oly értelmezést nyertek, amely a közös legelő elidegenítését és megterhelését a társtulajdonosoknak ily jóváhagyás nélkül lehetővé teszi s ezen az úton, amint már eddig is sok esetben történt, tért engedtek arra, hogy a közös legelőket rendeltetésüktől elvonják. De nem nyujtottak a közigazgatási hatóságoknak elég hatályos eszközt arra sem, hogy a rendeltetésellenes tényleges használatnak (így a legelők feltörésének) minden esetben kellő sikerrel elejét vehessék.

Ezenfelül az 1894 : XII. t.-c. sem a legelő-rendtartás, sem a birtokosságok ügy- és vagyonkezelését illetőleg nem biztosított a közigazgatási hatóságoknak megfelelő felügyeleti jogkört.

A legfőbb baj azonban az volt, hogy a rendelkezési korlátok megállapításával egyidejüleg a törvényhozás nem gondoskodott a legelőközösségek részére megfelelő olyan szervezetről, amelynek segítségével a részeseknek a közös legelőhöz kapcsolódó gazdasági érdekei a közösségben kellő gondozást találhattak volna.

Az 1894 : XII. t.-c.-ben tett ugyan a törvényhozás némi kisérletet az osztatlan közös tulajdonban álló legelő birtokosainak szervezésére, ez a szervezet azonban kezdetlegesebb volt, semhogy a célnak megfelelhetett volna.

Speciális szabályok hiányában az 1848. előtti időből fenmaradt, valamint az előbb hivatkozott törvények alapján újabban létesült legelőközösségekre a magánjogi tulajdonközösségnek általános szabályai nyertek és nyernek még alkalmazást.

Mai magánjogunknak a közös tulajdonra vonatkozó szabályai azonban, minthogy a többségi elv érvényesülésének főként a jogi rendelkezések tekintetében nem engednek tért, az itt szóban forgó tulajdonközösségek céljainak nem felelnek meg. A gazdasági célszerüség szempontjai még azoknál

a tulajdonközösségeknél is, amelyeknél a részesek száma csekély, a többségi elv érvényre juttatását követelik meg a közös dolog igazgatásának, kezelésének és közös használatának kérdésében. Annál inkább szükség van erre az olyan közösségeknél, amelyeknél, mint az itt szóban forgóknál, a részesek száma gyakran igen nagy.

Sőt ezeknél a közösségeknél a többségi elv érvényre emelésében a szükségnek megfelelően még tovább is kell menni. Ezeknek a részeseknek rendesen nagy száma szükségessé teszi oly szervezet létesítését, amely a többségi elv érvényesülésének tért enged az igazgatás körén kívül azoknál a rendelkezéseknél is, amelyekhez, mint az ingatlan állagának elidegenítéséhez vagy dologjoggal megterheléséhez az általános elvek szerint az összes társtulajdonosok hozzájárulása lenne szükséges.

Itt a szabályozás hiányában a legelőközösségekben ma mindennemű rendelkezés felette nagy nehézségekbe ütközik, mert a nagyszámú jogosultak összességének hozzájáruló nyilatkozatát könnyen érthető okokból többnyire lehetetlen megszerezni. És ez itt annál nagyobb baj, mert a felosztást kizáró már ismertetett rendelkezéseknél fogva az itt szóban forgó közösségeknél nem érvényesülhet az általános magánjognak a közönséges tulajdonközösségek tekintetében a megfelelő szervezet hiányát enyhítő az a szabálya, hogy a társtulajdonosok a közösség megszüntetését kivánhatják.

A kellő szabályozás hiánya oka annak, hogy a közös legelők a részesek állattenyésztési érdekeit eddig nem szolgálták abban a mértékben, amelyben ezt megfelelő szabályozás mellett szolgálhatnák; oka azoknak a kétségeknek, amelyek a gyakorlati életben a részesek képviseletének kérdésében felmerülnek; oka annak, hogy a részes felek saját jól felfogott érdekük ellenére is a közösség megszüntetésére törekszenek és legelőbeli illetőségeiken sokszor potom áron túladnak, végül oka annak is, hogy a kellő hatósági felügyelet sem érvényesülhet megfelelően ezeknek a közösségeknek a közérdeket érintő működésével szemben. Csak így magyarázható meg hogy az a sötét kép, amelyet a közlegelők állapotáról a mult század első felének írói festettek, részben még ma is talál és hogy a közös legelő ma is még igen sokszor kopár sivatagként terül el a község szélén.

Az eredményes működést gátló ez akadályok okainak felismerése az érdekelteket több esetben arra indította, hogy a szükséges szervezetet autonom jogkörükben maguk létesítsék. A rendes eljárás e részben az volt, hogy a közös legelőben részes felek a legkülönbözőbb elnevezések alatt egyesületté (társulattá) alakultak, alapszabályaikban kijelentvén, hogy a közös legelő a részesek egyetemét, mint quasi jogi személyt, az egyes részes feleket pedig csak a szabályszerű használat illeti. Ezzel az illető közösségekben nagyrészt sikerült a fent vázolt gyakorlati nehézségeknek elejét venni.

A részes feleknek önkéntes társulása azonban gyökeres segítséget, a bajok gyökeres orvoslását nem nyujthatta, mert aránylag csekély számú esetben sikerült ez a rendezés és mert az ily rendezés érvényéhez jogi szempontból kétség férhet, különösen abból a szempontból, vajjon az ily szervezet szótöbbséggel megvalósítható-e.

A kellő szervezettség hiányán a törvényhozás az itt szóban forgó legelőkkel számos vonatkozásban egy tekintet alá eső közbirtokossági és közös úrbéri erdőknél részben már segített akkor, amikor az 1898 : XIX. t. c. második címében a reájuk vonatkozó gazdasági ügyek intézését a közös birtokosok gyűlésének hatáskörébe utalta. Csak részben, mert a közös erdő állaga feletti rendelkezést a közös birtokosok gyűlésének hatásköréből kifejezetten kivette és mert azon a téren, amelyre a közös birtokosok gyűlésének hatásköre ki nem terjed, fenhagyta a mai jogállapotot minden kétségével egyetemben. Közbevetőleg megjegyzem, hogy időközben a törvényhozás — osztatlan közös legelőkről szóló, most tárgyalandó 1913 : X. t.-c. nyomán — az 1913 : XXXIII. t.-c.-ben (9. §) a közös birtokosok gyűlésének hatáskörét kiterjesztette az állag feletti rendelkezésre is.

A főbb vonásokban ismertetett hiányoknak a felismerése, azok a tanulságok, amelyekkel az 1898 : XIX. t.-c. gyakorlati alkalmazása szolgált, a legelőközösségek szervezetének továbbmenő kiépítésére, valamint a felügyelet hatályosabbá tételére utaltak, nemkülönben oly intézkedésekre is, amelyek alkalmasak lehetnének arra, hogy a közös legelők használatát lehetőleg továbbra is azok részére biztosítsák, akik arra gazdaságuk és megélhetésük szempontjából leginkább reá vannak szorulva.

Ezek a szempontok voltak irányadók az osztatlan közös legelőkről szóló 1913 : X. t.-c. megalkotásánál.

Ami az alapvető kérdést, a szervezet kérdését illeti, ezt az 1913 : X. t.-c. (első fejezet) úgy oldotta meg, hogy a közös legelőkben részes feleket (a tulajdonostársakat) a közös legelőhöz kapcsolódó állattenyésztési érdekeik előmozdítására jogi személyiséggel felruházott társulati kötelékbe tömöríti és ezen cél érdekében a közös legelő felett való minden rendelkezést, amely a társulati köteléken kívül a tulajdonostársak megegyezésétől volna feltételezve, a társulatra ruház és kizárja azt, hogy a részes felek a közös legelőről a maga egészében — akár az állag, a használat és kezelés tekintetében — a társulaton kívül határozhassanak.

A társulattá alakulást az 1. §-ban meghatározott közös legelők tekintetében, amelyek legtöbbjére nézve jogunk már eddig is kényszerközösséget állapított meg s amelyeknél a társulattá alakulásra a tulajdonostársak nagy számánál fogva elsősorban szükség van, közvetlenül ex lege kötelezővé teszi. Ide tartoznak 1. a volt úrbéresek közös legelői, 2. a közbirtokosságok közös legelői, 3. a tagosítás alkalmával a már idézett 1908 : VII. és XXXIX. t.-c.-ek értelmében vagy egyezségileg osztatlan közös tulajdonul kihasított legelők, 4. az állattenyésztés fejlesztéséről szóló 1908 : XLIII. t.-c. 1. §. 8. pontjában megállapított állami segéllyel szerzett vagy javított legelők, végre 5. azok a közös legelők, amelyeket az 1—4. pontok valamelyike alá eső legelő részesei a közös legelő helyébe vagy annak kiegészítésére szereztek. Ezekre a közös legelőkre fektette a törvényhozó a legfőbb súlyt és a törvény részletintézkedéseiben is ezekre volt mindig első sorban tekintettel.

Hogy a nemzeti vagyon mily tekintélyes részéről van itt szó, annak illusztrálásául — a törvényjavaslat indokolása nyomán — utalok arra, hogy azok a legelőterületek, melyekről előbb az 1—3. és 5. pont alatt említést tettem, hozzávetőleg 1,480.000 kataszteri holdat tesznek ki.

Más osztatlan közös legelő tulajdonosai csak akkor kötelesek társulattá alakulni, ha azt a földmívelésügyi miniszter a törvény 2. vagy 3. §-a alapján elrendeli. A 2. §-ban meghatározott közös legelők tekintetében — ide tartoznak azok a közös legelők, amelyeket majorsági zsellérségek megváltása, telepítés vagy földeldarabolás (parcellázás) alkalmával közös használat

céljára hasítanak ki — a földmívelésügyi miniszter a társulattá alakulást akár az érdekelt tulajdonostársak illetőségek szerint számított többségének kérelmére, akár hivatalból is elrendelheti, ha a közösségből folyó ügyek vitelére a társulattá alakulás a tulajdonostársak nagyobb számánál fogva vagy az állattenyésztés érdekében egyéb okból kívánatos. Más osztatlan közös legelő tekintetében (3. §.) a földmívelésügyi miniszter a társulattá alakulást csak az érdekelt tulajdonostársak illetőségek szerint számított $^{2}/_{3}$ többségének kérelmére rendelheti el, ha ez a közösségből folyó ügyek vitelére az állattenyésztés érdekében azért kivánatos, mert a társtulajdonosok túlnyomó számban kisgazdák és érdekelt gazdaságaiknak száma legalább tíz.

A törvényjavaslat indokolása szerint hozzávetőleg 473.000 kataszteri holddal lehet számításba venni azokat a legelőterületeket, amelyek a 2. és 3. §. alapján fognak a törvény hatálya alá vonatni.

Arra, hogy a társulati kényszer még tovább kiterjesztessék, sem a felek, sem a közérdek szempontjából nem volt szükség. Tartózkodásra utalt e részben már az a jelentékeny munkateher, amelyet a társulattá alakulás a hatóságokra nézve jelent.

A megalakulásra a törvény az 1. §-ban említett közös legelők tekintetében egy évi határidőt szab a törvény életbelépésétől számítva; a 2. és a 3. §-ban meghatározott ingatlanok tekintetében a földmívelésügyi miniszter fog a társulat megalakítására határidőt szabni.

Világos és a lehetőségig kimerítő rendelkezéseket tartalmaz a törvény első fejezete ezenkívül még a megalakulás processusára nézve. A törvény a társulat megalakításánál számít a részes felek aktiv közreműködésére és a megalakulás céljára alakuló közgyűlés tartását rendeli.

Már ennek az alakuló közgyűlésnek megtarthatása végett, de a társulat fennállásának egész ideje alatt is elkerülhetetlenül szükség lesz egy társulati nyilvánításra (névjegyzék) a tagokról és társulati érdekeltségük arányáról.

Egy ilyen nyilvántartásra szükség lesz, dacára annak, hogy a tagság a közös ingatlanban való tulajdoni részesedésen alapszik és hogy a telekkönyvben olyan nyilvánkönyv áll rendelkezésre, amely hivatva van a tulajdoni részesedésre felvilágosítást adni. Szükség van reá, mert a telekkönyv a szóbanforgó felvilágosítást nem fogja minden esetben megadhatni

azért, mert az 1. §. alá eső közös legelők egy része a társtulajdonosok és illetőségeik kitüntetése nélkül van telekkönyvezve és mert az 1. §. alá eső közös legelők másik résézénél a telekkönyv tartalma annyiban, amennyiben a társtulajdonosokat és illetményeiket ki is tünteti, a tényleges helyzetnek sokszor nem felel meg azért, mert az időközi jogváltozások a telekkönyvben nem mindig lettek keresztülvezetve.

De még ott is, ahol a telekkönyv egyébként a társulati nyilvántartás céljának meg is felelne, gyakorlatilag szükséges, hogy a tagokat és jogosultságuk arányát feltüntető jegyzék, amelyre a közgyűlések tartásánál és a társulat működésénél állandóan szükség van, a társulat birtokában legyen.

Egyik első tennivaló lesz ezért ennek a névjegyzéknek az összeállítása. Hogy ez a társulat megalakulását túl hosszú ideig el ne odázza, a törvényhozó lemondott arról, hogy ez az összeállítás a legnagyobb garanciát nyujtó birói út igénybevételével történjék és ehelyett annak elkészítését a kellő publicitás biztosítása és a felügyelő hatóságok közreműködése mellett magukra az érdekeltekre bízza.

Ugyancsak még az alakuló közgyűlés előtt gondoskodniok kell továbbá a társtulajdonosoknak az alapszabályok tervezeteinek elkészítéséről is (7. §.). Ezeket a tennivalókat, amelyekben a tulajdonostársak támogatására a községi elöljáróságnak, a közigazgatási bizottságnak, esetleg a földmívelésügyi miniszternek megbizottja is közreműködhetik, legtermészetszerűbben azok lesznek hivatva elvégezni, akik a legelő-közösség ügyeit eddig vezették. Ami különösen a névjegyzéket illeti, ilyet legtöbbnyire eddig is vezettek és így annak az összeállítása az esetek túlnyomó számában előreláthatólag különösebb nehézséggel nem fog járni. Megjegyzem, hogy azok a legelőközösségek, amelyek — amint erre előadásom elején utaltam — már eddig is társulat módjára voltak szervezve, szintén kötelesek lesznek szervezetüket (alapszabályaikat) az 1913 : X. törvénycikk rendelkezéseivel összhangba hozni.

A névjegyzéket és az alapszabálytervezetet a községi elöljáróság, amelyhez azokat be kell mutatni, köteles lesz 15 napig közszemlére kitenni és ezt megfelelően közhirré tenni, hogy így az érdekeltek azok tartalmáról az alakuló közgyűlés előtt tudomást szerezhessenek.

Magának az alakuló közgyűlésnek a feladata 1. a köz-

hirré tett névjegyzéknek szükséges helyesbítése és hitelesítése és 2. az alapszabályok megállapítása. Harmadik feladata lesz, habár ezt a törvény nem is utalja kifejezetten az alakuló közgyűlés hatáskörébe, a legelőrendtartás megállapítása. Úgy az alapszabályokra, mint a legelőrendtartásra nézve a végrehajtási utasítás megfelelő mintát fog megállapítani a felügyelet megkönnyítését célzó egyöntetűség érdekében.

Az alakuló közgyűlésen, melynek határnapját a közigazgatási bizottság tűzi ki, ennek a hatóságnak, esetleg a földmívelésügyi miniszternek a kiküldöttje elnököl majd és a közgyűlés határozatai ellen 15 nap alatt panasznak lesz helye. Panasszal élhetnek nemcsak az érdekelt felek (tulajdonostársak), hanem az alakuló közgyűlés elnöke, a törvényhatóság tiszti ügyésze és a gazdasági felügyelőség is. A névjegyzék ellen beadott panaszok felett a közigazgatási bizottság határoz, az alapszabályok pedig földmívelésügyi miniszteri jóváhagyásra szorulnak, aki azokat panasszal meg nem támadott részükben is felülvizsgálja. Ép azért, mert az alakuló közgyűlés által hitelesített névjegyzék miatt még panasznak van helye a közigazgatási bizottsághoz és mert az alapszabályok még a földmívelésügyi miniszter jóváhagyására szorulnak, a tulajdonképeni megalakulás (a társulat képviseletére és a határozatok végrehajtására hivatott közegek megválasztása) egy újabb közgyűlés tárgya, amelyet a községi elöljáróság a névjegyzéknek és a jóváhagyott alapszabályoknak általa foganatosítandó kihirdetésétől számított 30 napon belül köteles egybehívni. Ezen a folytatólagos alakuló közgyűlésen az illetékes közegek megválasztásáig a községi elöljáróság egyik tagja fog elnökölni. Ha a közigazgatási bizottság vagy a földmívelésügyi miniszter megbizottat küldött erre a közgyűlésre is, az elnöklés joga ezeket, elsősorban a miniszter kiküldöttét illeti.

A közigazgatási bizottság által a panaszok alapján revideált névjegyzék annyiban végérvényes, hogy a társulattal szemben a tagság tekintetében mindaddig irányadó lesz, amíg annak helytelenségét az illetékes biróság a sértett fél keresetére valamely konkrét vonatkozásban meg nem állapította. A birói útra a névjegyzékkel szemben tehát csak birtokon kívül mehet a fél.

A törvény számol azzal a lehetőséggel is, hogy a tulajdonostársak jól felfogott érdekük ellenére esetleg azon lesznek, hogy passziv magatartásukkal a társulat megalakulá-

sát és ezzel a törvény rendelkezéseinek érvényesülését megakasszák, hogy nem gondoskodnak az alakuló közgyűlés megfelelő előkészítéséről (névjegyzék, alapszabálytervezet) és az alakuló közgyűlésen nem jelennek meg a határozatképességhez megkivánt számban (első izben: az összes illetőségekre eső szavazatok fele; ha első alkalommal az alakuló közgyűlés nem volt határozatképes, a második alkalommal: az összes illetőségekre eső szavazatok egynegyede). Ilyen esetben a törvény (14. §.) szerint a közigazgatási bizottság intézkedik a névjegyzék összeállítása és az alapszabályok tervezetének elkészítése iránt és az alapszabályokat a földmívelésügyi miniszter állapítja meg.

Minthogy a társulattá alakulásnak a közös legelővel való rendelkezési jog tekintetében messzemenő, harmadik személyeket is igen közelről érintő jogkövetkezményei vannak, a törvény a társulattá alakulásnak telekkönyvi feljegyzését rendeli azon esetek kivételével, amikor a közös legelőre nézve — amint erre mindjárt rátérek — tulajdonosul magát a társulatot jegyzik be, amikor külön utalás a társulattá alakulásra természetesen felesleges.

A társulat jogviszonyairól szóló második fejezetében a törvény mindenekelőtt kifejezetten megadja az itt szóban forgó társulatoknak a jogi személyiséget, amelynek alapján azok a törvény (1913 : X. t.-c.) korlátai között saját nevük alatt jogokat szerezhetnek, kötelezettséget vállalhatnak, a biróságok előtt pert indíthatnak és perbe foghatók.*)

Igen helyesen nagy súlyt helyezett a törvény a társulat céljának tüzetes meghatározására. Szükség volt erre különösen tekintettel arra a széleskörű rendelkezési jogra, amelyet a törvény a közös legelő tekintetében a társulatnak ad és szükség volt a hatósági felügyeleti jog hatályos gyakorolhatása érdekében. A törvény (19. §.) szerint a társulat celja a legelő közösségéből folyó ügyek ellátása és a tagok közös állattenyésztési érdekeinek előmozdítása. Ebből a célból önként folyik a legelő konzerválásának szüksége és a tagok

*) Hogy az 1913 : X. t.-c. 1. §-ában említett legelőközösségeket vagy azok egyes kategóriáit nem illeti-e meg már ma is a jogi személyiség, sokat vitatott kérdés. Lásd e kérdésre nézve különösen dr. Tóth Györgynek: «A közbirtokosságok, mint jogi személyek» cím alatt közzétett igen beható és érdekes tanulmányát.

használati jogának érinthetlensége. Ha a társulat — amint erre mindjárt rátérek — a megalakulásának alapjául szolgáló legelőt kivételesen el is idegenítheti, ez mindig csak úgy történhetik, hogy helyébe más legelőt kell szerezni, mert legelő nélkül a társulat semmiféle célt nem szolgálhat és elveszti létjogosultságát. Ha a közös legelőre valamely helyen a viszonyok változtával nem volna többé szükség, a társulat a működését nem viheti át más térre, hanem — a földmívelésügyi miniszter jóváhagyását feltételezve — fel kellene oszolnia.

Külön is hangsúlyozza a törvény, hogy a társulatnak vagyontárgyak visszterhes szerzésével vagy más kötelezettségek alapításával terheket vállalni mindenesetre csak annyiban szabad, amennyiben ez a tagok érdekében szükséges vagy nyilvánvalóan hasznos és vagyoni erejükkel arányban áll. A felügyelő hatóságoknak kötelessége lesz ügyelni arra, hogy a társulat működése ezen a körön belül maradjon.

Ami a társulat jogviszonyait illeti, a reform egyik legfontosabb kérdése az volt: mik legyenek a társulattá alakulásnak joghatásai az alapjául szolgáló közös legelő felől való rendelkezési jog tekintetében. Az előadottakból folyólag három szempontnak kellett itt érvényt szerezni: 1., hogy a társulat a többségi elv érvényre emelésével a cél által megkivánt korlátok között rendelkezhessék a közös legelő felől és pedig az állag tekintetében is; 2., hogy a részes felek a társulati köteléken kívül és a törvényben megállapított garanciális szabályok megkerülésével a közös legelő felől ne rendelkezhessenek és 3., hogy a részes felek legelőhasználati joga érintetlen maradjon és az azzal való rendelkezés lehetősége — a közérdek követelte korlátok között — fenntartassék.

Legegyszerűbb megoldásként kínálkozott a közös legelő tulajdonának átvitele a társulatra a szükséges rendelkezési korlátok egyidejű megállapításával és a legelőhasználati jognak a társulati tagok részére kifejezett fenntartásával. Az esetek egy igen nagy részében azonban a törvény ezt a megoldást — legalább cogenter — nem juttathatta érvényre a telekkönyvi helyzet miatt.

A törvény 1. §-a alá eső, itt első sorban figyelembe jövő legelők egy igen nagy részénél ugyanis a tulajdon a társtulajdonosok javára akként van bejegyezve, hogy a telekkönyv egyénileg feltünteti a társtulajdonosokat és illetőségeik nagy-

ságát. Ezekben az esetekben a tulajdonjognak ex lege átszállítása a társulatra, a tulajdonostársak többségének akarata ellenére is, könnyen jogfosztás színében tünhetett volna fel, és a tulajdonostársak bizalmatlan részénél a törvény végrehajtását megnehezítő ellenséges hangulatot válthatott volna ki. Emellett megoldhatlan nehézségekbe is ütközött volna olyankor, amikor az egyes tulajdonostársak illetőségei különbözően vannak terhelve a telekkönyvben.

A törvény ezért különböztet. Főszabályul azt állapítja meg, hogy a közös legelő a társulat megalakulásával nem megy át a társulat tulajdonába, hanem mint osztatlan közös tulajdon a társtulajdonosoké marad, de igazgatása, kezelése és közös használatának szabályozása a társulatot illeti. (A közös erdők tekintetében ennyire már az 1898: XIX. t.-c. is elment, anélkül, hogy az erdőbirtokosságot jogi személynek jelentette volna ki.) De a közös legelő felől a tulajdonostársak jogait közösen érintő ügyekben egyebekben is a társulat rendelkezik. Ezt a rendelkezési jogkört azonban a közös legelő elidegenítése és megterhelése tekintetében, minthogy ezek azt a célt, amelyet a törvény szolgálni kiván és a tulajdonostársak érdekeit könnyen veszélyeztethetnék, tüzetesen körülírja. De teszi ezt másfelől azért is, nehogy a jogalkalmazás a társulatnak ezt a rendelkezési jogkörét aggályoskodva túlszűkre szorítsa és ezzel megakadályozza a tagok érdekeit szolgáló helyes és szükséges rendelkezéseket is. Ez annál nagyobb baj volna, minthogy — amint erre már többször utaltam — a tulajdonostársak a közös legelő felől a törvény kifejezett rendelkezése szerint a társulati közgyűlésen kívül többé egyáltalában, tehát még akkor sem rendelkezhetnek, ha a tervbe vett rendelkezéshez kivétel nélkül mindegyikük kész volna hozzájárulni.

Ami az állag feletti megengedett rendelkezéseket illeti: a társulat a földmívelésügyi miniszter jóváhagyásával a közös legelőt vagy területének egy részét, ha a tagok összességének nyilvánvaló érdeke követeli, értékének megfelelő vételárért eladás útján elidegenítheti, vagy legelőül alkalmas oly ingatlannal, amely legalább is egyenlő értékű, elcserélheti. Eladás esetében azonban a kapott vételárat a közös legelő pótlására, részleges elidegenítés esetében a megmaradt rész jókarbahelyezésére, javítására, felszerelésére vagy kiegészítésére kell

felhasználni és addig, míg ez megtörtént, a vételárat a tagok osztatlan közös vagyonaként gyümölcsözőleg kell kezelni.

Gyakori eset, hogy a volt urbéresek közös legelője a község terjeszkedése következtében a községi belterület közvetlen közelében terül el, ahol az vagy egy része sokkal helyesebbben házhelyekül volna értékesíthető és a befolyó vételárból jobb és nagyobb legelőterületet lehetne szerezni. Magának a községnek is fontos érdeke ilyenkor, hogy a legelő más helyre áthelyeztessék. Ilyen és hasonló esetekre tekintettel indokolt volt a legelő elidegenítését a fentemlített megszorításokkal megengedni.

Kisajátítás esetében megengedi továbbá a törvény, hogy a társulat mind a kisajátítási terv, mind a kisajátítási ár megállapítása tekintetében a földmívelésügyi miniszter jóváhagyásával a kisajátító vállalattal egyezséget létesíthessen.

Igen kivánatos lett volna, ha a társulat a társulati cél érdekében (pl. a legelő javítása végett) esetleg elkerülhetlenül szükséges hitelműveleteknél a felügyelő hatóságok ellenőrzése mellett igénybe vehetné a tagok közös tulajdonában megmaradó legelőben levő hitelalapot, minthogy jelzálogi biztosíték ellenében természetszerüleg kedvezőbb feltételekre számíthatna. A törvénynek ettől mégis el kellett tekintenie, mert ez a feltételezett telekkönyvi állás mellett megfelelően alig lett volna lehetséges. A társulat azonban ilyenkor sem lesz minden hitelalap hijján. Ilyenül fog szolgáltatni — habár az nem is egyenértékű a megfelelő jelzálogi fedezettel — a társulat járulékkivetési joga, minthogy a kivetett járulék a tag illetőségének oly dologi terhe, melynek a törvény — a három évnél nem régibb járulékok tekintetében — elsőbbséget biztosít a tag illetőségének végrehajtási árverésen való eladása esetében. Míg a közös legelőről való minden együttes rendelkezés a mondottak szerint csak a társulati közgyűlésen történhetik, a maga tulajdoni illetőségéről a tulajdonostárs a társulat fennállása alatt önállóan is rendelkezhetik, de egyes korlátokat a törvény e részben is megállapít. Ezekre mindjárt rátérek.

Az esetek másik csoportjában, amikor t. i. a tulajdontársak illetőségei a telekkönyvben egyénenként kitüntetve nincsenek, nincsen akadálya az előbb említett egyszerűbb megoldásnak és ilyenkor a közös legelő tulajdona a társulat megalakulásával törvénynél fogva a társulatra száll majd át.

(23. §.). Ehhez képest, minthogy az úrbéresek közös legelőjét a telekkönyvi helyszinelési szabályok szerint a község (értve ezalatt az úrbéres községet) nevére vették fel, és ez a telekkönyvi helyzet sok helyütt még ma is változatlanul fennáll, az úrbéresek közös legelője több esetben a társulatra fog átszállni. De alkalmazást fog nyerhetni ez a szabály azon közös úrbéri legelők tekintetében is, amelyek a telekkönyveknek birtokrendezés következtében átalakításásól szóló 2579/69. IM. számú rendelet értelmében vannak telekkönyvezve. Tulajdonosokul ilyenkor a tulajdonostársak vannak valamely összefoglaló elnevezés alatt vagyis az egyes tulajdonostársak egyéni kitüntetése nélkül bejegyezve és a telekkönyvben a közös legelő és azon telkek mellett, amelyek után a közös legelőt kihasították, kölcsönös utalás van erre a kapcsolatra. A törvény intenciójának jobban fog megfelelni és a szerzett jogok szempontjából sem eshetik komoly kifogás alá az, ha ezt a puszta utalást nem tekintjük egyenlő értékünek azzal, amikor a közös legelőbeli illetőségek önállóan telekkönyvezve vannak. Alkalmazást fog nyerhetni az itt szóban forgó rendelkezés végül a közbirtokossági legelők azon részére, amelyek a tulajdonostársak javára ezek összefoglaló elnevezése alatt van telekkönyvezve.

Ha a tulajdonostársak illetőségei a telekkönyvben egyénenként ki vannak tüntetve a törvény, — amint említettem volt — a közös legelő tulajdonát nem szállítja át a társulatra és a legelő szabályszerint a tulajdonostársak osztatlan közös tulajdona marad. De a tulajdonostársak maguk (a társulat megalakulása után: a közgyűlés) az illetőségek szerint számított szavazatok többségével és a földmívelésügyi miniszter jóváhagyásával a közös legelő tulajdonát ilyenkor is átruházhatják a társulatra, természetesen csak azon harmadik személyek jogának sérelme nélkül, akik az illetőségeken esetleg jogokat szereztek.

Akár ex lege száll át a közös legelő tulajdona a társulatra, akár a tulajdonostársak ruházzák azt át, a volt tulajdonostársakat törvénynél fogva megilleti a közös legelőnek a törvényben szabályozott közös használata és az ezzel járó jogok (az eddigi tulajdoni illetőség átváltozik használati illetőséggé).

Az előadottakhoz képest a legelőtársulatoknak két típusa lesz. Az egyik, amelyiknél a társulati kötelék alapjául szolgáló közös legelő formailag a tulajdonostársak osztatlan közös

tulajdona marad ugyan, de azzal a tulajdonostársak jogait közösen érintő minden ügyben — a törvény korlátai között — a társulat rendelkezik, amely e részben quasi mint a tulajdonostársak törvényes képviselője jár el és egy másik típus, amelynél a közös legelő formailag átszáll a társulatra és a tulajdonostársaknak csak törvényes használati joguk marad. Megjegyzem, hogy lesznek vegyes típusú társulatok is, mert a 25. §-a szerint a társulat *által szerzett* minden ingatlan a társulatnak a tulajdona lesz (második típus) akkor is, ha a társulattá alakulás alapjául szolgáló közös legelő a tulajdonostársak osztatlan közös tulajdona maradt (első típus).

A konstrukcióbeli elég jelentékeny különbség dacára a kétféle alakulat között a lényegben, értve ez alatt a társulat rendelkezési jogának terjedelmét, egy pontot kivéve, számottevő különbség nincs. A törvény (24. §.) szerint ugyanis a társulatot a tulajdonába átment legelő tekintetében is csak ugyanaz a jogkör illeti meg, mint amely megilleti őt a mondottak szerint akkor, ha a közös legelő a tulajdonostársak osztatlan közös tulajdona maradt, azzal az egy kiegészítéssel, hogy a társulat a tulajdonába átment legelőt a földmívelésügyi miniszter jóváhagyásával érvényesen vállalt társulati tartozás biztosítása végett jelzálogjoggal is megterhelheti. A jogkör eme bővítésének előnyeit már jeleztem; megjegyzem még, hogy a társulatnak nyujtott jelzálogkölcsön alapján a kölcsönadó az 1913:X. t.-c. 81. §-a értelmében pénzügyminiszteri engedéllyel az 1897:XXXII. t.-c. hatálya alá tartozó kötvényeket fog kibocsáthatni, ami a szükséges hitel igénybevételénél nagy könnyebbséget fog jelenteni azon társulatok részére, amelyek jelzálogi fedezetet nyujthatnak.

Ami pedig a konstrukcióbeli eltérés jelentőségét a társulati tag illetősége szempontjából illeti, a tag jogállása mindkét konstrukció mellett ugyanaz. Amíg a társulat fennáll, a tulajdoni illetőség (első típus) és a használati illetőség (második típus) lényegileg egyet jelent, jelenti a tagságból folyó jogok összességét, ha pedig a társulat feloszlik, a társulatra átszállt közös legelő is (vagy az ennek helyébe lépett legelő) újból a volt tagok osztatlan közös tulajdona lesz használati illetőségeik arányában, a használati illetőség visszafejlődik tulajdoni illetőséggé.

A törvény alapvető rendelkezéseinek megismertetése után a többivel már rövidebben végezhetek.

Reá kell mutatnom mindenekelőtt azokra a rendelkezésekre, amelyekkel a törvény a közös legelők használatát biztosítani igyekszik azok részére, akik arra állattenyésztésük érdekében leginkább reá vannak utalva. Ezt a cél szolgálja, amikor a társulat hozzájárulását kivánja meg ahhoz, hogy a társulat tagja a maga (tulajdoni vagy használati) illetőségét élők közötti jogügylettel másra átruházhassa. A hozzájárulás megadása vagy megtagadása természetesen nem lehet a társulatnak teljesen diszkrécionárius joga. A tagnak fontos gazdasági érdeke lehet az illetőség értékesítése, így amikor elköltözik vagy az állattenyésztéssel felhagy; a törvény (29. §.) ezért közelebbi útmutatást ad arra nézve, mikor kell megadni, mikor megtagadni a hozzájárulást, egyúttal pedig a társulat választmányának a hozzájárulás kérdésében hozott határozata ellen panaszt ad a földmívelésügyi miniszterhez. Szabály, hogy a hozzájárulást csak akkor szabad megtagadni, ha az átruházás azzal a veszéllyel jár, hogy az illetőségeknek egy kézbe halmozását vagy túlságos elaprózását mozdítja elő, vagy ha az más fontos gazdasági érdeket veszélyeztet. Viszont meg kell tagadni, ha az átruházás folytán az illetőségek egynegyed részénél több egy kézben egyesülne vagy ha az átruházás az illetőségek oly felosztására vezetne, hogy a jogosult a megfelelő legelőhasználatot önállóan nem gyakorolhatná.

Minthogy pedig igen kívánatos, hogy a legelőhasználati jog a megfelelő mezőgazdasági ingatlanokkal legyen kapcsolatban, mert így céljának legjobban fog megfelelni, az alapszabályokban ki lehet majd mondani, hogy ha a tag illetőségét valamely az alapszabályokban közelebbről megjelölt ingatlannal kapcsolatban ruházza át, a társulat a hozzájárulást csak azokban az esetekben tagadhatja meg, amelyekben annak megtagadása az előbb mondottak szerint kötelező.

A jelzett eseteken kívül a társulatnak a hozzájárulást nem szabad megtagadni. A törvény szóbanforgó rendelkezése egymagában ép ezért nem is nyujtana elég hatályos védelmet azoknak az érdekeknek, amelyek a legelőhasználati jognak az erre leginkább ráutaltak kezében való megmaradásához fűződnek. A hatályosabb védelem érdekében és hogy azoknak, akik a legelőhasználatra gazdálkodásuk és megélhetésük végett leginkább reá vannak utalva, a legelőilletőségek megszerzése lehetővé tétessék, a törvény (30. §.) a társulat-

nak elővásárlási jogot ad az illetőségek átruházása esetében és egyúttal arra kötelezi, hogy az elővásárlási jog alapján szerzett (tulajdoni vagy használati) illetőségeket megfelelő ellenérték fejében tovább adja e végből jelentkező olyan kisgazda tagoknak, akiknek érdekelt gazdaságaikhoz viszonyítva legkevesebb a legelőilletőségük. Ha pedig ily tagok nem jelentkeznek, azokat más jelentkezőknek is köteles átengedni, előnyt adva ama községbeli kisgazdáknak, amelyben a társulat székhelye van. Az esetre pedig, ha a társulat maga az elővásárlási joggal élni nem kíván, a törvény az elővásárlási jogot másodsorban megadja a községnek, amely az illetőségek megszerzése révén megfelelő befolyást biztosíthat magának a legelő-közösség ügyeinek vitelére és harmadsorban — ugyanilyen célzattal — az államnak. Megfelelő határidők megszabásával gondoskodik a törvény arról is, hogy az elővásárlási gyakorlásának kérdése az átruházást túlhosszú ideig függőben ne tartsa.

Minthogy a társulati feladatok teljesítése kiadásokkal (alkalmazottak fizetése stb.) lesz egybekötve, a törvény (36. §.) feljogosítja a társulatot arra, hogy azoktól a tagoktól, akik a társulat kötelékébe tartozó ingatlanokat vagy a társulati vagyont használják, legeltetési vagy egyéb használati díjakat szedhessen, amenynyiben ez a társulati kiadások fedezésére szükséges. Ilykép a társulati kiadások terhét első sorban azok fogják viselni, akik a használatot tényleg gyakorolják, a közös legelőnek tényleg hasznát veszik.

A rendes (folyó) kiadások tekintetében ez mindenesetre helyes, de a rendkívüli, nagyobb kiadásoknál, amelyek ingatlanok szerzésére vagy egyéb gazdasági beruházásokra fordíttatnak, ennek a szabálynak az alkalmazása sokszor ép azokra nézve tenné lehetetlenné a használat gyakorlását, akik arra leginkább reá vannak szorulva. A törvény (38. §.) ezért megengedi, hogy, amennyiben a társulati kiadások a szedett díjakból, a közös legelőnek és a társulati vagyonnak egyéb rendes jövedelméből nem fedezhetők, a társulat a tagokra a hiány fedezése végett illetőségeik arányában tagsági járulékokat vethessen ki, amelyek — mint említettem — törvényes elsőbbséggel dologi terhei az illetőségeknek.

A társulati bevételek netaláni feleslege a tagok között illetőségeik arányában lesz felosztandó, amennyiben az alap-

szabályok nem rendelik tartaléktőke képzését. Ha a társulatot törlesztéses kölcsön vagy részletekben törlesztendő más tartozás terheli, a törvény maga rendeli el bizonyos alaptőke képzését; ha pedig a társulatnak rendkívüli bevételei vannak (pl. a fás legelő faállományának eladásából), a földmívelésügyi miniszter elrendelheti, hogy ez az összeg vagy egy része megfelelő számú évekre felosztva fordíttassék a társulati kiadások fedezésére vagy a társulat célját szolgáló beruházásokra.

Megjegyzem, hogy — amint ezt a törvény minden kétség elhárítása végett kifejezetten is kimondja (28. §.) — a társulat tagja mindenki, akinek a társulat kötelékébe tartozó legelőben tulajdoni vagy használati illetősége van, más pedig nem is lehet a társulat tagja.

A törvény harmadik fejezete a társulat szervezetére, alapszabályaira és feloszlására vonatkozó szükséges rendelkezéseket foglalja magában. A törvény e részben az egyesületek szervezetének szokásos módját és a jogbiztosság követelményeit tartja szem előtt. Különös súlyt helyez a törvény a közgyűlés hatáskörének tüzetes megállapítására azoknak a legfontosabb feladatoknak kifejezett odautalásával, amelyek a tagok jogait és a legelők rendelkezését a legközvetlenebbül érintik (49. §.).

Minthogy a társulat életében közvetlenül a törvény rendelkezéseinél fogva több oly ügy vár majd elintézésre, amelyek jelentőségüknél fogva a társulat egyes szerveinek, nevezetesen az elnöknek a hatáskörébe helyesen alig lettek volna utalhatók, viszont gyakoriságuknál és sürgősségüknél fogva a közgyűlési hatáskörbe célszerüen nem utalhatók, a törvény (46. §.) közbenső szervül a választmányt illesztette be, amely az elnök mellett működik és kivüle legalább négy más tagból áll. A választmány hatáskörébe tartozik különösen a határozás az illetőségek átruházásához való hozzájárulás és a társulatot megillető elővásárlási jog gyakorlásának kérdésében.

A kisebb illetőségekkel biró tagok érdekeinek védelméről gondoskodik a törvény a szavazati jog szabályozásával. Elv az, hogy a tagok a szavazati jogot illetőségeik aránya szerint gyakorolják. Ennek az elvnek következetes és merev alkalmazása mellett azonban a nagyszámú és felette különböző arányban érdekelt tagokból álló társulatok ügyeire törvényes korlátozás nélkül könnyen túlnyomó befolyást nyerhetnének azok a tagok, akik egyénenként jelentékenyebb mértékben

vannak érdekelve és ezt a kisebb érdekeltségű tagok érdekeinek háttérbe szorításával saját előnyükre használhatnák ki. A törvény (54. §.) ezért a tagok szavazati jogát két irányban kényszerítő szabállyal korlátozza.

Még egyfelől elrendeli, hogy az alapszabályokban meg kell határozni az illetőségnek azt a legkisebb mértékét, amely egy szavazatra jogosít, ezzel szemben, nehogy a nagyobb illetőséggel biró tagok az önállóan gyakorolható egy szavazatra jogosító illetőség mértékét, a kisebb érdekeltségüek hátrányára, az alapszabályokban tendenciózusan igen magasra tegyék, kimondja, hogy az egy szavazatra jogosító illetőség nem lehet nagyobb, mint az az illetőség, amely a legelőhasználat tekintetéből egységnek vett állat, vagyis a gazdasági életben szokásos elnevezés szerint számos-állat (többnyire felnőtt szarvasmarha vagy ló) vagy ezzel egyenlőnek tekintett más apróbb állatok kihajtására jogosít. Azok, akiknek illetősége ezt a mértéket el nem éri, csoportosulva megbizott illetőleg megbizottak útján fogják szavazati jogukat gyakorolni.

A másik törvényes korlát pedig az, hogy bármily nagy érdekeltség alapján is egy tag sem gyakorolhat az összes tagok szavazatainak egy negyedénél több szavazatot.

A szervezet kérdésében a törvény számolt azzal is, hogy az itt szóban forgó legelők részesei egyes esetekben csekélyebb szellemi és anyagi erejüknél fogva nem lesznek képesek a megfelelő társulati szervezetet létesíteni és fentartani, és ezért lehetővé teszi, hogy a tagok a társulati szervek hatáskörét, a közgyűlés hatáskörébe tartozó legfontosabb ügyek kivételével, a községi közigazgatás szerveire ruházhassák át (56. §.). A törvény 1. és 2. §-a alapján alakult társulatoknál a községi hatóságok a reájuk jelentékeny munkateherrel járó ezt az átruházott hatáskört — a közérdekre tekintettel — vissza sem utasíthatják. Ami különösen a vo't úrbéresek közös legelőit illeti — az 1913: X. t.-c. szempontjából ezek jönnek elsősorban figyelembe — e közösségek ügyeit sok esetben már ma is a község intézi.

A jogbiztonság és a társulatba kényszerített tagok érdekeinek kellő oltalma érdekében a közgyűlési fontosabb határozatokhoz kvalifikált többséget és a fontosabb társulati rendelkezésekhez a földmívelésügyi miniszternek vagy a közigazgatási bizottságnak a jóváhagyását kivánja meg (60. §.), a közgyűlési határozatok ellen pedig egész általánosságban a végre-

hajtásra halasztó hatállyal biró jogorvoslatot ad a közigazgatási bizottsághoz és tovább a földmívelésügyi miniszterhez. Jogorvoslattal (panasz, illetőleg fellebbezés) élhet a közgyűlés elnöke, még ha nem is tagja a társulatnak, valamint a törvényhatóság tiszti ügyésze, a gazdasági felügyelőség és az erdőfelügyelőség is. Nehogy pedig minden, teljesen alaptalan jogorvoslattal is meg lehessen akasztani a közgyűlési határozatok végrehajtását, a jogorvoslati hatóság indokolt esetekben a határozat végrehajtását, amennyiben a határozat hatósági jóváhagyásra nem szorul, előzetes intézkedéssel a jogorvoslat érdemi elbirálása előtt is megengedheti.

A társulatnak törvényellenes rendelkezései, határozatai és intézkedései ellen, amennyiben azok a társulat kötelékébe tartozó ingatlan tekintetében a tagok tulajdoni vagy használati illetőségét vagy azokon alapuló tagsági jogát sérti és amennyiben a sérelem az előbb említett jogorvoslat útján nem volt elhárítható, a törvény (64. §.) az érdekelt fél részére fentartja, végül a birói út igénybevételével is.

Negyedik fejezetében a törvény a társulatot, minthogy működése a közérdeket közvetlenül érinti, állandó szakfelügyelet alá helyezi, amelyet elsősorban a közigazgatási bizottságnak erre a célra alakított gazdasági albizottsága (70. §.) s végső fokon a földmívelésügyi miniszter gyakorol. A felügyelő hatóságnak — felügyeleti jogának hatályossága érdekében — joga lesz a kötelességeit aktive vagy passzive súlyosan megsértő elnököt és egyéb társulati közeget 10 K-tól—1000 K-ig terjedhető birsággal sujtani, őket tisztüktől el is mozdíthatja és helyükbe a megfelelő hatáskörrel a törvényben meghatározott előfeltételek fenforgása esetében maga is rendelhet ki alkalmas személyeket.

Az előbb említett felügyelő hatóságok mellett a többi közigazgatási hatóság, így különösen azok, amelyek közelebb esnek a társulat székhelyéhez (a törvényhozás itt különösen a járási főszolgabirákra gondolt), szintén kötelesek lesznek a társulatok működését szemmel tartani és tapasztalataikat az illető társulatok az elsőfokú felügyeleti hatóságával közölni.

Súlyosabb bajok esetére, amelyeket a felügyelet rendes útján nem lehet orvosolni, a törvény (66. §.) miniszteri biztos kiküldésére nyújt módot.

A törvény utolsó (ötödik) fejezetében foglalt vegyes

rendelkezések egy része az eddigiekben tárgyalt közös legelőkhöz rendeltetésükre nézve közelálló községi legelőkre vonatkozólag tartalmaz néhány célszerű rendelkezést. Az egyik (74. §.) kis- és nagyközségekben — a vagyonfelügyeleti hatóság hozzájárulásán felül — a földmívelésügyi miniszter jóváhagyását kívánja meg a községi közlegelő elidegenítéséhez, megterheléséhez vagy rendeltetésének megváltoztatásához, a másik (75. §.) pedig az összes községek — ide értve a rendezett tanácsú, valamint a törvényhatósági joggal felruházott városokat is — arra kötelezi, hogy a törvényben közelebbről meghatározott egy év alatt a községi legelőre vonatkozólag legeltetési szabályrendeletet alkossanak, illetőleg már meglevő ilyen szabályrendeletüket az új törvény rendelkezéseivel összhangba hozzák.

Meg kell még emlékeznem a törvény 79. §-áról, amely szerint a földmívelésügyi miniszter azokat, akik evégből társulva, községtől, az államtól, közalaptól, alapítványtól, egyháztól vagy a Magyar Földhitelintézetek Országos szövetségétől vagy ez utóbbinak közvetítésével mástól is közös használat céljából legelőterületet legalább tíz évre haszonbérlet útján szereznek, az 1913 : X. t.-c. alkalmazásával szervezendő társulat alakítására kötelezheti és ezt a társulatot a törvényben (1913 : X. t.-c.) szabályozott hatósági felügyelet alá helyezheti.

A törvény 82. §-a — a közérdekre tekintettel — széleskörü bélyeg- és illetékmentességet enged a törvény alapján indítandó eljárásban.

A törvény rendelkezései nem egyszerre léptek, illetőleg lépnek életbe. A 85. §. első bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint az 1913 : X. t.-c. alá eső ingatlanok ügyeinek intézése addig, amíg a társulat a törvény értelmében megalakul és alapszabályait életbeléptetik, a fennálló szabályok szerint történik ugyan, de a törvény 1. §. alá eső ingatlanokat — avagy területüknek egy részét — ezen időpontig is csak a földmívelésügyi miniszter jóváhagyzsával lehet jogügylettel elidegeníteni vagy megterhelni és csak ily jóváhagyással szabad bérbeadni, haszonbérbe adni, felosztani vagy gazdasági rendeltetésükben megváltoztatni, már a törvény kihirdetésének napján, vagyis 1913 évi április hó 12-én lépett életbe, sőt visszahatólag alkalmazást nyer a törvény kihirdetését megelőzően létrejött jogügyletekre is, amennyiben azokhoz a

földmívelésügyi miniszter jóváhagyása az eddigi jogszabályok szerint is szükséges volt (1894 : XII. t.-c. 12. §.), vagy enélkül is, ha a jogügylet a törvény alapjául szolgált törvényjavaslatnak az országgyűlés elé terjesztése, azaz 1912. évi november hó 29. napja után jött létre.

Egyebekben a törvény hatálybalépésének idejét a földmívelésügyi miniszter van jogosítva megállapítani, aki a 4. §. második mondatát, amely az egyéni illetőségek telekkönyvezéséről rendelkezik, a törvény 1. §-a alá eső legelők tekintetében a 22.000/1913. F. M. számú rendelettel már 1913 augusztus hó 18. napjával életbeléptette. Többi részében a törvényt előreláthatólag az 1914. év elején fogja életbeléptetni.

Ezzel elértem előadásom végéhez. Ha sikerült az 1913 : X. t.-c.-ről áttekinthető, a törvényhozó intencióit megvilágító képet adnom, célomat elértem.

A székesfővárosi magy. kir. államrendőrség ismertetése kapcsolatban a rendőri jog és eljárás hazai és külföldi fejlődésének rövid összehasonlításával.

Dr. Dorning Henrik, m. kir. államrendőrségi ker. kapitány.

A rendőrséggel úgy vagyunk, mint a legtöbb közkeletű, mindennapi fogalommal. Ha hall róla, senki sem fogja kérdezni, mit is jelent, mit is takar ez az elnevezés, de a pontos, a helytálló meghatározással valamennyien adósak maradunk. A németek Polizeinek, az angolok, franciák police-nak nevezik a rendőrséget, kétségtelenül a latin politia nyomán, amely megint a görög πολιτεία-ból eredt. A régi görög város-államok igazgatása rendjét, e berendezkedés elveinek foglalatát jelölték meg vele, ezért mondhatja egy 1775-ből eredő latin-magyar-német-szláv szótár, hogy a politia — németül Polizei — városi rendet jelent. A városokban kezdettől fogva voltak, akiknek őrködniök kellett, különösen éjszaka idején, hogy a pihenő, alvó lakosokat baj ne érje. Éjjeli őr valószinüleg már a legelső emberi telepeken is volt, s nem egy községben, sőt városban ma is ezek vigyáznak még az éjszakai nyugalomra. A régi görög városokban magasabb rangú szerveket is találunk az ephorok, az archonok, városi stratégosok személyében s a római censor, az aedilisek, majd később a praefectus urbi már valóságos rendőri funkcionáriusoknak is tekinthetők. Rómában Augustus alatt, illetve az őt követő császárok idejében mintegy 7000 vigil ügyelt a nyugalomra, akik 7 cohorsba osztva, külön tisztek vezetése alatt állottak. Körülbelül 1,000.000 lakosa volt akkor az örökvárosnak s így igen tekintélyes őrtestülettel rendelkezett.

Hazánk városainak már elejétől fogva voltak éjjeli őrei, majd városi katonái, poroszlói, hajdui, darabontjai. Mikor és hol alkalmazták ezekre először a «rendőr» elnevezést, azt

megállapítani nem lehet. Végre is egyszerű szóösszetétel, s ha a politiát, Polizeit városi rendnek fordították, önként adódott, hogy a Polizeidinert, Polizeiknechtet városi rendőrnek címezzék. Ezzel vele járt, hogy az idevágó hatósági teendőket végző városi kapitány, hadnagy stb. rendőrkapitány, rendőrhadnagy nevet nyerjen. A rendőri szervezet, a rendőri intézmény is bizonyára így kapta a rendőrség nevet, melyet hazai törvényeink közül a mezei rendőrségről szóló 1840 : IX. t.-c. használ először következetesen.

Mindezzel nem adtuk meg azonban a modern rendőrség fogalmát. Ha azt mondom: «A rendőrség az a közhatósági szerv, mely a fennálló jogrendet a közvetlenül fenyegető veszélyek ellen kényszerítő eszközökkel is megvédeni tartozik» — csak eszményi meghatározást adtam, mely a gyakorlati berendezkedéseknek sehol sem felel meg. Régente az állam egész belső igazgatása policia volt; aztán külön választották a biráskodást, a pénzügyi és gazdasági igazgatást s a szorosan vett belügyi igazgatás lett egyértelmű a rendőri igazgatással. Újabban még inkább szűkült a rendőrség feladatainak a köre, s a jóléti igazgatás, vagy mint mondani szokás jóléti rendészet is nagyrészt kiesett belőle. A közigazgatási és rendőri feladatok határa azonban ma is elmosódik s ahány állam, sőt ahány város, annyiféle berendezkedésre találunk.

Sok zavart okoz a rendészet fogalma is, mely a rendőrségével közel rokonnak, szoros kapcsolatban állónak látszik. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy minden közigazgatási ágnak meg van a maga rendészete, melyet sok esetben csakis a közigazgatási hatóság maga kezelhet, vagyis amely célszerüségi és technikai okokból nem vonható egy külön szerv ügykörébe. Többnyire a gyakorlati szükségletek döntik el, hogy a közigazgatási rendészet melyik ágait utaljuk a külön szervezett rendőrség hatáskörébe, melynek ezenfelül megvan a jogrendet fenyegető veszélyek megelőzésére, leküzdésére kötelező általános feladata. Utóbbival kapcsolatos a bűncselekmények felderítése, a tettesek puhatolása, kézreadása, mely mint bűnügyi rendészet ma már szorosan összeforrott a rendőrség közkeletü fogalmával.

A rendőrség intézményének országos rendezése, szervezése Franciaországból indult ki. 1667-ben szervezte XIV. Lajos Párisban a lieutenant général de police állását s 1699-től kezdve

a departement-okban is királyi tisztviselő kezére került a rendőri működés ellenőrzése. A mai párisi rendőrség a XVI. században nyerte első szervezését, s kiváló rendőrfőnökök vezetése alatt csakhamar igen jó hirre tett szert. Ezek egyike, Delamare 1779-ben írta a rendőrségről szóló alapvető munkáját, melynek címe: Traité de la Police ou l'on trouve l'histoire de son etablissement, les fonctions et les prerogatifs de ses magistrats.

A francia rendőrség ma részben állami, részben községi szervekből áll, azonban a községi rendőrbiztost is a köztársasági elnök nevezi ki s nemcsak a felügyelet, de a közbiztonsági szolgálat egész vezetése is a Direction de la sureté générale kezében összpontosul, mely a belügyminisztérium kebelében van szervezve. A rendőrség működését, szervezésének feltételeit stb. mind országos érvényű törvények szabályozzák. Nagy-Britanniában csak Londonban és Irország területén van állami rendőrség, egyébként ma is városi és grófsági autonom rendőrségek működnek. Az állam azonban csak akkor ad utóbbiaknak szubvenciót, ha a kiküldött felügyelők a rendőrség szervezetét jónak minősítik.

Berlinben 1741-ben állították fel az állami rendőrséget. A porosz rendőrség feladatát az 1794-ből származó Landrecht állapítja meg országos érvényességgel, a rendőri igazgatás szervezetét pedig az 1850. évi március hó 11-én kelt törvény szabályozza. Utóbbi szerint a rendőri igazgatást a községi közegek is a király nevében, tehát átruházott hatáskörben gyakorolják, ép ezért minden rendőrségi alkalmazott az elöljáró állami hatóság megerősítésére szorul.

Ausztriában ma is — az idejemult még régibb rendelkezésektől eltekintve — az 1850-ben kelt legfelsőbb elhatározásban lefektetett elvek vannak érvényben, amelyeket lényegesen kiegészít az 1854. évi április hó 20-án kelt császári rendelet. A rendőrség részben állami, részben városi, de egyes országos érdekű illetve egyöntetü kezelést kivánó ügyek mindenütt az állam hatóságok hatáskörébe tartoznak. Nem ritka ezért, hogy ugyanabban a városban kétféle rendőrség is működik. A rendőri hatáskör hasonló, korántsem célszerű megosztását találjuk Olaszországban is.

Hazánkban, sajnos, szintén nincs egységes rendőri szervezet. A csendőrség voltaképp csak fegyveres őrtestület, önálló

hatósági jogkörrel nem bir, a m. kir. határrendőrség pedig pusztán egyes különleges feladatok teljesítésével van megbízva. Jóllehet a bűnvádi perrendtartás és az annak alapján kibocsájtott rendőri utasítás, úgyszintén a rendőri büntető eljárás 65.000/1909. szám alatt kiadott szabályzata némi összhangot teremtettek, a városi rendőrségek jogállása ma is határozatlan, szervezetük pedig nagyrészt az autonómia tetszésétől függ. Az 1886. évi XXI. és XXII. törvénycikkek jóformán csak annyiban foglalkoznak vele, hogy a városi rendőrkapitányt a főispán nevezi ki, de rendezett tanácsú városba akár olyan pályázót is kinevezhet, akinek semmiféle alaki vagy gyakorlati képzettsége sincsen.

A rendőrségnek feladatát, működésének jogalapját legalább nagyjában meghatározó törvényünk csak egy van, az 1881 : XXI. t.-c., mely azonban csak helyi jellegű s az akkor még fővárosi, az újabb törvények szerint azonban már székesfővárosi m. kir. államrendőrségről szól. Buda és Pest egyesítése előtt mind a két városnak külön autonom rendősége volt. 1848-ban a belügyminisztérium kebelében külön rendőri osztály működött, mely az «Országos rendőri hivatal» elnevezést is használta. Úgy tetszik, az országos rendezés kérdése már ekkor felmerült, de közbejött a fejlődést megbénító abszolutizmus. A szabadságharc leverése után fővárosunkban eleinte az itt székelő hadtest rendőri osztálya működött, majd cs. kir. rendőrigazgatóság állíttatott föl. Ezt az igazgatóságot ismét az autonom rendőrségek követték. Ezen, később egyesített rendőrségek egyáltalán nem feleltek meg a várakozásnak, ezért már a Buda-Pest fővárosi törvényhatóság rendezése tárgyában kelt 1872 : XXXVI. t.-c. 20. §-a kimondta, hogy «a fővárosi törvényhatóság területén a rendőrséget egységes szervezettel az állam «fővárosi rendőrség» neve alatt saját közegei által kezeli». Az államilag kezelt fővárosi rendőrséget 1881-ben végleg felváltotta a közvetlenül a m. kir. Belügyminiszter úrnak alárendelt m. kir. államrendőrség, mely immár harminckét éves multra tekint vissza.

Az 1881 : XXI. t.-c. szerint a fővárosi rendőrség feladata: működési területén a személy- és vagyon biztonságát megóvni, a békét és közrendet fentartani, a büntetőtörvények, a rendeletek és szabályrendeletek megszegését, a véletlenségből vagy bármely mulasztásból eredő veszélyeket és károkat lehetőleg megakadályozni, a megzavart rendet és békét helyre-

állítani, az ez ellen vétőket kipuhatolni és megfenyítés végett az illetékes biróságnak vagy hatóságnak feljelenteni, illetőleg átadni s általában a figyelő, megelőző és felfedező rendőrség feladatait a törvény keretein belül teljesíteni.

A figyelő, megelőző, felfedező, általában a közigazgatási rendőrség teendőiben a fővárosi rendőrség a törvény keretén belül saját hatás- és jogkörében jár el.

A törvény további szakaszai különösen kiemelik a szabad közlekedés biztosítását, a személy- és helyi árúszállítás eszközeit és személyeit illető intézkedéseket, a szinielőadások, mutatványok engedélyezését, a közerkölcsiség és a közszemérem érdekeinek megóvását s a béke és közrend fentartására s ha az megzavartatott, a helyreállítására esetenkint szükséges intézkedéseket, mint kiváltképpen a rendőrséget illető és terhelő feladatokat.

A 8. §. feljogosítja a rendőrséget, hogy a törvények és egyéb törvényes szabályok végrehajtása folyamán kibocsátható hirdetményeken, külön rendelkezéseken felül oly esetekben, melyekre nézve sem törvény, sem kormányrendelet, vagy fővárosi szabályrendelet intézkedést nem tartalmaz s melyekből a fővárosi rendőri területen tartózkodók élet- vagy testi biztonsága, egészsége, személyes szabadsága, vagy vagyonára nézve közvetlen veszély támadhatna, bizonyos cselekményekre szorító, vagy azoktól eltiltó kötelező rendeleteket adhasson ki s ezek megszegésére 100 koronáig terjedő pénzbüntetést állapíthasson meg. A Kbt. számos blanketta-szakaszát is a rendőrség tölti meg tartalommal.

A vonakodók, a mulasztók terhére a rendőrség munkákat is foganatosíthat, tárgyakat zár alá vehet, üzletek folytatását ideiglenesen beszüntetheti. Idézésére, úgyszintén a hivatalosan eljáró rendőri közeg felszólítására mindenki köteles előtte megjelenni, támadás ellen védelmül és tettleges ellenszegülés legyőzésére pedig kényszereszközöket alkalmazhat és végső szükség esetén fegyverét is használhatja.

Mint kihágási biróság eljár a rendőrség mindazon kihágások esetében, amelyeket a törvények, rendeletek vagy szabályrendeletek kifejezetten eléje utalnak.

A törvény egyéb rendelkezéseire nem szándékozom ezúttal kitérni, csak az úgynevezett előállításokról, bekisérésekről fogok még alább szólani.

Az eddig vázolt rendelkezésekből kétségtelen, hogy a rendőrség működésének általános elveit tartalmazzák, tehát nemcsak szorosan Budapestre vonatkoznak, hanem egyéb törvényhozási kijelentés hiányában hazánk minden külön szervezett rendőri hatóságára kiterjednek. Csupán a kihágást megállapító rendeletek kibocsájtásának jogát kell szorosan magyaráznunk, mert ennek a határozmánynak privilégium jellege van.

Sajnos, még napjainkban is igen gyakori az a felfogás hogy a rendőrség a közigazgatási hatóságoknak alárendelt, pusztán negativ tevékenységet folytató hatóság, mely arra való, hogy az összes kellemetlen feladatokat a nyakába varrják. Afféle közigazgatási lomtárnak tekintik. Tudományos irodalmunk is alig foglalkozik vele, mindössze Concha Győző egyetemi tanár és Ilyefalvi Vitéz Géza jogtanár egy-egy rövidebb önálló értekezése említhető, melyek közül az utóbbi amellett tör lándzsát, hogy a rendőrség teljesen önálló állami szerv és funkció, ép ezért államosítani kell. Ha meggondoljuk, hogy a törvényhozás általánosságban jelenti ki az állami akaratot, a közigazgatás részletezi s egyes esetekre alkalmazza, a biróság a vitássá tett kérdéseket dönti el, a rendőrség pedig az ekkép megalapozott, kidolgozott s kételyektől megtisztított állami és társadalmi rendet óvja és védi: akkor világos, hogy nagy vonásokban a rendőrségnek is meg lehet határozni azt a rendeltetését, mely önálló, közvetlenül a szervezett társadalom életszükségleteiből folyó szervvé teszi.

Már az elmondottak is okát adják, miért ritkán népszerű a rendőrség s miért ítélik meg helytelenül, sőt ítélik el igen sok esetben a tevékenységét. A fennálló, az adott társadalmi rendet, a jogrendet köteles védelmezni, világos tehát, hogy minden forradalmi irányzattal szükségképen összeütközésbe kerül. Akinek nem tetszik a mai szociális rend, nem lehet megelégedve ennek a rendnek őrével sem, mert akadályozóját, eszméi gyakorlati megvalósításának gátját látja benne. A merev individualizmus is ellensége a rendőrségnek, mert tisztán az egyén akaratára épít, míg a rendőrségnek az eszményi értelemben vett közösség érdekeiből kell kiindulnia. A közkeletü, talán inkább tudatlan, mint szándékos tévedés azt hirdeti, hogy a rendőrség a közönségért van, értve a közönség fogalmán mindenki önmagát vagy a legjobb esetben az

osztályos társait, esetleg azt a tömeget, mely valahol éppen összeverődik. Az a közönség, amelyért — ha egyáltalán helyes ez a mondás — a rendőrség van, nem érzékelhető, mert puszta gondolatbeli elvonás eredménye, képzeletbeli közösség, mely kötelességeiket híven teljesítő társadalmi tagokból, állampolgárokból, bonus paterfamilias-okból és bonus civis-ekből alakul. Nem szabad tehát a rendőri intézkedést aszerint megítélni, hogy az az éppen jelenlevőknek avagy a hangosaknak tetszik-e vagy sem, hanem mindig annak a képzeletbeli közösségnek a nézőpontjából kell elbirálni a dolgot. Jellemző példa erre a meztelen képeknek, szeméremsértő dolgoknak az utcára ragasztása vagy akasztása. Az úgynevezett közvélemény hangosan hirdeti, hogy a művészet joga szent, a műélvezőké hasonlóképen, csak arról feledkezik meg, hogy az utcát minden iskolás gyermeknek, iskolás leánynak is használnia kell s hogy a gondos szülő aligha hiszi el, hogy serdülő magzatja csupán az idomok művészi hajlását fogja felfedezni az ábrázolatokon, a sexuális vonatkozást pedig figyelmen kívül hagyja. Már pedig ha az utca egyformán mindenkié, oda nem szabad betolakodni olyas valaminek, ami az utcát használók egy részének jogos érdekeit sérti. Aki nuditásokat akar élvezni, az vonuljon velük együtt félre, vonuljon a műtárlatokra, ahová csak az megy, aki akar. Igy van ez a szabad Angliában is, amelyre oly szívesen hivatkoznak a korlátlan szabadosság imádói.

A megelőzés feladata különben is nehézzé teszi a rendőrség helyzetét. Azt jelenti, hogy valamely eseményt, mely több, vagy kevesebb előjelből ítélve rövidesen be fog következni, meg kell akadályoznunk. Ha a feladat sikerül, nem következik be az esemény, nem válik tehá kézzelfoghatóvá a veszély, amelyet magában rejtett. A mi közvéleményünk azonban a megtörténtekből szokott ítélni, úgy veszi tehát a közrendet, a közbiztonságot, mint ahogy az egészséget veszszük: csak akkor tudja értékelni, amikor megrendül vagy éppen nincs meg. Az elhárított veszélyt boszorkánynak nézi, de strigis autem, quae non sunt, nulla mentio fiat. Jellemző erre egy anekdota, amely talán több is az anekdotánál. A híres tiszaeszlári pör idején történt, hogy a felizgatott csőcselék meg akarta támadni a boltosokat. A rendőrség neszét vette a szándéknak s igen erélyesen lépett fel, szétszórt minden

csoportosulást. Másnap a sajtó csak úgy ontotta a lebecsmérlő, támadó cikkeket, valósággal terrorizálta a közbiztonság fentartására hivatott hatóságot. A tüntetés azonban még aznap este megújult s mivel a rendőrség most húzódozott az erősebb eszközök igénybevételétől, a tömeg tört, zúzott, ütlegelt, sőt rabolt is. Még hangosabb lett a közvélemény. Valósággal fejét követelte a rendőrségnek, amely íme tud erőszakoskodni, amikor még nincsen baj, de nem birja megvédeni a polgárok testi épségét és vagyonát. Harmadnapra aztán a katonaság is kivonult s a rendőrséggel karöltve csirájában elfojtotta az újabb zavargást, de persze fegyverhasználat és kiontott vér árán. Elnémult a közvélemény szava is. Az egyszer belátta, hogy a rend fentartásának feladata nem olyan egyszerű, mint amilyennek az képzeli, akit senki sem tesz felelőssé érte.

Nem változnék ez az állapot akkor sem, ha tüzetesebb, részletezőbb törvényünk volna is. Csak a mindnyájunk érdekeit szolgáló rendnek, a mások jogainak s általában a törvényeknek fokozódó tisztelete s a tárgyilagos gondolkozásmód terjedése segíthet a bajon. Kivánatos volna ezért, ha már a népiskolában tanítanának afféle állami erkölcstant, ha már a gyermekeket megismertetnék a fontosabb tiltó rendelkezésekkel, főleg a büntetőtörvénykönyvek norma-tilalmaival s megértetnék velök, hogy a társadalom, az állam minden tagja köteles lemondani egyéni törekvései, vélt egyéni jogai egy részéről, hogy a többiek, hogy a közösség bizonyos jogai is érvényesülhessenek.

Fokozódnak a nehézségek ott, ahol még törvény sem áll a rendőrség mellett, jóllehet a polgárok úgynevezett szabadságjogaival kerül érintkezésbe. Hazánkban nincsen oly törvény, mely az egyesülés-gyülekezés ügyét kellőkép szabályozná. Miniszteri rendeletekre van utalva a rendőrség, pedig köztudomású, hogy a rendeleteket legfeljebb a hatóságok ismerik. Gyakori tehát a vád, hogy erőszakos, önhatalmú az eljárása, mert nem engedi meg, vagy betiltja a gyűléseket, stb. Égetően szükséges, hogy ez a baj orvosoltassék s a különböző rendeletek helyébe, miként külföldön látjuk, egységes, világos és tüzetes törvény lépjen. A gyülekezési jog gyakorlásáról most megjelent 7430/1913. számú B. M. rendelet sokat segít ugyan a bajokon, de a törvény szükséges voltát még sem szünteti meg.

A hatóságénál is nehezebb az egyes rendőri közeg helyzete. Az őrhelyén, vagy portyázásában egészen magára marad a rendőr vagy a detektiv. Következtetnie kell a megfigyelt tényekből s belátásához képest cselekednie, hogy a készülő veszélyt elhárítsa, a megtörtént rendzavarást megszüntesse, a törvény ellen vétőt kézrekerítse s végül az elfogottat a hatóság kezére adja. Ezt a szolgálatot nem lehet paragrafusokba szedni, nem lehet bürokratikus pontossággal szabályozni, aki tehát ítélni akar a rendőri közeg eljárása felett, annak az ő helyzetébe kell magát képzelnie és így mérlegelnie, szükségesnek tarthatta-e azt az intézkedést, amit tett és sohasem szabad oda tévednie, hogy azt latolgassa, vajjon a bekövetkezett eredményből visszafelé következtetve szükséges volt-e az az intézkedés.

Gyakori az eset, hogy a rendőri közegek ellen hivatalos hatalommal való visszaélés miatt feljelentést tesznek, jóllehet kétségtelen, hogy nem saját jószántukból, hanem a hivatalos kötelességüket teljesítve intézkedtek s legfeljebb az lehet a bűnük, hogy az utólagos megítélés szerint más vagy erősebb eszközöket használtak, mint amilyenek a cél elérésére szükségesek voltak. Nézetem szerint a legtöbbször a bűnvádi eljárás megindításának sem volna helye, mert a rendőr a használt eszközöket szükségesnek tartotta arra, hogy kötelességét teljesíthesse, nem volt tehát tudatában annak, hogy jogtalan területen mozog. Csak culpa levis forog fenn s így nincs büntetőjogi felelősség, legfeljebb fegyelmi vétség van. Poroszországban s úgy tudom Franciaországban is jogában áll a rendőri közeg felettes hatóságának, hogy a közigazgatási biróság elé vigye az ügyet, ha azt hiszi, hogy a cselekmény büntetőjogilag nem üldözhető. A közigazgatási biróság mint szakbiróság határoz aztán abban a jogelvi, praejudiciális kérdésben, van-e helye a bűnvádi eljárás megindításának.

A rendőrség, az egyes rendőri közeg fegyverhasználata sem olyan könnyű kérdés, hogy a jogos védelem és a végszükség általános címe alatt egyszerüen elintézni lehetne. Az állam karhatalmi szerve fenyegetés elől ki nem térhet, meg nem futhat, kötelessége az állami akaratnak erőszakkal is érvényt szerezni. Ez nem síma dolog s így voltaképpen nem is alkalmazható a rendőri közegre korlátlanul az a tétel, hogy vétséget követ el az a közhivatalnok, aki hivatalos eljárása

közben valakit tettleg bántalmaz. Nagyon rugalmas fogalom a bántalmazás, minden testi kényszerítő eszközt a keretébe lehet vonni, már pedig ily eszközök nélkül csak addig működhetik a rendőr, amíg az egyesek, vagy a tömeg önként engedelmeskednek. A fegyverhasználat kétségtelenül a legerősebb eszköz, de szintén csak egyik eszköze a rendőri működésnek.

Hogy félreértés ne essék, hangsúlyozni kivánom, hogy nincs szándékomban védeni a hatalmaskodó, túlkapásokat elkövető rendőri közegeket. Mi itt Budapesten fegyelmi úton is igen rövidesen elbánunk velük s magunk adjuk a biróság kezére, ha effélét tapasztalunk. Rá kellett azonban mutatnom, hogy a rendőrök ellen bántalmazás, jogosulatlan kardhasználat stb. címen emelt panaszok elbirálásánál nem lehet az a döntő kérdés, vajjon az utólag már teljesen tisztázott részleteken alapuló nyugodt megfontolás szerint szükséges volt-e a rendőr cselekménye, hanem csupán az, hogy annak idején, a konkrét viszonyok közt szükségesnek tarthatta-e, vagyis átlagos gondosság mellett abban a véleményben lehetett-e, hogy hivatalos kötelessége értelmében cselekszik? Tért kellene hódítani annak a belátásnak is, hogy a rendőr mindazokban az esetekben, mikor a fegyverét használhatná, ennél enyhébb testi bántalmazásra is jogosult. Ma ugyanis megeshetik, hogy a rendőr ellen feljelentést tesznek és felelősségre vonják, amiért a reá támadót kezével megütötte, jóllehet, ha karddal vágta volna fejbe, azt mondanák, jogosan használta a fegyverét. A törvény szavakban is kifejezett rendelkezéseinek hiányában egészen feledésbe merült az a régi jogelv: Cui plus licet et minus licet.

Az is gyakran hallható vád, hogy a rendőri közeg igazolásra szólít fel, vagy a hatóság elé állít olyan egyéneket, akik sem bűncselekményt, sem kihágást el nem követtek. Az 1881: XXI. t.-c. kissé gondos elolvasása mindenkit meggyőzhet, hogy ez a törvény ezeket a kérdéseket a szorosan vett bűnügyi nyomozási és kihágási biráskodási kérdésektől függetlenül szabályozza, vagyis előállításnak, bekisérésnek nemcsak a Bp.-on alapuló R. U.-ban és a rendőri büntető szabályzatban megállapított esetekben van helye, hanem azokon kívül is, ha a közrend, a közbiztonság érdeke így kivánja. A legbecsületesebb polgár is kerülhet oly gyanus körülmények közé, hogy a rendőr kénytelen kiléte iránt érdeklődni, sőt a hatóság elé állítani, ha a bemondott adatokat igazolni, vagy

legalább valószinüvé tenni nem tudja. Ha az illetőt a hatóság nyomban elbocsátja is, nem következés, hogy a rendőr helytelenül járt el, mert hiszen az őrhelyén nem állhat minden segédeszköz a rendelkezésére. Bizonyára kellemetlen az efféle dolog, de az objektive gondolkodó embernek be kell látnia, hogy a rendőrség csak úgy óvhatja meg a mindnyájunk nyugalmát, biztonságát, ha figyelmét a szokatlan jelenségek el nem kerülik s ha azok oka iránt nyomban érdeklődik.

Nem egy betörő, zsebtolvaj vagy épen gyilkos került már így kézre, az egyik azért, mert a szerszámait magával hordta, a másik, mert feltünően értékes tárgyat akart elzálogosítani, a harmadik pedig, mivel vérnyomok voltak a kezén vagy a ruháján. Sokan szinte beteges örömüket lelik benne, ha a rendőrség gyanuja itt vagy ott nem válik be, ha mint mondani szokás a rendőrség «téved», de nem gondolják meg, mire vezetne az, ha a tévedések ritka kivétele miatt lemondanánk a szorgos megfigyelés s az erre támaszkodó megelőző intézkedésekről.

Miként már jeleztem, a rendőrségi jog fejlesztésére nagyon is rászorulnánk. A rendezetlen kérdések száma még ma is légió s e miatt a rendőrség sok téren tehetetlen. A szerencsejáték például ma számos egyesületben, klubban szinte járvánnyá fajult, de mi csak ritkán avatkozhatunk be, hasonlóképen számos más intézkedési terület zárva van előttünk, jóllehet az ügyek természeténél fogva hozzánk kellene tartoznia.

Igen messze vezetne, ha a felsorolást, a példálódzást folytatni akarnám, azért röviden rátérek a székesfővárosi m. kir. államrendőrség szervezetére, mai berendezésére. A tüzetesebb ismertetés talán elmaradhat, mert a kiosztott kis füzet minden fontosabb adatot felölel.

Helyén való lesz azonban néhány adat, mely intézményünk fejlődésére vet világot. 1881-ben 36 szorosan vett fogalmazási tisztviselője, 21 irnoka, 7 kezelő és szaktisztviselője, 10 orvosa és 3 felügyelője, összesen 80 tisztviselője volt az államrendőrségnek, továbbá 50 detektivje, 555 gyalogos és 65 lovas, vagyis együttesen 620 rendőre, végül megfelelő számú díjnoka és hivatalszolgája.

Hatósági területe akkor csupán Budapestre terjedt ki, vagyis 19,380 hektárra 370,767 lakossal. Mintegy 600 lakosra s 31 hektárra jutott tehát egy rendőr és minden 7500 lakosra egy detektiv.

Azóta az 1889:XLVI. t.-cikkel becsatoltatott Ujpest és Rákospalota akkori területe (újabban itt alakult községgé Pestújhely), az 1912:LX. t.-cikkel pedig Kispest, Pest-Szent-Lőrinc és Erzsébetfalva területe.

Ma az államrendőrségnek 175 fogalmazási tisztviselője, 97 kezelő és szaktisztviselője, 28 orvosa, 25 felügyelője, összesen 325 tisztviselője van, továbbá 2580 gyalogos és 208 lovas, együttesen 2788 rendőre, 240 detektivje, végül megfelelő számú külső szakközege, díjnoka, hivatalszolgája és kézbesítője.

Hatósági területe ma 28,040 hektár 1.031,340 lakossal, vagyis mintegy 400 lakosra és 10—11 hektárra esik egy rendőr, minden 4000 lakosra pedig egy detektiv.

1881-ben az államrendőrség kiadásai — a tolonckiadások leszámításával — 587,479 forintot, vagyis 1.174,958 koronát tettek ki. Ma a költségvetés kiadási tétele 8.560,721 koronára rúg. Akkor a költségek felét a székesfőváros fedezte, ma csupán 800,000 korona hozzájárulást fizet.

A 32 éves kétségtelen fejlődés dacára ma sem kedvezők a rendőrség létszámviszonyai. Főleg a nagy terület ennek az oka, melyen szétszórtan, szigetszerüen építkeznek. Berlinnek például 6340 hektár, Párisnak 7802 hektár, Gross-Wiennek 27,307 hektár, Londonnak pedig 30,503 hektár a területe, tehát egyedül Londoné múlja fel a mi rendőrségi területünket. Ezzel szemben nekünk csupán 2788 rendőrünk van, míg Wiennek 4390, a szűkebb értelemben vett Berlinnek 6098, Párisnak kerek 8000, Londonnak pedig 18,581. Míg tehát nálunk 10—11 hektár, addig Wienben csak 8, Londonban 2, Berlinben és Párisban pedig csak 1—1 hektár jut egy rendőrre.

Talán csak közismeretü dolgot említek azzal, hogy az államrendőrség személyzetét intéző, végrehajtó, szak- és kezelő-személyzetre lehet osztani. Az intéző-tisztikar a fogalmazói karral azonos, mely a törvény értelmében csupa jogvégzett egyénből áll. Jóllehet a törvény ma még csupán az államtudományi államvizsgát kivánja meg, a fogalmazói tisztikar mintegy feleresze doktorátussal is bír, a 14 fogalmazó gyakornok közül pedig már csak egy van, aki ez idő szerint még nincs felavatva.

A tisztviselők továbbképzésére nagy figyelmet fordítunk. Ezt a célt szolgálják a téli hónapokban rendszerint kéthetenként megtartott bűnügyi értekezletek, továbbá a megtekinté-

sek s a gyakornokok, valamint a jogvégzett r. díjnokok részére időnként rendszeresített sorozatos előadások. A folyó évben a m. kir. belügyminisztérium a vidéki rendőrtisztviselők részére szervezett tanfolyamot, mely szintén az államrendőrségnél tartatott meg s esetleg meg is lesz ismételve.

A rendőrök — úgy az ujoncok, mint az altisztek — továbbá a detektivjelöltek a rendőrfőparancsnokságnál nyernek oktatást, rendszeres vizsgával záródó tanfolyam keretében. Ugyanott nyerik elméleti és gyakorlati kiképzésüket az újonnan kinevezett rendőrfelügyelők is.

Az államrendőrség élén a főkapitány áll, akit sokoldalu tevékenységében két főkapitányhelyettes támogat. A hatáskörök megosztását tekintve egy középfokú hatóság jellegével bíró főkapitányságra, elsőfokú hatóságok jellegével bíró ker. kapitányságokra és hivatalokra és végül pusztán szolgálati, belső kezelési és ügyviteli teendőket végző tagozatokra oszlik az államrendőrség. Felsőbb és külföldi hatóságokkal csakis a főkapitányság, illetve a főkapitánysági ügyosztályok érintkezhetnek s rendszerint itt nyer elintézést minden ügy, amely központi kezelést kiván. A ker. kapitányságok közigazgatási ügyekben, továbbá bűnügyi nyomozásoknál csak korlátolt hatáskörben járnak el s inkább a főkapitányság segédszerveinek tekinthetők. Kihágási ügyekben az elsőfokú rendőri büntető biráskodást gyakorolják. A közveszélyű munkakerülés, a koldulás és tiltott visszatérés által a szorosan vett székesfőváros területén elkövetett kihágások a közbiztonsági központi rendőri büntető-birósághoz tartoznak, ahol most kirendelt kir. járásbirák is működnek, hogy a kapcsolatos vétségeket a terheltek átszállítása nélkül nyomban elbirálhassák. Az erkölcsrendészeti kihágások az erkölcsrendészeti büntető-bírósághoz, a fiatalkorúak által elkövetettek a rendőri gyermekbirósághoz, a bejelentési kihágások pedig a bejelentési hivatalhoz tartoznak. Másodfokon a főkapitány bírálja el a kihágásokat.

A főkapitányság a kapcsolatos szak- és kezelőhivataloktól eltekintve, elnöki, közigazgatási, bűnügyi és fogház- és toloncügyosztályra tagozódik. Az utóbbi külön épületben van elhelyezve s a toloncügyekben külön elsőfokú hatóság jellegével bír. A szintén külön épületben elhelyezett s a közigazgatási osztálynak alárendelt erkölcsrendészeti alosztály kezeli

a prostitució ügyét. Az összes kéjnők orvosi vizsgálata ennél a teljesen modernül berendezett hivatalnál történik, nem pedig a lakáson, mint azelőtt. A vizsgálatra, mely teljesen díjtalan, minden kéjnőnek hetenként kétszer, előre meghatározott napokon kell megjelennie. Külön vizsgáló szobák állanak az orvosok és külön vetkőző helyiségek a kéjnők rendelkezésére s a rendőrség bakteriológusa minden gyanus esetben rögtön megejti a mikroszkópiai vizsgálatot is. E célra hatalmas, legfinomabb apochromátokkal felszerelt górcső szolgál.

A technika vívmányait a lehetőség szerint iparkodunk felhasználni, amennyire csak a pénzügyi szempontok megengedik. Bizonyíték erre a fényképező műtermünk és a daktiloszkópiai laboratóriumunk felszerelése, továbbá a két nagy automobil, amelyet kiszállásoknál, főleg bűnügyi nyomozások során használunk. Telefonhálózatunk meglehetősen sűrű, de külön távíróberendezésünk, sajnos, nincsen. Külföldön, még aránylag kisebb lélekszámú városokban, például Amsterdamban és Bruxellesben is, mindenütt van Morse-távírója is a rendőrségnek. Fontos azért, mert körtelegrammok útján egyszerre nagyszámú hivatalt, kirendeltséget lehet értesíteni s a leadott parancs szövege megmarad, tehát félreértés ki van zárva. A baj az, hogy ma már igen nagy költségbe kerülne, ha ezt a berendezést nálunk is meg akarnók honosítani.

Itt említhetem, hogy két hivatalos lapunk van, az egyik hetenként jelenik meg s személyi ügyeket, rendeleteket stb. tartalmaz, a másik, a «Bünügyi Értesítő» naponként s a nyomozás céljait szolgálja. Az államrendőrség működéséről a főkapitányság évente több ívre terjedő jelentést ad ki, hasonlóképen a munkásmozgalmakról.

A rendőrfőparancsnokság s ezzel kapcsolatban az őrszemélyzet ügyei, a fogház- és toloncügyosztály és a rendőrségi kórház, a detektivtestület s végül a bejelentési hivatal külön bemutatás, illetve előadás tárgyai lesznek.

Igy csak néhány képet óhajtok még bemutatni, amelyek részben az elmondottak illusztrálására, részben kiegészítésére szolgálhatnak.*)

*) Az előadást vetített képek bemutatása követte.

A nagyvárosok élelmezésének irányelvei, tekintettel Budapest közélelmezésére.

Folkusházy Lajos, székesfővárosi tanácsnok.

A társadalmi problémák közül leginkább azok foglalkoztatják az elméket, amelyek az ember fizikai és szellemi életének fenntartásával s egy fokozatosan magasabb kultúrális nívó felé való fejlődés feltételeivel vannak egybekapcsolva. S noha az ez iránt való igény, ha nem is a mai értelemben vett öntudatosság szerint, az emberekben mindenkoron megvolt, mégis évszázados fejlődés kellett ahhoz, hogy ezt, mint az embert s illetve a társadalmat természetileg megillető jogot, igazi jelentőségében felismerjük s annak megvalósítását társadalmi feladattá avassuk.

Ennek kell tulajdonítani, hogy az igazi társadalmi igények kielégítéseért való törekvések ma már nem tartoznak egyes rajongók mártiromságszerű élethivatásához, hanem a társadalmak egészükben és egyetemességükben átérzik s megértik azokat és küzdenek a megvalósításukért.

A társadalmi igények és feladatok legtermékenyebb talaja a *város*, mert a népességnek ezekben elhelyezkedett tömegei körében — legkülönfélébb élethivatásuknál, foglalkozásuknál, életmódjuknál, az embereknek a változatosra úgy cselekvéseikben, mint gondolkodásukban való könnyű hajlandóságaiknál és sok más egyéb jó és nem jó tulajdonságaiknál fogva, — a városi társadalmakban születnek meg a legkülömbözőbb társadalmi igények s ezekből, ha egyetemes érdeküek, a társadalmi feladatok, problémák.

A városi társadalmak tehát nemcsak, mint az egyetemes emberi feladatok forrása, hanem mint ezek kiválasztója s azok előharcosa, irányítója is jelentkezik.

A társadalmi feladatok közül a *népélelmezés* kérdése, az ember fizikai életére közvetetlenül, szellemi életére pedig közvetve kiható jelentőségénél fogva, mindenkor a közérdeklődés előterében állott, de annyira sohasem, mint napjainkban, amikor szinte egész nemzetgazdaságunknak egyik irányító tényezőjévé vált.

Az emberi szervezet életműködési feltételeinek a tudományok újabb módszerei útján való pozitiv megállapítása ösmertette meg az ember egészségének igazi értékét a *fajfentartás*, a *munka* s a *szellemi fejlődés* feltételei szempontjából, úgy, hogy az emberi egészségnek ma már felismert *gazdasági* értéke és *kultúrális* jelentősége van. Ennek elérése, megtartása és növelése ma már nem csak emberbaráti óhaj, hanem öntudatos társadalmi követelmény, ami nem csupán lelkes filantrópok kezére, nem is bőkezű mecénások szeszélyére, hanem a társadalom külön erre hivatott közintézményszerű szervezeteire van bízva.

Az emberi munka e szerint, mint az egyén s a társadalom anyagi és szellemi fejlődésének, egyszóval egész kultúrájának emeltyűje és fokmérője, végső fokon *az egyén egészségétől*, testi és szellemi *szolgáltató kepességétől* függ, ennek pedig az alapja és feltétele: *az egészséges táplálkozás.*

A népélelmezés fontossága, de egyszersmind nehézsége különösen a *nagyvárosokban,* lép előtérbe. Fontossága abban van, hogy a városi lakosság az ő különleges élethivatása, foglalkozása és életmódja körében fizikai és szellemi életerőiből aránylagosan többet fogyaszt, emészt, mint a nem-városi lakosság s emellett az életszervek egészségének feltételeit nagyobb mértékben nélkülözi s nehezebben szerzi meg s ennélfogva több, változatosabb és tápdúsabb táplálkozásra van utalva.

Tömegek rendszeres élelmezése már magában véve is nehéz feladat, az igazi nehézség azonban a városi tömegek élelmezésénél jelentkezik és pedig úgy gazdasági és kereskedelmi, mint rendészeti és szervezeti szempontokból.

A városi népélelmezés legfőbb nehézsége abban van, hogy míg a városi társadalom az ő legtöbb másnemű igényének kielégítéséhez szükséges eszközök fölött közvetetlenül rendelkezik, amennyiben azokat maga előteremtheti s igényeihez alkalmazhatja, addig az élelmezéséhez szükséges feltételek fölött közvetetlenül egyáltalán nem, hanem csak közvetve rendelkezik.

A hitélet, az iskolázás, a tudományok, a művészet, a szórakozások, továbbá a közigazgatás s a rendészetek minden ágazata, egyes fontosabb szükségletek tekintetében pedig, m. p. a lakás- s a közegészségügyi viszonyok, az ivóvíz, a közlekedés, a világítás, építkezés, sőt még a pénz- és hitelviszonyok, szóval igen sok, ha nem legtöbb szükséglet és követelmény olyan tér, amelyen a városi társadalom az igényeit egyedül a saját anyagi erejétől és kultúrális fejlettségétől feltételezve önmaga elégítheti ki; ellenben az élelmezés úgyszólván az egyedüli mindennapos igény, amelynek feltételei fölött szuverén módon nem rendelkezhetik, hanem *másokra van utalva.* Ebben a másokra való utaltságban rejlik a népélelmezés kérdésének legfőbb és legnagyobb nehézsége és pedig azok miatt a legkülönfélébb jelenségek és körölmények miatt, amelyek az egyes élelmicikkeknek termelésére, gyártására, értékesítésére, minőségére és végül árára befolyással birnak, úgy kint a termelő helyeken, mint bent a városokban, a fogyasztás terén. Ilyenek jelesül úgy a termelési és tenyésztési, mint az értékesítési és kereskedelmi viszonyokban a talaj, az állatanyag minőség, az időjárás, a munka és munkabér viszonyok, a munkaszorgalom, takarékosság, józanság, a kereskedelmi megbizhatóság és tisztesség, vállalkozási hajlandóság, a szállítási eszközök, a gazdasági, gyári, ipari és kereskedelmi eszközök és szervezetek, a hitel és pénzviszonyok, jó állami és városi közigazgatás és mindez kedvező nemzet- és közgazdaság-politikai viszonyok keretében. Ha már most még figyelembe vesszük, hogy ezek egynémelyike önmagában véve is fontos és önálló kérdés s figyelembe vesszük a nagyvárosokban az egyes néprétegeknek és társadalmi osztályoknak legkülönbözőbb és folyton változó igényeit s ugyancsak változékony kereseti viszonyait, a sokszor ellentétes érdekeket, végül magának a városnak anyagi erőviszonyait, akkor eljutottunk a nehézségek gyökeres okaihoz, a városok élelmezésének sokszor hangoztatott problémájához.

Azonban ezzel is úgy vagyunk, mint sok más megoldatlan társadalmi kérdéssel, t. i. ha már sehogy sem sikerül dülőre vinni, akkor kialakul a közvéleménynek az az óhaja, hogy oldja meg hát a *város*, t. i. *a hatóság.*

A hatóság ugyanis minden időkben, mint a lakosság hatalmának, erejének kifejezője, akaratának érvényesítője s bizalmá-

nak letéteményese szerepelt. S érdekes jelenség, amit megszivlelni is érdemes, hogy a lakosság s illetve a társadalom a hatóságába vetett bizalmát sohasem veszítette el. Még akkor sem, amikor csalódott benne s akkor sem amikor emiatt ellene fordult. A hatóságba vetett bizalom a társadalom utolsó reménysége, menedéke volt mindig s az ma is.

A szociális mozgalmaknak, ennek az újkori társadalmi evoluciónak, a hatóságok irányában támasztott fokozottabb s egészen új irányú követelései is, t. i. a hatóságot nem csupán a rendészeti közigazgatás, hanem a társadalom, a nép egyetemes érdekeinek, tehát az igazi közérdeknek szolgálatába állítani, — lélektanilag ezzel a jelenséggel magyarázhatók meg.

Ha végig tekintünk az utolsó évtizedekben e téren történt változásokon, akkor azt a rendkívül érdekes jelenséget látjuk, hogy a városi hatóságoknak a hivatásukról eladdig vallott felfogásában mélyre ható átalakulás történt, nevezetesen az, hogy a városi hatóságok olyan társadalmi feladatok megoldására, amelyek a multban a hatóság feladatkörével egyenesen ellentéteseknek állíttattak s amelyekre nézve illetékességét és rátermettségét magától elhárította, ma nemcsak vállalkoznak, hanem azokat hivatásuk körébe tartozóknak állítják, sőt az e terén való sokszor nehéz kezdeményezést is magukhoz ragadják.

S hogy ez az irányzat ma már tényleg határozott formában nyer kifejezést a községi életben s hogy e nyomon a hatóság már tényleg sok társadalmi feladat megoldását illesztette be háztartási feladatai közé, hivatkozhatom számos olyan üzemre, vállalatra és tevékenységre, amelyek a rendszerinti közigazgatási feladatkör kereteit messze túlhaladják.

Ilyenek különösen: a vízművek, a lakóháztelepek, a közúti közlekedési üzemek, légszeszt és a villamosságot világítási, valamint ipari s gyári munkaerőcélokra szolgáltató üzemek; a községi takarékpénztárak, a vásárpénztárak, községi élet- s tűzkárbiztosító vállalatok, állatbiztosítási szervezetek, községi szemét- és hulladékértékesítő üzemek, fuvarozási vállalatok, hirdetési vállalat, ravatalozási, temetkezési vállalat, zálogházi üzletek, tisztasági és gyógyfürdő vállalatok, uszodák, szállodák, cselédelhelyező intézetek, élelmiszereket termelő, gyártó és értékesítő ipari és kereskedelmi vállalatok, kenyérgyárak, jéggyárak, közraktárak; kőszén- és kőbányavállalatok, különféle

kert- és mezőgazdálkodások, folyami és tengeri kikötő vállalatok, községi szinházak és egyéb népnevelési s művelődési intézetek, könyvtárak, állatkertek stb., stb. Ezekkel a községek részint kizárólagos joggal, részint versenyképen ma már az illető városok közönségének igényei és érdekei szerint hivatásszerüen foglalkoznak.

S érdekes jelensége ennek a fejlődésnek az is, hogy ez az átalakulás éppen abban a korban történik, amikor a társadalmi fejlődés az *egyéni* szabadságok teljes kivivását tűzi ki feladatának s a közhatósági beavatkozás és gyámkodás alul magát kiszabadítani törekszik.

E kettős fejlődési irány azonban csak látszólagosan ilyen ellentétes, mert lényegileg nem más, mint az egyes társadalmi feladatoknak gyakorlatilag célszerű elhelyezése azokba a működési körökbe, ahol azoknak gondozása és kielégítése leginkább látszik a közérdek szempontjából biztosítva.

* * *

Az eddig előadottakban a népélelmezés társadalmi jelentőségét, nehézségének természeti okait, úgy a társadalomnak, mint a hatóságnak e társadalmi feladat megoldása körüli szerepkörét méltattam. A továbbiakban a népélelmezés némely fontos irányelvét, mint a nagyvárosok közélelmezésügyi igazgatóságának gyakorlati eszközeit fogom ismertetni, tekintettel azoknak Budapest főváros közélelmezésügyi igazgatásában történt alkalmazására.

Hogy a városi népélelmezés gyakorlati irányelveit felismerhessük s azokat az élelmezésügyi igazgatásban alkalmazhassuk, tudnunk kell, hogy a közélelmezésnek három fő és alapvető tere van s ezek a *termelés, az értékesítés* és *a fogyasztás.*

Minthogy azonban fentebb már megállapítottuk, hogy a város nem tere a termelésnek, ennélfogva ebből a megállapításból következik, hogy a városnak *a saját élelmezését* illető feladata, úgy hatósági, mint magántevékenységi tekintetben csaknem kizárólag *az értékesítés*, vagyis *a kereskedelem terén* van.

Ez a megállapítás az első sugár, amely a városi népélelmezés problémájába bevilágít s a közfelfogás több olyan téves álláspontját és jogosulatlan követelményét engedi felismernünk, amelyekkel leginkább az utóbbi időben találkozunk.

Ennek az irányelvnek felismerése képesít továbbá annak a megállapítására is, hogy e téren tehát *mi* és *mennyi* szerep kell, hogy jusson *a hatóságnak* s *mi* és *mennyi* a *magántevékenységnek*?

A népélelmezésnek érdekei három főtényező, mint egyúttal főkövetelmény, körül csúcsosodnak ki s ezek: *a mennyiség, az ár* s *a minőség*, vagyis amint ezt közönségesen szoktuk kifejezni, hogy élelmicikk legyen *sok, olcsó* és *jó*.

A mennyiség, az ár s a minőség azonban a termelő s az értékesítő t. i. a kereskedő, valamint a fogyasztó szempontjai szerint a legtöbbször *ellentétes* érdeküek és változó értéküek, de egymásra való utaltságuknál fogva érvényesülésük mégis harmónikus *egyensúlyban* való tartásuktól függ. Ezt az egyensúlyozást a *kereslet* és *kinálat* által előálló *verseny* útján érhetjük el.

Eszerint tehát a városok élelmezésénél irányadó elveket abban foglalhatjuk össze, hogy célunk legyen: a ***kereskedelemnek*** *megfelelő eszközökkel, berendezésekkel és intézkedésekkel való támogatása és emelése által* ***kellő mennyiségek*** *felhozatalát állandóan biztosítani s ezeknek* ***árára*** *és* ***minőségére*** *a kereslet és kinálat mérvéhez képest teremtett* ***verseny*** *által a fogyasztó közönség igényeihez mért* ***befolyást*** *gyakorolni.*

Előadásom további folyamán az e tételben kifejezésre jutó irányelveket s ezeknek lényegét s a közélelmezésben való jelentőségét, szerepét óhajtom közelebbről ismertetni, figyelemmel Budapest főváros élelmezésügyi igazgatásában történő alkalmazásukra.

Azonban mielőtt tovább mennénk, netáni félreértések elkerülése végett ki kell jelentenem, hogy *a kereskedelmi működés* ismételt hangsúlyozásával korántsem akarok az élelmezés főfeltételeinek felsorolásánál külömben is az első helyen említett *termelésnek*, főleg pedig *a mezőgazdasági termelésnek* a kereskedelem és ipar tervékenységénél kisebb jelentőséget tulajdonítani, annál kevésbé, mert hiszen kétségtelen, hogy voltaképpen a mezőgazdasági termelés a *forrása* és *feltétele* nemcsak a kereskedelemnek, de még az ipari termelésnek is. A kereskedelemnek csupán a városi élelmezés körüli *aktiv munka* szempontjából tulajdonítok elsőbbséget és jelentősebb szerepet és még a miatt is, hogy a kereskedelem, nemcsak az

értékesítés faktora, hanem viszont a termelésnek *irányitója, előmozdítója* és *fokozója* is, úgy, hogy e kettős szerepénél fogva van a városi élelmezésnél fokozottabb jelentősége.

* * *

A módok és eszközök, amelyekkel az imént megállapított irányelveket és célokat elérhetjük és biztosíthatjuk, a lehető legváltozatosabbak s megválasztásuk és alkalmazásuk is a lehető legsokoldalubb, úgyszintén a leggyakorlatiasabb érzéket, tudást, sőt élelmességet tételezi föl.

Nem elégséges ugyanis nagymennyiségű élelmicikkeket felhozni a nagy városokba, hanem azoknak itten való *gyors és jó értékesítéséről*, sőt a szükséghez képest megfelelő *eltarthatásáról* is kell gondoskodni, mert ezek hiánya miatt a kereskedelem az ilyen városokat és illetve piacokat elkerüli s más, neki megfelelőbbeket keres föl. — Ez a követelmény teremti meg az egyes városokban a különféle közélelmezési berendezéseket s intézményeket s alakítja át a multnak egyszerű vásárjait, piacait és műhelyeit modern vásári, kereskedelmi és ipari telepekké.

Annál az említett irányelvnél fogva, hogy a felhozatalokra előmozdítólag, az árakra szabályozólag s a minőségre pedig javítólag lehessen a köz érdekében befolyást gyakorolni, a kereskedelmi és ipari központok berendezéseinek nemcsak közintézményszerű létesítése és azok fenntartása, hanem az azokban lebonyolódó magánkereskedelemnek felügyelete és szabályozása és emellett fejlesztése is a legtöbb modern városban *közhatósági feladatot képez*, annál is inkább, mivel ezekben lehet az ipari, kereskedelmi, élelmezési, köz- és állategészségügyi rendészet különféle követelményeit is a leghatályosabban s a legegyszerűbben kielégíteni.

A városok különféle ilyen közintézményeket létesítenek. Legáltalánosabban *állatvásárokat, közvágóhidakat* és *élelmiszer vásárcsarnokokat*, az újabb időkben azonban egyes cikkeknek különlegesen is fontos élelmezési, kereskedelmi és közegészségi jelentőségéhez képest másokat is (pl. húsvásárt, tojásvásárt, baromfivásárt, gyümölcsvásárt stb. stb.).

A főváros újabban külön *élőhalraktár és kereskedelmi telep* létesítésével foglalkozik. Ennek célja a halfogyasztás

általánosításával egyfelől a haltenyésztést előmozdítani, másfelől a halkereskedelmet szervezni, a halárakat pedig szabályozni. E végből a vidéki tógazdaságokból a halak élő állapotban vasúton a fővárosi halmedencékbe fognak szállíttatni s kereskedelmi aukciók útján értékesíttetni.

E téren egy ugyancsak előkészítés alatt álló másik nagykereskedelmi alkotása leend a fővárosnak *a tojás- és baromfivásártelep,* helyi kizárólagossággal, részint abból a célból, hogy a fővárosba vasúton és hajón behozott s vásári forgalomra szánt *összes tojás- és baromfi árúmennyiségek* az árszabályozás végett *összpontosíttassanak,* részint pedig, hogy e cikkeknek *gyors szállítási és szakszerű kezelési feltételei* modern berendezések által biztosíttassanak.

* * *

A nagy mennyiségek rendszeres felhozatalával a *nagykereskedelem,* ezeknek szétosztásával s a fogyasztó közönséghez való juttatásával pedig *a közép- és kiskereskedelem,* közönségesen *közvetítő kereskedelemnek* nevezve, foglalkozik.

Valamely nagy város élelmezésére a nagykereskedelem gyakorol döntő befolyást, miért is ennek igényeit kielégíteni s eszközeit tökéletesíteni, a fejlődését előmozdítani, úgy az államnak, mint pedig különösen magának az illető város közhatóságának legfontosabb kötelessége, mert bízvást lehet állítani, hogy valamely város élelmezésének jósága *nagykereskedelmének szervezettségétől, egészséges működésétől* s a hozzá való intézményes *berendezések célszerüségétől* függ.

Budapesten az élelmiszer nagykereskedelem közintézményszerű központjai a vágóállatokra nézve *a marha- és sertésvásárok, a marha- és sertésközvágóhidak,* a többi élelmicikkekre nézve pedig *a központi vásárcsarnok.* Ezek irányítói a főváros többi élelmiszerkereskedelmének.

Az állatvásároknak s a központi vásárcsarnoknak hivatása az élelmiszernagykereskedelmet, a közvágóhidaknak pedig a húsipart összpontosítani s az ebből való előnyöket a közönség részére biztosítani.

Az egyes nyilt és fedett élelmi-piacoknak, amely kategóriába a kerületi vásárcsarnokok is tartoznak, csak élelmezésrendészeti (t. i. közegészségi, köztisztasági, ellenőrzési) szempontból van jelentőségük. Ezek mint a nagykereskedelem-

nek elosztó szervei működnek, de mint az élelmezés *irányítói nem* szerepelnek.

A nagykereskedelem céljaira létesített vásárcsarnokintézmények amellett, hogy a kereskedelmet központosítják s a versenyt fokozzák, egyúttal az árútömegek elhelyezésére és eltartására, raktározására is szolgálnak. S ahhoz képest, amit s ahogyan a nagykereskedelem a multban, megfelelő berendezések híján levő nyilt piacokon s szerte a városban raktározhatott, a jelenkor nagy vásárcsarnokai jelentős haladást és könnyítést jelentenek, mert nem csak sok teret adnak, hanem az egyes árúk eltartásának időszaki igényeihez képest is elégítenek ki szükségleteket (pinceraktárak, hűtőhelyiségek, halmedencék stb.).

A helyzet azonban mégis az, hogy röviddel a mai rendszerű vásárcsarnokoknak életbelépte után csakhamar kiderült, hogy ez a rendszer sem elégíti ki egy nagy város nagy kereskedelmének igényeit. Az 1888-ban Berlinben életbelépett központi vásárcsarnok mindjárt a második évben, a rövid idő mulva melléje épített második nagy vásárcsarnok pedig szintén szűknek bizonyult.

A berlini csarnokrendszer mintájára épültek a többi nagy városok nagy vásárcsarnokai s 1897-ben a budapesti központi vásárcsarnok is. A budapesti központi vásárcsarnoknál a berlinihez hasonló tapasztalatokat tettünk. A látszólag csaknem túlságos nagyra méretezett központi vásárcsarnok mindjárt a második évben kicsinynek, sőt az azóta benne kifejlődött kereskedelem vonzóerejénél fogva, még az azt környező, külső területe is elégtelennek bizonyult.

A nagykereskedelmet képviselő központi vásárcsarnokok miképen való bővítésének s illetve a nagykereskedelem minden igényeinek miképen való kielégítésének kérdése azóta a nagyvárosoknak egy újabb problémája lett, amelyet a gyakorlatban a mai napig nem sikerült megoldani.

Tapasztalatom arra a meggyőződésre vezetett, hogy a mai rendszernek legfőbb hátránya az, hogy benne a nagykereskedelemnek az árúkezelés és raktározás iránt fennálló, de lényegében eddig vagy fel nem ismert, vagy kevésbbé méltányolt követelményei ki nem elégíthetők s ebből következőleg benne a nagykereskedelem a jelentkező szükség szerinti mértékben nem központosítható s még kevésbbé fejleszthető.

Nézetem szerint a csarnokrendszer, a fejlődésnek csak egyik átmeneti állapota volt s a végleges kifejlődése a jövőben *a teleprendszerben* fog megnyilvánulni.

A teleprendszer lényege az, hogy nagy kiterjedésénél fogva a nagykereskedelem *minden ágazatának elhelyezkedését* és évtizedeken át való *fejlődését* s minden *technikai igényének kielégítését*, amik az árútömegek gyors és könnyű felhozatalára, vagy továbbszállítására, úgyszintén raktározására, kezelésére, osztályozására stb. vonatkoznak, lehetővé teszi.

Az árúmennyiségek mozgásának legfontosabb feltételét képező *vasúti és egyéb közlekedési* berendezések is csakis a teleprendszernél oldhatók meg, amint hogy pl. a csarnokrendszerű vásárcsarnokoknál ez jól sehol, még Berlinben sincsen jól megoldva. A legszükségesebb követelmény t. i., hogy az egyes kereskedelmi csoportok és ágak *egymás mellett* ugyan, de egymástól *külön-külön* is közvetetlen *vasúti vágányokkal*, az illető élelmicikkek minőségéhez képest különféle *száraz és hűtőraktárakkal, kezelési és osztályozó helyiségekkel* s más berendezésekkel legyenek elláthatók, csakis a teleprendszernél képzelhető el s ebből folyólag csak a teleprendszer nyujthat arra módot, hogy egy nagy város nagybani kereskedelmének nemcsak név szerint, hanem tényleg is forrása s árszabályozó központja legyen.

A teleprendszer természetesen aránylag nagykiterjedésű területet tételez fel. Amíg azonban a nagy városok erre a rendszerre át nem térnek, *addig a kereskedelem igényeinek kielégítéséről s következőleg jól és célszerűen szervezett élelmezéséről szó sem lehet.*

Budapesten a kezdeményező lépések ebben az irányban már megtétettek úgy, hogy ha a terv megvalósítása sikerül, akkor a fővárosunk lenne az első nagyváros, amely a közélelmezési rendszerét erre az új alapra helyezné át, ami nálunk különösen még azért is indokolt lenne, mert a főváros az országnak nemcsak belkereskedelmi szempontból, hanem még a kivitel szempontjából is legfontosabb élelmiszerkereskedelmi gócpontja.

A terület, amely a fővárosban erre a célra ki van szemelve, több mint 100.000 □-öl, viszont a mai központi vásárcsarnok földszinti alapterülete az utakkal együtt csak 10.000 □-méter.

* * *

Az élelmiszer-nagykereskedelemnek egyik legfontosabb, végső fokon a fogyasztó közönséget is legközelebbről érdeklő kihatása az *árakra* van. Az árak *a keresletből és kínálatból képződnek, a konjunkturák* szerint *alakulnak* s a *verseny* szerint *mérséklőleg szabályozódnak.*

A kereslet és kínálat, valamint a konjunkturák, mint nem csupán helyi, hanem országos, sőt nemzetközi közgazdasági értékmeghatározó tényezők fölött való rendelkezés nem áll a városok hatalmában, ezeknek kedvező, vagy kedvezőtlen befolyásait tehát úgyszólván tehetetlenül kell eltürnünk. Azonban a *verseny megteremtése* és *fokozása* már hatalmunkban áll, miért is ezt, mint fontos ármérséklő és minőségjavító tényezőt, a fogyasztó közönség javára érvényesíteni, éppen a hatóságnak képezi elsőrendű feladatát.

A versenyt *előidéző* és *fokozó* eszközökül jelentkeznek: *a helyi és időbeli összpontosítás*, az ipari termelés és kereskedelmi értékesítés feltételeinek mindenkire nézve lehetőleg *egyenlővé tétele,* az ezeken a területeken való foglalkozásnak *szabadsága,* az ipari és kereskedelmi tevékenség *könnyítése* s a *nyilvánosság.*

A helyi összpontosítás, bizonyos fontos ipari és kereskedelmi cikkeknél, a *helyi korlátozásig*, sőt egészen a *helyi kizárólagosságig* fokozható, ami alatt azt értjük, hogy bizonyos cikkeket csakis az erre a célra kijelölt bizonyos helyeken, vagy a városnak kizárólag csakis *egy* bizonyos helyén szabad termelni és illetve értékesíteni. Ennek jelentősége abban van, hogy ezáltal a városba behozott élelmicikkek tömegének minden egyes része egyfelől a verseny hatásának van alávetve, másfelől pedig *maga is közrehat* a verseny fokozásában.

Budapesten a vásárok, mint kereskedelmi értékesítő központok vannak ilyen korlátozásoknak alávetve. Pl. *nagybani vásárt* a legtöbb élelmicikkel *csakis a központi vásárcsarnokban* s a hozzátartozóként kijelölt külső területein szabad tartani. *Vágó-állatokkal vásárt tartani csakis a marha- és a sertésvásártereken szabad.* Mindenféle vágóállatot *csakis a marha- és a sertésközvágóhidakon szabad levágni.* A helybeli, a vidéki s a külföldi friss husok *vásári helyéül* a központi vásárcsarnok van kijelölve. A detail kereskedelemben is vannak ilyen korlátok. Pl. a nyilt piacokon s a kerületi detail vásárcsarnokokon *kívül élelmicikkek vásárszerű értékesítésével*

foglalkozni nem szabad. A téli hónapokban a vidékről a fővárosba behozott sertéshusok vásári eladásával *csak bizonyos piactereken* (hidegsertéshúspiacok) szabad foglalkozni. A tervezett *tojás- és baromfivásár,* valamint *a nagybani húsvásár* is a helyi és időbeli kizárólagosság, rendszerére lesz alapítva.

Mindezek a helyi és időbeli összpontosítások azt célozzák, hogy a kicsinybeni árakat szabályozó *nagybani árak* a lehető legegészségesebben, a legtermészetesebben és legreálisabban, tehát *relative legolcsóbban* alakuljanak ki.

A versenynek eszközei és feltételei a legváltozatosabb terét és alkalmát nyujtják a társadalom s a hatóság közreműködésének s ezeknek ebben, a gyakorlati élet követelményeihez alkalmazkodva, ott kell segítséget nyujtani, ahol ennek éppen szüksége jelentkezik.

A pénz és a hitel viszonyok terén, pl. a versenyt fokozó ilyen szervezet a *Budapesti Állatvásár-pénztár r.-t.* intézménye, melyet a főváros az állattenyésztés, az állatkereskedelem s a húsipar és kereskedelem támogatására és előmozdítására állított föl s amelynek jelentőségéről fogalmat nyujt az, hogy évente közel 400 millió korona forgalmat bonyolít le.

A verseny fokozásának egyik további tényezője a *nyilvánosság* is. Ez alatt azt értjük, hogy a mennyiségbeli felhozatalok, t. i. a vásári *árúkészletek,* a kialakult *árak*, a forgalmazott áruk *minősege,* valamint a kereskedelmi *eljárásoknak módja*, az egyes értékesítési piacokra nézve fennálló kereskedelmi- és szokásjogi, helyhatósági, rendtartási stb. szabályok, nemkülönben a kereskedelmi usance-ok *köztudomásuak* legyenek.

Erről maguk a kereskedelmi magán szervek, testületek stb. szoktak gondoskodni, de feladata ez a hatóságoknak is hivatalos jellegű, tehát megbízható *vásári jelentéseknek, árjegyzéseknek, forgalmi és egyéb statisztikai adatoknak* s más idevonatkozó közleményeknek időszakos és rendszerinti kiadása és terjesztése által.

Az e téren való nyilvánosság míg egyfelől *serkentőleg* hat az illető piacokon való kereskedelmi versenyre és alkalmul is szolgál bizonyos nyilvánvaló *hiányoknak és szükségleteknek gyors kielégítésére,* addig másfelől úgy a hatóságnak, mint a közönségnek módot nyujt az *árviszonyok összehasonlítására és ellenőrzésére.* Budapesten a hatóság az árjegyzése-

ket úgy a központi vásárcsarnokban, mint az állatvásárokon, nemkülönben a nyilt piacokon és detail vásárcsarnokokban, sőt a magán-üzletekben forgalmazott minden élelmi és fontosabb életszükségleti cikkre nézve széles alapokon és beható részletességgel rendszeresítette, úgy, hogy e tekintetben, különösen, ami az állatvásári árjegyzést illeti, Európa minden nagy városánál előbbre van.

A verseny általánosításában és fokozásában azonban kell, hogy bizonyos határt ismerjünk, s ha kell annak korlátot is szabjunk, mert mint mindennek, úgy ennek is vannak a saját lényegétől feltételezett határai s azontul kinövései és káros következményei. Ennélfogva, mint előbb már említettem a *versenyt is csak a kereslet és kinálat mérvéhez képest szabad fokozni.* Megfelelő eszközökkel és intézkedésekkel kell ugyanis korlátot szabni annak, hogy az élelmiszerkereskedelem és ipar terén való foglalkozásnak szabadsága *szabadossággá* s ebből kifolyólag *visszaélésekké* ne fajulhasson s alkalmat ne adjon *olyan existenciáknak elszaporodására,* melyek arra, hogy a közélelmezés fontos és nehéz *társadalmi feladatában részt vállalhassanak, sem anyagi erejüknél, sem moralis tartalmuknál, sem pedig elégtelen képességüknél fogva nem alkalmasak.* Szükséges, bár nehéz feladat s különösen nagy városokban nehéz, azt biztosítani, hogy *az élelmezési kereskedelem,* különösen ami a kiskereskedelmet illeti, *lehetőleg csakis reális, tisztességes s a közönség érdekeit szem elől nem tévesztő kezekben legyen.*

A kereskedelem közvetítő tényező a termelés és fogyasztás között s még inkább domborodik ki ez a szerepe az élelmicikkek értékesítésénél, hol a termelőhelyek a városon kívül, tehát a fogyasztás terétől a legtöbbször távol vannak. Minthogy pedig a közvetítő nagykereskedelem a cikkeknek szétosztásánál a közép- és kiskereskedelem útján kétségtelenül további közvetítésre szorul, ennélfogva a dolog természeténél fogva könnyen fejlődik ki egész sora a sokszor jogosulatlan közvetítő kereskedelemnek is, ami a cikkeknek a termelőtől a *fogyasztóig való útját meghosszabbítja* és ezáltal meg is *drágítja.* Ennek azonban főleg az az oka, hogy más fontos életszükségleti cikkekhez képest az élelmicikkek aránylag olcsók, fogyasztásuk mindennapos, továbbá, hogy a nagy városokban nagy számban élő kis keresetü vagy teljesen szerény lakos-

ságnak szinte a nélkülözésig lefokozott igényei csak igen kis mennyiségek vásárlására, a kereskedelem részéről tehát ugyanily mértékű kinálatra szorítkoznak, továbbá, hogy egészen kis tőkével is könnyen hozzáférhetők, végül, hogy magával a termeléssel is sok szegény és kis exisztencia foglalkozik. Az e téren érezhető bajokat sokan a *közvetítő kereskedelemnek kiküszöbölésével* s a termelőnek és fogyasztónak *közvetlen összekapcsolásával* követelik megoldani. Az előbbi követelés jogosulatlan, az utóbbi pedig kivihetetlen, s az ilyen álláspont csak a dolog lényegének nem ismeréséből keletkezhetik. A helyes irányelv az, hogy egyfelől a termelés és a nagykereskedelem, másfelől pedig a fogyasztás között *az a közép- és kis közvetítőkereskedelem, amely a nagy, illetve középkereskedelemnek rája gyakorolt árszabályozó hatásait a fogyasztók javára* ***még képes*** *érvényesíteni*, nemcsak *jogosult*, hanem egy nagy város több százezernyi lakosságának igényei szerint *szükséges is*. Ellenben *az olyan* közvetítő kereskedés, amely a nagy- és középkereskedelem árhullámzásai és árszabályozó befolyásai iránt *már érzéketlen* s azokat a közönséggel éreztetni *már nem* képes, *jogosulatlan*. Ez a helyzet pedig akkor következik be, amikor a kereskedéssel olyan törpe existenciák foglalkoznak, akik a maguk létminimumának összegét a naponkint forgalmazott kevés árujukból fedezik, mit tehát létfentartásuk érdekében még akkor is kell a maguk részére biztosítaniok, ha az áruhoz időnként olcsón jutnak, de sőt akkor is, ha ahhoz egészen *ingyen* jutnának. Ezek az elemek a népélelmezésnek már nem előmozdítói, hanem *bénítói és nyügei* s a közélelmezés szervezetében már nem oly szervek, amelyek hivatást teljesítenek.

Az egészséges közvetítő kereskedésre azonban már azért is szükség van, mert a fogyasztó közvetlenül sem a termelőtől, sem a nagykereskedőtől nem vásárolhat, mert az előbbi úgyszólván mindig, az utóbbi pedig soksor tőle még helyileg is távol van. Azonkívül a termelő és a nagykereskedő rendszerint csakis nagyobb tételekben értékesít s az árú az ő kezében a fogyasztók igényeihez képest minőségileg még osztályozatlan. Ez és a szétosztással járó egyéb más mozgékony munka tehát a közvetítőkereskedelemre hárul. Ez a munka pedig értékes és szükséges, miért is a drágaság feletti elkeseredésünkben a közvetítő kereskedést egyedüli bűnbakul oda-

állítani, sőt annak kiirtására feleskűdni botorság volna. Ehelyett a közvetítőkereskedelemnek inkább esetleges kinövéseit és túlzásait kell kikutatni és megszüntetni. Nézetem szerint e bajok *leghatályosabb és egyetlen orvossága a jogosult és tisztességes kereskedelem fejlesztése, terjesztése és védelme* s az ilyen kereskedő elemek előtérbe tolása és támogatása. Ez maga szorítja ki amazt, ennek versenye háttérbe szorítja s idővel megszünteti azt.

* * *

Az élelmezésnek harmadik főtényezője, illetőleg követelménye *a minőség* és pedig úgy az *emberi egészség*, mint a *forgalmi érték* szempontjából.

A forgalmi vagy kereskedelmi érték szempontjából való minőség kérdése, t. i., hogy *a vevő a vételárnak megfelelő forgalmi értékű* árút, nem pedig — noha egészségeset — de *silányabbat* kapjon, a közönségnek főleg anyagi jelentőségű érdeke. Ennél sokkal fontosabb és általánosabb érdekű követelmény az, hogy az élelmicikkek minősége, az *emberi egészség szempontjából is megbízható és kifogástalan legyen.*

Ahol a verseny nagy, és ahol a kereskedelem elég nagy mennyiségek fölött rendelkezik, ott a minőség követelményei is általában és rendszerint ki vannak elégítve. Ott azonban, ahol e feltételek nincsenek meg, a közélelmezés egyik sokszor panaszolt súlyos bajával állunk szemközt.

A minőséget rendszerint a *romlottság*, a *betegség*, *a szakszerűtlen előállítás,* illetve *kezelés*, vagy a szándékos *hamisítás* veszélyezteti.

Ezeknek a bajoknak elhárítása úgy a termelő, mint az értékesítő elemeknek a *társadalom iránt fennálló legelemibb erkölcsi kötelessége* volna, de sajnos e téren a legtöbb nagyvárosban szomorú viszonyokat látunk, azokban pedig, ahol *a kereskedés általában nem áll a kellő nivón,* ott e bajok a *népélelmezésnek valóságos rákfenéi.*

A minőség javítása és a közönségnek e téren való védelme mindenütt fontos feladata az államnak, városnak egyaránt.

A hatósági ellenőrzésnek kétféle rendszere van gyakorlatban. Az egyik az *előzetes,* a másik az *utólagos* ellenőrzés.

Általában az utólagos ellenőrzés van alkalmazásban, míg az előzetes csakis egyes *fontosabb cikkeknél* van bevezetve, a fővárosban pl. a húsnál és a gombánál (közp. vásárcsarnokban). Az előzetes ellenőrzés lényeges tartalma abban van, hogy *a hatóság valamely cikknek forgalomba hozatalát mindaddig tilalmazza, amíg annak egészséges minőségéről saját közegei által eszközölt vizsgálat útján meg nem győződött.*

Ez a vizsgálat az illető cikk *egész tömegére kivétel nélkül* kiterjed.

A vizsgálat jeléül a hatóság aszerint, amint erre a cikk alkalmas-e, vagy sem, vagy valamely hatósági jelzést (a húsnál pl. bélyegzést) alkalmaz, vagy pedig az árusítónak a vizsgálatról, mint pl. a gombánál történik, hatósági bizonylatot ad.

Az *utólagos* vizsgálat *fogyatékossága* az, hogy a cikkeknek már a *forgalomba hozatala után* történik s hogy *nem minden egyedre* terjed ki, ami abban a körülményben leli magyarázatát, hogy tömege rendkívül nagy és számbavehetetlenül sok egyedekből áll s sok ezer helyen kerül forgalomba.

Ennek a rendszernek fogyatékosságán a hatóság azzal igyekszik segíteni, hogy az ellenőrzést *éberré és sűrűvé* teszi és hogy idevonatkozó rendészeti törvények és szabályrendeletek alapján a forgalomba hozók *felelősségét súlyos büntetésekkel és más jogkövetkezményekkel növeli.*

Nálunk e tekintetben is gyökeres bajok és hiányok vannak. Egyik legnagyobb baj egy *országos tápszertörvény hiánya* és a hamisítók ellen alkalmazható *rendszabályok enyhesége* és még ezeknek is sokszor *laza alkalmazása.*

A tapasztalat azt mutatja, hogy *az élelmiszerek ellenőrzésének mai módja nem elég hatályos* és emiatt nem elég eredményes, aminek oka részint a feladat *természeti nehézségeiben*, részint *a rendszer tökéletlenségében*, részint pedig az e téren tág, — diskréciónális hatáskörben eljáró *ellenőrző közegek emberi gyöngeségeiben* rejlik.

Az ellenőrzés e mellett a legtöbb nagyvárosban *decentralizálva* is van, ami az *áttekintést* és az *egyöntetü* eljárást igen megnehezíti, úgy hogy a mai helyzetben a hatóságra egy *költséges, sok munkával járó, de a siker tekintetében nem kielégítő működés nehezedik.*

Budapesten az ellenőrzést a piacokon s az üzletekben, ipartelepeken, gyárakban, raktárakban, vendéglőkben stb. he-

lyeken a kerületi elöljáróságok, ellenben a vásárcsarnokokban, közvágóhidakon, ezeknek az intézeteknek erre hivatott szakközegei teljesítik.

A vizsgálatok alkalmával a hatóság mintákat vesz, ezeket a főváros vegyészeti és élelmiszervizsgáló intézetében megvizsgáltatja s a hamisítók ellen kihágási eljárást indít. A főváros vegyészeti intézete tehát az ellenőrzés kisegítő szerve s mint ilyen igen fontos hivatást tölt be.

A főváros az ellenőrzésnek egy a mainál szigorúbb és hatályosabb módját készül már a legközelebb életbeléptetni. E szerint a fővárosban *bármilyen élelmicikkek előállításával vagy értékesítésével foglalkozó minden iparos, gyáros, és kereskedő egyénileg egy központi nyilvántartásba fog vételni* és ennek alapján *minden egyes* ipartelep, gyár, bolt, kereskedés és üzlet nem csupán az *élelmiszereknek*, hanem az ipartelep, gyár, raktár és *üzletberendezésének is közegészségi minőségére nézve* évenként legalább kétszer *fog váratlanul alaposan megvizsgáltatni.*

Nézetem szerint a helyzet ezzel az eljárással ugyan lényegesen fog javulni, de *gyökeres rend és biztonság e téren mégis csak akkor fogna bekövetkezni,* ha a közönség fontos közegészségi és anyagi érdekeinek hatályos védelme érdekében a *törvényhozás szigorú tápszertörvényt alkotna* és ebben egyfelől az élelmicikkek előállításával, vagy értékesítésével való foglalkozást megfelelő *képesítéshez kötné*, másfelől pedig azt, aki az élelmi cikkek *közegészségi minősége ellen ismételten vétett*, az élelmezési ipar, vagy kereskedelem folytatásától *eltiltaná.*

* * *

A hatóságnak a közélelmezés szolgálatában működő a kereskedelem és ipar irányában fennálló még egy igen fontos tartozásáról kell megemlékeznem s ez a rendészeti s a közélelmezésügyi igazgatás terén áll fenn.

Tudjuk, hogy az ipart és kereskedelmet, a fennálló törvényeken felül még az élet igényeitől követelt, de a hatóságoktól alkotott számos helyi szabályrendelet, utasítás, rendtartás stb. keretei között gyakorolják. Ezekkel a §-os keretekkel a hatóság ugyan szabályozza, de ne korlátozza s ne nehezítse az ipart és a kereskedelmet. A szabályozás a keres-

kedelem általános érdekeiből történjék s korlátozást csak annyit tartalmazzon, amennyit a köznek érdeke és magának az iparnak és kereskedelemnek rendje, tisztessége megkiván. Egyebekben a hatóságnak kötelessége az ipar és kereskedelem útjában álló s azt gátló akadályokat eltávolítani, az avult rendelkezéseket mihamarabb másokkal pótolni s addig is, amíg ez lehetséges, azok alkalmazásától esetleg el is tekínteni, folyton fejlődő és változó igényeihez lehetőleg alkalmazkodni s hivatalos apparátusába valamit abból a szabadságból, életfrisseségből is belevinni, amely a kereskedelmet élteti és jellemzi. A hatóság tekintse általában feladatának a közönség igényei és érdekei mellett a kereskedelem és ipar igényeit és érdekeit is megismerni s intézkedéseit s rendelkezéseit ezekhez alkalmazni.

E téren persze fontos és sok feladat hárul az állami hatóságokra, azonban a legtöbb és legközelebbiek mégis csak az illető város hatóságára.

Az eddigiekből eléggé kitűnt, hogy a nagy városok társadalmának élelmezésügyi igazgatása az egyszerű rendészeti igazgatásnál *magasabb rendű közgazdasági tevékenység*, tartalma pedig az ország közgazdaságának, kereskedelmének és iparának egy *lényeges része* s ezeknek úgyszólván egyik *irányítója,* miért is a városoknak saját jól felfogott érdeke, hogy élelmezésügyi igazgatásukkal nem csupán mellékesen, esetlegesen és ötletszerűleg, hanem a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem egész komplexumának alapos és beható ismerete mellett *állandóan, rendszeresen, szakszerűen és hivatásszerűleg* foglalkozzanak s ennek szolgálatába erre alkalmas szerveket állítsanak.

Budapest főváros az e téren való közreműködés értékét és jelentőségét már korán felismerte, amennyiben a közélelmezésügyi igazgatás központi szervéül a tanács kebelében még 1885-ben külön *közgazdasági és közélelmezési ügyosztályt* állított fel.

Ennek az ügyosztálynak a hatáskörébe tartozik: a főváros közélelmezésügyi és rendészeti igazgatása, a közélelmezési intézményeknek és hivataloknak központi felügyelete, ellenőrzése és irányítása, újabb idevonatkozó intézmények, berendezések, intézkedések kezdeményezése és megalkotása; a főváros közélelmezését szolgáló termelés, ipar és

kereskedelem, úgyszintén az ország közgazdasági és kereskedelempolitikai viszonyai körében jelentkező körülményeknek és jelenségeknek állandó megfigyelése s ebből kifolyólag a szükséges intézkedések megtétele.

* * *

Az előadottak után, röviden, nehogy t. hallgatóim türelmét túlságosan igénybe vegyem, felállított tételünknek még csak arról az irányelvéről kell megemlékeznem, amelyet a városnak a közélelmezésre gyakorlandó *befolyásánál* kell követni. Ennek folyamán egyúttal ismertetni fogom a fővárosnak azokat az egész modern irányú és társadalmi jellegű közélelmezési *vállalatait*, amelyekkel a közélelmezésre *aktiv befolyást* gyakorol, valamint ezek életbeléptetésének indító okait. Kiindulási tételünk szerint a befolyást az *árakra* s *a minőségre* kell gyakorolni s annak mérvét a közönség *igényei* szerint kell megszabni, a mód pedig, amelyet alkalmazni kell: *a verseny*.

A befolyás lehet *közvetett* és *közvetetlen*.

A kereskedelemnek és iparnak támogatása, fejlesztése és szabályozása érdekében létesülő különféle közintézményszerű szervezetek, intézmények, berendezések, továbbá törvényi és helyhatósági intézkedések, amiket eddig ismertettem, ugyan szintén a kereskedelemre s illetve a közélelmezésre gyakorolt befolyást célozzák, ez a befolyás azonban inkább közvetett jellegű s mintegy a keretekre szorítkozó. A verseny is, amit a város *ezekkel* előidéz és fokoz, csupán magának a kereskedelemnek saját körében bonyolódik le. Ez tehát, adott körülmények között, a fogyasztó közönségnek az *árhoz* s a *minőséghez* fűződő jogos érdekeit egészen *még nem biztosítja*, nem különösen akkor, amikor a város az ezen eszközökből úgyszólván már kifogy s az iparnak s a kereskedelemnek még mindig *nem kielégítő működésével* vagy *fogyatékos képességeivel*, avagy más rendkívül *kedvezőtlen közélelmezési jelenségekkel* szemközt szinte tehetetlenül áll. Mert, ugyebár, elképzelhető, hogy noha egy város aránylag kielégítő közélelmezési szervezettel, eléggé intenziv kereskedelemmel, elegendő iparosokkal és kereskedőkkel s elégséges mennyiségű élelmiszerekkel rendelkezik s azért az élelmezése általában *még sem jó*, mert bizonyos fontos élelmicikkek minősége nem

megbízható, hamisított, nem szakszerűen előállított és *nem higienikusan kezelt* s mindamellett *aránylag drága.* Lehet, hogy bizonyos cikkekben a *termelés nem elégséges,* lehet, hogy a velük való ipari vagy kereskedelmi foglalkozás *van elhanyagolva,* lehet, hogy a kereskedelem *helytelen irányokba* terelődött (tulságos kivitel) vagy lehet, hogy a társadalom gyönge erőviszonyai miatt hiányzik a *vállalkozási kedv és képesség,* de lehet az is, hogy az ilyen viszonyoknak még egyéb más *társadalmi bajok* is az okai.

Ilyen körülmények között a hatóságra hárul a feladat és kötelesség, hogy a közélelmezés bizonyos ágaiba, s illetve az élelmezési iparnak és kereskedelemnek abba a munkájába, amely a közönséget kiszolgálja, könnyítőleg és támogatólag belenyúljon s abból *az aktiv közreműködés* szerepét a maga részére is kivegye.

A társadalom a hatóságnak az ilyen cselekvésre és szerepkörre való hivatottságát az összérdek védelmének szükségérzetéből állapította meg s a hatóságba vetett bizalom és végső remény fanatizmusából fakasztotta azt az új keletü közfelfogást, melyet előadásom bevezető részében tárgyaltam s mely vitális társadalmi feladatok megoldásának szolgálatába a hatóságot állítja be.

Az kétségtelen, hogy az ezen a téren fennálló feladatok vállalásával a hatóság a községiesítésnek egy egészen új, reá nézve szinte idegen s nehezen meghódítható terére, t. i. az *aktiv* ipari és kereskedelmi vállalkozás terére lépett, amelyen való helytállását még az is nehezíti, hogy mai szervezetében az ilyen működésre intézményesen berendezve nincsen.

Azonban kétségtelen az is, hogy az indító okok s az elérendő cél szempontjából a hatóságnak az élelmezési ipar és kereskedelem munkájába való *aktiv beavatkozása jogosult* s ezzel a közélelmezés javítására gyakorolt *befolyása,* legalább az eddigiek szerint, *eredményes.*

A hatóság e téren való működésének jogosultsága fölötti kérdés természetesen a híveknek és ellenzőknek két táborát teremtette meg.

Az ellenzőknek egyik legtöbbször s látszólag a legtöbb jogosultsággal hangoztatott elvi érve: *azoknak az adófizető alanyok existenciájának védelme,* akik a kommunalizálás által a hatóság versenyével szembe kerülnek.

Ezzel szemközt viszont a községiesítés híveinek érve: *a fogyasztó közönség egyetemének amannál általánosabb és mennyiségileg is több és súlyosabb érdekének védelme*, amelyet, ha a magántevékenység által nem lehet elérni, akkor jogosult azt a közhatóság beavatkozásával biztosítani.

Kétségtelen, hogy ezt az új irányzatot a két véglet nézőpontjából tekinteni és bírálni nem szabad, hanem csupán abból az álláspontból szabad nézni azt, amelyet a társadalomnak az élelmezéshez fűződő igazi és reális *igénye*, vagyis ennél nem több, de nem is kevesebb *szüksége*, képvisel.

Ez az álláspont, míg egyfelől túlzásba el nem ragad, addig másfelől a hatósági akció tárgyilagosságát mind a két fél irányában biztosítja.

A hatóság aktiv ipari és kereskedelmi tevékenységének minden jogosultsága mellett és noha magam e tekintetben radikális nézetet vallok és követek, nem jutottam arra a következtetésre, hogy a hatóság valamely város népélelmezésének *egész komplexumát* valaha is magára vállalhatná. Nem pedig részint azért, mert az egyes élelmi cikkeknek a népélelmezés szempontjából különféle jelentőségbeli értéke van, részint pedig azért sem, mert ezt a közönség egyetemes érdeke maga sem követeli meg, tehát erre szükség nincsen. Viszont azonban az is a meggyőződésem, hogy egynémely igen fontos és szinte életszükségleti tápszerek forgalomba hozatala, az ahhoz fűződő általános közegészségi, gazdasági és népjóléti érdekeknél fogva, idővel részben, sőt egészben is a városi hatóságok kezébe fog kerülni. (Pl. a tej.)

A hatóság tettleges beavatkozásának eszerint tehát csak *általánosan érzett és lényeges szükségletek* kielégítésére szabad szorítkoznia, vagyis, amint ezt az irányelvekről szóló tételben mondottam, a beavatkozást csakis a fogyasztó közönség *igényeihez mérten* kell gyakorolni. Az ilyen mérték a jogosultságot mindenkor tudja igazolni.

Egy másik érv, amelyet az ellenzők tábora felhoz, az, hogy mivel a hatóság működése nem általános, de sőt a forgalomnak még csak nagyobbik részét sem öleli fel, hanem csupán részleges, ennélfogva *hatástalan*, vagyis a köznek mit sem használ, ellenben a magán iparnak és kereskedelemnek árt.

Ez az álláspont téves. Látszólag ugyanis a nagyobb mennyiség ára szabályozza a kisebb mennyiség árát s a magas

ár magába szívja fel az alacsonyabb árat. Ez azonban nem így van s mint közhit abból keletkezhetett, hogy mondani szokták, hogy az erősebb elnyomja a gyöngét, a nagy hal megeszi a kis halakat. Ami igaz is.

Csakhogy a kereskedelemben éppen az ellenkező elv érvényesül, t. i. *a kis ár szabályozza a nagy árat, még akkor is, ha a kis ár kevés mennyiségre, a nagy ár pedig sokszorta nagyobb mennyiségre vonatkozik.* A látszólagos csalódás pedig abban van, hogy sokan azt hiszik, hogy a kevés mennyiség alacsony ára gyöngébb a nagy mennyiség magasabb áránál, holott az ár éppen akkor erős, amikor *alacsony*, mert ez az *érvényesülésének* a feltétele. Ennek a közgazdasági jelenségnek a védővámrendszereknél van nagy jelentősége. (Pl. néhány millió q idegen búza alacsonyabb ára a sokszorta több millió q belföldi búza árát mérsékli, s ugyanígy az importált néhány millió korona értékű idegen vágóállat a sokszorta több millió értékű belföldi állatok árát leszorítja.)

A községi kezelésben eszerint az árak szabályozásához nem szükséges a forgalom nagyobbik részét, hanem elégséges az egész forgalomnak csupán egy töredék részét lebonyolítani.

A versenynek az előbb már említett *nyilvánossági* feltételénél és az aránylag csekély forgalomnál fogva azonban fokozottabban szükséges, hogy a mennyiség egyenletesen *szétosztva*, a városnak lehetőleg sok helyén kerüljön forgalomba s hogy az árak s a minőségek a más árakkal és minőségekkel való *összehasonlítás* végett *közismeretesek* legyenek.

A főváros a községi kezelés jogosultságára, mérvére és céljaira nézve imént tárgyalt irányelvek alapján s azok keretén belül a legközelebbi múltban községi kezelésben négy ipari kereskedelmi és mezőgazdasági vállalatot, mint közintézményt alkotott és léptetett életbe. Ezek, az életbeléptetésük sorrendjében a *községi lóhúsüzem* (1905), a *községi kenyérgyár* (1909), *a községi élelmiszerárúsító üzem* (1911) s *a községi konyhakert gazdasági üzem* (1913).

A Budapesti Állatvásárpénztár részvény-társaságról, mint szintén kereskedelmi vállalatról, amely főleg hitelezési és előlegezési üzletekkel foglalkozik, s amelyet a főváros 1897-ben állított fel s mely 1907 óta mint saját alapítású részvény-társaság működik, — az előadásom során már megemlékeztem.

Az említett négy községi üzem közül egy, a községi

lóhúsüzem, *kizárólagos (monopol) jellegű,* a többi három ellenben *versenyvállalat.*

Működésük irányára nézve a községi konyhakert gazdasági üzem *mezőgazdasági*, a lóhúsüzem s a kenyérgyár *ipari*, az élelmiszerárúsító üzem pedig főleg *kereskedelmi* vállalat. Mindenik üzem a jellegének megfelelő önálló kereskedelmi s illetve gazdasági szervezettel bír s a közigazgatás szervezetétől elválasztva, mint külön vállalat működik és vezettetik. A központi felügyeletet, ellenőrzést és az irányítást az illetékes tanácsi ügyosztály s túlnyomólag törvényhatósági bizottsági tagokból üzemenkint külön-külön alakított bizottságok teljesítik.

Mindenik üzem idegen segítség nélkül a saját erejéből tartja fenn magát s a beruházott tőkét a községi alapnak visszatörleszti.

A községi konyhakertgazdaság a főváros határában kb. 120 kat. holdon különféle zöldségfélék, hüvelyes és egyéb vetemények termelésére van berendezve.

Termékeit a piacokon kicsinyben maga árusítja.

Hivatása e cikkekben a piaci árakat és minőségeket szabályozni.

További 250 kat. holdon leendő kibővítése folyamatban van.

A *községi lóhúsüzem* lóhúsnak és lóhúsból gyári úton készült kolbászféléknek saját alkalmazású közegek útján külön üzletekben való kimérésével s illetve elárusításával foglalkozik.

A lóhúsüzem azért van kizárólagossági joggal szervezve, hogy a szabad ipari verseny az árak emelésére, avagy a minőség rovására hátrányos befolyást ne gyakorolhasson s hogy a közönség a lóhússal egyébként űzhető visszaélésektől is védve legyen.

A kizárólagosság eszerint itt népjóléti monopól, a monopól összes előnyeivel és minden hátránya nélkül, ebben előnyösen külömbözik a külföldi szabad iparú lóhúskiméréstől.

Beruházási tőkéje 350.000 kor.

A *községi kenyérgyár*, mint versenyvállalat, a kenyérárak és kenyérminőség szabályozásánál működik közre.

Három tipust, fehéret, félbarnát és barnát állít elő s a fővárosi kórházaknak és szegényházaknak kifli- és zsemlyeszükségletét is ellátja. Gyártási képessége jelenleg napi

35.000 kg. kenyér. 1912. évi termelése 10,000.000 kg. volt. Bővítése napi 70—80.000 kg, termelési képességre folyamatban van.

Beruházási tőkéje 940.000 kor.

A *községi élelmiszerárusító üzem* a főváros legkülönlegesebb, legkereskedelmibb és legjelentősebb közélelmezési szerve s mint ilyen, egész Európában egyedül álló. Működése sokoldalú és széleskörű.

Hivatása a nagybani beszerzés előnyeit *közvetlenül* juttatni a fogyasztóközönségnek s áraival és árúminőségeivel szabályozólag, javítólag hatni a budapesti piacon.

Működése, kivéve a marha- és sertéshúst, a legfontosabb élelmi cikkeknek nagybani beszerzésére, gyártására s kicsinyben való eladására terjed ki. Forgalmazott cikkei: *juhhús,* futó és szárnyas *vadak, kolbászfélék, háj, zsír,* tisztított *baromfi, tojás, vaj liptói túró* és más *sajtok, tehéntúró* s a *kenyér.*

Az árusítás a piactereken külön e célra épített kis csarnokokban, továbbá az egyes vásárcsarnokokban s azonkívül bérelt boltokban is történik.

Két évi fennállása óta hihetetlen népszerűségnek és pártolásnak örvend, amiből árszabályozó és minőségjavító hatása igazolódik.

Beruházási és forgalmi tőkéje együttvéve 750.000 K.

* * *

A fővárosnak a közélelmezés terén alkotott s ezúttal röviden ismertetett ipari és kereskedelmi vállalatai a hatósági beavatkozás gyökeres példáit mutatják, olyan kezdeményezéseket, aminőket a községesítés egyéb terein különben úttörőkként szereplő nyugati városok sem mutathatnak föl. Az az általános érdeklődés azonban, amely a fővárosnak ezen társadalmi irányú sikeres és eredményes működése iránt a városok részéről Európaszerte megnyilvánul, mihamarább követésre fogja serkenteni azokat.

Előadásom után ezeket az intézményeket t. hallgatóimnak a helyszinén is be fogom mutatni s ez alkalommal szivesen fogok részletesebb felvilágosításokkal is szolgálni mindazokban a kérdésekben, amelyek iránt t. hallgatóim közelebbről érdeklődnek.

* * *

Előadásommal igyekeztem egyrészt képét adni a nagyvárosok közélelmezése fontosságának és nehézségeinek, másrészt megismertetni azokat az irányelveket és eszközöket, amelyeket az élelmezésügyi igazgatásnál követni és alkalmazni, úgyszintén a modern irányzatu feladatokat is, amelyeket megvalósítani kell.

Az út, amelyre a hatóság ebben az irányban lépett, még koránt sincsen kitaposva, úgy, hogy minden lépés az úttörő bizonytalan, de bátor lépése. S a hatóságot ezen az úton s ebben az irányban az a biztos tudat lelkesíti, hogy minden lépését a közönség bizalma és bátorítása kíséri, mert önzetlen kötelesség s a nép javának szeretete vezérlik célja felé!

A személyazonosság az igazságszolgáltatásban. Daktiloszkópia.

Dr. Gábor Béla, m. kir. államrendőrségi ker. kapitány.

Bepillantva a bűn társadalmába, megismerve a szokásos bűntetteseket ezen társadalomban összeforrasztó életelveket, szokásokat, erényeket és gaztetteket, megérthetők azon szinte leküzdhetetlen nehézségek, melyekbe a kriminálpolitika ütközött, midőn ezelőtt vagy negyven évvel, felismerve a visszaesők veszélyességét, a visszaesés leküzdését állította fel, mint egyik megoldandó feladatát.

Mi rendőrök, a szokásos bűntetteseknek 48 kategóriáját különböztetjük meg aszerint, hogy az ú. n. szokásos bűntettes miféle bűncselekményt szokott elkövetni, azt mi módon, azaz miféle furfangokkal és fogásokkal szokta elkövetni, szóval milyen és miféle módon gyakorolt bűncselekménynek specialistája. A szokásos bűntetteseknek 48 csoportját különböztetjük meg, de azért a tapasztalatok, melyek e csoportosítást lehetővé teszik, ma már tagadhatatlan tényként állítják oda azt is, hogy ennek a csoportosításnak korlátai szétesnek abban a nexusban, mely a maga közös szokásaival, örömeivel és fájdalmaival a bűn fertelmes szövetségében az összes szokásos bűntetteseket egyesíti.

Nem természetes-e, hogy a közös életelvek és szokások, a közös erények, a közös nyelv és egyéb érintkezési módok mellett kifejlődnek és a szoros nexus folytán elterjednek bizonyos, a törvény előtti védekezésre szolgáló fortélyok is. A rendőr, az ítélőbiró e fortélyokat megismerni s több-kevesebb eredménnyel mindenkor leleplezni igyekezett; egy fortélyt azonban leküzdeni csak az utóbbi időben tudott s ez az, midőn a bűntettes személyazonosságát a felvett hamisnév alá rejtőztette. A kriminálpolitika a különféle cassierek, dos-

sierek és egyéb országos vagy helyi nyilvántartások felállítása révén megadhatja az ítélőbirónak a lehetőséget, hogy a vádlott előéletét latba vesse, de mindezt csak az esetben, ha a személyazonosság kérdése tisztázva van, mert egyébként az osztó igazság a hamis név használata folytán a megtévesztés áldozata lesz.

A kriminálpolitikának azt a modern áramlatát, mely a bűncselekményt nem csak mint jogesetet akarja látni és elbirálni, hanem elbirálandónak tartja azt a közveszélyt is, mely a bűncselekményt elkövető bűntettes egyénisége révén a társadalmat fenyegeti, a bűntettesek előbb említett speciálistáinak veszélyessége is hathatósan indokolja és éppen ezért csak ott és akkor válhat az igazságszolgáltatás alapelvévé, hol célszerű berendezkedések folytán a személyazonosság kérdése tévedést nem idézhet elő, hol a bűntettesek legveszedelmesebbjei a hamisnév fortélyával a birót félre nem vezethetik.

A bűntetes hamisnév alá rejtőzik, hogy előéletét letagadhassa, s hogy előző büntetéseit eltitkolhassa. Ismerve a visszaesés büntetőjogi súlyát, ismerve a szokásos bűntettesek veszedelmességét, a sikeres megtévesztésnek a büntetés felfüggesztésében s az enyhítő paragrafusok alkalmazásában nyilvánuló következménye könnyen mérlegelhető, különösen, ha figyelembe vesszük azt a körülményt is, hogy a szokásos bűntettesek részéről a megtévesztésre való törekvés nem is valami ritka eset, mert hiszen az elmult évben lefolytatott bűnperek között 363 volt olyan, melyben az államhatalom igazságot szolgáltató bíróságait a hamisnévvel való megtévesztés ellen megvédeni kellett.

A magyar igazságügyi kormány a személyazonosság mindenkori megállapítására három segédeszközt bocsátott az ítélő biróságok és nyomozóhatóságok rendelkezésére, ú. m. a fényképezést a személyleírást és a daktiloszkópiát.

Bár tagadhatatlan, hogy a fényképezés kitünő szolgálatokra van hivatva, mégis ezen szolgálatait inkább csak a nyomozás során fejtheti ki, míg a személyazonosság megállapítása szempotjából a hamis nevet használók ellen csak ritkán szolgálhat sikerrel. Oka ennek egyrészt az a körülmény, hogy az egyes hatóságoknál a fényképek idővel rendkívül felszaporodnak s így minden egyes bűntettest azokkal összehason-

lítani lehetetlen, másrészt oka ennek az a közismert tény, hogy az emberi arc folytonos változásoknak van kitéve.

A személyazonosság megállapítására hasonlóképen a személyleírás is csak bizonyos esetekben tehet szolgálatott; arra azonban, hogy eldöntsem, hogy az előttem álló és magát ártatlannak valló bűntettes nem-e egy hamisnév alá rejtőzött szokásos gonosztevő, semmi esetre sem használható fel, úgy, hogy az igazságügyi kormányunk, most midőn a megtekintésre szétosztott újabb rendszerű személyleíró blanketta használatát rendelte el, nem is a hamisnév elleni védekezésre, mint inkább a megszökött bűntettes keresésénél szóba jövő személyazonosság megállapítására akart egy célszerű eszközt adni, illetve azt megújítani.

A hamisnév elleni védekezésnek egy már az összes kultúrállamokba bevezetett eszköze a daktitoszkópia. Miután használata az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalnak felállítása révén az ország összes biróságaira és hatóságaira nézve kötelezővé vált, hogy annak haszna és használhatósága minél jobban a köztudatba menjen át, engedjék meg, hogy annak lényegét néhány vetített kép kiséretében röviden előadhassam.

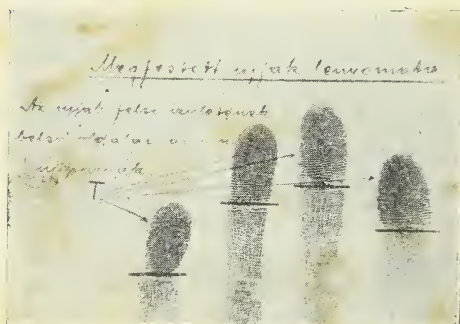
* * *

A személyazonosság megállapítását és ezzel a hamisnév használatának megakadályozását a bűntettes 10 ujja felső izületének belső felületéről felvett s a közismert rovat lapokra illesztett ujjlenyomatok segélyével érjük el. A felvétel olyképen történik, hogy egy símára csiszolt cinklemezre egy lencsenagyságú fekete festékcseppet egy gummihengerrel egyenletesen elkenünk. Az egyént, kinek ujjnyomatait kivánjuk felvenni a lemez elé állítjuk s ujjainak belső felületét külön-külön meghengerítjük először a festékes lemezen, azután egy melléhelyezett fehér papiron, az ú. n. ujjnyomatlapon. A bőrfodrok a festékes lemezen befestődnek s így a papiroson leadják pontos lenyomatukat.

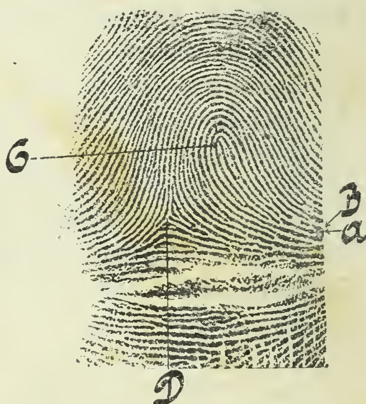
Nézzük tenyerünk felületét! Ezer és ezer a felületből kiemelkedő ránc vagy bőrfodor borítja. A kiemelkedő bőrfodrokat megfelelő barázdák választják el egymástól, úgy, hogy ha tenyerünket befestjük, papirra nyomjuk, a bőrfodrok fekete vonalak alakjában reprodukálódnak.

A bőrfodrok legszembetűnőbbek az ujjak végén (l. az 1. sz. ábra) és az ú. n. tenyérpárnákon. A tenyér egyéb részein már elmosódottabbak, illetve nem oly élesen kiemelkedők. Ha a bőrfodrok útjait követjük, megfigyelhető az is, hogy azok az ujjak végén nemcsak élesen kiemelkedők, hanem a tenyér egyéb részétől eltérően, bizonyos rendszerben húzódnak, sőt határozottan észrevehető ábrákat látszanak képezni.

A 2. sz. képen az *A)* és *B)* jelzésű vonal vagy fodor útját követve, azt látjuk, hogy az a nyomat többé-kevésbbé közepéig haladva *C)* pont táján kereken visszagörbül és visszatér a nyomat azon oldalára, melyből kiindult. Ugyanezt

1. ábra.

2. ábra.

az útat az *A)* körül vele körülbelül párhuzamosan, bár itt-ott megszakadva, több más fodor is megteszi.

A nyomat baloldalára tekintve, a *D)* jelzésű pontnál észrevehetjük, hogy a balról jövő fodrok, mintegy beleütközve ebbe a pontba, kettéválnak s egyik részük alul, másik részük pedig hullámszerüen felemelkedve, mintegy körülveszik az előbb jelzett s az *A)* fodor nyomán visszagörbülő fodrok csoportját. Külön választva a két alakulást (3. sz. ábrán) a baloldali kép az utóbb jelzett körülvevő fodrok csoportját, a jobbfelőli kép pedig a visszagörbülő fodrok csoportját mutatja. Ez az utóbb visszagörbülő fodrok csoportja adja meg az ujjnyomatnak a jellegét, illetve fajtáját, melyet a visszagörbülés által adott hurokszerű ábra alapján, hurokfajta ujjnyomatnak nevezünk.

A 4. sz. kép az ú. n. örvényfajta újjnyomat. Jellege, miként észrevehető, az, hogy a fodrok a nyomat közepén örvényszerüen csavarodnak egymás köré. De itt is csupán a fodrok egy része képezi ezt az ábrát, míg a másik része a

3. ábra.

fodroknak, a *D)* és *D/1.)* pontoknál szétágazva, körülveszik az örvényszerű ábrát.

Az ujjnyomatok egyik fajtája az 5. sz. ábrán látható oldaltömlős. Jellege az, hogy az ábraképző fodrok két hurkot

4. ábra. 5. ábra.

képeznek, melyek közül az egyik mintegy rátámaszkodik a másikra, miként ez a két hurok visszagörbülését jelző *A)* és *B)* pontoknál észlelhető.

Külön fajtáját képezik az ujjnyomatoknak az ú. n. ikerhurokfajták (l. 6. sz. ábra). Jellege, miként az előbb bemuta-

tott oldaltömlősnél is láttuk, az, hogy bőrfodrok által képezett két hurokábra van jelen, mely hurkok nem, miként az előbb, egymásra támaszkodnak, hanem a hurkot képező fodrok visszagörbülése táján «*A*» «*B*» pontoknál kapcsolódnak.

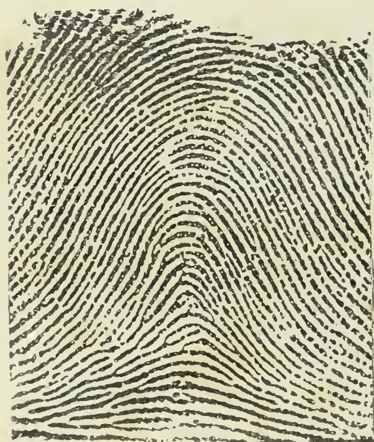

6. ábra.

7. ábra.

Ha még felemlítem, hogy vannak ujjlenyomatok (l. 7. sz. ábra), melyeknél a fodrok egy, az *A)* pontnál tömlőszerűleg kiszélesedő, hurokformát mutatnak s a huroktól e kiszélesedés által különböztetnek meg, továbbá, hogy vannak ujj-

8. ábra.

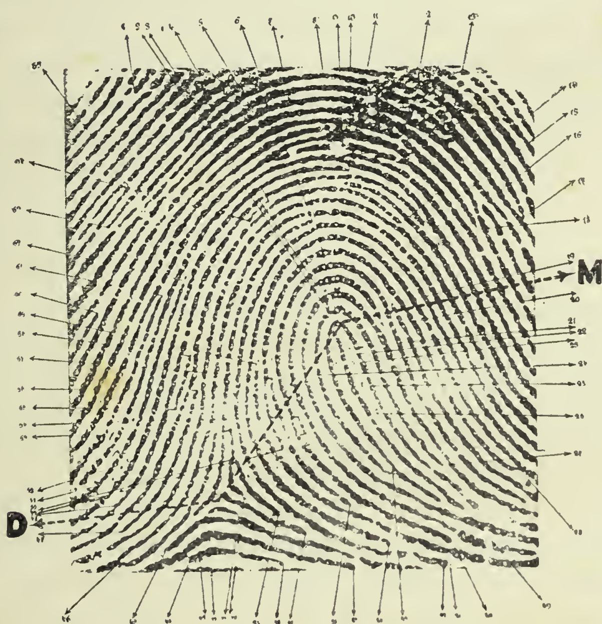

9. ábra.

lenyomatok (l. 8. sz. ábra), melyeknél a fodrok semmiféle ábrát nem képeznek, hanem csupán egyszerű hullámszerű alakulatot mutatnak, és vannak végül olyanok, melyeknél a fodrok az eddigiektől teljesen eltérően (l. 9. sz. ábra), úgy-

szólván szabályellenesen alakulnak, s épen ezért kivételes fajtáknak is neveztetnek, — úgy felsoroltam az összes ujjnyomatfajtákat.

A daktiloszkópia alaptétele, hogy széles e világon nincs két ember, akinek egyforma ujjnyomata volna. De, ha csak nyolc fajta ujjnyomat van, miképen állhat meg ez a tétel!?? Nos pedig ennek a tételnek megdönthetetlen alapja van! Az ujjnyomatok megegyezésénél vagy meg nem egyezésénél ugyanis a faj vagy fajta lényegtelen szerepet játszik, mert

10. ábra.

döntő erővel az apró, szinte csak nagyítóval látható alkotórészek vagy sajátosságok szerepelnek.

A 10. sz. ujjnyomaton vonalakkal vannak megjelölve az alkotó részek. Állnak pedig abból, hogy a bőrfodrok sok helyen útközben megszakadnak, új fodrok kezdődnek, kettéválnak vagy két fodor összeszalad, hirtelen elgörbülnek, csupán egy-egy pontot vagy rövidebb vonalat képeznek stb. Ha egy nagyobb mennyiségű ujjnyomaton ezeket az alkotó részeket megszámláljuk, azt találjuk, hogy azoknak száma 65 és 180 között variál, úgy, hogy átlagban 100 alkotó részt szokás számítani.

A fajták megegyezése mellett ezeknek az alkotó részeknek szinte hajszálpontos megegyezése szükséges tehát ahhoz, hogy két elébünk kerülő ujjlenyomatról azt mondhassuk, hogy azok egyenlők, vagyis egy és ugyanazon emberről vannak felvéve.

Akkor, mikor azt mondjuk, hogy két egyforma ujjnyomat nincs a világon, amikor tehát azt állítjuk, hogy ujjnyomatok alapján teljesen kizárt dolog tévedni, mert az ujjnyomat az embereket egymástól feltétlen bizonyossággal megkülönbözteti, hivatkozhatnánk ezirányú tudományos vizsgálatok eredményeire, hivatkozhatnánk az eddigi, majdnem világgyakorlatra, mely, habár millió és millió ember ujjnyomatát vizsgálta keresztül, két egyforma ujjnyomattal bíró embert még nem talált, sem tíz év alatt soha nem tévedett. Amily kétségtelen, hogy a fejlődés mindenben bizonyos mértékben szabályos és az egyes részletekben okozati összefüggést mutató, épúgy kétségtelen, hogy a természet soha meg nem ismétli magát. Figyeljük meg ezt az ujjnyomatot a 10. sz. ábrán: annak szerkezetét, a vonalak útjait, hajlásait, változatait, a sajátosságokat és azok 100 és 100 féle elhelyezéseit. Elképzelhető vajjon, hogy ezen parányi jelenségek a maguk egymáshozi viszonyaiban megismétlődhessenek? Lehetetlenség! De mindezen hivatkozásnál azonban a laikusra meggyőzőbb a következő hozzávetőleges számvetés.

Számitsuk ki, mi a valószinüsége annak, hogy egy olyan ujjnyomatot találjunk, mely ezzel az ujjnyomattal tökéletesen azonos, vagyis mi a valószinüsége annak, hogy azon az emberen kívül, kinek egyik ujjáról ezt az ujjnyomatot felvették, még egy olyan ember létezzék, akinek tökéletesen megegyező egy ilyen ujjnyomata legyen.

Az azonossághoz tehát egyenlőség szükséges, hogy az összehasonlított két ujjnyom ugyanazon fajta legyen, s hogy a fodrok minden egyes alkatrészei pontosan megegyezzenek szám, minőség és az elhelyezés szempontjából. A fajták szempontjából a valószinüség $1:8^2$, mert 8 fajta ujjnyomat van Ha hozzávesszük azt, amit az előbb említettünk, hogy minden egyes ujjnyomatnak átlag 100 alkatrésze, sajátsága van, akkor két ujjnyomat megegyezésének valószinüségi mutatója $= 1:100^2$, vagyis 1:10,000-hez. Könnyebbség kedvéért elengedve ezen valószinüségi mutatónak az előbbi számmal való kombinálá-

sát, kerek számban mondhatjuk tehát, hogy minden 10,000-ik nyomat lehet egyenlő. Az egyenlőséghez azonban nem elegendő annak konstatálása, hogy az összehasonlított nyomatok kölcsönösen birják egymás sajátosságait. Az egyenlőséghez ugyanis szükséges az is, hogy ezek az alkotó részecskék ne csak számban és nemben legyenek jelen, hanem hajszálpontossággal ugyanazon a helyen is legyenek elhelyezve. A valószinüségi számításnál ezt is kifejezve, a valószinüségi mutató $= 1:10{,}000^2 = 1:100.000{,}000$-hoz. Tehát minden százmilliomodik embernél lehetséges, hogy valamelyik ujjnyomat ismétlődik! De ez még nem elég! Mert a daktiloszkópia teljes bizonyosságra törekszik, és mikor ujjnyomat alapján kimondja valakinek a személyazonosságát, azt nem egy ujjnak lenyomata alapján teszi, hanem a kétes személyazonosságú embernek mind a tíz ujjának lenyomatát felveszi, s az azonosság kimondását mind a tíz ujj lenyomatainak összehasonlítására és megegyezésére alapítja.

Tehát nem 1:100.000,000-hoz a valószinüsége az esetleges tévedésnek, hanem ezt a számot még a tizedik hatványára kell emelni. E számtani műveletnek eredménye egy kimondhatatlan nagyságú szám, mellyel szemben, ha figyelembe vesszük, hogy a földnek csak csekély 1500.000,000 lakója van, hisszük, hogy a tévedés valószinüsége a teljes lehetetlenséggel egyenlő s a daktiloszkópia minden megállapítása feltétlen bizonyító erővel bír.

Az ujjnyomatok felhasználása a személyazonosság igazolására Indiában és a Balkán népeinél veszi eredetét. Az itteni népek szokása az, hogy egymásközti jogügyleteiknél kézjegy gyanánt megfestett egyik ujjukat nyomják az okmányra. Ez vezette rá Galton angol antropológust az ujjnyomatoknak az igazságszolgáltatás terén való értékesítésének gondolatára, miglen Henry londoni rendőrprefekt ezt egy ügyes regisztráló rendszerrel végre is hajtotta.

Ahhoz ugyanis, hogy az ujjnyomatokat a személyazonosság megállapítására használjuk fel, nem elégséges az a tény, hogy két egyforma ujjnyomattal biró ember nincsen e világon; ha nem tudjuk a különböző emberekről összegyüjtött ujjlenyomatokat bizonyos olyan sorrendbe sorolni, vagy regisztrálni, hogy azokat minden név vagy egyéb jel ismerete nélkül, pusztán az ujjlenyomatok alapján feltalálhassuk, akkor

az ujjnyomatokat nem is lehet személyazonosság megállapítására felhasználni. Mert mikép történik a személyazonosítás? Oly módon, hogy minden egyes elitéltről ujjlenyomatot vesznek fel, s azokat összegyüjtve bizonyos sorrendbe sorakoztatják. Ha ezen elitélteknek bármelyike újból bűnbe esik s a biróság előtt hamis nevet mond be, hogy előző bűnét eltagadhassa, úgy ez a kisérlete sikertelen marad, mert elegendő felvenni az ujjlenyomatait, hogy ezek segélyével az ujjlenyomatgyüjteményből az előző alkalommal felvett ujjlenyomatlapja kikereshető legyen, mely aztán elárulja előbb használt nevét, s ez alapon előző büntetését. Hogy így ujjnyomatok alapján az ujjnyomatgyüjteményben, esetleg előző időből származó ujjnyomatokat keresni és találni lehessen, szükséges, hogy az összegyüjtött ujjnyomatlapokat bizonyos módon osztályozzuk. A különböző emberekről felvett ujjnyomatlapoknak osztályozása igazi bravurja a daktiloszkópiának. Az ujjnyomatoknak bármily nagy tömegét annyira szét lehet osztályozni, hogy minden egyes ujjnyomatlap egy-egy külön osztályt képvisel, s dacára ennek, az egyes osztályok között az eligazodás rendkívül gyors és könnyű. Mutatja ezt az országos nyilvántartás gyakorlata, hova naponta 150—200 ujjnyomatlap érkezik be s ezt 8 ember nemcsak megpriorálja, hanem a hamisnév leleplezéssel és igazolással járó levelezést is intézi.

Részleteiben az osztályozás ismerete hosszú tanulást igényel s arra tanfolyamokon oktatjuk be a tisztviselőket. Az osztályozás bemutatását hosszadalmassága miatt tehát mellőzni kényszerülvén, magát a személyazonosító eljárást, úgy amint az jelenleg rendezve van, legjobban talán egy nem régen történt esettel illusztrálhatom.

Az aradi kir. törvényszéknél letartóztatva volt egy Rostás Károly nevezetü cigány, többrendbeli lopás miatt. A fennálló miniszteri rendelkezéshez képest felvették ujjnyomatait s a megfelelő ujjnyomatlapot beküldték az országos bűnügyi nyilvántartó hivatalba. Itt osztályozták és elhelyezték a gyüjteménybe. Az elhelyezésnél a lap helyén ott találtak egy tökéletesen azonos ujjnyomatlapot, mely Orbán Károly nevet viselte. A nyomatok pontos azonossága kétségtelenné tette, hogy álnév használata forog fenn. A talált új név alapján azután megállapítást nyert, hogy az illető cigány már rovott

multu, s nemrégen két évi fegyházat ült Sopronban. Megállapítást nyert azonban a büntetőlapok vizsgálatánál az is, hogy ez a cigány a bűncselekmények egyikét, melyért az aradi kir. törvényszék bűnvád alá vette, el sem is követhette, mert hiszen a bűncselekmény elkövetésének idejében Kolompár József név alatt a szolnoki kir. törvényszéknél volt fogva s akkor is hamis neve ujjnyomatokkal lett megállapítva. Nagyon természetes, hogy a nyilvántartóhivatal azonnal megtette az intézkedéseket a cigány ezen adatainak figyelembe vétele iránt.

Méltóztassék megbecsülni ilyen esetekben a daktiloszkópia szolgálatát!

Ez esetben egyébként meggyőző beigazolást nyert az a fölény is, mellyel a daktiloszkópia a fényképezéssel szemben bír. Az itt elmondott esetben ugyanis Rostás Károlynak a biróság által egyidejüleg beküldött fényképét az Orbán Károly és Kolompár József név alatt itt őrzött két éves fényképeivel összehasonlítva a leggyakorlottabb rendőrök is azt mondták, hogy a 3 kép nem azonos, vagyis nem ugyanazon embert ábrázolja. Antropometriai szakértőt, sőt egy bécsi antropometriai szakértőt is megkérdeztünk, kik egyhangulag oda nyilatkoztak, hogy igenis a 3 fénykép azonos egyént ábrázol s az eltérést csak a 3 felvétel közötti időköz és a fényképezés megbízhatatlan hűsége okozza.

Mindezekben röviden ismertetve a daktiloszkópiát, mint személyazonosító eljárást, mielőtt a daktiloszkópia másik hivatására térnék át, az uraknak, mint a közélet egyik legilletékesebb tényezőinek figyelmébe kivánom ajánlani azon megbecsülhetetlen hasznot, amelyet a daktiloszkópia a cigánykérdés megoldásának terén kínál.

Az országos nyilvántartás eddig 7000 cigánynak ujjnyomatát gyüjtötte össze s mondhatni, közöttük alig van már olyan, aki legkülönfélébb hamis nevek és személyi adatok alatt újból és újból ne alkalmatlankodott volna a hatóságoknak. És minden esetben a daktiloszkópia nagyban hozzájárult a hatóságok alkalmazott intézkedéseinek hatékonyságához. Már egy ujjnak nyomata is feltétlen bizonyossággal igazolja a személyazonosságot. Kétségtelen, hogy ez a körülmény hatályosan hozzájárulhatna a cigányügy egyik legfontosabb kérdésének, a személyazonosság kérdésének megoldásához.

A daktiloszkópia felhasználásának második módja a helyszini nyomok értékesítése a bűnügyi nyomozásnál.

A bűntettesek igen gyakran a helyszinén hagyják ujjaik nyomát. Ezek a nyomok kétféleképen használhatók fel. Először, ha 4—5 ujjnyom van a helyszinén, ezek segélyével itt a nyilvántartásból ki lehet keresni az ezen nyomoknak megfelelő ujjnyomatlapot, szóval minden nyomozás nélkül meg lehet állapítani, hogy kicsoda a tettes, feltéve természetesen, hogy az illető rovott multu, s ujjnyomatlapja már megvan a gyüjteményben. A felhasználásnak második módja az, hogy a helyszinen talált ujjnyomot összehasonlítjuk a gyanuba vett egyének ujjnyomataival. A nyomozás ugyanis, amidőn megindul, rendszerint több egyént vesz gyanuba és sok időt és fáradságot kénytelen elpazarolni, amíg a gyanuba vett egyének közül a tettest kikeresi. És, ha még közöttük is van!? Ha a helyszinén legalább egy ujjnyomot sikerült találni, mindezen sok idő és fáradság megtakarítható, mert a talált ujjnyomot összehasonlítva a gyanuba vett egyének ujjnyomataival, néhány perc alatt megállapítható, hogy a tettes közöttük van-e s ha igen, melyik az?

A helyszini nyomok kétfélék: láthatók és láthatatlanok. Ha a tettesnek keze piszkos, véres vagy festékes volt, akkor a síma felületü tárgyon könyen észrevehetjük a nyomot. És az ilyen nyomot könnyen fel is használhatjuk! Mert jó megvilágításban lefotografáljuk s ezzel már is alkalmassá tettük az összehasonlításra.

Nehezebb azonban az eljárás a láthatatlan ujjnyomokkal, amelyek a síma felületü tárgyon a tiszta kéz után maradnak. Számos eljárás van, melyekkel a szakértő ezeket a láthatatlan nyomokat szem elé idézheti, s éppen azért a hallgatóságnak különös figyelmébe ajánlom, hogy fontosabb ügyekben a helyszinén nemcsak ujjnyomatokat keressenek, hanem állapítsák meg, melyek azok a síma felületü tárgyak, melyeket a bűntettesnek minden valószinüség szerint meg kellett fognia. Ha ezeknek a tárgyaknak a felületét minden érintéstől, surlódástól és dörzsöléstől meg tudjuk óvni, a szakértő gyakran igen értékes adatokat fog szolgáltatni akár a nyomozásnak, akár a bizonyításnak.

A láthatatlan nyomok előidézése azon alapul, hogy az érintő kéz felülete állandóan nedves, zsíros. A kiemelkedő

bőrfodrok mentén nagyítóüveg alatt a lyukacsok egész sorozatát láthatjuk, amely lyukacsokon át a bőrháncsok között levő faggyu- és izzadság-mirigyek váladékai türemlenek ki. Ha tehát tiszta ujjunkkal érintünk valamit, az ujjunk felületét borító bőrfodrok rajza láthatatlanul ott marad a tárgyon ép úgy, mintha ujjunk festékes lett volna, — csak ez esetben a festéknek szerepét a zsír- és izzadság-mirigyek láthatatlan váladéka végzi. Ha ezt a nyomot valamely rendkívül finomra őrlött színes porral beszórjuk (l. 11. sz. ábra), azután egy idő mulva ezt a tárgyról lefujjuk, vagy egy csomó vattának gyenge

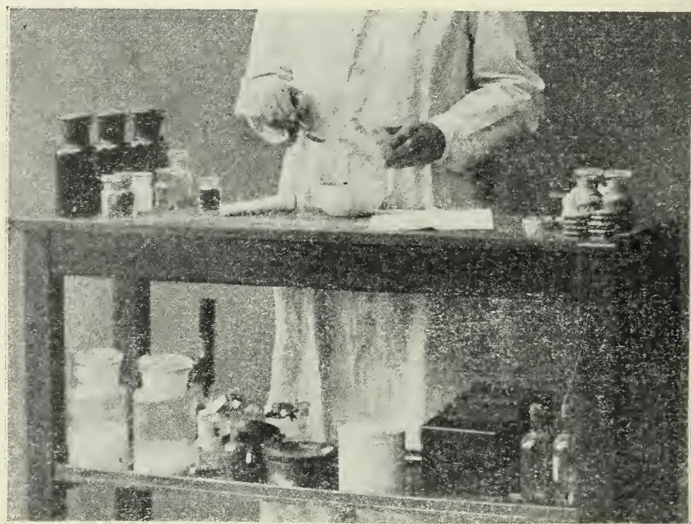
11. ábra. Fehér papirlapot érintő tiszta tenyér nyomatának előidézése indigo-porral.

szálaival letöröljük, úgy a por a tárgynak csupán érintetlen száraz részeiről fog lehullani, míg ott, ahol az érintés történt, a tárgyra tapadt váladékban megragad, a bőrfodrok nyomát megfesti s ezzel láthatóvá teszi.

Az ilyen láthatóvá tett nyom rendkívül könnyen törlődik, éppen ezért azonnal le kell fotografálni s ezzel az összehasonlítás céljaira rögzíteni. A fotografálás azonban a rendes eljárástól eltérően kell, hogy történjék. A nyomot ugyanis különösen üveg és fémtárgyakon rendkívül erősen kell megvilá-

gítani, hogy annak minden apró részecskéje fényképezhető legyen. A nyom ugyan láthatóvá van téve, de bizonyos anyagú tárgyaknál olyan színű port, pl. argentorát, grafiit port kell használni, hogy a nyom csak erős világításban válik láthatóvá. Ezért a fényképezésnél egy külön e célra konstruált gépet használunk, mely gépnek egyik része a fényvetítő-kamara, mely két fénygyüjtő és egy hűtőlencsén keresztül 4000 gyertyaerejű fénycsóvával világítja meg a nyomot.

Eltér a fényképező eljárás azáltal is, hogy különös figyelmet kell fordítani a fodorszálak színére, mert megesik, hogy

12. ábra.

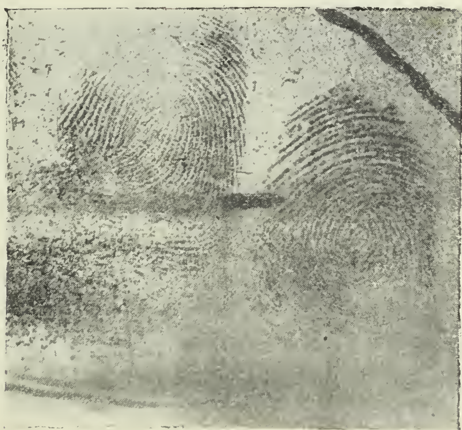
a használt por csillogása folytán a fodorszálak fehéren s a köztük levő barázdák feketén jelentkeznek a képen, tehát teljesen eltérő nyomot mutatnak. Már e miatt is a fényképezést daktiloszkópusnak kell végezni.

Ha a nyom olyan helyen van, hogy azt fotografálni nem lehet, sem a tárgyat elmozdítani nem lehet, olyankor egy «foli» nevezetü, síma felületü, mégis rendkívül érzékeny, ragadó anyagot használunk, melyet a nyomra a porokkal történt láthatóvá tétel után rányomunk s amely ezáltal a nyomot negativ módon magára veszi.

A helyszini nyomok felhasználását egy példa fogja legjobban megvilágítani.

A bűncselekmény helyszinén egy poharat találtunk, melyet a tettesnek minden valószinüség szerint meg kellett fogni. A szakértő elé tett kérdés az volt, hogy van-e ujjnyom a poháron, ha igen, annak a nyoma-e ez, kit a nyomozás gyanuba vett, de aki ellen eddigelé semminemű bizonyíték fel nem merült.

A poharat grafimonit porral szórtuk tele (l. 12. sz. ábra) s miután a bűncselekmény tíz nappal előzőleg történt, tehát az esetleges érintés nyoma jól megszáradhatott, a grafimonit

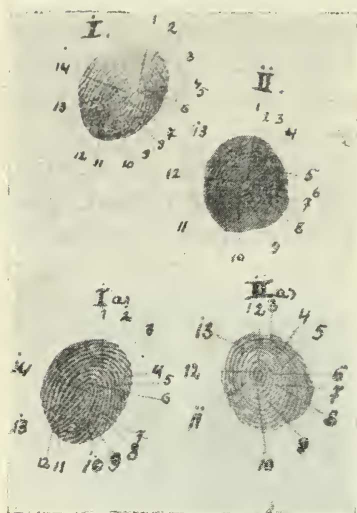

13. ábra.
A poháron előidézett újjnyomok.

port néhány óráig rajtahagytuk a poháron, minél több időt hagyva ezzel a tapadásnak. A poharat ezután egy csomó, szálasan rendezett vattával gyengén letörültük, s ime a poháron három ujjnak nyoma tűnt elő, melyek közül azonban az egyik, valószinüleg törlődés miatt, nem volt használható (l. 13. sz. ábra).

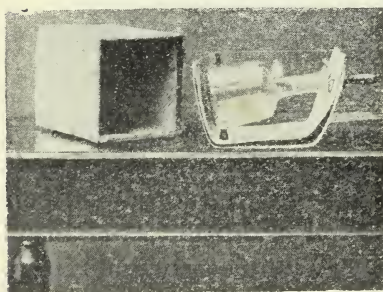
Láthatóvá lévén a nyom, a poharat az előbbb említett gépezettel megvilágítva lefotografáltuk. Ezzel a nyom összehasonlításra alkalmassá lévén téve, felvettük a gyanusítottnak ujjnyomatait, mely után kitűnt, hogy annak jobb mutató- és középujja pontosan azonos volt a két nyommal.

A poháron volt nyom és a gyanusított két ujjnyomatának azonosságát, mint bizonyítékot a biróság elé kellett terjeszteni. E célra úgy a nyomot, mint a nyomatokat könnyebb szemlélés végett egyenlő nagyságra megnagyobbítottuk, majd két egyforma módon kilyukasztott papirral a képeket a sajátosságok minél jobban való kiemelése céljából, letakarva, az egyes sajátosságokat számozott vonalakkal megjelöltük; a megjelölés a két-két azonos nyomatnál egyformán történt, úgy, hogy a biróság a szakértő előadása nyomán az egyes pontok összehasonlítása révén maga is meggyőződhetett az azonosság kétségtelenségéről (l. 14. sz. ábra).

14. ábra.

Ez az eljárás lesz alkalmazva minden helyszini nyom felhasználásánál, s az eljárás annál sikeresebb, minél nagyobb figyelmet fordítanak a hatóságok a helyszini nyomok keresé-

15. ábra.

16. ábra.

sére és azoknak a szakértő vizsgálatáig való sértetlenül tartására. A daktiloszkópiában rejlő segítő eszközt, habár mindjobban felismerik a hatóságok, mégis mi itt legilletékesebben

konstatálhatjuk, hogy még nem eléggé veszik igénybe, vagy, ha igénybe veszik, az eredményt lehetetlenné teszik azzal, hogy a nyomokat vigyázatlan csomagolással eltörlik, vagy éppen olyan tárgyakon keresik, melyeken találni egyáltalán lehetetlenség. Illusztrálja ezt az egyik hatóságunk, mely gyufaszálakat és gyertyacseppeket küldött be azzal a meghagyással, hogy azokon találjuk meg a tettes ujjnyomatait és mondjuk meg kicsoda az?!!

Ha még két képben (l. 15. és 16. ábra) bemutatom, hogy miképen kell az olyan tárgyakat csomagolni, melyen ujjnyom van, vagy sejthető, ha szives figyelmükbe ajánlom újból, hogy papiroson, üvegen, fényezett fafelületen, acél, réz és egyéb símafelületü fémeken láthatatlan nyomok is lehetnek, s így azok vizsgálata mindenkor indokolt, előadtam mindazt, amit a daktiloszkópia művelésével és terjesztésével a közérdeknek szolgálunk, s amit annál tökéletesebben szolgálhatunk, minél több azoknak száma, kik a daktiloszkópiát, mint segítő eszközt megbecsülik.

Az építésügyi közigazgatásról, különös tekintettel Budapestre.

Dr. Harrer Ferenc, székesfővárosi tanácsnok, egyet. m. tanár.

Tisztelt Uraim! Hogy előadásom tárgyául az építésügyi közigazgatás témáját választottam, annak a tárgy általános érdeküsége mellett főoka az, hogy Budapesten legközelebb életbelép a már hosszú évek óta várt építésügyi szabályzat és azt tapasztaltam, hogy épen a vidékről az utóbbi időben nagyon sok megkeresés érkezett, amelyekben információt kértek az építkezési szabályokra vonatkozólag; nem tudtunk azonban a kérdezősködéseknek eleget tenni, mert az újabb tervezet csak néhány nappal ezelőtt jelent meg. Ezért úgy gondoltam, célszerű lesz evvel a témával itt foglalkozni.

A városi és községi közigazgatásnak kétségtelenül legalapvetőbb feladata a város, illetve község külső képének kialakítása. Ez a feladat tágabb értelemben felöleli a szabályozás és a telekrendezés kérdését, az útépítést, csatornázást, vízvezetékkel és világítással való ellátást és azonkívül a megállapítását azoknak az elveknek, amelyek szerint a magánépítkezés történhetik. Természetesen az idő rövidségére való tekintettel ily tág körben nem lehet a kérdést tárgyalnom és épen ezért a témát valamivel megszorítottam és mai előadásomban a szorosan vett építkezésről kivánok csak szólani, nevezetesen a szabályozásról, a telekrendezésről és magáról az építkezési szabályokról. Mindenekelőtt meg kell említenem, hogy e tekintetben törvényes rendelkezések alig vannak. A kisajátítási törvénynek van ugyan néhány rendelkezése, amely azonban nem is terjed ki az egész országra, mert tudvalevőleg épen a szabályozás tekintetében a kisajátítási törvény különbséget tesz a községek közt, amennyiben Buda-

pestre, a törvényhatósági városokra és a tízezer lakossal többel biró rendezett tanácsú városokra és a többi községekre különkülön szabályok vannak. Megjegyzem, hogy e tekintetben, amint most ép a hágai lakásügyi kongresszuson meggyőződtem, a külföldön sincsenek sokkal messzebb, mint mi vagyunk.

Már most a szabályozás tekintetében meg kell még jegyeznem, hogy Budapestre vonatkozólag, amint méltóztatnak amúgy is tudni, az a különös helyzet van az eljárás dolgában, hogy itt egy különleges szabályozási hatóság is áll fenn és pedig a fővárosi közmunkák tanácsa, amely felében a főváros kiküldötteiből áll, felében pedig az állam által kinevezett egyénekből; hivatalnokai állami hivatalnokok, hatásköre pedig meglehetősen lazán van megállapítva, de rövidesen azt lehet mondani, hogy másodfokú hatóság az építési ügyekben, a szabályozási ügyekben társhatósága a fővárosnak és bizonyos mértékben felügyelő hatóság.

A szabályozásra vonatkozó közigazgatási teendők tulajdonképen három csoportra oszthatók és pedig állanak ezek a szabályozási terv megállapításából, a szabályozási terv végrehajtásából és a szabályozás pénzügyi megoldásából.

A szabályozási terv megállapításával kapcsolatban több kérdés merül fel.

Az első kérdés az, hogy mint kell a szabályozási tervet megállapitani. Régebben általában és Budapesten is az volt a nézet, hogy a szabályozási terv nem ölel fel semmi egyebet, minthogy megállapítják az útvonalak irányát és szélességét. Budapestnek ma sincs tulajdonképen általános szabályozási terve, vagyis nem történt meg sohasem Budapesten, hogy a város jövő fejlődése szempontjából egységes nézőpontból kívánták volna a szabályozási tervet megállapitani. Most vannak ebben az irányban törekvések, azonban meglehetős nehézségek vannak itt, mert a vasúti kérdés az alapja minden szabályozási kérdésnek és e tekintetben a kormány még állást nem foglalt. Mi azonban megkiséreltük ép a nagyobb és a fejlődés szempontjából fontosabb vidékekre a szabályozási tervet revideálni, a modernebb szempontok szerint. Ez pedig abból áll, hogy először megállapítjuk a vidék rendeltetését (hogy gyárvidéket vagy lakóvidéket, vagy kertvárost akarunk-e odatenni) és ehhez képest állapítjuk meg a szabályozási tervet és pedig nemcsak úgy, hogy az útvonalak állapít-

latnak meg, hanem egyúttal a beépítési mód is. Ma a szabályozás terén különösen az a Németországból származott elmélet uralkodik, hogy — a nagy pazarlást az úthálózat lefektetésénél elkerülendő — meg kell különböztetni a forgalmi utakat a lakóutaktól, vagyis az oly útvonalaktól, amelyek csak arra valók, hogy egyes házakhoz hozzá lehessen férni; az utóbbiak kisebb méretekkel és primitivebben állíttandók, míg a nagy forgalom számára széles utak építendők s lehetőleg sok átlós út, mivel az átlós utak adják a leggyorsabb összeköttetést. Ma Budapesten folyamatban van a szabályozási tervnek ilyen irányú átalakítása. A Kelenföldre, a Tabánra nézve az ily tervek már elkészültek, most van elkészítés alatt az 5., 6. és 7. kerület külső részeire, vagyis a Kerepesi-úttól a Dunáig városrészre vonatkozó új szabályozási terv.

Egy másik kérdés a szabályozási terv megállapításánál, hogy ki állapíthatja meg a szabályozási tervet és hogy van-e erre a községeknek, városoknak joguk. Erre nézve úgy áll a dolog, hogy bár kifejezetten nincs megmondva a törvényekben, de kétségtelen, és a törvényhatósági, valamint a községi törvényből is következik, hogy a községek megállapíthatnak szabályozási terveket. Meglehetősen nyilt azonban a jóváhagyásnak a kérdése. Nézetem szerint csak annyiban van jóváhagyásra szükség, amennyiben ezt pénzügyi vonatkozások teszik szükségessé. Minálunk azonban általában jóváhagyás alá szokták bocsátani a szabályozási terveket. Községekre és kisebb városokra vonatkozólag kivánatosnak is látszik a felsőbb jóváhagyás, amennyiben ez szakértői felülbirálatot jelent.

Egy másik kérdés, hogy nem kell-e konstruálni kötelezettséget a szabályozási terv megállapítására. E tekintetben a városok kongresszusa által készített törvénytervezet tartalmaz már rendelkezést, illetve javasolja, hogy a városokra nézve mondassék ki törvényben, hogy kötelesek szabályozási tervet készíteni, mert a szabályozási terv hiánya a város fejlődésére nézve oly hátrányos állapotokat idézhet elő, amelyeket évtizedek alatt sem tudnak kiheverni. Angliában legutóbb alkottak törvényt a szabályozási terv elkészítésének kötelezettségéről. Nálunk Budapestre nézve tulajdonképen megvolna ez a közmunkatanácsi törvényben, igaz ugyan, hogy nem a

«kötelezettség» szóval kifejezve, hanem a «feladat» szóval, azonban tudvalevőleg a feladat azt jelenti, hogyha akarom megcsinálom, ha akarom nem, tehát nagyobb jelentősége ennek nincs. Kétségkívül kivánatos, hogy a kötelezettség egészen szabatosan állíttassék fel és természetesen, ami ugyan nehéz, megfelelő szankcióról is történjék gondoskodás.

Egy további kérdés, hogy megadható-e magánosoknak a jog arra, hogy a szabályozási terv megállapítását követeljék. Ez t. i. a telekspekuláció szempontjából bír jelentőséggel. E tekintetben az a nézetem, hogy ezt a jogot nem kell megadni a magánfeleknek, ami azonban nem zárja ki azt, hogy a magánfelek kérhessék. Azonban arra jogot adni, hogy községek szabályozási terveket akár egészen, akár bizonyos vidékekre nézve magánosok érdekében és kivánságára kötelesek legyenek megállapítani, nem volna helyes, mert a szabályozás kérdése épen egyöntetüleg és egységes szempontokból ítélendő meg és ennélfogva szükséges az, hogy az abban a sorrendben, abban az egymásutánban állapíttassék meg, amint azt a község fejlődése és a közszempontok kivánják. Itt még csak arra akarok utalni, hogy mennyire fontos a városi bekebelezés kérdése, hogy t. i. azok a területek, amelyek valamely város körül vannak és amelyek a várossal társadalmilag és gazdaságilag össze vannak kapcsolva, minél előbb bekapcsoltassanak. Mert ha épen a szabályozási tekintetekből nem avatkozhatik bele a város a maga közvetlen környezetébe, ha nem tud gondoskodni kellő időben arról, hogy a városi útvonalak a vidéki útvonalakkal helyesen kapcsoltassanak össze, oly állapotok állhatnak elő, amely mindkét félre nézve nagyon hátrányosak. De nemcsak a szabályozás, hanem az építés szempontjából is fontos ez. Nézzük csak meg a Budapest-környéki állapotokat. Azáltal, hogy a város maga szigorúbb szabályokat állított fel az építkezésre és parcellázásra vonatkozólag, künn pedig ezek nem voltak meg, mi történt? Az, hogy a város, dacára annak, hogy Budapestnek oly óriási területe van, mint alig egy más városnak, a lakosság kihúzódott a szomszéd községekbe és itt olyan állapotokat teremtett, amelyek különösen közegészségi szempontból, a legnagyobb mértékben kifogásolhatók, míg a fővárosban óriási területek beépítetlenek maradtak. Szükséges tehát, hogy a városok, amelyek a nagyobb gazdasági és kulturális elemet

képviselik, a szomszédos területek felett valami módon megkapják a rendelkezési jogot és pedig szabályozási szempontból azért, hogy a szabályozási kérdések egységesen és mindkét fél javára helyesen megoldassanak.

A szabályozásra vonatkozó közigazgatási teendők második csoportja a szabályozási terv végrehajtása. Itt két kérdés játszik szerepet, az egyik a lehetőség, a másik a pénz kérdése.

A szabályozási terv végrehajtásának Budapesten egyik legfontosabb módja az, hogy minden építkezésnél alkalmazkodni kell a szabályozási vonalakhoz. Ennyiben automatikusan történik a szabályozás végrehajtása.

A második mód azután a kisajátítási törvényben lefektetett eszköz igénybevétele. E tekintetben a kisajátítási törvénynek még Budapestre vonatkozólag is, amelyre nézve a legszélesebb körű, hiányai vannak. Igaz ugyan, hogy általában meg lehet kapni a kisajátítási jogot. De ha egy parcellázásból kifolyólag fenmaradnak csonka területek, amelyek önmagukban nem értékesíthetők és a felek egymással nem tudnak megegyezni (mindegyik ki akarván használni a helyzetet) s a hatóság közbelépését kérik — ily esetben már nem lehet kisajátítási jogot kapni. Nézetem szerint, ugyan lehetne a kisajátítási törvénynek megfelelő magyarázatot adni, de sajnos azt tapasztaljuk, hogy ez idő szerint a kereskedelmi minisztériumban a kisajátítási jog adományozásánál a lehető legszűkebbkörű magyarázatot adják a törvénynek, abból a nézetem szerint téves felfogásból kiindulva, hogy a kisajátítás rendkívül nagy sérelem a felekre nézve és elfelejtvén, hogy a kártalanítási elv, különösen, amint a mai törvényben meg van állapítva, a kisajátítást egyáltalán nem tünteti fel hátrányosak a félre nézve.

Azután fontos módja a szabályozási terv végrehajtásának az ingyenes átengedés követelése. Ennek tulajdonképen törvényes jogalapja nincs. Tényleg azonban gyakorlatilag nálunk kifejlődött és úgy tudom a vidéken is megvan és több helyen szabályrendeletileg is megállapíttatott, de természetesen ez az ingyenes átengedés csak akkor történhetik, ha a fél maga jelentkezik, vagyis parcelláz, vagy építkezik. Azután van egy negativ eszköz, t. i. az építési tilalom. Látjuk ugyanis, hogyha a szabályozási terv meg van állapítva és a végrehaj-

tást szabadjára eresztik, oly állapotok következhetnek be, mint nálunk, hogy egyes külső részeket kiépítenek és az útösszeköttetéseket a városnak kell megcsinálni, ami reá nézve nagy terhet jelent és sok telektulajdonost méltánytalanul idő előtt járulék fizetésére kényszeríti. Ennélfogva ma általában az a tendencia van, hogy az építési tilalom alkalmaztassék, vagyis a szabályozás végrehajtása csak abban a keretben engedtessék meg, amint azt a város jónak látja. Ennek az építési tilalomnak egyik fajtája, új építési szabályzat tervezetünkben megjelölt az a rendelkezés, hogy építkezni csak olyan helyen szabad, ahol az utak ki vannak építve, csatornával és vízvezetékkel ellátva. Ez a rendszer Németországban már 1875 óta megvan, most nálunk is be fog vezettetni azzal a kivétellel természetesen, hogy a nyaralóvidékekre, gazdasági épületekre és oly helyekre, ahol nagyobb parcellák csak családi házat akarnak építeni, kivétel engedtetik.

Azután fontos jelentőségű volna maga a telekszerzés. Kétségtelen t. i., hogy a szabályozás kihatása erősen értékemelő. Ennélfogva tulajdonképen a legjobb községi, szabályozási s egyúttal telekpolitika az; megvenni a szabályozatlan területeket és a szabályozás után az értékükben emelkedett területeket eladni. Itt utalni akarok egy dologra, amit Budapesten megkiséreltünk meglehetősen nagy pénzügyi eredménynyel és amely dolog épen a kisajátítási törvénynek említett hiánya folytán vált különösen aktuálissá. Parcellázások alkalmával t. i. maradnak fenn oly területek, amelyek önmagukban véve a beépítésre nem alkalmasak, hanem hozzá kell csatolni azokat más területhez; ezek gyakran ingyen, de legalább is nagyon olcsón szerezhetők meg. Régebben ezeket a területeket a kiegészítendő telek tulajdonosának önköltségi áron adták el, utóbb kamatokat számítottak az önköltségi árhoz. Most újabban azonban áttértünk egy más rendszerre. T. i. egyszerűen nem azt számítjuk, hogy nekünk mibe került a telek, hanem hogy mit ér a telek annak, aki megszerzi. Miután homlokzatok nyeréséről van szó, tulajdonképen többszörösére is emelkedik az illető telek ára. Így kis dolgokból nagy eredményt lehet elérni. Hogy csak egy példával illusztráljam az egészet: Budapesten, hogy kerek összeget mondjak, a régi rendszer szerint 27.000 koronát kellett volna valakinek fizetni egy ú. n. terjedékért (kiegészítésre szolgáló csonka parcelláért),

de az illető azt mondta, hogy nem fogadja el az ajánlatot, mert nagyon drága. Rövid idő mulva, de amikor a rendszerváltozás már megtörtént, 60.000 koronát kellett fizetnie ugyanazért a területrészért és meg is fizette. Hogy a két rendszerbeli külömbségnél mily értékről lehet szó, azt hiszem, ez a két összeg eléggé illusztrálja.

A szabályozási terv végrehajtása pénzügyi megoldására nézve szintén többféle mód van. A legegyszerübb mindenesetre az, amikor a hatóság ingyen követelheti a területet; ez különösen parcellázásnál talál alkalmazást. Egy másik mód az üzleti nyereség, amely szabályzatban telkek vétele és a szabályozás után való eladása esetén érhető el. Fontos, hogy a kisajátítási törvény a szabályozó hatóságra kedvező kártalanítási elveket tartalmazzon. E tekintetben különösen a részkisajátításoknál kivánatos volna a kisajátítási törvénynek módosítása. A mai törvény ugyanis azt mondja, hogy ha elveszek egy ingatlanból egy részt, nemcsak ezt kell megfizetnem, hanem azt az értékveszteséget is, amit a tulajdonosnál megmaradt terület szenvedett; szabályozás esetén azonban a megmaradó telek értékében rendszerint nem veszít, hanem nyer, de a törvény nem engedi meg, hogy ezt a nyereséget be lehessen számítani. Ily irányban tehát módosítani kellene a törvényt. Fontos dolog az is, hogy járulékot lehessen kivetni azokra, akik a kisajátításból hasznot látnak. Ez az úgynevezett betterment-elv, amely abból áll, hogy egyes szabályozási munkálatokból a szomszédságra, vagy távolabbi körzetre is előálló értékemelkedés bizonyos járulékok alapján a köz javára biztosíttassék. E tekintetben a vidék tulajdonképen előbbre van, mint a főváros, amennyiben egyes vidéki városokban, Kassán, Nagyváradon és ha jól tudom, Debreczenben is már hoztak ily szabályzatot.

Ennyit a szabályozásról. A telekrendezésre vonatkozólag a következő kérdések merülnek fel. Az első kérdés, hogy miben áll a telekrendezés. Telekrendezés alatt értjük általában a telkek egyesítését, felosztását, határrendezését és ezeknek bármilyen kombinációit. A másik kérdés, hogy miben áll a hatóság beavatkozása e téren. A hatósági beavatkozás két irányú és pedig az egyik az, hogy megállapítja objektive az építési telkek kellékeit, a másik, hogy engedélyezi a telekrendezést.

Az építési telkeknek kellékei tekintetében két nézet van. Az

egyik szerint a hatóságnak meg kell állapítania a parcellák nagyságát és a homlokzatnak s mélységnek méretét, a másik nézet szerint elég általánosságban annyit kimondani, hogy a parcellák beépíthetők legyenek, az utóbbi rendszer természetesen feltételezi, hogy a parcellázási kérelemhez mindjárt építési vázlatterv is csatoltassék. Az új építési szabályzat az utóbbi rendszert fogadja el. Méret csak három esetben van megállapítva, a két villaövezetre és a gyáraknak szánt területre. Két villaövezetünk van. Az egyik a belső, a budai hegyvidék belső részén és részben a Városliget mögött, itt 300 négyszögöl a minimális telek; a másik a budai hegyvidék külső részén, ahol 600 négyszögöl a minimum. A harmadik minimális méret 600 négyszögöl, a gyáraknak szánt terület. Itt mindjárt a gyárkérdéssel akarok végezni. Méltóztatnak tudni, Budapest gyárai szerencsétlenül ép a város felső, északi részében helyeztettek el, a Lipótváros és Terézváros külső részében, aminek következtében a füst bekerül a városba és a város egyáltalán nem tud fejlődni. Ennek a viszásságnak a megszüntetése most nagy nehézségbe ütközik, mert bajos a meglevő gyárakat kitelepíteni; mégis megkiséreljük avval, hogy lent a város déli részén nem engedünk kisebb parcellákat alakítani s így a telekárakat lejebb tartjuk, bizonyos mértékben tudjuk elősegíteni azt, hogy az új gyárak lassan a város alsó részébe kerüljenek át. E kivételektől eltekintve a parcellák méretei nincsenek megállapítva, vagyis olyan kis parcellákat lehet csinálni, amilyenekre egyáltalán építeni lehetséges és ez megfelel a lakáspolitikusok kivánságának is, akik azt állítják, hogy azért rossz az építkezés Budapesten, mert nem engedtek kis telkeket alakítani.

A telekrendezés engedélyezésének feltételei, hogy a telekrendezési, tehát első sorban a parcellázási terv megfeleljen az említett kellékeknek és hogy a szabályozás egyidejüleg végrehajtandó. Parcellázást másként nem engedünk csak úgy, ha a szabályozási terv már meg van állapítva és ennélfogva végrehajtható. A végrehajtás feltételei tekintetében is újabban nagy a haladás a köz javára és a telektulajdonos rovására. Míg azelőtt az volt a szabály, hogy oldalanként négy öl szélességű sávot kellett az utcára ingyen ideadni, ma már általában az összes útterületeket ingyen követeljük, sőt át próbálunk térni arra a módszerre, ami a frankfurti híres szabályozási tör-

vényben van lefektetve, hogy egyharmadát a területnek követeljük ingyen. Nagy parcellázásnál, ahol utakban nem kerül ki az egyharmad, ott telkeket követelünk és így biztosítjuk magunknak mindjárt, hogy ha valahol iskolát vagy más középületet kell építeni, legyen megfelelő telek. De haladtunk abban a tekintetben is, hogy míg azelőtt a szabályozási tervbe hivatalból felvett utaknak megépítését nem kivántuk, ma már kezdjük az egész vonalon a teljes útépítés követelését érvényesíteni. Természetesen volna még egy eszköz, amire nagy szükség volna, de amire azonban törvényes alap ezidőszerint nincs meg. Ez a tagosítás. Tudvalevő, hogy a telkek sokszor igen rossz alakuak, ferdén állanak az útvonalon, úgy, hogy helyes építési telkeket alig alakíthatunk. Szomoruan tapasztaljuk, hogy a felek még saját jól felfogott érdekükben sem tudnak helyes telekalakításra megegyezni, az emberek nem kivánják annyira saját hasznukat, mint a mennyire sajnálják a másiktól a hasznot. Ennélfogva hatósági beavatkozásra volna szükség. Ez a hatósági beavatkozás van lefektetve a frankfurti törvényben és ezt a porosz lakásügyi törvényjavaslat az egész államra ki akarja terjeszteni. Ha a kisajátítási törvény reviziója meglesz, amire talán van kilátás, feltétlenül bele kell venni, hogy olyan telektömböket, amelyeket önmagukban helyesen nem tudnak osztani, ki lehessen sajátítani és akkor, mint a frankfurti törvényben lehet gondoskodni arról, hogy mindenki természetben visszakapja a magáét, amennyiben pedig ez nem lehetséges, pénzben egyenlítik ki a különbségeket.

Szólani kell most arról, hogy miféle szabályok állanak fenn az összefüggésre nézve, mely a szabályozás és építkezésre nézve fennáll. Az első szabály, amit építési szabályzatunk ismer, az, hogy a szabályozási vonalhoz (és az útszinhez) alkalmazkodni kell; ez a kisajátítási törvényben is benne van. A másik, hogy a szabályozásból eredő kérdések előzetes megoldását követelheti a hatóság. Nem kell neki követelni, de követelheti. Gyakorlat, hogy építkezni csak úgy engedünk, ha vagy végrehajtatik a szabályozás, vagy a szabályos céljára majdan szükséges területek biztosíttatnak; így különösen ahol a szabályozási terv még nincs megállapítva, csak úgy engedjük meg az építkezést, ha az illető betábláztatja, hogy annak idején a szabályozás folytán eleső területeket az annak idején fenn-

álló szabályok értelmében átengedi és ezt zálogjogú bekebelezéssel biztosítja.

Egy további összefüggés van az építés és szabályozásmódosítás között. Gyakran előforduló eset, épen minálunk, ahol folyton javítjuk a szabályozási terveket, hogy valaki építkezni akar és nem akarjuk ezt megengedni, mert a szabályozási tervet módosítani kivánjuk. Ily esetre az új szabályzat három évi határidőt állapít meg, ameddig függőben lehet tartani az építkezést.

Végül oly vidékeken, ahol az útépítés még nem történt meg, építkezni nem lehet, kivéve ahol gazdasági művelés alatt álló területen gazdasági épületeket akarnak építeni, vagy gyáraknál, ahol a gyárhoz tartozó épületet akarnak emelni és a 300 négyszögöles parcelláknál, ha nem akarnak mást, mint családi házat építeni.

Ezzel elértünk volna a szorosan vett építkezési ügyhöz.

Az építkezésnél az első kérdés, amivel foglalkozni kell az építési övezetek kérdése. Az építési övezeteknek jelentősége abban van, hogy a városnak különböző rendeltetése lévén, az építésnek is különbözőnek kell lenni. Különösen figyelembe veendők a gyárváros, a belső üzleti város, a külső lakóváros és a nyaralóvidék. Fontos az övezeti beosztás, először a városok rendeltetése szempontjából, de fontos közegészségügyi szempontból és közgazdasági szempontból is mert az építési övezetek megfelelő lefokozásával a telek ára bizonyos mértékben korlátok közt tartható. Tudniillik ha az egész városban össze-vissza engednek építeni, akkor bekövetkezik az, hogy oly helyeken, amelyek fejlődésre még nem alkalmasak, indokolatlan magas telekárak alakulnak. Igy pl. Budapesten nagy bajt okozott a régi építési szabályzat ama rendelkezése, mely a város egész külső részén megengedte a három emeletes házak építését. Ennek az volt a következménye, hogy ott a telekárak ennek megfelelőleg emelkedtek és ma, amikor javítani kellene a helyzeten, ez alig lehetséges, mert ez telekérték-devalvációval jár. Ép a telekáraknak kellő mértéken való tartására fontos, hogy építési övezetek állapíttassanak meg. Pénzügyi szempontból azért fontos az övezeti beosztás, mert minél szűkebb körben és rendszeresebb határok közé szorítjuk a város fejlődését, annál kevésbbé fognak időelőtt előállani a közművek költségei.

Már most nézzük, mi szerint alakulnak az építési övezetek. Az építési övezetek a következő tényezőkből alakulnak; a telek minimális nagyságából, az épület maximális magasságából és a beépíthetőség maximumából, azonkívül a zártsorú, az előkertes és a szabadon álló építkezésből és pedig olykép, hogy belülről kifelé menve a parcellaminimum emelkedik (mindig nagyobb parcellákat kell csinálni), az épület magassága csökken és az udvar nagysága emelkedik; azután belülről kifelé következnek egymásután a zártsoros az előkertes és a szabadon álló építkezés. Az eddigi építési szabályzatunk négy övezetet ismert, amelyek közül az első kettő tulajdonképen alig különbözött egymástól. Ez volt a belső övezet zártsorú építkezéssel; azután volt a villa-övezetünk, szabadon álló építkezéssel végül a szerencsétlen negyedik övezetünk, a város többi részére, amelynél az volt még az egyedüli szerencse, hogy magas parcellaminimum volt megállapítva 600—1000 négyszögöl, azonban meg volt engedve a háromemeletes ház; s lehetett építeni háromemeletes házat, út, csatorna, vízvezeték és világítás nélkül. Az új építkezési szabályzat ezen javítani akar, ami rendkívül nehéz, mert a telekárak csökkenésével jár; ha egy telekre, amelyen eddig lehetett háromemeletes házat építeni kimondom, hogy most csak egy- vagy kétemeletes házat szabad építeni, vagy a zártsor helyett szabadon álló építést teszek kötelezővé, ez azt jelenti, hogy a telek értékéből 20—30%-ot elveszek; az ez ellen való felzúdulás érthető volt, mert a legtöbb telek már nem annak tulajdonában van, aki annak hasznát zsebrevágta. Az új szabályzat szerint nyolc építési övezet van. Az első a körútig megy, ide tartozik még a vár, a budai Dunapart és a kivezető fő útvonalak ennek az építési módja az utcai vonalon zárt sor. Ugyanilyen beépítésű, csak kevésbbé intenziven a második övezet, mely a balparton a Rottenbiller-utca és a Köztemető-út irányában bírja külső határát, a jobbparton pedig a beépített részeket öleli fel. A harmadik a belső villaövezet; itt 300 négyszögöles parcellát lehet csak csinálni, szabadonállóan kell építkezni és 5 méternyire kell az épületnek az utcától lenni, a szomszédtól pedig legalább 3 méternyire, amennyiben azonban a ház magasságának egyharmada több mint 3 méter, akkor a ház magasságának egy harmadával kell a szomszédtól elmaradni. A negyedik a külső

villaövezet: itt 600-as a parcellaminimum, egyébként az építés módja szabadonálló, 5 méter az utcától, 3 méter a szomszédtól. Az ötödik építési övezet ép olyan, mint az első és második és zártsorban kell az utcán építkezni, azonban ez kevésbbé lévén még kialakulva, itt az udvarnak nagyobbnak kell lenni és a magasságnak kisebbnek. A hatodik az átmeneti villaövezet. Itt az 50%-os beépítés állapíttatott meg; meg kell jegyeznem, hogy a belső villaövezetnél 34%-ot szabad csak beépíteni, tehát 66%-nak kell udvarnak lenni a külső villaövezetnél pedig 80% nak kell az udvarnak lenni, az átmeneti övezetnél 50%-nak. A hetedik övezet a zártsorú építkezésű előkerttel. A nyolcadik pedig szabadonálló építkezés előkerttel.

A házak magassága kívülről befelé emelkedik, 9·50 m.-es magasságtól 25·00 méter legnagyobb magasságig.

Az övezetekkel változik az udvarnak mérete és pedig olyképen, hogy az udvar belül a legkisebb méretü, kifelé emelkedik a mérete.

Végül a beépítés mértékére nézve vannak még bizonyos szabályok, amelyek megmondják, hogy mennyire szabad beépíteni. Ez is kifelé csökken.

A zárt sorral egyenrangunak vétetik az oly építkezés, ha valaki beugrólag épít. Ez nem tekintetik a zárt sor megszakításának, de köteles az illető a beugró részt kertszerüleg kiképezni. E tekintetben visszaélések történtek és mindenfele az ismert keskeny sikátorok keletkeztek, amelyeknek a telek kihasználása volt a célja és egyáltalán nem emelik az utca képét, hanem inkább rontják.

A nyaralóknál ki van kötve, hogy ott csak két lakás lehet egy emeleten.

Szabályok vannak még külömböző építési módokra nézve, így pl. az Andrássy-útra és a hegyoldalakra vonatkozólag. Az új szabályzat kimondja, hogy a város külső képét rontó építkezés engedélyezése megtagadható.

Az építkezésre vonatkozólag az alaptétel tulajdonképen az, hogy a ház külső magassága, a lakóhelyiségek belső ürmagasság és az emeletek száma mily viszonyban legyen egymással. Itt mutatkozik a legfontosabb változás az egész mostani építési szabályzatban. A régi építési szabályzat a külső maximális magasságot 17—21—25 m.-re állapította meg a két,

három, illetőleg négy emeletes házra nézve, megadta a belső űrmagasság minimumát 3 méterben, de nem engedte meg, hogy a 3 métert beosszák a 17, 21 és 25 méterbe, ahányszor befér. A telket jobban kihasználandó, mind erősebb lett a törekvés arra, hogy a megengedett külső magasságba a még beférő egy emeletsort kivívják; így keletkezett az ötödik emelet és a félemelet Ezt a gyakorlatban kialakult helyzetet általánosítja az új szabály, amikor nem állapítja meg kifejezetten az emeletek számát, hanem megmondja, hogy mennyi a legkisebb belső űrmagasság és mennyi a legnagyobb külső magasság és a beosztást egyébként az építtetőre bízza. Ennél a rendszernél azonban nehézség merült fel a belső magasságnál: itt ugyanis, hogy túlsok emeletsor ne keletkezhessék, az eddigi 3 méter minimumot kénytelenek voltunk 3 méter 20 cm.-re felemelni.

Az épület magasságára nézve két rendszer lehetséges. Az egyik a magasságnak abszolut számokban (17, 21, 25 m.) való kifejezése, a másik arányszámokat állapít meg. Az utóbbi, a modern elmélet azt mondja, hogy az épület magasságának arányban kell lenni az utca szélességével és pedig 1:1 vagy 1:2 stb. arányban. Az új szabályzat is az abszolut számokat tartotta meg. A magasságszámítás kissé komplikált, t. i. elosztják a homlokzat függővetületi területét a homlokzat hosszával és a hányadosnak kell lenni a megengedett magasságnak. Az udvarokra nézve szintén ez a számítás lett volna elfogadandó, de miután nagyon komplikált, elejtették és megmaradtak a régi rendszer mellett.

Megállapították az udvar minimális méretét, hogy 6—13 méter legyen; ez a nagyság övezetenként és a ház magassága szerint változik. A további rendelkezések közül felemlítem még a következőket:

Meg van határozva, hogy a feltöltésre milyen anyagot szabad használni; az ajtóknak, lakásoknak, udvaroknak milyen magasan kell a talaj felett lenni.

Két ház udvara lehetőleg egymás felé fordíttassék és ennek előmozdítására bizonyos kedvezmények is vannak kontemplálva. Ilyenformán mégis nagyobb udvarokhoz lehet hozzájutni. Megvan azután állapítva a világító udvarok mérete.

A pincékre vonatkozólag ki lett mondva, hogy lakásul nem szolgálhat, csak műhely, konyha, mosókonyha, vagy

vendéglő céljaira szolgálhat abban az esetben, ha a padló legfeljebb 1 méter 50-el van a járda alatt és ha a helyiség belső üzleti magassága 3 méter és az ablakok 1 méter magasak.

A szabályzat azután számos rendelkezést foglal magában az építési anyagokra és szerkezetre vonatkozólag.

A bontásra vonatkozó rendelkezések lényege, hogy a veszélyesség és kellemetlenség megakadályoztassék.

Fontos még az állványozás kérdése. Erről sokat hall az ember és nagy küzdelmek vannak emiatt. A külföldön láthatta mindenki, hogy végig be vannak deszkázva az épülő házak. Az érdekeltség azonban kifogásolja ezt és ellene próbál tenni. A mostani építkezési szabályzatban is csak oly rendszabályokat sikerült elérni, hogy az utca felé csak egy méteres deszkázott mellvédőt kell csinálni, teljesen be kell deszkázni a helyet, ahol a felvonógépek vannak és azonkívül megengedi a szabályrendelet, hogy kivánhassa esetleg a hatóság a teljes bedeszkázást.

A gyárakra is vannak külön szakaszok; itt a füst-kérdés bír jelentőséggel. A füst miatt különösen nálunk nagyon sok a panasz, mert a gyárak tudvalevőleg a város felső részén vannak. Az elmult esztendőben tartottunk ankétet, amelyen feltétlenül kivánatosnak mondták a gyárakban a láncrostélyos tüzelést, de megjegyzem van más mód is a füst csökkentésére, nevezetesen, hogy olyan tüzelőanyagot használnak, amely kevesebb füsttel ég el. A tanácskozás végeredménye az volt, hogy a leghelyesebb, ha a hatóság nem jelöl meg semmi módot, hanem rábízza azt az illetőkre. Minthogy azonban kétségtelenül van mód a füstképzés csökkentésére, drákói rendszabályok alkalmazása indokoltnak mondatott.

Ezek voltak általánosságban az építkezési közigazgatásra vonatkozó főbb mondanivalóim. Befejezésül csak annyit még, hogy akiknek módjukban van e dolgokba beleszólni, méltóztassanak nagy fontosságot tulajdonítani úgy a szabályozás, mint a telekrendezés és az építkezés kérdésének, mert nincs a közigazgatásnak egyetlen ága sem, ahol annyira nem lehet visszacsinálni a dolgokat, mint éppen ezen téren.

A posta, telegráf és telefon modern eszközei.

Dr. Hennyey Vilmos, m. kir. posta- és távirda főigazgató, műegyet. m. tanár.

Méltóztassék megengedni, hogy nem a szokott módon, bevezető szólamokkal kezdjem előadásomat, hanem in medias res, egynéhány statisztikai adattal.

Az angol posta:

1880-ban --- --- --- --- --- ---	$1^1/_2$	milliárd
1890-ben --- --- --- --- --- ---	$2^1/_2$	«
1900-ban --- --- --- --- --- ---	$3^1/_2$	«
1911-ben --- --- --- --- --- ---	$5^1/_2$	«

A német posta:

1880-ban --- --- --- --- --- ---	1	milliárd	
1890-ben --- --- --- --- --- ---	2	«	
1900-ban --- --- --- --- --- ---	4	«	
1911-ben --- --- --- --- --- ---	7	«	és

A magyar posta pedig:

1880-ban --- --- --- --- --- ---	115	millió
1890-ben --- --- --- --- --- ---	237	«
1900-ban --- --- --- --- --- ---	487	«
1912-ben --- --- --- --- --- ---	954	«

postai küldeményt szállított.

Hasonló mértékű fejlődést mutat a távíró és telefon, nevezetesen a távíró

Németországban:

1880-ban --- --- --- ---	16	millió	táviratot
1890-ben --- --- --- ---	27	«	«
1900-ban --- --- --- ---	46	«	«
1912-ben --- --- --- ---	61	«	«

Franciaországban:

1880-ban	20	millió táviratot
1890-ben	39	« «
1900-ban	50	« «
1912-ben	65	« «

Magyarországban:

1880-ban	3	millió táviratot
1890-ben	$4\frac{1}{2}$	« «
1900-ban	$7\frac{1}{2}$	« «
1912-ben	14	« «

közvetített.

Telefon-beszélgetés pedig volt

Németországban:

1880-ban		
1890-ben	242	millió
1900-ban	691	«
1912-ben	2	milliárd

Ausztriában:

1880-ban		
1890-ben	$22\frac{1}{2}$	millió
1900-ban	95	«
1912-ben	330	«

Magyarországon:

1880-ban		
1890-ben	10	millió
1900-ban	$37\frac{1}{2}$	«
1912-ben	202	«

Ezekből az adatokból látni méltóztatik, hogy a postai adminisztráció, ha feladatának megfelelni akar, nem helyezkedhetik a nyugodt kontempláció álláspontjára, mert a folyton növekvő forgalmat napról-napra késedelem nélkül le kell bonyolítani és az adminisztrációnak az ebbeli szükséglettel haladva, folyton gondoskodnia kell a megfelelő eszközökről, hogy helyét megállja.

Előadásom célja, az adott szűk keretben, a modern hírszolgálatnak ezeket az eszközeit röviden megismertetni.

Szervezett posták már az ókorban is voltak, mert az állami közigazgatásnak mindenkor szüksége volt rendes hírszolgálatra. De míg az ókori postaszervezetek kizárólag csak az állami közigazgatás czéljait szolgálták, addig ma a postának ezt a fontos feladatát majdnem háttérbe szorítja az a szerep, amelyet a posta a világforgalomban a közgazdasági és magánérdekek szolgálatában játszik. Legjobban jellemzi ezt az a körülmény, hogy az állami közigazgatás érdekében küldött levelezés ma már átlag alig több az összes postai forgalom 2–3%-ánál.

A világ közgazdasági s különösen kereskedelmi érdekei vezettek arra, hogy úgyszólván az egész emberiség egy nemzetközi világposta-egyesületben forrt össze, amelyhez Kina és néhány kisebb afrikai ország kivételével, a földkerekség összes civilizált országai tartoznak 116 milló □ km. területen, 1228 millió lakossal. Ezen a területen mindenütt levéljegyeket használnak a postadíjak lerovására s a levéljegyek értéküknek megfelelően mindenütt egyenlő színekben kerülnek forgalomba; a beszedett levéldíjakról leszámolás nincsen, azokat megtartja a feladási ország, amely bizonyos átalányokat fizet a küldeményei átszállításában részes országoknak.

Azokról a küldeményekről melyeknél a posta pénzt közvetít, (ú. m. postautalvány és utánvétel-összegek stb.) a leszámolást mellőzni nem lehet. Ezt a leszámolást Bernben egy közös nemzetközi postai leszámoló hivatal végzi.

A posta-ügy terén tehát valósággá vált, amit más téren oly forrón vágyunk elérni, az egész emberiség békés együttműködése.

Érdekes a világposta működésének pár számadatát megismernünk. Az összes postahivatalok száma közel 300.000, amelyek közül legtöbb: 60.000 az Egyesült-Államok területén van. Európában e téren Németország vezet 50.000 postahivatallal. Levélszekrény összesen 850.000 van. Postatisztviselő 600.000, postaaltiszt és szolga pedig 750.000 működik és a postai szállítószolgálatban alkalmazottakkal együtt a posta szolgálatában álló összes személyzet másfélmillió emberre rúg.

A vasutak elterjedése előtt nagy szerepe volt a postának az utasok szállításában is, amely azonban ma már jelentéktelen. Az elmult évben 8 millió volt a postán szállított utasok száma, amelyből Németországra közel 5 millió, Svájcra

és Ausztriára 2 millió utas esett; a többi országok teljesítménye e téren elenyésző csekély.

Magyarországon a posta az automobilok elterjedése óta foglalkozik ismét személyszállítással, főleg abból a célból, hogy a félreeső fürdőhelyeket a vasúti hálózattal összekösse.

Eredeti és főhivatása a postának a levelezés és hirlapok szállítása, de foglalkozik ezenkívül Európában mindenütt csomagok szállításával, postautalvány és utánvételi szolgálattal, postai megbízással, vagyis okmányok alapján követelések beszedésével, a postatakarékpénztári és csekk-szolgálattal, a vámkezelés és fémjelzés közvetítésével s más kisebb jelentőségű szolgálatokkal.

Igen szűk a posta működési köre az Egyesült-Államokban, ahol a levélpostán kívül csak kisebb, értéknélküli csomagokat szállít, ellenben egyáltalán nem foglalkozik sem pénzes küldemények, sem értékcsomagok, sem utánvételi, megbízási vagy postatakarékpénztári szolgálattal.

Ezzel ellentétben Belgiumban az összes már említett szolgálatokon felül beszerzi váltókra és kereskedelmi utalványokra az elfogadó aláírását és váltóóvásokat végez, postai bonnokat bocsát ki és vált be, beváltja az állami s más értékpapirok szelvényeit, biztosítási és járadéküzleteket közvetít, pénzügyi bélyeget árusít, halászati engedélyek kiállításával foglalkozik, stb.

A posta mindenütt állami intézmény és több államban a telegráf és telefonszolgálattal van egyesítve. Igy van ez Magyarországon is.

Lássuk már most, hogy a modern posta mily eszközökkel bonyolítja le szolgálatát.

A postai kezelési szolgálat első fázisa a küldemények begyüjtése és felvétele. S itt legelőbb a levéljegyekről kell megemlékezni, amelyek a díjaknak minden egyes küldemény után készpénzben való beszedését és elszámolását helyettesítik. A levéljegyek nyomatása, enyvezése és perforálása külön e célra szolgáló gépekkel történik. Amerikában, Németországban stb. rotációs gépek vannak használatban, amelyek naponta mintegy 2 millió levéljegyet képesek előállítani.

Csak példaképen említem, hogy az Egyesült Államokban 1910-ben körülbelül 10.000 millió, tehát naponta körülbelül 28 millió darab levéljegyet adtak el 500 millió K értékben.

A magyar postahivataloknál 1912-ben közel 800 millió darab értékjegyet árusítottak körülbelül 70 millió K értékben.

A levéljegyek mellett Bajorországban legutóbb frankó bélyeg-gépeket vezettek be, amelyek a tömegesen felvett küldeményekre a feladási helyet és időt jelző bélyegző-lenyomaton kívül franko-bélyeget is nyomnak.

Ebben az esetben a feladó készpénzben fizeti meg a franko-díjat és menekül attól a terhes munkától, amely a sok ezer levéljegy felragasztásával jár. Viszont a postaszolgálat is megtakarítja a levéljegyek előállításával, megőrzésével és eladásával járó költségeket.

Angliában automata franko-bélyeg-gépekkel kisérleteznek, amelyek a pénzdarab bedobása után a levélre franko-bélyegzőt nyomnak.

Azonban a franko-bélyeg-gépeket más országokban még nem fogadták be, mert a bélyeglenyomat könnyű utánozhatása miatt visszaélésektől tartanak. A franko-bélyeg-gép helyett Németországban olyan géppel tesznek most kisérletet, amely a küldeményekre a levéljegyeket automatikusan felragasztja.

A gép, amelyet egyes nagy cégeknél használnak, óránként 5000 levéljegyet képes felragasztani. Ezt a gépet a nyomtatványok tömeges felvétele céljára a német postaigazgatás is használatba vette azzal a kiegészítéssel, hogy a gép a levéljegyek felragasztása mellett, azokra egyúttal a hely és kelti bélyegzőt is rányomja.

Egyes országokban a postaigazgatás a levéljegyek eladása céljából automatákat használ. Németországban már 1000 darab ilyen automata van működésben, amelyek útján 1910-ben 48 millió darab levéljegyet és levelezőlapot adtak el.

Budapesten az ilyen automaták próbaképen a főposta-épület előtt vannak felállítva.

A nagy tömegű levelezés begyüjtése levélszekrények útján történik. Magyarországon ezeknek a szekrényeknek olyan a szerkezetük, hogy a gyüjtőszolga a levelezéshez hozzá nem férhet. A levelek közvetlenül a levélszekrény aljába betolt táskába hullanak; a betoláskor a szekrény, valamint a gyűjtőtáska is önműködőleg nyílik s amint ez utóbbit a szekrénytől eltávolítják, mindkettő önműködően záródik. Mindenki megnyugvással dobhatja be tehát levelét e szekrényekbe és nem szükséges, hogy azzal a postahivatalhoz fáradjon.

Budapesten rendkívül gyorsítja a levélgyűjtést az, hogy kis mótorkocsikkal történik; a tricikli-formájú három kerekű ily mótorok használatát a magyar posta kezdeményezte. Ezen a módon naponként 17-szer gyűjtik be a levelezést, ami lehetővé teszi, hogy ez mindig a legközelebbi vonatokkal elküldhető legyen.

De a postahivatalban való tolongást más módon is igyekeznek kisebbíteni; — nevezetesen kisérleteznek ajánlott levelek feladására szóló automaták bevezetésével, amelyek a levelet betüzővel megszámozzák és a feladónak vevényt is szolgáltatnak. A magyar posta újabban külön borítékokat bocsátott ki arra a célra, hogy azokban az ajánlott leveleket a levélszekrények útján lehessen feladni. Az a feladó, aki ily ajánlott levélről vevényt kiván, azt megkapja utólag a postahivatalban, tapasztalat szerint azonban ilyet csak az esetek 5%-ban kérnek. Továbbá nagy kereskedőházaknak nem kell csomagjaikat a postahivatalba küldeniök; ha azokat a postai szolgálatra előkészítik, a csomagokat a posta üzletükből elhozatja és közvetlenül a pályaudvarokra viszi.

A forgalom emelkedésével szaporítani kellett azokat az alkalmakat, amelyekkel a feladó ajánlott, pénz- vagy csomagküldeményét közvetlenül a postai alkalmazott kezeihez juttathatja.

Magyarországon a városokban és legnagyobb községekben kincstári postahivatalok működnek, számszerint 315, állami tiszti és szolga személyzettel; kisebb községekben, 4300 helyen pedig nem kincstári hivatalok, amelyeknél szerződés alapján postamesterek látják el a szolgálatot.

Ezeken a hivatalokon felül 1900. óta kis falvakban (1041) postaügynökök vannak szerződtetve, akik mellékfoglalkozásként csekély díjazás mellett napi 2—3 órán át teljesítenek postai és telefonszolgálatot.

Szintén újabb intézmény a «faluzó levélhordók», akik kisebb telepeket, majorokat stb. (1098) keresnek fel és 100 K értékhatárig terjedő küldeményeket vesznek fel és kézbesítenek, a nagyobb értékű küldeményekért a címzettnek a legközelebbi postahivatalhoz kell fáradnia.

Különlegesen magyar dolog a Kecskeméten, Szabadkán stb. fennálló tanyai postaintézmény.

A postát a városi rendőrök viszik ki a tanyai tanítókhoz, akik a levelezést a tanuló ifjúság útján kézbesítik.

A levelezés gyűjtése hasonló úton történik.

Nagyobb városokban a postahivatalokon kívül a dohánytőzsdékben vagy kereskedőknél úgynevezett postagyüjtőhelyek (84) vannak berendezve, melyek darabonkint megállapított jutalék mellett ajánlott leveleket és csomagokat vesznek fel.

Budapesten 46 kincstári, 24 nem kincstári hivatal működik, ezenkívül 44 postagyüjtőhely áll a közönség rendelkezésére.

A postai szolgálat további teendője a küldemények indítása.

Ide tartozik első sorban a felvett küldeményeknek hely és kelti betüzővel való lebélyegzése, amelynek egyik célja, hogy a feladás helye és ideje megállapítható legyen, másik célja pedig, hogy a felragasztott levéljegyeket értékteleníts e. A betüzés általában kézi bélyegzőkkel történik, amelyeknek kalapács alakjuk van; a nagy hivataloknál betüző gépeket használnak. Ilyen többféle van használatban. A Bickerdike-gép percenkint 120—140 küldeményt, a Krag-féle elektromos gép percenként 800—1000 küldeményt bélyegez, s vannak más gépek, amelyek még gyorsabban végzik e munkát, míg a kezével dolgozó ügyes szolga csak 70—80 küldeményt képes percenként lebélyegezni.

A küldemények rendezésére és szétosztására Magyarországon külön köralakú szekrények vannak használatban, amelyekben a középen álló tisztviselő könnyebben végezheti teendőjét. E szekrények egyes fiókjai a szekrény külső oldalán nyilnak, s innen szedik ki s kötik össze az állomások szerint feldolgozott anyagot; a nagyobb állomások részére különkülön zacskóba, a kisebb állomásokra szólókat pedig a mozgóposta részére készített közös zacskóba helyezik el. Kisebb hivataloknál a levelezéssel együtt ugyanegy zacskóba beteszik a pénzesleveleket is; a zacskót rendszerint pecséttel vagy ólomzárra', Magyarországon külön e célra szolgáló lakattal zárják le.

Fontos ága a postaszolgálatnak a postaküldemények elszállítása. Ennek legkiválóbb eszköze a vasút. Az egyes vonatokhoz e célra berendezett külön kocsikat, úgynevezett mozgópostakocsikat csatolnak, amelyekben a vonat haladása közben tisztviselők és szolgák lázas munkát végeznek, hogy az anyagot állomásról-állomásra feldolgozzák.

A legerősebb forgalmú vonalokon szükségessé vált külön postavonatok beállítása, amelyek több mozgópostakocsiból

és a postacsomagot vivő málhakocsikból állanak és utasokat vagy vasúti árút nem visznek. Ily postavonatok közlekednek pl. Londonból Liverpoolba az amerikai postának elszállítására s hasonlóan Németországban Hamburgból Berlinbe és más centrumok közt. A legnevezetesebb ily postavonat az, amely Angliának Indiába és Ausztráliába szánt postáját viszi. Az «Indian Mail» vonat Londonból hetenként legalább kétszer a levélzsákok ezrével indul; Doverből az anyagot hajón Calaisba viszik s innen ismét külön postavonaton Franciaországon s Olaszországon át Brindisibe. Innen hajón Alexandriába visz az út, ahonnan egyptomi külön-vonat Suezba szállítja a postát. Suezban az anyagot három részre osztva, hajókon szállítják Bombaybe, Calcuttába és Ausztráliába. Az angol posta ezért a különleges postaszállításért több mint 2 millió koronát fizet Francia- és Olaszországnak és azonkívül vagy 15 millió korona szubvenciót a tengeri szállításért.

Érdeklődésünkre méltó még egy különleges postai intézmény, amely lehetővé teszi a postaanyag átvételét és leadását oly állomásokon is, ahol a vonat meg nem áll.

A vágányok mentén automaták vannak felállítva, amelyek a mozgópostakocsin alkalmazott szerkezettel mozgásba hozatnak s a vonat leggyorsabb haladása közben is pontosan adják és veszik át a levélzsákokat.

Nagyon használatos ez az intézmény Észak-Amerikában, ahol a vasút messze pusztaságokat szel át, amelyeken csak elszórtan van emberi lakóhely. Gyors- és expreszvonatok mentén ezt a szerkezetet Európában is alkalmazzák, különösen Angolországban, ahol a postaszállításra kevés vonatot használnak fel.

Óriási az a postaanyag, amelyet a nagy személyhajókon szállítanak, különösen Európa és Amerika között és amely szállításért az angol, amerikai, francia és német hajóstársaságok milliókra menő szubvenciókat élveznek.

Az Európa és Észak-Amerika közt közlekedő nagy angol- és amerikai hajókon rendes mozgópostai szolgálat folyik, amely lehetővé teszi, hogy az útközben feldolgozott anyagot a hajó érkezése után vesztegelés nélkül küldhessék szét minden irányban.

Nálunk ily tengeri mozgóposta Fiume és Cattaró közt működik.

A nagy pályaudvarok mellett, ahonnan a vonatok kiindulnak, rendszerint postahivatalok vannak, amelyek a városból odaküldött postaanyagot feldolgozzák és a postahivatal külön vágányra tolatott mozgópostakocsiknak átadják.

E postahivatalokból föld alatti alagútakon viszik a küldeményeket a vágányok alá s innen felhuzó liftekkel emelik a sinek mellé. A városi postahivataloktól a pályaudvarokhoz az anyagot külön e célra szolgáló postakocsikon (kariólkocsik), újabban e célra épített mótorkocsikon viszik ki.

Egyes nagy városokban a városi postaforgalom lebonyolítására «*csőpostát*» használnak. E célból a város számos pontja földalatti csőhálózattal van összekötve, amelyben ritkított vagy sűrített levegő segítségével hengeralakú fémtartályokban történik a levelek, levelezőlapok és táviratok szállítása.

Amerikában egyes oly csőhálózatok vannak, amelyekben kisebb-nagyobb csomagokat is küldhetnek.

Végül megemlítem, hogy postai szállításra a mótorléghajót is felhasználták, így Angliában London és Liverpool közt és Francziaországban rendes repülőpostával tettek kisérleteket. Azonban a levegő útján való szállításra most is csak egy megbizható eszköze van a postának s ez a postagalamb, amelynek tenyésztésére katonai szempontból nagy súlyt helyeznek. A galambposta céljaira az üzeneteket vékony hártyapapirra fényképileg kicsinyítik és tollszárba helyezve fonállal a galamb farktollára erősítik. A rendeltetési helyen a levelet nagyítókkal kibetüzik.

A postakezelés negyedik fázisa a küldemények átvétele a rendeltetési postahivatalnál s azok kiszolgáltatása a címzettek kezeihez. Az érkezett küldeményeket rendszerint ellátják a hely- és kelti-betüzővel s azután a levélhordói kézbesítői körök szerint feldolgozzák. Budapest levelezését egyes Budapest felé járó mozgóposták útközben feldolgozzák, úgy hogy az anyag levélhordók szerint rendezve érkezik és rögtön kézbesíthető. Budapest területe körülbelül 20.000 hektár, tehát háromszor akkora mint Páris vagy Berlin és a kézbesítést több mint 1000 levélhordó teljesíti naponta 4—7-szer. A kézbesítés céljából a levélhordó megfelelő táskával van fölszerelve, a csomagok kézbesítése pedig különleges járművekkel történik. Akik küldeményeiket soronkívül, a postahivatalban óhajtják átvenni, ott e célból fiókot bérelnek. E fiókok (letter boxes) elhelyezésére

nagy szekrény van felállítva, amelyhez egyik oldalán a közönség, a másikon a postahivatal férhet hozzá.

A közönség felé eső oldalon elzárható ajtócskákkal vannak ellátva, amelyeknek kulcsát a fiókbérlő őrzi.

A postakézbesítésnek ez a módja különösen Amerikában divik, ahol egy-egy hivatalban ezer és ezer fiókbérlő részére vannak ilyen szekrények használatban.

Nagy jelentőséggel birnak még a házi levélszekrények, amelyek a kézbesítést felette megkönnyítik. Ily szekrényeket sok helyütt a kapuk alatt helyeznek el, megtakarítván ezzel a levélhordónak a lépcsőjárást. Budapesten egyes házakban hidraulikusan és elektrikusan üzemben tartott kézbesítő automatákkal tesznek kisérletet, amelyek a kapu alatti levélszekrényekben elhelyezett levelezést az emeletekre szállítják föl.

Távíró.

A kereskedelem és forgalom fejlődése mind érezhetőbbé tette a szükségletet, hogy a hírszolgálat céljaira a postánál gyorsabb eszköz álljon rendelkezésre és ezt a villamos áram felhasználásával a telegráfiában találták meg.

Rövid idővel az első vasutak létesítése után a telegráf is kezdett elterjedni és ma már az egész földtekét behálózza 6 és félmillió kilométerre becsülhető vezetékkel.

A távíróhivatalok száma 130,000, amelyek között 5000 éjjel-nappal állandóan megszakítás nélkül tart szolgálatot s adja-veszi a táviratokat.

A táviratok száma évi 450 millióra tehető, egy-egy napra tehát egy milliót meghaladó távirat esik.

Általában jóval több, mint fele a táviratoknak kereskedelmi, tőzsdei és hajózási ügyekre jut, míg az állami és közigazgatási ügyekben küldött táviratok az összes táviratoknak csak 12%-át, a hirlapszolgálatra vonatkozók 8%-át, a családi sürgönyök pedig 15%-át teszik. A táviratforgalomban a kereskedelem van első sorban érdekelve. A kereskedelmi stb. táviratok nagy részét összebeszélt nyelven szerkesztik, amelyben egy-egy szó egész mondatot, gondolatot fejez ki.

Legfejlettebb a telegráfszolgálat Németországban, ahol 4500 hivatal van és évenként 58 millió a táviratok száma. Nagybritan-

niában 1400 a hivatal, de 91 millió a forgalom. Az Egyesült-Államokban 100 millió táviratot váltanak, Japánban pedig 4000 hivatal mellett 30 millió a távirati forgalom.

Magyarországon távirószolgálatot teljesít valamennyi kincstári postahivatal és a nem kincstáriak közül 2200. Ezenkívül a vasút által saját üzleti céljaira fentartott távirdák közül 2370 van állami és magántáviratok kezelésére felhatalmazva. 60 távíró hivatal egész éjjeli és körülbelül ugyanannyi féléjjeli szolgálatot tart, a többi nappal, avagy a napnak csak bizonyos óráiban van nyitva. A törvény alapján magánhasználatú telegráf-berendezések is engedélyeztetnek. Ezeket rendszerint bankok, iparvállalatok állítják fel abból a célból, hogy távirataikat idővesztesség nélkül, távirati úton juttathassák el az állami távíróhivatalhoz s ugyanily módon kaphassák meg érkezett táviratiaikat. A magántávirdaállomásokat az engedélyes költségére az állam állítja fel.

Táviratokat nemcsak a távirdahivataloknál lehet feladni, hanem a telefon közvetítésével is.

Az összes postahivatalok és postaügynökségek, melyek távíróberendezéssel fölszerelve nincsenek, de telefonnal kapcsolatosak, mint táviratközvetítő hivatalok szerepelnek. Ezeknél (800) a táviratok továbbítása telefonon való bemondás útján történik.

Olyan helyekről, ahol sem távirda, sem telefon nincs, a felek postán küldik be táviratiaikat a legközelebbi távirda-, illetve telefonhivatalhoz. E célra a zárt levelezőlapok mintájára készült zárt táviratlapok szolgálnak, áruk 62 fillér, amelyből 60 fillér a távirat díjába számít, ami a belföldi forgalomban egy 10 szavas távirat díjának felel meg.

Ilyen zárt táviratlapok feladhatók postahivataloknál, postaügynökségeknél, faluzólevélhordóknál, mozgópostáknál, sőt a levélgyüjtőszekrényekbe is dobhatók.

A táviratozás villamáram segítségével történik. A villamáramot különnemű fémek (főleg a réz és horgany) vagy a szén és fémek (főleg a horgany) s bizonyos oldatokból (rézgálic, szalmiáksó oldat stb.) összeállított elemek (telepek) útján, vagy a dinamógépek, esetleg akkumulátorok segítségével állítjuk elő. Az áram fémvezetékekben másodpercenként 25—40,000 km.-i gyorsasággal halad. A kábelekben e gyorsaság csak 4—8000 km.-nyi, de még mindig akkora, hogy a föld

egyenlítője körüli utat egy percnél rövidebb idő alatt megjárná.

Ezt a gyorsaságot azonban gyakorlatban nem lehet érvényre juttatni, mert csak a nagyobb forgalmú helyeket köthetjük össze közvetlenül egymással, míg más helyekre a táviratok útjukban egyszeres vagy többszörös áttáviratozásnak vannak alávetve. A közvetlen összeköttetés tehát a gyorsaság szempontjából nagy értékkel bír, innen a törekvés, hogy különösen a nemzetközi forgalomban lehető sok közvetlen vezetéket létesítsünk.

A telegráfvezetékeket fa- vagy vasoszlopokon alkalmazott vastartókra erősített porcellánszigetelőkhöz kötik. A vezetékekhez általában vasdrótot használnak, hosszabb távolságoknál pedig ujabban réz-, illetve bronzdrótot, amely költségesebb, de másrészt kevesebb ellenállást okoz a villamáramnak. Az oszlopok rendesen fenyőfából valók és a fát a nagyobb tartósság kedvéért telítik (impregnálják), úgy, hogy olajat, kátrányt vagy rézgálicot préselnek a fába. Tropikus vidékeken élő fákra, esetleg csöves vastartókra helyezik a vezetékeket. Szigetelőkül kis üveg- vagy porcellánharangokat használnak, mint amely anyagok rossz vezetők s meggátolják az áramnak a földbe való elvezetését.

A földfeletti vezetékek az időjárás viszontagságainak és más rongálásoknak vannak kitéve s ezért 1842 óta, amidőn Siemens a guttaperchának szigetelésre alkalmas voltát felfedezte, ily anyagba burkolt és a földbe sülyesztett vezetékeket is használtak; a guttapercha drágulásával 1895 óta a földalatti vezeték szigetelése céljára jutefonatot és legújabban légréteg beiktatása mellett papirost használnak.

Berlin minden nagyobb német várossal földalatti távíróvezetékkel van összekötve. A nagy városok belterületén a távíróvezetékek folytonos szaporodása teszi szükségessé a föld alá vezetést, így van ez Budapest területén is.

Míg a postán a küldemények szállítása tömegesen történik, addig a távírón nemcsak minden egyes táviratot, hanem annak minden egyes betűjét, mintegy külön kell közvetíteni.

Minden egyes távirat a távirdavonalat hosszabb-rövidebb ideig lefoglalva tartja; a forgalom emelkedésével tehát mindig új és több vonal létesítése válik szükségessé.

Ez a körülmény viszi a távirdagépek fejlődését oly

irányban, hogy az írógép minél rövidebb idő alatt minél több szót legyen képes a vonalon közvetíteni.

A legelső és legegyszerűbb gép, amely most is a legnagyobb elterjedtségnek örvend, a Morse billentyü és írógép. Ezen, a táviratozás céljára szolgál a Morse abc, amelynek betüi pontok és vonásokból állanak. E pontok és vonások úgy állanak elő, hogy a billentyü segítségével a vezetékbe hosszabb-rövidebb tartamú villamáramokat bocsájtanak, vagy az abban keringő villamáramot hosszabb-rövidebb ideig megszakítják.

A billentyüvel adott jeleket a rendeltetési helyen a Morse-írógép reprodukálja.

A kézzel mozgatott Morse-billentyü segítségével 400—600 szót lehet óránként továbbadni, egy szót átlag 7 betüvel számítva.

1856-ban Hughes egy gyorsabban működő betünyomó írógépet talált fel. Ezen a gépen úgy a vevő-, mint az adóállomáson egy kerék van állandó és egyenletes mozgásban. E kerékkel áll kapcsolatban egy 28 billentyüből álló klaviatura. A klaviatura megfelelő billentyüjének lenyomása által kiindított áram hatására ugy az adó, mint a vevőállomáson mozgásba jő a forgókerék alatt elhelyezett nyomtató szerkezet, mely a papirszalagot akkor nyomja a forgókerékhez, midőn a kivánt betü felette elhalad.

A Hughes-géppel óránként 1000—1500 szót lehet közvetíteni.

A telefon feltalálása óta kisebb forgalmú helyeket telefonnal kapcsolnak be a telegráf-hálózatba, úgy, hogy a felvett táviratokat a legközelebbi távirdahivatalnak telefonon bemondják, s onnan küldik tovább a távirdahálózaton.

A távbeszélővel 25 szót lehet percenként bemondani.

Ezek után azok a találmányok említendők, amelyek az áramnak a vezetékbe való különleges bekapcsolása útján lehetővé teszik, hogy egy és ugyanazon vezetéken és egy időben, ellenirányban, oda is vissza is küldessék távirat (duplex). Ennek egy másik alakja az, amidőn egyirányban indíthatnak egyszerre két táviratot (diplex). Ezt a rendszert azonban gyakorlatilag már nem alkalmazzák.

Vannak azonban oly rendszerek, amelyek segítségével egy vezetéken egy időben mindkét oldalról két-két táviró-gép

működhetik (quadruplex), azaz egyszerre négyféle távirat nyerhet ugyanazon vezetéken ugyanegy időben továbbítást.

A felsorolt többszörös táviratozásra úgy a Morse mint Hughes és más írógépek is használhatók.

A többszörös táviratozás terén egyik legújabb találmány a Mercadier-rendszer, amelyet Páris és Marseilles közt használnak és 12 táviratnak egy időben való továbbítását teszi lehetővé, akár Morse-, akár Hughes-gép segélyével.

A többszörös táviratozással kapcsolatban Baudot betűnyomtató új írógépet állított össze. Az adókészülék 5 billentyűből áll, amelyekkel 31-féle csoportosításban különleges abc kapcsolatos. Egy egyes Baudot-géppel 1000—1200 szót lehet óránként továbbítani, úgy, hogy a többszörös táviratozási rendszerrel kapcsolatban egy négyszeres Baudot, amelyen négy kezelő dolgozik, 4000—4800 szót eredményez óránként. A Baudot-gég leginkább hazájában, Franciaországban terjedt el, ahol 700 darab van alkalmazásban. De használhatóságánál fogva más országokban is mindinkább tért foglal, így Párisból Berlinbe és Kölnbe, azután Németország egyes nagyobb vonalain, továbbá Berlin és London közt, Olaszországban' Oroszországban és Braziliában is alkalmazzák.

A mostanáig említett rendszerek mellett a jelek, vagy betük adása emberi erővel történik, de vannak oly távirógépezetek, amelyekkel a jeladás előre lyukasztott papirszalag segítségével automatikusan történik rendkívüli gyorsasággal.

Minthogy azonban a papirszalag előkészítése időtrabló és külön tisztviselőket is vesz igénybe, az automatikus írógépek csak ott nyujtanak előnyt, ahol hosszú, költséges vezetékek minél jobb kihasználásáról van a szó, vagy mikor vonalzavarok miatt a vezetékek egy része üzemképtelen.

Ilyen automatikus irógép a Wheatstone-féle távirógép, amellyel óránként 7000—8000 szót lehet közvetíteni, s amely különösen Angliában és Angliából és Berlinből Moszkvába, Perába, azután Berlinből a Fekete-tengerben fektetett constanza-konstantinápolyi német kábel forgalmának lebonyolítására áll alkalmazásban.

Említendő még a Murray-féle automatikus irógép, amely a Morsénél rövidebb abc-vel jelzi betüit és pl. Berlin és Szt.-Pétervár közt óránként 4200 szót közvetít és legújabban a Siemens-féle, amelynek teljesítő képessége óránként 6000 szóig terjed.

Ugyanily fajta a Pollák- és Virág-féle magyar találmány, melynél vevőállomásul telefonmembran szolgál, s ennek rezgései tükör útján fotografikus papirra vetik a jeleket. Ez a készülék percenként 45,000 szót képes átszármaztatni. Kényes szerkezete miatt és mert a forgalom ily nagy teljesítő szerkezetet még nem igényel, gyakorlatilag még nincsen alkalmazásban.

A helyi forgalomban különleges használatra szolgálnak a nyomtató telegráfgépek, amelyek kezelése előképzettséget nem igényel.

Az adókészülék alakja írógép és automatikusan mozgó vevőkészülékkel kapcsolatos, amely papirszalagra rendes betüket nyomtat. Berlinben a nyomtató telegráftársaság előfizetői részére ily készülék útján közli a kereskedelmi, tőzsdei és ujsághireket, ezenfelül ugyanily gépezettel látja el az előfizetőket az egymás közt és a központi távíróval való összeköttetésben és ezekben az összeköttetésekben a nap minden szakában hirek közvetlen közlését teszi lehetővé.

Végül még megemlítendők azok a találmányok, amelyek kézírást, rajzokat közvetítenek táviratilag. Erre nézve többféle rendszer van és gyakorlatilag Angliában és Amerikában kis körben már alkalmazásban is vannak. Londonban a National Telewriter Co. 50 előfizetővel működik.

Fotografiák távirati közvetítésére a Korn-féle találmány említendő, amelynek gyakorlati használatra Berlinben, Párisban, Londonban, Monte-Carlóban, Stockholmban és Kopenhágában vannak állomásai.

Áttérek most a tengeralatti táviró kábelek ismertetésére, amelyek nemcsak országokat, de világrészeket hoznak egymással kapcsolatba. Az a lehetőség, hogy a világ minden részéből villámgyorsasággal kaphatunk értesüléseket, a világkereskedelem egyik fontos tényezője.

Ezelőtt 60 évvel még lehetetlenségnek tartották, hogy a tengereken át telegráfösszeköttetés létesüljön. Az első kábelt 1851-ben Anglia és Franciaország közt fektették, Európa és Amerika közt 1857, 1858 és 1865-ben tettek kábelfektetéssel meghiusult kisérleteket, amelyeknél százezreket nyeltek el a hullámok. Végre 1866-ban sikerült az összeköttetést létesíteni és ma 16 trans-atlanti kábel működik.

A 3 legrégibbje használhatatlanul fekszik a tenger fenekén.

A földkerekségen összesen körülbelül 2500 hosszabb-

rövidebb kábelvonal működik, amelyek hossza meghaladja az 500,000 kilométert és értéke az 1500 millió koronát. Ezeknek a kábeleknek csak körülbelül egy tizedrésze állami tulajdon, a többi magántársaságok kezén van.

Az Oceánokba fektetett nagy kábelvonalak tulajdonosai részvénytársaságok, amelyek részben csoportokba, pool-okba állanak össze egységes tarifák alkotása, a bevételek kulcs szerinti megosztása és szakadás vagy zavar esetére való kölcsönös kisegítés céljára.

A kábeltársaságok közt legfontosabb az angol Eastern Tel. Co. 80,000 km. kábellel és 200 milliónyi részvénytőkével. Ez a társaság vezetője az Eastern Poolnak, amely az összes kábelvonalaknak körülbelül a felével rendelkezik.

Angol kézen összesen 258,000 km. kábel van, míg az Egyesült-Államok 63,000 km. Franciaország 41,000 km. (a fele állami) és Németország 40,000 km. kábellel rendelkeznek.

A leghosszabb kábelvonalak, a Pacific-kábelek, amelyek egyike angol s Canadából Ausztráliába visz, másika amerikai s San Franciscoból a Fülöp szigetekre vezet, mindegyik körülbelül 14,500 km. hosszu. Legsűrűbb a kábel összeköttetés Európa és Észak-Amerika közt, a kábelek száma 16, amelyek közül 7 az Anglo-Pool-é, 5 az amerikai Commercial társaságé, 2 német és 2 francia társaságoké.

Itt említendő meg a Finnországból (Haparanda) kiinduló és Wladiwosztokban végződő nagy szibériai telegráfvonal, amely szárazföldön ugyan, de föld alatti vezetékekben fekszik s a Great-Northern (dán) társaság kezében van; továbbá a Földközi-tengerben levő és azon át a Kinába és Japánba vezető kábelek, melyek az Eastern és Eastern Extension-társaság kezében vannak.

Afrikát a nyugaton Cadixból (Dél-Spanyolország) kiindulólag a Fokföldig s innen keleten Mozambique, Zanzibár, Adenen át Suezig veszi körül kábelvonal. Amerikát a nyugaton Mexikótól Valparaisóig, a keleten Montevideoig kötik össze kábelek, amelyek Braziliát, Guyanát, Venezuelát és az Antillákat vonják be a világforgalomba.

Politikai jelentőségű az a körülmény, hogy az összes kábelvállalatok túlnyomó része (55%) angol kézen van és Angliától milliókra menő szubvenciót élvez, de viszont a társaság engedélyokiratai oly határozmányokat tartalmaznak, amelyek Angliának rendkívüli hatalmat biztosítanak.

Mindegyik engedélyokiratban benne vannak a következő határozatok:

«Egy távíró állomáson sem szabad idegen (más mint angol) hivatalnokot alkalmazni, és a vonalakra idegen kormánynak ellenőrzési jogot engedni nem szabad».

«Háború esetében az angol kormány jogosított minden angol, avagy angol fenhatóság alatt álló területen levő távíróhivatalt lefoglalni és saját hivatalnokaival kezeltetni».

Anglia e kábelekben rejlő óriási túlsúlyának csak a Dél-Afrikában dúló háború folyamán jöttek tudatára, amidőn Anglia az egész forgalmat cenzura alá helyezte, úgy, hogy sem Németország, sem Franciaország, sem más állam afrikai birtokaikkal, amelyek mind angol kezekben levő kábelek útján voltak Európával egybekötve, szabadon nem érintkezhettek. Ez indította különösen Franciaországot és Németországot arra, hogy gyarmataikba vezető kábelvonalak létesítésére törekedjenek, amely törekvés az utolsó években már jelentős eredménnyel is járt.

Magyarországnak még nincsen kábelvonala, de ismételten felmerült a terv, amely Fiuméből—Anconába vezető kábel fektetésére irányul, hogy ezen az úton Nyugat-Európával, Olaszországon át közvetlen összeköttetés létesüljön, ami most már radiotelegraf úton is megoldható.

A tengerbe fektetett vezetékek előállítása rendkívül költséges, kilométerenként körülbelül 3000 korona. Azokat elsősorban guttaperchával övezik, ezt az övet a guttaperchaféreg, a teredo ellen fémszalaggal védik. A fémszalagot többszörösen szurokkal telített kender- és jutafonalak veszik körül, amelyek a vasdrótból font külső páncélnak képezik alapját. Ez a külső páncél a sós víz hatása ellen ismét szurokkal telített kender- és jutafonadékkal van megvédve. A kábeleknek a parthoz közelfekvő végeit, mert sérüléseknek inkább ki vannak téve, azonfelül még egy második vaspáncéllal borítják.

Egészen különleges, rendkívül érzékeny készülékek állanak a kábeltelegráfia szolgálatában, ezek régebben a Bain-féle tűtávíró, újabban a Syphon recorder. Nem árammegszakítás útján adják a jeleket, hanem villamos lökésekre, amelyeket a villamossággal megtöltött kábelben kondenzátorral eszközölnek.

* * *

Távbeszélő.

A mult század nyolcvanas éveiben Amerikából egy találmány indult a világ meghódítására, amely a hírszolgálatnak ma már úgyszólván legtökéletesebb intézménye, a telefon.

Jogosan mondják, hogy a telefon fejlődésében messze meghaladja a telegráfot, mert nemcsak a városok helyi forgalmában, ahol a távíró jelentőségre szert nem tehetett, létesített nagyfontosságú, nélkülözhetetlen új hírszolgálati eszközt, hanem a távolsági forgalomban is, amely eleinte a távírónak volt kizárólagos érvényesülési tere, az igénybevétel tekintetében már lényegesen túlhaladta vetélytársát. Pedig a telefon jelen technikai fejlődésében még nem győzedelmeskedett bizonyos távolsági határokon, míg a távíró ily határokat nem ismer.

A távbeszélő gazdasági és társadalmi fontosságát a következő adatok tükrözik vissza:

A telefon vezetékek hossza a földkerekségen közel 50 millió kilométer, körülbelül 13 millió telefon készülékkel.

Az Egyesült-Államokra 85 millió lakossága mellett 8 és fél millió telefonállomás, az európai összes országokra pedig ötször annyi lakosság mellett (440 millió lelket számítva) csak 3 és fél millió telefonállomás jut. Azaz a földkerekség összes telefonállomásai közül 67% esik Amerikára és csak 26% Európára.

A telefonberendezések összes értékét 8 milliárd koronára becsülik, amely összegből csak az Egyesült-Államokra 5 milliárd esik, míg az összes európai telefonberendezések értéke körülbelül 2 és fél milliárd és az egyéb Európán kívülieké fél milliárd korona.

A telegráfba, kábelekbe és telefonba befektetett értékeket összesen 14 milliárd koronára becsülik, mely összegből 60% esik a telefonra, 27% a telegráfra és 13% kábelekre.

Az Egyesült-Államok telefonhálózatának ez az aránytalan fejlődése az ottani különleges üzleti viszonyokra és a nagyobb pénzbőségre vezethető vissza. De van a telefon nagy elterjedésének Amerikában egy további oka is, az ott nagyon használt party line rendszer, amely abból áll, hogy nem minden előfizetőnek van külön vezetéke, amellyel a telefonközponthoz csatlakozik, hanem hárman, négyen egy közös vezetéket hasz-

nálnak, amiáltal az egyes előfizető részvételi díja lényegesen kisebb.

Majdnem a fele az összes telefonállomásoknak az Egyesült-Államokban erre a rendszerre esik és a vidéki (farmer) csatlakozások is legnagyobb részt e szerint a rendszer szerint történnek.

Ez a rendszer olcsóságánál fogva különösen alkalmas arra, hogy a nép széles rétegeit is részeltesse a telefon használatával járó előnyökben.

Európában legfejlettebb a telefon Németországban, 1 milliót meghaladó állomással, míg Angliában 620.000, Franciaországban 240.000, Svédországban 190.000, Oroszországban 150.000, Ausztriában 110.000, Svájcban 80.000, Olaszországban 70.000 és Magyarországban 60.000 telefonállomás van.

A telefonnak Észak-Amerikában való elterjedtségére jellemző a nagyvárosok előfizetőinek számaránya. Newyorkban több mint 450.000 telefonelőfizető van, Chicagoban 268.000, tehát több mint egész Franciaországban, Bostonban 140.000 és Philadelphiában 130.000, tehát több mint egész Ausztriában.

A telefonbeszélgetések évi összforgalma az egész földkerekségen 24 milliárdra tehető, amelyből 14 milliárd esik az Egyesült-Államokra és $5^1/_2$ milliárd Európára.

Chicagoban 100 lakosra 11 telefonelőfizető esik, a többi amerikai városban 8—9. Európában Londonban, Párisban, Bécsben 2—3 előfizető esik 100 lakosra, Berlinben 5.

Legsűrűbb a telefonhálózat Los Angelosban (California), ahol 24 előfizető esik 100 lakosra és Európában Stockholmban, ahol 20 állomás esik 100 lakosra.

Svédországban, Norvégiában és Dániában a telefon nagyobbarányú elterjedése arra vezethető vissza, hogy több magántársulat élénk versenyzése következtében az előfizetési díj szokatlanul alacsonyra szállt le.

Míg Európában a telefon mindenütt állami monopólium, addig Észak-Amerikában magántársaságok kezében van, amelyek közül a 70.000 városra és községre kiterjedő 40 Bell-telefontársaság egy nagy trustben egyesül, összesen 6 milliárd korona alaptőkével.

A telefon a villamáramot szolgáltató battérián, vagy dynamogépen kívül, a villamáramot vezető fémvezetékből, az adó (mikrophon) és a hangot vevő (hallgató) készülékből áll.

Az adókészülék egy vastag és egy vékony szénkorongból (membrán) áll, melyek közé szénpor van elhelyezve.

A hang a vékony szénlemezt (membránt) rezgésbe hozza, e rezgésnek megfelelően a szénporon keresztül a változó ellenállás szerint, folyton változó módon áram jut a vezetékbe.

A vevőkészülék patkóalakú acélmágnesből áll, sarkai körül vékony rézhuzal-tekerccsel.

Ez a mágnes, az áram változó behatásának megfelelően, a sarkai fölött lévő fémlemezt hozza rezgésbe és ezzel elő-idézi ugyanazokat a hangrezgéseket, amelyek az adókészülék lemezét, membránját, rezgésbe hozták.

A telefonvezetékeket vagy föld felett vagy a föld alatt helyezik el. A földfelettieket fa-, vagy vasoszlopokra alkalmazott, vastartókon nyugvó porcellánszigetelőkre erősítik. A földalattiakat légréteg és papiros-szigetelésű és ólomcsővel védett kábelekben helyezik el.

A városi telefonvezetékeket a természeti viszontagságok és az erős áramok (villamos világítás, villamos vasút) elleni védelem céljából nagyrészt föld alá helyezik.

Vezetékül kis átméretü (1·5—5 mm.) bronzhuzal szolgál.

A telefonvezetéket megdrágítja az a körülmény, hogy az áram vezetésére mindig két vezeték szükséges, míg a telegráfnál az áramot az egyik irányban a vezetéken, vissza pedig a földön át vezetik.

A helyi telefonnál az egyes előfizetők vezetékei közös központba futnak össze, amely a kivánt összeköttetéseket létesíti. Nagyobb hálózatokban egy kezelő 100—120 előfizetőt szolgál ki.

A központban minden egyes előfizető vezetékének az összes kezelők munkahelyein van kapcsolóhüvelye, hogy a kezelő saját helyéről bármely előfizetővel eszközölhesse a kapcsolást.

Tapasztalatok mutatják, hogy egy-egy központba 10.000-nél több előfizetőt nem célszerű bekapcsolni, nehogy az egyes kezelők munkahelye túlkiterjedt legyen és a kiszolgálás nehézségekkel járjon.

A nagy központokban a villamáramot valamennyi előfizetőállomás részére központi battéria szolgáltatja.

Mihelyt az előfizető leemeli kagylóját, a megindított villamáram nyomán a központban az előfizető jelzőlámpája

kigyulad. A kezelő ekkor egy vezetékzsinórpár egyik dugaszával (kérdeződugasz) összeköti az előfizető vezetékével, ami által saját hallgatóját és beszélőjét bekapcsolja, mire a jelzőlámpa elalszik.

Az előfizető kívánságának meghallgatása után a zsinórpár másik dugaszával (kapcsolódugasza) a kivánt előfizetőt kapcsolja, mire kigyulad a kapcsolódugasz lámpája s a hívott előfizetőt felhívja (felcsengeti). A zsinórpár mindkét ága kis izzólámpákkal kapcsolatos és a hívott előfizető jelentkezését a kapcsolódugasz lámpájának kialvása jelzi.

A mikor a beszélgetésüket befejező előfizetők hallgatójukat a horogra visszahelyezik, az említett zsinórlámpák ismét kigyúlnak s ez jel arra, hogy a kezelő bontsa az összeköttetést vagyis, hogy a zsinórdugaszokat a hüvelyekből húzza ki, mire a zsinórlámpák kialusznak.

A megfelelő lámpás jelzi tehát a hívott előfizető jelentkezését és a beszéd befejezését.

A most leírt központok helyett vannak úgynevezett automata központok, amelyeknél az előfizetők közti kapcsolás és szétbontás gépezet segítségével automatikusan történik. Az első ily automata központot már 20 évvel ezelőtt létesítették Chicagoban. Ez a rendszer Európában csak újabban kezd elterjedni.

Az előfizető készülékén félkörben 1-től 10-ig számozott kapcsolónyílások vannak elhelyezve, felettük egy mozgatható koronggal. A hívó ennek a forgatható korongnak a peckével rendre dugaszolja a félkörben megszámozott hüvelyeket, amint azok a felhívandó előfizető számában balról-jobbra előfordulnak; pl. ha 315. szám volna hívandó, először a 3-as, aztán az 1-es, végre az 5-ös számú hüvelyt dugaszolja.

Ez a procedura a központban automatikusan létesíti az illető előfizetővel való összeköttetést.

Az automatarendszernek az az előnye, hogy az előfizető maga titkon, minden idegen tudomás, vagy kihallgatás kizárásával eszközölheti a kapcsolást és ha végzett, vagy ha a kivánt előfizető mással beszél, gyorsan bonthat és szükség szerint kereshet más összeköttetést. Hátránya, hogy e kapcsolás gondos kezelést igényel és bizonyos időt vesz igénybe. További előnye az automatarendszernek, hogy kis központokban, amelyeknél különben csak bizonyos órákhoz kötött

nappali szolgálat tartható fenn, állandó éjjel-nappali használatot tesz lehetővé.

Legnagyobb kiterjedése e rendszernek Amerikában van, ahol az Automatic Electric Co 130 helységben tart fenn automata telefon üzemet összesen közel 300,000 előfizetővel. A legnagyobb ily központ Chicagoban működik 30,000 előfizetővel. Európában az automata telefonközpontok száma még nagyon csekély. Igy Németországban 7 kisebb ily központ működik és Münchenben egynek felállítása most van folyamatban. Ausztriában, Grácban és Krakkóban van automata telefon. Angliában és Olaszországban most kisérleteznek e rendszerrel.

Van még a telefonközpontoknak egy harmadik fajta rendszere, a fél automata központ. E rendszer mellett az előfizetők készülékei változatlanul ugyanazok, mint a kezelőnők által kezelt berendezéseknél. Az előfizető felhívását is a kezelőnő veszi át, de a központ az összeköttetést és szétkapcsolást automata útján eszközli, ami gyorsabban megy, mint a rendes központnál.

Viszont a félautomata alkalmazása nem oly gazdaságos, mint az egész automatáé, mert a kezelőnők nagy részére e rendszer mellett is szükség van. Az első félautomata központot Európában Amsterdamban létesítette Siemens és Halske cég; most Németországban Posenben és Drezdában készülnek félautomata központok. Budapesten is tervbe van egy ily rendszerű központ felállítása a budai oldalon.

Mind a három említett rendszer teljesen megbízhatóan működik, úgy, hogy egyik vagy másik gazdaságos alkalmazása a helyi viszonyoktól, az előfizetők számától és a forgalom nagyságától, valamint a kezelőnők fizetési viszonyaitól függ. A jövő mindenesetre az automata rendszeré, amely az emberi munkaerőt a központban nélkülözhetővé teszi.

Még néhány szót a telefon távolsági forgalomról, amely lényegesen kisebb, mint a telefon helyi forgalom.

A távolsági telefonforgalomra, az amerikai forgalom nélkül, a legutolsó adatok szerint egy évre körülbelül 450 millió beszélgetés esik, míg ezzel szemben a helyi forgalomban a beszélgetések száma 4 és fél milliárdra rúg.

A távolsági telefonvezetékek előállítása felette költséges, mert amint említettem, egy-egy áramkörhöz mindig két vezeték szükséges. Ezért itt is a vezetékek minél jobb kihasználá-

sára törekednek. Ennek egyik módja, hogy erre a célra szolgáló szerkezet segítségével a telefonvezetéket a beszélgetéssel egyidejüleg táviratozásra is használják (simultán berendezés). A másik módja a többszörös telefonálás, amelynél két telefon áramkört olykép kapcsolnak, hogy egy harmadik áramkör adódik egyidejű beszélgetésre.

Ekként 2, 3, 4, telefonáramkörrel 3, 5, 7, áramkört lehet beszélgetésre felhasználni.

Folynak továbbá kisérletek és munkálatok abban az irányban, hogy a telefonon a hangterjedés távolságát növeljék. E célból egyrészt a beszélőgépeket igyekeznek érzékenyebbé tenni, másrészt a vezetékekbe kapcsolt szerkezetekkel a hang erősségét megóvni. Ilyen szerkezet a Pupin-tekercs, amelyet a telefonvezetéken bizonyos távolságokban alkalmaznak.

Ezzel a szerkezettel a vezeték építési költségekben 40—50%-nyi megtakarítást lehet elérni, azáltal, hogy ugyanazzal az átmérőjű vezetékkel több mint kétszeres távolságra lehet beszélni. Igy 5 mm. átmérőjű rézdróttal rendszerint 1200—1300 km. távolságra lehet jól beszélni, a Pupin tekercs alkalmazása mellett ezt a távolságot már 3400 kilométerig is (New-York—Denver) kiterjesztették.

A Pupin tekercset már széles körben alkalmazzák Amerikában, ahol összesen körülbelül 140,000 km. felsővezeték és 280,000 km. kábelvezeték van ilyképen fölszerelve. Európában most kezdik alkalmazni, legsűrűbben Németországban. Legutóbb Berlin—Milánó közt épül ilyen vezeték 1400 km. távolságra, amelyet Rómáig (2400 km.) szándékoznak kiterjeszteni.

Kábelben a beszélgetés határa jóval kisebb. Calais és Dover közt, valamint Anglia és Belgium közt már vannak kábelbe fektetett telefonvonalak, de a Németország és London közti közvetlen telefon kérdése még nincsen megoldva, holott csak 450 km. távolságról van szó. Arra pedig, hogy Európa és Amerika közt telefon-kábel létesüljön, a technika mai állása mellett nincsen kilátás.

Még csak a drótnélküli telefonozásról néhány szót. A kisérletek e téren folynak, de még gyakorlatilag kihasználható eredményekre nem vezettek. 50 km. távolságba már meglehetős biztonsággal beszélnek és van kilátás, hogy a drótnélküli hajóállomásokkal kisebb távolságokban a probléma mielőbb megoldást nyer.

Az ügy eddigi fejlődését tekintve, a távol jövőben az Oceánon át való beszélgetésre a drótnélküli telefon még inkább nyujt reményt, mint a kábeltelefon.

Magyarországon az állami telefon rövid fennállása dacára már az egész országot behálózza. Meg kell különböztetnünk a helyi hálózatokat, amelyek egy-egy helyiségen belül szolgálják ki az előfizetőket és a távolsági tetefon összeköttetéseket, amelyek a városokat és helységeket egymásközt kötik össze.

Helyi hálózat 1900 városban (községben) működik, összesen 60,000 előfizetővel.

A távolsági hálózatok huzalhossza körülbelül 150,000 km. összesen közel 1900 távbeszélőhivatallal.

A nemzetközi (külföldi) forgalomra nézve közvetlen összeköttetés áll fenn a szomszédos államok mindegyikével, így több áramkör útján Ausztriával (Wien-en kívül 200-nál több osztrák várossal), Bosznia-Hercegovinával, Bulgáriával, Rumániával és Szerbiával, továbbá Németországgal (Berlinnel és Berlinnel szomszédos 27 német helységgel, ezenkívül néhány bajor várossal).

A külföldi forgalmat közvetítő áramkörök közül leghoszszabbak a budapest—berlini 950 km. és a budapest—bukaresti 896 km. vonalhosszal.

A közhasználatra szolgáló állami telefonon kívül igen sok magán telefon van üzemben, amelyek felállítása a törvény szerint engedély alá esik és csak az engedélyes magán céljaira szolgálhat. Ily telefonvonalakat terjedelmes uradalmakban, gyártelepeken, üzemekben stb. létesítenek az érdekeltek költségére. Ily telefonvonal közel 2000 van üzemben.

A budapesti hálózat közel 21,000 előfizetővel ez idő szerint még egy állandó (18,000 előfizetői) s egy ideiglenes (4000 előfizetői) központtal működik; a 2-ik központ, amely 14,000 előfizető befogadására a legújabb technikai vívmányok felhasználásával épült, még a folyó évben megnyilik. Mindkettő a Common battery rendszerre van berendezve. A budapesti telefonvezetékek általában földalatti kábelbe vannak fektetve.

A távolba való híradásnak legújabb, de máris nagyjelentőségű ága, a drótnélküli távirás.

Radiotelegrafia.

A mult század végéig a tengeren közlekedő hajókkal való érintkezésre az egyedüli módot a szemafor nevű op-

tikai távirókészülék nyujtotta. Ezt részben még most is alkalmazzák, de működése nem tökéletes, mert a partról csak kisebb távolságokra használható és sem éjjel, sem ködös időben nem működik. A radiótelegráfia ellenben lehetővé teszi, hogy a tengereken úszó hajók a legnagyobb távolságokra is fentartsák egymással vagy a parttal az összeköttetést és bármilyen időben s a napnak bármely szakában hírt kapjanak.

A drótnélküli táviró gyakorlati kiaknázására nagy társaságok alakultak, amelyek nemcsak a szükséges készülékek előállítására szorítkoznak, hanem részben állomások fentartására és kezelésére is vállalkoznak. Felemlítendők: az United Marconi Wireless Tel. Co. Londonban (Marconi Syst.), a Gesellschaft für drahtlose Telegrafie Berlinben (System Telefunken, amely főleg a német Braun találmánya), a National Electric Signaling Co. Washington (Fessenden System), a De Forest Wireless Tel. Co. Newyorkban (De Forest system) stb. A franciáknak is külön társaságaik vannak, amelyek szintén módosított szisztéma alapján működnek.

E társaságok versenyeinek tulajdonítandó a drótnélküli táviró széleskörű és gyors elterjedése.

A drótnélküli távirásra használt készülékek állanak: a villamos gépből, amely igen magas feszültségű villamos erőt fejleszt és az antennából, egy magas rúdon elhelyezett dróthálózatból, amely a villamosságot gyors hullámokban kisugározza. Ujabban a földre hosszában fektetett dróthálózatokkal is értek el eredményt, ha azokat a magasban használtaknál jóval terjedelmesebb alakban készítették.

A jeleket Morse-billentyüvel adják, amelynek segítségével az antennát hosszabb vagy rövidebb ideig villamos energiával töltik meg. A jelek átvétele ismét antenna útján történik, amelyben a felfogott villamosság írásra vagy hallásra berendezett gépet hoz mozgásba.

A villamos hullámok az antennából a szélrózsa minden irányában elterjednek és épen ez a körülmény bir rendkívüli becscsel a bajba jutott hajók kimentése s a tengerre szánt jelek és hirek elterjesztésénél. Viszont fönnáll az a hátrány, hogy a csak bizonyos címzettnek szánt és bizalmas természetü közlemény közvetítését megnehezíti.

Igy állami, különösen hadügyi, valamint a magánforgalom közvetítése céljaira kivánatos volna, hogy a hírt vivő

hullámokat csak egy bizonyos irányba küldhessük és olykép, hogy a titoktartás is megóvassék.

De ezt a célt még nem sikerült elérni.

A drótnélküli távirót, mint a szárazföldi telegráf kiegészítőjét, már állandó rendes szolgálatokra használják. Igy Norddeich német állomás naponta adja a hajósokra nézve sürgős és fontos híreket, figyelmeztet közelgő viharokra és az északi és keleti tenger részére kétszer naponta közléseket ad az időjárásról.

Ugyancsak Norddeichből, a párisi Eiffel toronyról és más állomásokról a déli és éjféli pontos időt jelzik, ami az Oceánon levő hajóknak a hosszusági körnek meghatározását s ezzel a felette fontos helymeghatározást teszi lehetővé. Poldhu angol Marconi állomás az Atlanti Oceánon járó személyszállító hajókat újsághírekkel látja el rendszeresen és e hajókon rendes nyomtatott hírlapok jelennek meg naponta.

A hajóutasok ellátása radiotelegraf úton magán, üzleti és újsághírekkel és viszont az utasok érintkezése az anyaországgal (oceán levelek) mind nagyobb terjedelmet vesz. A drótnélküli távirás megbecsülhetetlen szolgálatokat tesz továbbá a tengeri vitorlás és gőzhajó halászatnak. Végül utalunk nagy jelentőségére a haditengerészet szempontjából, amely alkalmazásában a tűzpróbát a legutóbbi japán-orosz hadjáratban valamint a szárazföldön az 1900. évi kinai katonai expedició és a legutóbbi afrikai hadjáratokban már kiállotta.

A drótnélküli távirószolgálatot ezidőszerint 450 parti és 2500 hajóállomás tartja fenn. Ezek közt az Egyesült-Államokra 150 parti és több mint 500 hajóállomás esik, Angliában közel ötven, Németországban, Franciaországban, Olaszországban és Oroszországban körülbelül 20—20 parti állomás működik, ezenkívül 680 angol, 320 német, 210 francia, 125 olasz, 100 japán és 80 orosz hajó van drótnélküli távirókészülékkel fölszerelve.

A drótnélküli távíró ügye nemzetközi szerződéssel van biztosítva; ez a szerződés megállapítja, hogy a különböző rendszerű szárazföldi és hajóállomások kivánatra tartoznak egymással érintkezésbe lépni. Meg van állapítva a szolgálati szabályzat és a díjrendszer.

Meg kell még emlékeznünk azokról a törekvésekről, amelyek a drótnélküli telegráfiát a szárazföldi forgalomban és kábelek helyett a tengerentúli viszonylatokban használni kivánnák.

A szárazföldön a villamos hullámok erejét a hegységek és erdők nagyon csökkentik, ami aránytalan energiapazarlással jár. A tengerentúli forgalomban a kábellel szintén nem vetekedhetik, mert ez utóbbi biztosabban és gyorsabban működik és a titkot biztosítja. Mégis előnyösen alkalmazást talál a drótnélküli táviró oly viszonylatokban, ahol a szárazföldi távirdát vagy kábelt nem lehet alkalmazni.

Igy Braziliában, ahol a távirővezeték a benszülöttektől és majmoktól nincsen biztonságban, a drótnélküli távirót használják.

Az elszórtan fekvő csendesoceáni német gyarmatok költséges kábelek helyett szintén drótnélküli táviróval vannak egymással és Jap (Yap) németalföldi Karolina szigettel kapcsolatban, ahonnan a németalföldi kábel útján bevonatnak a telegráfhálózatba stb.

Felemlítendő még az irhoni Clifden és a kanadai Glace Bay közti drótnélküli táviróösszeköttetés, amelynek útján a Newyork Times egész távirati forgalmát lebonyolítja.

A Berlin melletti Nauenben és ezzel kapcsolatban Newyork mellett most készült el két hatalmas drótnélküli állomás, amely 5500 km. távolságban levelezhet egymással.

Magyarországon, Fiuméban már évek óta folynak kisérletek a radiotelegráfiával és egy állandó, nagy radiotelegráfállomás felállítása most van folyamatban. Ugyanilyen van tervezve Budapesten is.

Magán radiotelegráfok müködnek Budapesten a Józsefműegyetemen Kalocsán az érseki főgymnásiumban és Zágrábban a meteorológiai intézetben; Kismartonban a hadügyministerium tart fenn radioállomást.

A kereskedelemügyi miniszter rendelkezett, hogy mindazoknak a személyszállító magyar hajóknak, amelyek Fiuméból kiindulva Gibraltáron avagy Adenen túl menetrendszerű járatokon utasokat szállítanak, ezenkívül minden forgalomba helyezendő új hajónak üzembe helyezése előtt radiotelegráfkészülékkel kell ellátva lenniök.

Azonkívül törvényjavaslat van tárgyalás alatt, amely a radiotelegráfiának stratégiai és állambiztonsági és ehhez fűződő magasabb államérdekek szempontjából való nagy fontossága miatt a radiotelegráf állomások létesítését az állam kizárólagos jogának nyilvánítja.

Kedvezmények és könnyítések a hadkötelezettség teljesítése körül.

Dr. Knapp Aurél, honvédelmi miniszteri osztálytanácsos.

Amiért az elmult évszázadokban csak egyes bölcselők, rajongók küzdöttek, a világbéke eszméjéért, ezért az eszméért most néhány évtized óta mindenfelé élénk agitáció folyik, melyben politikusok, tudósok, írók s a társadalom egyéb osztályához tartozók vesznek részt lankadatlan odaadással. A tábor egyre nő, a küzdelem mindinkább céltudatosabbá válik, külső sikerek is jelentkeznek, — hiszen már díszes palotája is van a világbéke eszméjének, amelyet az idén nyitottak meg nagy ünnepélyességgel Hágában — s ime, nem is távol határainktól, hónapok óta rémes háború dúl, fajrokonok marcangolják egymást s mindenfelé a világ legműveltebb államaiban is lázas fegyverkezés folyik. Hadseregek bővülnek, flották fejlesztetnek s az úgynevezett katonai költségek szédületes emelkedését látjuk az államok háztartásában. Ugy látszik mégis csak igaznak bizonyul Platonak mondása, ki azt vallja, hogy «állam és állam közt örökké és folytonosan hadiállapot van; s amit az emberek békének neveznek, az csak üres szó; a valóságban az államok minden különös ok nélkül is állandóan harcban állanak egymással».

Első hallásra a görög bölcsnek ez a mondása nagyon túlzottnak látszik, de ha a modern militarizmus diadalmas térfoglalását látjuk és tapasztaljuk: mint dominál midenütt az általános felfegyverkezés, a haderő fejlesztésének s a hadi készültség fokozásának eszméje, be kell vallanunk, — és az utolsó évek eseményei is ezt bizonyítják — hogy a görög bölcs nem tévedett.

Pedig a militarizmusnak ez a megizmosodása, előtérbe lépése nemcsak az államok pénzügyi erejét érinti, de mély

kihatással van a kulturális és szociális viszonyokra is és hatását akár közvetlenül akár közvetve minden polgár megérzi. Ily körülmények között csak természetes, ha az úgynevezett katonai kérdések rendezését általános érdeklődés szokta kisérni.

A katonai kérdéseknek ez a homloktérbe lépése s talán az, hogy ezen a téren nálunk újabb törvények alkottattak, indíthatta e tanfolyam nagyérdemű vezetőségét arra, hogy az idén két előadást szánt a katonai közigazgatással kapcsolatos kérdések tárgyalására. Nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy itt — különösen az új véderőtörvény szempontjából — azokat a kedvezményeket és könnyítéseket ismertessem, amelyeket a hadkötelezettség teljesítése körül a mi védrendszerünk megvalósított. Az idő rövidsége nem teszi lehetővé, — de ebben az illusztris társaságban talán fölösleges is — hogy az úgynevezett védrendszer kialakulásának és fejlődésének öszszes fázisait ismertessem egészen az általános hadkötelezettség életbeléptetéséig.

A jelenlevők közül mindenki tudja, hogy már az ókor is ismerte a nagy néphadseregeket, a középkorban ezek hehelyébe a fejedelmek kegyéből hűbér-birtokot élvező nemességnek lovagi serege lép, nálunk a bandériális rendszer formájában. Később e rendszer katonai hátrányait felismerve, ismét nagyobb seregeket szerveztek s Európának legelső, nagy állandó hadseregét Hunyadi Jánosnak fia, Mátyás király alakította meg 1465-ben.

A 30 éves háború folyamán másutt is rájöttek arra, hogy az állam érdekei megkövetelik, hogy a bármely pillanatban bekövetkezhető háborut mindig harcrakész hadsereggel lehessen megkezdni, azért mindenütt megteremtették az állandó hadsereget, melyet toborzás vagy összeírás útján egészítettek ki. A katonákat egész életükre vagy legalább nagyon hosszú időre sorozták be. Ezek persze zsoldosok voltak.

A francia forradalom a franciáknál minden átmenet nélkül, eddig sohasem tapasztalt, gyökeres ujítást idézett elő a hadseregek szervezésének és alkalmazásuk módjának terén. Mikor ugyanis az európai nagyhatalmak szövetkeztek a forradalom elfojtására, a franciák kimondták azt az egészen természetes, régente megszokott, de idővel ismeretlenné vált törvényt, hogy minden francia polgár köteles megtámadott hazájának és szabadságának védelmére fegyvert ragadni.

Ennek az elvnek megvalósítása és Napoleon hadvezéri zsenialitása a diadalok egész sorozatával koszoruzták meg a francia nemzetet.

Napoleon háborui a legtöbb államot rákényszerítették hadseregének nevelésére. Ez zsoldosok útján lehetetlen lett volna, azért a hadseregek kiegészítésénél az úgynevezett összeíró módszert fogadták el, amely mellett a katonai szolgálat terhe csakis a szegényebb néposztályra nehezült.

Sokkal igazságosabb és a hadseregnek és közvetve az államnak fontos érdekeire nézve is sokkal kedvezőbb az *általános hadkötelezettség* rendszere, mely kivétel nélkül minden, hadi szolgálatra alkalmas, állampolgárt kötelez arra, hogy rendszeres katonai kiképzésnek vesse alá magát s háboruban fegyvert ragadjon hazájának védelmére.

«Az ilyen alapon szervezett hadsereg nem mesterségszerüleg, nem zsoldért, hanem valóban a szent ügyért harcol, soraiban tehát» — mint Sárói Szabó Lajos írja — «tisztább erkölcs, fenköltebb szellem uralkodik».

Minthogy a legműveltebb elemet is besorozzák, megnövekedett az értelmes, hivatott vezetőknek száma, a csapatok tehát használhatóbbakká, értékesebbekké váltak. «Az ilyen hadsereg már nem külön osztály, nem külön kaszt, hanem maga a fölfegyverkezett nemzet.»

A poroszok már 1814-ben törvénybe iktatták az általános egyenlő hadkötelezettséget. A többi államok — Anglia kivételével — követték a példát, minálunk az 1868-ik évben lépett az általános hadkötelezettség életbe.

Az általános hadkötelezettség a jogegyenlőségnek folyománya s abban nyilvánul, hogy a honvédelem az államnak minden polgárát kivétel nélkül és személyesen terheli.

Az általános hadkötelezettség életbeléptetésénél két szempont jő figyelembe. Elsőbben az — és ezt a pénzügyi viszonyok igénylik — hogy a besorozottak közül hány egyén tartatik vissza a tényleges szolgálatban és másodszor az, hogy a besorozottak mily hosszú ideig tartoznak tényleges szolgálatot teljesíteni?

Minket a mai előadás szempontjából ez utóbbi érdekel.

Elméleti szempontból egyszerű a kérdés megoldása. Igy pl. a bécsi egyetemnek egyik jeles tanára, dr. Brockhausen

Károly azt fejtegeti egyik tanulmányában, hogy a besorozottak különböző testi és szellemi képességei következtében nem méltányos és nem is célszerű a katonai szolgálat idejének fix és egyenlő meghatározása. A tényleges katonai szolgálatnak főcélja — Brockhausen szerint — az, hogy kiki a szükséges katonai képzettséget és ügyességet elsajátítsa. Aki tehát ezt rövidebb idő alatt szerzi meg, előbb térhet vissza rendes polgári foglalkozásához. Ily rendszer mellett az ügyesebb, a buzgóbb, a becsvágyóbb rövidebb idő után válik újból a polgári társadalom produktiv tagjává, ami kétségtelenül fontos érdek, másfelől a besorozottaknak is érdekükben áll, hogy katonai szolgálatuk alatt teljes odaadással buzgólkodjanak, mert így gyorsabban szabadulhatnak. E buzgólkodásnak viszont a hadsereg látja hasznát.

A német tudósnak ez a nagyon tetszetős elmélete a gyakorlatban nem valósítható meg. Egyrészt azért nem, mert nyomós katonai érdekek kívánják azt, hogy a testileg ügyesebbek és szellemileg kiválóbbak aránylag elég hosszú ideig álljanak katonai célokra rendelkezésre, másrészt pedig azért nem, mert az is méltánylást érdemlő katonai érdek, hogy a hadsereg létszáma mindenkor elég nagy legyen s hullámzásoknak ne tétessék ki. Azonkívül a besorozottaknak szinte incidentaliter beálló kiválása a haderő tényleges állományából a katonai nyilvántartást is tetemesen megnehezítené.

Ezekre és hasonló nehézségekre való tekintettel azokban az országokban, ahol az általános hadkötelezettséget életbeléptették, az alkalmasként besorozott egyénekre háramló tényleges katonai szolgálatnak ideje pontosan meg van határozva és pedig vagy egyenlően mindenkire nézve, vagy pedig kultúrális, szociális illetőleg közgazdasági szempontokból a besorozottak egyes kategóriáira különböző szolgálati idő állapíttatik meg.

Az első rendszert csak Franciaországban láthatjuk megvalósítva. Franciaország a — két, illetőleg a legújabb törvény szerint — három évi tényleges szolgálati időt teljes terjedelmében kivétel nélkül hozta be. Valamennyi hadköteles egyforma elbánásban részesül, úgy hogy az egyévi önkéntesi intézmény is megszűnt. Az a család, amelynek egyedüli gyámola tényleges katonai szolgálatot teljesít, ennek tartamára az államtól segélyben részesül.

Ennek a — katonai szempontból szinte ideális — rendszernek az a nagy hátránya, hogy azokat is aránylag hosszú időre vonja el polgári hivatásuktól, akiknek produktiv közreműködésére a társadalomnak, sőt az államnak is leginkább van szüksége.

A közgazdasági, kultúrális és szociális szempontok figyelembevétele érdekében a többi európai államokban, ahol az általános hadkötelezettséget tényleg életbeléptették, akként oldották meg a kérdést, hogy a besorozottak egyes kategóriáira nézve különböző tartamú tényleges szolgálati idő állapíttatik meg. Igy van ez Németországban, Olaszországban, Oroszországban stb., és ily módon nyert szabályozást a tényleges katonai szolgálat ideje nálunk is.

Védrendszerünket az 1868-ban megalkotott, valamint az 1889-iki véderőtörvények fektették az általános hadkötelezettség elvére s legújabb véderőtörvényünk az 1912 : XXX. törvénycikk mindjárt bevezető szavaiban kimondja: «A hadkötelezettség általános és azt minden állampolgárnak személyesen e törvény rendelkezései szerint kell teljesítenie.»

Az általános hadkötelezettség elve — miként azt már fentebb is jeleztem — a gyakorlati életben nehezen valósítható meg úgy, hogy a tényleges katonai szolgálat minden egyes hadkötelest egyformán terheljen. E részben mindenekelőtt a katonai szempont az irányadó, mihelyt azonban a katonai követelmények jogos kielégítést nyernek, az egyéb állami közérdekek kielégítését is figyelembe kell venni.

Ilyen közérdekek: a kultúrális, a gazdasági érdekek, az állam alapját alkotó családok fentartása, végül a magasabb szellemi tőkét képviselő állampolgárok szolgálatinak más, hivatásos pályán is leendő értékesítése.

Ezeket az állami közérdekeket a véderőtörvény figyelembe is veszi és pedig akként, hogy a tényleges szolgálat lerovása tekintetében oly kedvezményeket nyujt, melyek azután módot adnak arra, hogy az illető hadkötelesek hadkötelezettségük teljesítése mellett polgári foglalkozásukban is megmaradhassanak, illetőleg ahhoz minél előbb visszatérhessenek.

A kedvezmények biztosításánál azonban kizárólag csak a köz érdeke jön tekintetbe. Ennélfogva ily kedvezményben csak azok részesítendők, akiknek polgári foglalkozásukban való meghagyása az állami érdekek szempontjából szükséges.

A mi védrendszerünk szerint rövidebb tényleges szolgálatot kell azoknak a hadkötelesseknek teljesíteniök, akiknek ily kedvezményes kezeltetését a köz érdeke kívánja, ilyenek az egyévi önkéntesek; vagy pedig a tényleges szolgálat elengedése mellett a póttartalékba helyeztetnek azok, akiknek a rendes katonai szolgálat alól való felmentését kulturális, gazdasági vagy szociális szempontok teszik kivánatossá. Ilyenek a papjelöltek és papok, a néptanítók, az öröklött mezei gazdaságok birtokosai és a családfentartók. Ugyancsak a póttartalékba kerülnek azok is, akik a rendes ujoncszükséglet fedezése után, mint fölösszámuak kezeltetnek.

A most vázolt rendszert legújabb véderőtörvényünk lényegében fentartotta s a multtal szemben azt a fontos és előnyös változást létesítette, hogy a néptanítók jelentékeny részét egyévi tényleges szolgálat teljesítésére kötelezte, egyébként azonban a fentebb felsorolt kedvezmények elnyerését megkönnyítette.

A rendes tényleges szolgálati időt az említett törvénynek 8. §-a szabályozza, mely a gyalogsághoz és a tábori tüzérséghez beosztottaknak tényleges szolgálati idejét 2 évben állapítja meg. A lovasságnál és a lovagló tüzérségnél szolgálóknak, továbbá a két évi tényleges szolgálati idővel szervezett alakulásoknál a költségvetésileg megállapított altiszti állománynak megfelelő számú legénység tényleges szolgálati ideje három esztendő. A hadi tengerészethez beosztottak 4 évig tartoznak tényleg szolgálni.

A rendes tényleges szolgálati időnek ily különböző mértékben történt megállapítását a katonai szolgálat érdekei s főleg kiképzési szempontok kivánták meg.

A most említett tényleges szolgálatnál rövidebb tényleges szolgálati idő hárul az úgynevezett *egyévi önkéntesekre*, akikre nézve a törvénynek 21—28-ig terjedő szakaszai irányadók, míg a törvény 20. §-a a hadkötelesek bizonyos kategoriájának azt a kedvezményt biztosítja, hogy három vagy négyévi tényleges szolgálatra nem kötelezhetők, hanem *csak két évet* tartoznak a tényleges szolgálatban eltölteni.

Az egyévi önkéntességnek, amely annak idejében kizárólag a kulturális és közgazdasági érdekek oltalma céljából alkottatott, az a célja, hogy azok az ifjak, akik a közérdeket előmozdító ily hivatásra törekszenek és ebből a célból felsőbb

tanulmányokat végeznek, a hosszabb ideig tartó tényleges szolgálatnak lerovása által jövendő hivatásuk szempontjából érzékeny módon ne károsíttassanak.

Ennek a kedvezménynek elnyerését a törvény erkölcsi és tudományos képesítés megszerzésétől teszi függővé.

Az ugyanis, aki valamely bűntett, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség vagy kihágás, vagy pedig a közszemérmet sértő vétség miatt jogerősen elítéltetett, a törvény 21. §-a szerint az egyévi tényleges szolgálat kedvezményéből ki van zárva.

A kedvezmény elnyeréséhez megkivántató tudományos képzettség tekintetében a törvény 21. §-ának 1. pontja rendelkezik, mely kimondja, hogy az egyévi tényleges szolgálat kedvezményében «tekintet nélkül arra, vajjon önkéntes belépés útján, vagy pedig a fősorozáson, avagy mint igazolt távollevő, utósorozáson soroztatott-e be, az részesíttetik: aki legkésőbb annak az évnek október 1-én, amelyre besoroztatott, valamely a magyar szent korona országainak, vagy a birodalmi tanácsban képviselt királyságoknak és országoknak, vagy Bosznia- és Hercegovinának területén levő állami vagy nyilvánossági joggal felruházott nem állami főgimnáziumot, főreáliskolát, vagy valamely ezekkel egyenlő értékű állami, vagy nyilvánossági joggal felruházott nem állami művészeti, műszaki, ipari, kereskedelmi, tengerészeti, földmívelési vagy erdészeti középfokú tanintézetet akár mint rendes, akár mint magántanuló sikerrel elvégzett, vagy pedig valamely ily tanintézetben — annak előzetes elvégzése nélkül — sikerrel érettségi vizsgálatot tett».

A most idézett pontnak leglényegesebb újítása az, hogy a képzettség megszerzésének végső határidejéül annak az évnek október 1-ét állapítja meg, amelyre az érdekelt jelölt besoroztatott.

Ez a rendelkezés az egyévi önkéntesi kedvezményre jogosult egyének számának lényeges szaporodását idézi elő.

Az 1889. véderőtörvény az illető év március 1-jét állapította meg a tudományos képzettség megszerzésének végső határidejéül.

E szabály alól csakis azokra nézve tett kivételt, akik a jelzett időpontban valamely nyolc osztályú középiskola utolsó osztályát látogatták és azt az említett év október 1-jéig sikeresen elvégezték.

Az 1889. évi végrehajtási utasítás ezt a kedvezményt csakis néhány magasabb szakiskola növendékeire terjesztette ki, ami gyakorlatban sok anomáliát eredményezett.

Önként értetik, hogy külföldi iskolák végzett növendékei is részesülnek az egyévi önkéntesi kedvezményben, ha az érdekelt szakminiszterek a külföldi iskolán szerzett tudományos képzettséget a valamely hazai középiskola elvégzése által szerzett képzettséggel egyenlő értékünek ismerik el.

Az egyévi önkéntesi kedvezményt egyébként olyanok is elnyerhetik, akik középiskolai tanulmányaikat be nem fejezték. A törvény 21. §-a 1. pontjának harmadik bekezdése ugyanis lehetővé teszi, hogy oly ifjak is részesülhessenek az egyévi önkéntesi kedvezményben, akik valamely középiskolának hat osztályát vagy valamely ezekkel egyenlő értékű középfokú tanintézetnek két első évfolyamát sikerrel elvégezték.

Az ily egyéneknek egy kiegészítő vizsgát kell letenniök.

Az 1889-iki törvénynek ide vonatkozó rendelkezéséve szemben annyiban szigorúbb az új törvénynek most tárgyalt része, amennyiben a képesítő vizsga letevését csakis azoknak teszi lehetővé, akik középiskolai tanulmányaik túlnyomó részét elvégezték, s így bizonyos magasabb fokú szellemi előképzettséggel rendelkeznek.

Az ilyenek mindenesetre több kilátással birnak az előírt vizsga sikeres letevésére, mint azok, akik megfelelő iskolai tanulmányokat nem folytattak és így a véletlen szerencse kedvezése folytán jutottak az egyévi önkéntesi kedvezményhez.

Az új véderőtörvénynek ezt a szigorítását lényegesen enyhíti az, hogy az ily előképzettséggel biró ifjak a szóban forgó kiegészítő vizsgát annak az évnek október 1-éig, amelyre állíttattak, tehetik le, holott az 1889-iki törvény a képesítő vizsga letehetését csakis annak az évnek március 1-ig tette lehetővé, amelyben a jelölt élete 21-ik évét töltötte be.

Miután oly vizsgáról van szó, mely kizárólag a tényleges katonai szolgálat rövidebb időtartamára nyujt igényjogosultságot és a polgári életben jelentőséggel nem bir, e kiegészítő vizsga, a véderő utasítás 85. §-ának rendelkezései értelmében valamely közös hadseregbeli gyalogsági hadapródiskolában, vagy valamely honvéd hadapródiskolában katonai bizottság előtt teendő le.

Kultúrális szempontból igen nagy jelentőségű a törvény most tárgyalt szakaszának az a rendelkezése, hogy olyanok is részesíthetők az egyévi önkéntesi kedvezményben, akik a tudomány, az irodalom, a technika, a művészet vagy iparművészet terén különösen kiváló eredményt érnek el.

Nagyon fontos újítást léptetett életbe a törvény 21. §-ának az a rendelkezése, hogy elvileg mindenki államköltségen teljesítheti az egyévi tényleges szolgálatot és saját költségén csak az szolgál, aki ezt kifejezetten kéri.

Az 1889-iki törvény 25-ik §-a szerint a saját költségen való szolgálat volt a szabály, s az államköltségesség a kivétel.

Ebben az utóbbiban csakis azok a vagyontalan ifjak voltak részesíthetők, akik valamely középiskolán (vagy ezzel egyenjogosított iskolán) érettségit tettek, vagy pedig az általuk látogatott intézet utolsó osztályát jeles sikerrel végezték.

Az új véderőtörvény szakít ezzel a rendszerrel és tekintettel arra, hogy a katonai szolgálat közszolgálatnak tekintendő, az egyévi szolgálatnak az állam költségén való leszolgálhatását az igényjogosult egyének mindegyikére nézve lehetővé teszi.

Amily előnyös a jelzett újítás a vagyontalan ifjakra nézve, akik most minden utánjárás és a hatóságok igénybevétele nélkül teljesíthetik az állam költségén egyévi önkéntesi szolgálatukat, ép oly méltányos az, hogy a saját költségükön szolgálók — főleg a csapattest választhatása körül — bizonyos előnyökben részesíttessenek.

A csapatválasztás jogának természetesen határt szab a szervezet keretén belül való alkalmazhatóság mérve, valamint az egyévi önkéntesek célirányos kiképzésének elmellőzhetetlen biztosítása. Ép azért a törvény felhatalmazza a hadügyminisztert, illetőleg a honvédelmi minisztert, hogy meghatározhassák azt a számot, amelynek erejéig az egyes csapattestekhez (intézetekhez), illetőleg csapatrészekhez (szolgálati ágakhoz) egyévi önkéntesek felvehetők.

Ezzel szemben a törvény az iránt is rendelkezik, hogy ha valamely csapattestnél (intézetnél), illetőleg csapatrésznél (szolgálati ágnál) az egyévi önkénteseknek előírt létszáma még nincs betöltve, a felvételükért folyamodó egyévi önkénteseket — még az államköltségeseket is — fel kell oda venni.

Ily módon az államköltségen szolgálóknak is módjuk nyílik a csapattestnek megválasztására.

A multban sok nehézség támadt az 1889-iki védtörvény 25-ik §-a harmadik bekezdésének ama rendelkezése következtében, mely szerint az egyévi önkéntességre való jogosultságot legkésőbb ama fősorozás alkalmával kellett bejelenteni, melyre az illető megjelenni tartozott. Miután pedig ezt a bejelentést az illetékes sorozó járás főszolgabirája vagy sorozó bizottsága előtt kellett megtenni, ez sok anomáliát eredményezett. Azok, akik utóállítás útján állíttattak és önkéntesi igényüket csak állíttatásukkor érvényesítették, valamint azok is, akik megkeresés útján idegen (nem az illetékes) sorozó járásban állíttattak és itt kérték az egyévi önkéntesi kedvezményt, e kérésükkel az alsófokú hatóságok által mindenkor elutasíttattak, és a kért kedvezményt csakis legfelső fokú döntés alapján utólag nyerték el.

E hátrányok eloszlatása céljából az új véderőtörvény 21. §-ának 4. pontja azt a rendelkezést tartalmazza, hogy az egyévi tényleges szolgálat kedvezményére vonatkozó igény legkésőbb a mindenkori előálláskor jelentendő be. Ez a rendelkezés tehát a bejelentés megtételét a tényleges állíttatás időpontjáig teszi lehetővé, aminek további folyamánya az is, hogy a bejelentés az idegen (nem illetékes sorozójárásbeli) sorozóbizottság előtt is eszközölhető.

Az egyévi önkéntesek jelentékeny része középiskolai tanulmányainak befejezése után a főiskolákra tódul és így nagy érdekek fűződnek ahhoz, hogy főiskolai tanulmányaik elvégzését katonai szolgálatuk meg ne akassza.

Erre való tekintettel már a multban is volt törvényes rendelkezésünk arra, hogy azok az egyévi önkéntesek, kik tanulmányaikat folytatják, tényleges szolgálatuk megkezdését annak az évnek október 1-éig halasztbassák, amelyben életük 24-ik évét töltik be.

A régi törvénynek ezt a rendelkezését az új véderőtörvény tetemesen kibővítette, amennyiben a szolgálat megkezdésének elhalasztását azok számára is biztosítja, akik szakképzettségük fejlesztése céljából szakmájukban gyakorlati tevékenységet fejtenek ki, ami szociális és gazdasági szempontból is jelentős újítás.

Azonkívül az új törvény lehetővé teszi azt, hogy az egyévi önkéntesek különös tekintetbevételt érdemlő viszonyok fennállása esetében tényleges szolgálatuk megkezdését e maxi-

málís határidőn túl is elhalaszthassák. A törvény arra is ad alapot, hogy az egyévi önkéntesek nemcsak tanulmányi célból, de más, rendkívüli méltánylást érdemlő viszonyok fennforgása esetében is kaphatnak engedélyt tényleges szolgálatuknak elhalasztására.

Nagy horderejű és népnevelési szempontból is rendkívül jelentőségteljes újítása az új véderőtörvény 21-ik §-ának az a rendelkezése, mely szerint a néptanítók és tanítójelöltek mint egyévi önkéntesek tartoznak (az állam költségén) szolgálni.

A multban a néptanítók és tanítójelöltek, amennyiben nem mint egyévi önkéntesek akartak szolgálni, a póttartalékba soroztattak, illetőleg osztattak be, ahol 8 hétig tartó katonai kiképeztetésben részesültek és azután az előírt fegyvergyakorlatokat teljesítették.

A néptanítóknak a fegyveres erő kötelékében az eddigi módon való érvényesülése, vagyis póttartalékosi mivolta sem a katonai érdekeknek, sem az érdekelt néptanítók tudásának és személyi viszonyainak nem felelt meg. Csekély katonai képzettségük folytán az illetők magasabb katonai rendfokozatot nem érhettek el s fegyvergyakorlataikat rendesen mint közlegények teljesítették.

Mozgósítás esetére a háboruban mint egyszerű póttartalékosok bizony sanyarú helyzetbe jutottak volna.

Az egyévi önkéntesi szolgálat lerovása útján a tanítóikar jövő működése szempontjából is értékes fegyelmezettséget nyer, a gondjaira bizott ifjuság testi nevelése iránt nagyobb fogékonyságra tesz szert, azonfelül a magasabb katonai rendfokozat elérése által tekintélye is növekedni fog. Másfelől pedig a fegyveres erőben ma elfoglalt visszás helyzetükkel járó esetleges elégületlenségük is meg fog szűnni.

A néptanítók egységes katonai kiképeztetése érdekében akként rendelkezik az új véderőtörvény 21. §-a, hogy a néptanítók és tanítójelöltek egyévi tényleges szolgálatukat a honvédségnél tartoznak teljesíteni.

Ezek az ujoncjutalékba nem számíttatnak be.

Hogy azonban a véderőtörvény most vázolt rendelkezése következtében a néptanítók sorában nagyobb mérvű hiány ne állhasson be, a törvény 82. §-ában gondoskodás történt az iránt, hogy a törvény hatálybalépésétől számítandó hétévi

átmeneti idő alatt a néptanítók és tanítójelöltek besoroztatásuk esetére kérelmükre a póttartalékba utaltassanak, ha oly vidékek iskoláinál vagy intézményeinél működnek, ahol a néptanítók sorában hiány mutatkozik.

A multtal szemben lényeges könnyítést jelent az is, hogy az új véderőtörvény a tartalékos tiszti vizsga letételét nem teszi kötelezővé s így az egyévi önkéntesek egy második tényleges szolgálati évre akkor sem tarthatók vissza, ha a tartalékos tiszttévaló kinevezésre alkalmasnak nem is bizonyulnak.

Az új törvény egyébként módot nyujt arra, hogy azok az egyévi önkéntesek, akik akár betegség, akár valamely más különös méltánylást érdemlő okból a tartalékos tiszti rangra való képességet a megszabott időben be nem igazolhatták, azt a tartalékosi viszony első két évén belül is beigazolhassák.

Ugyanazok az alapelvek, amelyek irányadóak a hadseregben vagy honvédségben teljesítendő egyévi önkéntesség elnyerésére, érvényesek a haditengerészetnél teljesítendő egyévi önkéntesi szolgálatra is, azzal az eltéréssel, hogy itt *minden* egyévi önkéntes államköltségen teljesíti katonai szolgálatát.

A multtal szemben az új véderőtörvény ezen a téren némi szigorítást léptetett életbe, amennyiben a törvény 28. §-a szerint a gépészeti szakra kiképzettek csak akkor fognak a haditengerészetnél mint önkéntesek szolgálhatni, ha az egyévi önkénteseket megillető jogok egyébkénti fönntartása mellett magukat kétévi tényleges szolgálatra kötelezik.

Ennek a különösnek látszó rendelkezésnek az a magyarázata, hogy a haditengerészet az egyévi tényleges szolgálati időn belül csak a nautikus intézeteket végzett, hivatásos tengerészeket tudja kellő sikerrel kiképezni, a gépészeti szakra kiképzettek ellenben a haditengerészetnél való teljes használhatóság szempontjából hosszasabb kiképzésre szorulnak.

Az egyévi önkéntesi szolgálat nemcsak fegyver alatt a katonai állományban vagy — mint az új törvény mondja — az arcvonalban teljesíthető. Azok az ifjak ugyanis, akik különös szakképzettséggel birnak, a szakképzettségüknek megfelelő minőségben teljesítik tényleges szolgálatukat. Ilyenek az orvosok, gyógyszerészek, állatorvosok, továbbá azok, akik

különös szolgálati ágakban, pl. a katonai élelmezési vagy építési számvevőségi szolgálatban stb. teljesítik tényleges katonai szolgálatukat.

Mindezek — az orvosnövendékek kivételével — csak 10 heti katonai kiképeztetésben részesülnek, azután pedig szakképzettségüknek megfelelőleg alkalmaztatnak.

Az orvosnövendékekre vonatkozólag az 1912. évi XXX. törvénycikk 23. szakasza az arcvonalbeli tényleges szolgálatot — eltérőleg a multban követett gyakorlattól — három hónapra korlátozza, az orvosi szolgálatra szánt tényleges szolgálati időt ellenben kilenc hónapra terjeszti ki.

E rendelkezésnek az a célja, hogy az említett egyévi önkéntesek a katonai egészségügyi szolgálat terén minél alaposabb (s ezért hosszabb időt is kivánó) kiképzésben részesíttessenek.

Az arcvonalban teljesítendő három havi szolgálat megkezdésére a gyalogságnál és a vadászcsapatoknál junius hó 16-ika tüzetik ki, úgy, hogy az illetőknek módjuk legyen szeptember hó közepe táján az egyetemre beiratkozni. A haditengerészetnél azonban julius 1-ét kellett határidőül kitüzni a kiképzési viszonyok sajátsága miatt. Az ilyen egyévi önkéntesek kari vagy rektori engedélylyel még október legelején is beiratkozhatnak.

Az arcvonalban teljesítendő, ezt a három havi szolgálatot legkésőbb abban az évben kell teljesíteni, amelyben az illető életének 24-ik évét tölti be.

Az orvosi minőségben teljesítendő tényleges katonai szolgálatot, melynek folyamán az illetők segédorvos-helyettesekké lépnek elő, legkésőbb annak az évnek október 1-én kell megkezdeni, amelyben az illető életének 28-ik évét tölti be.

Akik ez időpontig szaktanulmányaikat nem fejezték be, tényleges szolgálatuknak még hátralevő részét az egészségügyi segédszolgálatban tartoznak teljesíteni. Ezek az egyének ugyanis bizonyos orvosi képzettséggel birnak s így az egészségügyi segédszolgálatban, ahol mozgósítás esetére szakképzett egyénekre nagy szükség leszen, nagyon jól használhatók, míg a rendes arcvonalbeli szolgálatra való alkalmaztatásuk előrehaladott életkoruk miatt katonai szempontból éppen nem kivánatos.

A gyógyszerészeknek és állatorvosoknak legkésőbb amaz év október 1-éig kell szaktanulmányaikat befejezniök, illetőleg a gyógyszerészmesteri vagy állatorvosi oklevelet megszerezniök, amelyben életük 26-ik évét töltik be. Ellenkező esetben a rendes arcvonalbeli egyévi önkéntesi szolgálatot kell teljesíteniök, ama gyógyszerészek kivételével, akik csak hat középiskolát végeztek s így az egyévi önkéntesi szolgálatra igénynyel nem birnak. Ezek is csak egy évig tartoznak szolgálni, ezt az időt azonban az egészségügyi segédszolgálatban töltik el, természetesen közlegényi minőségben.

Azok az orvosok, gyógyszerészek és állatorvosok, akik egyévi önkéntesi szolgálatuk alatt a tartalékos katonaorvosi vagy a gyógyszerügyi tisztviselői vagy az állatorvosi rendfokozat elérésére való képességüket be nem igazolhatták, ezt a tartalékba történt helyezésük után az összes szolgálati idejük tartama alatt is pótolhatják.

Az egyévi önkéntesi kedvezményhez hasonló — bár nem oly terjedelmű — *kedvezményt léptetett életbe az új véderőtörvény 20. §-a,* mely szerint harmadik tényleges szolgálati évre nem kötelezhetők azok, akik annak az évnek október 1-én, amelyben életük 21-ik évét betöltik:

a) valamely állami vagy nyilvánossági joggal biró nem állami középiskolának (gimnázium, reáliskola, polgári iskola) hat osztályát, vagy pedig

b) valamely állami vagy nyilvánossági joggal biró nem állami oly iskolát, amely az ipari, művészeti, a műszaki, a kereskédői, a földmívelési vagy erdészeti, bányászati vagy kohászati szakra befejezett szakképzettséget nyújt, sikerrel elvégeztek.

Az utóbb említett iskolák gyanánt — a végrehajtási utasítás 79. §-a értelmében — csak oly iskolák vétetnek figyelembe, «melyeknél az első évfolyamba (tanévbe, tanfolyamba) való felvételnek előfeltétele valamely népiskolának teljes elvégzése vagy az, hogy az illető teljesen eleget tett légyen népiskolai tankötelezettségének és amelyeknél a tanítási időtartam teljes napi oktatás és egész évi tanfolyam mellett legalább két-, az ipari szakiskoláknál pedig legalább három évig tart.»

Az eszerint tekintetbe jövő iskolák jegyzékét az utasításnak VI. melléklete tartalmazza.

Első pillanatra különösnek látszik, hogy a két éves szolgálatot életbeléptető véderőtörvényben a csak két évig terjedhető tényleges szolgálat is kedvezményként szerepel. Minthogy azonban a törvény 8. §-a katonai szempontból a besorozottak egyes kategóriáira a három, illetőleg a négy éves tényleges szolgálatot továbbra is fentartotta, annyival inkább állott be e rendelkezés felvételének szüksége, mert nagyon sokfelől nyilvánult meg a törekvés, hogy az említett iskolákat végzett egyének az egyévi önkéntesi kedvezményben részesíttessenek. E törekvések abból indultak ki, hogy a katonai szolgálat akadálya annak, hogy ama kereseti pályákra, melyek nem tudományos, hanem szakmabeli gyakorlati képzettséget igényelnek, értelmesebb elemek szánják magukat.

Ezek a törekvések katonai okokból és főleg azért nem érvényesülhettek, mert egyrészt az egyévi önkéntesek számának tetemes meggyarapítását kellett elkerülni, másrészt pedig az altiszti rendfokozatra alkalmas, és tényleges szolgálatban egy évnél tovább rendelkezésre álló elemek számát sem volt szabad apasztani.

E körülmények tekintetbe vétele tette szükségessé a 20. §-ban foglalt rendelkezéseknek a törvénybe való felvételét.

A most tárgyalt kedvezményeknél jóval nagyobb a *póttartalékba való áthelyezés kedvezménye.* Az abban részesített egyének minden rendes tényleges szolgálat alól mentesek, ehelyett 10 hétig tartó katonai kiképeztetésben részesülnek s katonai szolgálati idejük alatt három, egyenkint legfeljebb négy hétig tartó fegyver (szolgálati) gyakorlatra köteleztetnek. Az ebben a kedvezményben részesülők négy kategóriára oszthatók:

1. azok, akik *életpályájukra való tekintettel*, vagy mondjuk *kultúrális szempontból* vétetnek figyelembe (ilyenek a papok és papjelöltek, továbbá a néptanítók),

2. azok, akik *vagyoni helyzetük szempontjából* részesülnek kedvezményes elbánásban, pl az öröklött mezei gazdaságok birtokosai,

3. azok, akik *családi viszonyaikra való tekintettel* jutnak a kedvezmény élvezetébe, ilyenek az úgynevezett családfentartók, végül pedig

4. azok, akik pusztán azért, mert a besorozottak egy nagyrészéből az ujoncszükséglet már fedezetet nyert, *mint*

feleslegesek, illetőleg fölösszámuak helyeztetnek a póttartalékba.

A *papok és papjelölteknek* a póttartalékba való áthelyeztetését már régebbi véderőtörvényeink is elrendelték.

Az 1889-iki véderőtörvény szerint a papnövendékek és papjelöltek a póttartaléknak állományába helyeztettek át, pappá történt fölszenteltetésük után pedig a póttartalék nyilvántartásába jutottak. Legújabb véderőtörvényünk, illetőleg annak 29-ik §-a e kedvezményre vonatkozólag csak annyiban létesít változást, hogy a papjelölteket megillető kedvezményt azok is elnyerik, akik — bár nem a felavatásuk évében — de még a tényleges szolgálat megkezdése előtt kezdik meg a hittudományi tanulmányukat, vagy lesznek valamely papirend noviciusaivá.

Ugyancsak új a törvénynek az a rendelkezése is, hogy a póttartalék nyilvántartásába áthelyezettek, vagyis a felszentelt papok, illetőleg felavatott lelkészek és papi jellegű tanárok a honvédséghez osztatnak be, ami már az egységes és egyszerűbb nyilvántartás szempontjából is felette célszerű.

A *tanítók és tanítójelöltek* most már — tudvalevőleg — az egyévi önkéntesi szolgálatot tartoznak teljesíteni, nehogy azonban e reformnak életbeléptetése a népoktatás érdekeit veszélyeztesse, a törvény 82-ik §-ában — mint már említettem — hét évi átmeneti idő állapíttatik meg, mint olyan, amely alatt az ország oly vidékein, ahol tanítóhiány van, a tanítók kérelmükre igénybe vehetik a póttartalékba helyezés kedvezményét, hogy eme kedvezmény hatása alatt a tanítóhiány automatice megszűnjék. Eme vidékeket Magyarországon a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, Horvát-Szlavonországokban pedig a bánnal egyetértőleg a honvédelmi miniszter állapítja meg.

Bár a most tárgyalt kedvezmény elvileg a magyar állam területén működő tanítókat illeti, a törvény egyúttal módot ad arra is, hogy e kedvezmény megadassék oly tanítóknak is, kik külföldön működnek, de magyar állampolgároknak vagy magyar anyanyelvüeknek tanításával foglalkoznak, amire Romániában vagy Amerikában lehet szükség.

Az *öröklött mezei gazdaságok birtokosai* már a multban is részesültek a póttartalékba való áthelyezés kedvezményében. E kedvezményes elbánás a kisbirtok oltalmát

célozza s így közgazdasági szempontból is nagyon méltányos.

Legújabb véderőtörvényünk, melynek 30. §-a szabályozza e kedvezményt, az igényjogosultak kategóriáit részletesebben határozza meg, mert azokat a kategóriákat is felsorolja, amelyek a multban csak a végrehajtási utasításban említtettek meg. Ez a régi törvénynek határozott hézaga volt, mert az ily kedvezményekre való igényjogosultságnak, illetőleg annak a tüzetes megállapítása, hogy mily birtokokat kell öröklöttnek tekinteni, magának a törvénynek feladata.

Lényeges újítása az említett szakasznak az, hogy a földjövedelem nagyságának megállapításánál, illetőleg ennek mérlegelésénél a helyi viszonyokat is figyelembe vétetni rendeli, ami által a kedvezmény iránti igény elbírálásánál is méltányosabb eljárás gyakorolható.

Minthogy csakis hivatásos mezőgazdák jogosultak e kedvezmény élvezetére, a törvény határozott rendelkezése szerint csakis azok tekinthetők tényleg igényjogosultaknak, akik a földet hivatásszerüleg maguk mívelik, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy az illető ne csupán saját és családtagjai kezemunkájával mívelje a földet, hanem fogadott cselédekkel és napszámosokkal is. Ki akarja zárni azonban a kedvezményből azokat a birtokosokat, akik a mezőgazdaságnak kizárólag szellemi vezetésével foglalkoznak, a munkát pedig csupán fogadott munkaerővel végeztetik. És így annál inkább kizárja e rendelkezés annak lehetőségét, hogy oly egyének is részesedjenek a kedvezményben, akik valamely más pályán (pl. az ügyvédin vagy kereskedőin) működnek és öröklött birtokukat bérbe adván, annak mívelésével tényleg nem foglalkoznak.

Abból a célból, hogy az egyes családok a katonai szolgálat következtében az elpusztulás veszélyének ki ne tétessenek, lehetővé kell tenni, hogy a család fentartója ebbeli kötelességét tényleg teljesíthesse is. Régebben a *családfentartók* — az 1868. védtörvény alapján — minden katonai szolgálat alól mentesek voltak s csak az 1889-iki védtörvény mondotta ki azt, hogy a családfentartók a póttartalékba helyezendők ugyan, azonban 8 hétig tartó katonai kiképeztetésben kell részesülniök.

Ez a törvény, illetőleg annak 34-ik §-a — visszaélések

elkerülése érdekében — taxative sorolta fel azokat a családtagokat, akik a családfentartói címen kedvezményben részesítendők.

Ez a rendszer érvényesül az új véderőtörvény 31-ik §-ában is, amely ugyancsak taxative sorolja fel a tekintetbe veendő családtagokat, azonban a kedvezmény kereteit, tekintettel annak kétségtelenül szociális jelentőségére, lehetőleg bővíti.

A kedvezményre igénnyel bír:

«*a)* a keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia, vagy ennek hiányában egyetlen veje, ha azok a körülmények, amelyek a vő igényét megállapítják, nősülése időpontjában még fenn nem állottak;

b) az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha keresetképes fiuk nincsen;

c) a teljes árvaságra jutott testvéreknek egyetlen fitestvére, vagy féltestvére, valamint az atyátlan árváknak egyetlen féltestvére.

Ebben a kedvezményben azonban csak a vérszerinti és törvényes egyetlen fiú, unoka, fitestvér vagy féltestvér, illetőleg az az egyetlen vő részesülhet, akinek a kedvezményben való részesítésétől szüleinek, nagyszüleinek, vagy testvéreinek, illetőleg apósának vagy anyósának eltartása függ, ha eme kötelezettségét teljesíti is».

A most említett (és csak részben idézett) szakasz a következő — a kedvezmény elnyerését megkönnyítő — újításokat tartalmazza:

a) a póttartalékba való áthelyezés kedvezménye az anyai nagyszülőjét tartó egyetlen unokának akkor is megadandó, ha atyja még él, de az atya házassága megszűnt;

b) a törvénytelen fiú nemcsak szülő anyjának eltartása érdekében helyezhető át a póttartalékba, hanem részesül olyankor is kedvezményben, ha tőle függ keresetképtelen anyai nagyatyjának, özvegységre jutott anyai nagyanyjának vagy teljesen elárvult testvéreinek eltartása;

c) az apa, nagyapa, illetőleg após, aki életének *65-ik* évét már betöltötte, keresetképtelennek tekintendő (a régi végrehajtási utasítás erre nézve a 70-ik év betöltését szabta meg);

d) a 19 évesnél fiatalabb (régebben 18 évesnél fiatalabb) családtag a gyámolításra szoruló apa, anya stb. eltartására kötelezettnek nem tekinthető, úgyszintén az a hadköteles sem, aki altiszti minőségben a tényleges szolgálatot önként tovább folytatja.

A kedvezményi jogcímek e szaporításával szemben lényeges szigorítást tartalmaz a most tárgyalt szakasznak 10-ik pontja, amennyiben bizonyos esetekben — a törvényes jogcím fenforgása dacára — a póttartalékba való áthelyezés helyett csak a tényleges szolgálatnak elhalasztását rendeli el.

Bizonyos esetekben ugyanis eleve megállapítható, hogy a kedvezmény érvényesítésének alapjául szolgáló viszonyok meg fognak szünni az alatt az idő alatt, mely az állományba vételtől annak az évnek október 1-jéig terjed, amelyben a szolgálatra kötelezett életének 23-ik évét betölti. Igy pl. eleve megállapitható, hogy a jelzett időn belül családfentartóként tekintetbe jövő és tényleg szolgáló testvéreknek ez a szolgálati ideje az említett időszakon belül le fog járni, vagy pedig, hogy a tekintetbe jövő testvér életének 19-ik évét a jelzett időszak lejárta előtt be fogja tölteni. Ily esetekben a kedvezményben részesíttetni kért egyénnek a póttartalékba való utalása elmellőztetik és e helyett az illető tényleges szolgálatának megkezdése elhalasztatik, ami által a családfentartás szempontjából tekintetbe jövő két fivérnek egy időben való szolgálata is elkerültetik.

Ez a rendelkezés az új olasz véderőtörvényből vétetett át s a tárgyalt kedvezmény kereteinek fentebb vázolt kibővítésével szemben alig bir jelentőséggel.

A most tárgyalt kedvezményeknek az a közös, jellegzetes tulajdonsága van, hogy az azok elnyeréséhez szükséges kellékek a törvényben szigorú pontossággal vannak meghatározva.

Lehetnek azonban olyan rendkívüli esetek is, amidőn az érdekelt hadkötelesnek gazdasági vagy családi viszonyai nem nyujtanak ugyan törvényes alapot a most legutóbb ismertetett két kedvezmény valamelyikének elnyerésére, de olyan méltánylást érdemlő körülmények forognak fenn, hogy az érdekelt hadkötelesnek kedvezményben részesítését nemcsak az illetőnek magánérdeke, de a köznek érdeke is megkivánja.

A multban az ily egyének csak a tartós szabadságolás kedvezményében voltak részesíthetők.

Minthogy azonban a katonai hatóságok a magánviszonyok elbirálásánál sokkal szigorubbak voltak, mint a polgári hatóságok, mert az ily módon szabadságoltak helyett pótlegény nem állíttatott, az ily szabadságolás a multban nagyon ritkán fordult elő.

E hátrányok eloszlatására nyujt módot *új véderőtörvényünk 32-ik §-a*, mely szociális szempontból legfontosabb rendelkezése a javaslat kedvezményi részének.

E szakasz szerint a honvédelmi miniszter ily különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén az ujoncjutalékokra besorozottak 4%-ának erejéig olyanokat is áthelyezhet a póttartalékba, akiknél a törvényben erre megkívánt feltételek valamelyike hiányzik.

Bár a kedvezménynek megadása teljesen a honvédelmi miniszter elhatározásától van függővé téve, a végrehajtási utasítás — a teljesen hiába való kérvényezés megakasztása céljából — a 116. §. 3. pontjában példakép 12 pontban sorol fel oly viszonyokat, amelyek a póttartalékba való kivételes áthelyezést megokolttá teszik.

Ilyenek:

«*a)* a VT. 30. §-ában közelebbről meghatározott mezőgazdaság birtoka, mely egy keresetképtelen férfi vagy özvegységre jutott női felmenő által még annak életében jogérvényesen engedtetett át a birtokos tulajdonába és az törvényes örökösödés útján úgyis reá szállott volna;

b) ha a mezőgazdaság földjövedelme, a helyi viszonyoknak megfelelőleg, egy öttagú család önálló eltartására nem teljesen elegendő, vagy ily jövedelemnek négyszeresét valamivel meghaladja; mindezekben az esetekben rendszerint akkor, ha a mezőgazdaság vezetésére alkalmas más férfi családtag nincsen;

c) a családtagok eltartása, ha a szülők (nagyszülők) gazdaságának vezetése vagy iparának üzeme más fiuk (unokák) életbenléte dacára, kimutathatólag a kedvezményben részesíttetni kért egyéntől függ;

d) ha egy tekintetbe jövő családtag tartózkodási helye évek során át ismeretlen, vagy elhalálozása nem igazolható be;

e) biróilag elvált anya eltartása, ha eltartására a volt férj nincs kötelezve, vagy ezen kötelezettségének nem tesz eleget;

f) a férjtől hosszabb idő óta elhagyott anya vagy az atyától elhagyott gyermekek eltartása, ha tőle elegendő gyámolítás nem érhető el;

g) ha egy tekintetbe jövő családtag hosszabb tartamú büntető fogságban van, vagy a gyámolítóképességét kizáró nagyobb fokú erkölcsi hibában szenved;

h) keresetképtelen apa vagy özvegy anya eltartása, ha a többi keresetképes fiunak saját családja van és keresete vagy jövedelme éppen csak ezen család létfentartásának fedezésére elegendő;

i) keresetképtelen apa vagy özvegy anya eltartása, ha van ugyan másik fiú, az azonban élethivatása vagy arra való kiképeztetése folytán elegendő gyámolítást nem nyujthat, vagy mivel az már gyermekkorában történt örökbe (nevelt fiúvá) fogadtatása folytán a családból kivált;

k) a már gyermekkorában örökbe fogadott fiú által való eltartás;

l) ha egy családtag, mint keresetképtelen apósának vagy özvegy anyósának eltartója már áthelyeztetett a póttartalékba;

m) ha valakinek már öt vagy több fia ténylegesen szolgált, illetőleg szolgál a fegyveres erőben.»

Úgy ezért a kedvezményért, valamint az előbb ismertetett két kedvezményért legkésőbb a tényleges szolgálat megkezdéséig kell folyamodni. Mert ha a kedvezménynek alapjául szolgáló viszonyok már a tényleges szolgálat megkezdése előtt is fennállottak, de az igény a tényleges szolgálatnak megkezdéséig elfogadható igazolás nélkül nem érvényesíttetett, a kedvezmény megadható ugyan, de ilyen esetekben a póttartalékba való áthelyezés csak a legénységnek legközelebbi általános felváltásakor foganatosítható.

A most felsorolt jogcímeken kívül még más alapon is juthatnak hadkötelesek a póttartalékba. Ha ugyanis az ujoncszükséglet már fedeztetett, vagyis ha a besorozottak száma nagyobb mint az ujoncszükséglet fedezéséhez megkívántató ujoncok száma, akkor az ily módon fenmaradó szám erejéig besorozottak mint *fölös számuak a póttartalékba kerülnek.*

Régebben a korosztály és sorsszám szerinti kezeltetés mellett pusztán a sorsszám döntötte el azt, hogy ujoncként vagy póttartalékosként kell-e valamely hadkötelesnek szolgálnia? Az új véderőtörvény szakított ez igazságtalan rendszerrel és az úgynevezett párhuzamos sorozás életbeléptetése mellett a 37-ik §. 3. pontjában akként rendelkezik, hogy a fölös számuak kiválasztásának a méltánylást érdemlő viszonyok foka szerint — elsősorban a családfentartás, mezőgazdaság, egyéb keresetmód és a polgári hivatásos képzettség szempontjából — vegyes bizottság által kell történnie.

Az ekként méltányossági szempontokból kiválasztottak közül történik csoportonkénti sorsolás útján a fölösszámuak egyéni kijelölése.

Különös méltánylást érdemelnek például:

a) olyan hadkötelesek, akik a keresetképtelen apa (anya, nagyapa, nagyanya), valamely vállalatának (mezőgazdaság, ipar, stb.) vezetésére vannak hivatva, ha ez a család egyedüli keresetforrása, és pedig akkor is, ha tekintetbe jönnek más férfi családtagok is, akik azonban más élethivatásuk folytán kimutathatólag nem képesek az említett vállalatot a hadköteles tényleges szolgálatának tartama alatt üzemben tartani;

b) olyan hadkötelesek, akik bizonyos élethivatásra akarnak elkészülni, vagy valamely művészeti vagy iparág elsajátításába kezdtek és hosszabb megszakítás által jelentékeny hátrányt szenvednének;

c) olyan hadkötelesek, kiknek tekintetbe jövő fitestvére vagy fitestvérei a közös hadseregben (hadi tengerészetben) vagy a honvédségben (csendőrségnél) a tényleges szolgálatot önként folytatják, illetőleg a tényleges szolgálat önkéntes folytatására kötelezték magukat, és nem altisztek.

A «fölösszámuként» a póttartalékba való áthelyezésre igényt emelni nem lehet:

a) valamely hadköteles megnősülése alapján és

b) ha a kérvény alapjául szolgáló okok a hadköteles vagy hozzátartozóinak szabad elhatározásával, a kedvezmény elnyerése céljából idéztettek elő.

Azok a hadkötelesek, akik a fentebb ismertetett kedvezmények valamelyikében (l. a véderőtörvény 29., 30., 31., 32. vagy 82. §-át) már részesültek, a fölösszámuak kiválasztásánál nem

veendők figyelembe, kivéve, ha a póttartalékba való áthelyeztetésük, kérvényük elkésett benyujtása következtében (l. a véderőtörvény 30. §. 2., a 31. §. 8. és 32. §. 3. pontját) csak a legénységnek legközelebbi általános felváltásakor következne be.

A tényleges szolgálatnak elhalasztása nem akadálya a fölösszámuként való kiválasztásnak.

A fölösszámuak kiválasztásánál követendő eljárást a végrehajtási utasítás 150. §-a szabályozza. Ennek 2. pontja szerint a járási tisztviselő a hozzá beérkezett kérvényeket a szükséges puhatolások foganatosítása után a méltánylást érdemlő viszonyok foka szerint csoportosítja.

E kérvények azután a fölösszámuak kiválasztására hivatott bizottság elé terjesztendők, mely a kiegészítési kerület székhelyén ül össze.

A bizottságnak, mely november 10-ike után ül össze, a fölösszámuak egyenkénti kiválasztását a legrövidebb idő alatt, mindenesetre november 28-ig kell foganatosítania.

E terminus megállapításának az az indoka, hogy a tényleges szolgálatra bevonult, de utóbb — fölösszámuként történt kiválasztásuk folytán — a póttartalékba áthelyezett egyének a rendes tényleges szolgálatból minél előbb elbocsáttassanak.

E bizottságok működését szabályozó egyéb rendelkezéseket idő rövidsége miatt nem ismertethetem.

A fölösszámuként történt kiválasztás kedvezményének elnyerése azzal a nagy előnnyel jár, hogy az ily alapon a póttartalékba jutott hadköteles nem tartozik többé jogcímét igazolni. Az új véderőtörvény 30., 31. és 32. §-ai szerinti kedvezmények valamelyikében részesítetteknek ellenben a *tényleges szolgálat* tartama alatt[1] minden év január, illetőleg június havában kell jogcímüket igazolni, mert különben akként kezeltetnek, mintha jogcímük tényleg megszünt volna. A 29. vagy 82. §-ok szerinti kedvezmények valamelyikében részesített egyének (papok, papjelöltek, tanítók) az összes szolgálati kötelezettségük egész tartama alatt tartoznak jogcímüket évenként igazolni.

---

[1] *Csak* ama rendes tényleges szolgálat tartama alatt, a melyre valamely *két* évi tényleges szolgálati kötelezettséggel alakult csapattestnél esetleg még kötelezve volnának, ha a kedvezmény nem adatott volna meg nekik. (Utasítás I. rész 109. §. 1., 114. §. 1. és 118. §. 1. pont.)

A legutóbb tárgyalt két kedvezményre vonatkozólag (véderőtörvény 32. és 37. §-ai) nem kell a kedvezmény megadására hivatott fórumot újból ismertetnem, a többi — általam felsorolt — kedvezmény kérdésében rendszerint a sorozóbizottság dönt. Ha ez elé nem kerül az ügy, akkor *az elsőfokú kiegészítési hatóságok* egyetértőleg határoznak. Felebbezések felett a honvédelmi miniszter dönt.

A most tárgyalt kedvezményeken kívül még egyéb rendelkezéseket is tartalmaz a véderőtörvény, a hadkötelezettség terheinek könnyebb elviselhetése érdekében. Ezeknek ismertetésére már idő nem állván rendelkezésemre, csak példakép említem az önkéntes belépést, a tényleges szolgálatnak vagy a fegyvergyakorlatnak elhalasztását, a tartózkodási helyen való állítást stb.

Ezzel végéhez értem előadásomnak. Az elmondottakból látjuk, hogy az új véderőtörvény megalkotói teljes alapossággal törekedtek arra, hogy a véradó terhe olyanokra ne nehezedjék, akiknek e tehertől való megkimélését a köz érdeke feltétlenül megkivánja.

De a törvény még nem elegendő, annak kellő végrehajtása is fontos és talán ép e törvény szempontjából bir nagy jelentőséggel Rákosi Jenőnek az a vélekedése: «hogy át kell már térni ebben az országban arra, hogy a törvényt a nép számára alkalmazzuk.»

Ismétlem különösen fontos ez a véderőtörvény szempontjából, melynek rendelkezései úgyszólván minden polgár életére birnak nagy kihatással. Ép ezért az is kivánatos, hogy e törvény rendelkezéseit minél többen megismerjék.

De egyenesen nélkülözhetetlen ez a köztisztviselőre nézve, akár azért, mert feladata a törvénynek végrehajtása, akár pedig azért, hogy útmutatással szolgálhasson a hozzá fordulóknak.

Mert igaza van Ruskinnek, a világhírű angol írónak: «leggazdagabb az a nemzet, amely a legtöbb nemes és boldog polgárral dicsekedhetik; a legderekabb ember pedig az, aki nemes törekvésekkel eltelve megszerezte azokat az eszközöket, amelyek segítségével *nagy befolyást gyakorolhat mások életére és fölemelheti őket.*» És ezen a téren — szociális értelemben véve a dolgot — nemes és szép hivatás vár a tisztviselőre, amelyért érdemes lankadás nélkül buzgólkodnia.

Az őslénytan, mint nemzeti erőforrás.

Dr. Kormos Tivadar, m. kir. geológus.

Az élő szervezetek keletkezése, fejlődése és átalakulásai már igen régen foglalkoztatják az ember kutató elméjét. S ámbár a nagy rejtély: *az élet eredete* bizonyára örök időkre megfejtetlen marad, az ősszervezetek ismeretében a tudomány az utóbbi időkben óriásit haladt.

Az a tudományszak, mely a geológiai multban élt állatok és növények maradványainak tanulmányozásával foglalkozik, őslénytannak neveztetik.

Őslényeket, illetőleg ilyenek megkövesedett maradványait ismertek már a régi görögök és rómaiak is és azokat nagyon helyesen korábbi időszakokban élt állati és növényi szervezeteknek tulajdonították.

A kereszténység hajnala, de még inkább a szkolasztikus behatás alatt álló középkor nem volt alkalmas időszak a régi klasszikusok helyes megismerésének fenntartására és továbbfejlesztésére. A X—XVI. századokban a kövületeket nagy állhatatossággal a természet játékának, véletlen figurális képződményeknek tartották s ilyenekül ábrázolták. Ez a balhiedelem a XVII. században egy újabb téves nézetnek adott helyet, nevezetesen a «diluviánusok» tanának, mely — természetesen szintén az egyház mindenható befolyása alatt — mindent a vízözönnek tulajdonít. Nincs ezen a helyen alkalom arra, hogy tudományszakunknak e rögös útját behatóan ismertessem s legyen elegendő arra utalnom, hogy e tévhitek megdőlésének s a tudományos őslénytan végleges megalapozásának kora a XVIII. század közepe tájára esik és az angol *Smith,* valamint a francia *Cuvier* és *Brongniart* nevéhez fűződik.

Ezóta, de különösen az utolsó ötven év alatt, az őslénytan mértföldes léptekkel haladt előre közvetlen megfigyelésekkel kikövezett útján s ma a legfejlettebb, óriási irodalommal

rendelkező tudományok egyike, melynek szolgálatában a világ minden részében kisebb-nagyobb muzeumok és gyüjtemények, a modern egyetemek legtöbbjén külön tanszékek, rengeteg szakfolyóirat s a kiváló szakemberek légiói állnak.

A modern őslénytan *Cuvier, Darwin, Gaudry, Depéret* és mások nyomán a fokozatos fejlődés és a leszármazás, vagyis a kezdetleges ősi állapotból a természeti viszonyok közvetlen hatása alatt a tökéletesebb és alkalmasabb felé való törekvés alapján áll és nem elégszik meg a kihalt állatok és növények puszta leírásával és osztályozásával, hanem kutatja azokat az életviszonyokat is, melyek között azok éltek s nem feledkezik meg arról sem, hogy különböző geológiai korszakok élővilága s a mai fauna és flóra között összefüggést keressen.

Nagyban emeli tudományunk fontosságát az, hogy a fokozatos fejlődés csúcspontján az ember áll. Ebben az esetben tehát nem csupán önzésünk és a saját származásunk és multunk homálya vonzza a kutatót, hanem az a közvetlenség is, mellyel az ember származásának időpontja a történelmi időkhöz csatlakozik. S ha az élet eredetéről, mint hiszem, nem is fog ellebbenni a fátyol soha, annál inkább bízom abban, hogy az a csekélyke köd, mely ma még az ember származását takarja, előbb-utóbb teljesen szét fog oszlani.

Az őslénytan tehát ma már igen sokoldalú és nagy körültekintést meg tájékozottságot igénylő tudomány, melynek szakszerű művelése és fejlesztése épen nem lekicsinylendő feladat.

Európa nyugati államaiban s azok gyarmatain, valamint Amerikában, ahol a felsőbb fokú oktatás, ha nem is mindig magasabb színvonalon, de sokkal nagyobb körben terjeszti áldását, az őslénytan alapvető fogalmainak, lényegének ismerete sokkal elterjedtebb, mint nálunk. A mi népünk, sőt sajnos, művelt középosztályunk tekintélyes része is — önhibáján kívül, alsó- és középfokú oktatásunk mulasztásai miatt — közel 200 esztendővel maradt el ezen a téren. Nálunk még ma is a tetszetős és egyszerű «vízözönelmélet» járja, holott régóta tudott dolog, hogy bibliai értelemben vett s az egész földet elárasztó vízözön sohasem volt s éppen a manapság pleisztocén-nek nevezett önegyedkor, mely a biblia nyomán a közelmultig a «diluvium» nevet viselte, hatalmas száraz pusztaságairól, porhullásairól — a lőszről — és gleccsereiről emlékezetes. De

meg egyébként is régtől tudott dolog az, hogy az állati és növényi élet szerves és szervetlen maradványai a legkülönfélébb helyzetben és kőzetekben megmaradhattak s maradhatnak ma is, úgy és ott, ahogyan és ahol a véletlen, vagy a természet állandó törvényei azt magukkal hozzák. Miként a láthatatlan por, mely évezredek alatt városokat temet el, épen úgy a tavak, tengerek mikroszkópikus kicsinységű ásványszemcsékből álló iszapja, a források, patakok, folyók üledéke, vulkánok hamuja, barlangok, sziklahasadékok kitöltése, a tőzeg, a szén, a só, az aszfalt stb. hatalmas, néha több száz métert tévő rétegekké tömörültek s tömörülnek ma is, hogy azután a képződésükkel egyidőben élt állatok és növények marudványait magukba temetve, a hozzáértő számára a föld történetére vonatkozólag legalább is olyan jelentőségű adatok egymásutánját szolgáltassák, mint aminők a történelmi időszak írott okmányai a históríkus szemében. Sőt ebben a tekintetben óriási előnye van a paleontológusnak a történettudósok felett, mert míg az irásbeli hagyomány gyarló és sohasem csalhatatlan emberkezektől származik, addig a föld szilárd kérgében híven megőrzött történet maga *az élet*, csalhatatlan, nyitott könyvként mindazok részére, akik olvasni akarnak és tudnak belőle!

Az őslénytan tehát kézzel fogható, pozitiv tényeken, azaz tárgyakon alapszik s főhivatása e tárgyakat felkutatni, felfedezni, rendszerbe foglalni, megismertetni s egymással összefüggésbe hozni, hozzájárulván ekként a bennünket körülvevő élet mikéntjének és miértjének a felismeréséhez. Önként következik ebből, hogy az őslénytan főjelentősége a tudományos feladatok megoldásában rejlik és csakis akkor alkalmazható a gyakorlatban, ha a tudomány követeléseinek már megfelelt.

Sokszor hallottam a magasabb ideálokat megérteni nem tudóktól, vagy nem akaróktól a mi tudományunk lekicsinylését azzal a kérdéssel: kinek mi haszna belőle? Nos hát, Uraim, én örömmel ragadom meg az alkalmat arra, hogy ebben a díszes körben fennen hirdessem: lehet, hogy mi maradtunk el 200 esztendővel, de mi, akiknek a sorsát Fortuna asszony a tudomány szekere elé fogta, a tudományt magáért a tudományért szeretjük és ápoljuk! És legyen bárminő kis darabka az, amivel az élővilág és az ember származásának megismerésén felépülő palota létrejöttén résztvehet-

tünk, mi hivatásunkat betöltöttük s elégedetten távozhatunk, hogy porunkból továbbfejlődő új élet fakadjon!

Ha pedig eleget tettünk a tudomány követeléseinek, a felismerésen alapuló szilárd biztossággal állunk a gyakorlati élet rendelkezésére, átlépvén ezzel az őslénytan alkalmazása terére.

Minthogy a paleontológus tudja azt, hogy bizonyos meghatározott és előre ismert szervezetek bizonyos geológiai formációkhoz vannak kötve, az egyes rétegekből, furásokból, aknákból, tárókból kikerülő kőzetminták paleontológiai vizsgálata révén nagy biztonsággal következtethet gyakorlati szempontból nagyfontosságú földtermékek jelenlétére.

Nem szükséges itt egyéb példákra hivatkoznom, mint az artézi kutakra, széntelepekre s a kőolajforrásokra, melyek felkeresésénél a paleontológusnak igen fontos gyakorlati szerep is jut osztályrészül.

Ebből viszont önként következik az, hogy minél tökéletesebben összegyüjtjük hazánk minden részéből az őslénytani dokumentumokat, annál könnyebben és annál biztosabb nyomon haladhatunk a kezünk közt levő bizonyítékok alapján a gyakorlati célok felé is. Az őslények tehát, úgyis mint gyakorlati útmutatók s úgyis mint az őslénytani tudomány talpkövei, értéket és pedig nemzeti értéket képviselnek. Ez a nemzeti kincs pedig megmentendő hazánk javára minden-áron. Csak az akaráson múlik minden. Ha már nincs törvényünk, mely úgy — miként a régiségeket — a nemzetnek biztosítaná az őslénytani leleteket is, fogjon össze a művelt középosztály s támogassa és buzdítsa azt különösen a vármegyék vezetősége és közigazgatása, mely erre helyzeténél fogva mindennél inkább hivatott.

Az őslénytani leletek úgy a tudomány, mint a gyakorlat terén csakis abban az esetben értékesíthetők, ha az enyészettől megmentetnek s olyan helyre kerülnek, ahol azokkal szakszerűen foglalkoznak. Magánosok őslénytani gyüjteményeket csakis kellő előtanulmányok után és igen tekintélyes pénzáldozatok árán tarthatnak fenn, mert az ilyen gyüjteménynek állandó gondozás kell. Magángyüjtemény Magyarországon tudtommal nincs is. Számottevő állami gyüjteménye van két egyetemünknek (bár ezek inkább csak az oktatás céljait szolgálják), a Nemzeti Muzeumnak, főként pedig a

M. kir. Földtani Intézetnek. Utóbbié, mely a hazai leletek befogadására rendeltetésénél fogva feltétlenül a leghivatottabb, a leggazdagabb is.

Intézetünk muzeumát évente ezrek látogatják s köztük igen sok külföldi is, kik sok esetben csakis azért jönnek Budapestre, hogy a földtani intézet gyüjteményeit tanulmányozhassák. Ebből a szempontból tehát, ha bárminő csekély mértékben is, muzeumunk gyarapítása idegenforgalmunkat is növelheti.

Nem hangsúlyozhatom eléggé, mennyire kell óvakodnunk attól, hogy leleteink külföldre jussanak. Mindent összpontosítani! ez legyen ebben a kérdésben az elvünk, mert csakis így nyerhetünk helyes áttekintést, nem is szólva arról, hogy a leletek széthurcolása tanulmányozásukat mennyire megnehezíti, sőt lehetetlenné teszi. Azelőtt rengeteg anyag vándorolt tőlünk külföldre, nevezetesen Bécsbe. Ma a helyzet javult, de még mindig sok a kivánnivaló ezen a téren. Vajjon nem lehetne-e ezen a bajon is törvény útján, vagy legalább miniszteri rendelettel némileg segíteni?

Épp oly kevéssé kivánatos, hogy — különösen nagyobb vagy fontosabb — őslénytani leletek vidéki muzeumok vagy magánosok kezében maradjanak! Részünkről ez a kijelentés talán tudományos önzésnek tetszik, de ha meggondoljuk, hogy vidéken a kényesebb leletek konzerválása s megőrzése úgyszólván teljes lehetetlenség, érthető. Hiszen világos, hogy egy kellő segéderőkkel fel nem szerelt vidéki muzeumban porrá hullott mammut-agyar ép oly keveset használ a tudománynak, mint az a mastodonfog, vagy más egyéb, melyet X. Y. úr falusi tanyáján levélnehezéknek alkalmazott. Ennek kapcsán meg kell említenem, hogy a M. kir. Földtani Intézet külön konzervátorral rendelkezik, aki egyúttal szobrászművész is és jelenleg talán a legszebb őslénytani gipszmásolatokat készíti. Olyan előnyünk ez, mellyel még a bécsi udvari múzeum sem rendelkezik.

Minthogy azonban az őslénytani leletekről a törvény nem rendelkezik, ebben a tekintetben teljesen a hatóságok és magánosok jóindulatára vagyunk utalva.

Sokan azt hiszik, hogy az ilyen leletek a szó szoros értelmében kincset érnek s nem akarnak megválni azoktól. Az ilyen esetek a tudományra rendkívül hátrányosak, mert

eltekintve attól, hogy az állami múzeumok, különösen pedig a M. kir. Földtani Intézet dotációja nem engedi meg a nagyobb összegű vásárlásokat, az ilyen leleteknek közforgalmi értékük teljességgel nincs és «praetium affectionis»-szal is csak abban az esetben illethetők, ha előzetesen megfelelő konzerválásban, praeparálásban és tudományos feldolgozásban volt részük. Bízvást megválhatik tehát bárki is ilynemű leleteitől; senki sem lesz szegényebb ezáltal, a tudomány ellenben előbbrehalad s a nemzeti kincs gyarapszik.

Bár mindenki hazafias kötelességének ismerné, hogy úgy, mint már vannak szépszámban nálunk is, az ősléнytani leletek megszerzésénél, kiásatásánál stb. segítségünkre legyen. Ha vidéki uraink a közelükben levő vasút- és útépítéseket, szén-, kő-, agyag-, homok- és kavicsbányákat, kutásásokat, a folyópartok mentét, tőzegtelepeket, barlangokat stb. kissé jobban szemmel tartanák, mennyi mindent lehetne megmenteniök, ami eddig tudatlan kezekben rendszerint tönkrement!

Egy kis figyelem, egy kis jóakarat, alkalomadtán — ha szakközeg kiszállása szükséges — egy távirat, vagy levelezőlap: ez minden áldozat, amit a tudomány, *a mi saját nemzeti tudományunk nevében* művelt középosztályunktól kérünk és bízvást remélünk.

A társadalom védelme a közveszélyes munkakerülőkkel és a közveszélyes bűntettesekkel szemben.

Dr. Lengyel Aurél, kir. járásbiró.

I. Mikor a közéleti események Franciaországban a XVIII. század alkonyán a büntetőjog kodifikációjának problémáját vetették felszinre, a szellemi vezetők szemei előtt az a cél lebegett, hogy olyan elrendezést létesítsenek, amelyben az állam büntetőhatalma által képviselt materiális és erkölcsi erő az emberi jogokat *(droits de l'homme)* és a közösség érdekeit egyforma hatállyal biztosítja.

Ám az alkotmányozó gyűlések szuperlativuszokkal dolgoznak. És érthető is, hogy az a gyűlés, amelynek tagjai vagy azoknak hozzátartozói a *lettre de cachet*-vel, a torturával, a titkos eljárással és a kötött bizonyítási rendszerrel űzött visszaéléseknek voltak tanui vagy áldozatai, akik vagy hozzátartozóik maguk is szenvedték a deszpotizmus karjaiba vetődött államügyészség üldözését és érezték a hivatalnoki szervezet zsarnoki nyomását, abban vélte az arkánumot, hogy a büntetendőnek felismert cselekedeteket ismérveik taxativ kiemelésével egyenként elősorolta s az analógiát kizárta, a hivatalnok-birót többé látni sem akarta, az államügyész teendőit a *commissaire* és a sértett közös funkciójává tette s a nyilvánosságnak és a védői szabadságnak oly mértékét iktatta törvénybe, amelyet sem azelőtt, sem azóta tételes jog sehol meg sem közelített. Ami nyilvánvalóan annak kifejeződése, hogy a közfelfogásban élénkebben élt a személyes szabadság védelme szükségének gondolata, mint a közbiztonság fentartása és a közélet oltalma érdekének eszméje.

S mikor az új törvények alkalmazására került a sor, már egész elnémult az a motivum, hogy a bűntettesnek a törvény

értelmében *bűnhődni kell* (a mint ezt a mi Csemegi-kodexünk kifejezi: «A bűntettes ... *büntetendő»).* Vezérszólamként az a jogparancs csendült ki, hogy nem lehet a törvény *ellenére*, azaz más módon vagy mással büntetni, mint ahogyan a törvény azt rendeli. Lábrakapott lassankint a tan, hogy a büntetőjog a *bűntettesnek magna chartája*, hogy a bűnperrend a gyanusítottnak oltalmi eszköze és az esküdtek a gyanusítottnak védői, s kifejlődött az az elmélet, hogy az egész bűnvádi eljárási jog nem annyira az anyagi jog érvényesülésének eszköze, mint inkább alkotmányjogi biztosíték.

Igy alakult ki az a mai helyzet, hogy az egész hatalmas igazságszolgáltatási apparátus feladata kimerül egy cselekmény miként való megtörténésének rekonstruálásában, hogy ehhez arányítsák azután azt az állami visszahatást, amely a cselekmény súlyosságának állítólag lehetséges egyenértéke.

Lehetetlen kicsinyelni a reformnak kultúrtörténeti jelentőségét. Bizonyos, hogy a kodifikáció útját szegte a közhatalom birtokosai azon visszaéléseinek, amelyekről minden ország történetének évkönyveiben megdöbbenést keltő leírások olvashatók. Bizonyos az is, hogy az új rendben a tudatlan, vagy elfogult, vagy másnemü gyarlóságokkal terhelt birák és más hatósági közegek tévedései, önkénye és rosszakarata kevésbbé féktelenül pusztíthattak.

De másrészt félreismerhetetlen bizonyítékokat szolgáltatott az élet arról is, hogy az ezen gondolatkörben *végletes egyoldaluággal* kifejlesztett rendszer nem védte meg kellő hatállyal a közrendet és a személyi és vagyoni javakat.

II. 1. Kiderült mindenekelőtt, hogy az a szabályozás, amely a büntetési szankciót bizonyos külső tettekhez és pedig a véghezviteli cselekmény tettleges megkezdéséhez köti, épen a körültekintőknek, a körmönfontaknak, az óvatosaknak enged szabad teret visszaéléses üzelmekre. Ki ne ismerné közülünk saját gyakorlatából a számítóan és előrelátóan a büntetőtörvények fogyatkozásaiból élőket? Melyik biró nem kényszerült még felmenteni vádlottat erkölcsi meggyőződése ellenére, mert csak azt vizsgálhatta, hogy a vádlott *mit cselekedett* és nem lehetett figyelemmel arra, hogy *ki* az a vádlott? Élénk emlékezetünkben vannak még pl. a leánykereskedőknek a büntetőnovella életbelépéséig büntetlen garázdálkodásai és mindennapot észlelés az életnek, egészségnek és munkaerőnek

botrányos és cinikus veszélyeztetése. Ha szabad itt egy részletet kiemelni: a tételes jog értelmében, ha a szándékos cselekmény nem érte el a kisérleti fokot, vagy ha a gondatlan cselekmény folytán nem állott be eredmény, nincs büntetendőség. A cseléd péksüteményt hozott úrnője gyermekeinek és nyilvánvaló ártási szándékkal gombostűket dugott a süteménybe; történetesen az úrnőketté törte a söteményt s a merénylet kiderült; erre nincs büntető határozmány. Az építővállalkozó tökéletlen felszereléseivel lelkiismeretlenül kockáztathatja alkalmazottainak egyetlen értékét; míg nincs katasztrófa, nincs felelősségrevonás. Ifjukorú személyek túlerőltetése néposztályok és nemzedékek elsatnyulását és leromlását eredményezi; és hatóságaink teljes tétlenségre vannak kárhoztatva. A vadász abba az irányba lő, amelyikben a vadat látja, kilövi fegyverét annak dacára, hogy a célbavett állat közvetlen közelségében látja a hajtót is; ha a hajtót találja, cselekménye nem szándékos, hiszen ezt az eredményt még esetlegesen sem óhajtotta, ha nem találta el, frivol vakmerőségére nincsen megtorlás.

Épen nem dicsősége a kornak s a törvényhozási technikának, hogy a *fegyenctipus* és közlelkiismeret által megkonstruált *bűntettestipus* távol állanak egymástól.

2. Kiderült emellett a bűnvádi eljárási szabályoknak elavultsága is. Nem-jogász előtt szinte hihetetlen, amit a gyakorlat munkása már-már belefásultan kényszerül tudomásul venni, hogy mily tömegesen merülnek fel esetek, melyekben eljárási szabályokban gyökerező okok gátolják, sőt teszik egyenesen lehetetlenné majd a tett szabatos minősítését, majd a büntetés helyes kimérését.

A mi bűnvádi perrendtartásunk alig pár esztendős s csak az imént lépett életbe a rendőri büntető eljárás. És már is napfényre jöttek s közismertek gyökérig menő s csak a jogszabályoknak az alapelveket is érintő teljes átdolgozásával ellensúlyozható olyan hézagok és hiányok, amelyeket a legszabadabb törvénymagyarázat sem képes kiküszöbölni.

És ugyanez áll az igazságügyi szervezeti szabályokra is. Hogy itt a probléma méregfogához nyuljak: mikor bizonyos, hogy a jövő ítélkezése természettudományi alapon fog nyugodni, mikor a biró hivatása az a nehéz és bonyolódott funkció, hogy az ártalmatlanná csak eliminálással tehetőket

kiválassza, a szoktató felügyeletre szorulókat kiszemelje és felismerje azokat, akik romlatlanok, lelki behatások iránt is fogékonyak és kellő pártfogással eltávolíthatók a kriminalitásnak exponált helyzetükből, mikor az eljárás a terhelt származásának, nevelkedésének s egész életsorának minden fontos körülményeit kell, hogy felölelje, mély betekintést véve a terheltnek erkölcsi egyéniségébe, fizikai és lelki minőségébe, akkor még mindig vannak olyanok, akik az akarási képesség és felelősségérzet tekintetében való vizsgálódásoknak és az eredmények értékelésének munkájánál azon titkos polihisztorok részére tartanak fen birói székeket, akiknek lényegben a húsz korona egyenes állami adó fizetése a birói kvalifikációja.

3. Kiderítette a tapasztalat azt is, hogy az igazságügyi hatóságok gyakorlata azokon a pontokon is leszerelte a törvényakaratot, ahol abban indokolt erély és szigor nyilvánult meg. Ma már a számokban kimutatott és a reális kriminalitás között olyan arányú a különbség, hogy a bűnügyi statisztika adataiból egyáltalában nem vonható következtetés a kriminalitás kontingensére.

Bizarr kép, hogy a statisztika egész Magyarországra a Btk. 314. §-a alapján évente átlag 10 elitélést mutat, s valósággal komikusan hat, hogy a statisztika Budapesten évenként 40 uzsoraesetről számol el, vagy hogy Magyarországon egy esztendőben 28 a hamis tanuságtételek száma.

A párisi rendőrfőnök nem régen nyiltan ezt panaszolta: Bevallom, hogy a vezetésem alatt álló hatóság alig tud már eleget tenni annak a hivatásának, hogy Párisban a tisztességes emberek biztonságát megvédje. A gonosztevőknek szervezkedett hadserege ellen kell küzdenünk és ha rendőreim egyes gonosztevőket életüknek kockáztatásával kézrekerítenek, az államügyészség tétova a vádemelés körül s a biróságok vonakodnak marasztaló itéletet hozni. Büntetlenül és felbátorítva mennek vissza a banditák abba a körbe, mely prostitucióból, tolvajlásból és orgyilkosságból él. Hogy menynyire visszhangja ez a panasz a lakosság felfogásának, mutatja Franciaországban a «Becsületes emberek ligájának» megalakulása, mely a durva és féktelen bűntettesek garázdálkodásaival szemben saját szervezetével és közegeivel iparkodik hathatósan védekezni. És nem véletlen, hogy ugyanebben

az országban vet mind szélesebb hullámokat az az irodalmi és társadalmi mozgalom, amelynek célja a népvád intézményének visszaállítása olyan bűntényekre, melyeknek elkövetőivel szemben a magisztratura hosszú idők óta engedékenynek és végeredményben tehetetlennek bizonyult.

Ehhez járul, hogy a büntetőkodexek Európaszerte nem vagy csak elenyészően csekély számú esetekben ismerik a fix vagy normál büntetési tételeket és szabály szerint a biró mérlegelésétől függ a büntetési tétel meghatározása. De a biró előre határozza meg a büntetés mértékét és pedig a cselekmény súlyára s az alanyi bűnösség fokára van tekintettel, intézkedésének célravezetősége azonban kívül marad figyelmén. A statisztika Európaszerte mutatja a biróságok feltünő hajlandóságát a büntetési minimumok megközelítése és alkalmazása felé; már a középmérték is ritkán, a maximum pedig úgyszólván sohasem alkalmaztatik.

Hiába nyujtja a törvény a maximumban a társadalom védelmének hatályos eszközét, ezt teljesen paralizálja a biróságok kegyelmes felfogása, mely hamis humanizmusból, az igazságszolgáltatás feladatainak félreértésével, *válogatás nélkül* elégszik meg sablonos *formális* büntetésekkel. Talán nincs biró, aki ne tudná, hogy a rövidtartamú szabadságvesztésbüntetés célra nem vezető, el nem rettent, nem szoktat s nem javít, de árt, mételyt terjeszt, sokakat kilök a társadalomból és sokakban elöli az erkölcsi érzést és ennek dacára túlnyomóan rövidtartamú szabadságvesztés-büntetéseket szabnak ki.

4. Végül a büntetőjog és még inkább a bűnvádi eljárási jog *tudományos mívelése* sem tartott lépést az élet igényeivel. Nagyrahivatott elmék elmerültek oly kérdések buvárlatában, melyeknek megoldása a kriminalitás elleni küzdelem fegyvereit nem szaporította s a meglévőket nem tökéletesítette. Találékony logikaművészek foliánsokat töltöttek meg leleményes elméletek kifejtésével a kauzalitásról, a bűnper két- és háromoldalú jellegéről, a lopás és sikkasztás elhatárolásáról, feledve, hogy a büntetőjog a bűntettesek elleni harc *gyakorlati* tudománya, amely a bűntett okait kutatja s amely a megelőzésnek mélyrehatóbbá tételével és a megtorlásnak erélyes keresztülvitelével a bűntényeknek és az ezekkel járó egyéni szenvedéseknek és társadalmi károknak kevesbítésén munkál.

A meggyőződés fanatizmusa mentse ki, de nem is hiszem, hogy vétenék a Kúria tekintélye ellen, ha azt állítom, hogy valósággal tudományos és törvényhozási aberráció-számba megy, mikor az ország főméltóságú legfelső birósága azzal a kérdéssel kell, hogy bibelődjék, hogy az a fütykös, amivel a vádlott a sértett lakásának ajtaját döngette, fegyver-e, vagy csak dorong; hogy az iparszerű kerítő, ki két nőt hálózott be, egy vagy két bűncselekményt követett el; vagy hogy az alsófokú biróság által megállapított és érinthetetlenül elfogadandó tényállásból alaki avagy anyagi halmazatot lehet-e kiszivattyuzni.

III. Amily nagyarányú és jelentékeny az a változás, amelyet az alkotmányozó nemzetgyűlés és annak állásfoglalása nyomán a vezető európai törvényhozások a büntetőjogon keresztülvittek, ép oly mélyalapu az a *válság*, amelynek állapotába ez az újjáalkotott büntetőjog ekképen napjainkban jutott.

De míg annak a kodifikációnak a jelszava az *egyéni* szempontok védelme volt s ennek érdekében megkötötte az államnak és közegeinek kezét, a mi korunkban inkább az *összesség* érdekei védelmének szempontjai domborodnak ki.

Különben e kérdésnél is, mint általában a büntetőjog fejlődésének egész történetében, szembetünő a kapcsolatosság az emberi gondolkozás és a társadalomfejlődés korszakos irányváltozásaival.

A XIX. századnak a forradalmi felfogásban gyökerező egész bölcselete az egyéni érdekeket emelte magaslatra s oltalmazta a közösség érdekeivel szemben. Ebben az individualisztikus ideológiában, melynek alapgondolata az egyén gazdasági autonómiája s az autonom egyének gazdasági egyenlősége, a büntetőjog szükségképen az erkölcsi autonomiának és az akaratilag szabad és önelhatározó képességgel birók egyenlőségének eszméjén épült fel. A kor filozófusai csak következetesek voltak, mikor a törvény előtti egyenlőlőség elvéből azt a következtetést vonták le, hogy a bűntettesek is egyformák.

De amint fokozatosan felismerésre jutott a gazdasági szabadság látszólagossága, olykép veszített jelentőségéből a büntetőjogban az erkölcsi szabadság dogmája. Apáink kora, melynek jelszavai: szabad verseny, szabad bérszerződés,

állami neutralizmus voltak, amely zsebretett kézzel surrant el a gazdasági termelés emberáldozatai mellett, nemcsak a gazdaságilag gyengék oltalmát nem ismerte, de nem ismerte a bifurkációt sem közveszélyes gonosztevők s azok között, akik csupán hajótöröttei az életnek.

A különböztetés és osztályozás, az egyéniesítés és csoportosítás, a *közjogiasodás jegyében* haladó szociális politika eredője. A gyenge osztályok védelme minden országban párhuzamosan fejlődik a gyenge vádlottak oltalomba fogadására és a fékezhetetlen bűntettesek ártalmatlanná tételére irányuló kisérletekkel. Nagybrittania ugyanakkor fogott hozzá az ifjúkoruak büntetőjogi védelmének munkájához, mikor áttért a kontinens szociális politikájára és gyermekvédő törvényeivel egyidejüleg erélyes rendszabályokat léptetett életbe a bűncselekmények megelőzésére. Franciaország munkásbiztosítási reformtörvénye egyidős a *loi Bérenger*-val, amely egyrészt a feltételes elítélést honosította meg, másrészt a relegációval kivánta az országot a sokszorosan visszaesők ellen megvédeni. A német birodalomban a modern munkásvédelmet megalapozó ipari novella egyidős az uzsora-novellával. És Magyarország is ugyanakkor iktatta törvénybe az elhagyott gyermekek jogát az állam által való gondozásra, mikor az ifjúkorú bűntettesek megmentésének új rendszerét honosította meg, intézkedett a kezdő bűnösök kíméléséről, a csalást hivatalból üldözendővé tette és alig jutott tető alá ez a munka, a törvényhozás elé került az a javaslat, amelynek hivatása a közveszélyes munkakerülőknek megfékezése.

A büntetőjog válságáról szólani: kettőt jelent. Jelenti egyrészt azt, hogy a tételes jogok nem képesek immár megfelelni a módosult céloknak. S jelenti másrészt azt, hogy reformeszmék forrongásban vannak és sem a büntetőjogot művelő elméleti szakembereknek, sem az igazságszolgáltatás gyakorlati munkásainak nem sikerült eddig befejezett és törvényhozási formára megérett kerek helyettesítő rendszert kidolgozni.

De a kriminológikus és pszihoanalitikus vizsgálatokra támaszkodó négy évtizedes magas szinvonalú, a legszélesebb körök érdeklődését felkeltő, gyakran izzó hevű gondolatharc, mely tudományunk legnagyobb fajsúlyú termékeit produkálta, bizonyos eszméket mégis tisztázott és leszűrt. Ezeknek kije-

gecesedésével bizonyos törvényhozási alkotások időpontját már is elkövetkezettnek lehet tekinteni s ezek tekintetében az emberiség fontos érdekeit koczkáztatva, nem kell várni a kodifikációval a végleges kialakulásnak bizonytalan időpontjáig.

IV. 1. Az új szellemiránynak sarkalatos tétele az, hogy a hatóság intézkedésének megtétele vagy nemtétele, valamint az intézkedés faja nem függ a bűncselekmény természetétől, hanem a büntettes egyéniségéhez igazodik. A bűncselekmény a bűntettes egyéniségének csak egyik megnyilvánulása. Igaz, néha már a bűncselekményből, annak minőségéből és elkövetése módjából is következtethetünk arra a veszélyre, amelyet a bűntettes a társadalomra nézve magában rejt. De ez a kivétel. Annak meghatározása végett, hogy mi a bűntettesnek társadalmi értéke, az esetek túlnyomó többségében a bűncselekményen kívül egyéb adatok kikutatása is szükséges.

Ez a gondolatkör teljesen szakit az individuál-etikai rendszer dogmáival.

Eltünőben van a tett hagyományos jelentősége és a tettes közveszélyessége jut fontossághoz. Megszünik a büntetés történetileg kialakult rendszerének kizárólagossága is és szerepet nyernek a biztonsági intézkedések. Azt a naiv, irracionális és immár eszmei megokolását elveszített elrendezést, amelynek szűk keretében a régi biró tevékenysége mozgott, amelynek az volt a lényege, hogy a bűncselekmény és az eleve meghatározott nemű és fokú büntetés szükségképpen összefügg, háttérbe szorítja az intézkedések sorában való választási jogot adó az a szabályozás, amely szerint a biztonsági intézkedés foka, tartalma és súlya a hatás mértékétől függ. Egész arzenál van a biró kezében az elbánási eszközökből. A törvény holt betüje által teremtett skatulyázást birói szelekció váltja fel. A biró arra törekszik, hogy rendelkezésével, amelynek végrehajtását és e réven helyességét maga is ellenőrzi, megteremtse az előfeltételét annak, hogy a bűntettes a társadalomba visszatérhessen.

A biró itélete nem ténymegállapitás és szubszumció, hanem diagnózis és a kezelés eszközének és módjának előírása.

A büntetőjog: Verbrechensbekämpfungsrecht, a társadalom védelmének szabályzata.

2. A középponti hely ebben a rendszerben a közveszélyesség fogalmát illeti meg

A közveszélyesség — a közfelfogás szerint is — a társadalom jogilag védett érdekeire való ártóképesség és az ártásra való hajlandóság.

Maga az ily képesség minden személynek tulajdona. Csakhogy mi, normális szervezetűek és normális nevelésűek, a szociálisnak cselekvésére annyira be vagyunk gyakorolva, hogy a bűncselekményre indító motivumot szinte automatikusan leküzdjük.

A jellegzetes: az ártásra való hajlandóság. A minimális készség erkölcsös elvek szerint való cselekvésre. Hogy nincs társadalmi fegyelmezettség, az összesség akaratához való alkalmazkodás képessége. Hogy kiképzetlen a helyes belátás és nincs a jellem erkölcsösen irányítva. A szociális munkásság felett való nyugalom- és örömérzés ismeretlen. Igen élénk és rögtönös a reagálás a legcsekélyebb ingerre is.

Számos ok hatott közre abban, hogy korunkban a bűntettes osztály ily közveszélyes elemeinek száma rendkívül felszaporodott.

Az ipari kultúra megduzzasztotta a városi életet Egyre nagyobb méreteket ölt a proletarizálódás. A szegénység és nyomor pedig — a nagy vagyonegyenlőtlenség láttára — nem edz, hanem ront. A verseny bizonytalanná teszi a keresetet és a munkapiac nincs szervezve. A gazdasági válság a munkást nélkülözésbe sodorja. A gyári rendszer szétosztja a családtagokat és géppé teszi az embert. Százezrek élnek munkával túlterhelve, rosszul táplálva, alkohollal megrontva, rossz példákkal félrevezetve s ugyanezek a rosszul neveltek, a nem iskolázottak és az önfegyelmező erő nélküliek. Számosan szinte hihetetlenül csekély okból siklanak le a kriminalitás talajára és vesznek el a nemzet gazdasági ereje szempontjából.

Azokon felül pedig, akik a termelés rendje körül beállott zavar által előidézett okból élnek munka nélkül, kinőtt a társadalom parazitáinak osztálya. Az ehhez tartozóknak nincs is rendes keresetforrása; léhán, szédelgésből élnek; mások gazdasági vagy értelmi gyengeségéből vagy szenvedélyeinek kihasználásával tartják fen magukat. És az erkölcsi érzésnek fogyatékossága, nem ritkán teljes hiánya, a szociális szinezetü önirányzó és önfegyelmező képesség csökkent mértéke, valamint az akaraterő pettyhüdtsége az ily élősködőknek nem ritkán már öröklött terhe.

Van olyan csoport is, amelynek tagjai tervszerűen kizárólag bűncselekmény elkövetéséből élnek. Terveikben eltökéltek, számítók, vállalkozásaikban előrelátók és a technika haladását is kihasználva, hasonlíthatatlanul bőségesebb zsákmányt képesek maguknak szerezni, mint aminőre a tisztességes munkás számíthat. S a kockázat csekély. A bűncselekmény felfedezésének eshetősége aránylag kicsi és jogerőre utazó biróságokat és birákat nemcsak a felügyeleti hatóságok, de a a bűntettesek is ismernek. Joggal mondhatta *Tarde*, hogy napjainkban a bűncselekmények elkövetése a legjövedelmezőbb és legkevésbbé veszedelmes foglalkozások egyike. Részben ez az oka, hogy van oly csoport, amelynek tagjai számos büntetést kiállottak már és időről-időre visszaesnek. Nem ritkaság a bűnügyi nyilvántartásban az oly személy törzslapja, aki kétszázszor volt csavargás miatt büntetve — és tovább csavarog. Ismernek tolvajokat, akik pár napig vannak szabadon büntetésük kitöltése után, valamely bűncselekmény okából aztán csakhamar újból börtönbe jutnak. S a visszaesők kontingense egyre növekszik. A visszaesések száma is emelkedik és egyre nagyobb lesz a sokszorosan visszaesők részesedése. A mi Országos Nyilvántartó Hivatalunk régi anyagának tökéletlensége dacára is évente átlag 400 személyt leplez le, mint visszaeső vagy hivatásos bűntettest.

Végül a bűnügyi embertani és az orvostudományi kutatások megállapították, hogy nagy számmal vannak a közveszélyesek csoportjában olyanok, akik nem elmebetegek, de nem is rendes elmeállapotuak. Neurasztténia, hisztéria, epilepszia, alkohol vagy külső befolyás csökkenti annyira a szellemi és erkölcsi értéket, hogy a behatás abnormis reakciót vált ki.

Ennek a részben szociálpatologikus, részben pszichopatologikus alapon közveszélyes tömegnek megfékezésére szolgál a biztonsági intézkedés.

3. A konstitucionális büntetőjog bűnösségi fogalma és a szimptomatikus büntetőjog közveszélyességi fogalma nem egybevágó, nem egyenértékű, nem egymást helyettesítő és egymást nem is feltételező konstrukciók.

A nagy német büntetőjogi agitátor hasonlata szerint köztük a viszony az, amit az egymást metsző köröknél látunk. Baumgarten pedig a reciprocitás tanát állította fel.

Mind a két formulában van igazság, de egyik formula sem fedi az élet tapasztalatait. Nagyfokú bűnösség párosulhat nagyfokú közveszélyességgel (pl. a dánosi gyilkosság tetteseinél), és kisfokú bűnösség mellett lehet kisfokú közveszélyesség. De előfordulhat kisfokú bűnösség mellett is nagyobbmérvű közveszélyesség (a munkakerülésnek bizonyos esetei), sőt mutatkozhatik bűnösség nélkül is igen nagymértékű közveszélyesség (elmebeteg bűntettes), végül képzelhető a bűnösségnek magasabb mértéke közveszélyesség nélkül is (hivatásbeli súlyos gondatlansági esetek; a párisi törvényszék egy orvost szülés körüli gondatlanság miatt több évi fogházra ítélt feltételesen).

Hasonló a helyzet a bűnösséghez és a közveszélyességhez fűződő állami visszahatás értékelésénél. A büntetés és a biztonsági intézkedés viszonya formulába szintén nem szorítható.

A büntetésnek már fogalmilag is van biztosító eleme és ez csak a gyakorlat eltévelyedése során töredezett le és viszont a biztonsági intézkedést a közfelfogás mindig visszatorlási hatásával együtt értékeli.

Hiszen van oly rendszabály, amely majd büntetés, majd biztonsági intézkedés (elkobzás), sőt egy és ugyanazon konkrét intézkedésbe tudatosan is fonható mind a kétféle reakció.

Ezt a felfogást vallja a mi 1913. évi XXI. t.-c.-ünk is.

Ez a törvény ugyanis, melyről jól megjegyzendő, hogy kifejezetten csak szociálpatológikus alapon közveszélyeseknek és pedig ezek közül is csak a — szélesebb értelemben vett — munkakerülőknek megrendszabályozásáról szól, az ismételten, a szokásszerűen, a súlyos következmények előidézésével munkakerülőket, a szédelgőket, a kitartottakat s egyéb élősködőket a vétség büntetésével sújtja, ha pedig az illetőknek a munkára nevelése és rendes életmódhoz való szoktatása végett szükségesnek mutatkozik, úgy ezeket, mint pedig az olyan más bűntetteseket is, akiknek bűncselekménye munkakerülő életmódjukkal függ össze, dologházba utalja. Ha az ily közveszélyes munkakerülő visszaesik, őt rendszerint dologházba kell utalni és ezt az intézkedést csak akkor lehet mellőzni és büntetéssel helyettesíteni, ha a biró az ő egyéniségéből és az eset körülményeiből azt következteti, hogy a büntetés kitöltése után rendes és munkás életmódot fog folytatni. Ha pedig a

biró úgy találná, hogy az élet, a testi épség, a szemérem vagy a vagyon ellen elkövetett bűncselekmény miatt elítélt munkakerülőben a közveszélyességi elem prevaleál, elrendelheti, hogy az büntetését is dologházban állja ki.

A biró tehát az eset sajátossága szerint majd a bűncselekmény bűnösségi tartalmát, majd a bűntettesnek ártó energiáját értékeli, esetleg pedig úgy a bűncselekmény erkölcsi rosszalását, valamint a társadalom védelmének szempontját juttatja kifejezésre.

Rendkívül érdekes a magyar biró helyzete manap azáltal, hogy a közveszélyesség esetét fel kell ismernie, de miután az annak leküzdésére hivatott sajátos dologház még nincs megszervezve — egyideig még — ugyanazon rendszabály (fogház alkalmazásával kell, hogy büntető és társadalombiztosító feladatának megfeleljen.

A kriminológikusan iskolázott birót, ha intézkedését helyesen hajtják végre, e feladattól nem kell félteni. A szabadság elvonó intézkedés annyira alkalmazékony, úgy extenzitás, mint intenzitás tekintetében annyira egyéniesíthető, hogy az ily biró nem jön zavarba. Csak a kellő látószögből ítélje meg a dolgot.

4. Az 1903 : XXI. t.c.-kel törvényhozásunk nem végezte el a társadalomnak közveszélyes bűntettesekkel szemben való védelme érdekében felmerülő tennivalókat.

a) Előreláthatólag a közel jövőben rendelkezni fog azon megrögzött bűntettesek felől, akik már több súlyos szabadságvesztésbüntetést töltöttek ki és ezután bizonyos rövidebb időn belül újból súlyosabb bűncselekményt követtek el.

Ha megállapítható róluk a szokásszerüség vagy az üzletszerüség és alaposan feltételezhető, hogy kiszabadulásuk után a közbiztonságot újból veszélyeztetnék, a biró őket a szabadságvesztésbüntetésen felül szigorított dologházba utalná. Ha a bűncselekmény elbirálásakor nem utalták a dologházba az ily előéletü s állapotu bűntettest, de ennek szükségét a szabadságvesztésbüntetés végrehajtása alatt észlelik, a bűntettes utólag tett intézkedéssel is szigorított dologházba volna küldhető. A szigorított dologházba való utalás határozatlan tartamra szól, de az három évnél rövidebb és tíz évnél hosszabb nem lehet. Az internáltat az intézet felügyelő-hatósága három év után feltételes szabadságra bocsáthatja, amely-

nek tartama két év. Akit, mint a kedvezményre méltatlant, vissza kell szállítani az intézetbe, annak ott legalább még három évet kellene eltöltenie.

b) Intézkedni kell ezenfelül a pszichopatológikus alapon közveszélyes, bűntetteseknek különböző kategóriáiról.

Az elmebetegeket, továbbá azokat, akiknek elmetehetsége állandóan meg van zavarva és végül, akik kóros elmegyengeségben szenvednek, a ma fennálló szabályok szerint nem tudjuk sem az ő egyéni érdekeiket, sem a társadalom biztonságát megóvó módon elhelyezni. Az e kategóriákba tartozók zöme zárt intézetben való nevelésre szorul és az egyszerű felügyelet alá helyezés aránylag csekélyszámú ily személlyel szemben fog célravezetni. Bizonyos, hogy többféle tipusú intézetet kell majd felállítani és azok szervezése és működése körűl, így már az intézeti rend meghatározásában is, de különösen az őrizet megszüntetése időpontjának meghatározásánál, hogy jelesül mikor bocsáthatók vissza az illetők veszély nélkül a társadalomba, jogászok mellett orvosoknak legalább is paritásos közreműködésére lesz szükség. Az irodalomban felmerült az a terv is, hogy közbülső intézkedés gyanánt munkatelepeket szervezzenek (gyártelepek, mezőgazdasági kolóniák), ahol az illető személy szabad mozgásában nincs korlátozva. Az ily munkatelepek egyszersmind közbenső állomások jellegével is birnának; jelesül ide utalnák a csupán társadalmi felügyelet alatt állókat, ha kell, továbbá a zárt intézetben gondozottakat, ha lehet.

c) Szükséges lesz végül az eljárási szabályoknak gyökeres megváltoztatása is.

Át kell alakítani azokat úgy, hogy az eljárásban a terhelt nem dicsekszik az ügyfél szerepével, hanem őt mint objektumot ítélik meg. Nem szabad, hogy dogmatikus konstrukciók vagy elvhez önmagáért való merev ragaszkodásnak túlzó kinövései útjában álljanak a kitüzött cél megoldásának.

5. Azokkal szemben, akik a büntelési rendszer egyeduralmához ragaszkodva ellenzik a biztonsági intézkedések rendszerének kiépítését, különösen két jelenségre lehet utalni.

Egyik az, hogy a magyar törvényhozás a büntetőnovellában fiatalkoruakra nézve javítónevelés elnevezés alatt már is életbehivott oly rendszabályt, amelynek hivatása egyáltalában nem megtorlás, hanem szociális karakter alakítása, ami

a dolog természete szerint nem történhetik meg előre meghatározott idő alatt. Sőt ennek a rendszabálynak alkalmazása nem is függ bűnösség megállapításától és még kevésbbé a bűnösség bizonyos fokától. És nem tudom, hogy konkrét panaszok merülnének fel a tekintetben, hogy a bíróságok e hatalomkörrel visszaélnének.

A másik: a külföldön elért eredmények. Franciaország kriminalitására a relegácionális törvény végrehajtása, Norvégiában a közveszélyes bűntettesekre vonatkozó 1902. évi törvény alapján szerzett tapasztalatok, Nagybrittaniában a *Prevention of Crime Act* ép oly jó hatást gyakoroltak, amint elméleti és gyakorlati szakférfiak egyaránt dicsérik az Északamerikai Egyesült-Államok egyes országaiban a határozatlan tartamú büntetéssel elért eredményeket.

Azok a reformjavaslatok, amelyeket nálunk is többször behatóan megvitattak, nevezetesen a svájci, a német és az ausztriai büntetőtörvényjavaslatok, úgyszintén azok a tervezetek, amelyek a magyar büntetőtörvény általános részének helyébe lépő jogszabályok felől készültek, a társadalombiztosító intézkedéseknek már egész rendszerét építik ki.

Tíz éve óta nincs jogászi és orvosi kongresszus, amelynek napirendjén a közveszélyes bűntettesek ellen való védekezés problémája ne szerepelne. És a viták és az állásfoglalások megerősítik a mi törvényhozásunk által elfogadott álláspont helyességét és csak termékenyítő ösztönzésül szolgálnak a jövőre.

V. Az iránytadó tényezők csak egyet ne tévesszenek szem elől. Azt jelesül, hogy az államhatalomnak ezzel a fegyelmező és ártalmatlanná tevő munkájával párhuzamosan kell folytatni azt az államhatalmi akciót is, amelynek célja minden személy fizikai, szellemi s erkölcsi egészségének megalapozása, termelőképességének biztosítása és a javadalmak és fáradalmak megnyugtatóbb megoldása.

Nehogy az új törvények a szigor pallosával arra sujtsanak le, aki *nem antiszociális,* hanem csupán *extraszociális.*

Baleset elleni védelem.

Magyarits Ágoston, műszaki főtanácsos, kir. ipari főfelügyelő.

A balesetvédelem ügyének nálunk legfőbb két tényezője az iparfelügyelői intézmény és a balesetbiztosító pénztár. Ez a két intézmény oly szoros kapcsolatban van a balesetvédelem kérdésével, hogy lehetetlen ezzel foglalkozni anélkül, hogy ezekről is megemlékezés ne történjék. Ez előadás is kitér mindakét intézményre annyiban, amennyiben a balesetvédelem kérdésével vonatkozásban állanak.

A baleset elleni védelem eszméje nem régi keletü; 1867-ben vetette fel bizonyos Engel-Dollfus Mülhausenben, aki ugyanakkor egyesületet is alapított az eszme megvalósításának céljából, kimondván egy megrendítő baleset hatása alatt, hogy a munkaadó többel tartozik munkásainak, mint csak a bér kifizetésével.

Az egyesület tagjai mindent megragadtak az eszme megvalósítása és tovább terjesztése érdekében. Saját telepeikre nézve, — mert hiszen az egyesületnek első mintegy 30 tagja mind iparos volt, többnyire fonógyáros — kötelezőnek ismerték el az egyesület által felállított óvszabályok alkalmazását, amit felügyelőik által ellenőriztettek is. Legbuzgóbb egyik felügyelőjük volt, az azelőtti fonógyári igazgató, F. G. Heller, aki maga is majdhogy egy balesetnek áldozatul nem esett. Kifelé a propaganda minden eszközét felhasználták az eszme terjesztésére. Folyóiratot indítottak, pályadíjakat tűztek ki, jutalomdíjakat osztogattak, felolvasásokat és kiállításokat rendeztek. Ez utóbbi célból egy mintaállványt szerkesztettek, amelyen a védőkészülékek szemléltetőleg voltak bemutathatók. Egy ilyen mintaállványt a budapesti technológiai iparmuzeum is szerzett be.

Az egyesület buzgólkodása nem is maradt hatástalan, amennyiben csakhamar Párisban, Rouen-ban és Gladbachban is létesí-

tettek hasonló célu egyesületet teljesen a mülhauseni mintájára. A legszélesebb körre kiterjedő hatást azonban *gyüjteményes kiadásaival* ért el. Ugyanis *1889*-ben összegyüjtve mindazt, ami folyóirataiban fennállása óta egyenként megjelent, tárgy szerint rendezve, könnyen szemlélhető alakban, három nyelvű magyarázó szöveggel kiadta. Ezt a kiadást *1895*-ben már egy másoeik kiadás kisérte.

Ez a gyüjteményes kiadás szolgált majd mindenütt a felügyelők eljárásának alapjául. Ennek alapján kezdték meg működésüket a mi iparfelügyelőink is.

Az egyesületnek a baleset elhárítása terén az eljárása az volt, hogy a már meglévő gépeken igyekezett a gép által okozott balesetből vont tanulság alapján oly változásokat eszközölni, amilyeneket hasonló baleset megelőzésére alkalmasnak vélt. Rendszerint a baleset közvetlen okául szolgáló gépalkatrészt igyekezett valamely alkalmas módon eltüntetni vagy hozzáférhetetlenné tenni. Alkalmaztatott a gépek különleges természetének, rendeltetésének megfelelő védőkészülékeket. Röviden szólva mindazt, amit csak a balesetek alkalmával szerzett tapasztalatokból folyólag célszerűnek vélt.

Gyökeresebb átalakításokat azonban nem igen eszközöltetett, amint hogy nem is eszközölhetett, minthogy erre a talaj még nem volt előkészítve. Mindazonáltal buzgalmában néha a lehetetlenséggel határos követelménnyel is lépett fel. Ez annak tulajdonítható, hogy nem igen válogatott a javaslatok elfogadásában. Bárkitől jövő jóhiszemű javaslatot szívesen fogadta. Így azután megeshetett, hogy néha az a szakszerűségnek híjával volt. Ilyen volt az ügy körül buzgólkodóknak az a kedvenc eszméje, amely a működésben lévő gépek hirtelen megállítását célozta. Ez, noha a lehetetlenségek közé tartozik, tetszetősségénél fogva mégis sok hívet szerzett magának. Nálunk is vannak hívei a mai napság is. Ami nem is épen csodálandó, mert sok esetben tapasztalhatták, hogy a gépezet azonnali megállításával, a baleset, vagy legalább annak végzetes kimenetele megakadályozható lett volna.

Ez az, ami azonban elérhetetlen. Ép ezért ez előadás ezzel a kérdéssel kissé behatóbban foglalkozik, mint tárgya egyéb kérdéseivel.

A mozgó tömeg energiájának a törvényéből ismeretes ugyanis, hogy ha az ezen tömegben felhalmozott munkát

aránylag igen rövid úton akarjuk legyőzni, akkor ép ezen arányban növekedő nagy erőre van szükség. Ez az erő ily módon oly nagyra is növekedhetik, hogy annak hatása rombolásban nyilvánul. Ha ugyanis ez az erő elérte azt a határt, amelyen túl az alkalmazásba vett anyag már nem bir ellenállani, a rombolás kikerülhetetlen.

Ha emellett még figyelembe vesszük, hogy ugyancsak az említett mechanikai törvényből folyólag a legyőzendő munka a tömeg nagyságával arányosan, annak sebességével azonban már négyzetesen növekedik, tisztán áll előttünk, hogy ott, ahol csak valamivel nagyobb sebességről van szó, igen hamar elérjük azt a határt, amelyen túl a tömegeknek mozgásukban való feltartóztatása kárral, sőt veszéllyel jár.

Ezek a mechanikai hatások nyilvánulnak meg vonatok összeütközésénél. Ezen esetekben ugyanis a vonat által képviselt tömeg az ütközők rúgói által megengedett kis úton kényszeríttetik megállásra, innen eredőleg lép fel az ellenálló erő romboló hatása.

Így van ez a forgó tömegeknél is. A gépeknél leginkább ilyenekkel találkozunk. Itt is ugyanazon mechanikai törvények érvényesülnek, melyek hatása az egyenesben mozgó vonattal példáztatott. Itt azonban még súlyosbodik a helyzet azáltal, hogy a mozgó tömegben rejlő eleven erőn kívül még röpítő erők is lépnek fel, amelyek törés esetén igen erélyesen szoktak érvényesülni és a kerékrobbanás néven ismeretes veszedelmet idézik elő. Kerékrobbanások leggyakrabban hengerművekben szoktak előfordulni, minthogy ezekben igen gyakori az eset, hogy a gyorsan forgó lendítőkeréknek hirtelen fellépő nagy erő állja útját.

Ezek után nem szorul további erősítgetésekre, hogy csak valamelyest gyorsabban járó gépet is rögtönösen megállítani nem lehet. Már most ha figyelembe vesszük, hogy a modern géptechnika mind gyorsabban járó gépeket állít alkalmazásba, azonnal kitűnik a gépek rögtönös megállítására való törekvés hiusága.

Rögtönösen tehát nem lehet egy forgó tömeget megállítani, azt csak fokozatos lefékezéssel lehet nyugalomba hozni. Ez pedig ha bármi hatásos is, mégis megenged annyi fordulatot, hogy ezalatt a szerencsétlenül járt már túl van mindenen, mire a gép megáll.

Dacára azonban ennek, a mülhauseni gyüjteményes kiadásban is ismertetve van egy rögtönösen megállító készülék. Nálunk is mutattatott be egy ilyen a technológiai muzeumban, a *Palencsár-féle.* Ezzel a kiküldött vizsgáló-bizottság előtt kísérlet útján bizonyosodott be, hogy baleset elleni védelemre nem alkalmas.

* * *

A baleset elleni védelem propagálásának eredményeképpen csakhamar a törvényhozások elé került a kérdés, úgy, hogy a baleset elleni védelem egyéb munkásvédelmi kérdések kiegészítéseképpen állami feladattá vált.

Nálunk az *1893 : XXVIII. t.-c.* megalkotása alkalmáva foglalkozott a törvényhozás az ipari alkalmazottak baleset elleni védelmének kérdésével. Ugyanezen t.-c.-ben rendelkezett az iparfelügyelőkről is. A magyar iparfelügyelet ugyan korábbi keletü ezen törvénycikk életbe lépésénél. Ugyanis a gyárvizsgálatokra vonatkozólag, ami egyik legfőbb feladatát képezi az iparfelügyelőknek, már az *1884 : XVII. t.-c.*-be foglalt ipartörvényben találunk rendelkezéseket. Ezen t.-c. *121. §-a* ugyanis kötelességévé teszi az iparhatóságoknak, hogy a gyárakat kiküldöttjeik által évnegyedenként legalább egyszer megszemléltessék azon célból, hogy a törvény rendelkezéseinek megtartásáról meggyőződést szerezzenek.

Egyben felhatalmazást ad a miniszternek, hogy a fővárosban és a vidék jelentősebb ipari gócpontjain külön közegeket is megbízhat a gyárak vizsgálatával.

Ugyancsak ez a szakasz rendelkezik arról is, hogy a gyárvizsgálatokkal megbízott közegek jelentései megfelelő alakban évenként nyilvánosságra hozassanak.

Ezzel tehát már az iparfelügyelői intézmény alapja lerakatott és az iparfelügyelői évi jelentés is törvényben gyökerező erőt nyert. Tulajdonkép tehát ez volt az első törvényhozási intézkedés Magyarországon az iparfelügyelői intézmény megteremtésére.

Mindemellett nem az érintett törvényszakasz rendelkezései vezettek a magyar iparfelügyelői intézmény létesítésére. Már az *1882.* évben van az akkori földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek 3 szakközege, akik iparfelügyelő

néven szolgáltak. Ezek azonban korántsem voltak a mai értelemben vett iparfelügyelők. Az akkor nagy hévvel megindult iparfejlesztési mozgalom tette szükségessé, hogy a kormány néhány szakközeget vegyen maga mellé, kik által rendelkezéseit közvetíthesse az iparfejlesztési intézményekkel. A részükre ez időben kiadott szabályzat szerint tartozott minden egyes iparfelügyelő a részére kijelölt kerületben a háziipar egyesületek működését éber figyelemmel kisérni, ezeket szóval és írásban szaktanáccsal támogatni; a tanműhelyeket rövid időközökben meglátogatni s ott a tanítás menetéről és irányáról alapos meggyőződést szerezni s tapasztalatairól a minisztériumot értestíeni. Tartozott továbbá a háziipari egyleteket, a társadalmi érdekeltség felkeltésében támogatni, valamint a területébe eső népipart figyelemmel kisérni, s ennek fejlesztése érdekében a szükséges javaslatokat előterjeszteni.

A munkásvédelemre tehát még egyáltalán nem terjedt ki a figyelmük, annál kevésbbé a baleset elleni védelemre. Működésükről szóló évi jelentéseikben a felügyeletükre bízott iskolákban elért eredményekről számolnak be, az iparfejlesztési hitelből engedélyezett összegek hováfordításának ellenőrzéséről és új telepek keletkezéséről emlékeznek meg. Szóval *az iparfelügyelők az iparfejlesztés tényezői; ellenőrző, véleményező szakközegek.* Innen származik az iparfelügyelőknek az iparfejlesztés terén való felhasználása, úgy hogy még mai szervezetükben is kötelesek közreműködni az iparfejlesztési teendőkben, amire vonatkozólag a később életbe léptetett iparfelügyelői törvény is tartalmaz rendelkezéseket (1893: XXVIII. t.-c. 13. és 32., 33., 34. §§.) Ez bizonyos részről több izben kifogásoltatott is, minthogy e részről nem tartják összeegyeztethetőnek, hogy az elsősorban és főként munkásérdekek képviseletére hivatott iparfelügyelő egyben iparfejlesztési szakközeg is legyen.

Az 1883: XVII. t.-c. emlitett szakasza értelmében végzendő gyárvizsgálatok csak az *1887.* évben rendszeresíttettek. Eddig is végeztek ugyan az iparfelügyelők gyárvizsgálatokat, leginkább az állami kedvezményekről szóló törvény (181. évi XLIV. t.-c.) végrehajtása közben, ez azonban nem munkásvédelmi, hanem iparfejlesztési tekintetből történt. A munkásvédelmi érdekek megóvása tekintetéből végzett gyárvizsgálatok csak az említett évtől kezdve lépnek előtérbe. *A baleset*

elleni védelem terén is ekkor tétetnek meg az első lépések. A balesetvédelem ugyanis mindenkor szoros kapcsolatban áll az általános munkásvédelemmel. A balesetvédelem terén a mi iparfelügyelőinknek is a mülhauseni egyesület említett gyüjteményes kiadása szolgált utmutatásul. A gyárvizsgálatokra nézve egyébként ekkor a következő elvek voltak irányadók. Első és főfeladata volt az iparfelügyelőnek elősegíteni és ellenőrizni a létező ipari törvényhozás általános keresztülvitelét és végrehajtását; második feladata az ipari törvényhozás fejlesztését és tökéletesbülését az idevonatkozó viszonyok tanulmányozása által előkészíteni, illetőleg lehetővé tenni; s végre harmadszor a közegészséget és közbiztonságot nemcsak tekintettel a gyárakban alkalmazott munkásokra, hanem általában s jelesen a gyártelep szomszédjaira is előmozdítani. — Az eljárás tehát inkább kisérlet, mint rendszeres ellenőrzési tevékenykedés jellegével birt. — Végrehajtás tekintetéből az iparfelügyelőnek semmi hatásköre nincs. Észleleteiről jelentéseit közvetlen a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter elé terjeszti, ki a szükségesnek mutatkozó intézkedések megtétele iránt a másodfokú iparhatóságok útján *rendelkezett.* Az iparfelügyelői *évi jelentést* is a minisztérium kebelében készitették el. Pontos balesetkimutatás készítése ekkor még teljes lehetetlen, megfelelő törvényes intézkedés hiánya miatt. Pedig hát a sikeres baleset elleni védelemnek ez az első feltétele. Ezen a helyzeten némileg segített az időközben életbe léptetett betegsegélyző törvény (1891 : XIV. t.-c.), amennyiben a betegsegélyző pénztárak közlései alapján az iparban előforduló balesetek már inkább nyilvántarthatóvá váltak. Jelentősége azonban ennek iparfelügyeleti szempontból nem sok volt, minthogy elkésve értesült az iparfelügyelő a balesetekről, úgy hogy értesülése intézkedés alapjául nem szolgálhatott.

Tulajdonképeni baleset elleni védelemről csak az ipari-alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőkről szóló *1893 : XXVII. t.-c.* életbe lépte után lehet szó. Ezen törvény 1894. évi március hó 27-én lépett életbe.

Ezen törvény mindjárt az *1. §-ban* egész általánosságban kimondja, hogy a munkaadó köteles ipartelepén mindazt létesíteni és fentartani, ami, tekintettel a telep és az üzem minőségére, annak követelményeihez képest az alkalmazottak

életének, testi épségének és egészségének lehető biztosítása érdekében szükséges.

Ezután 9 pontban sorolja fel azon általánosabb érvényű rendelkezéseket, amelyeknek betartását minden munkaadóra nézve kötelezővé teszi. Ezek mélyedések elkerítésére, hajtó- és fogaskerekek elburkolására, körfürészek, gyalu-, maró-, és köszörülő gépeknek védőkészülékkel való ellátására, a gépek kenésére és a hajtószíjak kezelésére, liftek hordképességének megállapítására és fogókészülékkel való ellátására, tűzbiztonsági intézkedésekre, világítás és szellőztetésre, mérges anyagok kezelésére és köt- és gyógyszerek tartására vonatkoznak. Felhatalmazza a ker. minisztert, hogy szükséghez képest rendeleti úton is életbe léptethessen hasonló természetü óvrendszabályokat.

A 2. §. amely büntető szankcióval is bir, az iránt intézkedik, hogy a munkások az óvrendszabályokhoz alkalmazkodjanak és azt megtartsák. Ennek a szakasznak azonban a gyakorlatban nem igen szoktak érvényt szerezni.

Intézkedik továbbá a törvény a baleseteknek az illetékes ker. iparfelügyelőhöz való bejelentése iránt (1893: XXVIII. t.-c. 7. §.).

Az iparfelügyelő ezen törvény értelmében (28. §.) a gyárvizsgálatok alkalmával észlelt hiányok pótoltatása iránt közvetlenül intézkedik, ha pedig rendelkezésének eleget nem tesznek, vagy ha törvénybe ütköző mulasztást talál, a további eljárás megindítása végett közvetlen keresi meg az illetékes hatóságot.

Bizonyos részről kivánatosnak vélik, hogy az iparfelügyelők büntető joggal ruháztassanak fel eljárásaik hatásosabbá tétele céljából, felsőbb helyen azonban ezen lépést nagyon is megfontolandónak vélik.

Ha valamely ipartelepen oly óvintézkedés tételének szüksége merül fel, amely az általánosabb érvényű óvrendszabályok körén kívül esik, amelyekre nézve tehát általánosan kötelező rendelkezések fenn nem állanak, a gyárvizsgáló iparfelügyelő szakértelmére van bízva, hogy miként intézkedjék. Érdekes, hogy a mi törvényünk (28. §.) az esetben kötelességévé teszi az iparfelügyelőnek, hogy kivánatra az általa elrendelt védőkészülékekről vagy berendezésről szaktervet készítsen, még pedig díjtalanul.

Iparfelügyelőinknek a baleset elleni védelemre vonatkozó intézkedéseinél, miként már említve volt, a mülhauseni egyesület gyüjteményes kiadása szolgál alapul. Ennélfogva iparfelügyelőink módszere is azonos a mülhauseni egyesületével. Ezek is a már meglevő gépeken igyekeznek a gép által okozott balesetből vont tanulság alapján oly változtatásokat eszközölni, amilyeneket hasonló balesetek elhárítására alkalmasnak vélnek. Gyökeresebb átalakításoktól rendszerint tartózkodnak. Eljárásuk közvetlen hatásaként tehát mélyebbreható átalakító hatás nem is várható. Az ilyen foltozgató munka eredményeként a gépekre rákerülő védőszerkezetektől, minthogy azok utólag alkalmaztatnak a gépekre és így azokkal szerves egészet nem képezhetnek, azoktól hatásos védelmet nem igen lehet várni. Jó, ha még újabb veszedelmet nem rejtenek magokban, de a legtöbb esetben akadályozzák a munkást rendes munkája végzésében, miért is nem ritkaság, hogy a munkások működésen kívül helyezik vagy eltávolítják.

Ezzel szemben el kell azonban ismerni, hogy a gyárvizsgáló iparfelügyelőknek sok nehézséggel kell megküzdeni a védőkészülékek alkalmaztatása körül. El is tekintve a munkaadók, sőt néha a munkások ellenállásától, már a törvény is nagy körültekintésre és óvatosságra készteti őket e tekintetben. Ugyanis a törvény idevágó szakasza (1893: XXVIII. t.-c. 28. §.) kimondja, hogy a baleset védelmi intézkedések fölösleges költségek mellőzésével foganatosítassanak és hogy az erre vonatkozólag szükségessé váló szaktervek díjmentesen készíttessenek el. Emellett a kereskedelemügyi miniszter később rendeletileg intézkedett (55.665/913. K. M.), hogy a kereskedelmi forgalom tárgyát képező védőkészülékek alkalmazásának elrendezésénél azok névleg meg ne neveztessenek, hanem a rendelkezés csak általánosságban történjék, hogy a rendelkező az érdekeltség gyanujába ne keveredjék.

Az elért eredmények ezekhez képest nagyon szerények is voltak. Nagyobb lendületet mint mindenütt, úgy nálunk is, a baleset elleni biztosításról szóló törvény életbe léptetésével nyert az ügy (1907 : XIX. t.-c.). Ez ideig ugyanis a munkaadók legnagyobb részt úgy igyekeztek az iparfelügyelő rendelkezéseinek eleget tenni, hogy a rendelkezés betűszerinti értelmének valahogy elég legyen téve, hogy azonban eredménye is legyen a rendelkezésnek, arra egyáltalán nem

nagy súlyt helyeztek. A baleset elleni biztosításról szóló törvény azonban anyagi érdekeltség révén szorította a munkaadókat megfelelő védőkészülékek alkalmazására. A biztosítási járulékok ugyanis veszélyességi fokozatok szerint vettetnek ki, úgy, hogy a nagyobb biztonsággal berendezett gyárak alacsonyabb, míg a biztonság alacsonyabb fokán álló gyárak magasabb veszélyességi fokozatba soroztatnak.

E törvény ellen balesetvédelmi szempontból csak azt az egy kifogást lehet tenni, hogy azon intézkedésével (1907 : XIX. t.-c. 84. §.), amellyel az 1893: XXVIII. t.-c.-nek a balesetek bejelentésére vonatkozó szakaszát (1893: XXVIII. t.-c. 7. §.) hatályon kívül helyezi, elütötte az iparfelügyelőket annak a lehetőségétől, hogy a balesetek körülményeiből levonható tanuságoknak birtokába juthassanak. Azzal azonban, hogy a munkaadókra nézve a baleset elleni védelmet pénzkérdéssé tette, a baleset elleni védelemre gyökeres hatást gyakorolt.

Ezzel a baleset elleni védelem problémája a gépkonstruktőrök és más gyárberendezők kezébe került. Ezeknek működési szabadságát e tekintetből mi sem korlátozta. Ezekre nézve csakis a szabadverseny szabályai mérvadók. Akik tehát tudták, hogy azoké a tér, akik a probléma megoldása tekintetéből a legjobbat tudják nyujtani. A kérdést nagyrészben fényesen meg is oldották. Megoldották ugyanis annyira, amennyire az a technika jelen fejlettsége mellett megoldható volt és biztos kilátást nyujtanak arra nézve, hogy a technika haladásával a kérdést egyéb részeiben is teljes tökéletességgel meg fogják oldani.

Erre a fényes eredményre pedig az vezetett, hogy elhagyva a kicsinyes toldozgatás által javító eljárást, a gyökeres átalakítás terére léptek. Ebben nagy segítségükre volt a technikának a legutóbbi időkben tett óriási haladása.

A kérdés egész komplexumával itt nem foglalkozhatom, hogy azonban azt mégis közelebbről megvilágítsam, kiragadok egy részletet, hogy azzal behatóbban foglalkozzam. Kiragadom a transzmissziókban rejlő számtalan veszedelem ellen való védekezés módjait. Már a mülhauseni egyesületnek a balesetek elhárítása terén követett eljárásának ismertetése alkalmával történt említés arról, hogy úgy igyekeztek a gépek által okozható baleseteknek lehetőleg elejét venni, hogy a veszélyesnek mutatkozó alkatrészt valami módon eltüntették,

vagy hozzáférhetetlenné tették. Ehhez képest transzmissióknál leginkább azok kiálló részeit, mint amilyenek az ékfejek, csavarfejek, igyekeztek eltávolítás, elsülyesztés, elburkolás által eltüntetni. Ez azonban a legtöbb esetben nem vezetett kielégítő eredményre s még jó volt, ha a védekezésnek az a módja újabb veszedelmeket nem rejtett magában. Ezen legtöbbnyire megtörött a legjobb igyekezett. És ez a kérdés amint pénzkérdéssé vált, fényes megoldásra talált. Oly gyökeresen oldatott meg a kérdés, hogy többé annak semmiféle alkatrésze balesetet nem okozhat. Nem fenyegeti többé a munkást balesettel a tengelykötések, állítógyűrűk kiálló csavarfeje; a szíjkorongok kiálló ékfeje; a hajtószíj feltétele, a fogaskerekek foga és a transzmissziók egyéb veszélyesnek ismert alkatrésze. Ezen egy csapással segítettek azzal, hogy az erőközvetítésnek ezt a régi módját teljesen elvetették és áttértek egy új rendrendszerre, amelyet a németek einzel mótor szisztemának neveznek. Ez a rendszer az elektromos erőátvitelnek azon módjában áll, hogy minden egyes munkagépet külön megfelelő méretű elektromótorral látnak el. Emellett nem csak, hogy kiküszöbölhetők a régebbfajta transzmissziók összes hátrányai, de könnyű kezelhetőség mellett még az üzemet is gazdaságosabbá teszik. Ugyanis a régebbfajta transzmisszió alkalmazása mellett az üzemgépet, ha csak egy munkagép is volt beiktatva a hajtásba, működésben kellett tartani és a tetemes erőt fogyasztó tanszmissziókat sem lehetett kikapcsolni. Úgy, hogy rendszerint erőgép és transzmissziók állandó üzemben, tartattak ami tetemes erőfogyasztással járt. A munkagépmótor ellenben csakis addig jár, amíg azt a munkagép igényli. A megállított mótor energiát nem fogyaszt. Tehát ideális transzmisszió. Kezelése sem jár nagyobb nehézséggel, mint egy elektromos világító testnek az áramkörbe való bevagy kiiktatása. Különösen alkalmassá tette az elektromos erőátvitelt ezen alkalmazásra a forgóáramú elektromótorok fellépése. Ezeknek ugyanis sem komutátoruk, sem csusztató gyűrűjeik nincsenek, úgy, hogy a szikraképződés teljesen ki van zárva és kopásnak vagy egyébként elhasználódásnak kitett alkotórészük alig van. Két csapon nyugvó zárttérben forgó belső alkatrészből áll. Balesetet tehát sem szikrázással, sem mozgóalkatrészekkel nem idézhet elő. Előnye még a mi baleset elleni védelem tekintetéből szintén számottevő tényező,

hogy a munkagép a világításnak legmegfelelőbb helyzetbe állítható, nem kell alkalmazkodnia a transzmisszió tengelyirányához és hogy szíjerdejével nem fogja fel a világosságot. A megoldás tehát teljes, tökéletes. Azon körülmény, hogy a munkaerő áttételének és elosztásának ezen újabb módja amellett, hogy a balesetvédelmi kivánalmakat teljes mértékben kielégíti, még gazdasági előnyöket is nyujt, biztosíték arra nézve, kogy az erőátvitel és elosztás ezen újabb módja csakhamar tért foglal és a régebbtajta transzmissziót mind szűkebb körre fogja szorítani.

Hasonlóképen áll a dolog a mótoroknál, amennyiben a löketes mótorok sok mozgó alkatrészétől eredő balesetek a gőz- és egyéb turbinák alkalmazásával küszöbölhető ki, a transzmisszióknál ismertetett tökéletességgel. A munkagépek köréből és több nyert balesetvédelmi szempontból hasonló tökéletes megoldást (szivattyúk, kompresszorok) és ami a legnevezetesebb, hogy ezen megoldások egyben üzemi tekintetből is haladást, fejlődést jeleznek. Ahol ilyen gyökeres megoldása a kérdésnek egyelőre nem is volt lehetséges, annyi mégis eléretett, hogy a védőkészülékek szerves összefüggésbe hozattak a gépekkel, úgy, hogy azok el nem távolíthatók, üzemen kívül helyezésük sem szükséges, minthogy ebben az alakjukban nem akadályozzák a munkát. Mindezek biztató jelek arra nézve, hogy a géptechnika fejlődésével mind szélesebb körben nyer a baleset elleni védelem ilyen gyökeres megoldást.

De vajjon mind ez elérhető lett volna-e, ha nem lettek volna, akik a felvetett eszmét oly kitartó hévvel propagálták és ha a közigazgatás hivatott közegei a veszélyesnek felismert állapotok megszüntetésének, kiküszöbölésének állandó sürgetésével a kérdést felszinen nem tartják? Aligha. Ennélfogva ha eljárásuknak, működésüknek közvetlenül nem is lehetett gyökeres átalakitó hatása; hogy ez a gyökeresebb átalakulás bekövetkezhetett, arra ők készítették elő a talajt.

Magyar állampolgárok jogvédelme a külföldön.

Dr. Márffy-Mantuano Rezső, kereskedelemügyi min. osztálytanácsos, egyet. m. tanár.

Egy csomó feladat hárul az államra határain kívül is. Nem bocsátkozom e feladatok részletezésébe. Ép oly kevéssé meríthetők ki, mint az állam feladatai egyátalában. Valahogy a közelebbi meghatározás kedvéért csoportosítva azt mondhatjuk, azokat vagy az állam önfentartási, vagy hatalmi érdekei diktálják, igen gyakran egyszerűen a honpolgárok közötti szolidaritásból folynak.

E feladatok következménye, hogy ha átlépjük is az ország határait, az államhatalom nyomasztó súlya felettünk és támogató karja mellettünk nem szünik meg, csupán más formákat ölt.

Ott van az uralkodó az ő személyét képviselő nagykövetében, ott van a kormány a diplomáciai képviseletben és így tovább ott van a főszolgabiró, a körjegyző stb. is, csakhogy konzulnak hívják.

Egy-egy orgánum nagyon sok funkciót teljesít, sok belföldi hivatalnokot helyettesít. Amint látni fogjuk, a konzuli hivatalban nagyon sok minden folyik össze. Bátran elmondhatjuk, nincs a belföldnek egyetlen orgánuma sem, amely sokoldaluságban a konzulátussal mérkőzhetnék, ahol pedig gyakran egyetlen hivatalnok — és dicséretükre legyen mondva — általában egy-egy kiváló hivatalnok babrál az ezerféle teendők között.

S mind e feladataikat nem könnyű körülmények közt teljesítik, mert ma már minden állam fenségjogai közé sorolja,

hogy területén más állami hatalom ne gyakoroltassék vagy legalább is az ő engedélyével.

A külképviseleti orgánumok minden tevékenységét tehát féltékeny, argus szemekkel ellenőrzik a működési terület állami hatalma, társadalma és politikai pártjai.

Minden a külföldre küldött orgánum csak az illető állam hozzájárulásával kezdheti meg működését, ami a diplomáciai képviselőknél azok elfogadásában, a konzuloknál pedig az exequatur megadásában nyilvánul.

E mellett egyik állam se mond le egyszer s mindenkorra saját területén szuverén jogainak gyakorlásáról, s ha arra ok adódik, pl. komoly kifogások merülnek fel a követ személyével szemben, vagy pedig háborus viszonyok miatt a követ alkalmatlanná válik, minden állam fenntartja a jogot, hogy a követeknek az útleveleit visszaadhassa, ami visszautasításukat jelenti, a konzuloktól pedig a működési engedélyt, az exequaturt megvonhassa.

Tán a külügyi orgánumok működésének eme nehézségei az okai részben annak, hogy a külügyi képviselet tevékenységét igen gyakran mint valami magasabbrendüt fogják fel.

Végül is valamely életpálya és feladat elbirálása izlés dolga s nem is kivánatos, hogy mindnyájan egy és ugyanazért lelkesedjünk. Sokkal jobb, hogy minden életpályának meg vannak a maga lelkes munkásai, akik azt mint az állami életben egyik legfontosabbat s legnehezebbet fogják fel.

A külügyi szolgálatnak e felmagasztalása csak akkor esik kifogás alá, amidőn azzal jár együtt, hogy azt érdeklődésünk, komoly figyelmünk és tanulmányaink köréből kikapcsoljuk.

Erre nincs ok, mert a külügyi orgánumok működése se rejtélyes, se közömbös nem lehet. Ez odavezet, hogy úgy az ország, mint a támogatásra szoruló egyes állampolgár kárára tájékozatlanul állunk, mihelyt a külföldről van szó, s a külügyi orgánumok működése komoly vizsgálat és ellenőrzés hijján — amint említettem — majd felmagasztaltatik, majd lekicsinyeltetik, szóval nem biráltatik meg helyesen.

Államjogi kérdések.

Kezdjük a külföldön is érvényesülő állami szervek legmagasabbikával, az államfővel.

Minden állam alkotmánya határozza meg, hogy ki van hivatva valamely állam nevében eljárni.

Monarchikus államokban átalában, de nemcsak itt, hanem köztársaságokban is, pl. Franciaországban, az államfő teljhatalommal képviseli az államot. Cselekedetei jogokat szereznek s kötelezettségeket rónak az államra, ő köti a szerződéseket, izeni a háborut, fogadja és küldi a követeket.

Igy van ez minálunk is, s a magyar királynak külügyi felségjogai semmivel se terjednek messzebbre, mint a legalkotmányosabb angol királyé.

E jogait az uralkodó átalában a külügyminiszter által gyakorolja, aki külön megbízás nélkül is mint az uralkodó képviselője szerepel.

A külföld is ennélfogva az érintkezést az államfővel, illetve kormányával a külügyminiszter s a később ismertetendő diplomáciai közegek útján folytatja.

Arra, hogy a most jelzett szervek minő más, az alkotmány által előírt orgánumok hozzájárulásához vannak kötve, nevezetesen, hogy pl. nálunk a külügyminiszter a külügyeket a két állam kormányával egyetértésben tartozik vinni, a külföldnek nem kell tekintettel lenni, mert nem vizsgálhatja, hogy ily megegyezés tényleg létrejött-e?

Az alkotmány által előírt oly korlátozásokra azonban, amelyek külön a külföld által is észlelhető aktusban nyilvánulnak, pl., hogy valamely szerződés elnyeri-e az országgyűlés hozzájárulását, a külföld is tudomást vesz, illetve azokkal számol; mert végeredményben a külföldre se közömbös, ha az államfő vagy kormánya e tekintetben túllépi jogait.

Az államfő bizonyos területekre vonatkozólag képviseleti jogait másra (alkirály, régebben nálunk a nádor) ruházhatja, erre azonban nálunk ez idő szerint nincs példa. A gyámkormányzó stb. komplikált kérdéseit ez alkalommal érinteni nem akarom.

Háborúban a katonai s a várparancsnok szoktak bizonyos önállósággal tárgyalni.

Az államfő külföldön az exterritorialitást a legteljesebb mértékben élvezi (a sérthetetlenséget, a külföldi biróságok nem illetékesek reá nézve, az adó- s illetékmentességet, szabadon érintkezik államával futárok, számjeles táviratok útján).

A diplomáciáról.

Maguk az államfők, illetve külügyminiszterek ritkán lépnek közvetlen érintkezésbe, az érintkezés közvetítésére a diplomácia szolgál.

A diplomáciai személyzet összesége az államok nemzetközi érintkezésénél működő egyéneknek. Diplomáciai jellegük abban rejlik, hogy az államot képviselik, nemcsak annak alkalmazottjai, mint pl. a konzulok.

E személyzetből úgy a nemzetközi jogállás, mint a megoldandó feladatok fontossága szempontjából kiválnak az egyes missziók élén álló egyének vagy a külön megbízásban eljáró diplomaták (ünnepélyességi követek).

A külügyminiszter néha szintén a diplomáciai személyzethez szokott soroztatni. Bármily döntő befolyása van is azonban a külügyekre, a diplomáciai személyzethez tényleg nem tartozik.

A követküldés joga és a követelfogadás kötelezettsége ma már annyira természetes, hogy szerződésileg csak amaz államokkal szemben szokott biztosíttatni, amelyekkel az érdek- és jogközösség nem oly nyilvánvaló (Kina) vagy amelyeknek a függetlensége még kérdés tárgya (az 1878-iki berlini szerződés biztosította pl. a dunai fejedelemségek részére).

Félszuverén államokat a képviselet e joga nem illeti meg, államszövetségben átalában minden állam képviselteti magát, szövetséges államokban ellenben csak az államok összesége (sem az északamerikai, sem a svájci tagállamok, pl. nem küldenek követeket, a német tagállamok közül egy-egy igen).

Az az állam, amely a követeket elfogadni vonakodik, kívül helyezi magát az államok közösségén s a nemzetközi jog oltalmán is.

Minő közegek által képviseltesse magát a külföldön valamely állam, végeredményben, mindegyiknek saját ügye. A nem-

zetközi gyakorlatban azonban oly szabályok képződtek ki, amelyek alól diszpenzálni magukat az államok meg se kisérelték.

A követ rangfokozatát tehát a követet küldő állam határozza meg. A gyakorlat azonban ez idő szerint az: hogy az európai udvarok a viszonosság elve alapján állanak és egyenrangú követek által képviseltetik magukat.

A követeknek eleinte csak egy osztálya volt, az aacheni kongresszus négy osztályba foglalta őket: nagykövetek, követek, miniszterrezidensek és ügynökök osztályába. Az első három megbízólevele a követet küldő államfő részéről a követet elfogadó államfőhöz intéztetik, az ügynököké külügyminisztertől külügyminiszterhez.

A nagykövetek az államfő személye képviselőjének tekintetnek. E megkülönböztetésnek azonban manapság nincs más jelentősége, mint hogy a nagykövetek a fogadásoknál megkülönböztetett kitüntetésekben részesülnek.

Az első osztályba tartozó pápai követek legátusoknak, nunciusoknak, a második osztályba tartozók internunciusoknak neveztetnek s e követek rangbeli elsőséget élveznek a saját osztályukban. Régebben különben a Konstantinápolyban akkreditált császári követ is internunciusnak neveztetett.

Ausztria-Magyarországot a külföldön részben nagykövetek, részben követek, részben miniszterrezidensek képviselik.

Megtörtént a multban, hogy egy követ képviselt egy udvarnál több államot, újabban erre csak akkor van eset, ha valamely állam képviselőjét a másik államé (pl. diplomáciai vagy háborús konfliktusok esetén) ideiglenesen helyettesíti.

Előfordul azonban az, hogy valamely állam ugyanamaz egyén által képviselteti magát több udvarnál. A berlini osztrák-magyar nagykövet pl. követi minőségben képviseli Ausztria-Magyarországot a mecklenburg-schwerini, mecklenburg-strelitzi, oldenburgi és braunschweigi udvaroknál, a hanzavárosoknál. Kinát, Sziámot egy-egy követ képviseli Bécsben és Berlinben.

Kérdés, vajjon valamely állam azt a személyt, aki által a másik állam képviseltetni akarja magát, köteles-e elfogadni?

E tekintetben az általános nézet az, hogy egyik állam se tartozik akkreditálni oly követet, akinek a személye ellen

kifogás tehető. E kifogások igen finom természetüek lehetnek. Vonatkozhatnak a követ politikai multjára, családi viszonyaira, sőt származására, egyátalában minden oly körülményre, amelyek a követ egyéniségét az elfogadó udvarnál kedvezőtlen színben tüntetik fel.

Hogy a követ el nem fogadásából származó kellemetlen helyzet és bonyodalmak elkerültessenek, az a szokás honosodott meg, hogy e kérdések a követ elküldése előtt már tisztáztatnak.

A diplomáciai képviselők — bármely osztályba tartozzanak is — a követeket megillető jogokban egyformán részesülnek. A bécsi reglement és az aacheni jegyzőkönyv egyiknek se biztosít a másik felett semmiféle előjogot, csak a fogadási szertartásokban van különbség.

Az államoknak egy udvarnál akkreditált képviselői (Martens szerint a félművelt államok nem sorolandók ide) a diplomáciai testületet alkotják.

A követek ugyanamaz osztályában a diplomáciai képviselők rangsorozatát a notifikáció (a kiküldetés közlésének) időpontja állapítja meg s a rangsorban a legidősebb a doyen.

E testületnek — eltekintve attól, hogy doyenje meg van határozva — semmiféle szervezete nincs.

A diplomáciai testületet, mint egészet érdeklődő kérdéseket a doyen veti fel és ez szerepel ünnepélyes alkalmakkor szóvivő gyanánt. A diplomáciai testület szerepe különben csak kivételes s csak azokra az esetekre szorítkozik, amidőn valamely általános érdek forog szóban, pl. valamely állam a követek jogait megtámadja.

A követség személyzetéhez mindazok tartoznak, akik hivatalos teendők végzésére a küldő állam által melléje rendeltetnek. Ilyenek: a követségi tanácsos, titkár, attaché, tolmács, fordító, kancellár, futár s még egyéb irodai személyzet.

Szerepelnek még bizonyos ügyek elintézésénél biztosok, nyilvános és titkos ügynökök.

A biztosok egyes ügyek elintézésére küldetnek, amelyek nem a fejedelemmel tárgyaltatnak, pl. határrendezésekhez. Személyük és papirosaik sérthetetlensége ezekre vonatkozólag is elismertetik, még hogy ha nincs is diplomáciai jellegük.

Ha valamely követ működésében akadályozva van (pl. szabadságra megy, ideiglenesen visszahivatik stb.), a követség-

nek rangban legidősebb hivatalnoka helyettesíti. Ez azonban a diplomáciai testületben nem foglalja el főnöke helyét, hanem az ügynökök után sorakozik. Ezek a helyettesek ügyvivőknek (charges d'affaires) neveztetnek s igen gyakran jutnak szerephez. A követ nem állandó helyetteseinek neve a chargés des affaires.

A nemzetközi jog attól az időponttól biztosítja a követek számára az előjogokat, amint a követ az elfogadó állam határait átlépi. Szorosan a jogi álláspont szerint a harmadik állam nem tartozik ezeket az előjogokat respektálni.

Az előjogok a sérthetetlenségben s a területenkívüliségben állanak.

Ezek alatt pedig a következők értendők:

A követtel szemben brachiális hatalom nem alkalmazható.

Nem illetékesek reá nézve az elfogadó állam biróságai. Nem vonatkozik azonban ez a követnek a követségi épületen kívül eső vagyonára s a követ saját államának biróságai előtt helytállani tartozik.

A követ lakásába a rendőri hatóság a követ engedélye nélkül be nem nyomulhat (franchise de l'hôtel). Nem menedékhely azonban többé a követ lakása, ahol a menekülő bűntettes nem üldözhető.

Sem a követ, sem kisérete, sőt a konzulok s ezeken túlmenőleg egyéb állami kiküldöttek se fizetnek adót illetményeik után. Az adómentesség azonban nem vonatkozik az elfogadó állam területén levő ingatlanaikra s egyéb jövedelmeikre.

A vámmentesség már csak a követet és a követségi személyzetet illeti meg.

A követ zavartalanul érintkezhetik küldő államával, a követségi futárok podgyásza a határon nem vizsgáltatik meg.

A követségi személyzet felett a követ az elfogadó állam által vont határokon belül biráskodhatik. Bűntett esetén a követség személyzetéhez tartozókat ideiglenesen elfogathatja.

A követségi kápolnában a követ külön isteni tiszteletet tarthat s azon a nem belföldiek is részt vehetnek. A követségi kápolna azért nem belföldi terület, az ott kötött házasságok nem tekinthetők Ausztria, illetve Magyarország területein kötötteknek.

Emez előjogok megfelelően alkalmazást nyernek:

a) a követ családjára, amennyiben az vele lakik;

b) a követség személyzetére, ideértve a különféle attachékat s ezek családtagjait is;

c) az irodai személyzetre, s

d) a cselédségre is. Vitás azonban, hogy abban az esetben is kiterjednek-e a cselédre, ha az az elfogadó állam alattvalója.

Ami a diplomáciai érintkezésnél használt nyelvet illeti, e tekintetben elvben érintetlen minden államnak az a joga, hogy hivatalos nyelvét vagy egy más tetszése szerint választott nyelvet használhasson. Minthogy azonban számos zavar és nehézség támadna abból, ha az államok mereven ragaszkodnának jogaikhoz, az európai államok már régi időktől fogva közös nyelvet használnak a nemzetközi érintkezésnél. Régebben a latin majd a spanyol nyelv volt használatban, XIV. Lajos óta a francia fogadtatott el diplomáciai nyelvül. Megragadják azonban az államok a kinálkozó alkalmat arra, hogy e gyakorlatnak szabálylyá szilárdulását megakadályozzák.

A diplomáciai érintkezésben szünet, illetve zavarok főleg a következő esetekben fordulnak elő:

1. ha a küldő vagy elfogadó államfő személyében vagy alkotmányában változás áll be. Ily esetben a követnek új megbízás adandó, közben azonban az ügyeket tovább viszi;

2. ha a követ visszahívatik vagy az elfogadó állam által visszautasíttatik, ami akkor szokott bekövetkezni, ha a két állam közt feszültté válik a viszony.

A diplomácia feladatai.

Amint már említettem, igen nehéz röviden összefoglalni, hogy a szervezetében most ismertetett diplomácia mi mindennel foglalkozik. Nagy vonásokban a következőkben vélem megjelölhetni:

A követ jelentéseket küld, amelyekben mindazt hivatva van közölni, ami a küldő és elfogadó állam közös politikai és gazdasági viszonyait érdekli, továbbá mindazt, ami az elfogadó állam politikai, gazdasági és társadalmi életéből tanuságkép meríthető. Figyelemmel kiséri különösen a követ az elfogadó s valamely harmadik állam közt folyó tárgyalásokat,

s hogyha azok alapján a küldő állam valamely kedvezőbb helyzetet teremthet a maga számára, ügyel arra, hogy azok kihasználatlanul ne maradjanak.

A követnek azonban nem szabad az elfogadó állam belső viszonyaiba avatkozni s titkos ügynököket tartani.

A követ törekszik továbbá arra, hogy államának alattvalói a külföldön valóban élvezzék mindama jogokat, amelyeket a szerződések s egyátalában a nemzetközi gyakorlat biztosít részükre.

Sérelmek esetén ugyan az érdekelteknek elsősorban az illetékes hatósághoz kell fordulniok s csak ha nem kapnak elégtételt, van helye a követ közbenjárásának. A követ nem fordulhat közvetlenül a hatóságokhoz, hanem csak a külügyminiszter útján kérhet orvoslást.

Feladata továbbá a követnek, hogy arra ügyeljen, miszerint honfitársai az elfogadó állam területén honpolgári kötelességeiket teljesítsék s tartózkodjanak mindentől, ami a küldő vagy elfogadó állam jogi rendjével ellenkezik.

A konzulátusokról.

És most térjünk át a külképviseletnek kevésbbé nagynevű részére, amelynek a szolgálatai azonban a mindennapos életszükségleteknél sokkal inkább érezhetők, mint a diplomáciáé — a konzulátusokra.

A diplomácia különben is csak az idők folyamában, az újkorban fejlődött ki önállóan a konzulátusok mellett. Ellenben a konzuli intézmény gyökerei egészen az ó korig hatolnak vissza.

Fejlődésének ismertetését nem követhetem nyomrólnyomra. Kiemelni kivánom csupán azt, hogy a személyi jogok rendszere, az, t. i. hogy az idegenek ügyei külföldön is hazájuk jogai szerint bíráltattak el, adott lendületet a konzuli intézmény fejlődésének. Eleinte önkormányzati alapon, választott konzulok működtek, később az állam tekintette feladatának, hogy a konzulátusok szervezéséről gondoskodjék; ami annál inkább szükséges volt, mert viszont az államok igazságügyi felségjogaikhoz sorolták a jogszolgáltatást s ezzel nem fért össze, hogy mások, főkép idegenek is szolgáltassanak

igazságot területükön. Igy az államhatalomnak kellett biztosítani külföldön tartózkodó alattvalói számára a konzuli intézmény fennállását.

A jogszolgáltatási érdekek mellé járultak a kereskedelmi és egyéb feladatok is.

Nálunk a konzuli intézmény Ausztriával közösen fejlődött. Úgy szervezetük, mint területi beosztásuk többször szabályoztatott s az udvari kereskedelmi tanács alól bizonyos átmenettel a múlt század közepén a birodalmi kereskedelmi miniszter, majd később a külügyminiszter alá rendeltettek, ahol ez idő szerint is vannak.

A konzuli jog, amely a konzulok feladatait és működésük kereteit megállapítja, részben a gyakorlaton, részben a külön konzuli szerződésekben, részben pedig a kereskedelmi, hajózási stb. szerződésekben foglalt tételeken alapszik.

Avégből, hogy a konzulok helyzete és jogai sikeres működhetésük érdekében fixiroztassanak, az államok a konzulokra vonatkozólag kölcsönösen nyujtott kedvezményeket szerződésekbe, az ú. n. konzulsági egyezményekbe foglalták. A legrégibb egyezmény, amely tisztán konzuli ügyekkel foglalkozik, a XVIII. század végéről való, de már a XVII. század óta találunk a nyugati államok szerződéseiben pontokat, amelyek a konzulok működésére vonatkoznak, ezeknek hivatalos és magánviszonyait szabályozzák.

Ausztria-Magyarország először a mult század közepén Németalfölddel kötött szerződést, azután egymás után jöttek a Franciaországgal, az Egyesült-Államokkal, Portugáliával, Olaszországgal stb. kötött szerződések. Az idevonatkozó anyag azonban nálunk is legnagyobbrészt a kereskedelmi és vámszerződésekben, a szegényjog és kölcsönös jogsegély iránt kötött szerződésekben foglaltatik.

A konzuloknak két osztályát különböztetjük meg: *a)* a hivatásos konzulokat, akik valóságos államhivatalnokok, *b)* a tiszteletbelieket, akik nem államhivatalnokok, hanem a saját vagy bármely más állam alattvalói közül a visszavonásig megbízatnak a konzuli teendők ellátásával. Hatáskörük azonos a hivatásos konzulokéval, rangbeosztásuk is ugyanaz, díjazásuk azonban kizárólag a beszedett illetékekből áll s némi kárpótlásban részesülnek némely kiadásokra, ilyen az irodaátalány, az átalány inségesek segélyezésére, elszámolás mellett.

A tiszteletbeli konzulátusok személyzete (titkár stb.) rendszerint semmiféle viszonyban sincs a külügyminisztériummal, azok a tiszteletbeli konzulnak legtöbbnyire teljesen magánjellegű alkalmazottjai, míg a valóságos konzulátusokon rendszerint szintén államhivatalnokok dolgoznak. Székhelyükről való távozásukat a tiszteletbeli konzuloknak is be kell jelenteniök s hosszabb távolmaradásuk esetén ügygondnokot tartoznak állítani.

A mi 1868-ban kelt szabályzatunk a konzulátusoknak a következő fokozatait állapítja meg: főkonzulátus, konzulátus, alkonzulátus, konzuli ügynökség s az ezeknek élén álló, valamint a nagyobb konzulátusokhoz beosztott egyének pedig a következő rangsorban jönnek: I. oszt. főkonzul, II. oszt. főkonzul, konzul, alkonzul, konzuli attasé.

A konzuli hivatalok önállóan járnak el, a főkonzulátusok azonban rendszerint bizonyos számú más konzulátus felett felügyeleti jogot gyakorolnak, azokat eljárásuk tekintetében tájékoztatják és sérelmek esetén oltalmat nyujtanak azoknak.

A konzulok meghatározott területre neveztetnek ki, illetve ilyenen működnek; úgy, hogy ily módon a föld bármely része valamely konzulátusnak vagy legalább valamely velünk barátságos viszonyban élő állam konzuljának, aki a mi alattvalóink ügyeit is ellátja, kerületébe tartozik; úgy miként a belföldön minden terület valamely járás vagy város része.

A konzulátusok területi beosztását időnkint közli a hivatalos lap, magában foglalja különben a tiszti címtár is.

Az osztrák-magyar uniónak közel száz valóságos és négyszáz tiszteletbeli konzulátusa működik a külföldön.

Konzulátusok felállítása és megszüntetése tekintetében minden intézkedés Ausztria-Magyarország két államának kormányaival egyetértésben a külügyminiszter által történik.

Minthogy azonban konzulátusok felállítása az elfogadó állam felségjogait érinti, konzulátusok csak ott létesíthetők, ahol azt az elfogadó állam a kötött szerződések alapján vagy pedig a gyakorlatnál fogva megengedi.

Eme, minden egyes kinevezés alkalmával külön megadott engedély exequaturnak, Törökországban beratnak neveztetik.

Kina pl. az 1869. szeptember 2-án kötött szerződésben

(1871. évi XXXV. t.-c.) csak bizonyos helyeket nyitott meg konzuljaink számára.

De még ily helyeken is megtagadható az exequatur oly egyénektől, akiknél az elfogadó állam ellenséges indulatot tételez fel vagy pedig személye egyébként kifogás alá esik.

S mert az engedély bizonyos kapcsolatot létesít a küldő s az elfogadó állam közt, minden, az államhatalom tekintetében beálló lényeges változás folytán, különösen ha valamely állam elveszti vagy legalább az illető területre vonatkozólag, ahol a konzul működik, elveszti szuverénitását, az exequatur érvénye megszünik. Ugyszintén visszavonható az exequatur más oly okból is, amely az elfogadó államot feljogosítja arra, hogy a konzult működésében megakadályozza.

Amint említettem foglalkoznak a konzuli egyezmények a konzulok jogállásával is. E tekintetben azonban a megállapodások, valamint az egyes államoknak a konzulátusokra vonatkozó törvényei és egyéb szabályai annyira hiányosak, hogy még mindig mód van arra, hogy a felett a kérdés felett folyjon vita, vajjon a konzulok ugyanoly tekintet alá esnek-e, mint bármely más idegen alattvaló, vagy pedig a követekkel azonos elbirálás alá kerülnek.

Egyes kivételektől eltekíntve a konzulokat az exterritoriálitás neve alatt összefoglalt jogok nem illetik meg. Alá vannak tehát vetve az elfogadó állam politikai hatóságainak s büntető biróságainak.

Mindennek dacára azonban a konzulok a nemzetközi jog oltalma alatt állanak s az alább körvonalozott határok közt sérthetetleneknek tekintetnek.

A konzul semmiféle oly tényért, amelyet kormánya megbizásából vagy köztisztviselői minőségében végez, felelősségre nem vonható. Személye ellen kényszer egyéb esetekben is csak diplomáciai tárgyalás eredménye alapján alkalmazható.

Átalában immunitást élveznek ama cselekedetek kivételével, amelyek bűntett számába mennek vagy pedig amelyek az esküdtszékek által biráltatnak el. A tiszteletbeli konzulokkal szemben, ha azok egyszersmind kereskedők, fogság csak a kereskedelmi ügyekből kifolyólag rendelhető el. Más szerződések annyit mondanak, hogy az üzletet folytató konzulok nem hivatkozhatnak konzuli előjogaikra avégből, hogy üzleti kötelezettségeik alól menekülhessenek.

A konzul mint tanú nem idézhető meg. Ha kihallgatása szükségessé válik, úgy a biróság valamely kiküldöttje a konzult lakásán keresi fel vagy pedig írásban kér tőle választ. Bűnügyekben azonban több államban megkivánják, hogy a konzul megjelenjék a biróság előtt.

Ma már általában elismertetik a konzul levéltárának és hivatalos iratainak a sérthetetlensége, ha azokhoz üzleti vagy egyéb iratok nincsenek csatolva.

Ha a konzul nem az elfogadó állam alattvalója, ott ingatlana nincs, oly foglalkozást nem űz, amelyre az elfogadó állam törvényei adót vetnek (kereskedés, ipar stb.), állami egyenes és községi adót nem fizet, a katonabeszállásolástól mentes, fizeti azonban a közvetett adókat.

A konzuli működésből származó bevételek semmi körülmények közt se szolgálhatnak adóalapul.

Az illetékek alól a konzulok csak külön szerződések alapján mentesek, a vámmentesség államonként eltérő korlátok közt engedélyeztetik. A konzulok tiszteleti jogai közé számíttatik még, hogy államuk zászlaját, címerét a szokásos módon használhatják.

Mind e kedvezmények a megfelelő módon alkalmaztatnak a konzulátus személyzetére s első sorban a konzul helyettesére.

Csak egyes nem keresztény, félművelt államokban emelkedik a konzulok helyzete odáig, hogy a különben csak diplomatákat megillető jogok és kiváltságok kiterjesztetnek reájuk.

A kapitulációk s a gyakorlat valóságos exterritoriálitást fejlesztettek ki a konzulok számára a keleten. Még a szolgálatukban álló török alattvaló ellen is csak a konzul engedélyével indítható meg az eljárás. Törökországban az 1718. évi passzarovici békekötés, Perzsiában az 1857. évi május 17. szerződés szerint, úgyszintén Marokkóban is a külön istentisztelet és kápolnatartás kiváltságán kívül az exterritoriálitás is kifejezetten biztositva van számukra. Fegyveres dragománjuk sőt külön őrség által kisérve jelenhetnek meg.

A konzulok teendői.

Most pedig nézzünk végig a konzulátus feladatain, azon a hivatalén, amely a külföldön egyben helyettesíti a jegyzőt, a szolgabirót, a járásbirót, közjegyzőt, a kereskedelmi kama-

rát, sőt ezen felül még oly, főleg megfigyelő tevékenységet is fejt ki, amely mindezeknek a feladatait meghaladja.

A konzulok szerepe röviden a következőkép határozható meg: az államhatalom közegei a külföldön az állam gazdasági érdekeinek képviselésére, a külföldön tartózkodó alattvalók támogatására és informativ szolgálat teljesítésére.

Teendőik sok ponton érintkeznek a követekével. Téves az az elterjedt nézet, mintha a követek csak a politikai s a konzulok csak a kereskedelmi ügyeket volnának hivatva gondozni. A konzul épúgy mint a követ, tartozik a kerületében felmerülő kereskedelmi, gazdasági eseményekről, csakhogy az apróbbakról is és részletesebben referálni, sőt a politikai fontosságú momentumokat se hagyhatja figyelmen kívül. Tartozik továbbá honfitársainak kereskedelmi és magánérdekeit védeni, csupán az a különbség, hogy az alsóbb adminisztrációs feladatok tisztán a konzulátusra hárulnak s a konzulok tevékenységének súlypontja a gazdasági és kereskedelmi, míg a követeké a politikai téren keresendő.

A konzulok nem képviselik a küldő államhatalmat, ezért nincs diplomáciai jellegük s az elfogadó állam kormányával csak kivételesen léphetnek érintkezésbe (pl. ha a követség azzal megbízza).

Mindaz azonban a mit a konzulok feladatairól elmondok, nem vonatkozik egyformán minden konzulra, mert még ha egyenlő utasítások adatnak is valamennyi számára, azoknak a végrehajtása nem csupán az illető konzul egyéni képességei szerint lesz különböző, hanem elsősorban annak folytán, hogy az elfogadó államok nem engedik egyformán érvényesülni a konzulokat.

Már a konzuli egyezmények, amelyek a konzulok működésére vonatkozólag köttettek, sem tartalmaznak azonos szabályokat. S az egyezményeken kívül az egyes államok törvényei, az exequatur is, amelylyel a konzul az elfogadó állam részéről a működésre feljogosíttatik, befolyásolják a konzul tevékenységét.

Az irányok, amelyekben a konzulok működnek, a következők:

Igyekeznek érvényt szerezni államaik érdekeinek, végrehajtani törvényeit. Ez természetesen főleg csak a külföldön tartózkodó alattvalókra nézve lehetséges, de ezeken túlmenőleg

is különösen a nemzetközi szerződésekben biztosított jogok érvényesítése képezi gondoskodásuk tárgyát.

Támogatják úgy a hatóságok előtt, mint egyébként is, segélyre szoruló honfitársaikat s amennyiben nem nyernek elégtételt, kivételesen közvetlenül, rendszerint azonban követségük útján az illető állam kormányához fordulnak.

A csavargóknak bizonyuló magyar alattvalókat hazatoloncoltatják. Az elszegényedett és hazájukba visszatérni szándékozó honosokat pénzsegélylyel támogatják, a beteg honosoknak pedig ápolása iránt intézkednek. Hullák szállítása alkalmával a konzulátusok állítják ki a szállítási igazolványokat.

Különösen a kereskedelmi tengerészet alkalmazottjaira van felhíva a figyelmük. Ezeknek a támogatására a Nagybritanniával, Olaszországgal, Spanyolországgal, Németországgal kötött szerződések értelmében elsősorban az az állam van hivatva, amelynek hajóján az illető utoljára szolgált.

A hazai hajók egyátalában a konzulok különös gondoskodásának tárgyát képezik, ha azok a konzul működési területének kikötőibe befutnak.

A konzulok feladata, hogy e hajók kapitányait és legénységét a biróságok és hatóságok elé kisérjék, ott tolmácsaik és képviselőik legyenek, sőt a legtöbb szerződés szerint már a helyi hatóságok kötelesek a konzulokat a kellő időben értesíteni, hogy e feladatainak megfelelhessenek.

Viszont felügyelnek arra, hogy a hajókon a hazai törvények megtartassanak s e végből gyakorolják a vizirendőrséget s illetékesek ama bűntettek és vétségek tekintetében, amelyek a hajón azóta követtettek el, hogy az a honi kikötőt elhagyta.

A hajókapitányok 24 órán belül tartoznak a konzulnál jelentkezni, sőt rakományukról, útirányukról tájékoztatni.

Megvizsgálják és láttamozzák a hajópapirosokat, a hajók be- és kimenetelére megadják az engedélyt. Felügyelnek a hajók állapotára valamint arra is, hogy betartsák az útirányt s hogy a kereskedelmi zászlót valamely hajó jogosulatlanul ne használja.

Ha valamely hajó megsérül, szintén a konzul intézkedik, hacsak a hajótulajdonos, a szállítók és a biztosítótársaság közt más megállapodás nem jött létre s az elfogadó vagy

valamely harmadik állam alattvalói nincsenek érdekelve. Hajótörés esetén kihallgatja a személyzetet és megtesz minden intézkedést a hajótulajdonos s a hajótöröttek érdekében.

A helyi hatóságok nem eszközölhetnek a hajó fedélzetén vizsgálatot addig amíg a konzult erről nem értesítik illetve abba a helyzetbe nem hozták, hogy magát a hivatalos eljárásnál képviseltethesse.

A hajón elkövetett bűntények alkalmával megteszi a jogvédelem szempontjából szükséges elővigyázati intézkedéseket és közvetítőleg jár el. Esetleg a rendőri hatalmat is gyakorolja s a rend helyreállításáról gondoskodik.

Kevés kivételtől eltekintve a hajók a külföldi kikötőkben egyátalában a konzul felügyelete alatt maradnak s a helyi hatóságok még bűnügyek esetén is csak akkor avatkozhatnak be, ha félő, hogy a kikötőben zavarok támadnak.

Ha a hajó legénységéből valaki megszökik, a konzul az, a ki a helyi hatóságokat megkeresi avégből, hogy a megszökött egyént fogják el és kisérjék vissza a hajóra.

Hajókölcsönök is a konzul közvetítésével vétetnek fel, az állítja ki a hajók eladására vonatkozó okmányokat. Különös tekintettel van a konzul a hadihajókra és háború esetén arra, hogy a kereskedelmi hajók a blokádról stb. tudomást szerezzenek.

A konzulok honosaik részére útlevelet állítanak ki, amaz útleveleket pedig, amelyekkel az idegenek hozzánk jönnek, láttamozzák, az útlevelek hatályának határidejét meghosszabbítják.

Elintézik honosaik hagyatéki ügyeit, miért is az egyezmények előírják, hogy a helyi hatóságok értesíteni tartoznak a konzult, ha valamely honosa elhalálozott.

A közjegyző hatáskörébe tartozó feladatai a konzulnak: óvások felvétele, okmányok láttamozása és hitelesítése (a konzulok aláírását viszont a külügyminiszter hitelesíti); meghatalmazások kiállításánál, értékek és okmányok letétbe való helyezésénél intervenció, letétek kezelése.

Szerződések köthetők előttük, kivéve olyanokat, amelyek az elfogadó államban fekvő ingatlanokra vonatkoznak. Viszont azonban, pl. Szerbiában még belföldiek is köthetnek szerződést a konzul előtt, ha az Magyarország területén fekvő ingatlanra vonatkozik vagy nálunk foganatosítandó. E szerző-

déseknél természetesen a nálunk megszabott formák tartandók meg.

A konzulok feladatai idők folyamában a bizonyítványok körül különösen kiterjesztettek s ma már számos oly bizonyítvány kiállításánál van szerepük, amelyek jelentékeny szakértelmet igényelnek, pl. származási és egyezségi bizonyítványok, amelyeknek az árúforgalomban van nagy szerepük, a hajóforgalomra vonatkozó bizonyítványok.

A konzulok felvenni jogosítvák honosaik végrendeleteit is. S mindemez esetekben a konzulok által felvett okmányoknak ép oly bizonyító erejük van, mint bármely belföldi közokiratnak. Tehát ily ereje van a végrehajthatóság szempontjából is.

Feladata lehet még a konzuloknak házassági engedélyek megszerzése, közvetítik és kézbesítik továbbá az idézéseket (a katonaiakat is). Nyilvántartják a konzulok a kerületükben tartozkodó védkötelseket, akik a konzulátusnál jelentkezni tartoznak. Jelentékeny szerepük van a külföldön való sorozásoknál, úgyszintén mozgosítás esetén is.

Segédkeznek a konzulok honosaiknak iparigazolványok megszerzése körül. A pénzügyi igazgatást illetőleg pedig a konzulok megkeresésre az illetékek, adóhátralékok stb. behajtása körül segédkeznek.

Nagy tért foglal el a konzulok teendői között az ú. n. kereskedelmi jelentések szerkesztése.

Ezek feltételezik, hogy a konzul mélyen tekintsen be működési területének gazdasági, sőt kormányzati és jogi életébe is, azokat állandóan figyelemmel kisérje, mert jelentéseiben mindezekre kiterjeszkedni tartozik.

Párhuzamosan haladva azzal a mozgékonysággal, amely a kereskedelmi forgalmat mindinkább jellemzi, a konzulok jelentései is két évtized óta nevezetes reformon mentek keresztül.

Mindinkább az kivántatik a konzultól, hogy feladatait a kereskedő elevenségével teljesítse, a hazai köröket minden őket érdeklő momentumról (csődökről, rosszfizető cégekről, kiállításokról értesítse) s hogy a konzul s a hazai kereskedő között az érintkezés minél élénkebb legyen.

Ezenkívül a jelentések is mind több és több tárgyra terjeszkednek ki, amelyek a hazai viszonyoknak is minél

alaposabb ismeretét tételezik fel. Ezért osztatnak be konzuli attachék Magyarországon vagy Ausztriában a kereskedelmi kamarákhoz, törvényszékekhez; hogy azonban ezek az emlékeik idők folyamában elmosódnak, ezen nem igen lehet csodálkoznunk.

A konzulok idevonatkozó jelentéseinek minél megfelelőbb értékesítésére a minisztérium, illetve a kereskedelmi muzeum tudakozó irodája hivatottak s leginkább a Közgazdasági Értesítő és Konzuli Közlemények című folyóiratok útján történik.

A konzuli anyakönyvek s a konzulok, mint anyakönyvvezetők.

A konzulok a kerületükben tartozkodó honosokról jegyzéket, ú. n. konzuli anyakönyvet vezetnek.

A bejegyzés önkéntes jelentkezés alapján történvén, természetes, hogy ez az anyakönyv nem teljes; és pedig annál kevésbbé az, mert az, hogy valaki a jelentkezést elmulasztja, semmiféle komolyabb szankcióval sincs ellátva.

A konzulok csak a védköteleseket tartják különös evidenciában.

Az ú. n. konzuli anyakönyvi bizonylatokat azokról adják ki a konzulok, akik kerületükben állandóan tartozkodnak s magukat a konzuli anyakönyvekbe bejegyeztetik. Ha a tartózkodás ideiglenes, akkor tartózkodási bárcákat állítanak ki.

Az anyakönyvbe bejegyezhetők a védencek is. Ilyenekül azonban ma már csak azok tekintetnek, akik régóta védencekül szereplő török alattvalók leszármazói, továbbá a konzulátus szolgálatában álló belföldiek s valamely oly állam alattvalói, amelylyel barátságos viszonyban élünk.

Ettől a konzuli anyakönyvtől megkülönböztetendő az az anyakönyv, amelyet a konzulok mint magyar anyakönyvvezetők a szorosabb értelemben vett magyarországi s nem egyszersmind a horvát-szlavonországi magyar állampolgárokról vezetnek.

Az 1894:XXXIII. t.-c. 71. §-a szerint a mi diplomáciai képviselőink és konzuljaink megbizhatók azzal, hogy a születéseket és halálozásokat anyakönyvbe vegyék s a házassági

törvény (1894: XXXI. t.-c.) 29. §-a alapján azzal, hogy ha a házasuló férfi magyar állampolgár, a házasságkötésnél mint anyakönyvvezetők működhessenek.

E törvényes felhatalmazás alapján a magyar kormány egy, 1895 szept. 26-án 3163/ME. sz. a. kibocsátott rendelettel megállapította azt az eljárást, amelyet a diplomáciai képviselők és konzulok anyakönyvvezetői minőségükben követni tartoznak.

A konzulok mint anyakönyvvezetők 1898 eleje óta működnek.

A konzul csak akkor illetékes eljárni anyakönyvvezetői minőségében, ha a házasulóknak vagy azok egyikének a kerületében van a rendes lakóhelye.

Sürgős esetben a kihirdetés alól felmentést is adhat.

Az anyakönyvek magyar nyelven vezettetnek s az anyakönyvvezetői minőségben kiállított okiratokra külügyi közegeink magyar pecsétet használnak, amelyen Magyarország címere s a kiállítónak anyakönyvvezetői minőségét feltüntető körirat foglaltatik.

A kiállított okiratok magyar közokiratok s alakszerüségeik a magyar közokiratoknak megfelelően írvák elő.

A konzul ebbeli ténykedése felett a felügyeletet a m. kir. belügyminiszter gyakorolja s a szabálytalanúl eljáró közeg ellen, valamint az anyakönyv birói kiigazítása céljából a felek a budapesti kir. törvényszékhez fordulhatnak.

A konzulok által vezetett anyakönyvek másodpéldányai minden év végével a belügyminiszterhez felküldetnek.

Ugy a diplomáciai képviselő, mint a konzul, anyakönyvvezetői minőségében a magyar állam közege s cselekményei a magyarországi polgári tisztviselőjéhez hasonló elbirálás alá esnek.

Nem minden diplomáciai képviselő és konzul teljesít anyakönyvvezetői teendőket. Ily megbizással csak a következő területeken működő külügyi közegek láttattak el: Törökbirodalom, Tunisz, Bulgária, Románia, Szerbia, Marokkó, Perzsia, Kina, Japán.

A konzuli biráskodás.

A konzulok szorosan vett birói funkciókat is teljesítenek; e működésüket azonban az idők folyamában eltünni hivatott intézmények közé kell sorolnunk.

A mióta a személyi jogok rendszere megszünt, bárhol, akárminő formában létesült a konzuli biráskodás, mindenütt az ottani belföldi igazságszolgáltatás iránti bizalmatlanság volt szülőoka.

Igy is nézik mindenütt a konzuli biráskodást, mint a belföldi igazságszolgáltatásnak megbélyegző kritikáját, nem lehet tehát csodálni, ha sehol se népszerű és mindenütt a megszüntetésére törekszenek.

Ahogy a konzuli biráskodás nyomon követte úgy a nyugaton, mint főleg a keleten a kereskedelem térfoglalását épúgy a kultúrával kifejlődő jogállam ismét eltörölte azt. Japánban nem is oly régi a konzulok biráskodása s már meg is szűnt, mert Japán azt tartja, hogy jogintézményei, biróságai már elég jók arra, hogy ott a konzuli biráskodás feleslegesnek tekintessék.

A konzuli biráskodás jelenlegi formájának csirája Franciaországnak a portával 1535-ben kötött szerződése, amely alapon más szerződések, a gyakorlat s a portának egyoldalú engedélyoklevelei fejlesztették. Ezek az engedélyokmányok fejezetekre voltak osztva, ezért neveztetnek kapitulációknak, amely kifejezést a konzuli biráskodással kapcsolatban annyiszor halljuk említeni.

Az 1856 márc. 25. a párisi szerződés aláírói arra gondoltak, hogy a konzuli biráskodás a népek közösségébe felvett Törökországban lassanként meg fog szűnni. Törökország közigazgatásának és igazságszolgáltatásának a reformja azonban nem következvén be, a hatvanas években kötött szerződések a konzuli biráskodást még meg is erősítették.

Ma a konzuli biráskodás fennáll a Törökbirodalomban, Perzsiában, Kinában. Ujabban szünt meg Romániában, Szerbiában, Bosznia-Hercegovinában, Bulgáriában, Egyptomban s amint már említettem Japánban.

A barbareszk államok közül fennáll Marokkóban, ellenben Zanzibarban, Algirban, Tuniszban, Tripoliszban, Madagaszkarban, a Kongóállamban abban a mértékben megszünt, amint

azok valamely, a népek közösségébe tartozó állam hatalma alá kerültek. Ugyanez történt Ázsiában s a polynesiai szigeteken is.

A következőkben a török területekre vonatkozó helyzetet írom le s később nagy vonásokban megjelölöm, minő eltérésekkel találkozunk egy-egy más területet illetőleg.

A konzuli biróságok elé tartoznak az egy ugyanamaz államból származó egyének valamint egyátalán a külföldiek közt támadó polgári perek. Már az utóbbi esetben fontos és nehezen megoldható kérdés az, melyik fél konzulja dönt? Az általános gyakorlat az, hogy az alperesé, de azért a felperes konzulátusa se egészen tétlen, mert legalább a kereset ennél adandó be.

Ez a helyzet számos hátrányt rejt magában, mert viszontkeresetet ugyanama biróság előtt nem lehet indítani, hiszen abban ismét más konzul illetékes ítélkezni. Ugyanily nehéz a helyzet, ha több az alperes s ezek más és más állam alattvalói. Társaság alapításánál tehát annak nacionalitása is meghatározandó, ez a megállapítás pedig nem ismertetik el minden oldalról.

Ha török alattvaló szerepel a perben akár fel-, akár alperesként a török biróság illetékes dönteni. Ugyanez áll az ingatlanokra vonatkozó pereket illetőleg is. Viszont azonban az ingókra vonatkozó végrehajtást mindig a konzul eszközli, még akkor is, ha az ítéletet török biróság hozta. Ugyancsak a konzul feladata a kézbesítés, tanuzáshoz a kényszer alkalmazása és a csődeljárás lefolytatása.

Ezenkívül a konzul tárgyalja le a hagyatékokat, rendeli ki a gyámot, gondnokot, a konzul feladata a gyámhatósági, teendők végzése. A török hatóságoknak itt is csak akkor van több-kevesebb ingerenciája, ha ingatlan is szerepel a hagyatékban.

Ez vonatkozik a polgári perekre, lássuk most már mi a helyzet a bűnügyeket illetőleg?

Itt is a külföldiek a saját konzuli biróságaik elé tartoznak, főkép ha a bűntett Törökország határain kívül követtetett el; csak a török alattvalók és a török állam ellen elkövetett bűntettek esetén ítél a török biróság.

Alattvalóinkkal szemben a büntető eljárás folyamán felmerülő cselekményeket is a konzul végzi. Házkutatásoknál ott kell lenni a konzulnak, ez eszközli az idézéseket és — akár

csak ha mentelmi jogot élveznének — az idegeneket Törökországban csak tettenérés esetén lehet a konzul engedélye nélkül letartóztatni s ekkor is a konzul azonnal értesítendő.

Az ítéleteket az idegenekkel szemben a konzul hajtja végre, amikor az ítélet is felülvizsgálás alá kerülhet; főkép ha nem a konzul eszközli a végrehajtást, hanem a hazai biróságot kénytelen igénybe venni.

A politikai bűntetteseket nem adja ki Törökország, mert — amint 1849-ben, amikor a magyar emigránsok kiadását követelték, kijelentette, — nem tartja azt a becsülettel s a humanizmussal összeegyeztethetőnek.

Törökországban épúgy, mint Kinában, Perzsiában, Sziambau, Koreában is a helyi biróságok, ha idegenek érdekelvék, az illető konzul illetve dragomanja jelenlétében ítélnek. Akár polgári, akár bűnügyről van szó, akár fel- akár alperesek alattvalóink — kevés kivétellel (ingatlanokra vonatkozó perek stb.) jelen van az említett konzuli hivatalnok s ha megtagadja aláírását az ítélet alapjául szolgáló jegyzőkönyvtől, ezzel az ítéletet megsemmisíti.

A konzuljaink által a nyugati államokban gyakorolt biráskodás nyomait a perenkívüli ügyeken kívül abban találjuk, hogy biráskodnak a tengeri hajók kapitánya és legénysége közt felmerülő ügyekben.

A volt török területek közül Szerbia, Rumánia, Bulgária, Tunisz, Tripolisz területén a konzuli biráskodás — amint már említettem — megszűnt. Egyiptomban 1876 óta az ú. n. vegyes nemzetközi biróság ítélkezik és pedig oly esetekben is, amidőn a felperes török alattvaló. A konzuli biróság csak a vegyes biróság elé nem tartozó ügyekben illetékes.

Marokkóban épúgy működik a konzuli biróság, mint Törökországban. Perzsiában is polgári ügyekben az a helyzet, mint Törökországban, büntetőügyekben az 1828-iki oroszperzsa szerződés értelmében a külföldi, még ha perzsa ellen vétkezik is, büntetés végett kiadatik saját államának.

Kinában, Koreában, Sziámban alattvalóink úgy polgári, mint bűnügyekben a konzul biráskodása alá tartoznak, mint felperesek vagy vádlók azonban a helyi birói funkcionáriushoz kénytelenek fordulni, de a konzul ellenőrzi az eljárást.

A konzulok közül különben nem mindegyiket illeti meg a teljes jogkör, mert némely alkonzulátus és konzuli ügynök-

ség csak 1000 K-ig terjedő, vagy oly perekben járhat el, amelyek kiegyenlítésére felperes 1000 K-át elfogadni hajlandó. A biráskodással különben valamely barátságos viszonyban élő hatalom konzulja is megbizható.

A felebbviteli második és utolsó fórum a konzuli biráskodás terén az 1891: XXXI. t.-c. 3. §-a szerint a konstantinápolyi konzuli főtörvényszék, amely a felügyeletet is gyakorolja a biráskodó konzulok felett, míg fegyelmi ügyeik a külügyminiszter elé tartoznak.

A konzuli főtörvényszék megnevezése: «Ausztriai császári-királyi és magyar királyi konzuli főtörvényszék.» Elnöke felváltva osztrák vagy magyar honos; tagjai, akik főbiráknak neveztetnek (és pedig a magyarok m. kir. konzuli főbiráknak) egyenlő számban magyar és osztrák honosok; tehát paritás alapján van szervezve, ami abban is kifejezésre jut, hogy az elnöki állás betöltése alkalmával, tekintettel ennek jogkörére, a másik állam kormányának a hozzájárulása is kikéretik.

A főbirói állások a külügyminiszterrel egyetértve töltetnek be s a főbirák, hogy az immunitás s az előjogok megillessék őket, konzuli jelleggel ruháztatnak fel s kifelé, mint a nagykövetséghez tartozók szerepelnek.

Az idegen államok hatóságaival a főtörvényszék nem érintkezik közvetlenül, hanem a nagykövetség, illetve a külügyminiszter közvetítését veszi igénybe.

A főbirói állások betöltése oly módon történik, hogy a beosztottak állásaikban szabadságoltatnak s fegyelmileg a belföldi illetékes hatóságok alá tartoznak.

A főtörvényszék hivatalos nyelve a német, de a magyar korona országainak hatóságaival magyarul levelez, s a magyar alattvalók részére az elintézések magyarul is kiadatnak s ítéleteit Ő felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya nevében hozza.

A felügyeleti jogot a külügyminiszter a magyar és osztrák igazságügyminiszterekkel egyetértésben gyakorolja.

A konzuli főtörvényszék másod és utolsó fokban határoz azokban az ügyekben, amelyek a konzuli bíróságok elé tartoznak.

Egyéb feladatai még: tanácsadó szerve a külügyminiszternek, a konzuli biráskodást illetőleg dönt az illetékességi

kérdésekben, amelyek a konzuli biróságok közt felmerülnek, úgyszintén intézkedik, ha az illetékes konzuli hatóság helyébe egy másiknak a delegálása válik szükségessé.

A konzuli biróságok itéleteiket az osztrák jog alapján hozzák. E helyzetet a kiegyezés óta mi azzal szentesítettük, hogy a konzulátusokra vonatkozólag az osztrák jogot a magyar jog részének tekintjük. Igy fogadja el azt a 1891: XXXI. t.-c. is.

1867 óta azonban arra törekszünk, hogy a magyar állampolgárokra a külföldön is a magyar jog alkalmaztassék. Érvényesül is ez az 1891: XXXI. t.-c. alapján a státus- és öröklési kérdésekben, úgyszintén a büntető ügyekben, amennyiben itt a konzulátusok csak az elővizsgálatot teljesítik s azt a hazai büntető törvénykönyvre való tekintettel eszközlik, minthogy az ítéletet a hazai biróságok hozzák. A konzulátusok az eljárásnál különben az 1853., illetve 1873-iki osztrák BPT. szabályait követik. Megjegyzem, hogy kihágások esetén a konzulok járnak el, akiknek joguk van kihágásokat statuálni is.

Más téren az 1885 jan. 29-iki szabályzat értelmében egyátalában teljesen az osztrák jog marad érvényben. Egyes újabb osztrák törvények, mint az 1868-iki osztrák csődtörvény, az 1873-iki BPR. 1867 óta is életbe léptettettek.

Tengerjogi ügyekben a konzuli bíróságok a codice di commerciot alkalmazzák. A kötelmi, kereskedelmi és váltójog terén pedig — úgy az anyagi szabályokat, mint az eljárást illetőleg — a konzulátusok gyakorlatában a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó egész külön jog képződött ki, amelyet az 1855 január 29-iki osztrák császári nyilt parancs is respektál.

A jogsegélyt illetőleg a konzuli biróságok mint társhatóságok járnak el.

A konzuli biráskodással kapcsolatban szólok az egyiptomi vegyes nemzetközi bíróságról. Egyiptomban az 1875-iki szervezet alapján 1876 febr. 1. óta nemzetközi vegyes biróság (tribunal mixte international) működik.

Ennek három első folyamodású törvényszéke van Alexandriában, Kairóban és Mansourahban, amelyek ötös tanácsban (három idegen és két nemzetbeli) döntenek. Másodfokban az alexandriai felebbviteli törvényszék (cour d'appel) jár el (öt idegenből és három egyiptomiból álló nyolcas tanácsban).

A birákat az egyiptomi kormány az illető idegen állambeli kormányának jóváhagyásával nevezi ki.

A vegyes biróság különböző nemzetbeli külföldieknek egymásközti, valamint a külföldiek és egyiptomiak közt felmerülő polgári és kereskedelni ügyekben (a személyi állapotra vonatkozók kivételével) itélkezik. Polgári ügyekben a biróság egy-egy kiküldött tagja békebiróként is eljár.

Ingatlanokra vonatkozó perekben a vegyes biróság csak akkor illetékes, ha ugyanamaz állam honosai közt keletkezik a per. Büntetőügyek közül csak a kihágások, a csalárd s a vétkes bukások s egyéb a csőddel kapcsolatos bűncselekmények s ezeken kívül csak oly bűntettek és vétségek tartoznak eléjük, amelyek vagy a biróságok tagjai által vagy azok ellen követtetnek el.

E nemzetközi biróság s a konzuli felebbviteli biróság közt felmerülő illetékességi ügyekben a felebbviteli törvényszék által kijelölt két biró és az érdekelt konzul által választott két konzul dönt.

Látjuk tehát, hogy e vegyes biróság Egyiptomban csak annyiban tartozik a konzuli biróságok lapjára, hogy szintén kizárja a belföldi biráskodást s túlnyomó részben idegenekre bízza, de másrészt a konzuli biráskodást ép oly mértékben korlátozza, mert hatásköre jórészt a konzuloktól vonatott el.

A konzuli illetékek.

A konzulok hivatalos funkciók után illetékeket szednek, amelyek a diplomáciai képviselettel szemben is lerovandók, ha azok illeték alá eső funkciókat teljesítenek.

Nem térek ki részletesebben emez illetékek eredetére, csak annyit konstatálok, hogy valamikor a konzulok egyátalában csak az általuk szedett illetékekben részesültek anyagi ellenszolgáltatásban, éppúgy, mint ma is a tiszteletbeli konzulok.

Az illetékeket ma a hivatásos konzulok a külügyminiszterium javára szedik, hasonlóképen a tiszteletbeli konzulok is az örökösödési, valamint más vagyonátruházás esetén kiszabott százalékos illetékeket.

Emez illetékek magasságára, a kivetés módjára, a fize-

téseknél adott halasztásra vonatkozó szabályoknak részletes ismertetése igen messze vezetne. Csupán átalánosságban kivánom megjegyezni, hogy a bélyeg és illetékek biztosítása, beszedése és csődtömeggel szemben érvényesítése tekintetében valamint a beszedendő birságokat illetőleg a magyar korona országaiban érvényes szabályok a konzuli illetékekre vonatkozólag is megfelelő alkalmazást nyernek.

Az illeték öt év alatt évül el.

A panaszok az illeték vagy birság magassága ellen valamint az illeték mérséklése vagy elengedése iránti kérvények a külügyminiszterhez intézendők, aki azok felett a pénzügy-, kereskedelmi és igazságügyminiszterekkel egyetértőleg dönt. A panaszok és kérvények a kiszabásról szóló értesítéstől számított harminc nap alatt annál a konzuli hivatalnál nyujtandók be, amelynek ténykedése ellen irányulnak.

Konzuli jogtanácsosok.

Amily mértékben visszaszorul a konzuli biráskodás, oly mértékben siklik ki a honpolgárok jogainak védelme a külföldön a konzulok ingerenciája alól; pedig a külföldi bíróságok előtt nagy számmal tárgyaltatnak oly ügyek, amelyekben honpolgáraink valamely üzleti ügyből vagy örökösödési esetből kifolyólag erősen érdekelvék.

A konzuli biráskodást a hatalmi intézkedések megszüntethették, a külfölddel való forgalmunknak azonban egyik nagy akadályává vált, hogy sokan még mindig nem viseltetnek elegendő bizalommal a külföldi jogszolgáltatás igazságossága iránt, s hogy valósággal borzalommal gondolnak arra, hogy ügyüket, jogaikat a vele járó kötelezettségekkel együtt valamely külföldi ügyvédre, külföldi biróságokra bízzák.

A konzul helyébe most már az ügyvéd lép, ez van hivatva a megbizó jogait megvédeni. Igen, de nyitva maradnak a megbízó előtt a kérdések, becsülettel fogja-e képviselni az ügyvéd s nem fogja-e az ügyvédi költségvetés a nyert per eredményét felemészteni?

A konzuli jogtanácsosok intézménye tehát, amelylyel konzulátusainknál 1884 óta találkozunk, valóságos szükségletet elégít ki.

A konzulátusi jogtanácsos oly külföldi ügyvéd, aki írásbeli szerződésben kötelezi magát arra, hogy a rája bízott pereket vagy csak megbízásokat is (pl. künnlevőségek behajtását) a számára megállapított tarifa mellett vállalja.

A szerződéses feltételeket, valamint tarifális díjakat, amelyek azoknak kiegészítő részei, a konzul állapítja meg, ez köti meg a szerződést, s a közös külügyminiszter a magyar és osztrák kormánnyal illetve kereskedelmi és igazságügyi miniszterekkel egyetértésben hagyja jóvá.

A konzulátusi jogtanácsosok az ügyfelek igényeinek biztosítására óvadékot tesznek le, egyátalában kártérítéssel tartoznak s a felekkel felmerülő viták esetén a konzulátus birói illetőségét elismerik.

Szóval ily módon rendeztetett ama kérdések egy része, amelyekre vonatkozó bizonytalanság — amint említettem — egyik és pedig érthető oka annak, hogy alattvalóink inkább lemondanak arról, hogy jogi igényeiket a külföldön érvényesítsék.

Mindezekhez még az az előny is járul, hogy ha nem is magyarul, de legalább a nálunk ismertebb nyelvek valamelyikén leveleznek.

A konzuli jogtanácsosok intézménye azonban még arról az oldaláról is figyelmet érdemel, hogy a konzul minden egyes esetben nem kénytelen a hozzáfordulók számára ügyvédet keresni, s főkép hogy a jogi kérdésekre vonatkozólag a konzulátusnak állandó tanácsosa van.

Amellett a sokoldalú tevékenység mellett, amelyet külföldi képviseletünknek ki kell fejteni, mind természetszerübb lesz, hogy a konzulok csak átalános áttekintéssel birnak, s a szakkérdéseket mind megoldani nem tudják. A konzulátusi jogtanácsos intézményével ily szakközeg kapcsoltatik be a működési terület jogi helyzetére vonatkozólag.

Azoknak a helyeknek a felsorolására, ahol ily konzulátusi jogtanácsosok működnek, nem térek ki. Ma már számuk elég nagy s a gyakorlatban még többen vannak, mint a hány tényleg ki van nevezve, mert majd minden konzulátusnak van ügyvédje, aki a kinevezett konzulátusi jogtanácsos funkcióit többé-kevésbbé betölti.

Érintkezés a külképviseleti közegekkel.

A külképviseleti közegekkel közvetlenül a kormányon kívül csak a törvényhatóság első tisztviselője s ezenkívül még néhány hatóság, mint a székesfőváros főkapitánya, bizonyos pénzügyi és bányahatóságok, kereskedelmi muzeum, az államnyomda jogosultak érintkezni.

A többi hivatalok csupán most említett felebbvalóik útján levelezhetnek.

A levelezésnél a külügyminisztérium futárjai is igénybe vehetők oly vonalakon, ahol ilyenek vannak (London, Páris, Róma, Bukarest stb.). E végből a levelek címezve s lepecsételve a külügyminisztériumba küldendők. Ezek a levelek, valamint azok is, amelyek oly helyre mennek, ahol cs. és kir. posta van, díjmentesen közvetíttetnek.

A magyar hatóságok a külképviseleti közegekkel magyarul levelezhetnek.

A tiszteletbeli konzulátusokkal való érintkezés lehetőleg mellőzendő, már csak a nyelvi nehézségek miatt is, s ezek helyett a felettes diplomáciai vagy konzuli hivatalhoz kell fordulni.

Nemzetközi bizottságok.

Külügyi képviseletünkhöz tartozik még néhány nemzetközi bizottság, amelyeket most végül néhány szóval felemlíteni óhajtok.

Az államok szuverénitásából folyik, hogy oly nemzetközi hatóságok, amelyek az államok felett állanak s ezekre kötelező szabályokat alkotnak, nincsenek. Csak oly nemzetközi bizottságok vannak, amelyek bizonyos ügyek elintézésére hivatvák s amelyekben az érdekközösségbe önkényt belépő államok magukat esetenként utasításokkal ellátható megbizott által képviseltetik.

Átalában azonban ezek a megbizottak is a nemzetközi érdekeket tartják szem előtt.

Ilyenek:

Az európai dunabizottság, amely Galatzban székel, megfelelő szervezettel már 1856 óta működik s feladata a Duna déltájának hajózhatóságáról gondoskodni;

a bukaresti conseil international, amely Sulinában az egészségügyi igazgatást ellátja ;

a konstantinápolyi conseil superieur de santé, a pestis és kolera behurcolása elleni intézkedések ellenőrzésére. Ez alatt áll az alexandriai conseil sanitaire maritime et quarantenaire úgyszintén a Vöröstenger és a Perzsa-öböl partján az utóbbi években felállított egyéb egészségügyi hatóságok ;

a tangeri conseil sanitaire a marokkói egészségügyi rendészet ellátására.

Ide sorolhatók még a török, az egyiptomi pénzügyi ellenőrző bizottságok a hitelezők érdekeinek a megóvására.

Ugyancsak néhány szóval megemlékezni óhajtok azokról a nemzetközi hivatalokról, amelyeket az államok bizonyos csoportja valamely közös érdek szolgálatára felállított.

E hivatalokkal átalában csak az államok, illetve ezek nevében a kormányok állanak érintkezésben, úgy, hogy a közigazgatás hivatalnokainak alig akad dolguk azokkal. Minthogy azonban mégis látják közleményeiket, pár szóval felsorolom azokat s megjelölöm feladataikat.

Ide tartoznak :

a berni nemzetközi táviró- s a külön álló postairoda.

Az előbbi a nemzetközi táviró, az utóbbi a nemzetközi postaszolgálatra vonatkozó adatokat gyüjti és közli, s a kongresszusokat előkészíti.

A postairoda véleményeket is ad s választott biróságként is működik.

Ugyancsak Bernben van az ipari tulajdonjog, valamint a szerzői jog védelmére alakult iroda s 1890 óta a nemzetközi szállítási iroda az illető szakmákra vonatkozó feladatokkal.

Párisban van a nemzetközi súly- és mértékiroda, amely a mértékegység tipusait őrzi, továbbá a nemzetközi egészségügyi iroda, Brüsszelben a nemzetközi iroda a rabszolgakereskedés elnyomására, amelyhez a zanzibári és vöröstengermenti irodák tartoznak, úgyszintén ott székel a cukorbizottság, a cukortermelésre és adóztatásra vonatkozó joganyag és statisztika gyűjtésére.

Potsdamban székel az Association géodesique international s Hágában az állandó békebiróság irodája, Rómában a nemzetközi mezőgazdasági intézet.

A nemzetközi biráskodás terén felemlítendők a nemzetközi egészségügyi-, és folyambizottságoknak a rendeleteik megsértése alkalmával gyakorolt biráskodása,

a világpostaegyesület és tarifairoda választott bírósági tevékenysége;

a hágai nemzetközi biróság;

azután az egyptomi vegyesbiróság, amelyet már közelebbről ismertettem.

A szaktudósítók s a kereskedelmi muzeum levelezői.

Nem fejezhetem be külügyi képviseletünkről előadásomat anélkül, hogy a külön magyar közegekről a szaktudósítókról s a kereskedelmi muzeum levelezőiről meg ne emlékezzem. Nem az államot képviseli a szaktudósító s még kevésbbé a muzeumi levelező, nem a magyar állam külön képviselete tehát. De hiszen a konzulok se képviselik az államot, csak igen fontos érdekeket.

Azután az is igaz, hogy végrehajtótevékenysége egyiknek sincs, csak megfigyeléseket eszközölnek s azokról jelentenek. De hiszen a követségek működésének is igen gyakran a nagyobb része csak megfigyelésből áll s az a tájékoztatás, amelyet a külföld piaci, gazdasági, jogi, közigazgatási helyzetéről a szaktudósítók s muzeumi levelezők nyujtani képesek, főkép a hazai viszonyok szempontjából, amelyet jobban ismernek, mint a konzulok és követek, gyakran felülmulják alaposságban a követek és konzulok jelentéseit.

Bárki idevágó információk megszerzése céljából hozzájuk fordulhat.

Hogy egy-egy helyütt a kiválasztott egyén nem egészen arra való, nem szolgálhat alapul az intézmény lebecsülésére. Az eszme jó, ha megfelelő egyének alkalmaztatnak s tán nem oly meddő talaj Magyarország, hogy ilyeneket ne produkáljon.

Befejezés.

S ezzel befejeztem külképviseletünkről szóló előadásomat. Egy másfél órára előirányzott előadás csak nagy körvonalakban szólhat külképviseletünkről, amely szervezetének és

működésének teljes leírása tulajdonképen az egész magyar államhatalomnak külföldre vetített képe. Én főkép a szervezet ismertetésére szorítkoztam. A működésnél figyelembe kell vennünk, hogy csak a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó, azt kiegészítő lehet, és hogy ennélfogva más a külképviselet feladata, ha napszámosok és cselédek érdekeit vagy egy közömbös társadalmat és más, ha nagykereskedők s ambiciózus, nagyratörő nép érdekeit gondozza.

A külképviselet átalában olyan, aminő a küldő állam, sőt országonként is más és más valamely állam képviselete, ahhoz képest, aminő viszonyban él a két állam. A mi külképviseletünkről éppen nem mondhatjuk, hogy rosszabb volna, mint aminő Ausztria-Magyarország erőviszonyainak megfelel.

A vízjogról.

Dr. Mattyasovszky Miklós, földmívelésügyi miniszt. osztálytanácsos, egyet. m. tanár.

A vízjog a szárazföldi vizekre vonatkozó jogszabályok rendszeres foglalata. A tengerre vonatkozó szabályok nem ide, hanem a nemzetközi jogba tartoznak.

A vízjog teljesen különleges joganyagot szabályoz. A vízjogban magánjogi, közigazgatási és büntetőjogi szabályok váltakoznak. Talán ez a sokféleség is egyik oka annak, hogy a vízjog nem népszerű; sem a hivatásos jogászság, sem a laikus közönség nem szívesen foglalkozik vele. Pedig a legtöbb gazda, iparos, kert-, ház-, szőlő- vagy telektulajdonos nem ritkán kénytelen érintkezésbe jutni a vízjoggal. A képzett jogászok legtöbbje előtt is terra incognita a vízjog. Ennek az idegenkedésnek egyik oka az is, hogy a vízjogi kérdésekben sok a műszaki elem. A jogász azt mondja, hogy ő nem ért azokhoz a műszaki tervekhez és számításokhoz, amelyek itt előfordulnak; a műszakiak viszont azt tartják, hogy a döntő szerep mégis csak a jogászoké, a közigazgatásé, mert őt illeti a határozat, az intézkedés joga. Így azután a vízjog két szék közt a pad alá kerül: a jogász azt mondja, hogy az anyagban sok a műszaki elem, a műszakiak pedig azt mondják, hogy túlsulyban van a jogi, közigazgatási momentum.

Ha a vízjogot át akarjuk érteni, akkor azokat az alapelveket kell megismernünk, amelyeken a vízjog rendszere felépült. Kezdjük mindjárt azon, hogy a víz nem olyan tárgya a jognak, mint más dolgok. A víz sem nem ingó, sem nem ingatlan dolog, egyáltalán nem is «res» a szónak tulajdonképeni értelmében. A víz a benne levő csöppek folytonos változása következtében állandó mozgásban, átalakulásban van s nem is hajtható sem fizikai, sem jogi uralmunk alá, legföljebb csak akkor, ha tartánnyal merítünk belőle. Ebben az

esetben a víz a magánjog alá esik, de természetesen itt nem erről a vízről van szó, hanem azokról a vizekről, víztömegekről, amelyek a föld felületének egyes részeit állandóan beborítják s amelyek nem a magánjog, hanem egy teljesen speciális jog szabályai alá esnek.

Annálfogva, hogy a szárazföld egyes részein szétterülő víz az igatlannal van szoros kapcsolatban, a víznek jogi helyzetét is az ingatlanra vonatkozó szabályokkal hozták legelőször összefüggésbe.

A középkor elején a jogokat általában a személyiségből, a perszonalitásból vezették le. Csak annak volt joga, aki valamely törzshöz tartozott. A törzshöz való tartozás adott az egyesnek jogot a földnek használatára is. A törzsek közös földtulajdonából úgy fejlődött ki a magánföldtulajdon, hogy az egyeseknek használatára átengedett területek az illetőnek végleges használatában maradtak s miután azokat tőle többé el nem vették, az előbb csak ideiglenes használat teljes rendelkezési hatalommá változott. De még ekkor is közösek maradtak az egyesek által állandóan nem használt területek, a legelők, erdők és nádasok és ide sorozhatjuk a vizet is.

A vizeket is minden törzstag szabadon használhatta. Már igen korán rájöttek arra, hogy a használat sokféle lehet.

A vizet vagy minden előkészület, különösebb munka nélkül lehet használni, pl. ivásra, itatásra, mosásra stb., vagy bizonyos készülék, felszerelés is szükséges, hogy a vizet bizonyos célra felhasználhassuk, pl. hajózás, tutajozás s a víznek erőkifejtésre, pl. malomkerék hajtására való fehasználása. Már a népjogok kimondták azt a két főelvet, hogy a vizeket minden törzsbeli szabadon használhatja, másfelől, hogy e használat közben senki mást ugyancsak a használatban nem akadályozhat. Pl. a longobardok joga is kimondta, hogy ha valaki vízi-malomkereket akar felállítani, a szomszédok és a szemközti parti birtokos beleegyezését is meg kell nyernie s gondoskodnia kell, hogy víziművével mások földjén kárt ne okozzon.

A középkor későbbi folyamán a területiség elve váltotta fel a személyiség elvét. Ekkor már nem abból származtatták le a jogokat, hogy valaki egy bizonyos törzshöz tartozik, hanem abból, hogy valaki egy bizonyos területen lakik.

A víz ennek dacára is közhasználatra rendelt dolog, «res communis omnium» maradt, de természetes, hogy azok, akik

a vízhez közelebb laktak, különösen a parti birtokosok, többet és állandóbbban használták a vizet, mint mások. Egyáltalán a vízre vonatkozó részletes szabályok elsősorban a vizet környező ingatlanrészekre, partokra, medrekre képződtek ki. Ha ki is mondták azt, hogy a vizekhez mindenki hozzáférhet, hogy azokat mindenki használhatja, mégis különösen a területiség és hűbériség elvének befolyása alatt a parti birtokosok és a hűbérurak mind több és több tényleges hatalmat kezdtek gyakorolni a vizeken. Különösen a halászatot és a hajózást szorították meg a hűbérurak különféle elnevezésű taksák vagy rovatalok kivetése által. Nem csoda, ha ily körülmények közt a németországi nagy parasztlázadások egyik követelése volt az is, hogy a vizeket szabaddá kell tenni s az úri rovatalokat, megszorításokat meg kell szüntetni.

Mikor azután a római jog recepciója bekövetkezett, — amelynek tudvalevőleg a keresztes háboruk adták meg az első lökést, mert e háboruk következtében jutott először sűrűbb érintkezésbe Itáliával a többi Európa, — akkor a vizekre is a római jog szabályait kezdték alkalmazni. A német királyok, akik tekintélyük emelése végett német-római császároknak nevezték magukat, kifejezetten elfogadták és kötelező erővel ruházták fel Justinianus kódexét s ennek a jognak elsajátítása végett fiatal embereket küldtek az itáliai (páduai, bolognai, ravennai) egyetemekre. Ezek visszatérve, a magasabb birói és közigazgatási hivatalokban kaptak alkalmazást és ezen az úton aránylag rövid idő alatt ment végbe az új, idegen jog recepciója.

A római jog szintén abból indult ki, hogy a víz legközelebb áll az ingatlanhoz. De ez a kapcsolat a víz és a föld között különböző, aszerint, hogy a víz egy területen képződik-e, onnan ered-e — mint pl. a forrás-, a talaj-, a csapadékvíz — vagy több ingatlanon terül-e el, illetve vonul végig. Azt a vizet már most, amely forrásból, talajvízből vagy csapadékból származik, az ingatlanhoz tartozónak *(portio fundi)* tekintették. Erre azt mondták, hogy az magánvíz. A többi vizeket, amelyek több ingatlanon vezettek végig *(aqua profluens)*, közvíznek nevezték.

A római jog további vízjogi szabályai ezeken a kereteken nem is igen emelkedtek túl; mert csak a vizek partjára, medrére, az elhagyott mederre *(alveus derelictus)*, a sziget-

képződésre *(insula in flumine nata)*, az iszapolásra *(alluvio)* és a sodorványra *(avulsio)* terjedtek ki.

De ezek a szabályok még ma is élnek, mert az összes kódexek átvették azokat. A rómaiak életében a folyóvizek nem játszottak különösen nagy szerepet. Közép- és Dél-Itáliában nincsenek is olyan nagy élővizek, mint Közép- és Észak-Európában s így csak természetes, hogy a vízgazdaság s az erre vonatkozó különleges jogszabályok sem fejlődhettek ki a rómaiaknál A római jog ennélfogva csak a magánvizet, közvizet és az ideiglenes vízfolyásokat az ú. n. torrenseket ismeri. Az utóbbiak olyan hegyi vízfolyások, amelyek csak az esős évszakban adtak vizet és nyáron az itáliai forró nap hatása alatt kiszáradtak. A közönséges vízhasználatoknál, minő az ivás, itatás, mosás stb. s még legfeljebb halászat, alig mentek túl a rómaiak. A vizeknek további osztályozását épen ezért azok a népek fejlesztették ki, amelyeknek a területén nagyobb, hatalmasabb vízfolyások vonultak végig, amelyek mintegy maguktól kinálkoztak arra, hogy erőiket akár a hajózás szolgálatában, akár a vízikerék hajtására felhasználják. Így született meg egy harmadik kategória: a hajózható, vagy tutajozható folyók fogalma. A jognak a tényleges viszonyokhoz kell alkalmazkodnia. Nagyon természetes, hogy olyan hatalmas folyamokra, mint aminő pl. a Rajna és a Duna és ezek hajózható mellékfolyói, más szabályokat kellett felállítani, mint a közép- és délitáliai apró vízfolyásokra.

Ha általánosságban már úgy is állt az a tétel, hogy a víz nem hajtható az egyesek uralma alá, még inkább kellett, hogy álljon ez a szabály a nagy, hajózható folyóknál. Már igen korán találunk olyan jogszabályokat, amelyek a hajózás szabadságát kimondják s a hajózó útvonalat a parti birtokosoktól teljesen függetlenítik. Pl. egy középkori jogtétel azt tartja, hogy a hajózható folyókon a parti birtokos hatalma csak addig terjed, ameddig a vízben lovagolva egy kalapácsot tud a folyóba bedobni. A vizeknek már most hármas a felosztásuk: magánvizek, közvizek, hajózható vagy tutajozható vizek.

A mai európai jogrendszerek mindegyike elfogadta többkevesebb változtatással ezt a felosztást. A kiinduló pont ugyan nem mindegyik jogrendszerben egyforma. Két ellentétes kiinduló pontot ismerünk: vagy az állam foglalja le magának a

vizeket, főként a hajózható vizeket és azok partját és medrét és az egyesek vízhasználatát szolgalmi úton biztosítja; vagy megfordítva: az egyesek tulajdonába adja a vizek partját és medrét s akkor az államnak ad több jogot a használatra, szabályozásra és az egyesek vízhasználatának biztosításáról ugyancsak szolgalmak útján gondoskodik.

A francia vízjog és az osztrák polgári törvénykönyv az első álláspontból indulnak ki. Franciaországban a hajózható vagy tutajozható folyók partja és medre az állam tulajdona. Aki ott a vízierőt használni akarja, annak használati díjat kell fizetnie az állam részére: csak a közönséges vízhasználatok (pl. ivás, itatás stb.) gyakorolhatók szabadon, bizonyos megszorításokkal. Az állami tulajdon a parton addig terjed, ameddig a víz nagy vízálláskor, de nem árvízkor, szokott folyni. Az osztrák polgári törvénykönyv szerint is hajózható folyókon az államé a meder tulajdona s ezért az itt képződő szigetek vagy a szabályozás következtében felszabadult területek is az államot illetik. Az 1909. évi szász vízjogi törvény szerint a vizek medrének tulajdona a parti birtokosoké. De az Elbe, a három Mulde és a fehér Elster, vagyis a Szászország területén lévő hajózható folyók medre az államé.

A magyar vízjog a másik álláspontot, tudniillik azt fogadta el, hogy a vizek medre kizárólag a parti birtokosoké Werbőczy hármaskönyve is kimondja, hogy ha a folyóvíz megváltoztatja a medrét, azért a parti birtokok tulajdonjogában változás nem áll be. A magyar vízjog ma is azon az alapon áll, hogy a vizek partja és medre a parti birtokosoké, de ezek jogaikat csak a vízhasználatok sérelme nélkül gyakorolhatják. A vízhasználatoknak mások részéről való legkiterjedtebb gyakorlását a magyar vízjog azáltal biztosítja, hogy megfelelő szolgalmakat ad, ilyenek a vízlefolyás, a vízvezetés, a mederrendezés, a vontatás, az úsztatás, a kikötés és a vízhez való hozzáférés szolgalmai. Látjuk tehát, hogy végeredményében a szabályozás ugyanarra a pontra ér, bármelyik álláspontból indul is ki, mert pl. a mi vízjogunk szerint is a part- és medertulajdon inkább csak *nuda proprietas,* amenynyiben a teljes rendelkezési jog s különösen az, hogy másokat a partról kizárjon, igen korlátolt mértékben vagy alig illeti meg a tulajdonosokat.

Még talán az a legpraktikusabb következménye a parti

tulajdonnak, hogy a mederből nyerhető kavics és homok az övé, bár ezt is megszorítja vízjogunknak az a rendelkezése, hogy az országos határt képező, valamint a hajózható és tutajozható folyókat az állam bármikor szabályozhatja s az eközben, úgyszintén bármely közérdekű mederrendezés folyamán nyert anyagokat kártérítés nélkül felhasználhatja. Ez a szabály különben a magyar vízjogba is behozza a vizek felosztásának 3-ik csoportját, t. i. a hajózható vizeket. Kifejezetten ugyan a magyar vízjog csak magánvizeket (a törvény szerint: szabad rendelkezés alatt álló vizeket) és közvizeket (hatósági rendelkezés alatt álló vizeket) ismer, de azáltal, hogy a hajózás szabadságát feltétlenül biztosítja, a hajózást a többi vízhasználatok fölé emeli és hogy a hajózható folyók szabályozására teljes hatalmat ad az államnak, tulajdonképen ugyanazt éri el, mint azok a jogrendszerek, amelyek a hajózható folyókat teljesen állami tulajdonná teszik. A hajózás és tutajozás szabadságát különben nálunk már egy Mária Terézia korabeli (1751: XVII. t.-c.) törvény is kifejezetten biztosította.

Jelenlegi vízjogunk főképen az 1885: XXIII. t.-c.-en nyugszik, amelyhez számos rendelet csatlakozik; ezek közül a legfontosabbak az általános végrehajtási rendelet, a vízikönyvekről, a hajómalmokról, a vontatásról és szabad kikötésről, a vízduzzasztóművekről szóló rendeletek. Legújabban, a mult évben novellát is alkotott a törvényhozás (1913: XVIII. t.-c.), amely főleg az ártézi kutakkal, a víztárolókkal, a vízerőművekkel, a vízi közlekedés megkönnyítésével (egy új szolgalomnak, a kikötői vagy rakodói használat szolgalmának felállításával), szóval vízgazdasági kérdésekkel foglalkozik. A magyar vízjog Horvát-Szlavonországokra csak annyiban terjed ki, hogy az ásvány- és gyógyforrásokra és vizekre, valamint a hajózható folyókon eszközlendő vízrendezésekre s a novella óta a kikötőkre, hajózásra és ipari vállalatokra a társországokban is a magyar törvény szabályait kell alkalmazni. Egyébként Horvát-Szlavonországokban külön vízjogi törvény van (1891 december 31-ről), mely nagyjából egyezik ugyan a magyar törvénnyel, de azért számos részletkérdésben eltér attól és sok tekintetben az osztrák polgári törvénykönyvhöz s a csehországi partikuláris vízjoghoz simul.

Vízjogi törvényünk (1885: XXIII. t.-c.) elsősorban a vízjoggal összefüggő magánjogi kérdéseket szabályozza, az álta-

lános határozatok címe alatt. Ide tartoznak a vizek partjára és medrére, a vízvezetékekre, a vízen úszó építményekre, az iszapolásra, a szigetképződésre, az elsodort földre és az elhagyott mederre vonatkozó szabályok. Magának a víznek a tulajdonát a törvény nyílt kérdésnek hagyja és pedig igen helyesen, mert a vizek feletti rendelkezés a vízhasználatok keretében kielégítő szabályozást nyer. Ennélfogva a víz tulajdonának pl. olyanforma szabályozása, mint ahogy azt a horvát-szlavon vízjogi törvény teszi, midőn a vizeket köztulajdonnak minősíti, elméleti kijelentésnél egyébnek nem tekinthető.

A további fejezetek a vízhasználatokról, a vízi munkálatokról, a vízi szolgalmakról, a vízi társulatokról, a vízrendőri intézkedésekről, hatóságokról és eljárásról, a büntető határozatokról és végül az átmeneti intézkedésekről és zárhatározatokról szólnak.

A vízhasználatoknál a legfontosabb az, hogy a magánvizek felett is, az illető telek tulajdonosa csak akkor rendelkezhetik szabadon, ha mások érdekét nem sérti. Nevezetesen a vizek szabályozására vagy az általuk okozható károk megszüntetésére szolgáló munkálatokat is csak akkor végezhet, ha ezáltal mások érdekeit nem érinti; továbbá a birtokosok, mások kárára egyáltalán nem rendelkezhetnek saját vizeikkel sem, ha mások a vizet a birtok területén kívül hatósági engedély vagy tényleg fennálló jog alapján használják. Sőt a törvény még ennél is tovább megy, mert ha a vízben tartós szükség mutatkozik és máskép segíteni nem lehet, akkor a hatóság arra is kötelezheti a tulajdonost, hogy a víznek ivásra, itatásra és más házi célokra való használatát tartozzék megengedni s a tulajdonos joga mindössze arra redukálódik, hogy ezért a vízhasználatért teljes kártalanítást kell kapnia. Az egyes földtulajdonosok joga ekként még az úgynevezett magánvíznél is rendkívül meg van szorítva. A közvizekre nézve törvényünk természetesen még sokkal tovább megy, mert itt a vízhasználatokat teljesen a hatóság rendelkezése alá adja. A vízhasználatoknak további tagozódása megkülönbözteti az ú. n. közönséges vízhasználatokat, amelyek házi szükségletre szolgálnak s azokat, amelyek bizonyos berendezést, mesterséges készüléket kivánnak. Ezeknél az utóbbi vízhasználatoknál bizonyos sorrendet állapít meg a törvény.

Nevezetesen kimondja, hogy elsősorban a közgazdasági tekintetben fontosabb vízhasználatot illeti meg az elsőség, egyenlő jelentőségű vállalatoknál előbb a parti birtokos, azután a vízfolyás fentartásához hozzájáruló birtokos következik, végül egyenlő körülmények közt a feljebb fekvőnek van elsőbbsége az alsóbb felett.

Az összes vízhasználatok felett áll azonban a hajózás, tutajozás és faúsztatás, mert ezek sérelmével egyáltalán nem lehet gyakorolni semmiféle vízhasználatot. A vízhasználatok közül vízjogi törvényünk nem szabályozta sem a halászatot, sem a bányavizek használatát, mert ezekre külön szabályok érvényesek. Ellenben kiterjed vízjogi törvényünk a vizeknek azon használatára, mely bizonyos anyagoknak a vízbe való beeresztésére vonatkozik. E részben a legfontosabb szabály az, amely a vizeknek ártalmas anyagokkal való megfertőztetését tiltja.

Annak következményeképen, hogy vízjogunk a közvizeket teljesen hatósági rendelkezés alá helyezi és hogy a magánvizekre nézve is csak csekély jogkört enged az egyeseknek, a vízimunkálatok túlnyomó többsége is hatósági engedély alá esik. Nevezetesen minden olyan munkálat, mely a víz használatára, szabályozására vagy az általa okozható károk megszüntetésére szolgál, ha az a munkálat a víz természetes lefolyását megváltoztatja vagy akadályozza, hatósági engedély alá esik. Még ennél is tovább megy a törvény, midőn minden olyan munkálatot is engedély alá esőnek mond ki, mely idegen területen létesíttetik vagy idegen érdeket érint vagy végre már engedélyezett munkálatok átalakítására vonatkozik. Ez az a §, amellyel legtöbbször jut összeütközésbe a közönség.

Kétségkívül súlyosan megszorítja a törvénynek ez a rendelkezése a földtulajdont s ebből magyarázható az, hogy a tulajdonosok nehezen alkalmazkodnak hozzá. Akárhányszor hallhatjuk azt a védekezést, hogy a vízimunkálattal az illető saját területén, mint tulajdonos járt el s hogy erre neki joga volt, épen mert tulajdonos és mert senkinek kárt nem okozott. A törvény azonban épen azért állapította meg ilyen nagyon is tág módon az engedély alá eső vízimunkálatokat, hogy az egyes birtokosok a másokat legtávolabbról érintő munkálatokat se végezzék el önkényüleg. Bátran elmondhat-

juk, hogy vízjogunk szerint a magánföldtulajdonból úgyszólván kisajátíttattak a vízimunkálatok, ami azt jelenti, hogy a tulajdon egyáltalán nem ad jogot vízimunkálatok önkényű létesítésére. Régebbi jogunk, így előbbi vízjogi törvényünk 1840-ből (1840 : X. t.-c.) még nem ment ily messze. Akkor még csak az a vízimunkálat volt tilos, amely másnak kárt okoz. Az újabb vízjogi törvények azonban mind arra az álláspontra helyezkednek, amit a mi mostani jogunk is magáénak vall, hogy t. i.: a földtulajdon nem foglalja magában a vizek feletti rendelkezést még akkor sem, ha abból másra kár nem is hárul. Ebből az is következik, hogy a magánosok megegyezései, szerződései sem pótolhatják adott esetben a hatósági engedélyt. A hatóságnak tehát akkor, mikor olyan esettel áll szemben, hogy azt kell elbírálni, vajjon a vízimunkálat hatósági engedéllyel vagy anélkül létesíttetett-e, sohasem szabad annak a tárgyalásába bocsátkozni, hogy az érdekelt felek az illetőnek megengedték-e azt a munkálatot. A vízjogi törvény ezen 42. §-ának különben, több mással együtt, büntetőjogi szankciója is van. Ennélfogva az, aki hatósági engedély alá eső vízimunkálatot ily engedély nélkül végez, kihágást követ el és rendőri büntető úton büntetendő.

Vízjogi törvényünk büntető határozatai három csoportba sorozhatók. A törvény vagy azt bünteti, aki valamit tenni elmulasztott, pl. aki a part és meder jókarbantartására vonatkozó kötelességét nem teljesíti, vagy azt bünteti, aki egy tilalmat megszeg, pl. aki vízfolyásból, hatósági engedély nélkül, vizet elvezet, vagy végre azt bünteti, aki valamely védekezésre szánt víziművet veszélyeztet, pl. aki a védtöltésen szekerez vagy a védtöltés közvetlen közelében építkezik. Mindezek a büntető rendelkezések azt célozzák, hogy a köz érdekében az egyesek bizonyos cselekményektől tartózkodjanak vagy bizonyos munkát végezzenek el. Ugy a tilalmaknak, mint a parancsoknak az az alapjuk, hogy bizonyos közérdeket veszélyeztető vagy sértő esetek megelőztessenek. Az összes vízrendőri büntető birói ügyek hivatalból üldözendők. Épen ezért, ha az eljárás megindult, a felek egyeztetésének, békéltetésének helye nem lehet. A hatóságnak ily esetben azt sem szabad kimondani, hogy valakit ettől vagy attól a cselekménytől eltilt, vagy ennek vagy annak az elvégzésére kötelez a kihágási eljárás különbeni megindításának terhe alatt. A hatóságnak ily eset-

ben el kell bírálnia az ügyet s azt végzéssel vagy ítélettel, akár büntető, akár felmentő értelemben, illetve végzésnél megszüntető értelemben be kell fejezni. Gyakran előfordul, hogy vízrendőri büntető birói ügyekben felmerül az önvédelem, helyesen a jogos védelem kérdése. A terhelt szokott azzal védekezni, hogy ő pl. a töltést azért készítette hatósági engedély nélkül, mert a víz földjét elárasztással fenyegette. Ilyen esetekben azonban s általában rendőri tilalmak áthágásánál aligha fordulhat elő olyan eset, mikor a büntetőtörvénykönyvnek a jogos védelmet kimondó szabálya alkalmazást nyerhetne. A jogos védelmet többnyire a végszükséggel tévesztik össze, pedig a végszükség esete egész más. Jogos védelemről csak akkor beszélhetünk, ha személyünket vagy vagyonunkat egy jogtalanul és közvetlenül támadó személy fenyegeti. A jogos védelemhez tehát kell, hogy támadó fél legyen. A természeti erő, mint a vízár is, ebből a szempontból támadó félnek nem tekinthető; a víz ereje sem jogtalanul, sem közvetlenül nem támadhat meg bennünket. Természetesen egész más lapra tartozik az az eset, mikor valaki ránk zúdította pl. a töltés átvágásával a vizet. De ez már nem rendőri büntető birói, hanem rendes büntető ügy és mint vízáradás okozása, a büntetőtörvénykönyv alá esik. Ellenben végszükség esete előállhat kihágási ügynél is, ha t. i. valakinek vagy hozzátartozójának az életét fenyegette olyan veszély, amelyből csak mások jogainak megsértésével menekülhetett, feltéve, hogy a végszükség vétlenül következett be. Tehát végszükségre esetleg sikerrel lehet hivatkozni egy vízrendőri büntető birói ügyben, de ez egészen más, mint a jogos védelem esete s a kettőt egymással felcserélni nem szabad.

A vizek nemcsak az egyes birtokosok, hanem az egyes nemzetek és országok közt is idézhetnek elő érdekellentétből kifolyó surlódásokat. A vízjognak ez a része, épúgy mint a tengeri jog, a nemzetközi jog körébe tartozik. Elismert szabálya az a nemzetközi jognak, hogy a határfolyók vagy azok, amelyek több ország területén vonulnak keresztül, nem tartozhatnak kizárólag egy ország önkényű rendelkezése alá. Ebből következik, hogy olyan vízkivétel vagy bármiféle más munkálat, mely ezeket a vizeket eredeti folyásuktól eltéríti vagy vízmennyiségüket lényegesen csökkenti, egyoldaluan egyik ország hatósága által sem engedélyezhető, illetve ren-

delhető el. Ha ilyen összeütközések, illetve vitás kérdések felmerülnek, először diplomáciai úton próbálják meg az elintézést és ha ez nem sikerül, rendszerint választott birói útra terelik az ügyet.

Ily értelmű egyezményt kötött 1905-ben Svédország Norvégországgal a közös vizek tekintetében s mi is az Ausztriával kötött kiegyezésben (1908. évi XII. t.-c. VIII. cikk) elfogadtuk azt az elvet, hogy a két állam területét érintő vizeken minden, a hajózás űzésére, a folyamrendőrségre, javításra és jókarban tartásra vonatkozó ügyben a másik állammal egyetértőleg fogunk eljárni.

Áttérünk már most a vízjogot végrehajtó közigazgatási hatóságokra. Vízjogi ügyekben a fórumrendszer meglehetősen bonyolult. A vízjogi közigazgatási eljárásban háromféle ügymenetet különböztethetünk meg. Ha valamely vízimű létesítéséről vagy átalakításáról, szóval valamely pozitiv cselekedetről van szó, akkor az a hatóság hivatott eljárni, melyet közönségesen engedélyezési hatóságnak neveznek. Ezek a hatóságok az alispán, a közigazgatási bizottság és a földmívelésügyi miniszter. Törvényhatósági joggal felruházott városban az alispán helyett a polgármester jár el. Ezeket az ügyeket az jellemzi, hogy valami új munkálatot kell elrendelni, amely, miután a fennálló állapot változtatásával jár, csak tervek alapján és az összes érdekeltek meghallgatása után intézhető el. Éppen ezért a hatóságnak szakértő közbenjöttével helyszini szemlét kell tartani, ezt megelőzőleg a terveket szemlére kell kitenni, a szomszédok és egyéb érdekeltek észrevételeit meg kell hallgatni s csak azután lehet határozatot hozni. Már régebbi vízjogi törvényünk, az 1840:X. t.-c. is hasonló eljárási szabályokat állított fel arra az esetre, mikor új vízimunkálatok engedélyezéséről volt szó. Ez a törvény a törvényhatósági közgyűlést ruházta fel azzal a joggal, hogy ily esetek megvizsgálására bizottságot küldjön ki, melyben szakközegek gyanánt a tiszti földmérő és a vízépítő-mester szerepeltek és a tárgyalásokon a felek szakértői is részt vehettek. Uj vízimunkálatoknál ennek a bizottságnak a javaslata alapján adta meg a törvényhatósági közgyűlés elsőfokon az engedélyt s ellene másodfokon a helytartótanácshoz lehetett felebbezni.

Az egész engedélyezési eljárást tulajdonképpen vízjogi rendes pernek nevezhetjük, szemben a vízjogi sommás perrel,

vagyis a vízrendőri üggyel, melynél nem valamely új mű létesítéséről vagy fennállónak változtatásáról van szó, hanem éppen ellenkezőleg arról, hogy a víziművet a hatósági engedélynek megfelelő karba helyezzük vagy az önkényesen végzett vízimunkálatot megsemmisítsük s az előbbi állapotot helyreállítsuk. A vízjogi sommás perben tehát, vagyis a vízrendőri ügynél negativumról van szó, szemben a vízjogi rendes per, vagyis engedélyezés pozitivumával. Végül van még vízjogi büntető per is; ez a kihágási ügy vagy a rendőri büntető szabályzat életbelépte óta szabatosan kifejezve: rendőri büntető birói ügy. Különösen a vízrendőri és a vízrendőri büntető birói ügy fórumrendszerei bonyolultak. T. i. elsőfokú hatóság községekre nézve a főszolgabiró, másodfokú hatóság az alispán, harmadfokú hatóság a földmívelésügyi miniszter úgy a rendőri, mint a rendőri büntető birói ügyekben. De már a városokban mások a hatóságok, részben, aszerint, hogy rendezett tanácsú avagy törvényhatósági joggal felruházott városról van szó, részben aszerint, hogy rendőri vagy rendőri büntető birói ügyben kell-e eljárni. Rendezett tanácsú városokban ugyanis vízrendőri ügyben elsőfokú hatóság a polgármester, rendőri büntető birói ügyben a rendőrkapitány. Ellenben törvényhatósági városban mind a kétféle ügyben egyformán a rendőrkapitány az elsőfokú hatóság; itt azonban a másodfokú hatóság különböző aszerint, hogy rendőri vagy rendőri büntető birói ügyben kell határozni, mert rendőri ügyben a polgármester, rendőri büntető birói ügyben pedig a városi tanács a másodfokú hatóság. Bonyolítja a helyzetet az is, hogy a legtöbb kihágási ügy egyúttal vízrendőri ügy is, amennyiben legtöbbször a kihágási üggyel kapcsolatban a helyreállítást is el kell rendelni. A rendőri büntető szabályzat kifejezetten is elrendeli, hogy a rendőri büntető birói ítéletben a felmerülő egyéb, tehát nem büntető birói kérdések tárgyában is rendelkezni kell. A vízjogi büntető perben tehát legtöbbször az ítélet két részből áll: az első rész a bűnösségről, a büntetésről és az eljárási költségről rendelkezik, a második részben pedig a helyreállításról történik gondoskodás. Vannak olyan alsófokú hatóságok, melyek ezt a két részt teljesen szét is választják, akként, hogy külön hoznak büntető ítéletet és külön hoznak véghatározatot; vagyis egyugyanazon ügyben külön járnak el, mint kihágási birák s külön mint vízrend-

őrök. Ez az eljárás helytelen, nemcsak azért, mert az Rbsz.-be ütközik, de azért is, mert munkaszaporítást idéz elő és mert a felebbezési szabályok is különbözők rendőri büntető birói és egyszerű vízrendőri ügyekre nézve. A vízrendőri véghatározat ugyanis a közigazgatási eljárás egyszerüsítéséről szóló 1901:XX. t.-c. alá tartozik, mely szerint érdemben egybehangzó két alsófokú határozat ellen felebbezésnek nincs helye, csak nagyon kivételes esetekben felülvizsgálati kérelemnek. Ellenben rendőri büntető birói ügyekben sokkal több esetben van helye felebbezésnek egész a harmadfokú biróságig.

Különösen nehéz a fórumrendszerek pontos szétválasztása többek közt az ú. n. medertisztogatási ügyekben. Ha csak arról van szó, hogy a medret kitisztítsák, vagyis a víz rendes lefolyását gátló növényzettől kitakarítsák, ami az 1885:XXIII. t.-c. 40. §-a szerint minden parti birtokosnak kötelessége, akkor a tisztogatás elrendelése a vízrendőri hatóságnak, tehát elsőfokon a főszolgabirónak, illetve a polgármesternek vagy rendőrkapitánynak a feladata. Ebben az esetben ugyanis csak egy negativumról van szó, vagyis arról, hogy a medret ne engedjék eltömődni s azt előbbi állapotába helyezzék vissza. Ha azonban új méretezést kiván a tisztogatás vagy új meder létesítését, szóval mihelyt az előbbi állapot megváltoztatásával új helyzetet előidéző munkálatról van szó, akkor már csak a vízjogi rendes per, vagyis az engedélyezési eljárás szabályai szerint lehet eljárni s ehhez képest az elsőfokú hatóság az alispán, illetve törvényhatósági joggal felruházott városban a polgármester, a másodfokú hatóság pedig a közigazgatási bizottság. Megtörténik az is, hogy a parti birtokosok egy része belenyugszik a tisztogatás elrendelésébe, más része pedig felebbez és azt vitatja, hogy nem egyszerű tisztogatásról, vagyis az előbbi állapot helyreállításáról, hanem új munkálatról van szó. Ilyenkor a vízjogi sommás pert mindig be kell szüntetni s az ügyet, mint vízjogi rendes pert kell tovább folytatni; ehhez képest tehát az alispánhoz, illetve törvényhatósági joggal felruházott városban a polgármesterhez, mint elsőfokú hatósághoz kell áttenni az ügyet, aki hivatalból tartozik gondoskodni arról, hogy a vízjogi rendes per alapjául szolgáló műszaki tervek s az egyes parti birtokosok költséghozzájárulását feltüntető kimutatások elkészíttessenek. Az 1913. évben elfogadott vízjogi novella egyébként

bizonyos szempontból új alapokra fogja fektetni a medertisztogatási ügyeket, amennyiben az egyszerű tisztogatáson felül olyan mederrendezésre is kötelezheti a parti birtokosokat a hatóság, amelyek, mint pl. átvágások, új meder kiképzése, a medernek könnyebb karbantartása végett szükségesek. Az 1885:XXIII. t.-c. itt tárgyalt 40. §-át gyakran abból a szempontból is tévesen fogják fel az alsófokú hatóságok, hogy a parti birtokosokat büntetés terhe alatt kötelezik a meder kitisztítására, pedig ennek csak akkor lehet helye, ha előzőleg jogerősen megállapíttatott a tisztogatás mértéke, amit nagyobb szabású, a helyzetet változtató munkálatoknál éppen csakis vízjogi rendes per, vagyis engedélyezési eljárás keretében lehet megállapítani.

Sokszor nehéz a vízjogi sommás per és rendes per szigorú elválasztása hatóságilag engedélyezett vízimű megigazításánál is. Pl. ha csak arról van szó, hogy egy víziművet az engedélyokiratnak megfelelően kell karba helyezni, mondjuk egy malomgát koronáját az engedélyokiratban meghatározott magasságra kell leszállítani, akkor a vízrendőri hatóságnak kell eljárni. Mihelyt azonban olyan átalakításról van szó, mely az engedélyokirat megváltoztatásával járna, akkor már az ügy vízjogi rendes perre tartozik, vagyis az alispán, illetve polgármester lesz az elsőfokú hatóság. Jellemző eset az eljárás és a fórumok különbözőségére nézve pl. az is, mikor a természetes vízfolyást egy helyen a szomszédos birtokos tölti át, másutt pedig a vasúti vonal. Az első eset helyreállítása ugyanis a vízrendőri hatósághoz, tehát elsőfokon a főszolgabiróhoz, a második eset azonban az engedélyezési ügyekben eljáró hatósághoz, tehát az alispánhoz tartozik, mert a vasút hatóságilag engedélyezett mű, amelyen változtatást tenni csak vízjogi rendes per lefolytatása mellett szabad.

Az ügyeknek és fórumrendszereknek fent vázolt különbözősége kihat a harmadfokú hatóságra is. Vannak t. i. olyan ügyek, amelyekben harmadfokon nem a földmívelésügyi miniszter, hanem a közigazgatási biróság határoz. A harmadfokú hatóság pontos meghatározása az egyes esetekben azért sem könnyű, mert részben vízrendőri, részben engedélyezési másodfokú hatóság által elbirált ügyek kerülnek végső fokban a közigazgatási biróság elé, tehát vannak ügyek, amelyek az alispántól, illetve polgármestertől s ismét olyan ügyek, melyek

a közigazgatási bizottságtól kerülnek a közigazgatási biróság elé. Általában vízjogi ügyekben a közigazgatási birói jogvédelem azokra az esetekre van kiterjesztve, mikor akár törvényen alapuló, akár más szerzett jogok kerülnek összeütközésbe. Ide tartoznak pl. a meder- és parttulajdonos s a vízhasználatra jogosult között felmerülő vitás ügyek vagy a szabad rendelkezés alatt álló víznek mások által való felhasználása körül felmerült viták, amikor valaki hatósági engedély vagy tényleg fennálló jogosítvány alapján kívánja a magánvizet használni, továbbá mindazok az ügyek, amelyekben az engedélyokiratba ütköző munkálatokat rendelt el az alsófokú hatóság. Ide tartoznak továbbá azok az ügyek is, ahol bizonyos hozzájárulási kötelezettség arányának a megállapításáról van szó, mint pl. a meder és part jókarbantartásánál, az idegen birtokon keresztül vezető vízvezető ároknál, a vízmosások megkötésénél s közös munkálatok fentartásánál vagy átalakításánál. Gyakran előforduló eset az is, mikor az utakon vagy vasutakon levő műtárgyak, áteresztek vagy hidak nem tudják eléggé levezetni a vizet. Az ilyen műtárgyak átalakítását elrendelő határozat végsőfokon szintén a közigazgatási birósághoz tartozik.

A fórumrendszerek kuszáltsága nem ritkán hatásköri összeütközésekre vezet. A vízjogi ügyekben előforduló hatásköri összeütközések a hatásköri birósághoz tartoznak, ha az összeütközés biróság és közigazgatási hatóság, biróság és közigazgatási biróság vagy közigazgatási biróság és közigazgatási hatóság közt történt. Ha csak a közigazgatási hatóságok jutnak egymással hatásköri összeütközésbe, akkor a vitát a legfelső hatóság dönti el. De persze megtörténik, hogy nemcsak a vízügyi hatóságok, hanem a rendes biróságok és vízügyi hatóságok közt válik vitássá az, hogy bizonyos ügyben melyik bír hatáskörrel. Pl. szabadkikötői ügyekben a szabadkikötőn kívül történt kikötésért polgári peruton lehet csak az ellenszolgáltatást követelni, ellenben a szabadkikötőben követelhető díjak érvényesítése közigazgatási útra tartozik. Itt azonban ismét különbség van aszerint, hogy a kikötés díjait szabályrendelet állapítja-e meg; az utóbbi esetben ugyanis harmadfokon a közigazgatási biróság határoz az 1906:XXVI. t.-c. 34. §. 2. pontja alapján.

Áttérek néhány gazdasági szempontból különösen fontos

vízjogi kérdés tárgyalására. — Közgazdasági szempontból különösen nagy jelentősége van az öntözésnek. Többféle célja lehet az öntözésnek: vagy megjavítjuk vele a kevésbbé termékeny területeket, pl. a szikes földeket, vagy egyszerüen több nedvességet adunk vele a növényzetnek vagy végre a vízben levő anyagokkal trágyázzuk is az elárasztott területeket. Az utóbbi eset különösen az, mikor tápanyagokkal telített szennyvizekkel öntözünk, ami főleg nagyvárosok körül fekvő kerti gazdaságokban lehetséges. A szikes területeknek öntözéssel való feljavítását különösen azoktól az intézkedésektől várták, amelyeket 1900 : XXX. t.-c. léptetett életbe. Ez a törvény nagyszabású öntözőcsatornákat s megfelelő öntöző-társulatokat tervezett, de ezideig kevés ment át az intézkedéseiből a gyakorlati életbe, dacára annak, hogy e munkálatokat a törvény államsegéllyel is támogatta volna. Oka ennek főként az, hogy a szikes területeknek csak az a része javítható haszonnal, amelyekben a sziksó aránylag kis mennyiségben fordul elő. A nagyobb mértékben sziksóval telített földek az ú. n. vadszikek, még öntözéssel sem javíthatók fel annyira, hogy a terméshozam a befektetett költségeket felülmulja. Ezért újabban abban az irányban kutatnak, hogy nem-e lehetne olyan fűféléket kiválogatni és termeszteni, amelyek bizonyos nagyobb sótartalommal biró földeken is tenyésznek.

A rendes öntözésnél, vagyis ott, ahol csak arról van szó, hogy nagyobb nedvességet adva a földnek, fokozottabb fűtermést érjünk el, különösen fontos az, hogy az öntözésnek megfelelően trágyázzák a földet és hogy az illető talajviszonyoknak és az öntözővíz összetételének megfelelő növényféleséget termessznek. Az öntözés ugyanis csak egy láncszem a gazdálkodás menetében. Ha több nedvességet adunk a talajnak, több tápanyagot is kell hozzáadnunk. Hogy az öntözőművek sikerrel működjenek, annak tehát előfeltétele az is, hogy a gazda ismerje földjének összetételét és ki tudja választani azokat a növényeket és azokat a trágyanemeket, amelyek az öntözéssel való termés fokozásához szükségesek. A földmívelésügyi minisztérium kezére jár a gazdáknak minden irányban, tehát nemcsak az öntözőművek tervét készítteti el, hanem szaktanácsot ad talajelemzési, vízelemzési és növényélettani, valamint trágyakiválasztási kérdésekben is. Ami a költségek kérdését illeti, két törvényünk foglalkozik a talajjavítási hitel-

üggyel. Az egyik az 1889 : XXX. t.-c., amely a magyar földhitelintézetet hatalmazta fel arra, hogy talajjavításokra záloglevelek kibocsátásával külön kölcsönöket adjon. Ezeket a kölcsönöket a kultúrmérnöki hivatalok által kidolgozott talajjavítási tervek alapján kell kérni. A kölcsönnek ezzel a formájával azonban nem nagyon segíthettünk a gazdákon, mert e törvény szerint a kat. tiszta jövedelem hatszorosánál nagyobb kölcsönt nem lehetett adni s ennek folytán a felvehető kölcsönből a javítási munkálatok költségét fedezni nem lehetett. Tovább ment az 1897 : XXXII. t.-c., amely a földterület becsértékének 75%-áig adható kölcsönre hatalmazta fel a pénzintézeteket akként, hogy ezeket a kölcsönöket nem záloglevél, hanem kötelezvény kibocsátása alapján adhatják az intézetek. A földmívelési minisztérium még ennél is tovább ment akkor, midőn új öntöző-művek létesítésére vagy régi öntöző-művek felújítására államsegélyt nyujt. Az új öntözőművekre a költség feléig, a régi öntöző-művek felújítására pedig az egész költség összegéig terjedő államsegélyt lehet kapni.

Fontos gazdasági kérdés a vízmosások megkötése is. A vízmosások megkötése iránt három törvényünk is rendelkezik. Ezek az erdőtörvény, a mezőrendőri törvény és a vízjogi törvény. Mind a három törvény kötelezővé teszi a vízmosások megkötését, illetve a vízmosások keletkezésének megelőzését. Az erdőtörvény inkább fásítási szempontból kezeli a kérdést, míg a mezőrendőri törvény egyéb módokon való védekezést (főleg legeltetés eltiltása) is előír. A vízjogi törvény szintén kimondja a vízmosások megkötésére való kötelezettséget és kisebb munkálatoknál csak az illető területek birtokosait, nagyobb munkálatoknál ellenben mindazokat is hozzájárulásra kötelezi, akik a javításból hasznot húznak, illetve az okozható károk által veszélyeztetve vannak. Hogy az eljárás egységes legyen, egy rendelet, a 34,209. F. M. sz. 1911-ből, külön szabályozta a vízmosások megkötésére vonatkozó hatósági eljárást. E rendeletnek lényege az, hogy a kezdeményezés és végrehajtás egy hatóságnak, az erdőfelügyelőségnek kezében összpontosíttatott, ami azonban nem zárja ki azt, hogy szükség esetén a kultúrmérnöki hivatalok, illetve gazdasági felügyelőségek szakvéleménye is kikéressék. Ha a víz lefolyását megváltoztató, egyszóval az 1885 : XXIII. t.-c.

42. §-a alá tartozó vízimunkálatot is végre kell hajtani a vízmosás megkötési munkálatoknál, akkor természetesen a vízjogi engedélyezési eljárást is le kell folytatni.

Nagyon fontos kérdés a vízfertőzés és ezzel kapcsolatban a szennyvizek tisztításának a kérdése. A legtöbb iparvállalat folyóvíz mellé huzódik, részben, hogy abból vizet nyerhessen, részben, hogy a gyártásnál felhasznált vizet abba visszabocsássa. Az ipari üzemből kikerülő vizek igen gyakran ártalmas anyagokat tartalmaznak. Ha ilyen ártalmas anyagokkal telített víz kerül a vízfolyásba, akkor az azt megfertőzteti. A vízfertőzést a mi vízjogi törvényünk (1885 : XXIII. t.-c. 24. §-a) nem szorítja szűk körre, hanem ellenkezőleg, a legtágabb körben állapítja meg, úgy, hogy bármilyen szempontból ártalmasak azok az anyagok, melyek a vízbe kerülnek, a vízfertőzés ténye már bekövetkezett. Mint a törvény indokolásából átható, a vízfertőzésnek ezt a meghatározását a törvényhozás tudatosan állította fel. Igy tehát nem lehet azzal védekezni, hogy egy vagy más esetben a szennyvizek pl. nem ártatmasak az emberi egészségre vagy hogy a szennyvíz organikus, bomlásnak kitett anyagokat nem tartalmaz. Ha bárminő szempontból, ha bármilyen célra ártalmas anyagokat tartalmaz a szennyvíz, vízjogunk értelmében a vizet megfertőztetettnek kell tekinteni. Az 1891. évi december 31-iki horvát-szlavon vízjogi törvény szükebb körre szorítja a vízfertőzés fogalmát, amennyiben csak az egészségre ártalmas anyagokkal való fertőzés esetében büntet. Az ipartelepek közül különösen a szeszgyárak, a keményítőgyárak, a cukorgyárak, tehát a mezőgazdasággal közeli vonatkozásban álló iparágak, továbbá a papir- és cellulozegyárak, valamint a bányaüzemek szokták leginkább megfertőztetni a vizeket. A bányaüzemekből kikerülő vizek — bár szervetlen anyagokat tartalmaznak — mégis nagy ártalmakat okozhatnak. A finom kőzettörmelékkel telített szennyvizek ugyanis nemcsak a közhasználatokra (ivás, itatás, mosás stb.) teszik alkalmatlanná a vizeket, hanem a bányateleptől messze fekvő termékeny földeket is tönkre teszik azáltal, hogy a szennyvizek kiáradása következtében leüllepedő törmelék legeltetésre, takarmány vagy más növények termesztésére is alkalmatlanná teszi az illető területeket. A szennyvizek sokszor újabb ipartelepek létesítését is megnehezítik, mert az ilyen vizek a kazánkő képződését fokozottabb

mértékben mozdítják elő s a gyári berendezés szivattyu-szerkezetét és csőhálózatát is rövid idő alatt tönkre tehetik.

Nagyban szennyezik a vizeket a partmenti városok is. A városokból kikerülő csatornavizek bomlásnak kitett szerves anyagokkal vannak telítve. Ezek a vizek a higítás illetve kilúgzás által nagymennyiségű értékes trágyaanyagot tesznek hasznavehetetlenné a mezőgazdaságra nézve és másrészt az élő vizeket úgy a vízhasználatok, mint a halászat szempontjából is károsan befolyásolják. Ami különösen a halászatot illeti, még a milliós üzemekkel és a nagy városokkal szemben sem szabad azt kicsinyelnünk. Vannak vidékek, pl. nálunk a Vág és mellékfolyóinak vidéke, ahol a partmenti lakosság táplálkozásában a hal igen nagy szerepet játszik. A nagy városok élelmezésében is — különösen az utóbbi időben a marhahús drágulása következtében — fontos szerep jut a halhúsnak. Az ipar adhat ugyan magas pénzbeli munkabéreket, de ezeknek a munkás tényleg csak akkor látja hasznát, ha az elsőrendű szükségleti cikkek, különösen az élelmiszerek ára nem emelkedik még nagyobb arányban. Már pedig az ipari vízszennyezések határozottan áremelő irányban hatnak. Mert ezek a szennyvizek megnehezítik a hústermelésre szánt állatok tartását, itatását, legeltetését, egyes földeket hasznavehetetlenekké tesznek és a halállományt kipusztítják. A gazdasági szempontokon túl különösen közegészségügyi és köztisztasági szempontokból is óriás károkat okozhatnak a megfertőzött vizek, hiszen tudjuk pl., hogy számos ragályos betegség a vízfolyások mentén szokott terjedni. — Ezek a szempontok teljesen indokolttá teszik, ha a vízfertőzések ellen a hatóságok erélyesen lépnek fel. Ebben még az ellentétes és szintén nagy horderejű pl. iparfejlesztési vagy városfejlesztési érdekek sem akadályozhatják őket.

Sokáig az volt a felfogás és ennek még tudományos elmélet képében is kifejezést adtak, hogy a nagy folyók természetes úton annyira megtisztítják a szennyvizeket, hogy azokba bátran lehet beereszteni bárminő ártalmas anyagokkal fertőzött vizeket is. Ez az elmélet természetesen kapóra jött az érdekelt vállalatoknak és városoknak s aránylag könnyen talált hivőkre a nagyközönség körében is, mert csakugyan kisebb mennyiségű szennyvízeket a nagy folyók saját erejükből képesek közömbösíteni. Amde itt minden az aránytól függ.

Az arzenikum pl. nagy méreg, de azért apró adagokban még az emberi szervezet is elbírja. A nagy víztömegekben tényleg feldolgozódik és elvesz bizonyos távolságon túl a kisebb mennyiségű szennyvíz, de nincs olyan nagy vízfolyás, amelyet a szennyező vállalatok és városok szaporodásával ne lehetne megfertőzni. Azért minden egyes iparvállalatnál és városi csatornaműnél már a létesítés alkalmával kell arról gondoskodni, hogy a szennyvizek csak megfelelő tisztítás után kerüljenek a vízfolyásba.

A szennyvizek tisztítása többféleképen történik. Lehet a szennyvizeket ülepíteni, amikor a szennyező anyagok az ülepítőmedencében maradnak vissza, vagy szűrni, vagy kémiai anyagokkal közömbösíteni. Azt is tapasztalták, hogy a többféle, különböző vegyi összetételű szennyvizeket egymással összekeverve könnyebb tisztítani. Ezért Németországban, különösen a Rajna mentén számos ipartelep társulattá alakult avégből, hogy szennyvizeiket együttesen tisztítsák. A tisztításnak egy további módja az ú. n. biológiai eljárás is. Ez abból áll, hogy a szennyvizet egyenlő hőfokú, földalatti medencéken vezetik keresztül; a vízben levő szerves anyagok eközben felbomlanak s a víz tisztultan hagyja el a medencéket. Az így megtisztult vizeket, — amelyek azonban egészségügyi szempontból még mindig nem egészen veszélytelenek, — öntözésre szokták használni. Ez az öntözővíz trágyaanyagot is visz a földbe anélkül, hogy a talaj szellőződését akadályozná. Tisztítják a vizet különösen ivóvíz nyerése céljából ozonnal is, amire néze pl. Szentpétervárott szereztek értékes tapasztalatokat. Bizonyos szennyvizeket akként is lehet felhasználni, hogy azokból világítógázt vagy szeszt állítanak elő.

A vízügyi hatóságokat egyrészt a víziművek engedélyezésénél, másrészt vízrendőri büntető birói ügyekben foglalkoztatja a vízfertőzés kérdése. Ha olyan víziműre kérnek engedélyt, melynél előrelátható a szennyvíz keletkezése, akkor a víztisztítás kérdését okvetlenül vizsgálat tárgyává kell tenni, már az engedélyezési eljárás során. Előfordul az is, hogy a szennyvizekkel dolgozó vállalat nem kér külön vizjogi engedélyt, hanem működését csakis az ipari telepengedély alapján kezdi meg. Mikor azután később vízfertőzés miatt panasz merül fel, a hatóságok a nagy közgazdasági érdekre s különösen a foglalkoztatott munkásokra való tekintettel enyhén

járnak el a vállalattal szemben. Hogy az ipari telepengedély nem adhat vízi munkálatokra és szennyvízbebocsátásra engedélyt, az egészen világos s a külön vízjogi engedély hiánya a vízfertőzések lanyha kezelését egyáltalán nem indokolja. Egyébként a hatóságoknak kötelességük már az ipari telepengedély iránt megindított eljárás keretében megvizsgálni a vízbevezetés kérdését s szükség esetén szakértőkként a kultúrmérnöki hivatalt és a halélettani s szennyvíztisztító kisérleti állomást is meg kell hallgatniok, hogy azok véleménye alapján a szennyvíztisztítás módozatai is megállapíthatók legyenek. E tárgyban csak nemrég adott ki a kereskedelemügyi miniszter (6472/1913. sz. rendelet) megfelelő utasítást.

Ha a vízszennyezést rendőri büntető biró tárgyalja, elsősorban természetesen azt kell megállapitania, hogy a szennyvíz tényleg tartalmaz-e ártalmas anyagokat. Ezt a ténykérdést szakértők meghallgatásával állapítja meg a kihágási biró. Különösen fontos, hogy ennél a kérdésnél más mellékkérdések, pl. hogy van-e a vállalatnak a szennyvizek bebocsátására engedélye, nem játszanak szerepet. Ha tényleg történt vízfertőzés, a bűnösség szempontjából mellékes az, hogy a szennyvizek beeresztése az engedélyokiratnak megfelelően történt-e, vagy nem. Mert vízjogunk feltétlenül tiltja a vízfertőzést s nem ehelyett, hanem csak emellett teszi még kötelességgé a vízfertőzést megakadályozó berendezés létesítését és karbantartását is. De az engedély megszerzése, illetve az előírt tisztítóberendezés használata magában véve a felelősség alól senkit sem mentesít. Ha tehát annak dacára, hogy a vállalat az előírt víztisztítást végzi, mégis ártalmas anyagokat juttat szennyvizeivel a vízfolyásba, a bűnösséget ki kell mondani.

A vízfertőzés megállapítása rendszerint vagy biológiai vagy kémiai alapon történik. A biológiai eljárás azt vizsgálja, hogy az illető vízben nem-e pusztulnak el, vagy betegszenek meg feltünő módon és arányban a halak, továbbá nem-e fordulnak elő a haltáplálékul szolgáló apró állatok feltünően kis mennyiségben. Következtetni lehet a vízszennyezésre abból is, hogy bizonyos jellegzetes vízinövények elpusztulnak, mások ellenben — amelyek t. i. a rothadt anyagokból képződnek — nagy mennyiségben fordulnak elő. A vegyi vizsgálat ennél sokkal pontosabb és biztosabb, mert a vízben előforduló anyagokat mennyiségileg is ki tudja mutatni. A vegyi vizs-

gálat azonban jóval költségesebb, mint a biológiai, amelynél mikrószkópokkal lehet megállapítani a vízben előforduló jellegzetes állatkákat és növényeket. Ott, ahol egész általánosságban csak a vízfertőzés megtörténtét kell elbirálni, legtöbbször megelégedhetünk a biológiai módszerrel is. Ott ellenben, ahol több különböző vállalatból kikerülő szennyvízről van szó s azt kell kimutatni, hogy melyik milyen mértékben juttatott ártalmas anyagokat a vízbe, a kémiai módszert illeti az elsőség.

A vízrendőri büntető birónak vízfertőzési ügyben nemcsak a büntetés a feladata, hanem az is, hogy a káros állapotot megszüntesse. Ezért, ha a vízfertőzés oly vízimű útján történik, mely hatóságilag engedélyezve nincs, a vizimű üzemét beszüntetheti mindaddig, míg az engedély megszereztetik. Ha pedig vízjogi engedély van ugyan, de az nem megfelelően gondoskodott a szennyvizek tisztításáról, akkor aziránt kell intézkedni, hogy a vízmű tulajdonosa víziművét megfelelően alakítsa át s eziránt záros határidő alatt az engedélyezési ügyekben hatáskörrel biró elsőfokú hatósághoz forduljon. A jogerős itélet szankciója itt is az, hogy amennyiben az átalakítás iránti eljárást a vízmű tulajdonosa meg nem indítja, a vízfertőzést okozó vízművet a hatóság üzemen kívül helyezi. Előfordul az is, hogy a gyárnak engedélyezett tisztítóberendezése van, de azt nem használja, s szennyvizeit a tisztítóművek megkerülésével ereszti a vízfolyásba. Ilyen esetben a vízfertőzés természetesen súlyosabb beszámítás alá esik, mert a tisztítóberendezés ilyenkor csak arra jó, hogy a hatóságot megtévessze.

Közegészségügyi szempontból nagy szerepük van az artézi kutaknak és a vízvezetékeknek. Vízjogi novellánk mindkettőt igyekszik fokozottabb védelemben részesíteni. Különösen az artézi kutak tekintetében állít fel fontos szabályt, nevezetesen azt, hogy a jövőben artézi kutat csak hatósági engedéllyel szabad létesíteni és hogy az artézi kút felesleges vizének csökkentése, illetve a vízpazarlás megszüntetése végett a hatóság megfelelő intézkedéseket tehet. Azelőtt csak az ásvány- és gyógyforrásokra és vizekre lehetett védterületetet megállapítani, a novella azonban a közhasználatra szolgáló vízvezetékek, kutak és források védelmére is kiterjesztette azt. Részletesebb szabályokat állít fel a novella a víztárolókra és víz-

erőművekre nézve is. A vízépítészet csak ujabban jött rá arra, hogy milyen nagy gazdasági erő rejlik a víztárolókban és erőművekben. Víztárolókkal egész völgyek vizeit felfoghatjuk s ezzel többféle célt érhetünk el. Szabályozhatjuk a vizek levonulását, raktározhatjuk a vizet mint energiakészletet és a hajózó vizek normális vízszinét is biztosíthatjuk általa. A víztárolók nagy jelentőségére s a nem kicsinylendő közbiztonsági szempontokra való tekintettel is a törvény kimondja, hogy még a magánvizeken is csak hatósági engedély alapján szabad víztárolót létesíteni. A vízerőművekhez füződő fontos köztekinteteket is értékeli a törvény akkor, midőn a nagyobbszabású, számszerüen meghatározva a 100 lóerőt meghaladó vízerőmű létesítésénél nem elégszik meg az engedélyezési eljárással, hanem azt is rendeli, hogy az ily erőmű terve megelőzőleg a földmívelésügyi miniszternek bemutattassék. Mint az elmondottakból látjuk, a vízjog alkalmazásában a jogásznak nem ritkán többféle szakértőt is meg kell hallgatnia. Igy pl. vízfertőzési vagy szennyvíztisztítási ügyekben a m. kir. halélettani és szennyvíztisztítási kisérleti állomást, mely úgy biológiai mint kémiai alapon szakvéleményt ad a feltett kérdésekben. Vontatási, kikötési és hajómalmi ügyekben a folyammérnöki hivatalok a hatóság szakértői. De mint szakértővel legtöbbször a kultúrmérnöki hivatallal van dolga a vízügyi hatóságnak. Mert a legtöbb szakértői teendőt a kultúrmérnöki hivatalok látják el. Ezek a hivatalok ezenkívül még a közönségnek is szolgálatára vannak vízügyi kérdésekben, mert a mezőgazdálkodással kapcsolatos vizimunkálatok, mint lecsapolások, öntözések, alagcsövezések stb. tekintetében szaktanáccsal, esetleg tervvel és költségvetéssel támogatják az illetőket, ha evégből a nevezett hivatalokhoz fordulnak. Engedélyezési ügyekben a kultúrmérnöki hivatalok vizsgálják meg szakszempontból a benyujtott terveket, vízrendőri és vízrendőri büntető birói ügyekben pedig rendszerint az ő szakvéleményük meghallgatása után állapítja meg a hatóság a tényállást. A hatóságnak azonban ilyen esetekben vigyáznia kell, nehogy a szakértő a maga szerepkörét túllépje. Nevezetesen rendőri büntető birói ügyekben a birónak kell megállapítani a tényállást s arra neki kell a jogszabályt alkalmazni. A szakértő csak azt mondhatja meg, hogy pl. adott esetben az a gát vagy árok megváltoztatta-e a víz természetes lefolyását, de

hogy ezt ki tette s hogy ez a cselekmény jogilag miként minősül, nevezetesen, hogy az büntetendő cselekmény-e vagy sem, az már a rendőri büntető biró hatáskörébe tartozik. Éppen így vigyáznia kell a hatóságnak arra is, hogy a szakértőnek néha nem helytálló javaslatait, pl. hogy kiket hallgasson ki, vagy hogy a kihallgatást a községi elől járóság által végeztesse stb. el ne fogadja. Tudniillik rendőri büntető birói ügyben csak a biróság végezhet kihallgatásokat, tarthat tárgyalásokat.

Vízjogi szakirodalmunk nagyobbrészt a szakfolyóiratokra szoritkozik. Ezekben is a vízjogi cikkeknek osztozniok kell a víztechnikai, a műszaki cikkekkel. Ilyen szakfolyóiratok a «Vízügyi és Hajózási Közlöny», «A Magyar Hajózás», «A Vasúti és Hajózási Hetilap». Ezek a folyóiratok szokták közölni a vízjog körébe tartozó elvi jelentőségű határozatokat is. Van továbbá több kiváló, a vízjogot tárgyazó kézikönyvünk is, amely a vízjogi törvényt s a hozzátartozó rendeleteket magyarázza s a megfelelő §-okhoz sorozva közli az elvi jelentőségű határozatokat is. A vízügyi hatóságok azonban jól teszik, ha ezeket az eseteket csak némi kritikával használják fel az ügyek elintézésénél, mert minden eset más-más és a helyes itéletnek vagy véghatározatnak teljesen arra az esetre kell illenie, amelyre meghozatott.

A lovak és járművek szolgáltatásáról szóló 1912. évi LXIX. törvénycikk ismertetése.

Dr. Melichár Kálmán honvédelmi miniszteri tanácsos,
egyet. cz. nyilv. rendkiv. tanár.

«Si vis pacem, para bellum» a rómaiak régi, közismert jeligéjét vésette a hadügyministerium új központi épületének homlokzatára, hogy hirdesse a hadügyi igazgatásnak hivatását, mely a háborúnak előkészítésében áll, abból a célból, hogy már hadkészültséggel a háború elkerülhető legyen. «Qui desiderat pacem, praeparet bellum» mondja a római író, vagyis aki a békét akarja, annak el kell készülni a háborúra. A katonaügyi igazgatásnak is nevezett hadügyi igazgatás ezt a magasztos nagy feladatot egymagában ezért nem képes megoldani, mert jogköre csakis a tényleges szolgálatban álló katonákra és a tulajdonát képező kincstári dolgokra szorítkozik; a katonai jurisdictio alá még nem, avagy már nem tartozó polgári egyéneknek, valamint a magántulajdont képező lovaknak és járműveknek a fegyveres erő részére való rendelkezésre bocsátásánál tehát a polgári közigazgatási hatóságok támogatására szorul annál inkább, mert közjogunk a törvények végrehajtását kizárólag a polgári hatóságokra bízta. Ezzel a polgári közigazgatási közreműködéssel a hadügyi igazgatás dualisztikus jellegűvé válik, a katonai parancsnokságok és a polgári hatóságok a honvédelem közös céljára vállvetve együtt dolgoznak akként, hogy mindkét hatóságnak tevékenysége folyton egymásba kapcsoló, s ahol az egyiknek joghatósága végződik, ott a másik veszi föl az ő hatáskörében a munka fonalát.

Egész hadügyi igazgatásunk *e dualisztikus* jellege megköveteli, hogy a katonai parancsnokságok és a polgári hatóságok egyformán jól ismerjék a honvédelmi törvények végrehajtására vonatkozó teendőket és egyforma pontossággal teljesítsék ezekre vonatkozó kötelességeiket, különben nem jöhet

létre az az összhangzatos előre kiszámított és gyors együttműködés, mely a jó hadügyi igazgatásnak «conditio sine qua non»-ját képezi. Gondoljunk például a mozgósítás gyors lebonyolításának nehéz munkájára, midőn minden nemcsak napokra, de a vasúti szállítás terén még órákra is előre ki van számítva, minő pótolhatatlan fennakadást okozhatna az egész vonalon az, ha akár a legénység, akár a lóállomány, csak egy járásból is, egy nappal később vonulna be?

A katonai és a polgári hadügyi igazgatásnak e folytonos egymásra utaltsága teszi szükségessé, hogy a honvédelmi törvényeknek végrehajtási utasításai kimerítő részletességgel szabják meg mindkét résznek teendőit, mert csak így biztosítható, hogy mindegyiknek munkája közvetlenül a másikéba fog kapcsolódni.

E végrehajtási utasítások ismerete mellett azután még egy nagy tényező van, mely a honvédelmi törvényeknek a gyakorlati életben való megvalósítását elősegíti, s ez a honvédelem nagy érdekei iránt táplált hazafias érdeklődés, mely a mindennapi munka egyhangúságába a lelkesedésnek hevesen lüktető erejét önti.

Érdeklődni s így lelkesedni is, pedig csak oly ügyek iránt lehet, amelyeknek célját, hasznát, horderejét megismerjük, átérezzük és propagáljuk.

A honvédelmi törvények végrehajtásánál megbizott közegek intenzivebb munkát akkor tudnak végezni, ha megismerik azoknak célját, megértik azok pontos végrehajtásának hasznát, és átérzik saját tevékenységüknek horderejét.

A közérdeket szolgáló tisztviselőkar első kötelessége a törvényeket s azok végrehajtási utasításait megtanulni, azután a végrehajtás egyszerűsítését és gyorsítását tanulmányozni, továbbá az adminisztráció terén szerzett tapasztalataikat (esetleg irodalmilag is) terjeszteni, az igazgatást eszmecserék útján tökéletesíteni, s végül a közérdeket szolgáló törvényeket népszerűsíteni.

Az e célokat szolgáló közigazgatási irodalom föllendítésére a jog- és államtudományi továbbképző tanfolyam egy hatalmas faktor, melyben azok a szakelőadók, akik a megvitatás alá bocsátott tárgyaknak hivatalos állásuknál fogva hivatott művelői, az ő szakismereteiket tisztviselő társaikkal készségesen megosztják, a végrehajtásnak gyakorlati nehéz-

ségeit a külső tisztviselők előadásaiból megismerik, az egyszerűsítésre és az ügymenet gyorsítására vonatkozó eszméket tanulmány, majd későbben hivatalos kezdeményezés tárgyává tehetik, s így a központi igazgatás és a külső eljárás között a legközvetlenebb összhang megteremtésére dolgozhatnak.

A honvédelmi miniszter úr Ő Nagyméltóságának rám nézve nagyon megtisztelő megbízásából nekem jutott a kedves feladat, hogy a honvédelmi ügykörnek fentartott egyik kérdésre tisztviselő társaimat közelebbről tájékoztassam, s egyúttal az ő külső szolgálatainak sok évi tapasztalatait magammal vihessem, hogy azokat szerény hatáskörömben «Királyért és hazáért» értékesíteni tudjam.

Előadásom tárgya: A lovak és járművek szolgáltatásáról szóló 1912: LXIX. t.-cikknek ismertetése, amely előadásnak aktuálitását emeli az a körülmény, hogy a legközelebbi új lóosztályozásnál már kezdetét veszi annak a lónyilvántartó-laprendszernek életbeléptetése, mely új törvényünknek alapját képezi.

A lókiegészítési mozgósítási előmunkálat.

A lókiegészítés mozgósítási előmunkálatot képez.

Mozgósításnak: a fegyveres erőnek a békeállományról a hadi állományra való fölemelését nevezik, melynek 2 leglényegesebb tényezője: a legénységi és a lóállománynak gyors kiegészítése. E kettő közül az utóbbi a nehezebb, mert míg a mozgósított legénységnek — mint öntudatos lényeknek — bevonulása egészen közvetlen, addig az oktalan állatoknak, a járműveknek és állatfölszereléseknek rendelkezésre bocsátása még külön közvetítést is igényel, amiről már békében kell előre gondoskodni avégből, hogy a lovak bevonultatása a legénység bevonulásával egyidőben történjék. Hiszen mit érne a legénység egymagában, ha a csapatok nélkülöznék a szükségelt lovakat.

A lókiegészítés az 1873. évi törvény előtt.

Az 1873. év előtt még egyáltalában nem volt törvényünk, amelyik a mozgósításkor szükségelt lovaknak biztosításáról gondoskodott volna.

Megfelelő törvény hiányában kizárólag a katonai parancsnokságoknak kellett a lókiegészítésről gondoskodni, melyek e tekintetben nem is támaszkodhattak a polgári hatóságok sikeres közreműködésére. Emiatt az 1873. év előtti mozgósítások rendkívüli nehézkesek és lassúk is voltak. Hiszen még az 1866. évi kettős hadjárat alkalmával is kizárólag

vétel (remonda-vásárlás) útján kellett a háborúba szükségelt lovakat biztosítani. Az 1870. évi porosz-francia háború idején úgy Német-, mint Franciaország — az ő lókiegészítési rendszerük mellett — 2 hét alatt tudta lószükségletét kiegészíteni; míg a mi monarchiánk, a rendes lóvásárlás útján, csak hat hét alatt lett volna képes hadseregét a szükségelt lovakkal fölszerelni.

Ily viszonyok, a modern hadviselés követelményei mellett tarthatatlanokká váltak s ez tette szükségessé, hogy a mozgósított hadsereg részére szükségelt lovak minálunk is kényszerátengedes útján biztosíttassanak, melyet lókisajátításnak is lehetne nevezni, ha ezt, a kisajátítás kifejezését, magánjogunk az ingatlannak kisajátítására már le nem foglalta volna.

Az 1873. évi lókiegészítési törvény hátrányai.

A lovak kényszerátadásának elvét az 1873. évi XX. törvénycikk 1. §-a iktatta törvénybe s ezzel a lókiegészítés ügyét éppen olyan országos üggyé tette, mint aminő maga a legénységnek kiegészítése.

Az 1873. évi XX. törvénycikk azonban csak addig nyujtott viszonylagos biztosítékot a harcképesség tekintetében, míg a többi nagyhatalmak eziránti mozgósítási előmunkálatai sem voltak különbek.

Az azóta lefolyt közel négy évtized alatt nagyon sokat dolgoztak a mozgósítási előmunkálatok folytonos tökéletesítésén, s mindegyik nagyhatalom arra törekedett, hogy e hatalmi küzdelemben megelőzhesse versenytársait.

Franciaország, úgyszintén a szomszédos Orosz-, Német- és Olaszország már évek óta egészen új és modern alapra helyezte lókiegészítési ügyeit; elsőrendű állami érdek, sőt egyenesen állami követelmény volt, hogy hadseregünk harcképességét, a lókiegészítésnek egészen új és modern alapra helyezésével, a hatalmi versennyel lépést tartva, biztosítsuk.

A modern katonai követelmények a lókiegészítésnek oly irányú javítását, és a végrehajtásnak oly egyszerű foganatosítását tették szükségessé, melyek a mozgósított csapatok nagyobb lószükségletének az előre megállapított rendben való gyors — szinte azonnali — fedezését minden körülmények között feltétlenül biztosítsák.

Ez elsőrendű katonai követelménnyel az 1873. évi XX. törvénycikk nem tudott többé lépést tartani, mert e törvény alapján egyáltalában nem lehetett a mozgósításkor igényelt nagy lószükségletnek kiállítását már béke idejében annyira és úgy előkészíteni, hogy a mozgósítási végrehajtás azután minden késedelem és fennakadás nélkül, éppen oly simán és gyorsan történhessék, mint a mozgósított legénység bevonulása.

Az 1873: XX. t.-c. ugyanis a mozgósítás céljaira szükségelt lovaknak avatását csak a mozgósítás elrendelése után engedte meg, oly időben, amikor úgy a katonák, mint a polgári közigazgatási tisztviselők, egyéb fontos mozgósítási teendők miatt nélkülözhetetlenek hivatalaikban, s így

a napokra kihúzódó avató-bizottságokban való közreműködésük a mozgósítás sima lebonyolításának hátrányára lett volna.

Hogy mily időt rabló munkát kellett volna a lóavató-bizottságoknak a mozgósítás első napjaiban végezni, eléggé illusztrálja az, hogy az osztrák-magyar monarchiában 750 lóavató-bizottságnak kellett volna, lovakban gazdag vidékeken 8 napon át is, dolgozni.

Ily időtrabló lókiegészítési rendszer már rég nem felelt meg a mai mozgósítási követelményeknek, melyek a hadsereg harcképessége érdekében gyors és egyszerű eljárást igényelnek.

A hadügyi igazgatás évek óta nemcsak tanulmány tárgyává tette azt, hogy miképen lehetne a lókiegészítést oly irányban reformálni, hogy a mozgósításkor szükségelt lóállomány a nem tényleges állományú legénységgel egyidőben álljon rendelkezésre, hanem a tervezetben kidolgozott rendszert az 1898. év óta Galicziában, Bukovinában, Sziléziában és Morvaország egy részében — a lóbirtokosokkal magánjogi úton létrejött szerződések alapján — gyakorlatilag is kipróbálta.

Az új lókiegészítési rendszernek lényege az, hogy a régi lóavatásnak — vagyis a lóanyag kiválasztásának — időtrabló munkája a mozgósítás idejéből a béke idejére lett áthelyezve (4., 5. és 6. §.); minthogy azonban azzal a békében történő előmunkálati művelettel a kiválasztott lovak még nem mennek át a kincstár tulajdonába, hanem a bekövetkező mozgósításig — tehát egyelőre — eddigi lóbirtokosaiknál hagyatnak meg, akik azokkal magánjogilag szabadon rendelkezhetnek, ennélfogva megfelelő nyilvántartásról is kellett gondoskodni, mely lehetővé tegye azt, hogy a kiválasztott lovak a mozgósításkor azonnal a kincstár tulajdonába átvehetők legyenek. Ezt a nyilvántartást: a nyilvántartó-lap rendszere biztosítja (7., 8., 9. és 10. §§.), mely a nem tényleges állományú legénység nyilvántartására emlékeztet.

A gyors és egyszerű mozgósítás szempontjából második nagy hátránya az volt az 1873. évi XX. törvénycikknek, hogy az egész lókiegészítést az arányos felosztás — a repartició — alapjára helyezte, mely rendszer látszólag ugyan igazságosan osztotta volna meg e közterhet, de nagyon megnehezítette volna a gyors kiegészítést, mert az avatóhelyektől távol állomásozó csapatok részére avatott lovaknak vasúti szállítását tette volna szükségessé, ami a hadikészültséget napokra kitolhatta volna.

E hátrányt szüntette meg az új törvény területi rendszere (2. §.), melynek lényege az, hogy a lovak onnan vétessenek, ahol az illető alakulások a hadilétszámra kiegészíttetnek.

Az 1873. évi lótörvénynek még egy harmadik nagy hátránya is volt, az t. i., hogy nem tartalmazott rendelkezést arra nézve, hogy a már foganatosított lóavatás után, a mozgósítás további tartama alatt minden esetre fölmerülő lószükségletnek fedezésére, újabb lóavatást lehessen tartani. Pedig az eddigi háborúk tapasztalatai azt mutatják, hogy a gyöngébb vonatlovak a szokatlan fáradalmak következtében már a hadjárat kezdetén tömegesen tönkremennek, azután a helyenkint föllépő állatjárványok is megtizedelik a lóállományt, végül az ellenség sem kíméli azt, s így kézen fekvő dolog, hogy a lovaknak jelentékeny után-

szállítására kell gondolni, amit törvényes rendelkezés hiányában megint csak az időtrabló és költséges lóvásárlás útján kellett volna foganatosítani, s még ekkor is kérdéses maradt volna az, vajjon a gazdák — kényszerátadás kötelezettsége nélkül — egyáltalában hajlandók lettek volna-e, még megmaradt lovaikat is, bármily magas áron átengedni.

E bajon segít az új törvény 11. §-a, mely a mozgósítás tartama alatt bekövetkezhető újabb lóavatásokra vonatkozólag intézkedik.

Az új lókiegészítési rendszer alapelvei.

A) A nyilvántartólap rendszere.

Az új lókiegészítési rendszernek célja azt a nagy katonai érdeket kielégíteni: hogy a lóállomány a legénységgel egyidőben vonuljon be, még pedig mindjárt az illető csapathoz, esetleg ennek laktanyájába vagy a közelebb megjelölt átadási helyre.

E végből a hadi célokra szükségelt egész lóállományt már békében kell az alkalmasnak osztályozott lovak közül nemcsak kiválasztani, hanem ez utóbbiakat egyedileg (individualiter) is az illető gyalog-, lovas-, tüzér- és vonatezredekhez és a többi csapatokhoz beosztani.

E cél elérésére szolgál: a lóanyag kiválasztásának, — mint mondani szokás a lóavatásnak-, békében való foganatosítása, és a már békében kiválasztott lovak folytonos nyilvántartása, mely utóbbit az új lókiegészítési rendszerünknek alapját képező nyilvántartólap-rendszer biztosítja.

A nyilvántartólap-rendszernek lényege az, hogy minden egyes, hátas vagy hámos lónak, avagy málhásállatnak alkalmasnak osztályozott ló (öszvér, öszvér-szamár és szamár), amelyre a hadügyi igazgatás reflektál, egy meghatározott csapattestnek lesz kiutalva, e lónak mindenkori birtokosa pedig arra lesz kötelezve, hogy e nyilvántartólappal ellátott lovát, a lóbehívás esetében, azonnal a megjelölt átadási helyre vigye, ahol e lovát, ha az még mindig alkalmas, átveszik s annak kisajátítási árát a nyilvántartólap előmutatójának készpénzben kifizetik.

Mindennek foganatosítására a lóbirtokos, úgynevezett nyilvántartólapot kap, mely feltünteti a ló hadi rendeltetését, a lóbirtokos nevét, a ló közelebbi leírását stb. s mindenekelőtt azt a meghagyást, hogy az abban leírt lovát, lóbehívás esetén azonnal . . . . . . átadási községbe . . . . . . átadási helyre kell vezetni.

Olyan azonossági kisérő okmány ez, mint a legénységnek katonai, honvéd és népfölkelő igazolványi könyve, amellyel a lónyilvántartólap egészen azonos jellegű.

A nyilvántartólap-rendszer a lóbirtokosokra terhes ugyan, de két szempontból még is előnyös, amennyiben először már jó előre tájékoztatja, hogy a lóállománya mennyire lesz mozgósítás esetére igénybe véve, s így a háború veszélye esetére már előre számításokat tehet arra nézve, hogy mikor kell bevonandó lovának pótlásáról gondoskodni, má-

sodszor a lónyilvántartólap a legjobb reklám lovának, úgy hogy az pénz értékében mindenesetre emelkedni fog; az 1909. évi kivetési aránykulcs megállapító bizottsági ülésen résztvett báni képviselő fölemlítette, hogy a horvát-szlavonországi gazdák büszkék arra, ha lovaikat alkalmasoknak osztályozzák.

B) A területi rendszer.

A lószükségletnek területi biztosítására vonatkozó alapelv: a legénységi kiegészítésből van átvéve.

A mozgosításnak szükséges gyorsasága ugyanis parancsolólag azt követeli, hogy a lovak onnan vétessenek, ahol az illető alakulások a hadilétszámra kiegészíttetnek; ez pedig ott történik, ahová a létszám kiegészítésére szükséges nem tényleges állományú legénység bevonul.

Ennek a katonai követelménynek az 1873. évi XX. t.-cikk nem tudott megfelelni, mert a lókiegészítést arra az alapra helyezte, hogy a szükségelt lovak számát első sorban Magyarország és Ausztria között osztotta föl, és azután a magyar szent korona országaira eső jutalékot az egyes lóállítási járásokra kvótaszerűen vetette ki. (1873. XX. t.-cikk 3. §.)

Ez a kvótarendszer azért is hátrányos volt a fegyveres erőre, mert szigorúan a számarányokat tekintette, nem pedig azt, hogy hol mennyi kell, úgy hogyha például valamely csapat a lószükségletét ott, ahol mozgósított volna, az aránykulcs szerint fedezni nem lett volna képes, akkor a még hiányzó lómennyiséget a távolabb fekvő, talán kedvezőtlen közlekedéssel bíró községekből vasúton lett volna kénytelen hozatni oly kritikus időben, amelyben a vasutak szállítási képessége különben is a végsőkig van igénybe véve.

A paritásos viszonyt sem tudta az 1873. évi XX. t.-cikk 3. §-ában foglalt rendszer kielégíteni, mert a két államra való felosztást a népszámlálások alkalmával talált összes lovak számarányában állapította meg; minthogy pedig Magyarországon a lovak összes (Ausztriában az alkalmas lovak) száma nagyobb, ezért a Magyarországra eső hányad aránytalanul nagyobb volt, mint az osztrák kvóta, és sokkal nagyobb ama szükségletnél, mely a Magyarországon állomásozó csapatok számára igényeltetett.

Az egyedül célszerű megoldás tehát a területi rendszernek elfogadása, melynek lényege abban áll, hogy a csapatok és egyéb alakulások részére szükségelt lovak lehetőleg ott bocsáttassanak rendelkezésre, ahol a csapatok mozgósítva lesznek; ez a rendszer biztosíthatja a mozgósítás gyors és sikeres foganatosítását, és mozdíthatja elő a hadsereg harcképességét, és emellett egyes területeknek aránytalan túlterhelését sem vonja maga után, mivel a későbbi szükséglet ama területekről fedeztetik, melyek az első lókiegészítés alkalmával, távolságuk miatt csak kevésbbé, avagy épen nem vétettek igénybe.

A lovak és járművek szolgáltatásáról szóló törvény címe.

Első törvényünk, mely a lovaknak mozgósítás céljaira szolgáló kisajátításáról rendelkezett, az 1873. évi XX. törvénycikk volt, amelynek címe: «A hadsereg és a honvédség lószükségletének fedezéséről mozgósítás esetében.»

Ez a cím a népfölkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikk megalkotásával nem volt többé megfelelő, mert hiszen most már a népfölkelés lószükségletéről is kellett gondoskodni.

Ezért az új törvény elhagyta a részletes körülírást, és megelégedett a lovak szolgáltatásáról szóló címmel.

Minthogy azonban ez új törvény a járművek szolgáltatására is kiterjed, ennek a törvény címében is kifejezést kellett adni.

A törvény címének lehető rövidségére való tekintettel elmaradt a címből annak közelebbi megjelölése, hogy a lovak és járművek a fegyveres erő részére és mozgósítási célra vagy hadi állományra való ki egészítésre lesznek szolgáltatandók.

Az átengedési kényszer (lókisajátítás).

A hadi szolgálatra alkalmas lovaknak megfelelő kártérítés ellenében az állam tulajdonába való átengedési kötelességet (vagyis a lókisajátítást) az 1912. évi LXIX. t.-c. 1. §-a a régi 1873. évi XX. t.-c. 1. §-ából vette át.

Az elvi álláspont az, hogy hasonlóan, mint az ingatlanok kisajátításánál, itt is a tulajdon korlátozásaként jelentkező, tehát a tulajdonos ellen irányzott, sőt a tulajdonjog megszüntetését is eredményező rendelkezésről van szó; az állammal, illetőleg a hatóságokkal szemben mindig azt kell jogosítottként és kötelezettként tekinteni, akit a lóval való rendelkezés prima facie megillet ez pedig a mindenkori birtokos.

A birtokosnak legyen kötelessége a lovat előállítani és átadni; a hatóság csak vele tárgyal.

A nem tulajdonos birtokos és a birtokban nem lévő valódi tulajdonos közti jogi kérdés azután ezek között természetesen nyitva marad, úgy, hogy majd az előforduló esetekben a tulajdonos kérelmére fog kelleni gondoskodni arra nézve, hogy a birtokban nem lévő tulajdonos jogának megóvása érdekében a kincstár által fizetendő vételár visszatartassék vagy letétbe helyeztessék.

Minthogy egyes csapatok gyorsabb elindíthatása érdekében kívánatos lehet, hogy a lókiegészítés már a mozgósítás kihirdetése előtt megtörténhessék, az átadási kötelességet a hadi állományra való kiegészítés esetére is ki kellett terjeszteni.

A törvény a lókisajátítást folytatólag is — a mozgósítottság egész tartamára — megengedi.

Az új törvény az államnak a lovakra biztosított kisajátítási jogát az öszvérekre, az öszvér-szamarakra és a szamarakra is kiterjesztette.

E kiterjesztés abban találja megokolását, hogy a hegyes vidéken teljesítendő hadi szolgálatra és a gépfegyverek szállítására, valamint a különböző katonai málhák továbbítására, a békeállománynál viszonylag jóval nagyobb mennyiségben teherhordóállatra van szükség, mely célra az öszvérek, az öszvérszamarak és a szamarak kiválóan alkalmasak.

Az öszvérekre és az öszvérszamarakra vonatkozó kisajátítási jog már az 1873. évi XX. t.-cikk alapján is igénybe volt vehető, amennyiben ezek az állatok tulajdonképen nem önálló állatfajok, hanem a lovak és szamarak keresztezéséből származnak, s így a lovak speciese alá vonhatók; ennélfogva az új törvény tulajdonképen csak a szamarakra tartalmaz kiterjesztést, s ha azok mellett még külön az öszvéreket és az öszvérszamarakat is fölemlíti, tulajdonképen csak a törvény szövegét kívánja, minden értelmezés ellenében, világosan oda állítani.

Az új törvény a málhásállat-fölszerelések átengedésére is kiterjeszkedik, mivel minden málhásállatra ama felszerelés illik legjobban, melyet birtokosa azon alkalmazni szokott. E felszerelések egyébiránt veszítenek értékükből birtokosaikra nézve, mihelyt az a ló, amelyen használtattak, az állam tulajdonába ment át.

A törvénynek az átengedési kötelességre vonatkozó 1. §-ának három bekezdése így szól:

A közigazgatási hatóság fölhívására (lóbehívás) a lóbirtokosok kötelesek lovaikat a meglevő hozzátartozó málhásállat-fölszerelésekkel együtt, megfelelő kárpótlás ellenében, a fegyveres erő vagy valamelyik része mozgósításának, úgyszintén a hadi állományra való kiegészítésének céljaira is az államnak tulajdonába átengedni.

E kötelezettség addig tart, míg a fegyveres erő vagy valamelyik része hadi állományon van.

Mindazok az intézkedések, melyek a törvényben a «lovak»-ra vonatkozólag tétettek, hasonló módon az öszvérekre, öszvér-szamarakra és szamarakra is érvényesek.

A mentességi címek.

A mentességi címek fölállításánál az új törvény a méltányosság legmesszebb határáig ment el; emellett természetesen figyelemmel kellett lenni arra is, hogy mennél több a fölmentendő ló, annál nagyobb teher hárul a többi lóbirtokosra. Erre való tekintettel nem lehetett például az iparszerű szállításra és teherfuvarozásra használt, valamint az egyes iptelepeknél a hajtóerőt szolgáltató lovakat a fölmentendő lovak közé

venni; hiszen a mentességi címeknek ily messzemenő kiterjesztése nemcsak lényegesen csökkentette volna az igénybevehető lovak számát, de fölidézte volna a mezőgazdasággal foglalkozóknak hasonló mentességi cím statuálására való jogos igényét.

A mentességi címek taxatíve vannak fölsorolva; nevezetesen

Az átengedés alól kivétetnek:

A törvény 1. §-ának negyedik bekezdése szerint:

1. az Ő Felsége és a királyi ház tagjainak udvartartásához tartozó lovak;

2. a nemzetközi jog értelmében területenkívüliséget élvezők személyes használatára szolgáló lovak;

e mentességi cím a nemzetközi jog követelményeivel számol, midőn a területenkívüliséget élvezőknek az őket megillető külön jogállást a lókisajátítás ügyében is biztosítja.

Az osztrák törvénynek, ugyancsak a nemzetközi jog alapján, egy külön 2. pontban: Liechtenstein uralkodó hercegnek személyes használatára szolgáló lovait kellett az átengedés kötelezettsége alól felmenteni; miután azonban e hercegnek csak Ausztriában vannak uradalmai, e mentesség csak az osztrák törvényben bír jogosultsággal, nálunk azonban nem.

A végrehajtási utasítás szerint:

A 2. pont szempontjából területenkívüliséget élvező személyeknek kell tekinteni:

a) az idegen uralkodókat és államfőket, valamint az esetben, ha ily személyiségek a magyar szent korona országainak területén tartózkodnak, a közvetlen kiséretükhöz tartozó személyeket, az idegen uralkodók és államfők nejeit, továbbá az idegen trónörökösöket;

b) az Ő Felségénél akkreditált idegen diplomáciai képviselőket (nagyköveteket, követet, ministerresidenseket és ügyvivőket) és a velük közös háztartásban élő családtagokat, az idegen diplomáciai képviselők hivatalos kiséretéhez tartozó személyeket és az ezekkel közös háztartásban élő családtagokat; végül a fentebb említett személyek magánszolgaszemélyzetét, ha ez a személyzet annak az államnak kötelékébe tartozik, amely a diplomáciai képviselőt kiküldte.

A Magyarországon élő egyéb külföldieknek sem lovai, sem járművei e törvény alapján nem mentesek az átengedési kötelesség alól, mert ez az átengedési kötelesség egy teljes kártérítés mellett való kisajátítás, ez pedig belföldi és külföldi közt nem tesz különbséget.

3. a fegyveres erőhöz tartozó egyéneknek annyi lova, ahányat mozgósításkor tartani kötelesek;

«a fegyveres erőhöz tartozó egyének» alatt a tartalékos tiszteket is kell érteni, akik közül egynéhányan tartoznak saját lovaikkal bevonulni.

4. a csendőrséghez tartozóknak szolgálatuk teljesítéséhez szükségelt lovai;

A csendőrségnek lovait föltétlenül föl kellett menteni az átadási kényszer alól, mert lovak nélkül nem tudnák ellátni a nehéz határőrzési szolgálatot; külön felemlíteni pedig azért kellett a csendőrséget, mert habár az egy katonailag szervezett és fegyveres őrtest, de mint ilyen, nem része a fegyveres erőnek (1912. XXX. t.-cikk 2. §-ának első bekezdése nem sorolja a fegyveres erőhöz). A rendőrségről már nem volt szükséges még külön is megemlékezni, mert annak tagjai, mint polgári közszolgálatban álló egyének, e törvény szakasz 6. pontjában említett kivétel alá esnek.

5. a posta szállításához feltétlenül szükségelt lovak;

a posta szállításra szükségelt lovak alatt a postamesterek és postaszállítók (postabérlők) ama lovai is értendők, amelyeket a postaforgalom folytatása végett szerződésileg kell tartaniok;

6. ama lovak közül, melyeket az állami, törvényhatósági, városi és községi alkalmazottak szolgálatuk teljesítésére tartani kötelesek, legfeljebb 2—2 ló;

A végrehajtási utasítás szerint:

A 6. pont szerinti kivétel a közalapítványi alkalmazottak lovaira is kiterjed.

7. azon lelkipásztoroknak, orvosoknak és állatorvosoknak, kiknek hivatási körlete több községre (tanyákra stb.) terjed ki, hivatásuk teljesítéséhez szükségelt legfeljebb 2—2 lova;

8. az egészségügyi célokra, úgyszintén a tűzoltók részére feltétlenül szükségelt lovak;

A végrehajtási utasítás szerint:

A 8. pont szerint egészségügyi célokra szolgálóknak tekintendők az utcatisztítás, szemétfuvarozás és pöcegödörtisztítás céljára állandóan tartott lovak is.

9. az udvari és állami ménes intézeteknek,

állami méneseknek, mén- és csikótelepeknek tenyész- és gazdasági lovai;

10. a magánménesekben tenyésztésre állandóan használt kancák;

A végrehajtási utasítás szerint:

A 10. pont szempontjából «magánménes» alatt minden olyan lótenyésztést kell érteni, melyben legalább négy kancát állandóan tenyésztésre használnak.

11. a községek (városok) és magánosok tulajdonát képező ama mének, amelyek mint tenyésztésre alkalmasak, nyilvántartatnak:

12. a kizárólag és tartósan versenyekre használt lovak;

A 9.—12. pontok alatt említett tenyész- és versenylovakra vonatkozó mentességi igény beállítása az utóbbi évtizedekben mindenütt visszafejlődő lótenyésztés előmozdítását célozza, amely mindinkább hanyatlik, mert a vagyonosabb osztály, az automobil-ügy fejlődésével kocsik helyett automobilokat szerez be, a kisgazdák pedig, a nagyobb rizikóval járó lótenyésztés helyett, inkább a szarvasmarha-tenyésztést mívelik, annyival inkább, mert ez az intenzivebb tejgazdaságra is előnyösebb.

A lóállománynak rohamos apadásáról az angol katonai szaklapok is megemlékeznek, s azt az angol hadseregre roppant károsnak jelentik ki, mert ha a lóállomány továbbra is oly arányban fog apadni Londonban mint most, amikor 1910. évben összeírt 114.702 lóval szemben az 1913. évi július 1-jén már csak 47.207 ló volt Londonban, akkor 4—5 év mulva mozgósítási célokra egyetlen alkalmas lovat sem fognak ott találni. De nemcsak Londonban, hanem még a mezőgazdasággal foglalkozó Birmingham, Manchester, Liverpool és Glasgow vidékeken is elnyomta már az automobil a lótenyésztést. A katonaság részére szükségelt remonda-lovak árának emelkedése szintén a lótenyésztés hanyatlását mutatja. Franciaországban például a folyó 1913. év óta 125 frankkal emelték a remonda-lovak beszerzési árát.

A versenylovak mentesítését még az a körülmény is indokolja, hogy azok katonai célokra kevésbé alkalmasak, amennyiben egyféle menetben való lovaglásra használtatnak és kocsit nem húznak; azonkívül megbecsülve nagy árt képviselnek; különben is csak 2—3 évesek, ritkábban 5 évesek.

13. ama lovak, melyek állandóan bányákban a föld szine alatt dolgoznak;

e mentességet még az a körülmény is támogatja, hogy a bányákban föld alatt dolgozó lovakat a katonaság úgy sem használná, mert azok többnyire vak lovak s így hadiszolgálatra alkalmatlanok.

A törvény 1. §-ának 14. pontja az időleges felmentési címeket állította föl, midőn megengedi, hogy az átengedési kényszer alól ideiglenesen mentesek maradhassanak:

14. végül;

a) mindazok a lovak, amelyek a lóbehívás évében négy éven alól maradnak;

b) a vemhes és szoptatós kancák négy hónapi szoptatás idejéig:

a végrehajtási utasítás szerint:

A 14. *b)* pontban említett vemhes kancákkal hasonló elbírálás alá esnek ama kancák, melyek a legutóbbi fedeztetési időszakban állami, vagy pedig tenyésztésre alkalmasnak nyilvántartott ménnel fedezve lettek, kivéve, ha a legutóbbi két évben fedezve lettek ugyan, de meddők maradtak.

c) azok a lovak, melyeket betegség vagy valamely járvány elhurcolásának veszélye miatt nem lehet vagy nem szabad az istállóból kivezetni.

A végrehajtási utasítás szerint:

A 14. *c)* pont értelmében mentesített lovakkal hasonló elbirálás alá esnek azok a lovak, melyeknek a következő fogyatkozásuk van: a rokkantpata, gyűrűtetem (csontkinövés a pártaizület körül), patarák, amennyiben a fogyatkozások látható és állandó sántítást okoznak, továbbá mindkét szem vaksága, butacsira és nagyfokú fulladozás.

A mentességi igény beigazolása.

A mentességi igényt rendszerint igazolni kell; erre vonatkozólag a törvény 1. §-ára vonatkozó végrehajtási utasítás a következőket rendeli:

A mentességi igény beigazolására a következők irányadók:

az 1., 2., 3., 4. és 9. pontban említett lovakra nézve a mentességi igényt igazolni nem kell;

az 5. pontban említett lovakra nézve a posta- és távirdaigazgatóság;

a 6. pontban említett lovakra nézve az elöljáró hatóság;

a 8. pontban említett lovakra nézve pedig a községi elöljáróság, közintézeteknél a felettes hatóság igazolja a mentességi igényt;

a 7., 10., 12. és 13. pontokban említett lovakra nézve a mentességi igény elővezetendő lovakkal bíró két lóbirtokos által kiállított és a községi elöljáróság által megerősített bizonyítvánnyal igazolandó, amely bizonyítványban a 10. pont alapján igényelt mentesítésnél azt a körülményt is igazolni kell, hogy az illető tenyésztés a fenti negyedik bekezdés értelmében magánménesnek tekinthető;

a 11. pontban említett lovakra nézve a tenyészigazolvánnyal;

a 14. *a)* és *b)* pontokban említett lovakra nézve állatorvosi bizonyítvánnyal, vagy pedig elővezetendő lovakkal bíró két lóbirtokos által kiállított és a községi elöljáróság által megerősísett bizonyítvánnyal, végül

a 14. *b)* pontban említett lovakra nézve a ló leírását tartalmazó és így a ló azonosságának megállapítására alkalmas fedeztetési jeggyel vagy a 14. *a)* és *c)* pont alatt említett lovakra vonatkozólag megállapított módon kell a mentességi igényt igazolni.

A területi kiegészítés elve. Kisegítések.

A lókiegészítés alapjául: a területi rendszer vétetett, melyre a törvény 2. §-a ezeket rendeli:

A mozgósítás, úgyszintén a hadi állományra való kiegészítés céljaira szükségelt lovak akként biztosíttatnak, hogy a lovak a fegyveres erő összes alakulásaihoz lehetőleg azokon a területeken állíttatnak ki, amelyeken ezeknek az alakulásoknak a hadi állományra való kiegészítése történik.

Amennyiben a fegyveres erő azon alakulásai részére, amelyek a hadi állományra a magyar szent korona országainak területén kívül egészítendők ki, kisegítések szükségeltetnek, e kisegítések iránt a honvédelmi minister a hadügyministerrel egyetértőleg rendelkezik.

A területi rendszer elvének általános szabályul való elfogadása mellett egyúttal arra az előfordulható kivételre is kellett gondolni, hogy valamely lovakban szegény területen a nagy számban szükségelt

lovakat vagy egyáltalában nem is lehet biztosítani, vagy annak biztosítása a lóbirtokosok túlságos kihasználását vonná maga után; ily kivételes esetekben a szomszédos lovakban gazdag területek adják meg a kellő kisegítéseket.

A lószükséglet kivetése.

A lószükségletnek miként történő kivetését az új törvény 3. §-a a következőkben szabályozza:

A magyar szent korona országaiból kiállítandó lovak összszámát a honvédelmi minister a hadügyministerrel egyetértőleg állapítja meg és az egyes hadtestterületeken belül szükségelt lovak számát a katonai érdekeknek és a kiállítási képességnek tekintetbe vétele mellett lehetőleg egyenlően az egyes lóállítási járásokra veti ki (25. §.).

Amennyiben egyes területeken aránytalanságok állanának be, a megfelelő kiegyenlítések lehetőleg a nem első sorban tekintetbe jövő alakulások és utánszállítások szükségleteinek fedezésekor, úgyszintén a mozgósítottság alatti kiegészítések alkalmával eszközlendők.

A lóosztályozás útján előkészítendő első igénybevétel alkalmával azonban nem szabad az összes lóállomány 50 százalékánál több lovat elvonni.

Lóállítási járások;

a) a főszolgabirói járások;

b) Budapest székesfőváros, a törvényhatósági joggal felruházott városok, Fiume város és kerülete és a rendezett tanácsú városok;

Horvát-Szlavonországokban:

c) a közigazgatási járások; és

d) azok a városok, amelyek elsőfokú közigazgatási hatóságok.

A területi rendszerre fektetett lókiegészítésnél a kiállítandó jutalékra nézve a természetes egység: a hadtest.

A hadtestenként megállapított szükséglet azután a honvédelmi

minister a lóállítási járásokra a lehetőséghez képest egyenlően veti ki. Az eljárást a végrehajtási utasítás a következőképen írja elő:

A honvédelmi minister a hadügyministert az egyes honvédkerületek részére, a hadügyminister viszont a honvédelmi ministert az egyes hadtestek részére szükségelt lovak számáról, valamint a netán szükségelt kisegítésekről értesíti. E szükségleti számok alapján a honvédelmi minister a magyar szent korona országaiból kiállítandó lovak összszámát megállapítja és az egyes lóállítási járásokra kiveti (1. minta).

A lóállítási járásonkint szerkesztett ezt a kivetést a honvédelmi miniszter a törvényhatóságoknak küldi meg.

A lóállítási járás egyes községeire kivetésnek nincs helye; azonban a lóosztályozás alkalmával a lóbirtokosoknak lehetőleg egyenlő igénybevételére, a törvény 8. §-ának első bekezdése értelmében törekedni kell.

A lóosztályozás útján előkészítendő első igénybevétel alkalmával a magyar szent korona országainak összes lóállományából annak 50 százalékánál többet nem szabad elvonni.

A végrehajtási utasításba azért kellett «a magyar szent korona országainak» körülírást bevenni, nehogy az a félreértés fölmerülhessen, mintha ez az 50 százalék minden egyes járás lóállományára volna vonatkoziatható, ami ellenkeznék a törvény 2. §-ával.

A békében foganatosítandó lókiegészítési előmunkálatoknak katonai részről eszközlendő szorgos és szakszerű teljesítésével a hadügyminister külön közegeket bíz meg, kiknek hatásköre több lóállítási járásra terjed ki, mint ahogy ez a rendszer a német birodalomban már régóta kitünően bevált.

A lovak és járművek bejelentése, összeírása és a lovak osztályozása.

A törvény 4. §-ának első bekezdése szerint:

A lóállítási járások állítási képességének kipuhatolására szolgál a lovak bejelentése, összeírása és osztályozása.

A községi elöljáróságoknak kötelessége:

a) a bejelentési lapokat a lóbirtokosok közt szétosztani, továbbá gondoskodni arról, hogy a község egész területén található összes lovak pontosan bejelentessenek és hogy a lóbirtokosok, lovaiknak bejelentése körüli kötelességeikre kellően kioktattassanak; egyúttal a bejelentett lovakat összeírják, mely munkálattal egyidejüleg

b) a lóosztályozási kimutatást is előkészítik.

a) *A lovak bejelentése és összeírása*

A lovak bejelentésére nézve a törvény 4. §-ának második és következő bekezdései azt rendelik, hogy:

A közigazgatási hatóság által helyben szokásos módon közzétett fölszólításra, minden lóbirtokos tartozik lovainak számát és minőségét, úgyszintén a hozzátartozó málhásállat-fölszereléseinek számát, a községi elöljáróságnak (polgármesternek) bejelenteni.

Kivételek rendeletileg fognak megállapíttatni.

Az e törvényszakaszra vonatkozó végrehajtási utasítás szerint:

A lóosztályozás rendszerint minden második évben foganatosíttatik.

A lóosztályozás időpontját és helyét a honvédelmi minister a hadügyministerrel egyetértőleg, a katonai követelmények szerint s az illető vidék éghajlati és gazdasági viszonyainak figyelembe vételével állapítja meg s minden egyes községben (városban) a helyi szokásoknak megfelelő módon kihirdetteti.

A bejelentés alól kivétetnek:

a) a T. 1. §-ának 1., 2., 3., 4. és 9. pontjában említett lovak, valamint

b) a kincstár tulajdonában levő lovak.

Ilyen kincstári lovak például a kisgazdáknak tartásra kiadott lovak, a csendőrségi lovak, az állami mének stb.

A bejelentés összeírás és osztályozás időpontjára nézve a törvény 4. §-ára vonatkozó végrehajtási utasítás ezeket rendeli:

A honvédelmi minister értesíti a törvényhatóságokat, hol és mely időben fogják a lóosztályozást megtartani.

Ennek alapján készíti el a törvényhatóság a katonai területi parancsnoksággal egyetértőleg a részletes működési tervet.

Ennek megállapításánál a következőkre kell tekintettel lenni:

a) a lóosztályozást nagy lóállományú vidéken lehetőleg minden egyes községben külön kell foganatosítani;

b) az egy- és ugyanazon községből egy napon osztályozásra kerülő valamennyi ló elővezetésére rendszerint ugyanazt az időpontot kell megállapítani. Nagyobb lóállománynál azonban egy és ugyanazon község lovai részére kerületenként, utcánként stb. különböző elővezetési időpontot kell megállapítani, hogy a lóbirtokosok felesleges idővesztesége elkerültessék.

A működési tervet a törvényhatóságok egy példányban a honvédelmi ministerhez terjesztik fel és az elsőfokú közigazgatási hatóságokkal is közlik.

A bejelentésre vonatkozó részleteket pedig a törvény 4. §-ához kiadott végrehajtási utasítás a következőkben foglalta össze:

A bejelentésre való felszólítás az elsőfokú közigazgatási hatóságnak az A. minta szerinti hirdetménye útján történik, amelyet az elsőfokú közigazgatási hatóság a működési terv vonatkozó adataival és a lóbehívás esetére szabványosnak megállapított árakkal kiegészíteni és legalább 3 nappal a bejelentésre kitűzött idő előtt a községeknek azonnali közzététel céljából kiadni tartozik.

A bejelentésre 8 napos határidőt kell kitűzni és pedig az egész lóállítási járásra nézve egységesen és olykép, hogy a határidő kezdete és a lóállítási járás első osztályozási napja közt legalább 28 napi időköz legyen.

A bejelentést írásban és pedig községi elöljáróság által ingyen kiszolgáltatandó bejelentőlapon (2. minta) kell megtenni. Irni nem tudók a bejelentést szóval is megtehetik, mely esetben a községi elöljáróság köteles a bejelentőlapot kitölteni.

Amennyiben az átengedés alóli mentességre (T. 1. §.), vagy pedig az osztályozáshoz való elővezetés alóli felmentésre (T. 6. §.) támasztatnék igény, ezt már a bejelentés alkalmával a végrehajtási utasításnak a T. 1. §-át magyarázó rendelkezései értelmében kell igazolni.

b) *Az osztályozási kimutatás.*

Az osztályozási kimutatásnak előkészítésére nézve a következőket rendeli a törvény 4. §-ára vonatkozó végrehajtási utasítás két utolsó bekezdése:

A bejelentőlapok alapján a községi elöljáróság «Osztályozási kimutatást» (3. minta) a helyi viszonyoknak megfelelő sor-

rendben, tehát városi kerületek, utcák, házszámok, pusztâk, telepek, majorok stb. szerint lehetőleg másolópapiros segítségével 3 példányban tartozik szerkeszteni. Két példányt legkésőbb 10 nappal az osztályozás előtt, a mentességi igazolványok csatolása mellett, az elsőfokú közigazgatási hatóságnak kell megküldeni. A harmadik példányt a községi elöljáróságnak az osztályozáshoz kirendelt tagja (T. 5. §.) tartozik magával hozni.

Az elsőfokú közigazgatási hatóság az érvényesített mentességi igényeket felülvizsgálja és kétes esetekben a tényállás megállapítása után határoz. (T. 22. §.) Ha a mentességi igény el nem ismerhető, erről a fél írásban értesítendő

Lóosztályozó bizottság.

A lóosztályozást foganatosító bizottságot maga a törvény 5. §-a állítja össze, még pedig a következőképen:

A lóosztályozás bizottság előtt foganatosíttatik.

A bizottság tagjai:

a) a főszolgabíró (járásfőnök), polgármester, vagy ezeknek helyettese, mint elnök;

b) a közös hadsereg vagy a honvédség egy, esetleg két törzs- vagy főtisztje;

c) a közös hadsereg vagy a honvédség egy állatorvosi közege, vagy ilyenek hiányában egy polgári állatorvos;

d) ama község elöljáróságának, illetőleg ama város tanácsának egy tagja, amely községből (városból) a lovak elővezettetnek.

A bizottságnál 3 becsüst kell alkalmazni, akiket a főszolgabíró (járásfőnök), polgármester nevez ki és hiteltet meg.

Becsüsökül feddhetlen előéletű szakemberek, lehetőleg gazdasági vagy lótenyésztési bizottsági és egyleti tagok nevezendők ki.

A becsüsöknek megfelelő térítés jár, melynek mértéke rendeleti úton lesz megállapítva.

Az osztályozásnál két bizalmi férfiú vehet részt; ezeknek kiküldetésére vonatkozó szabályokat rendelet állapítja meg.

Minthogy a lóavató bizottság tagjait maga a törvény jelöli meg, azok nem esnek választás alá.

Átmenetileg azonban azokban a lóállítási járásokban, amelyekben a nyilvántartó lapoknak kiadása még nem foganatosíttatott, az új lókiegészítési törvény 25. §-ának negyedik bekezdése értelmében az e törvény 1. §-ában foglalt kötelezettségek az 1873. évi XX. t.-c. rendelkezései szerint vezetett jegyzékek alapján teljesítendők. Ennélfogva a nyilvántartó lapok kiadásáig a lóavató bizottságokat esetleg még az 1873 : XX. t.-c. 23. §-a értelmében kell megalakítani, amikor is a bizottsági elnökök még választás alá esnek.

A becsüsökre úgy az osztrák, mint a boszniai lókiegészítési törvény szigorúbb, mint a magyar törvény, amennyiben a becsüsöket ott a járási hatóság egyszerűen kirendeli, akik e kirendelést elfogadni kötelesek s annak elfogadását csakis oly törvényes okokból utasíthatják el, amelyekből a községi képviseletbe történt beválasztást (nálunk a bíróválasztást) nem tartoznak elfogadni.

A mi törvényünk szerint a becsüsök ki lesznek nevezve, s a kinevezés elfogadására törvényes kényszer nincs.

A becsüsöket az 1873: XX. t.-cikk 6. §-a szerint a főispán nevezte ki; egyszerűbb a mostani törvényben előírt azaz eljárás, mely szerint a kinevezésre és meghiteltetésre a járási tisztviselő van fölhatalmazva.

A törvény 5. §-ára vonatkozó végrehajtási utasítás szerint:

A becsüsök részére előírt eskümintát a B. minta tartalmazza.

Minden községnek jogában áll két bizalmi férfit kiküldeni, kik az illető község lovainak osztályozása alatt a bizottsági eljárásnál jelen lehetnek. E bizalmi férfiakat a község képviselőtestülete választja.

Tollnokot rendszerint ama község bocsát rendelkezésre, amelyben az osztályozás történik.

A polgári állatorvosok, valamint a becsüsök költségei a hadügyi tárcát terhelik. A bizottság többi tagjának költségei azt a közigazgatási ágazatot terhelik, melyhez e bizottsági tagok tartoznak.

Minden becsüsnek napi 8 korona térítés jár; ebben az összegben az esetleges útiköltségek is benfoglaltatnak.

A becsüsöknek járó térítést az elsőfokú közigazgatási hatóság fizeti ki, amelynek az e célra szükségelt összegeket a katona területi parancsnokság előzetesen rendelkezésre bocsátja.

A bizalmi férfiaknak térítés nem jár.

A lóosztályozási eljárás.

A lóosztályozási eljárást a törvény 6. §-a a következőkben szabályozza:

Minden lóbirtokos tartozik lovait kézen és egyenkint az osztályozó-bizottság elé vezetni, vagy vezettetni és a hozzátartozó málhásállat-fölszereléseit is bemutatni.

Az 1. §-nak 1-től bezárólag 13. pontjában, valamint a 14. *c)* pontjában említett lovakat nem kell elővezetni.

Továbbá nem kell elővezetni azokat a lovakat sem, amelyek az osztályozás évében 4 éven alól maradnak, valamint az ellés előtt álló vemhes kancákat és a szoptatós kancákat hat heti szoptatás idejéig.

Az osztályozásnál a lovak hadi szolgálatra alkalmasságuk szempontjából megvizsgáltatnak; efölött, úgyszintén a málhásállat-fölszereléseknek katonai célokra való használhatósága fölött a katonai képviselő (5. §. *b)* határoz, aki a lovakat következőképen osztályozza:

«mindenkorra alkalmatlan»,

«ez idő szerint alkalmatlan»,

«alkalmas.»

A mindenkorra alkalmatlan lovak ugyanabban az állítási járásban minden további elővezetéstől mentesek; az ez idő szerint alkalmatlanok és az alkalmasok a legközelebbi osztályozáshoz ismét elővezetendők.

Az alkalmasnak osztályozott lovak közül a katonai képviselő a lovakat kategóriák szerint a szükségelt számban választja ki.

Erre minden egyes kiválasztott lónak értéke a következő alapelvek szerint állapíttatik meg.

A lóbehívásnál szabványosnak tekintendő árak a lóosztályozást elrendelő hirdetményben — külön minden egyes lókategóriára — közzétételnek; az árak mindenesetre az illető kategóriák mindenkori békepótlóárainál 10%-kal magasabban lesznek megállapítva.

Ha valamely birtokos e közzétett árral nem elégszik meg, akkor az illető lovakat a becsüsök megbecsülik, mely becslésnél a lónak valódi értéke a béke-pótlóárra való tekintet nélkül állapítandó meg.

A katonai képviselő által használhatónak talált málhásállat-fölszerelések ugyancsak megbecsülendők.

Ha a becsüsök valamely ló vagy málhásállat-fölszerelés árára nézve nem értenének egyet, akkor mindenekelőtt a becsüsök szavazattöbbsége határoz; ha mindhármuknak véleménye eltérő, akkor e három becslés középára vétetik becsárul.

Sem az így megállapított becsár, sem a katonai képviselő osztályozása ellen jogorvoslatnak helye nincsen.

Föltünő a törvényben foglalt az a szigorú rendelkezés, mely a lóbirtokosokat arra kötelezi, hogy lovaikat kézen és egyenkint vezessék az osztályozó bizottság elé, vagy ezt másokkal eszközöltessék, különben a törvény 20. §-ának 1. pontjában statuált büntetés alá esnek.

E rendelkezés azonban föltétlenül szükséges, mert enélkül a lóbirtokosok az egész eljárást megakaszthatnák, pedig az új törvény szerint e bizottság nemcsak osztályozó, de valójában avató bizottság is.

A törvény 1. § ában az átengedési kényszer alól tett mentesség és 6. §-ában az osztályozás elé vezetés alóli mentesség között csak az a csekély különbség van, hogy nem mindegyik olyan ló lesz a lóosztályozás elé vezetés alól is mentesítve, mely az átengedési kényszer alól mentes, amennyiben a vemhes kancák általában, a szoptatós-kancák pedig 4 hónapi szoptatás idejére mentesek ugyan az átadási kényszer alól, de az osztályozó bizottság elé vezetés alól csak az ellés előtt álló kancák, a szoptatos kancák pedig csak hat heti szoptatás idején belül mentesek.

A törvény 6. §-ára vonatkozó végrehajtási utasitás szerint:

Az osztályozásnál mindenekelőtt az osztályozási kimutatásokat kell a községnek az utólagos bejelentésekkel kiegészített példánya alapján helyesbíteni, mire az elnök az utólagos bejelentések alkalmával beterjesztett mentességi igazolásokat átvizsgálja és az osztályozási kimutatás egyik példányát a katonai képviselőnek átadja.

Erre az elnök a községi elöljáróság tagjának közreműködése mellett, a lovakat az osztályozási kimutatás sorrendjében elővezetteti és az esetleg elő nem vezetett lovak kényszerelővezetése iránt intézkedik.

A mindenkorra alkalmatlannak osztályozott lovakról a lóbirtokosok «Tanusítvány»-t (4. minta), kapnak. A tanusítványokat, a további elővezetéstől való mentesség igazolhatásához, mindenkor a községi elöljárósággal meg kell erősíttetni.

Az alkalmasnak osztályozott lovak közül való kiválasztásnál, amennyire a katonai érdekek megengedik, elsősorban a több lóval és csak másodsorban a csupán egy lóval bíró birtokosok lovait kell tekintetbe venni.

Az elnök a kiválasztott lovak birtokosait megkérdezni tartozik, hogy hajlandók-e a hirdetményben közzétett és a lovaik kategóriáját illető árakat térítésképen elfogadni.

A lovak és málhásállat-fölszerelések becslésének mindhárom becsüs részéről külön-külön, tehát közös megbeszélés nélkül kell történnie.

A becslésről vezetett jegyzőkönyvet (5. minta) az elsőfokú közigazgatási hatóság őrzi.

Az osztályozás eredményét az osztályozási kimutatás mind a 3 példányába (másolópapiros segítségével) az elnök felügyelete alatt kell bevezetni. A lezárt osztályozási kimutatásokat az elnök és a katonai képviselő a helyszinen aláírják. A 3 példány közül egy-egy az elsőfokú közigazgatási hatóság, a község és a katonai képviselő hivatalos használatára szolgál.

A katonai képviselő minden egyes község részére, lehetőleg közvetlenül a község lovainak osztályozása után «Nyilvántartó-jegyzék»-et (6. minta) állít össze és azt az elsőfokú közigazgatási hatóság útján a községnek kiszolgáltatja.

Az osztályozási kimutatások alapján a katonai képviselő évenkint augusztus hó 1-ig minden egyes járásra nézve különkülön jegyzéket (7. minta) szerkeszt s azt 2 példányban a köz-

igazgatási hatóságnak megküldi. Ez utóbbi a jegyzéket az osztályozási kimutatás alapján felülvizsgálja és egy tanusított példányt augusztus 10-éig a törvényhatóságnak küld meg, mely az összes járásokból beérkezett jegyzékeket augusztus 20-ig a honvédelmi ministerhez felterjeszti.

A nyilvántartólap.

A törvény 7. §-a így szól:

A katonai képviselő által kiválasztott minden egyes lóról — értékének megállapítása után — nyilvántartólap állíttatik ki és az osztályozó bizottság elnöke, valamint a katonai képviselő által történt aláírása után, a lóbirtokosnak adatik át; ha a lóval együtt málhásállat-fölszerelés is átadandó, akkor a nyilvántartólapon ez is fel lesz tüntetve.

A nyilvántartólap átadásának időpontjától a lóbirtokos mindazon kötelezettségek alá esik, melyeket e törvény a nyilvántartólappal ellátott lovak birtokosaira ró; ezáltal egyébként a nyilvántartólappal ellátott lovak és a málhásállat-fölszerelések feletti rendelkezési jog a behívás időpontjáig nem korlátoztatik.

A kiadott nyilvántartólapok a későbbi osztályozásoknál meghagyhatók, úgyszintén mindenkor kicserélhetők vagy bevonhatók.

A nyilvántartólapnak elfogadása, úgyszintén bevonás esetében annak visszaadása meg nem tagadható.

Az e törvényszakaszhoz készült végrehajtási utasítás rendeli, hogy:

A nyilvántartólapot (8. minta) a katonai képviselő bemondása alapján kell kiállítani. A nyilvántartólapot a birtokosnak az elnök adja át.

Azok a nyilvántartólapok, amelyeknek adataiban változás nem áll be, későbbi osztályozásoknál meghagyhatók.

Változások esetében kicserélésnek van helye, még pedig újabb értékmegállapításra való igény nélkül.

Ilyen változások például az átadási helyre, a lóbirtokos nevére vagy lakhelyére, az átadandó takarmányra stb. fordulhatnak elő.

Az e törvényszakaszban foglalt az a rendelkezés, mely szerint a kiadott nyilvántartólapok későbbi osztályozásoknál meghagyhatók, abban leli indokát, hogy céltalan volna oly lovakat, melyeknek hadi rendeltetése nem változott, későbbi osztályozások alkalmával új, de tartalmilag a régivel teljesen azonos nyilvántartólapokkal ellátni; a nyilvántartólapok bevonása, illetőleg kicserélése azokra az esetekre van tervezve, amelyekben az illető lovakra vagy egyáltalán nem, vagy pedig más hadi rendeltetéssel lesz szükség; például az eddig hátas lónak osztályozott ló ezentul hámos ló gyanánt lesz igénybe véve.

Ha egy nyilvántartólappal ellátott lovat más kategoriában vesznek igénybe, ami csak későbbi osztályozások alkalmával történhetik, — a ló értékét újból meg kell állapítani és a nyilvántartólap bevonása mellett új nyilvántartólapot kell kiállítani.

Az alkalmasnak osztályozott lovak kicserélhetése.

Az 1873 : XX. t.-cikk 8. §-ának hetedik bekezdése megengedte, hogy: «Ha az egész alkalmas lóállomány igénybe nem vétetik, minden felavatott, de még meg nem bélyegzett ló tulajdonosának jogában áll, e helyett a helyszinén más alkalmas lovat kiállítani.»

A régi törvény e kedvezményét vette át az új törvény 8. §-a, midőn rendeli:

A nyilvántartólapokkal való ellátásnál a lóbirtokosok lehetőleg egyenlően veendők tekintetbe.

Minden nyilvántartandónak kiválasztott ló birtokosának jogában áll, a nyilvántartólap kiállítása előtt e lova helyett egy másik alkalmasnak osztályozott, azonban nyilvántartandónak ki nem választott és hasonló kategoriába tartozó lovát állítani, mire ennek értéke a 6. §. szerint megállapítandó.

A kiválasztott (felavatott) lovak nyilvántartása.

A nyilvántartólapokkal ellátott lovaknak folytonos nyilvántartását a katonai állományvezetés teszi szüségessé.

A kiválasztott lovak nyilvántartása: a lóbirtokosok némi zaklatásával jár ugyan, de csak a jó nyilvántartással lehet a lovak és jár-

művek szolgáltatásáról szóló törvénynek azt a célját elérni, hogy a fölavatott lovakat a csapatok mozgósításkor azonnal megkapják.

A felavatott lovak, — hadi rendeltetésük szerint, — már békében beosztást nyernek s így minden egyes nyilvántartólappal ellátott lónak egyedi rendeltetése már előre meg van határozva, mely lovat mozgósításkor egy meghatározott helyen kell átadni, ezért nagy fontossággal bír, hogy a hatóságok mindazokról a változásokról, amelyek a pontos átadást kétségessé tehetnék vagy akár csak késleltethetnék, mielőbb tudomást szerezzenek. Ez okból szükséges;

1. a nyilvántartólappal ellátott lovak birtokosaira megfelelő bejelentései kötelezettségeket róni;

2. a nyilvántartott lovak birtokosait terhelő kötelességeket, a nyilvántartott lóval együtt, ennek minden későbbi birtokosára is átutalni; és

3. a nyilvántartólappal ellátott lónak azt a minőségét a marhalevélen is feltüntetni, amivel a törvény elejét akarja venni ama következményeknek, amelyek nyilvántartólappal ellátott lovak birtokcseréje esetén a nyilvántartólap átadásának elmulasztásából származhatnak.

A nyilvántartott lovakkal történő mindennemű változásoknak előjegyzése a községek felette fontos feladata.

A törvény 9. §-a így szól:

A nyilvántartólapnak tartalmaznia kell a ló leírását, a ló birtokosának nevét és lakhelyét, a lónak, adott esetben a málhásállat-fölszerelésnek árát, az átadási hely és a csapattest pontos megjelölését, valamint egyéb szükséges adatokat, ezenkívül még kivonatilag a lóbirtokos törvényszerű kötelezettségeit.

A nyilvántartott lónak e minőségét a marhaleveleken ezeknek kiállítása alkalmával kell feltüntetni.

A nyilvántartólapot a lóbirtokosnak gondosan meg kell őriznie és azt minden a nyilvántartott lóra vonatkozó hivatalos eljáráshoz magával kell vinnie.

A nyilvántartott lovakkal történt és az e §-ban felsorolt változásokat 15 nap alatt kell annak a községi elöljáróságnak (polgármesternek) bejelenteni, amely községnek (városnak) területén a lovak állandóan tartatnak.

Ha a nyilvántartott ló elhullott, mindennemű hadi szolgálatra nyilvánvalóan és állandóan alkalmatlanná vált, elveszett, avagy számára az 1. §. 1—13. pontja szerint mentességi cím áll be, akkor a nyilvántartólap a községi elöljáróságnak (polgármesternek) átadandó.

Ha a nyilvántartott ló állandó tartásra más községbe (városba) kerül, a birtokos köteles e változást mindkét község elöljáróságának (polgármesterének) bejelenteni.

Ha a ló más birtokába megy át, az e lóra vonatkozó nyilvántartólap a lóval egyidejüleg az új birtokosnak adandó át; ez által az összes a jelen törvényen alapuló kötelezettségek az új birtokosra mennek át.

Az e §-ban előírt bejelentésekre az új birtokos akkor is köteles, ha a lónak nyilvántartott minősége már a neki átadott marhalevélből kitünik.

Úgy az eddigi, mint az új birtokos is tartozik a lónak átadását, illetőleg átvételét bejelenteni.

Az új birtokos nevét és lakását, úgy ő maga, valamint az eddigi birtokos is tartozik bejenleteni.

Az e törvényszakaszra vonatkozó végrehajtási utasítás ezeket rendeli:

Ha a nyilvántartólap elvész vagy hasznavehetetlenné (olvashatlanná) válik, a birtokos azonnal egy másodlat kiállítását tartozik a községi előljáróság útján az elsőfokú közigazgatási hatóságtól kérni.

A nyilvántartott lovakkal történt változások bejelentésénél a lóbirtokosok a bejelentésre okot szolgáltató körülményeket a végrehajtási utasításnak a T. 1. §-ára vonatkozó rendelkezéseihez hasonló módon tartoznak igazolni.

A községi előljáróság a változásokra vonatkozólag bejelentések helyességéről esetleg nyomozás útján is meggyőződést szerezni köteles, s ennek eredményéhez képest a 6. minta szerinti nyilvántartó-jegyzéket helyesbíti, vagy pedig kételyek

esetén a nyomozási iratokat döntés végett az elsőfokú közigazgatási hatóságnak megküldi.

Mentességi igény bejelentésénél a községi elöljáróság tartozik a mentességi igazolványt esetről-esetre felülbirálás céljából az elsőfokú közigazgatási hatóságnak megküldeni. A nyilvántartó jegyzékből való törlés ily esetben csak a mentességi igény jogerős megállapítása után történhetik.

Valahányszor nyilvántartott lóról marhalevelet állítanak ki, annak jegyzetrovatába be kell jegyezni, hogy a ló nyilvántartólappal van ellátva.

Ha nyilvántartott lovat a vámhatáron átvisznek, a nyilvántartólap a vámhivatalnak átadandó, amely az átvett nyilvántartólapokat a legközelebbi katonai területi parancsnokságnak havonkint megküldi.

A községi elöljáróság havonként «Változási kimutatás»-t (9. minta), a netán bevont nyilvántartólapokkal együtt, vagy ha változások elő nem fordultak, nemleges jelentést tartozik az elsőfokú közigazgatási hatóságnak küldeni, amely azokat haladéktalanul a katonai képviselőhöz juttatja.

A nyilvántartó-lapok adatait kizárólag csak a katonai képviselő helyesbítheti.

A nyilvántartott lovak átadása.

A nyilvántartott lovak átadásának ügyletét a lókiegészítési törvény 10. §-a szintén egész részletességgel szabályozza, midőn a következőket rendeli:

A nyilvántartott lovaknak s málhásállat-fölszereléseknek lóbehívás esetében a katonai igazgatás részére leendő átadása céljából minden lóállítási járás számára — rendszerint ennek területén, szükség esetén azonkívül is — a honvédelmi miniszter a hadügyminiszterrel egyetértőleg egy vagy több átadási helyet állapít meg akként, hogy azok egyrészt a katonai követelményeknek megfeleljenek és másrészt minden lóbirtokosnak lehetővé tétessék, hogy lovaikat a legrövidebb idő alatt és hosszabb út megtétele nélkül átadhassák.

A szállítási és élelmezési költségeket az átadási helyig a lóbirtokos viseli.

A bekövetkezett lóbehívás után kötelesek a nyilvántartott lovak birtokosai e lovaikat a helyben szokásos patkolással, kenderkötőfékkel, valamint kenderkötőfékszárral ellátva és a nyilvántartólapokban megjelölt málhásállat-fölszerelésekkel, azonnal a nyilvántartólapokban megjelölt átadási helyekre elővezetni vagy elővezettetni.

A nyilvántartólapokban megjelölt takarmánymennyiséget az átadási helyre el kell vinni.

A lovak az átadási helyen — az ez alkalommal netán alkalmatlanoknak találtak kivételével — az elhozott takarmánymennyiséggel és málhásállat-fölszerelésekkel együtt katonai részről azonnal átvétetnek.

A lóbirtokosoknak az elhozott takarmánymennyiségért megfelelő térítés jár, melynek mértéke rendeleti uton lesz megállapítva.

A lóbirtokosoknak az átadási helyeken nyilvántartólap-másolatok adatnak ki, melyek a lovak, a magukkal hozott takarmánymennyiség és a málhásállat-fölszerelelések átvételének igazolását és a kárpótlásul járó pénzösszeget tüntetik fel.

A kárpótlási összegeket az igényjogosultak részére vagy azonnal, vagy a postatakarékpénztár útján 6 héten belül kell kifizetni.

A nyilvántartólappal ellátott, de át nem vett lovak visszaszállítására az illető birtokosok megfelelő térítést kapnak, melynek mértéke rendeleti úton lesz megállapítva.

A nyilvántartott lovak átadási folyamatának fennakadás nélkül való lebonyolítása megfelelő átadási helyeknek kijelölését teszi szükségessé.

Az átadási helyeket a honvédelmi miniszter, — a lóbirtokosok

érdekének lehető szem előtt tartása mellett, — olyképen állapítja meg, hogy a lovak legrövidebb idő alatt és hosszú menetelések nélkül, legyenek átadhatók; e tekintetben a polgárság és a katonaság érdekei azonosak.

A törvény elv gyanánt állítja föl, hogy «minden lóállítási járás számára — rendszerint ennek területén» legyen egy vagy több átadási hely: megengedi azonban, hogy az átadási hely szükség esetén az állítási járás területén kívül is legyen kijelölhető, ami nevezetesen akkor fog helyt foglalni, ha a szomszéd járás átadási helye közelebb volna az érdekelt községek lóbirtokosainak.

Az állomások kijelölésével különböző és nagyon lényeges körülményekre kell figyelemmel lenni, — például arra, hogy laktanyák, gyakorlóterek, lőterek stb. álljanak rendelkezésre.

A végrehajtási utasítás még ezeket rendeli:

A megállapított átadási helyek a lószükséglet kivetésével (1. minta) adatnak tudtul.

Szükség esetén egy és ugyanazon községben több átadási hely (utca, tér, stb.) jelölhető ki. Ezeket az átadási helyeket, melyeket az elsőfokú közigazgatási hatóság a katonai területi parancsnoksággal egyetértőleg állapít meg, a 6. minta szerinti nyilvántartó-jegyzékbe kell bejegyezni.

Az elsőfokú közigazgatási hatóságok gondoskodni tartoznak arról, hogy minden átadási helyen a rend fenntartására szükséges közbiztonsági közegek és az átadási község képviselőtestületének egy tagja idejekorán jelen legyenek.

Jelenlétükre azért van szükség, hogy a katonai átmenő közegeknek segítségére álljanak.

A nyilvántartott lovak átvételére rendelt katonai közegek ezíránti megbizatásukat nyílt paranccsal fogják igazolni.

A lóbehívás az elsőfokú közigazgatási hatóság útján hirdetménnyel vagy behívójegyekkel történik.

A községi elöljáróság köteles ellenőrizni, hogy a nyilvántartott lovak azonnal és teljes számban elindíttassanak, továbbá a késedelmeskedő lóbirtokosoknál a nyilvántartott lovak mielőbbi elővezetése iránt a szükséges intézkedéseket megteszi, illetőleg a kényszerelővezetés végett az elsőfokú közigazgatási hatóságnál jelentést tesz.

A T. 1. §-ának 14. *b)* és *c)* pontja alapján a lóbehívás alkalmával érvényesített mentességi igényekről a községi elöljáróság a lovak átvételével megbízott katonai közeget haladéktalanul értesíti, a mentességi igazolványokat pedig felülbírálás végett az elsőfokú közigazgatási hatóságnak megküldi.

Azok a nyilvántartott lovak, melyeknek állandó tartási helye megváltozott, az esetben, ha e változás a nyilvántartólapban még keresztülvezetve nincs és a nyilvántartólapban feltüntetett átadási hely az új tartási helytől két napi menettel el nem érhető, a legközelebbi átadási helyre is vezethetők.

A nyilvántartott ló átvételekor a katonai átvevő közeg a nyilvántartólapot bevonja és a birtokosnak kékszinű a 10. rovatban kitöltött, lebélyegzett és aláírt nyilvántartólapmásolatot ad át.

Az a rendelkezés, hogy a lovak patkolással és kötőfékkel legyenek ellátva, eléggé indokolt, mert a mozgósítás lázas siettetésénél előre kell gondoskodni arról, hogy az átvett lovak minden tekintetben azonnal használhatók legyenek.

Új közterhet statuál a törvény ama rendelkezése, mely a lóbirtokosokat, a nyilvántartólapok útján, arra is engedi kötelezni, hogy az átadási helyekre takarmányt is vigyenek magukkal. A takarmánymennyiség természetesen csak a nyilvántartott lóra szoritkozhatik, s ennek elhozatala is csak az esetre fog követeltetni, ha az átadási helyről a fölszerelési állomásra való szállítás tartamára szükségelt takarmány vagy egyáltalában nem, vagy csak nagy nehézségekkel volna beszerezhető.

A takarmány különben megtéríttetik; *erre vonatkozólag azt rendeli a végrehajtási utasítás, hogy:*

Az átvett takarmánymennyiségért járó térítés a hadiszolgáltatásokról szóló törvény 22. §-a alapján megállapított és a lóbehívással egyidejűleg közzétett piaci átlagárak alapján számítandó ki.

A takarmányelvitel kötelezettsége egyébiránt azért nem képezhet túlságosan nagy terhet, mert hiszen azzal a lóbirtokosnak különben is rendelkeznie kell, s így alig fog bekövetkezni az az eset, hogy a magával viendő takarmányt még előbb külön be kell szerezni.

A kárpótlási összegek lehetőleg azonnal fognak kifizettetni, tekintettel azonban arra a körülményre, hogy a mozgósításkor fölmerülő pénzszükséglet már az első napon is oly magas összegre fog emelkedni, mely a rendes viszonyok között rendelkezésre álló pénztári készletet messze meghaladja, az államnak lehetővé kellett tenni, hogy a kárpótlási összegeket oly időben fizethesse, amelyen — t. i. hat héten — belül a szükségelt pénzekről már nyugodtan gondoskodhatik, nehogy a pénzszerzésnek siettetett módja a különben is megriasztott pénzpiacot még jobban alarmirozza.

A kiadott nyilvántartólap-másolat fizetési utalvány gyanánt szolgál.

Közvetlenül az aznapi átvételi eljárás befejezése után köteles a katonai átvevőközeg a megállapított kárpótlásokról adóhivatalok (állampénztárak) szerint külön-külön kimutatást

(11. minta) szerkeszteni s ezt a bevont és a 10. rovatban szintén kitöltendő nyilvántartólapok csatolása mellett, az illetékes adóhivatalnak (állami pénztárnak) megküldeni.

Egyidejüleg a kimutatás másolatát, tudomásvétel végett, az illetékes pénzügyigazgatóságnak kell küldeni.

A kimutatásban az igényjogosultak részére kifizetendő összegeket minden egyes nyilvántartólapra nézve még akkor is külön-külön kell feltüntetni, ha egy birtokostól több nyilvántartott lovat vettek át.

Az adóhivatal (állami pénztár) a felek által bemutatott kék szinű nyilvántartólap-másolatokat bevonja, azokat a fent említett kimutatás s az annak mellékletéül szolgáló nyilvántartólapok adatai alapján ellenőrzi és abban az esetben, ha a kijáró összeg készpénzben azonnal ki nem fizettetnék, az igényjogosult részére a nyilvántartólap-másolat átvételéről átvételi elismervényt (10. minta) szolgáltat ki, melyben a megállapított és a postatakarékpénztár útján kifizetendő összeget is fel kell tüntetni.

A kárpótlások kifizetésére szükségelt összegeket a hadügyminiszter, lóállítási járásonkint kimutatva, már békében a pénzügyminiszterrel közli.

Minden elővezetett, de át nem vett nyilvántartott ló birtokosa részére, a nyilvántartólap bevonása mellett, a ló elővezetéséről igazolvány (12. minta) állíttatik ki. Ennek az igazolványnak alapján a lóbirtokos igényét az elsőfokú közigazgatási hatóságnál érvényesítheti és annak útján a ló hazaszállításáért a katonai területi parancsnokságtól napi térítést kap.

(E térítés a helyszinen és készpénzben lesz kifizetve, nehogy utalvány adása mellett a készpénzre utalt kisgazda kénytelen legyen utalványát ügynököknek eladni.)

E térítés mértékét a honvédelmi miniszter állapítja meg.

Az átvett nyilvántartott lovaknak az átadási helyről az alakulásokhoz leendő szállítására, szükség esetén, a véderőről szóló törvény 7. §-a, esetleg a hadiszolgáltatásokról szóló törvény 4. §-a alapján kötelezett egyéneket kell ló-, illetőleg szállítmányvezetőknek alkalmazni.

A honvédelmi miniszter már békében intézkedik az e részben fölmerülő szükséglet biztosítása iránt.

Az említett szolgálattételre való bevonás iránt az első-

fokú közigazgatási hatóságok a lóbehívással egyidejüleg intézkednek.

A lóvezetők és szállítmányvezetők díjazása a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján megállapitott térítés szerint történik.

A leszerelés után foganatosítandó lóeladásnál, melynek időpontja az elsőfokú közigazgatási hatóságoknak közzététel céljából tudtul adatik, elsősorban azokat kell figyelembe venni, akik annak idején nyilvántartott lovakat engedtek át.

Újabb lóavatás.

A mozgósítottság további folyama alatt még szükséges lovakat szintén rendelkezésre kell bocsátani; ezt teszi lehetővé a törvény 11. §-a, mely rendeli, hogy:

A mozgósítottság ideje alatt foganatosítandó osztályozásra és nyilvántartólapok kiadására ugyancsak a 4—10. szakaszok rendelkezései mérvadók, csakhogy a lovak becslésénél a mozgósítás folytán netán beállt áremelkedés tekintetbe nem vehető és a lóbehívás a szükséghez képest azonnal is eszközölhető.

E törvényes rendelkezés nélkül eredményes hadműveletet el sem lehet képzelni.

Nagy jelentőséggel bírnak e törvényszakasz utolsó szavai, melyek szerint: «a lóbehívás a szükséghez képest azonnal is eszközölhető», mely rendelkezés alapján a lóosztályozási hirdetményben közzétehető, hogy az alkalmasnak osztályozott lovak mindjárt vissza is tartatnak.

A nyilvántartott lovak eltávolítására vonatkozó tilalom.

A törvény 12. §-a szerint:

A nyilvántartott lovaknak állítási járásaikból való eltávolítása a honvédelmi miniszter által rendeleti úton betiltható.

E tilalom az összes vagy egyes területekre azonnal beszüntetendő, mihelyt az a katonai érdekek veszélyeztetése nélkül megengedhetőnek mutatkozik.

E törvényszakasz első bekezdése a katonai, második bekezdése pedig a közgazdasági érdekeket tartja szem előtt.

A nyilvántartott lovaknak állítási járásaikból való eltávolítását azért kell rendeletileg betilthatóvá tenni, nehogy az e tekintetben előfordulható visszaélések a mozgósítást részben meghiusítsák és nehogy az e törvény alapján békében már gondosan tett előintézkedések illuzóriusokká tétessenek.

Hiszen tartsuk szemünk előtt, hogy egyrészt minden egyes nyilvántartott lónak individuális rendeltetése van s másrészt, hogy a nyilvántartott lovak egészen a lóbehívásig a szabad forgalomnak tárgyai, nyilvánvaló, hogy a katonai érdekeket nagyon hátrányosan érinthetné az, ha egyes járásokban a nyilvántartott lovak nagyobb számban eladatnának.

Az e törvényszakaszhoz készült végrehajtási utasítás szerint:

A nyilvántartott lovaknak állítási járásaikból való eltávolítását csak oly rendkívüli viszonyok közt lehet betiltani, amikor a nyilvántartott lovaknak nagyszámban való eltávolítása a küszöbön álló lóbehívást nagyon veszélyeztetné.

Próbalóbehívás

Kizárólag gyakorlati tapasztalatszerzés céljából próbalóbehívásokat tesz lehetővé a törvény 13. §-a, midőn rendeli:

Egyes lóállítási járásokban, a lóbirtokosok gazdasági viszonyainak tekintetbe vétele mellett, próbalóbehívást lehet elrendelni.

Ilyen esetben a nyilvántartott lovak birtokosai kötelesek e lovaikat a nyilvántartólapokban megjelölt málhásállat-fölszerelésekkel együtt, az erre vonatkozó rendelkezések alapján, azonnal és épen úgy az átadási helyekre elővezetni, vagy elővezettetni, mint az 1. §. alapján bekövetkező lóbehíváskor.

Ott a lovak, a katonai képviselők részéről történt megtekintés után, vagy azonnal visszaadatnak birtokosaiknak, vagy a málhásállat-fölszerelésekkel együtt mozgósítási gyakorlatokra visszatartatnak, mely gyakorlatok azonban a lóállománykiegészí-

tést illetőleg csak egyes csapattestekre szorítkozhatnak.

A lóbirtokosok úgy a mozgósítási gyakorlatokra visszatartott, mint a csak elővezetett lovakért megfelelő térítést kapnak.

A térítés mértéke rendeletileg állapíttatik meg.

A próbalóbehívások fognak alkalmat nyujtani arra, hogy gyakorlatilag kipróbálható legyen az új nyilvántartó-rendszer; nevezetesen megállapítható lesz, hogy:

a) mennyi idő kívántatik a lóbehívás pillanatától kezdve a tényleges átadásig:

b) a lóbirtokosok mikép teljesítik törvényes kötelességeiket;

c) a hatóságok, de különösen a községi elöljáróságok mikép segédkeznek; s végül

d) milyen százalékos arány mutatkozik a nyilvántartott és a tényleg átadásra kerülő lovak közt.

A próbalóbehívás rendszerint a gyakorlatokkal lesz összekötve.

Az e törvényszakaszhoz készült végrehajtási utasítás szerint:

A honvédelmi miniszter rendeli el, mely lóállítási járásokban, mely csapattestek részére és mely időben történjék a próbalóbehívás.

A nyilvántartott lovak behívása az elsőfokú közigazgatási hatóság útján hirdetménnyel, vagy pedig behívójegyekkel történik.

A próbalóbehívás alkalmával elővezetett minden ló után annak igénybevétele időtartamára — az oda- és visszavezetés idejét beszámítva — a birtokosnak napi térítés, valamint az oda- és visszavezetésnél szükséges készpénzkiadások visszatérítése jár.

A napi térítés mértékét, melyet a honvédelmi miniszter állapít meg, a hirdetményekben, illetőleg a behívójegyeken kell feltüntetni.

A lóbirtokost megillető összeg kifizetése a ló visszaadása alkalmával katonai részről történik.

A vissza nem tartott lovakért a térítést azonnal, míg a visszatartott lovakért természetesen csak a visszaadáskor fizeti ki a katonaság.

Azt az időpontot azután, hogy mikor jöjjön el a lóbirtokos visszatartott lovának átvételeért, ezt a katonai parancsnokság az elsőfokú közigazgatási hatóság útján adja tudtul az érdekelt gazdáknak.

A térítési összeggel meg nem elégedő fél, erre vonatkozó igényét, az elsőfokú hatóságnál érvényesítheti.

Nevezetesen az e törvényszakaszra vonatkozó végrehajtási utasítás utolsó bekezdése azt mondja, hogy:

Annak a birtokosnak, kinek lova a próbalóbehívásból kifolyólag a katonai igénybevétel tartama alatt kárt szenved, kártérítésre van igénye, ha a kár sem saját, sem pedig alkalmazottja hibájának nem tulajdonítható. Békés megegyezés esetén a kártérítés összegének mielőbbi kifizetése iránt a katonai területi parancsnokság intézkedik. Ha megegyezés nem jött létre, a fél igényét a rendes bírói úton érvényesítheti.

A járművek szolgáltatása.

A hadrakelt seregnek lovakon kívül még más szállítási eszközökre is van szüksége, melyeket az vagy kézi bevásárlás, vagy a hadi szolgáltatási törvény alapján bérletszerűen, vagy jelen törvény alapján kisajátítás útján biztosít. Ez utóbbi módra az 1912: LXIX. t.-c. 14. §-a ezeket rendeli:

Az 1. §-ban említett célokra a szállítási eszközök birtokosai is kötelesek, ezeket a közigazgatási hatóságok fölhívására (fölhívás a szállítási eszközök átengedésére) megfelelő kárpótlás ellenében az állam tulajdonába átengedni.

«Szállítási eszközök» e törvény tekintetéből az összes fogatos járművek, továbbá a lovak, amenynyiben mint nyilvántartólappal ellátott lovak át nem vétetnek, valamint egyéb igavonó állatok, a hozzátartozó lovagló- és hámosszerszámokkal és málhásállat-fölszerelésekkel együtt.

Ez a kötelezettség addig tart, míg a fegyveres erő, avagy valamelyik része hadi állományon van.

Az igénylésnek az okvetlen szükség mértékére kell szorítkoznia.

Az átengedés alól, az 1. §. szerint már mentesített lovakon kívül, kivétetnek:

1. az Ő Felsége és a királyi ház tagjainak udvartartásához tartozó járművek;

2. a nemzetközi jog értelmében területenkívüliséget élvezők személyes használatára szolgáló járművek;

3. a fegyveres erőhöz tartozó egyéneknek annyi járműve, ahányat mozgósításkor tartani kötelesek;

4. a posta szállításához feltétlenül szükségelt járművek;

5. ama járművek közül, melyeket az állami, törvényhatósági, városi és községi alkalmazottak szolgálatuk teljesítésére tartani kötelesek, 1—1 jármű;

6. azon lelkipásztoroknak, orvosoknak és állatorvosoknak, kiknek hivatási körlete több községre (tanyákra stb.) terjed ki, hivatásuk teljesítéséhez szükséges 1—1 járműve;

7. az egészségügyi célokra, úgyszintén a tűzoltók részére feltétlenül szükségelt járművek;

8. az udvari és állami ménesintézeteknek, állami méneseknek, mén- és csikótelepeknek járművei;

9. ama egyéb igavonó állatok, melyeknél az 1. §-ban a lovakra nézve felsorolt mentességi okok fennállanak.

Az igavonó állat alatt általában a szarvasmarhát, az ökröt és tehenet érti a törvény, melyet a kocsival együtt szoktak igénybe venni; (kocsi nélkül mint vágómarhák igényeltetnek, de ez már a hadszolgáltatási törvény alapján történik.)

E törvény e 14. §-ához készült végrehajtási utasítás csak annyit rendel, hogy:

A végrehajtási utasításnak a T. 1. §-ára vonatkozó rendelkezései közül azok, amelyek az átengedés alóli mentességre, valamint annak igazolására vonatkoznak, a szállítási eszközökre nézve hasonló módon nyernek alkalmazást.

A járművek szolgáltatása a törvénynek egy egészen új és speciális rendelkezése, mely a lóállomány kiegészítéséhez hasonló célt szolgál, s azért egy szerves egészbe foglaltatott.

A csapatok mozgósításakor nagyszámú járműre van szükség, melyeket szintén már békében kell biztosítani. E célból tehát már békében meg kell állapítani, hogy a csapatok részére szükségelt lovaknak majdani behívása után még hány fogattal ellátott jármű, s hány fogat nélküli jármű marad majd rendelkezésre.

A járműveknek e célbóli összeírása pedig legcélszerübben a lóosztályozással egyidejüleg foganatosítható, amikor is sem a hatóságra, sem a lakosságra külön terhet nem ró.

A lovak és járművek szolgáltatásáról szóló törvény alapján a járóművek vagy magukban (fogat nélkül), vagy a hámszerszámokkal és lovakkal, vagyis a fogattal együtt igényeltetnek.

A hadseregnek, a hadszolgáltatási törvény alapján is, módjában van a szükségelt szállító eszközöket, még pedig bérlet útján biztosítani.

A szállítási eszközök kivetése.

A törvény 15. §-a szerint:

A szükségelt szállítási eszközök számát a honvédelmi miniszter a hadügyminiszterrel egyetértőleg (25. §.) állapítja meg és a katonai érdekeknek és a kiállítási képességnek tekintetbe vétele mellett, lehetőleg egyenlően veti ki az illető járásokra (városokra), a főszolgabíró (járásfőnök) pedig a községekre.

A fogatos járművekre vonatkozó állítási képességnek kipuhatolására szolgál ezeknek bejelentése és összeírása.

A lovak bejelentése idejében (4. §. második bekezd.) a járművek birtokosai a fogatos járműveik számát és nemét az elöljáróságnak (polgármesternek) bejelenteni tartoznak.

Kivételek rendelettel állapíttatnak meg.

A lóosztályozó bizottság katonai képviselője a bejelentett járműveket, valamint a szerszámokat és málhásállat-fölszereléseket a birtokosoknál megtekintheti, azonban megérkezéséről az elöljáróságot (polgármestert), kisérő hatósági közeg kirendelése végett, idejekorán értesíteni tartozik.

Bejelentési kötelezettség és összeírás a törvény 15. §-a szerint csak a fogatos járművekre nézve áll fenn, még pedig egyszerűsítés céljából, e bejelentés a lovak bejelentésével egyidejűleg történik.

A lovagló- és hámosszerszámokat, melyekre nézve bejelentési kötelezettség nem áll fenn, valamint a járműveket illetőleg a hadügyi igazgatásnak meg van adva a mód arra, hogy maguknál a birtokosoknál eszközlendő megtekintés útján szerezzen tudomást arról, hogy mi minden és milyen minőségben áll rendelkezésre. A tájékozódás ez a módja azért választatott, hogy a birtokosokat és a hatóságokat az elővezetéssel, osztályozással és az ezzel kapcsolatos pontosabb nyilvántartással járó megterheltetéstől meg lehessen kimélni.

Az e törvényszakaszra vonatkozó végrehajtási utasítás ezeket rendeli:

A szükségelt szállítási eszközök számának megállapítása valamint a járásokra (városokra) való kivetése (13. minta) a végrehajtási utasításnak a T. 3. §-ára vonatkozó rendelkezései (első két bekezdés) szerint történik.

A községekre való további kivetést a járási hatóságok már békében olykép tartoznak előkészíteni, hogy az egyes községek számára a 13. minta szerint készítendő kivetéskivonatok nemcsak a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhíváskor azonnal, hanem esetleg békében is bármikor kiadhatók legyenek. A községekre történt kivetést a járási hatóság a katonai képviselővel mielőbb közölni tartozik.

A járművek bejelentésének módjára, valamint a bejelentés alóli mentességre a végrehajtási utasításnak a T. 4. §-ára vonatkozó rendelkezései irányadók. A bejelentésre való felszólítás az ugyanott említett *A.* minta szerinti hirdetmény útján történik.

Amennyiben az átadástól való mentességre igény támasztatnék, ezt a végrehajtási utasításnak a T. 1. §-ára vonatkozó rendelkezései értelmében kell igazolni.

A bejelentőlapoknak a járművekre vonatkozó adatai alapján a községi elöljáróság «Jármű-kimutatás»-t (14. minta), az osztályozási kimutatásnak megfelelő sorrendben (4. §.) lehetőleg másoló-papiros segítségével 3 példányban tartozik szerkeszteni. E három példány további kezelésére nézve a végrehajtási utasításnak a T. 4. §-ára vonatkozó rendelkezései (utolsó két bekezdés) irányadók.

A járműkimutatások alapján a katonai képviselő, a lóosztályozás eredményének figyelembe vétele mellett, éven-

kint minden egyes lóállítási járásra nézve külön «Szállítási eszköz kimutatás»-t (15. minta) szerkeszt és azt augusztus 1-éig, két példányban, az elsőfokú közigazgatási hatóságnak megküldi.

Ez utóbbi a szállítási eszköz kimutatást, a jármű és osztályozási kimutatás alapján felülbirálni, és egy tanusított példányt augusztus 10-ig a törvényhatóságnak megküldeni tartozik, mely az összes járásokból beérkezett kimutatásokat augusztus 20 áig a honvédelmi miniszterhez felterjeszti.

A szállítási eszközök megtekintésére jogosult katonai képviselők nyílt parancscsal fogják magukat igazolni.

A szállítási eszközök átadása.

A törvény 16. §-a így szól:

A szállítási eszközök kiállításánál a birtokosokat lehetőleg arányosan kell igénybe venni.

A szállítási eszközök átadására a honvédelmi miniszter a hadügyminiszterrel egyetértőleg a 10. §. első bekezdésében említett érdekeknek figyelembevételével megfelelő átadási helyeket állapít meg.

A szállítási és élelmezési költségeket az átadási helyig a birtokos viseli.

A szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás után a kiállításra fölhívott birtokosok a szállítási eszközöket, a meglevő hozzátartozó fölszerelési tárgyakkal és a fölhívással igényelt takarmánymennyiségekkel együtt, azonnal az átadási helyekre vezetni vagy vezettetni tartoznak.

Ott az alkalmasnak talált szállítási eszközök az árbecslés megtörténte után bizottság előtt katonai részről átvétetnek.

Az e törvényszakaszra vonatkozó végrehajtási utasítás ezeket rendeli:

Ha valamely községben több átadási helyre van szükség, azokat az elsőfokú közigazgatási hatóság a katonai területi parancsnoksággal egyetértőleg állapítja meg.

A szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás hirdetmény útján történik, melynek alapján a községi elöljáróság a községre kivetett szükségletet a birtokosokra kirójja s az ily módon az átengedésre egyénileg kijelölt birtokosokat a szállítási eszközök azonnali kiállítására fölhívja.

Ha a községeknek a kivetés-kivonatok már békében kiadatnak, a községi elöljáróságnak a szükségletet a birtokosokra azonnal ki kell rónnia; az egyénileg kijelölt birtokosok azonban erről csak a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás után értesítendők.

A szállítási eszközök fölszerelése, az elhozandó takarmánymennyiségek, a szállítási eszközök összegyüjtése és az átadási helyekre kisérése tekintetében a hadi szolgáltatásokról szóló törvény végrehajtási utasításának a 10. §-ra vonatkozó rendelkezései nyernek alkalmazást.

Az elsőfokú közigazgatási hatóságok gondoskodni tartoznak arról, hogy minden átadási helyen a rend fentartására szükséges közbiztonsági közegek és az átadási község képviselőtestületének egy tagja idejekorán jelen legyenek.

A bizottságok a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás után azonnal összejönni tartoznak és a bizottság elnöke köteles gondoskodni arról, hogy a becsüsök idejekorán a helyszinen legyenek.

A becslésről vezetett jegyzőkönyvet (16. minta) az elsőfokú közigazgatási hatóság őrzi.

Az átvevő bizottságok.

A törvény előző szakasza szerint az alkalmasnak talált szállítási eszközök átvétele bizottság előtt történik, e bizottságok működését a következő 17. §. részletezi, midőn rendeli:

A bizottságok már békében és pedig az 5. §. szerint, azonban azzal az eltéréssel alakítandók meg, hogy az elnöklő közigazgatási tisztviselőt és a becsüsöket annak a törvényhatóságnak első tisztviselője (megyei [városi] hatóság) jelöli ki, illetőleg nevezi ki, melyeknek területén az átadási hely fekszik.

A karhatalom igénybe vehetése.

A lovak és járművek szolgáltatásáról szóló törvényben foglalt rendelkezéseknek pontos keresztülvitele érdekében e törvény 19. §-a fölhatalmazást ad arra is, hogy szükség esetében a karhatalom igénybe vehető legyen. E 19. §. így szól:

Az elsőfokú közigazgatási hatóság a lovaknak az osztályozáshoz való elővezetésére, illetőleg átadására, úgyszintén a szállítási eszközök kiállítására és átadására, szükség esetén a mulasztó költségére karhatalmat alkalmaz: ugyanez áll a málhásállat-fölszerelésekre.

A karhatalmi költségek viselése iránt a kihágási itéletben (21. §.) kell intézkedni.

Büntető-szankció.

A lóbehíváshoz és a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó felhíváshoz fűződő nagy állami érdek megköveteli, hogy az e tekintetben a ló- és járműbirtokosokat terhelő kötelezettségek elmulasztása, valamint a birtokosok oly cselekményei, melyek a törvény céljának elérését meghiusíthatnák, nagyobb büntetés alá essenek. A nagyobb büntetések a lovak egyedi (individualis) rendeltetéséből kifolyólag a birtokosokra háruló nagyobb személyes felelősségben is lelik megokolásukat.

A törvény 20. §-a ezeket eendeli:

I. Kihágást követ el és 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki:

1. a kitüzött határidőben a birtokában levő lovak és járművek számát és minőségét, valamint a lovakhoz tartozó málhásállat-fölszerelések számát fölszólításra be nem jelenti, lovait az osztályozáshoz elő nem vezeti vagy vezetteti, illetőleg málhásállat-fölszereléseit az osztályozásnál be nem mutatja (4., 6. és 15. §§.);

2. a nyilvántartólapot el nem fogadja (7. §. utolsó bekezdés);

A szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás hirdetmény útján történik, melynek alapján a községi elöljáróság a községre kivetett szükségletet a birtokosokra kirójja s az ily módon az átengedésre egyénileg kijelölt birtokosokat a szállítási eszközök azonnali kiállítására fölhívja.

Ha a községeknek a kivetés-kivonatok már békében kiadatnak, a községi elöljáróságnak a szükségletet a birtokosokra azonnal ki kell rónnia; az egyénileg kijelölt birtokosok azonban erről csak a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás után értesítendők.

A szállítási eszközök fölszerelése, az elhozandó takarmánymennyiségek, a szállítási eszközök összegyüjtése és az átadási helyekre kisérése tekintetében a hadi szolgáltatásokról szóló törvény végrehajtási utasításának a 10. §-ra vonatkozó rendelkezései nyernek alkalmazást.

Az elsőfokú közigazgatási hatóságok gondoskodni tartoznak arról, hogy minden átadási helyen a rend fentartására szükséges közbiztonsági közegek és az átadási község képviselőtestületének egy tagja idejekorán jelen legyenek.

A bizottságok a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó fölhívás után azonnal összejönni tartoznak és a bizottság elnöke köteles gondoskodni arról, hogy a becsüsök idejekorán a helyszinen legyenek.

A becslésről vezetett jegyzőkönyvet (16. minta) az elsőfokú közigazgatási hatóság őrzi.

Az átvevő bizottságok.

A törvény előző szakasza szerint az alkalmasnak talált szállítási eszközök átvétele bizottság előtt történik, e bizottságok működését a következő 17. §. részletezi, midőn rendeli:

A bizottságok már békében és pedig az 5. §. szerint, azonban azzal az eltéréssel, alakítandók meg, hogy az elnöklő közigazgatási tisztviselőt és a becsüsöket annak a törvényhatóságnak első tisztviselője (megyei [városi] hatóság) jelöli ki, illetőleg nevezi ki, melyeknek területén az átadási hely fekszik.

A karhatalom igénybe vehetése.

A lovak és járművek szolgáltatásáról szóló törvényben foglalt rendelkezéseknek pontos keresztülvitele érdekében e törvény 19. §-a fölhatalmazást ad arra is, hogy szükség esetében a karhatalom igénybe vehető legyen. E 19. §. így szól:

Az elsőfokú közigazgatási hatóság a lovaknak az osztályozáshoz való elővezetésére, illetőleg átadására, úgyszintén a szállítási eszközök kiállítására és átadására, szükség esetén a mulasztó költségére karhatalmat alkalmaz: ugyanez áll a málhásállat-fölszerelésekre.

A karhatalmi költségek viselése iránt a kihágási itéletben (21. §.) kell intézkedni.

Büntető-szankció.

A lóbehíváshoz és a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó felhíváshoz fűződő nagy állami érdek megköveteli, hogy az e tekintetben a ló- és járműbirtokosokat terhelő kötelezettségek elmulasztása, valamint a birtokosok oly cselekményei, melyek a törvény céljának elérését meghiusíthatnák, nagyobb büntetés alá essenek. A nagyobb büntetések a lovak egyedi (individualis) rendeltetéséből kifolyólag a birtokosokra háruló nagyobb személyes felelősségben is lelik megokolásukat.

A törvény 20. §-a ezeket eendeli:

I. Kihágást követ el és 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki:

1. a kitűzött határidőben a birtokában levő lovak és járművek számát és minőségét, valamint a lovakhoz tartozó málhásállat-fölszerelések számát fölszólításra be nem jelenti, lovait az osztályozáshoz elő nem vezeti vagy vezetteti, illetőleg málhásállat-fölszereléseit az osztályozásnál be nem mutatja (4., 6. és 15. §§.);

2. a nyilvántartólapot el nem fogadja (7. §. utolsó bekezdés);

3. a nyilvántartólapot gondosan meg nem őrzi, vagy nyilvántartott lovával történt és a 9. szakaszban fölsorolt változásokat 15 nap alatt az illetékes községi elöljáróságnak (polgármesternek) be nem jelenti;

4. a próbalóbehívás után nyilvántartott lovát (málhásállat-fölszerelését), a nyilvántartólapban megjelölt átadási helyre azonnal elő nem vezeti vagy vezetteti (13. §.).

II. Kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki a bekövetkezett lóbehívás után:

1. nyilvántartott lovát (málhásállat-fölszerelését), a nyilvántartólapban megjelölt átadási helyre, a 10. szakasz harmadik bekezdésében foglalt rendelkezésekhez képest azonnal elő nem vezeti vagy vezetteti;

2. nyilvántartott lovát állítási járásából tilalom ellenére eltávolítja (12. §.);

3. nyilvántartott lovát vagy szállitási eszközét a bekövetkezett lóbehívás, illetőleg a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó felhívás (16. §. negyedik bekezdés) után hadi célokra szándékosan hasznavehetetlenné teszi és aki

4. szállítási eszközét felszólításra az átadási helyre azonnal nem vezeti vagy vezetteti (16. §.).

A kihágási ügyekben eljáró hatóságok.

E törvényben azért kellett külön megállapítani azt, hogy a kihágási ügyekben, mely hatóságok illetékesek s hová fordítandók a kihágási ügyekből befolyó büntetéspénzek, mert az 1901. évi XX. t.-c., mely e kérdéseket általánosságban szabályozza, nem terjed ki Horvát-Szlavonországokra és ez országokra nézve hasonló törvényes rendelkezések nincsenek.

A büntetéspénzek fele, mely az 1901. évi XX. t.-c. rendelkezései értelmében azt a községet illeti, melyben a kihágás elkövettetett, e tör-

A bélyeg- és illetékmentesség.

Az 1873:XX. t.-cikknek a bélyeg- és illetékmentességre vonatkozó rendelkezését az új lókiegészítési törvény egyszerüen fenntartja, midőn 24. §-ában kijelenti hogy:

Az e törvény alapján létrejött minden ügylet díj- és illetékmentes.

Átmeneti intézkedések.

Az első lóosztályozásnak és az ezzel egyidejüleg történő nyilvántartólap-kibocsátásnak az állam egész területén való végrehajtása bizonyos időt — egy-két évet — igényel. Szükség volt tehát oly törvényes rendelkezésre, mely lehetővé teszi, hogy az új törvény életbeléptetésétől az első osztályozás teljes befejeztéig tartó időben a lókiállítás azon vidékeken, amelyeken a nyilvántartólap-kibocsátás még befejezve nincsen, komoly esetben az 1873. évi törvény 1. §-a alapján történt előkészületek alapján legyen végrehajtható.

Ez átmeneti intézkedés nélkül az illető vidékeken a lóállítás tekintetében ex-lex állapot állana be, mely lehetetlenné tenné a lóavatásnak a kivánatos terjedelemben való végrehajtását.

Erre való tekintettel rendeli a törvény 25. §-a:

E törvény kihirdetése napján lép hatályba.

E törvény hatálya a magyar szent korona országainak egész területére kiterjed.

E törvény életbeléptével az 1873. évi XX. t.-c. hatályát veszti.

Azokban a lóállítási járásokban, amelyekben a nyilvántartólapoknak kiadása még nem foganatosíttatott, az e törvény 1. §-ában foglalt kötelezettségnek az 1873. évi XX. t.-c. rendelkezései szerint vezetett kimutatások és jegyzékek alapján kell eleget tenni.

---

3. a nyilvántartólapot gondosan meg nem őrzi, vagy nyilvántartott lovával történt és a 9. szakaszban fölsorolt változásokat 15 nap alatt az illetékes községi elöljáróságnak (polgármesternek) be nem jelenti;

4. a próbalóbehívás után nyilvántartott lovát (málhásállat-fölszerelését), a nyilvántartólapban megjelölt átadási helyre azonnal elő nem vezeti vagy vezetteti (13. §.).

II. Kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki a bekövetkezett lóbehívás után:

1. nyilvántartott lovát (málhásállat-fölszerelését), a nyilvántartólapban megjelölt átadási helyre, a 10. szakasz harmadik bekezdésében foglalt rendelkezésekhez képest azonnal elő nem vezeti vagy vezetteti;

2. nyilvántartott lovát állítási járásából tilalom ellenére eltávolítja (12. §.);

3. nyilvántartott lovát vagy szállitási eszközét a bekövetkezett lóbehívás, illetőleg a szállítási eszközök átengedésére vonatkozó felhívás (16. §. negyedik bekezdés) után hadi célokra szándékosan hasznavehetetlenné teszi és aki

4. szállítási eszközét felszólításra az átadási helyre azonnal nem vezeti vagy vezetteti (16. §.).

A kihágási ügyekben eljáró hatóságok.

E törvényben azért kellett külön megállapítani azt, hogy a kihágási ügyekben, mely hatóságok illetékesek s hová fordítandók a kihágási ügyekből befolyó büntetéspénzek, mert az 1901. évi XX. t.-c., mely e kérdéseket általánosságban szabályozza, nem terjed ki Horvát-Szlavonországokra és ez országokra nézve hasonló törvényes rendelkezések nincsenek.

A büntetéspénzek fele, mely az 1901. évi XX. t.-c. rendelkezései értelmében azt a községet illeti, melyben a kihágás elkövettetett, e tör-

A bélyeg- és illetékmentesség.

Az 1873 : XX. t.-cikknek a bélyeg- és illetékmentességre vonatkozó rendelkezését az új lókiegészítési törvény egyszerüen fenntartja, midőn 24. §-ában kijelenti hogy :

Az e törvény alapján létrejött minden ügylet díj- és illetékmentes.

Átmeneti intézkedések.

Az első lóosztályozásnak és az ezzel egyidejüleg történő nyilvántartólap-kibocsátásnak az állam egész területén való végrehajtása bizonyos időt — egy-két évet — igényel. Szükség volt tehát oly törvényes rendelkezésre, mely lehetővé teszi, hogy az új törvény életbeléptetésétől az első osztályozás teljes befejeztéig tartó időben a lókiállítás azon vidékeken, amelyeken a nyilvántartólap-kibocsátás még befejezve nincsen, komoly esetben az 1873. évi törvény 1. §-a alapján történt előkészületek alapján legyen végrehajtható.

Ez átmeneti intézkedés nélkül az illető vidékeken a lóállítás tekintetében ex-lex állapot állana be, mely lehetetlenné tenné a lóavatásnak a kivánatos terjedelemben való végrehajtását.

Erre való tekintettel rendeli a törvény 25. §-a :

E törvény kihirdetése napján lép hatályba.

E törvény hatálya a magyar szent korona országainak egész területére kiterjed.

E törvény életbeléptével az 1873. évi XX. t.-c. hatályát veszti.

Azokban a lóállítási járásokban, amelyekben a nyilvántartólapoknak kiadása még nem foganatosíttatott, az e törvény 1. §-ában foglalt kötelezettségnek az 1873. évi XX. t.-c. rendelkezései szerint vezetett kimutatások és jegyzékek alapján kell eleget tenni.

A nyomozás.

(A detektivtestület működése, gyakorlati esetek.)

Dr. Nagy Károly, m. kir. államrendőrségi rendőrtanácsos.

Amidőn a nyomozásról beszélünk, ezen fogalom alatt — legalább a köznapi életben — mindenkor csak a bünügyi nyomozást szoktuk érteni.

Ha azonban a «nyomozást» mint fogalmat bonckés alá vesszük, azt látjuk, hogy sokkal többet ölel fel, mint az a tartalom, amit csupán a bűnügyi nyomozás fogalma magában véve kifejez.

A «nyomozás» szó etymológiai értelme ugyanis tulajdonképen nem más, mint valaminek a puhatolása, kutatása, keresése, mondjuk talán így: valami nyomnak a puhatolása, kutatása, keresése, felderítése.

Ha már most átvisszük ezt a fogalmat az állami, a társadalmi, vagy egyáltalán a közületi viszonyokra, ahol minden okok s okozatok összefüggéséből áll oly formán, hogy ezen viszonylatokban mégis törvényszerüség áll fenn oly értelemben, hogy — ugyanazon alapfeltételek fenforgása esetén ugyanazon okok mindig ugyanazt az okozatot hozzák létre, — akkor azon következtetésre kell jutnunk végeredményben, hogy ezen nézőpontból tekintve a nyomozás fogalma nem más, mint az egyes okoknak a kutatása, felderítése, megállapítása, amely okok az állami, társadalmi, szóval a közületi viszonyokban valami okozatokat idéznek elő.

De tovább alkalmazva ezen fogalommagyarázatot a közületi viszonyokra azon következtetésre is el kell jutnunk, hogy nem más ez a tevékenység, mint a közületi viszonyokban uralkodó okszerüségeknek a kutatása, az azokban uralkodó törvényszerüségnek a megállapítása, s végeredményben az okszerüségnek a biztosítása is oly értelemben, hogy meg kell

tását jelöli meg, amely adatok a vádló tájékoztatására szükségesek.

Maga a törvény tehát a nyomozásnak két stádiumát különbözteti meg, a puhatolást s a megállapítást. Mindakettőnek nagyon sok különféle momentuma van. Az adatoknak az összeszedése, kiválogatása. a tényeknek a megállapítása különféleképen történhetik, vagy mondjuk helyesebben, nagyon sokféleképen történhetik, majdnem minden esetben másként. A természeti erőket ugyanis képes az emberi erő hatalma alá hajtani, megfigyelésükből tud következtetni, tud törvényszerűséget kimagyarázni, de a bűnügyi nyomozásnál, ahol ember áll emberrel szemközt, — mert hisz a veszélyeztető ok s az az ellen küzdő szerv is ember — ez a törvényszerűség csak abban áll, hogy ember veszélyeztette a közrendet, de fennmarad mindig a kérdés: melyik ember?

A jogrend ellenségei is művelődnek, a szellemi s a technikai haladást azok is felhasználják, mindig új és új trükköket eszelnek ki s a mint a hadászat terén mindig új és új támadó és védő eszközökkel vívják meg a csatákat, ugyanily módon kénytelen a nyomozást végző rendőrség viaskodni a bűntettesekkel, azzal a különbséggel mégis, hogy a hadászati találmányok többé-kevésbbé elleshetők, a bűntettesek trükkjei azonban sokszor nagyon is sokáig rejtélyesek maradnak.

Természetes következménye ennek azután az, hogy a bűnügyi nyomozás módjára, eszközeire általános, mindenre kiterjedő szabályokat nem lehet felállítani, nem különösen a kezdetleges, a puhatolás stádiumában, csak főbb vonásokban lehet egyes eszközök mikéntjét — pl. a tanukkal való bizonyítás módját, a bizonyítékoknak házkutatás, lefoglalás, szemle stb. útján való beszerzését — meghatározni, szóval mindezeknek csak a formáját lehet megjelölni, azt azonban, mikor éljünk e fegyverek valamelyikével, az adott esetben melyiknek az alkalmazása vezet az eset felderítéséhez, azt törvénnyel előre szabályozni nem lehet, azt az a bizonyos rendőri érzék mondja meg, amit csak a rendőri pályán szerzett tapasztalatok művelnek ki!

De nemcsak nem lehet a nyomozás minden eszközét előre szabályozni, ellenkezőleg nem is szabad a rendőrségnek ezt a nyomozási tevékenységét szűk korlátok közé szorítani, nehézkessé tenni, mert mindazon esetekben, amidőn a

A nyomozás.

(A detektivtestület működése, gyakorlati esetek.)

Dr. Nagy Károly, m. kir. államrendőrségi rendőrtanácsos.

Amidőn a nyomozásról beszélünk, ezen fogalom alatt — legalább a köznapi életben — mindenkor csak a bünügyi nyomozást szoktuk érteni.

Ha azonban a «nyomozást» mint fogalmat bonckés alá vesszük, azt látjuk, hogy sokkal többet ölel fel, mint az a tartalom, amit csupán a bűnügyi nyomozás fogalma magában véve kifejez.

A «nyomozás» szó etymológiai értelme ugyanis tulajdonképen nem más, mint valaminek a puhatolása, kutatása, keresése, mondjuk talán így: valami nyomnak a puhatolása, kutatása, keresése, felderítése.

Ha már most átvisszük ezt a fogalmat az állami, a társadalmi, vagy egyáltalán a közületi viszonyokra, ahol minden okok s okozatok összefüggéséből áll oly formán, hogy ezen viszonylatokban mégis törvényszerüség áll fenn oly értelemben, hogy — ugyanazon alapfeltételek fenforgása esetén ugyanazon okok mindig ugyanazt az okozatot hozzák létre, — akkor azon következtetésre kell jutnunk végeredményben, hogy ezen nézőpontból tekintve a nyomozás fogalma nem más, mint az egyes okoknak a kutatása, felderítése, megállapítása, amely okok az állami, társadalmi, szóval a közületi viszonyokban valami okozatokat idéznek elő.

De tovább alkalmazva ezen fogalommagyarázatot a közületi viszonyokra azon következtetésre is el kell jutnunk, hogy nem más ez a tevékenység, mint a közületi viszonyokban uralkodó okszerüségeknek a kutatása, az azokban uralkodó törvényszerüségnek a megállapítása, s végeredményben az okszerüségnek a biztosítása is oly értelemben, hogy meg kell

tását jelöli meg, amely adatok a vádló tájékoztatására szükségesek.

Maga a törvény tehát a nyomozásnak két stádiumát különbözteti meg, a puhatolást s a megállapítást. Mindakettőnek nagyon sok különféle momentuma van. Az adatoknak az összeszedése, kiválogatása. a tényeknek a megállapítása különféleképen történhetik, vagy mondjuk helyesebben, nagyon sokféleképen történhetik, majdnem minden esetben másként. A természeti erőket ugyanis képes az emberi erő hatalma alá hajtani, megfigyelésükből tud következtetni, tud törvényszerüséget kimagyarázni, de a bűnügyi nyomozásnál, ahol ember áll emberrel szemközt, — mert hisz a veszélyeztető ok s az az ellen küzdő szerv is ember — ez a törvényszerüség csak abban áll, hogy ember veszélyeztette a közrendet, de fennmarad mindig a kérdés: melyik ember?

A jogrend ellenségei is művelődnek, a szellemi s a technikai haladást azok is felhasználják, mindig új és új trükköket eszelnek ki s a mint a hadászat terén mindig új és új támadó és védő eszközökkel vívják meg a csatákat, ugyanily módon kénytelen a nyomozást végző rendőrség viaskodni a bűntettesekkel, azzal a különbséggel mégis, hogy a hadászati találmányok többé-kevésbbé elleshetők, a bűntettesek trükkjei azonban sokszor nagyon is sokáig rejtélyesek maradnak.

Természetes következménye ennek azután az, hogy a bűnügyi nyomozás módjára, eszközeire általános, mindenre kiterjedő szabályokat nem lehet felállítani, nem különösen a kezdetleges, a puhatolás stádiumában, csak főbb vonásokban lehet egyes eszközök mikéntjét — pl. a tanukkal való bizonyítás módját, a bizonyítékoknak házkutatás, lefoglalás, szemle stb. útján való beszerzését — meghatározni, szóval mindezeknek csak a formáját lehet megjelölni, azt azonban, mikor éljünk e fegyverek valamelyikével, az adott esetben melyiknek az alkalmazása vezet az eset felderítéséhez, azt törvénnyel előre szabályozni nem lehet, azt az a bizonyos rendőri érzék mondja meg, amit csak a rendőri pályán szerzett tapasztalatok művelnek ki!

De nemcsak nem lehet a nyomozás minden eszközét előre szabályozni, ellenkezőleg nem is szabad a rendőrségnek ezt a nyomozási tevékenységét szűk korlátok közé szorítani, nehézkessé tenni, mert mindazon esetekben, amidőn a

rendőrség — vagy mondjuk így: a rendészet szervének — közbelépéséről van szó, a fő a gyorsaság, hogy ott legyen az mindenütt, ahol előállott a baj — mint az orvos, a mentő — gyorsan, fürgén, hogy a jogzavart minél előbb megszüntesse, a továbbterjedésének minél előbb gátat vessen s a beállott zavar folytán netán előállott károsodás helyrehozásáról gondoskodhasson. (Közbevetem itt, ne méltóztassanak valamikép félreérteni, nem azt akarom én ezzel mondani, hogy a rendőrség működését ne szorítsuk törvényes korlátok közé s ne tegyük lehetőleg lehetetlenné számára a visszaéléseket, amelyekre már rendeltetésénél is fogva esetleg könnyebben hajlik, csak annak akarok kifejezést adni, hogy a rendőrség a gyors közbelépésnél nem mindig latolgathatja úgy a körülményeket, amint ezt a biróság az ügyeknek a nyomozás s a vizsgálat során beállott kialakulása után megteheti.)

Folytatva azután gondolatmenetünket, nemcsak akkor kell megjelenni a rendőrségnek, amidőn a baj már bekövetkezett, a jó rendőrség előbbre látó, ott van az már akkor, amidőn a baj még csak keletkezhetik, hogy annak a bekövetkezését lehetetlenné tegye, megelőzze.

Mindezt a különféle eredményt a rendőrség ugyancsak különféle szerveinek a működése révén éri el.

Nekünk — budapesti rendőrségnek — vannak intéző és végrehajtó szerveink s a tényleges jogállapotunk ismeri ezek mellett a detektiv intézményt.

Ezen intézményünkről óhajtok szólni.

Magának az intézménynek a célját, rendeltetését, a neve mutatja, származván a neve a «detego» — felfedni — fogalomból s az intézmény tagjait csak újabban nevezi a költségvetési törvény «polgári biztosok»-nak.

Ez a rendőrségi szervünk végzi tényleg a mi szervezetünkben a felfedezés munkáját, azt a tevékenységet tehát, amit a szó szoros értelmében véve nyomozásnak nevezünk, s épen ezért nevezik az intézményt nyomozó testületnek is.

Rendőri szerv lévén ezen intézmény is, természetesen nem tekinthet működésében csupán a multra, vagyis nem merülhet ki a tevékenysége abban, hogy csak a már bekövetkezett bajoknál funkcionáljon, csak a megtörtént bűncselekményeknél járjon el, csak azoknak a tettesei után kutasson, szemmel kell tartania ezen intézménynek a jövőt is, szó-

méltóztassanak azt gondolni, hogy a nyomozások mindig Sherlock Holmes receptjei szerint történnek. Nagyon jól ecsetelte Molnár Ferenc egy előadása alkalmával azt a különbséget, ami megvan a detektiv tényleges nyomozása s a Sherlock Holmes fantasztikus esetei között. Azt mondja ugyanis, hogy ez a barátunk mindig hátulról előre dolgozik, megállapítja az ő tettesét, csinál annak a részére menekülési módot, irányt, bűncselekményt s így tudja azután az egész esetet a fantazmák világába belevinni — holott ezzel ellentétben a detektiv a bűncselekményből kénytelen kiindulni, annak az elkövetési módjából a tettesre következtetni, menekülési iránya alapján őt elfogni, stb., stb. — szóval a detektiv előtt egy ismeretlennel biró egyenlet áll mindaddig, míg azt az egyenletet meg nem tudta fejteni. Természetesen ehhez nagyon sokszor igen nagy leleményesség kell, de ne méltóztassanak azt gondolni, hogy a detektiv mindig csak a Sherlock Holmes álruhájában járkál — természetesen erre is vannak esetek, nagyon sokszor inkognitóban működik a detektiv (pl. most a télen, a mialatt az azóta már feloszlatot kártyaklubok ellen gyüjtöttük az adatokat, az egyik detektivemet egyik klub megvételére induló tárgyalásokkal bíztam meg s ő csakugyan tárgyalt is az érdekeltekkel mindaddig, míg a megbizatásának meg nem felelt). Az is igaz, hogy az ügy érdekében ez az inkognitó néha nagyon terhes, mert bizony arra is volt már példa, hogy a detektivnek napokon át zsákolni kellett a Dunaparton, míg ott azon feladatát, hogy a lopást kiderítse, meg nem oldotta, de ismétlem, a detektiv nyomozásánál nem ez a rendes állapot, mert bizony a mi betörőink, a zsebtolvajaink jól ismerik azokat a detektiveket, akik speciálisan őket üldözik (akárhányszor azért mennek el egyes főtárgyalásokra, hogy megismerkedésre alkalmuk legyen) s azért ezek az ismerős detektivek mégis kézrekerítik őket! Megemlítem itt hogy általában véve a testület kétféle elemből áll. Azokat, akik a betörőkkel, zsebtolvajokkal stb. foglalkoznak, legnagyobbrészt a rendőrlegénység ügyesebb tagjaiból toborozzuk, azokat pedig, kik az intellektuális bűncselekményekkel foglalkoznak, kívülről vesszük, ezektől nagyobb előképzettséget, külön szaktanfolyamot követelünk s igazán azt mutatja a tapasztalat, hogy ez a kétféle elem — már t. i. mindegyik a maga helyén — nagyon megfelel a maga feladatának.

rendőrség — vagy mondjuk így: a rendészet szervének — közbelépéséről van szó, a fő a gyorsaság, hogy ott legyen az mindenütt, ahol előállott a baj — mint az orvos, a mentő — gyorsan, fürgén, hogy a jogzavart minél előbb megszüntesse, a továbbterjedésének minél előbb gátat vessen s a beállott zavar folytán netán előállott károsodás helyrehozásáról gondoskodhasson. (Közbevetem itt, ne méltóztassanak valamikép félreérteni, nem azt akarom én ezzel mondani, hogy a rendőrség működését ne szorítsuk törvényes korlátok közé s ne tegyük lehetőleg lehetetlenné számára a visszaéléseket, amelyekre már rendeltetésénél is fogva esetleg könnyebben hajlik, csak annak akarok kifejezést adni, hogy a rendőrség a gyors közbelépésnél nem mindig latolgathatja úgy a körülményeket, amint ezt a biróság az ügyeknek a nyomozás s a vizsgálat során beállott kialakulása után megteheti.)

Folytatva azután gondolatmenetünket, nemcsak akkor kell megjelenni a rendőrségnek, amidőn a baj már bekövetkezett, a jó rendőrség előbbre látó, ott van az már akkor, amidőn a baj még csak keletkezhetik, hogy annak a bekövetkezését lehetetlenné tegye, megelőzze.

Mindezt a különféle eredményt a rendőrség ugyancsak különféle szerveinek a működése révén éri el.

Nekünk — budapesti rendőrségnek — vannak intéző és végrehajtó szerveink s a tényleges jogállapotunk ismeri ezek mellett a detektiv intézményt.

Ezen intézményünkről óhajtok szólni.

Magának az intézménynek a célját, rendeltetését, a neve mutatja, származván a neve a «detego» — felfedni — fogalomból s az intézmény tagjait csak újabban nevezi a költségvetési törvény «polgári biztosok»-nak.

Ez a rendőrségi szervünk végzi tényleg a mi szervezetünkben a felfedezés munkáját, azt a tevékenységet tehát, amit a szó szoros értelmében véve nyomozásnak nevezünk, s épen ezért nevezik az intézményt nyomozó testületnek is.

Rendőri szerv lévén ezen intézmény is, természetesen nem tekinthet működésében csupán a multra, vagyis nem merülhet ki a tevékenysége abban, hogy csak a már bekövetkezett bajoknál funkcionáljon, csak a megtörtént bűncselekményeknél járjon el, csak azoknak a tettesei után kutasson, szemmel kell tartania ezen intézménynek a jövőt is, szó-

méltóztassanak azt gondolni, hogy a nyomozások mindig Sherlock Holmes receptjei szerint történnek. Nagyon jól ecsetelte Molnár Ferenc egy előadása alkalmával azt a különbséget, ami megvan a detektiv tényleges nyomozása s a Sherlock Holmes fantasztikus esetei között. Azt mondja ugyanis, hogy ez a barátunk mindig hátulról előre dolgozik, megállapítja az ő tettesét, csinál annak a részére menekülési módot, irányt, bűncselekményt s így tudja azután az egész esetet a fantazmák világába belevinni — holott ezzel ellentétben a detektiv a bűncselekményből kénytelen kiindulni, annak az elkövetési módjából a tettesre következtetni, menekülési iránya alapján őt elfogni, stb., stb. — szóval a detektiv előtt egy ismeretlennel biró egyenlet áll mindaddig, míg azt az egyenletet meg nem tudta fejteni. Természetesen ehhez nagyon sokszor igen nagy leleményesség kell, de ne méltóztassanak azt gondolni, hogy a detektiv mindig csak a Sherlock Holmes álruhájában járkál — természetesen erre is vannak esetek, nagyon sokszor inkognitóban működik a detektiv (pl. most a télen, a mialatt az azóta már feloszlatot kártyaklubok ellen gyüjtöttük az adatokat, az egyik detektivemet egyik klub megvételére induló tárgyalásokkal bíztam meg s ő csakugyan tárgyalt is az érdekeltekkel mindaddig, míg a megbizatásának meg nem felelt). Az is igaz, hogy az ügy érdekében ez az inkognitó néha nagyon terhes, mert bizony arra is volt már példa, hogy a detektivnek napokon át zsákolni kellett a Dunaparton, míg ott azon feladatát, hogy a lopást kiderítse, meg nem oldotta, de ismétlem, a detektiv nyomozásánál nem ez a rendes állapot, mert bizony a mi betörőink, a zsebtolvajaink jól ismerik azokat a detektiveket, akik speciálisan őket üldözik (akárhányszor azért mennek el egyes főtárgyalásokra, hogy megismerkedésre alkalmuk legyen) s azért ezek az ismerős detektivek mégis kézrekerítik őket! Megemlítem itt hogy általában véve a testület kétféle elemből áll. Azokat, akik a betörőkkel, zsebtolvajokkal stb. foglalkoznak, legnagyobbrészt a rendőrlegénység ügyesebb tagjaiból toborozzuk, azokat pedig, kik az intellektuális bűncselekményekkel foglalkoznak, kívülről vesszük, ezektől nagyobb előképzettséget, külön szaktanfolyamot követelünk s igazán azt mutatja a tapasztalat, hogy ez a kétféle elem — már t. i. mindegyik a maga helyén — nagyon megfelel a maga feladatának.

Természetesen mindegyik rész bizonyos gyakorlat után szerzi meg azt a rutint, ami nélkül egy detektiv meg sem mozdulhat, mert maga a vele születettség megadja ugyan esetleg erre a pályára a rátermettség, de ez a gyakorlatban anélkül a rutin nélkül nem bir érvényesülni. Tehát a pályára termettség mellett a gyakorlat adja meg a jó detektivnek a nyomozás irányát, annak a módját, annak az eszközeit, mert méltóztassanak elhinni, hogy ha csak azok az eszközök volnának meg a nyomozáshoz, amiket a perrendtartások ismernek, a tettesek aligha kerülnének meg! Olyan ember, aki a nyomozásnak minden módját, minden eszközét, minden fortélyát kitalálta volna, még nem született, akár Sherlock Holmes-nak, vagy akármi másnak hívták volna! Annak a hivatásnak élő egyszerű detektivnek az agyában születik meg nem egyszer az a gondolat, ami az ügyre világosságot tud vetni. Pedig bámulatos kitartás kell ám ehhez a mesterséghez, mert nem is méltóztatnak elgondolni hányszor megy sokszor napokon keresztül a detektiv hibás nyom után s hányszor kezdi megint elülről a nyomozást, amikor a nyom hibás voltáról meggyőződött. De ez nem kedvetleníti őt el, dolgozik tovább s csak az fáj neki, ha véletlenül más halássza el előle a helyes nyomot, amelynek alapján azután megfejti a rejtélyt.

De bámulatos ám azután az a tisztelet is amellyel a bűnösvilág a jó detektivet kiséri. Akárhány tolvaj őszinte lesz, amidőn látja, hogy egy 13 próbás detektiv markába kerül s nem is gondolják milyen bizalommal viseltetik az igazi tolvaj a jó detektiv iránt! Egyik jó detektivünket például maguk a tolvajok elnevezték «vizsgálóbirónak» — bizonyára nem azért, mert nem félnek tőle.

Egyébként, ha méltóztatnak megengedni, elmondom pár tényleg megtörtént bűneset nyomozását annak illusztrálására, hogy szokott a jó detektiv kombinálni, nyomozni.

Veszem mindjárt a minap történt kasszafúrást. A helyszínen talált nyomok arra mutattak, hogy a bűncselekményt csak a helyzettel teljesen ismerős egyén követhette el. Sorba vettük a mostanában ott volt s a jelenleg még ott levő alkalmazottakat. Az egyik öregebb detektivnek megakad a szeme az egyik alkalmazotton. Ismerős előtte az arc, de nem tudja az illetőt az emlékezetében hová tenni. Megkérdi tőle nem ismeri-e őt. Az illető igenlőleg válaszol, amire az öreg

detektivnek átvillan az agyán a megismerkedés módja és oka. Eszébe jut, hogy a gyanuba vett — mert ne méltóztassanak elfeledni, hogy az ilyen ember a detektiv szemében már gyanuba keveredik — már egyszer ugyanily körülmények között követett el lopást s az elkövetési mód hasonlatossága alaposabban rá is terelte az illetőre a gyanút, ami később azután teljesen alapossá vált, bebizonyult az illetőnek a tettessége.

A régi jó világban — így kell neveznem azt az időt, amikor még a boldogult sárgakönyv uralkodott — amidőn módunkban volt az igazi, nehéz bűntettesekkel nem 48 óráig, hanem 15, meg 30 napig foglalkozni történt a következő eset.

A téli hónapokban nagyon sok kirakatot nyitottak ki a tolvajok. A tolvajok meglehetős hosszú ideig nem kerültek kézre, míg végre hurokra kerültek az egyik eset alkalmával. A jó detektiv látja ilyenkor mindjárt, hogy «bandával» áll szemközt, (amint ő ezt nevezi) minden törekvését arra fordítja, hogy minél több esetet tudjon ilyenkor bebizonyítani s minél több bűnjelet tudjon előkeríteni. Akkor mondom, könnyebben ment ez, mert ez a «banda» is nálunk volt 30 napig — természetesen a biróság engedelmével.

Nehezen ment a dolog, a tolvajok nem vallottak, nem beszéltek.

A 8--10-ik napon az egyik öreg detektiv beszédbe áll az egyik tolvajjal s minthogy egyik nagyobb kirakatnyitás épen karácsony este történt — anélkül természetesen, hogy egy szóval is elárulta volna a tolvaj előtt, hogy őt ez a karácsony esti lopás érdekli — megkérdi a tolvajtól, hol töltötte a szent estét? A tolvaj gyanu nélkül kijelentette, hogy Budán volt az este egy ismerős családnál. A tolvaj Pesten lakott, Pesten történt ez a kirakatnyitás is, de az a budai esttöltés megvillantotta a detektiv agyában azt a gondolatot, nem valamelyik budai zálogházba térhetett-e be a tolvaj a lopott holmival s úgy mehetett el az általa említett családhoz. S ez az egy eszme képezte a további nyomozás magvát. Elvitte a tolvajt a budai zálogházakba, az egyikben fel is ismerték tényleg, hogy gyakran szokott ott holmikat elzálogosítani, megtalált ez alapon a detektiv nagyon sok lopott holmit, megindul a lavina, előkerült nagyon sok lopott holmi, bebizonyult a bandára rengeteg sok kirakatnyitás.

Itt volt nem régen a Czuczor-utcai rablógyilkosság.

Egy kis leányt gyilkoltak meg s a lakásból, ahol a kis leány tartózkodott különféle fehérnemüeket vitt el az ismeretlen tettes.

A tett elkövetésének a napján az egyik zálogházban megtaláltuk az elvitt holmi egy részét s a zálogházban elég jó személyleírást kaptunk azon egyénről, aki a holmit elzálogosította. Ez volt a pozitiv adat, ami a birtokunkban volt.

A detektivtestület a nyomozásnál az első pillanattól kezdve abból a feltevésből indult ki, hogy annak, aki ezt a bűncselekményt elkövette, előzőleg már meg kellett fordulnia a lakásban, mert lélektanilag elképzelhetetlen, hogy az, aki csak lopni akart ott, — feltéve, hogy a lakásban előzőleg nem fordult meg s így ott nem volt ismerős — a gyilkosságot elkövesse. Ez irányban kezdtük meg a nyomozást s megállapítást nyert, hogy az eset előtt tényleg járt a lakásban lakáskeresés ürügye alatt egy a zálogházba nyert személyleíráshoz hasonló férfi. Kétségtelennek látszott, hogy ez lesz a tettes.

Közelebbi adatot kerestek tehát a detektivek erre a férfira. Megállapítást nyert, hogy ez a férfi, amikor a lakásban járt, veres katona ládát cipelt magával. Erre a katonaládás után vetettük magunkat. A detektivek a tett szinhelye körül bejárták az összes házakat, korcsmákat, kávéméréseket, szóval mindenféle üzleteket s kiderült, hogy azon órában körülbelül, amidőn lakást keresett az ismeretlen a Czuczor-utcában, ugyanilyen katona ládát letett valaki az egyik közeli kávémérésben s az illető a bűncselekmény elkövetési ideje után körülbelül 1—1½ óra mulva vitte el magával a ládát. A kávémérésben megnézték a ládát, bejelentő lapok is voltak benne.

Jelentkezett a hirlapok közlésére, — mert méltóztassanak elhinni, egy nagyobb bűneset nyomozásánál a hirlapok részletes közlései kiszámíthatatlan hasznot hajtanak a hatóságnak — valaki, hogy olyan ládát látott ő V. F-nél, aki valamikor náluk lakott.

V. F. után néztünk a bejelentő hivatalban — ez a szerv is kimondhatatlanul hasznos a nyomozásoknál — s megállapítottuk, hogy a bűncselekmény elkövetésének a napján jelentette be magát egy nem létező lakásból (ezt azért tette, mert a IX. ker. kapitányságnál levő könyvéhez akart hozzá jutni). Már most úgy kombináltunk, V. F-nek volt olyan forma ládája, aminővel a bűncselekmény előtt 2 nappal az ismeret-

len a lakásban járt, ugyanilyen ládában látták a kávémérésben bejelentő lapokat, V. F. aznap csakugyan bejelentette magát — logice nem lehet más feltevést elképzelni, csak azt, hogy V. F. a tettes. Utána vetettük magunkat, itt nem találtuk. Ekkor arra a tapasztalati tényre támaszkodva, hogy szökésben levő bűnös mint az üldözött vad rendszerint felkeresi egyik-másik hozzátartozóját, a hozzátartozók megállapításához fogtunk s azok felkeresésére indultunk. Egyiknél megtaláltuk a ládát, s megállapítottuk, hogy V. F. hagyta azt ott, — el is fogták V. F.-t s kiderült, hogy a feltevések egytől-egyig helyesek voltak, az elfogott tettes vallomása lépésről-lépésre beigazolta, hogy a tapasztalt detektivek következtetései logikusok voltak.

Egy másik eset.

Egyik vén detektiv találkozik az utcán egy kitiltott hirhedt tolvaj ismerősével. Természetesen előállítja őt, mint kitiltottat, de egyúttal beszédbe ereszkedik vele régi jó szokásunk szerint, hol járt az utolsó időkben, mit csinált, miből él, no meg természetesen azt is megkérdi tőle, van-e szép szeretője, — mert ne méltóztassanak elfeledni, az igazi tolvaj sokat ad arra, hogy jól éljen s a szeretője valamit érő legyen. Mint már említettem, a tolvaj nagyon bizalmas a jó detektiv irányában s nagy büszkén eldicsekedett vele, hogy Gödöllőn nagyon szép paraszt «tyúkja» (szeretője) van, még a nevét is megmondta.

Pár hónap telt el ezen találkozás után. Ez alatt az idő alatt valami 8 kasszát fúrtak meg Pesten ismeretlen tettesek.

Egyszer csak megy ez a detektiv a Bazilika mellett, szembe jön vele két elegáns úr. Véletlenül az egyik nagyon ismerős előtte, megnézi jobban, felismeri benne az előbb leírt tolvajt. A nagy elegáncia kétségtelenné teszi előtte, hogy ez a tolvaj — mint a tolvajok szokták mondani — keresetre jár, megfogja mindakettőt előállítja, de mindjárt meg is motozza őket. A mi tolvajunknál talál egy fúróvéget, amit kasszafúrásnál lehet használni, tapasztalt szeme felvillan a vén detektivnek, hátha ezek a keresett kasszafúrók. Kérdezgeti őket jobbra-balra, de bizony tudni sem akarnak semmiről, lakásukat természetesen nem árulták el s az a másik ember oly nevet mondott be — egyébként is ismeretlen volt, — hogy ez alapon nem tudott a vén róka mibe sem kezdeni.

Eszébe jut akkor a detektivnek a pár hónap előtti találkozás, elmegy Gödöllőre kutatni az emlegetett szép paraszt «tyúk» után, mert tapasztalati tény az, hogy a tolvaj szeretőjénél a jó detektiv szeme mindig talál valami érdekes dolgot. Felkutatja Gödöllőt — nem találja meg a nőt. De nem csügged, tudja a vén detektiv, hogy a tolvaj mindig közel jár a helyhez, amit emleget, még ha hazudik is. Sorba veszi a szomszéd községeket s napok mulva az egyik faluban megtalálja a szép tyukot, megtalál annak a lakásán sok bűnjelet s egész rakás kasszafúrószerszámot. Természetesen ezen bizonyítékok megoldották a tolvajok nyelvét s megkerültek a keresett kasszafurók.

Még egy esetet mondok el.

Pár év előtt egy üzleti szolgát nagyobb pénzösszeggel a postára küldötték.

Azzal tért vissza a gazdájához, hogy a postára menet elvesztette a pénzt.

Megindul a nyomozás, minden jel arra mutat, hogy a szolga nem vesztette el a pénzt, hanem elrejtette valahol. Letartóztatták őt, fogva is volt egy darabig, de váltig tartó tagadásával szemben semmiféle konkrét bizonyítékot nem sikerült beszerezni, a biróság szabadlábra helyezte őt.

A detektivek nem birtak sehogy sem belenyugodni az ügy ilyen elintézésébe, tovább kutattak.

Egyszer csak abban a lakásban, ahol a mi emberünk lakott, de egy másik szobába, megszállt egy vidéki református pap, aki szabadságidejét jött ide tölteni. Ez a református pap addig kerülgette a mi emberünket, míg egyszerre csak a legnagyobb barátságba kerültek s a szolga gyerekei előtt a Lajos bácsi — így hívták a papot — a legkedveltebb egyéniség lett, bejáratos lett a lakásukba, napos vendég lett, résztvett a napi dáridókban, amelyeknél naponként jobbnál-jobb falatok kerültek az asztalra.

Egy szép napon megjelenik a szolga lakásán a rendőrség, házkutatást tartanak, a padló alól előszedik a sok ezrest. A Lajos bácsi ott sürüg-forog a lakásban, szolgáék szörnyen restelkednek előtte, de hát már mindegy, a szolgát is, a feleségét is beviszik a főkapitányságához a pénzzel együtt. Itt jön azután a tabló, egyszer csak az asszony meglátja a hivatalban a Lajos bácsit, aki nem volt más, mint az egyik detektiv,

s ekkor tisztában voltak azután a helyzettel. A detektiv azért öltötte magára ezt a szerepet, mert a szolga nagyon hangoztatta hű református voltát s ez a detektiv a szomszéd szobából az ajtónyiláson át állandóan figyelte az emberünket, kileste honnan szedi elő a pénzt s így sikerült a tettességet bebizonyítani.

Számtalan esetet tudnék még elmondani, de az idő nem engedi.

Méltóztatnak látni, van néha humor is a detektiv munkájában, de általában nehéz kenyér ez, csak az igazi hivatásszeretet teszi azt az arra hivatott előtt kedvessé.

Látni méltóztatnak azt is, hogy a detektiv általában nem boszorkánysággal éri el a sikereit, hanem az életviszonyok ismeretéből levont következtetések útján, vagyis az okok s okozatok összefüggése alapján dolgozik, amin általában az egész jogrend alapul.

Ennek a jogrendnek egyik legjobb őrei ezek az ismeretlen hősök, akiknek a szorgalmának, fáradhatatlan munkásságának köszönheti nagyrészt a főváros lakossága, hogy nyugodtan hajthatja álomra a fejét, mert oly lelkiismeretességgel üldözik ezek a hősök a közrend ellenségeit, hogy maga a lakosság nem őrzi jobban a saját vagyonát, mint ahogyan a detektivek vigyáznak arra!

Végtelen boldog vagyok, hogy ezen testület működését Önökkel habár csak nagyon vázlatosan is, megismertethettem s ajánlom ezt a testületet jó emlékükbe!

A közveszélyes munkakerülők és bűntettesek lélektanáról.

Dr. Németh Ödön, kir. törvényszéki orvos, egyet. m. tanár.

A kriminalitás állandó növekedése és a szokásos munkakerülők és visszaeső bűntevőknek ijesztően nagy száma azt bizonyítják, hogy a büntető törvénykönyvek intézkedései és a büntetések ez idő szerint szokásos végrehajtási módjai nem felelnek meg a büntetés végső céljának, az elrettentésre s a bűntettesek megjavítására nem alkalmasak. Ez a körülmény vitte rá Lisztet és Prinst arra, hogy a Nemzetközi Büntető Jogi Egyesületben azt a radikális javaslatot tették, hogy a javíthatatlanok ártalmatlanná tétele céljából kivánatos volna, hogy a visszaeső bűntettesek bizonyos csoportjaira nézve terjesztessék ki a közveszélyesség fogalma a bűncselekménynek nagyon is kizárólagos fogalma helyett s javasolták, hogy ha valakinek közveszélyességét meghatározott számú elítélés bizonyítja, akkor őt állandóan valamely állami intézetben kell elhelyezni. Nyilvánvaló a javaslatnak az a célja, hogy amint a higiéne célszerű és profilaktikus intézkedésekkel a járványok terjedését iparkodik megakadályozni, úgy a közveszélyesség fogalmának a jogtudományba, a gyakorlati igazságszolgáltatásba való bevitelével, a társadalmi, a jogrendet, a közerkölcsiséget fokozottabb mértékben veszélyeztető bűntettesek ellen preventiv intézkedések inauguráltassanak.

E kérdés úgy jogi, mint orvosi körökben beható megvitatás tárgyát képezte s azt eredményezte, hogy a közveszélyes állapotnak nem lévén oly jellegzetes tünetei, amelyekből biztosan következtetni lehetne arra, hogy egy egyén a jövőben valamikor tiltott, rendellenes cselekményt fog elkövetni, a közveszélyesség fogalma nem helyettesítheti a bűncselekmény fogalmát, de igenis szerepelhet mellette a büntetés kiszabásánál minősítő körülményként akkor, ha az egyén már

elkövetett rendellenes cselekedeteivel a társadalmi rendet tartósan veszélyeztető elemnek bizonyult.

A közveszélyesség — mint tudjuk — az a tartós, bármely belső vagy külső ok által feltételezett állapot, amely állapotban levő egyén a személyi- és vagyonbiztonságot, a közerkölcsiséget, a társadalmi és jogrendet állandóan és nagyobb mértékben veszélyezteti.

Ez az állapot előfordulhat úgy élettani, mint patológikus viszonyok között. Az előbbi csoportba tartoznak a dologtalan koldusok, csavargók, szokásos munkakerülők, a kóborló cigányok, valamint a szellemileg ép, szokásos, üzletszerű bűntevők, a szélhámosok, kalandorok, tiltott szerencsejátékosok, kéjnők által kitartottak, általában a tiltott cselekményekből élő bűntettesek, a második csoportba sorozhatók az elmebetegeken kívül azok az egyének, akik az épelméjüség és elmebetegség határán állnak, az öröklésileg terhelt, degenerált, epilepsziás, hisztériás, súlyos koponyasérülést elszenvedett, alkohol iránt intoleráns egyének, akiknél az elmebetegség vagy öntudatlanság meg nem állapítható, de akik öröklési terheltségüknél, degeneráltságuknál fogva vagy szerzett okokból, pl. iszákosságuk miatt mégis kóros elmeállapotuaknak, csekélyebb szellemi értéküeknek, tökéletleneknek tekintendők, anélkül azonban, hogy az elmebetegekkel egyenlő értéküek s azokkal egyenlő elbirálás alá esők volnának. A tapasztalás pedig azt bizonyítja, hogy az utóbb említett abnormis karakterek nagyobb hajlammal birnak közveszélyű cselekmények elkövetésére, a munkakerülésre, mint az annyira félt elmebetegek, akikre nézve különben az érvényben levő törvények és rendeletek módot nyújtanak arra, hogy közveszélyességük tartamára a társadalomból elimináltassanak, elmegyógyintézetbe internáltassanak.

Mint tudjuk, a mozgási műveleteknek általában három alakját szoktuk megkülönböztetni, nevezetesen a reflex, automatikus mozgást és a cselekedetet, mely utóbbi az érzetek következményeként jelentkezik, de befolyást gyakorolhatnak rá az agykéregsejtekben megtapadt emlékezeti képek s az ezekkel parallel meginduló harmóniás vagy ellentétes asszociaciós műveletek, az iniciáló és közbefutó, úgyszintén az aktuális és latens képzetek A rendes agyfejlődésű egyént, aki kellő neveltetésben, iskoláztatásban, fegyelmezésben részesült s bizonyos

intellektuális képességgel rendelkezik, az erkölcsi érzés, mint latens képzet minden különösebb emóció nélkül fogja a vágyainak, szenvedélyeinek, ösztöneinek, rosszra késztő hajlamainak realizálódásától, a tiltott, rendellenes cselekmények elkövetésétől visszatartani.

De nem így van ez a bűntevők világában. Tudott dolog, hogy a bűncselekmények etiológiájában több tényező szokott érvényesülni. Nagy szerepe van az egyén testi és szellemi állapotának, a gondolkozására, nézeteire befolyást gyakorló tényezőknek, a társadalmi mozgalmaknak, a környezet szuggesztiv hatásának, pszihikus infekciónak, a külső körülmények és viszonyok véletlen csoportosulásának. De nyomós figyelembe veendő az a tapasztalati tény is, hogy a bűntettesek legnagyobb csoportja az alsóbb néposztályokból kerül ki, amelyeknek lakásviszonyai, életmódja kedvezőtlenebbek, hiányosabb iskoláztatásban, nevelésben, jó példaadásban viszonyaiknál fogva nem részesülnek, a zsenge gyermek és ifjúkorban szükséges fegyelmezést nélkülözik, inkább ki vannak téve a szervezeti, idegrendszerbeli és etikai ellentálló képességet csökkentő, az akaratbeli elhatározást megkönnyítő, a pszihikai önfékezést gátló anyagi gondoknak, a pauperizmusnak, tartós pszihikai izgalmaknak, az alkoholos behatásoknak, bujakóros fertőzésnek, a degenerálódás veszedelmének s így nem csodálkozhatunk azon, hogy különben is gyengébb szervezeti és szellemi ellentálló képességüknél fogva, antiszociális hajlamaik, hiányosabb jogi és erkölcsi fogalmaiknál fogva hamarább érvényesülhetnek, egyéb etiológikus momentumok mellett könnyebben jöhetnek összeütközésbe a társadalmi és jogrenddel, mint a normális és rendezettebb viszonyok között élő egyén.

Az ilyen egyének rendellenes cselekvései lehetnek badarak, szertelenek, vagy vontatottak s ártalmatlanok és veszélyesek. A rendellenes vonás leginkább azoknál szokott feltünő lenni, akik nagy hajlammal bírnak tiltott, büntetendő cselekmények elkövetésére, a visszaesőknél és a közveszélyes munkakerülőknél.

Ismeretes, hogy Lombroso a bűntetteseken évtizedeken át végzett bonctani, élettani, embertani, lélektani és aetilogiai kutatásainak eredményeként a veleszületett gonosztevő tipusát vélte megállapíthatni, sőt vizsgálatai alapján bizonyos bűn-

cselekmények elkövetőinek speciális sajátságait is kiemelte. Pathognostikus jelként szerepeltette az elmeorvosok által már régebben leírt elfajulásos tüneteket, főleg a koponya, szem, fül és fogazat fejlődésbeli rendellenességeit, bizonyos funkciónális zavarokat, a hebegést, selypítő, dunyogó beszédet, a partiális izomrángásokat, a kedélyi emótióra beálló epileptiform rohamot, az éjjeli ágyba vizelést, fogcsikorgatást, felijedezést, a nemi ösztön korai jelentkezését, perverzitását, a kényszermozgásokat, a bőr- és fájdalomérzés megváltozását, az érzékszervek hyper-, hyp- és anaesthesiáját, a színvakságot s az obscoen tetoválást. Mint jellemző sajátságot észlelte bűntevőknél a szellemi képességek egyoldalú fejlődését, az ösztönélet túlsúlyát, az aluszékonyság mellett sokszor feltünő ingerlékenységet, állhatatlanságot, az alattomosságot, boszuvágyat, erőszakos kitörésekre való hajlamot, az öntetszelgő, hiú vonást, a rendes életmódra való képtelenséget, az értelmi és érzelmi kör közötti diszharmóniát, az élénk egyensúlybeli ingadozást, a szellemi korlátolságot.

A beható kutatások azonban kiderítették, s ezt tapasztalataink is megerősítik, hogy a Lombroso által leírt tünetek különböző variációkban szoktak mutatkozni a bűntevőknél, nem állandóak és nem oly jellemzők, hogy feljogosíthatnának külön gonosztevő típus felvételére, kétségtelen azonban, hogy a bűntevők nagyobb számánál észleljük a testi és szellemi elfajulásos jeleket, amelyeknek pathogonosztikus értéke azonban csak akkor van, ha azok nem izoláltan, hanem egy egyénnél nagyobb tömegben feltalálhatók s a szervi tünetek mellett a szellemi körben is rendellenességek észlelhetők, vagyis azt mondhatjuk, hogy a degeneráltak, csekélyebb szellemi értéküek, ezen tartós rendellenes lelkiállapotu egyének, valamint az elmebetegek inkább hajlamosítottak bűncselekmények elkövetésére, mint a normális elmeállapotu egyének.

A degenerativ alkat már a gyermekkorban kifejezést nyer. Koponyaalkotásuk többnyire szabálytalan, mikrokefáliás, rhachitikus, hydrocefáliás, a homlok alacsony, szűk, két arcfelük egyenlőtlen, feltünik továbbá az orr, fül és fogazat szabálytalansága, a test egyes részei között mutatkozó aránytalanság, a neuropatiás szemek, a látadifferencia, a mótorikus körben izgalmi tünetek, részleges izomrángások, reszketések mutatkoznak, hebegnek, gimaçeiroznak, fájdalomérzésük foko-

zódott vagy csökkent, a zsigerek és vérerek beidegzése szabálytalan, éjjel felijedeznek, fogaikat csikorgatják, ágyba vizelnek a testi fejlődésük rohamos, vagy megkésik.

Hangulatuk nagyon változó, hajlammal birnak életuntságra, melancholiás depressziókra és öngyilkosságra. Gyakran végeznek impulziv mozgásokat, taglejtéseik szertelenek, a földön kapálóznak, ingerlékenyek, indulatkitörésre hajlamosak. Könynyen keletkezik náluk szorongó, félelmi érzés, amely néha éjjel jelentkezik s a szívtájra lokalizálódó kellemetlen érzéssel, vasomótoros zavarokkal, erős verejtékezéssel, kiáltozással, hallucinációkkal, illuziókkal és az öntudat megzavarásával jár. Feltünik továbbá az akaratos, makacs, dacos magatartás mellett néha szembetünő könnyű befolyásolhatóság, impresszionabilitás, az altruisztikus érzetek hiánya vagy visszássága, a legellentétesebb vonások mozaikszerüen lépnek fel náluk, gondolkozásuk, érzésük felületes, rhapszódiás, állhatalanok, megbizhatatlanok, ingerlékenyek, boszuvágyók, a benyomásokra közvetlenül reagálnak, a józan megfontolás, itélőkövetkeztető műveletek alig érvényesülnek náluk, belső okokból hevesebb kedélyi emóciók keletkezhetnek, cselekvéseik ötletszerüek.

A degeneráltak társadalmában tapasztaljuk a társulási hajlamot is, de ez csak addig tart, míg önös céljaikat kielégítik s azután denunciálnak, árulkodnak, amire gyanakvó, gyanusító, vádaskodó modoruk különben is diszponálja őket, csakhogy a maguk javára kedvezményeket erőszakoljanak ki. Komoly hivatás betöltésére, tartós munkára nem igen képesek s a közveszélyes munkakerülők legnagyobb kontingensét képezik.

Olykor futólag hallucinációk és illuziók mutatkozhatnak náluk, amidőn reális inger nélkül érzéki észrevételként imponáló benyomásokat nyernek, illetőleg a meglevő ingert tévesen fogják fel. Láthatnak fantasztikus alakokat, hallhatnak nem létező hangokat, érezhetnek sajátságos szagot, ízt s ezen érzeteik különféle panaszokra adhatnak alkalmat. Még gyakoriabbak azonban náluk a képzeleti kör alaki zavarait képező kényszerképzetek és kényszercselekedetek. Kényszerképzeletről akkor szólunk, ha bizonyos gondolatok akaratuk ellenére tolakodnak öntudatukba s a gondolkozás rendes menetét megzavarják, megakasztják. A szellemi élet ezen abnormális tünetének lényege abban áll, hogy az egyén, bár gondolkozása és

itélete összefüggő, egyes, a rendes lelki folyamatok körén kívül álló gondolatoktól vagy mozgásoktól képtelen szabadulni. A psychikai gépezetnek ez a zakatolása mindaddig tűrhető, amíg ártatlan tartalmánál fogva csak idegenszerű és alkalmatlan időben való felbukkanásával csupán némi boszuságot okoz. Ha azonban a kényszerképzetek nagyobb tömegben és sűrűn jelentkeznek s hozzá még kellemetlen, olykor badar tartalmuk és szorongó érzetek felkeltésével nagyobb mértékben nyugtalanítják az egyént, akkor már határozottan kóros állapotnak tekintendő. Az ilyen egyén pl. fél nagy téren, vagy sok ember között átmenni, irtózik bizonyos tárgyak érintésétől, az a kényszergondolata támadhat, hogy lopással gyanusítják, vadállatok szabadultak el az állatkertből, s azok széttépik stb. Legtöbbször vasomótorikus zavarok, szédülés, elhalványodás vagy kipirulás, szívdobogás, gyors pulzus, verejtékezés, az arckifejezés aggódást eláruló elváltozása, a mozgási kör gátoltsága, kötöttsége, majd közérzeti zavarok, nyugtalanság, remegés kiséretében jelentkeznek. Gyakran kényszercselekedeteket provokálnak, amidőn az egyén már nem képes ellentállni a kinzó képzeteknek, ereje megtörik és sokszor a veszély tudata mellett, szorongó érzetek kiséretében enged az idegen befolyásnak s a képzetnek megfelelő mozgást, cselekvést produkál. Jellemző ezen mozgási kényszercselekedetre, hogy azokat az egyén többször, rendszerint 3-szor, 5-ször vagy 7-szer kénytelen megismételni s azután psychice megnyugszik. Kényszercselekedetként előfordulhat a lopás és gyujtogatás is, de tapasztalás szerint a kleptomániával való védekezés a legtöbb esetben alaptalan. Kleptománia, vagy pirománia nincs, mint önálló kórforma nem is fordul elő s ezek az állapotok mint kényszercselekedetek egyes elme és idegkórformák részlettünetét képezhetik csupán.

Bűntevő degeneráltaknál, de főleg elmebetegeknél elő szokott fordulni még a fantasztikus meseszövésre, hazudozásra, konfabulálásra való hajlam is. Mint tudjuk, normális viszonyok között is vannak bizonyos tényezők, melyek az érzéki észrevevést, az emlékezetet meghamisíthatják. Az egyén kora, neme, foglalkozása, intelligenciája, felfogó, megjegyző. megőrző és reprodukáló képessége, a képzelő erő élénkebb tevékenysége, a színezésre való hajlam, mind olyan tényezők, melyék egyénileg ingadozásoknak vannak

alávetve. Egyesek a hallott, mások a látott dolgokat, benyomásokat képesek emlékezetükben jobban és hosszabb időn át rögzíteni, egyesek a szemléleti dolgokat, mások az olvasott dolgokat képesek intenzivebben megjegyezni, megőrizni és adott alkalommal spontán vagy előhívásra reprodulni. A térben és időbeli meghatározásokban nehezebben tájékozódó egyén tér- és időbeli adatokra vonatkozó emlékezeti képei homályosabbak, kevésbbé megbízhatók szoktak lenni, egyeseknél pedig az arc-, név- vagy számemlékezet szokott intenzivebb lenni, míg hibátlan emlékezettel csak kivételes esetben találkozunk. Ezért normális körülmények között is gyakori szokott lenni az egyén foglalkozásának és emlékezetbeli speciális sajátosságának megfelelő logikai kiegészítés, kiszínezés, amidőn az egyén valamely láncolatos esemény hézagait odaillőnek látszó dolgokkal öntudatlanul kiegészíti, kitölti, anélkül, hogy ezek a kiegészítések a megtörtént tényeknek megfelelnének. Az ilyen meghamisított emlékezet mellett, amelynek van bizonyos alapja, amennyiben megtörtént események transzformáltatnak, törvényszéki esetekben nagy fontossággal bir a hamis emlékezet s az ebből származó konfabuláció, amelynek lényege abban áll, hogy az egyén soha meg nem történt, sokszor egészen sorozatos eseményeket mond el a benső meggyőződés hangján, hely-, idő- és körülményekbeli pontos meghatározásokkal, amelyek néha meseszerüek, de gyakran a lehetőség vagy valószinüség bélyegét viselik magukon. Élénk képzelőtehetségű egyéneknél ez a szubjektiv hamisításra való hajlam már a zsenge gyermekkorban észlelhető s végig vonul az egyén életén át. Jellemző a konfabulációkra, hogy azok központja többnyire a beteg s tartalmára nagy befolyása van a foglalkozásnak, intelligenciának s ezért némelyek külön foglalkozási konfabulációt is felvesznek. A konfabuláció leginkább akkor lép fel, ha kóros emlékezetbeli zavarok következtében az emlékezeti képek közötti időbeli láncolatos összeköttetés meglazul, egyes láncszemek kiesnek s több tényező, mint a csökkent megjegyző képesség vagy retroaktiv amnesia, vagy a képzet reprodukció gyengesége által van feltételezve, amidőn az egyén emlékezetében hézagok keletkeznek, amelyeket intellektuális képességeinek megfelelőleg kitölteni iparkodik. Kifejlődését nagyban elősegíti az emelkedett, euforiás hangulat, az ítélőképesség fogyaté-

kossága, az érzékcsalódások, téveszmék és az élénk álomképek, de keletkezésükben olykor a pszichikus infekciónak is szerepe jut.

Nagyon hajlamosak a konfabulálásra hisztériások. Fontosak náluk a többnyire már a pubertas korában mutatkozó pszichikai zavarok, amelyek egyfelől a hangulat élénk hullámzásában, a kedélyi ingerlékenységben, indulatkitörésekre való hajlamban, állhatatlan, ingatag, akaratos, makacs, daczos, szeszélyes magatartásban, a képzelődés féktelenségében, hazudozásban, az álomképeknek az éberlét benyomásaival való összezavarásában, konfabulálásban, másfelől pedig valóságos zavartsági állapotokban nyilvánulnak. A hisztériások hazudozásra való hajlama azonban konkrét esetben a diagnozis felállítását gyakran megnehezíti, mert az esetek nagy számában a szimuláció, a tettetés, vagy túlzás gyanuját kelti fel és pedig annál is inkább, mert a hisztériások nagyobb része erkölcsileg fogyatékos lévén, tudatosan, rosszhiszemüen hazudik, miért is hosszabb ideig tartó intézeti megfigyelésre van szükségünk, ha hisztériás egyén szavahihetőségéről kell véleményt mondanunk.

Hisztériás nőknél nagyon gyakoriak a nemi erőszakra vonatkozó panaszok, melyekre nézve jellemző, hogy sohasem azonnal a panaszolt cselekmény állítólagos megtörténte után, hanem csakis bizonyos lappangási idő után szoktak emeltetni. Egy 18 éves hisztériás leány nagy részletességgel beszélte el, hogy évek előtt egy orvos frequentálta, majd egy barátnőjének a kedvese, aki szintén orvos, elaltatta s Lembergbe vitte, ahol erőszakot követett el rajta, de mire felébredt, már budapesti lakásán volt. A megnevezett egyének nem léteztek, s a beteg sohasem fordult meg az említett helyeken.

A nemi erőszakra vonatkozó konfabuláció gyengeelméjű nőknél is elő szokott fordulni, akik bizonyos gyermekes örömet éreznek abban, hogy ők az érdeklődés központja, de tagadhatatlan, hogy sokszor zsarolásra irányuló szándékkal konfabulálnak. A felismerés elég könnyű lesz, mert meseszövésük többnyire lehetetlen és kalandos természetü, ha pedig elbeszélésük a valószinüség látszatával bir, a kimutatható emlékezetbeli hézagok, a szuggesztiv kérdések irányító befolyása és az ítélőképesség fogyatékossága fontos diagnosztikai

támpontul fognak szolgálni. Egy értelmileg fejletlen 12 éves leánygyermek hosszabb időn át azt mesélte a szomszédoknak, hogy apja nemileg érintkezett vele és teherbe ejtette, amit a laikusokra nézve valószinüvé tett hasának terjedelmessége. Névtelen feljelentés folytán az apa letartóztatásba került s az ujságok meghurcolták. A törvényszéki orvosi vizsgálat azután kiderítette, hogy a leány gyengeelméjű, ivarszervei infantilisek, virgo intacta, havi vérzése még nem jelentkezett s hasának terjedelmességét hasüri daganat okozta. A műtét után a leány belátta tévedését s konfabulált állításait álomképnek minősítette. Hogy elmegyengeségben szenvedők a meggyőződés hangján előadott meséikkel mennyire félrevezethetik még a felnőtteket is, bizonyítja egy középiskolai tanuló esete, akinek özvegy anyja szerény nyugdíjából éldegélt s aki fantasztikusan megszőtt meséivel képes volt intelligens úri emberekkel is elhitetni, hogy diplomáciai kiküldetésben van, óriási vagyon várományosa, a bécsi udvarral bizalmas telefonösszeköttetésben áll s hogy rövid időn belül vezető szerepet fog betölteni a monarchiában. Ezen meséivel egy földbirtokostól nagyobb összegű pénzt kicsalt, azt céltalanul elköltötte, pl. százakat fizetett azért, hogy a Waggon-Lits alkalmazottai egy-egy önmaga által gépen írt levelét külföldön a postaszekrénybe bedobják, hogy azzal dicsekedhessék az őt csodáló ismerősei körében. A megfigyelés nagysági téveszméket is derített ki nála, melyek hozzátartozói és tanárai figyelmét elkerülték.

Nagy hajlammal birnak továbbá a szokásos bűntevők a szimulálásra, különféle testi és szellemi rendellenességek szinlelésére, hogy a saját javukra bizonyos előnyöket szerezzenek Az elitélteknél inkább a szomatikus bajok szinlelésével találkozunk, akik azzal enyhébb bánásmódot, kosztjavítást, a kényszermunkától való felmentést, kórházi elhelyezést akarnak elérni, míg az elmebetegségek kitartó szinlelése a vizsgálati foglyok specialitását képezi. A színlelés legegyszerűbb és a vizsgálati foglyok által előszeretettel produkált módja a tett idejére vonatkozó öntudatlan állapot, emlékezethiány állítása. Ez az eljárás kényelmesnek látszik, s mivel a bűntevő a fogházban rendesen viselkedik, még attól sem kell tartania, hogy állításainak elfogadása esetében elmegyógyintézetbe kerül. A bűntevő degeneráltak hazudozásra való hajlamuknál fogva

erre különben is diszponálva vannak. A felismerés legtöbbször könnyű lesz, mert a vádlott előbbi vallomásainak betekintése útján könnyen meggyőződhetünk ebbeli állítása tarthatatlanságáról, de meg tapasztalás szerint a vádlottak a vádbeli cselekménnyel egyidejüleg történt, azonban javukra szolgáló körülményekről pontosan beszámolnak s csupán a terhelő momentumokra állítanak emlékezethiányt s itt azután tovább is mennek s azt állítják, hogy arra sem emlékeznek, hogy a vizsgálóbirónál ki lettek volna hallgatva. De útba igazíthat a cselekmény tervszerűsége, céltudatossága s pl. az alkoholos öntudatlanságot követő kritikus, mély álom hiánya is. A szokásos bűntevők legtöbbször az elmebetegség vagy nehézkór tartós szinlelésével a súlyosabb büntetést akarják elkerülni, ritkábban a biróságot csak annyira iparkodnak megtéveszteni, hogy az az alanyi tényálladék, a tettes elmeépsége tekintetében nem lévén bizonyosságban, reájuk a kiszabható legrövidebb tartalmú szabadságvesztést mérje. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy elmebetegek is szinlelhetnek s hogy az elmebetegség a rendes kórképtől eltérő lefolyást is vehet. E mellett az elmegyengeség és a hisztéria is szerepelhetnek a szinlelés motivumaiként, a mi kóros hazudozásra és alakoskodásra, részvét felkeltésére irányuló törekvéseikben leli magyarázatát. Ép ez okból a szimuláció megállapításánál fokozott óvatossággal kell eljárnunk, minden adatot pontosan kell mérlegelnünk, mert azzal még nincs bebizonyítva, hogy nem elmebeteg az az egyén, aki szinlel, hogyha rá is hagyja hogy szimulált, mert ezt csak a későbbi megfigyelés fogja eldönthetni. A megfigyelésem alá került vizsgálati foglyoknak körülbelül 4%-a bizonyult épelméjü színlelőnek. Mint tudjuk, a büntetőtörvény nem szab korlátokat a vádlott védekezése elé, a védelemnek tág teret enged, eltűri a vádlott hazudozásait, aki ebben bizakodva, a hazugságok kaleidoskópjával, az elmebetegség szinlelésével áll a biró elé, mert tudja, hogy a szinlelésért büntetés nem érheti, ha rá is jönnek. Hogy mégis aránylag ily kevés szinlelő fordul elő a biróság vagy a védelem által kétes elmeállapotuaknak tartott vizsgálati foglyok között, annak az lehet az oka, hogy az épelméjű vádlott nagyon megfontolja a dolgot, mielőtt a szinlelésre határozná el magát, mert mint Krafft-Ebing helyesen jegyzi meg, a szinlelőnek a szinész, a költő és az improvizátor

együttes szerepét kell szakemberek előtt játszani, ami fárasztó a terheltre, de meg magatartásának természetes következménye volna a silányabb élelmezéssel járó hosszabb vizsgálati fogság s e mellett hosszabb ideig volna bizonytalanságban büntetését illetőleg. A szimulációt többnyire a rossz erkölcsű, degenerált, visszaeső tolvajok szokták megkisérelni, vagy a főbenjáró bűnnel vádoltak. Leggyakrabban a butaságot, a tébolyodottságot és az epilepsziát szokták szinlelni. Többnyire minden prodromális tünet nélkül a fogházi személyzettel gorombáskodnak, azokat gyanusítják, rágalmazzák, éktelenül ordítoznak, e mellett a kérdésekre ostoba feleleteket adnak, tagadják, hogy fogvatartásuk okát tudnák. Ezután arról panaszkodnak, hogy éjjeli nyugalmukat zavarják, a közeledőket legazemberezik, ide-oda futkosnak, azt kiáltozzák, hogy szörnyetegeket látnak, hangokat hallanak, mérgezik őket, de e mellett magatartásuk, arckifejezésük nem felel meg az állított üldöztetésnek, jól alusznak, és ételeiket is rendesen elfogyasztják. A szinlelt elmebetegség zagyvasága, tulságos tarkasága, színezése és a tünetek stagnálása inkább alacsonyabb fokon álló vádlottaknál szokott előfordulni, míg az intelligens elemnél, amely gyakran szakkönyvekből meríti a színleléshez szükséges elmekórtani ismereteket, az elmebetegség színlelt tüneteinek fokozásával találkozunk, de ez a fokozás feltünően gyors, úgy hogy a szinlelt gyors butulás árulójukká lesz, hacsak állapotuk már előbb fel nem ismertetett. A szimuláció kiviteléhez sokszor segédeszközöket is használnak a bűntevők, atropint cseppentenek a szemükbe, hogy pupilláik kitágul-janak, szájukba szappant tesznek s habot fujnak, nyelvüket felkarcolják, szemkötőhártyáikat vizelettel irritálják, arcukat bagólével festik, hogy külsőleg is beteg ember benyomását tegyék. A szinlelés felismerése gyakorlott szakember számára nem nehéz, mert a szinlelők az egyes kórformákat annyira összezavarják, a lehetetlenségig tuloznak, hogy rövid idő alatt elárulják magukat. Leleplezésükre a régi időben divatos kegyetlenkedő eljárások nem szükségesek, a kloroform vagy éter narkózis sem felel meg az igazságszolgáltatás humánus felfogásának, mert az egyénnek védelemre tehetetlen állapotát idézik elő. Kellő szaktudással, éber megfigyeléssel, kitartó türelemmel célt érhetünk.

A szokásos bűntevők között gyakran találunk elmebete-

geket is. Az elmebetegeket, mint tudjuk, úgy külső, mint belső körülmények, a szellemi és mozgási kör gátoltsága, kötöttsége, úgyszintén annak tulságos élénksége, zabolátlansága, a hangulatbeli zavarok, a félelmi, szorongó érzetek, a hallucinációk, illuziók, a téves eszmék, kényszerképzetek, az itéletbeli fogyatékosság, az akaraterő zavarai diszponálhatják praemeditált s részben impulziv, ösztönszerű büncselekmények elkövetésére, meghamisíthatják a felfogást, a benyomásokat, az öntudatot, rendellenes érzeteket eredményezhetnek s az erkölcsi érzet érvényesülését elnyomhatják. A melanchóliás, aki nagyfokú gátoltságánál, visszahuzódó természeténél, látszólagos akaratnélküliségénél fogva környezete figyelmét könnyen kikerülheti, kiválóan alkalmas a nyugodt, de kóros megfontolásra, hangulatbeli nyomottságánál, lelkifájdalmánál, szorongó félelemérzeteinél fogva s az ezekkel kapcsolatban levő és kicsinyes okokra felépített önvádlási téves eszméiből kifolyólag nemcsak önmagára, de környezetére is nagy mértékben veszélyessé válhat. A melanchóliás bűncselekménye iskolai példája a préméditált cselekménynek s a tettes mégis beszámíthatatlan. Az ilyen beteg azt öli meg, akit szeret, legközelebbi hozzátartozóját. A betegség lefolyásában időszakonként fellépő prékordiális izgalmak erőszakos cselekedetekben nyerhetnek enyhülést, amidőn közveszélyesek, ködös öntudattal megcsonkítják magukat, vagy pedig mit sem sejtő környezetüket támadják meg.

A mániást a szellemi és mozgási műveletek kórosan fokozott könnyedsége, akadálytalan, gyors lefolyása, a hangulat élénksége, derültsége, önérzetük emelkedettsége, meggondolatlanságuk, kritikátlanságuk, ellenőrzőképzeteik kiesése, a pszichikus gátlás hiánya hozhatja fatális helyzetbe. Gyakran fordulnak elő mániásoknál a hatóság elleni erőszak, a vagyon és testi épség elleni bűncselekmények, a gyujtogatás, a szemérem elleni vétségek, az exhibicionizmus, fajtalankodás és az erőszakos nemi közösülés bűntette. A heveny zavarodottságban szenvedők tömérdek, tartalmilag és tartamukban folyton változó, sokszor ijesztő érzékcsalódások befolyása alatt követhetnek el jogellenes cselekményeket, sőt még a mótorikus és pszichikai gátoltság és a kedélyi élet sivársága, üressége által jellemzett tompaságban szenvedő betegek is közveszélyesekké válhatnak a bántalom lefolyása alatt jelentkező izgalmak folytán.

A tébolyodottságban szenvedők alakilag kifogástalannak látszó szellemi működéseik, látszólag éles ítélőképességük mellett, a gondolkozásukra, cselekvéseikre befolyást gyakorló érzékcsalódásaik és téveszméik tartalma és szinezete szerint különféle módon vannak diszponálva bűncselekmények elkövetésére. Az üldöztetési téveszmékkel bírók minden előttük lefolyó s rájuk nem tartozó eseményben, jelenségben, környezetük viseletében, arckifejezésében, beszédében, gesztusaiban, illuziók és hallucinációik folytán becsületük, hírnevük, egészségük, testi épségük, életük ellen irányuló célzatokat vélnek felismerni s az üldözésre, láb alól való eltételre, megölésre célzó hallucinációk befolyása alatt vélt ellenségeiket feljelenthetik, vagy egyébként megtámadhatják. A vallásos tébolyodottságban szenvedő imperativ jellegű hallucinációk befolyása alatt megcsonkíthatja magát, vagy isteni áldozatként családtagjait kivégezheti. Szerelmi téveszmék mellett a beteg szerelmi viszonyának vélt megakadályozóit vonhatja kérdőre, míg a nagysági tébolyodottságban szenvedő megtámadhatja azokat, akik nem adják meg neki a vélt rangjának megfelelő tiszteletet, a magáénak vélt vagyon tulajdonosait inzultálhatja, azok ellen tulajdonjog elleni kihágást, lopásokat követhet el. A hipochondriás alaknál a testi állapot miatti aggódás impulzálhat bűncselekményt, így ismételten előfordult, hogy ilyen betegek impotenciájuk vagy egyéb képzelt bajuk miatt házastársukat megtámadták, sőt meg is ölték. A perlekedő tébolyodottságban szenvedő beteg vélt jogsérelme érzetében mindenütt igazságot keres, bár ő maga a jogellenes cselekedetek egész sorát követi el s midőn a jogsérelmi téveszmén alapuló jogigénye nem részesül kedvező elintézésben, tömérdek, ívekre terjedő beadványt irkál, a birákat részrehajlással, animozitással, igazságtalansággal vádolja, becsületükben sérti, rágalmazza, a sajtóban megtámadja, hogy ügye a nyilvánosság elé kerüljön, majd tettlegességgel fenyegetődzik, inzultálja az ügyében eljárt hivatalos közegeket, sőt élet elleni merényleteket is követhet el.

A paralizis progresszivában szenvedők elmegyöngeségük, korlátolt itélőképességük és badar nagysági téveszméik befolyása alatt könnyen összeütközésbe jöhetnek a társadalmi- és jogrenddel, az aggsági elmezavarban szenvedők megkárosítási, meglopatási téveszméknél fogva környezetükkel szemben ellen-

séges magatartást tanusíthatnak, másfelől pedig perverz nemi ösztönüknél fogva gyermekekkel fajtalankodnak.

Hisztériás és nehézkóros elmezavarban szenvedő egyének nagy hajlammal bírnak lopásra, gyujtogatásra, erőszakoskodásra, nemi perverzitásra, amit még fokozhat az alkohol élvezete. A tapasztalás azt mutatja, hogy a külső körülmények által nem motivált vadállatias bűncselekményeket többnyire epilepsziás elmezavarban szenvedők követik el. A fiziológikus részegség kihágásokra, de lopásra, gyujtogatásra és szemérem elleni bűncselekményekre, a pathológikus ittasság, melynél az öntudatzavar fokozatosan az öntudatlanság fokát is eléri, súlyosabb bűncselekményekre, gyujtogatásra, emberölésre disponál, alkoholos elmezavarnál pedig a hallucinációk befolyása alatt válhatnak közveszélyesekké a betegek, míg az elmegyengék, buták, fogyatékos itélőképességüknél s erkölcsi és jogérzetük fejletlenségénél fogva követhetnek el bűncselekményeket, lopást, gyujtogatást, fajtalankodást, de befolyásolhatóságuknál fogva mások is felhasználhatják őket bűnös céljaik elérésére.

Tagadhatatlan, hogy maga a letartóztatás, a fogság is káros hatással lehet a degenerált bűntevők testi és szellemi állapotára és sokszor elmebetegséget válthat ki. Fokozatos büntetési rendszerünk mellett a büntetés első szakában alkalmazott magánelzárás, különösen az izolálás első heteiben a hiányos táplálkozás, az abszolut tétlenség, a kedélyre általában deprimáló hatást fejt ki, mert az egyén magára hagyatva, munkakörétől elszakítva, egyoldalu asszociaciós műveleteket kénytelen végezni, amelyek az elitélt helyzeténél fogva kedvezőtlen benyomásokat gyakorolnak, de az öröklésileg, vagy szerzett oknál fogva nem terhelt egyéneknél ez a depressziós szak többnyire csak rövid ideig, 1—2 hétig tart, amidőn azután az egyén fokozatosan jobb viszonyok közé kerülve, visszanyeri szellemi rugékonyságát s kedélye megnyugszik. Ez a lehangoltság még nem mondható kórosnak s nemcsak szükségszerű következménye a magánelzárásnak, de egyenesen főfeltétele annak, hogy az egyén magába szálljon és megbánja tettét. Öröklésileg terhelt nehézkóros, degenerált, vagy szerzett okokból elmebetegségre hajlamos egyéneknél azonban a magánelzárás alkalmi okul szolgálhat az elmebetegség kitörésére, ami annál könnyebben bekövetkezhetik, mert a magán-

elzárás a büntetés első idejében hajtatván végre, a jelzett kóroktani tényezőkhöz közvetlenül kapcsolódik a fogságba helyezéssel járó és különösen először vagy véletlenül bűnözőknél mélyebb nyomokat hagyó kedélyi rázkódtatás. De érthető is, hogy több káros tényező együtt hatása, a hiányos és nem igen változatos táplálkozás, a szabad levegőn való mozgás korlátozása, fegyenceknél napi egy, raboknál 2 órára való redukálása, a munkakényszer, a szigorúbb fegyelem, a bűntudatból származó erkölcsi visszahatás, a szégyenérzet, lelkiismereti furdalás, a saját és családja sorsa miatti aggódás, együttesen alkalmas momentum arra, hogy a diszponált elítéltek szellemi egyensúlyát megzavarja. Gyakran mutatkoznak náluk izolált hallucinációk, hozzátartozóik hangját, sírását, jajgatását, a bűncselekményükre, felmentésükre, megkegyelmezésükre vonatkozó megjegyzéseket hallanak, a látóérzéki csalódások ritkábban jelentkeznek. A magánelzárás következtében tipikus keletkezésü és lefolyású elmebetegségek is felléphetnek, amelyek a hevenyzavarodottság, vagy ritkábban a melancholia vagy mánia képét mutatják. Közös vonásuk a rohamszerű kifejlődés, a hallucinációk tömeges jelentkezése, tarkasága, a kedélyi lehangoltság, majd emelkedettség, labilitás s a jó prognózis. Megfelelő intézeti kezelés mellett az elmebaj tünetei néhány hét vagy hónap alatt rendszerint visszafejlődnek. A közös fogságban ritkábban fordulnak elő elmebetegségi esetek, ami részben annak is tulajdonítható, hogy a kóros elemek már a büntetés első, súlyosabb szakában kiválnak.

Bűntevő degeneráltaknál elég gyakran találkozunk alvásbeli zavarokkal is, amelyek rendellenes cselekedetek motivumaiul szolgálhatnak, kellemetlen, ijesztő álomképeik a társadalmi és jogrenddel összeütközésbe hozhatják őket. Az alvás első óráiban, midőn az álom legmélyebb szokott lenni, hirtelen felébredésnél vagy felkeltésénél, az álom és éberlét között egy intermediär derengő állapot, az álomittasság keletkezhetik, amidőn az ébredés lassú és tökéletlen, az álomképek érzéki benyomásokkal keveredhetnek s hamis összképpé folynak össze, az egyén azonban koordinált mozgások kivitelére mégis képes s ily módon erőszakos cselekményeket is elkövethet hamis érzékelés befolyása alatt, ezekre utólag vagy nem emlékszik, vagy pedig az egész esemény olyannak tünik fel előtte,

mintha azt álmodta volna. Előfordul továbbá az alvajárás állapota is hisztériás, neuraszténiás, epilepsziás terhelt egyéneknél. Az alvajárás állapotát mindig rendes alvás vezeti be s többnyire az is szokta befejezni, kivéve, ha az valamely okból megszakíttatik. Az ilyen egyéneket többnyire mély álom lepi meg, de ez olyan állapotba mehet át, amelyben az egyén bizonyos automatikus cselekvéseket végezhet s bizonyos komplikált mozgások kivitelére képes. Ez az állapot arra diszponált egyénnél akkor keletkezik, ha a retinára intenziv fény hosszabb időn át hat. Az erősebb fényinger a látóidegre, az agykéregre s az agy érző, majd mozgató központjára terjed, kiváltja a gépies jellegű mozgási műveleteket s az egyén alvó, öntudatlan állapotában behúnyt szemmel jár-kel, céltudatosnak látszó dolgokat is végezhet, de ha cselekedeteit összességükben és végeredményükben vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy azok nem felelnek meg az egyén helyzetének és körülményeinek és sok esetben vallásos és erkölcsi felfogásával, jellemével ellentétben állnak. Alvajáróknál ugyanis az öntudat és az ítélőképesség fel lévén függesztve, az értelmi gátlás, a megfontolási képesség, az egyén nyilatkozatait, cselekedeteit a saját én-jével összhangzásba hozó belső szabályozó motivumok részben vagy egészben hiányzanak. Igy érthető, hogy az ilyen egyén veszélyes dolgokat is művelhet, sőt, bár ritkán, bűncselekményeket is követhet el, amidőn a körülményeket és viszonyokat szabadon mérlegelheti, nem volna bátorsága megtenni, vagy amelyek kivitelében erkölcsi érzete megakadályozná. A veszély egyébként nagyobb az alvajáróra, mint környezetére nézve, mert pl. esés folytán könnyen megsérülhet. Cselekményeiket emlékezethiány fedi.

Ide sorozhatjuk még a mesterséges álomállapotot, a hipnózist, melyre nézve jellemző, hogy fixiroztatás, a test felületét nem érintő símogatás vagy verbális szuggeszció útján idézhető elő arra diszponált egyéneknél, a felébredés szuggesztiv behatásra bármikor bekövetkezik, de különben még erősebb zajra sem ébred fel az egyén, az öntudat meg van hamisítva, a szuggesztibilitás kórosan fokozott s az ilyen állapotu egyénnel érintkezni, társalogni lehet s vele bizonyos mozgásokat, cselekvéseket lehet végeztetni. Ily állapotban az egyént ön és közveszélyű cselekmény elkövetésére lehet bírni, sőt ilyeneket szuggerálni lehet neki az ébredés utáni időre is. A tapasztalás

azonban azt mutatja, hogy felébredés után az egyén olyan dolgot nem fog elkövetni, ami jellemével, erkölcsi, etikai felfogásával nem egyezik.

A vázolt súlyosabb természetü kóros állapotok, elmebetegségek és tartós rendellenességek mellett előfordulhatnak bizonyos múló, átmeneti rendellenességek is, amelyek, ha nem is függesztik fel a beszámíthatóságot, de a megfontolási, elhatározási képességet mindenesetre jelentékenyen befolyásolják, korlátozzák. Egyes fiziológikus folyamatok, a pubertas, terhesség, szűlés, gyermekágy, szoptatás, a szenium, klimakterium mind olyan állapotok, melyek alatt a szervezeti és szellemi, etikai ellentállóképesség csökkent s így oly állapotok keletkezésére is adhatnak alkalmat, amely bizonyos alkalmi ok mellett bűnözésre, munkakerülésre diszponál. Ide tartoznak még a kimerítő testi betegségekkel, a lázas mozgalmakkal kapcsolatos indulatos állapotok, a neurasztténia, hisztéria egyes esetei, a fejtrauma mellett vagy anélkül fellépő hevenyittassági állapotok s az épélettani határok között mozgó affektusok.

Ami már most a közveszélyes munkakerülőkkel és bűntettesekkel való elbánást illeti, az utóbb említett csoporttal röviden végezhetünk. Ilyen egyéneknél a hosszabb tartamú szabadságvesztésbüntetés méltánytalan volna, de igenis indokolt a büntetésnek jelenleg is dívó mennyiségbeli, időbeli mérséklése, a 92. szakasz alkalmazása. A bűntevő elmebetegekre nézve az eddigi eljárás volna követendő, közveszélyességük tartamára, esetleg meggyógyulásukig elmegyógyintézetben volnának elhelyezendők, ahonnan csakis a bűntettes elmebetegeket felülvizsgáló bizottság egyhangú határozatával volnának elbocsájthatók s elbocsátásukról az illetékes közigazgatási hatóság értesítendő.

De mindenesetre speciális elbánást, a normális elmeállapotu büntevőkétől eltérő, enyhébb minőségű, de mindenesetre hosszabb tartamú biztonsági óvóintézkedéseket igényelnek bizonyos tartósan rendellenes állapotban levő közveszélyes egyének.

Több ezerre terjedő vizsgálataim kiderítették, hogy nálunk az összes elítélteknek több mint 10%-a, a visszaesőknek, tehát a veszélyesebb elemnek pedig kb. 16%-a együttesen mutatja a testi és szellemi degeneráció nagyobb tömegű stigmáit, a súlyosabb elfajulást, az erkölcsi érzet tompaságát

és a fogyatékos ítélőképességet, de hangsúlyozni kivánom, hogy nem számítottam ezen csoportba azokat a még nagyobb számban található degeneráltakat, akiknél csak néhány elfajulásos jelet találtam, aminek önmagában még nincs patognosztikus jelentősége. Akikről szóltam, azok kifejezetten degenerált, hisztériás, epilepsziás, csekélyebb szellemi értékű, részben örökségileg terhelt egyének, akiket ezen állapotuk diszponál a bűnözés egyéb etiológiai momentumai mellett bűncselekmények elkövetésére. Még nagyobb számban találhatók alkoholisták: az összes elítéltek 14%-nál, a visszaesőknél kb. 24%-ban voltak konstatálhatók az alkoholizmus krónikus jellegzetes testi és szellemi tünetei s nagy részüknél felismerhető volt a degenerációs vonás. Tehát a visszaesőknek közel 40%-át találtam tartósan kóros, rendellenes elmeállapotunak, korlátolt beszámíthatóságunak, akiknek nagy részére előéletük ismerete mellett már korábban meg lehetett volna állapítani a közveszélyesség fennforgását s így velük szemben preventive lehetett és kellett volna eljárni. Tapasztalataim azonban arról győztek meg, hogy a biróságok az ilyeneket igen rövid időre ítélték el, egyéb enyhítő körülményeken kívül különös figyelembe véve beteges hajlamaikat. Ez a rövid büntetés — Balogh Jenő szerint — egyértelmű azzal a törekvéssel; «szabadlábra helyezni valakit abból a célból, hogy néhány nap vagy hét múlva újabb büntetést érdemeljen ki és pedig az által, hogy az egyik embertársát, aki véletlenül útjába akadt, egész életére tönkre tegye». Valóban, a korlátolt beszámíthatóságuak ezen csoportjába tartozó egyének büntetése nem kielégítő. Veszélyes az magára az egyénre nézve is, mert az ítélet quantitative enyhén sujtja ugyan, qualitative azonban mégis szigoruan, mert a testi és szellemi sajátságuknak meg nem felelő, reájuk nézve túlszigorú fegyházba vagy börtönbe juttatja és nem számol kellőleg individualitásukkal, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a nem elmebetegek nem szükségképen normális gondolkozásuak s hogy heterogén elemeket nem lehet és nem szabad egyforma elbánásban részesíteni. Másfelől pedig a bűntettesek ellen védekező társadalom jogérzetét is mélyen sértheti, hogy az ilyen közveszélyes elemek a társadalomra rövid időközökben rászabadíttatnak. Ezt bizonyítják a rövid időn belül történő visszaesések.

Az ilyen tartósan rendellenes elmeállapotu, de nem elmebeteg egyénekkel szemben helyesebbnek tartanám a hosszabb, határozatlan tartamú biztonsági elhelyezést, a huzamosabb ideig tartó szabadságvesztést. A javítónevelő intézetek mintájára elmeorvosi és részben pedagógiai vezetés alatt álló speciális intézetekben, az alkoholisták pedig szintén külön, letartóztatási intézet jellegével bíró azilumokba volnának hosszabb időre elhelyezendők és pedig akkor is, ha tettüket öntudatlan állapotban követték el, mindig a megelőzés elvét tartva szem előtt, lehetőleg meggyógyulásukig, vagy közveszélyes állapotuk megszünéséig. Ipari, mezőgazdasági munkára kellene szoktatni őket, jóindulattal, individuálisan kell velük bánni s fogyatkozásaikból eredő helytelen cselekedeteikért csakis arányos fegyelmi büntetésben és nem szigorú megtorlásban volnának részesítendők, mert ez utóbbi beavatkozás tapasztalás szerint sérülékenyebb idegrendszerüknél, ingerlékenységüknél fogva könnyen válthat ki náluk izgalmakat, de mindenesetre kifejleszti a lélek alantasabb megnyilvánulásait, a dacot, makacsságot és a bosszuvágyat, mindmegannyi bűnözésre diszponáló tényezőt.

Ezen biztonsági rendszabályok foganatosítása céljából a munkaképes elemek részére szakorvosi felügyelet alatt álló dologházak felállítására volna szükség, míg a munkaképtelenek, vagy csökkent munkaképességüek szegényházba volnának utalandók és pedig határozatlan időtartamra, de akár a büntetés helyett, akár a kiszabott büntetés kiállása után, legalább 2 évre, mely idő azonban esetről-esetre 8—10 évre is meghosszabbítható volna.

A közelmultban életbe lépett s a közveszélyes munkakerülők megrendszabályozásáról szóló 1913:XXI. t.-c. az eddigiekhez képest örvendetes haladást jelent s remélhető, hogy szigorú és céltudatos végrehajtásával a bűnözésre hajlók nagy csoportjától hosszabb időre megszabadul a társadalom, különösen a dologházak és a speciális intézetek felállítása után, amidőn a biróságoknak módjukban lesz az eddig alkalmazott mennyiségbeli enyhítés helyett, a büntetés minőségbeli enyhítése mellett, a tartósan rendellenes szellemi állapotu vádlottat hosszabb tartamu elzárásra ítélni.

A rehabilitációról.

Dr. Oberschall Pál, pozsonyi kir. jogakadémiai jogtanár, egyet. magántanár.

T. Uraim!

Elfogadva a reám nézve oly megtisztelő felszólítást, hogy e nagyjelentőségű tanfolyamon előadást tartsak, témául a rehabilitáció kérdését választottam. A rehabilitáció intézménye nem képezi ugyan eddig jogrendszerünk kiegészítő részét, de megvalósítása a közel jövő egyik hivatalosan elismert fontos feladata, megvalósításának szükségessége átment a köztudatba s e kettős jelentősége teszi indokolttá a továbbképző tanfolyam céljánál fogva is a továbbképző tanfolyamon való tárgyalását.

A büntető jogdogmatika által kicizelált rendszerét a büntetéseknek és a büntetőjognak megtámadta az élet. A bűntettesek száma általánosan, a visszaesőké különösen is megdöbbentően növekedőben van és az egész helyzet lehangoló képet nyujt a bűntevés ellen eddig folytatott küzdelem eredménytelenségéről. A büntetőpolitikai vizsgálódások kutatják e szomorú jelenség okát és keresik a célszerűségi szempontok által vezetett belátás útján az eszközöket, melyek több sikerre nyujtanak reményt az emberi társadalom rendjének és boldogulásának örök ellensége, a bűntevés ellen. E vizsgálódások reámutatnak arra, hogy valódi eredményt nem lehet elérni az eddigi rendszerrel, amely megelégszik a cselekmény rosszalásával és a megtorló jellegű büntetésnek a bűncselemény súlyával arányos kiszabásával és végrehajtásával, hanem az alkalmazandó rendszernek olyannak kell lennie, amely nem enynyire absztraháló természetű, hanem jobban közeledik az élethez és hatással van a bűncselekményeket előidőző okokra is.

Ez okok nagyrésze ellen irányuló küzdelem az általános szociálpolitika körébe vág ugyan s így a büntetőjog a maga

területén nem oldhatja meg mind e kérdéseket, de ezek között vannak oly tényezők is, amelyekkel szemben helyesen alkalmazott rendszer a büntetőjog keretén belül is védelmet nyujthat. E tényezőkre való hatás azonban csak úgy érhető el, ha a büntetési rendszer nemcsak a bűnhődés eszköze, és a büntetés nemcsak kiegyenlítő jogeszköz, hanem a maga öntudatos szervezetével oly hatásokat is vált ki, amelyek magára a bűnözés okaira is befolyással vannak.

E gondolat igazságának erejénél fogva már a dogmatizmus uralma alatt egy és más nyilvánulásában utat tör magának a fennálló büntetési rendszerekbe, de a rajta nyugvó rendszer harmónikus kiépítése a jövő feladata.

E gondolat vezetett a visszaesők elleni energikusabb küzdelem szükségének tudatára. A visszaesőknek tettekben nyilvánuló nagyobb veszélyessége oly büntetési eszközök alkalmazását kivánja meg, amelyek az eddigieknél nagyobb védelmet nyujtanak a társadalomnak és amelyek bűnözéstől visszatartó motivumot képeznek azokkal szemben is, akik ellen az eddigi rendszer majdnem hatástalannak bizonyult. E gondolat vezetett a fiatalkoruak büntetési rendszerének az átalakítására, ahol immár a nevelés eszméje dominál a büntetés eszméje felett. E gondolat vezetett az alkalmi bűnözés enyhébb kezelésének hangoztatására és ezeknél a büntetést pótló eszközök alkotása után való törekvésre. S e gondolat hatása alatt kezd reális alakot ölteni a javítás eszméje, melyet már a humanizmus és dogmatizmus iskolája is mint a büntetés egyik főcélját előtérbe helyezett ugyan, de mely eddig épen ez iskola absztrakt és mereven általánositó alapirányzatánál fogva igen kevés eredményt mutatott fel.

A javítás célját reálisan csak úgy lehet szolgálni, ha egyrészt rendhez, munkához való szoktatás, individuális kezelés stb. útján megerősítjük azokat a tényezőket, melyek a belső átalakulást előidézik, másrészt, ha elhárítjuk azokat az akadályokat, amelyek a javulás fokozatos fejlődése és állandósulása útjában állanak. A szabadságvesztés büntetés alatti jó magaviselet, és a javulás még nem azonos fogalmak, mert az egyik csak forma és a másik a belső élet átalakulása, mégis a jó magaviselet kellékei oly tényezők, melyek szokássá válva, a javulás hatalmas eszközei. A jó magaviseletre való törekvésnek a büntetés ideje alatt a megbánáson kívül legerősebb

ösztönzője az a *remény,* hogy jó magaviselete által helyzete javul, büntetése rövidül és hogy jó magaviseletét folytatva, az életben újra a tisztességes társadalom tagja lehet.

Ez egészséges érzésből fakadó reményt intézményekkel éleszteni, ébren tartani, valóvá váltani nem édeskés szentimentálizmus és nemcsak emberbaráti feladat, hanem önmagunk legerősebb védelme. Mert sikere a mindnyájunkat fenyegető bűntevők táborát kisebbíti és megerősíti az ellene küzdő tisztességes társadalmat. És ha nincs megerősítve intézményekkel e remény, úgy a bűntevő lelkében az elkeseredés, a dac, a gyülölet érzése lesz könnyen uralkodóvá és az első izben gyakran csak nyomorból, szenvedélyből, könnyelműségből vétkező a társadalom elvadult ellensége és hivatásos bűntevő lesz.

A XVIII. század végén a börtönügy első apostola J. Howard volt az első, ki nemcsak üres jelszóként hangoztatja, hogy a büntetés egyik célja a javítás, hanem rendszeres munkával és intézményekkel akarja elősegíteni azt és mélyen szántó eszméiben már ott látjuk annak a kifejezését, hogy a javítás munkáját nagyban elősegíti annak kilátásba helyezése, hogy a bűntettes sorsa jó magaviselete által javul és hogy ennek mintegy jutalmául büntetési ideje letelte előtt szabadlábra helyezhető. Igaz, hogy ő ehhez még mások kezességét is megkivánta. Ez eszme továbbfejlesztését látjuk az angol, eredetü fokozatos (progressziv) börtönrendszerben. Itt már a rendszer egy kiegészítő része a *feltételes szabadság,* melyet büntetése nagyobb részének ($^2/_3$, $^3/_4$, $^4/_5$ részének) kiállása után érhetett el az elitélt, ha szorgalmas munkáju és jó magaviseletü. Itt már a javulásra serkentés intézménnyel van megerősítve, mely által az elitélt előbb feltételesen nyeri vissza szabadságát, később pedig, ha büntetésének még hátralevő részét feltételes szabadság állapotában kifogástalanul élte végig, büntetése teljesen kiállottnak tekintetik. E rendszert követi az egy évnél hosszabb szabadságvesztés büntetéseknél büntetőtörvénykönyvünk is, bár a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményére nem ad jogigényt, mert a döntés indokolás kötelezettsége és jogorvoslat nélkül az igazságügyminiszter kezében van és így ezért nálunk ez intézmény inkább kegyelmi ténynek tekinthető.

Még tovább megy egy lépéssel a *feltételes elitélés* intézménye. Kiindulva abból a tapasztalatból, hogy az első izben

bűnözőkkel és alkalmi bűntettesekkel szemben a rövid tartamú szabadságvesztés büntetés inkább káros, mint hasznos, ez intézmény különös méltánylást érdemlő esetekben a biróilag kiszabott büntetés végrehajtásától végkép eltekint, ha a terhelt egy a törvényben meghatározott idő (próbaidő) alatt jól viseli magát. Itt a próbaidő alatti jó viselet, mint a javulás jele, bűnbocsánatot eredményez, megmenti a terheltet nemcsak a büntetés elszenvedésétől de egyszersmind ennek következményeképp őt sokszor oly végzetesen sujtó társadalmi kártól is.

Ez intézményekkel a bűncselekmény elleni védekezés egy rendszere domborodik ki, kapcsolatosan a visszaesők elleni küzdelemmel. Egyrészt a bűncselekmény elkövetése utáni javulás esetében enyhíti e rendszer a bűncselekmény következményeit, másrészt súlyosabb, egész a teljes eliminációt előidéző eszközöket alkalmaz a visszaeső, a büntetés után újra bűnözővel szemben, ahol az alkalmazott eszközök szigoruságának indoka már nemcsak az elkövetett tett maga, abstrakt voltában, hanem egyszersmind a tetteseknek a tettekben nyilvánuló fokozottabb veszélyessége is, mellyel szemben az előzőleg alkalmazott büntetési eszközök hatálytalanok voltak.

E ma már általánossá vált rendszernek, mely jutalmazza a javulást és fokozottan szigorú a megrögzött ellen, hogy következetesen és eredményesen érvényesíthesse alapgondolatát és célját, nélkülözhetetlen kiegészítő része a *rehabilitáció intézménye.*

Nélkülözhetetlen azért, mert hiába jutalmazzuk a javulást és hiába akarunk legradikálisabb eszközökkel elrettenteni a visszaeséstől, ha az egyszer elkövetett bűncselekmény helyrehozhatatlanul kitaszít a tisztességes társadalomból és ha magukban a törvényekben oly intézkedésekkel találkozunk, melyek bármily javulás esetén örök időkre lehetetlenné teszik a mult teljes jóvátételét arra nézve, ki egyszer bűncselekményt követett el.

Az ember természetéből folyó jelenség, hogy jóra való törekvése is célok szolgálatában áll. A bűnkisértés nehéz óráiban megbénítja az ellentállást és céltalannak tünteti fel a kisértés elleni küzdést a már egyszer büntetettnél az a lehangoló tudat, hogy akármily erőfeszítéssel és áldozattal marad

is meg a becsület útján, mégse lesz osztályrésze a teljes megbocsátás.

Ily következményeket pedig minden jogrendszer ismer, hol magában a büntetőtörvényben vannak oly becsületbüntetések és jogok gyakorlatától való megfosztások, melyek hosszú időn keresztül és számos esetben élethossziglan (pl. a francia jogban a Code penal 8., 9., 28., 34., 35. és 43. §-ok és az 1854. évi május 31-iki törvény) sujtják az elitéltet még büntetésének kiállása után is, hol a bűntettesek nyilvántartásáról adott kimutatások közlése által kiséri el a büntetését kiállottat mindenhova büntetésének árnya, ott pedig, ahol, mint nálunk, a büntetőtörvény élethossziglan sujtó becsületbüntetést vagy jogfosztást nem ismer, egész sora a törvényeknek és miniszteri rendeleteknek egy és más korlátozásban élethossziglan sujtja a büntetését már elszenvedett bűntevőt. Ilyen pl. az 1883 : I. t.-c., mely szerint nyerészkedési szándékból (ez pedig a büntetőtörvényben elő sem forduló, meg sem határozott terminus technikus) elkövetett bűncselekményért elitélt, állami vagy törvényhatósági tisztségre ki nem nevezhető, sem az 1886 : XXI. t.-c. alapján nem lehet törvényhatósági bizottsági tag, az 1897 : XXXIII. t.-c. alapján az esküdtek névsorába fel nem vehető és megesketése mellőzhető, és ha valamikor hamis tanuzás vagy hamis eskü miatt volt elitélve, megesketése az 1893 : XVIII. t.-c. alapján mellőzendő. A hamis eskü, vagy nyereségvágyból elkövetett bűncselekményért elitélt örök időre el van zárva attól, hogy magánvégrendeletnél tanuskodhassék. Az 1877 : XX. t.-c. alapján a gyámi, sőt az apai hatalom gyakorlására is befolyása van az elitélésnek. A felhozott példák csak szemelvények, melyeken kívül még egész sereg törvény, miniszteri rendelet tartalmaz, hol az elitéltek bizonyos csoportja, hol pedig általában véve a büntetett előéletüekkel szemben élethossziglan korlátozást, hol bizonyos jogoktól fosztva meg azokat, hol egész sorától a foglalkozásoknak tiltva el azokat. És e törvényes intézkedéseknél nincs elévülés, tilalmuk bármely javulás, bármely hosszú időn át tanusított tiszteséges, kifogástalan élet után is fennáll. Ez pedig sokszor igazságtalan és sokszor veszélyeket rejt magában és ezért szükséges, az ezt megszüntető rehabilitáció intézménye.

Mert a javulás útja is rögös, az egyszer büntetett vissza-

térve a társadalomba, legtöbbször gyanakvással, bizalmatlansággal, megvetéssel találkozik. Minden energiájára szüksége van, hogy újra helyét lelje a társadalomban és megmaradhasson a becsület útján. Az ily irányú támogatásra méltó és szoruló energiát erősíti, acélozza a rehabilitáció intézménye, mely biztosítja őt arról, hogy el nem tántorodva, teljesen helyre hozhatja multjának bűnét és annak minden következményétől mentesül. És ez ép oly emberbaráti törekvés, mint amilyen hatályos védekezés a bűnözés ellen. Mert előmozdítja a javulás nehéz útját és bűntettesektől menti meg a társadalmat. A szeretet érzése mellett e tény megismerése mondatja mély bölcseséggel a Szentírással: «Jobban örülnek az egek egy megtért bűnösnek, mint 100 igaznak.»

* * *

A rehabilitáció szónak közhasználati fogalma és annak büntetőjogi értelme nem fedi egymást teljesen. Közönséges értelmezésben rehabilitációról beszélünk akkor is, ha valaki ártatlanul meghurcoltatott és ártatlansága kiderül; míg büntetőjogilag a rehabilitáció mindenkor egy bűntettessel szemben lesz alkalmazva, kinek későbbi kifogástalan élete alapján a bűncselekmény minden fennmaradó következménye megszüntnek nyilváníttatik.

Már a klasszikus római jogban megtaláljuk azt az alapgondolatot az «in integrum restitutio» fogalmában, amelyből a rehabilitáció intézménye kifejlődött. Az in integrum restitutio megszüntet minden következményt, melyet az elkövetett bűncselekmény és a büntetett előélet maga után vont. Igaz, hogy ez a császári kegyelem ténye volt, melyet legtöbbször politikai motivumok vezettek és nem a bűnös megjavulása megjutalmazásának eszméje, de a római jogi elveknek a XIV. századtól kezdve a francia jogba való átvétele alkalmával ez adta meg az impulzust a szintén ily következményű királyi leveleknek a lettres d'abolition, de pardon, de restitution et de rehabilitation kiadására, melyekből ez intézmény annak klasszikus hazájában Franciaországban kifejlődött.

Itt látjuk az eszme fejlődését és összes tipikus formáit. Az első rendszeres szabályozást az 1670-iki Ordonnance criminelle tartalmazza. Az első forma, amelyben az intézmény

jelentkezik, a *rehabilitation gracieuse, a kegyelem útján való rehabilitáció.* Kezdetben forrása tisztán a királyi kegyelem, később már magát a rehabilitációt az államfő kegye adja meg, mégis a rehabilitáció kérésének lehetőségét már bizonyos, az elítélt javulását valószinüsítő előfeltételekhez köti a törvény (erkölcsi bizonyítvány attól a községtől, amelyben az utolsó két évben lakott, 5 évi lakás egy arrondissement területén és 5 év elmulása a büntetés kiállásától számítva, 1808-iki Code instruction criminelle 619., 620. §-ai) és e kérvény felett annak adatait megvizsgálva már az elitélt lakhelyének birósága, az államügyész meghallgatásával köteles véleményt mondani.

A rehabilitation gracieuse formáját egy időre (1791—1808) megszakítja az 1791-iki Code penal. A francia forradalom eltörli a kegyelmi jogot, de megtartja a rehabilitáció intézményét és a kiállott büntetés után 10 év mulva a rehabilitáció feletti döntés jogát a rehabilitációt kérő lakóhelye községi tanácsának hatáskörébe teszi át, mely a kérdés megvizsgálása után szavazás formájában dönt és ez után nagy nyilvánosság és ünnepélyes formák között felkéri azt a büntető biróságot, melynek területéhez a rehabilitálandó tartozik, hogy megfelelő ünnepélyességgel, a kérdés érdemi részének felülbirálása nélkül mondja ki a rehabilitációt. Ez tehát, miután a tulajdonképeni döntés a közigazgatás kezében van, *a közigazgatási rehabilitáció formája, a rehabilitation administrative.*

Míg azonban az 1791-iki törvény az érdemesség megállapítását a közigazgatási hatóság hatáskörébe utalja és a rehabilitáció a közvélemény jogi formában megnyilatkozó kivánságának következménye, addig látunk később egyes kisebb jelentőségű törvényeket, különösen a gyarmatokba utalt bűntetteseknek bizonyos jogokat visszaadó rehabilitációja tárgyában, ahol a rehabilitation administrative tisztán kegyelmi jellegű intézkedése a kormánynak. (Lásd Loi sur l'execution de la peine des traveaux forcés 10 mai 1854, Loi portant abolition de la mort civile 31 mai 1854, Loi sur les recidivistes 27 mai 1855 etc.)

A fejlődés következő foka a *rehabilitation judiciaire, a törvénykezési rehabilitáció,* melyet az 1885. évi augusztus 14-iki törvény léptetett életbe. Ez kiveszi a rehabilitációt a kegyelmi jog köréből és nem kivételes, de rendes jogintézményt alkot belőle. Jogigényt ad reá, szigoruan körülírt feltételekhez köti

és a biróság hatáskörébe utalja. Rehabilitáció kérhető bűntettért elszenvedett büntetés után 5, vétségért elszenvedett büntetés esetében 3 év mulva. Feltételei, ha csak nem volt katona vagy oly foglalkozást nem űz, mely helyváltozást igényel, 2 évi egyhelyben lakás, az okozott kár és perköltségek megtérítése és kifogástalan magaviselet, melynek adatai hivatalból lesznek megszerezve. Az eljárás, ellentétben az előző rendszerekkel, melyek nyilvánosságra és ünnepélyes formákra helyeztek súlyt, titkos.

Még tovább megy, megalkotva a *jogszerint való rehabilitáció (rehabilitation de droit)* intézményét az 1899. évi augusztus 5-iki francia törvény, melyet az 1900. évi július 11-iki törvény kiegészít és módosít. E törvény casier judiciaire-rel (bűntettesek nyilvántartása), szerves kapcsolatban szabályozza a jog szerint való rehabilitációt. Itt nem külön eljárás alapján, hanem automatice állnak be a rehabilitációt előidéző következmények, a csak egy izben elitélttel szemben bizonyos határidők letelte után, ha ezalatt az illető pénzbüntetéssel sujtott bűncselekménynél súlyosabb bűncselekményt nem követett el. Az első rövidebb határidő leteltével a bünügyi nyilvántartási lajstrom az a lapja az u. n. Bulletin Nr. 3., mely az ezt kérni jogosított magánosok részére is kiadható, nem tartalmazhatja azt az elitélést, melyre nézve a határidő letelt, a második, a hosszabb határidő letelte után pedig automatice beáll a teljes rehabilitáció (a rehabilitation de plein droit), mely teljesen megszünteti az elitélés minden jogfosztó és korlátozó következményét. Az első határidő a bűncselekmény súlya szerint 2—5—10 év között váltakozik, a másik 10—15 és 20 év között.

A francia jogban kialakult tipusok nyomán terjedt el a rehabilitáció intézménye és annak nyomaival vagy egyes formáival majdnem mindenütt találkozunk, kivéve az angol jogot, hol ismeretlen, mert szükség sem volt reá, mivel ott a kiállott büntetés semmiféle jogkorlátozást vagy jogfosztást nem von maga után. Németországban, bár a jogászi közvélemény ez intézmény mellett nyilatkozott, (lásd az 1905-iki hamburgi ülését a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesületnek), mégis eddig egyedül a katonai büntetőtörvény ismeri és pedig a kegyelem útjáni rehabilitációt. A XIX. századbeli német partikuláris jogfejlődés azonban alkalmazta már egyes formáit,

a nagyobb konzervativ államok a kegyelem útjáni formát, a kisebb délnémet liberálisabb államok a biróság által kimondottat. Ausztriában már a Josefina tartalmaz érdekes intézkedéseket a büntetésüket kiállottak védelmére. A jelenleg érvényes jogok között a rehabilitation gracieuse intézményét ismerik: Svédország, Dánia, Oroszország, Spanyolország, néhány svájci kanton (Aargau, Appenzell, I. Rh. Basel, St. Gallen, Glarus, Schaffhausen, Thurgau, Wallis), Louxemburg, San Marino, Törökország, Japán, Mexico, Bolivia, Costa Rica, Chile, Haiti és számos katonai büntetőtörvénykönyv.

A rehabilitation judicaire intézményével bír: Belgium, Norvégia, Olaszország, néhány svájci kanton (Uri stb.), Bulgária, Szerbia, Monaco, San Salvador, Nicaragua stb.

A rehabilitation de droit intézményét is behozta Franciaországon kívül Dánia és Olaszország.

Érdekes a rehabilitáció hatása tekintetében a fejlődés a törvények ezt tárgyaló kifejezéseinél. Az 1791. és 1808-iki francia törvények egyszerüen csak annyit jelentenek ki, hogy a rehabilitáció a jövőre nézve megszünteti az elítélésből származó jogkorlátozásokat (fait cesser pour l'avenir dans la personne du condamné toutes les incapacités, qui resultaient de la condemnation), az 1885-iki törvény, mely a rehabilitation judicairet hozza be, már kimondja ezenkívül, hogy a rehabilitáció megsemmisíti az elítélést (efface la condemnation), a legújabb belga törvény pedig kimondja, hogy az illető büntetéssel nem sujtottnak tekintendő (la condemnation sera considerée comme non avenue).

És itt felmerül mindjárt a rehabilitáció tanának egy fontos kérdése, hogy vajjon indokolható-e a rehabilitáció hatásának oly kiterjesztése, mely által törvényileg megsemmisíttetik a végrehajtott ítélet és amely által a rebabilitáltnak a büntetlen előéletüség karaktere adatik meg. E tétel ellenzői azt állítják, hogy előző elitélés tényét, mint megtörtént tényt senki nem teheti meg nem történtté, és hogy amikor a rehabilitált magát büntetlen előéletünek mondja, a törvény alapján tulajdonkép hazudik. A rehabilitáció azonban nem az igazságot akarja csorbítani, amikor a javulás jutalmául megengedi a büntetlen előélet karakterének használását, hanem ez által csak azt akarja kijelenteni, hogy a javulás által az előbbi elitélés megszünt jogilag beszámítható tény lenni és

ennek szükségszerű konzekvenciája a büntetlen előélet karakterének megadása, mely nélkül társadalmi hatásában is céltévesztett volna az egész intézmény.

A rehabilitáció különböző tipusait vizsgálva, az eltérések közöttük elénkbe tárják a rehabilitáció tanának vita kérdéseit. Az első kérdés, mely felmerül, az, hogy vajjon az a cél, amelyet a rehabilitáció intézménye szolgál, megoldható-e a kegyelmi jog körén belül? Bár történeti tény az, hogy a rehabilitáció a kegyelmi jog körében merült fel először, mégis megállapítható, hogy ez intézmény kinőtt annak kereteiből és kivételes helyzetéből rendes jogi intézménnyé alakult, mely különleges helyzetet és rendezést kiván. A kegyelmi jog gyakorlása természeténél fogva nem ismer oly előfeltételeket, melyek szükségszerű következménye a kegyelem, a rehabilitáció intézménye ellenben célt tévesztett, ha nem mint a javulás jutalma jelentkezik. A kegyelmi jog a törvény által előre nem látott kivételes helyzeteiben az igazságos kibontakozás lehetőségét van hivatva szolgálni, a rehabilitáció intézménye pedig rendes eszköze akar lenni egy egészséges büntetőpolitikának. Helyesen mondja Balogh Jenő a kegyelem útján való rehabilitáció ellen érvelve, hogy «ma a kegyelem nem más, mint a parlamenti kormány működésének és ezzel együtt a parlamentáris élet váltógazdaságának bevitele az igazságszolgáltatásba.« Ennek alkalmazása tehát gyakran a politikai célszerűségre vezethető és a rehabilitáció mint büntetőjogi intézmény nem parlamentáris politikai, hanem kizárólag büntetőpolitikai célokat van hivatva szolgálni.

A közigazgatási rehabilitáció (a rehabilitation administrative) vagy átmeneti, vagy lényegtelen formája volt a rehabilitációnak és így tulajdonképen a hátramaradó két tipus: a törvénykezési (rehabilitation judicaire) és a jogszerint való (rehabilitation de droit) azok, amelyek mint a rehabilitáció modern formái jelentkeznek.

A törvénykezési rehabilitációnál a büntetését elszenvevedett, akivel egyhelyzetünek vétetik az is, kinek büntetése elévül, vagy aki kegyelmet kapott, jogosítva van bizonyos előfeltételek igazolása mellett a rehabilitációt erre illetékes birósága előtt kérni. Az igazolandó előfeltételek a törvényben meghatározott javulási idő letelte és az ezalatt kifogástalan magaviselet (legföljebb pénzbüntetés, vagy kihágásért való

megbüntetés), állandó tartózkodás, az okozott kár és perköltségek lehető megtérítése. Az előfeltételek fennforgása csak a kérés jogát és az érdemben való tárgyalás jogigényét adja meg, a biróság és a vádhatóság jogosítva van az érdemesség kérdésében más bizonyítékot is beszerezni és csak ezek után dönt a rehabilitáció kérdésében, szabad mérlegelés alapján.

A jogszerint való rehabilitációnál hosszabb a javulási idő, rendszerint 10 évvel kezdődik, de ennek letelte után, ha újabb bűncselekményért nem lett elitélve (kivéve pénzbüntetést, vagy kihágást) automatice áll be a rehabilitáció és az előző bűncselekmény törlése a bűnügyi nyilvántartásból.

Tagadhatatlan, hogy a törvénykezési rehabilitáció jobban felel meg a rehabilitáció alapeszméjének, itt a rehabilitációt elérni óhajtó kérni köteles azt s kérelme magában bizonyíték arra nézve, hogy súlyt helyez arra, hogy új élete alapján, annak jutalmául szabaduljon előző bűnének minden jogi következményétől. A formális előfeltételek még nem szükségszerűleg vonják maguk után a rehabilitációt, a biróság a bizonyítékok szabad mérlegelése alapján veszi bizonyítottnak a javulást és állapítja meg az érdemességet és mondja ki a rehabilitációt és így itt a forma nem öli meg a lényeget. Mindez szervesen beilleszkedik abba a büntetési rendszerbe, mely a javulás jutalmazását büntetőpolitikai célok szolgálatába, programmjába veszi. Ezért nézetem szerint *a rehabilitáció céljának megfelelő normális tipus a törvénykezési rehabilitáció.* Nem jelenti ez azonban azt, amit némely író vitat (pl. Delaquis), hogy a jogszerint való rehabilitációnak nincs létjogosultsága. Van, de nézetem szerint csak a fiatalkoruak és első izben enyhébb bűncselekményekért elitéltekkel szemben, akiknek enyhébb kezelése ugyanannak a büntetőpolitikai programmnak kiegészítő része, mely céljai szolgálatában következetesen használja a rehabilitáció intézményét. Ezeknél egy hosszabb javulási idő eltelte minden, már egyéb bizonyíték nélkül is indokoltá teszi a rehabilitációt, melyet sokszor éppen az arra érdemes kérni fél, nehogy a birósági eljárás annak a veszélynek tegye ki, hogy előző elitélése nyilvánossá lesz és ez neki több társadalmi kárt okoz, mint amennyit nyert jogi téren a rehabilitáció által. Ha fiatalkorában elkövetett, vagy első enyhébb bűncselekménye után hosszú idő mulva is megbélyegzett marad, ez több drámai

konfliktus magvát rejti magában és a társadalomra nézve több veszélyt, mint amennyi hátránya lehet a rehabilitation de droitnak.

A követendő rendszeren kívül a rehabilitáció tanának nagy jelentőségű kérdései azok, hogy mily esetekben mily előfeltételek mellett és mily mértékben adassék meg a rehabilitáció ?

A haladás iránya az, hogy a rehabilitáció lehetősége a legszélesebb körben biztosíttassék. Ennek fokozatos fejlődését szintén érdekesen illusztrálja a francia jog és e fejlődés oda irányul, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények se képezzenek kivételt. A bűncselekmény súlya, a visszaesések száma egyedül a javulási idő tartamának meghatározására birjon befolyással. Magam részéről a legsúlyosabb, tehát a tíz évi fegyháznál súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekménynél is megadnám, ha az nem teljesen eldurvult lélek tette volt, ahol tehát a biróság indíttatva érezte magát, a BTK. 91 vagy 92 §. alkalmazására.

A rehabilitáció előfeltétele a javulás, azaz a javulási időn belül való kifogástalan magaviselet. Csak szociális javulásról lehet itt szó, de ez hatalmas előmozdító tényezője a morális javulásnak. Megnyilatkozási formája a munkás és rendes élet és a bűncselekménytől való tartózkodás. A minima non curat praetor elvénél fogva a pénzbüntetéssel sujtott cselekmények és kihágások, melyek elkövetését egy jogállamban alig lehet kikerülni, csak akkor jönnek tekintetbe, ha a javulás hiányának jellemző jelenségei. A következő előfeltétel az okozott kár és perköltségek lehető megtérítése. A humanizmus haladása, hogy csak akkor kivánja meg ezt feltétlenül, ha az a rehabilitációt kérőnek módjában áll, a perköltségek megtérítésének modern módja vagyontalanoknál pedig annak közmunkában való lerovása. Számos törvény a rendes életmód igazolására és a rehabilitációt kérő javulásának könnyebb ellenőrzésére, a rehabilitációt megelőző években megkívánja az egyhelyben lakást, de eláll e feltételtől azoknál, akiknél kenyérkeresete helyváltozást igényel.

Vitakérdés az is, hogy mennyire terjedjen a rehabilitáció hatása. Egyes törvények csak a jogok bizonyos csoportjára terjesztik azt ki, mások a büntetőítélet által előidézett összes jogkorlátozásokra és jogfosztásokra, másik ismét még

a büntetőnyilvántartásból is törlik és teljesen nem létezőnek nyilvánítják az előző ítéletet. Nézetem szerint a célt igazán csak a teljes in integrum restitutio szolgálja, mert a részleges csak kínosabbá teszi a rehabilitált helyzetét és igazi értéke csak az osztatlan restituciónak van, ami nem zárja ki azért a rehabilitáltak külön nyilvántartását a hivatali titok védelme alatt. Legfeljebb a privilégiumok visszanyerését nem tartom indokoltnak, pl. nálunk az elvesztett főrendiházi tagság visszanyerését. Itt felmerül még az a kérdés, nem veszedelmes-e a jogrendre nézve a rehabilítáltnak az a joga, hogy magát büntetlen előéletünek mondja? Az én nézetem szerint nem, mert mindig csak hosszabb idő előtti elítélésről lehet szó és ennek konkrét aktuálitása a legritkább esetben valószinű. Amíg a társadalom a jogi rehabilitáció dacára szégyenfolttal bélyegezettnek tartja azt, aki el volt ítélve, addig ez a fikció szükséges, ha csak nem adunk az előéletre vonatkozó kérdésnek oly formát, mely által e fikció kikerülhető (lásd pl. Dombováry formuláját). A rehabilitáció intézményének egy szükségszerű védelme, hogy az, aki tudva a rehabilitációt, szemére veti a rehabilitáltnak előző elítélését, büntetendő cselekményt követ el, aki nem tudva a rehabilitációt, teszi ezt, csak egy megfelelően elégtételt adó nyilatkozat által mentesül a büntetéstől.

A rehabilitáció íntézményének sikere nemcsak az anyagi jogi részek helyes megalkotásától függ, de avval majdnem egyenrangú az eljárást szabályozó intézkedéseknek oly megalkotása, mely harmonikus a rehabilitáció céljával és ennek sikerét nem veszélyezteti. Ezért nézetem szerint helyesebb volna, egy egységes törvényben a rehabilitáció anyagi és alaki kérdéseit együttesen szabályozni és nem beleolvasztani azt az anyagi és alaki kodexbe.

Előadásom keretében az eljárás részleteinek taglalásába nem bocsátkozom, csak a főkérdést emelem ki, t. i. azt, vajjon lehet-e szolgálni a rehabilitáció célját nyilvános eljárással, vagy pedig a rehabilitáció természete megkivánja a titkos eljárást?

Az intézmény fejlődésének története ad nekünk erre is választ. Az ünnepélyes nyilvános rehabilítáció formájával kezdték, aminek tipikus példája az 1791-iki francia törvény. Az élet azonban hamar bebizonyította, hogy a rehabilitált

éppen a rehabilitáció e formája következtében elvesztette a szociális helyzetét és a társadalmi poziciót, melyet éppen a javulási idő alatti kifogástalan magaviseletével szerzett. A társadalom kegyetlen és sokkal hamarabb felejt, mint megbocsát, sőt bocsánata is legtöbbször nem őszinte, csak rövid időre van hatása, hogy azután annál kiméletlenebbül vesse szemére az elitéltnek állítólag megbocsájtott tettét. A fejlődés következő stádiuma az volt, hogy a határozathozatal előtt nem kell az elítélt nevét és kérelmét közzétenni és hogy az eljárás titkos, de a hozott határozat, ha a rehabilítáció kimondatott, nyilvánosan kihirdetendő.

Nézetem szerint ez is káros lehet és a leghelyesebb a normális forma: a titkos eljárás, amelynek eredménye azonban a rehabilitált kifejezett kérelmére közhírré tehető.

Ezekben ismertettem nagyjában a rehabílitáció főbb formáit, fontosabb vitakérdéseit. Azokhoz fűzött kritikai megjegyzéseimből kialakul nagy vonásokban a megoldásnak általam óhajtott módja.

Főbb elvei a következők:

Minden elitélt rehabilitálható javulás címén. Kivételt képeznek azok, kik bűncselekményük elkövetésekor 18. életévüket be töltötték és kikkel szemben a BTK. 91. vagy 92. §-ai nem alkalmaztattak, ha oly bűncselekményt követtek el, melyre a törvény 10 évi fegyház vagy 10 évi államfogháznál súlyosabb büntetést állapít meg. A rehabilitáció megszünteti a jövőre nézve a büntető ítélet következményeit. A rehabilitált büntetlen előéletünek tekintendő, jogosítva van magát hatóságok előtt is büntetlen előéletünek mondani és hatóságokkal szemben is megtagadhat minden felvilágosítást az elszenvedett büntetések felől. Büntetési lapja a bűnügyi nyilvántartásban megsemmisítendő. A rehabilitáltakról külön lajstrom vezetendő, melyről csak kivételes súlyú, taxative megállapított esetekben adható felvilágosítás. Minősítő hatású visszaesés szempontjából, valamint súlyosbító körülményként figyelembe nem vehető az az elitélés, melynek következményei a rehabilitáció által meg lettek szüntetve. A rehabilitált a jövőre nézve visszanyeri mindazon jogait és képességeit, melyektől az elitélés által megfosztatott, vagy melyekben bármely irányban korlátozva lett. Azonban a rehabilitáció nem terjed ki az ítélet által elvesztett privilégizált helyzet restitu-

ciójára, valamint nem terjed ki azon mellékbüntetés következményeire sem, amidőn a biróság a bűnösnek talált személyt azon hivatás vagy foglalkozás gyakorlásától végképen vagy határozott időtartamra eltiltotta, vagy pedig a gyakorlat újból való megengedését újabb vizsgától vagy kellő képzettségét igazoló más bizonyítéktól tette függővé, melyben való járatlansága, hanyagsága, vagy szabályainak megszegése okozta a bűncselekményt. A bűncselekmény, valamint a büntetőitélet által keletkezett magánjogi igényeket a rehabilitáció nem érinti.

A rehabilitáció mindkét modern formáját alkalmaznám, úgy a törvénykezési, mint a jogszerinti rehabilitációt.

A jogszerint való rehabilitációt a fiatalkoruak és az első izben bűnöző, enyhébb bűncselekményeket elkövetettekkel szemben. A mi jogrendszerünkben fiatalkoruakkal szemben csak akkor van erre szükség, ha fogház, vagy államfogházbüntetés alkalmaztatott, mert dorgálás, próbára bocsátás és javítónevelés esetén a BN. 17. §-ának utolsó bekezdése értelmében, ha ez intézkedések alkalmaztattak, úgy annak nincs más joghatálya, mint amelyet a BN. megállapít. Különösen nem jönnek figyelembe ez intézkedések a visszaesés megállapításánál és nem jár a hivatalviselés tekintetében oly következménnyel, melyet más törvény az elitéléshez fűz. A jog szerint való rehabilitációnál a javulási idő letelte hivatalból állapíttatnék meg s ez automatice maga után vonná a bűnügyi nyilvántartási lajstromból való törlést és az átvezetést a rehabilitáltakról szóló jegyzékbe.

A többi esetekben a törvénykezési rehabilitáció intézményét tartom helyesnek. A rehabilitáció iránti kérvénynek tartalmaznia kell annak igazolását, hogy a javulási idő kifogástalanul telt el, valamint, hogy az okozott kár és a bűnügyi költség lehetőség szerint megtéríttetett. Helyesnek tartom azt is, hogy a rehabilitációt kérő legalább egy év óta annak a biróságnak a területén állandó lakhellyel birjon, amely a rehabilitációt kimondani jogosítva van, de ez alól felmentésnek van helye, ha a rehabilitációt kérő oly foglalkozást űz, mely őt lakhelyének folytonos változtatására készteti.

A rehabilitációt kérő kérvény adatait az indítványt tevő közhatóság (leghelyesebben az ügyészség) ellenőrzi és szükség esetén nyomozási eljárás alapján, meggyőződést szerez arról,

vajjon a kérvényező méltó-e vagy sem a rehabilitációra és ez alapon terjeszti indítványát a biróság elé.

A rehabilitáció iránti kérvényt a biróság zárt ülésben tárgyalja, melyen a biróság tagjain kívül csak az indítványt tevő kir. ügyész, a rehabilitációt kérő és ennek jogi képviselője lehetnek jelen, kiknek előterjesztési joguk is van. A rehabilitáció kérdésében a biróság szabad mérlegelés alapján dönt a rehabilitációt kérő magaviseletének, életviszonyainak és egyéniségének figyelembe vételével, de az esetben, ha a rehabilitációt kérő mind azt igazolja, mit a rehabilitációt kérő kérvénynek tartalmaznia kell, akkor a rehabilitáció csak érdemtelenségét bizonyító tények alapján és indokoltan tagadható meg. A megjavulás előtti tények figyelembe nem vehetők.

A rehabilitáció iránti eljárás nem nyilvános. A rehabilitált azonban jogosítva van a rehabilitációt kimondó itéletet közhirré tenni, vagy kérni a biróságot annak nyilvános kihirdetésére.

A rehabilitáció külön büntetőjogi oltalom alatt áll.

* * *

Jogrendszerünkben eddig nem foglal helyet a rehabilitáció intézménye, de szükségessége átment a jogászi köztudatba. 1908-ban az «Ügyvédi Kör» egy nagyszabású előadási ciklusban foglalkozik e kérdéssel, melyben számos kiváló büntetőjogászunk, közöttük Balogh Jenő, jelenlegi igazságügyminiszter, foglal állást az intézmény behozatala mellett. Ugyanez évben ifj. Dombováry Géza ír tartalmas értekezést. «A büntetőbirósági rehabilitációról» a Büntetőjog Tárában.

Az így kifejlődött közhangulat hatása alatt 1908-ban Günther Antal igazságügyminiszter, dr. Vámbéry Rusztemnek és csekély személyemnek külön-külön megbizást ad egy törvényjavaslat kidolgozására a rehabilitáció tárgyában. Javaslatom, mely az előadásomban jelzett elveken épül fel, már az igazságügyminisztérium birtokában van. Újabban pedig a büntetőjogi törvény előkészítő bizottság munkálatai során a büntetőtörvénykönyv általános részének helyébe lépő jogszabályok tervezeteinek mindegyike foglalkozik a rehabilitáció kérdésével s azt büntetőjogi rendszerünk kiegészítő intézményekép szabályozzák.

A javaslatok közül dr. Angyal Pál, dr. Finkey Ferenc és Edvi Illés Károly javaslata csak a törvénykezési rehabilitáció intézményét akarja jogrendszerünkbe felvenni. Dr. Bernolák Nándor pedig úgy a törvénykezési, mint a jog szerint való rehabilitáció alapján áll.

Az egyes javaslatok következőkép intézkednek.

Dr. Angyal Pál javaslata: (tizenegyedik fejezet, A büntető eljárást s a büntetés végrehajtását kizáró okok és a rehabilitáció). 149. §. A biróság azt az egyént, aki mellékbüntetésül a törvényben meghatározott jogok gyakorlatától megfosztatott, továbbá, aki a büntető ítélet következményeként bizonyos — akár törvényben, akár rendeletben meghatározott jogokat nem gyakorolhat, kérelemre a jogok gyakorlatába visszahelyezheti, ha a szabadságvesztésbüntetés kiállásától, kir. kegyelemmel történt elengedésétől, vagy elévülésétől, valamint szabadságelvonással járó biztonsági intézkedés végrehajtásától, a pénzbüntetésnek kifizetése vagy közmunkával történt lerovása és a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése esetében pedig az ítélet jogerőre emelkedésének napjától számított öt év alatt munkás és rendes életmódot folytatott és a cselekményéből eredő, biróilag megállapított károkat tehetségéhez képest megtérítette.

Nem mondható ki a jogok gyakorlatába visszahelyezés, ha a kérelmező az első bekezdésben említett határidő alatt elkövetett szándékos bűntett miatt indított büntető eljárás folyamán fegyház- vagy fogházbüntetésre ítéltetett. Az elitélés egyéb eseteiben a biróság az eset körülményeinek méltatásával határoz afelől, hogy a jogok gyakorlatába visszahelyezés kimondható-e.

150. §. Ha a 149. §-ban meghatározott idő kétszerese, öt évet meghaladó fegyházbüntetés esetében tizenöt év, életfogytiglani fegyházbüntetés esetében pedig húsz év eltelt anélkül, hogy az elitélt ellen a határidő alatt elkövetett szándékos bűntett miatt szabadságvesztésbüntetés állapíttatott meg, a biróság kérelemre elrendelheti a büntetésnek a büntetőlajstromból leendő kitörlését.

A büntetőlajstromból történt kitörlés következménye, hogy a kérelmező a törlést elrendelő birói határozat jogerőre emelkedésétől fogva a büntetlen előéletü egyén jogait élvezi.

Dr. Finkey Ferenc javaslata: (hatodik fejezet, A rehabilitáció).

155. §. A rehabilitáció.

Ha a fegyházbüntetés vagy öt évnél hosszabb tartamú fogház és az ezek mellett alkalmazott biztonsági letartóztatás vagy dologház kitöltésétől, elévülésétől vagy királyi kegyelem útján történt elengedésétől számítva 10 év eltelt, anélkül, hogy az elitélt ellen büntető eljárást indítottak volna s ha az elitélt ez alatt az idő alatt a cselekménye által okozott kárt tehetsége szerint jóvátette, vagy jóvátenni igyekezett: a biróság az elitélt kérelmére kimondhatja, hogy az az elitéltetésnek a törvényekben vagy más rendszabályokban megállapított hátrányos jogkövetkezményei alól feloldatik, s polgári és politikai jogok és kötelességek gyakorlására nézve minden tekintetben úgy tekintendő, mintha a büntetendő cselekményt el nem követte volna.

Államfogházbüntetés, öt évnél nem hosszabb fogház, s a jelen törvény 75. és 76. §-aiban meghatározott mellékbüntetések vagy pénzbüntetés kitöltése, elévülése vagy elengedése esetén a biróság az előbbi bekezdésben megállapított feltételek mellett és az ott említett joghatállyal már öt év elteltével kimondhatja az elitélt kérelmére annak az elitéltetés jogkövetkezményei alól feloldását.

A feloldó ítélet a bűnügyi nyilvántartásba feljegyzendő.

Edvi Illés Károly javaslata: (tizenkettedik fejezet).

143. §. A biróság az elitélt kérelmére megszüntetheti a büntetést megállapító ítélet jogi következményeit, ha bizonyos idő letelt, ha az elitélt ez idő alatt munkás és rendes életmódot folytatott és a cselekménye által okozott biróilag megállapított kárt tehetségéhez képest megtérítette.

A határidő, melynek eredményes letelte után a kérelem előterjeszthető: tizenöt év, ha az elitélt öt évet meghaladó fegyházbüntetésre, — tíz év, ha rövidebb tartamú fegyházbüntetésre, — öt év, ha más büntetésre van elitélve.

E határidő a szabadságvesztésbüntetés kiállása, királyi kegyelemmel történt elengedése vagy elévülése, a szabadságvesztéssel járó biztonsági intézkedés végrehajtása, a pénzbüntetés kifizetése vagy közmunkával való lerovása, a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése esetében pedig az ítélet jogerőre emelkedése napján veszi kezdetét.

A biróság nem teljesítheti a kérelmet, ha a kérelmező

a második bekezdésben említett határidő alatt elkövetett bűntett miatt fegyház vagy fogházbüntetésre ítéltetett. Az elitélés egyéb eseteiben a biróság az eset körülményeihez képest határoz, afelől hogy a kérelem teljesíthető-e.

144. §. Az előbbi szakasz értelmében hozott kedvező birói határozat alapján azt az ítéletet, amelynek jogkövetkezményei megszüntek, az országos bűnügyi nyilvántartásból törölni kell. E törlés napjától kezdve a kérelmező a büntetlen előéletü egyén jogait élvezi.

A büntetlen előélet következményébe való visszahelyezés után a korábbi elitélésről sem a biróságnak vagy más hatóságnak, sem magánosoknak nem szabad értesítést adni.

Csak oly hatóságok kivánhatják az előző megbüntetés közlését, amelyeknek hivatása bizonyos közhivatali állások betöltése. De ezeket is értesíteni kell a büntetés jogi hatályának megszünéséről; a felvilágosítást kérő hatóság azonban köteles a vele közölt értesítést titokban tartani.

Dr. Bernolák Nándor javaslata. (Tizenkettedik fejezet. Az ítélettel elvesztett jogok visszanyerése.)

122. §. Az oly elitélttel szemben, akit a biróság öt évi vagy ennél rövidebb tartamu fogházbüntetésre vagy pénzbüntetésre ítélt, ha a büntetés teljes végrehajtásától, elévülésétől vagy királyi kegyelem útján történt elengedésétől számított tíz éven belül bűntettet nem követett el, az ítélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények megszünnek; az ily elitéltet a polgári és a politikai jogok gyakorlása tekintetében úgy kell tekinteni, mintha az illető ítéletben megállapított bűntettet nem követte volna el.

123. §. 1. A 122. §-ban említett vétségek miatt elitéltet a kir. ügyészség indítványára az eljárt biróság a büntetés teljes végrehajtásától számított öt év elteltével is feloldhatja az ítélet hátrányos jogkövetkezményei alól, ha ezalatt az idő alatt az elitélt bűntettet nem követett el, rendes életmódot folytat s a cselekményével okozott kárt tehetsége szerint jóvá tette, vagy jóvá tenni igyekezett.

2. Fegyházbüntetéssel vagy öt évnél hosszabb tartamu fogházbüntetéssel sujtott elitéltet a biróság az előbbi bekezdésben meghatározott feltételek mellett a 122. §-ban említett időponttól számított tíz év elteltével oldhatja fel az ítélet hátrányos következményei alól.

124. §. Azt az ítéletet, amelynek hátrányos jogkövetkezményei a 122. §. vagy a 123. §. szerint megszüntek, az országos bűnügyi nyilvántartásból törölni kell.

* * *

Hogy mennyire meg van a vágyódás a lelkek mélyén a rehabilitáció intézménye iránt, annak szomoruan érdekes bizonyítéka az a levélgyüjtemény, mely 1908 év óta gyűlt nálam össze, azután hogy nyilvánosságra került az engemet ért megtisztelő megbízás, törvényjavaslat készítésére a rehabilitáció tárgyában.

Egy része a leveleknek az élet egy-egy drámájával ismertet meg, ahol a tragikus fordulatot épen a rehabilitáció intézményének hiánya idézte elő, ahol a büntetett előéletnek felidézett árnya és annak törvényes alapon álló, rideg, kivételt nem ismerő következményei kegyetlenül megsemmisítették azt az erkölcsi tőkét, melyet az eset hőse a botlás után egy hosszú becsületes munkásélet alatt összegyüjtött és e csapás súlya alatt összeroppan a társadalomnak immáron egy hasznos tagja. A sok ily eset közül csak kettőt emelek ki.

1. Egy kis város társadalmi életében jelentékeny szerepet játszott T. műasztalos; mint asztalosmunkás került oda, munkájával, szorgalmával vagyont gyüjtött, egyenes gondolkozásával, jótékonyságával, a köz iránti áldozatkészségével megszerezte magának polgártársainak tiszteletét. Egy barátja B. felkéri, végrendeleti tanunak. A végrendelkező halála után megtámadják a végrendeletet és az érdekeltek egyik képviselője kikutatja, hogy T. fiatalkorában egy kisebb lopásért büntetve volt és így az 1876:XVI. t.-c. alapján nem lehet végrendeleti tanu. A biróság ez alapon érvényteleníti a végrendeletet. Az örökhagyó vagyona egészen más kezekbe jut mint ahová szánta. Az eset pedig nyilvánosságra került és T. műasztalos megsemmisítve látva hosszú évek, becsületes munkájának társadalmi eredményét, önmagával meghasonolva, rövid idő mulva öngyilkos lesz.

2. Z.-t tudatlanságában belevonják egy szédelgő vállalat alapításába és itt bűnrészességbe keveredik. Elitélik, kiállja a büntetést, nevet cserél, kimegy Amerikába, vagyont gyüjt és visszatér hazájába. Itt fényes alapítványokat tesz; tíz ember

helyett dolgozik önzetlenül szociális és emberbaráti téren és polgártársai becsülésük jeléül a törvényhatósági bizottságba választják be. A pártharcok szenvedélye kikutatja 27 év előtti multjának sebezhető helyét és e címen megsemmisítik választását, őt pedig kivégzi társadalmilag a társadalom kegyetlensége, idegszervezete nem birja el a csapást és a hasznos munkás emberből az őrültekházának lakója lesz.

És ezek csak példák az esetek sokaságából.

A levelek másik csoportja emberbarátok munkájával számol be, sajnos sikertelen kisérletekről, hogy egy jobb sorsra méltó egyént, ki egyszer büntetve volt, e multjának következményétől megmentsék. Ez esetek között fehér holló, a k. kir. ítélőtábla területén előfordult eset, ahol egy állami alkalmazottnak épen elöljárói szorgos utánjárása következtében királyi kegyelem útján engedtetett el a büntetett előélet következménye és így dacára annak, hogy kinevezése után kiderült büntetett előélete, állásában megmaradhatott. Számos ily kegyelmi kérvény adatott ugyan be, de tudomásom szerint ez volt az egyetlen eredményes és így a magyar jogéletben ez a kegyelem útján való rehabilitációnak egyetlen esete.

Harmadik csoportja a leveleknek tanácskérő. Rehabilitálás után vágyódó, kétségek között vergődő lelkek belső küzdelmeinek, hirtelen támadt reménységeinek megnyilatkozása. Megnyilatkozása lelkeknek, kik várják a rehabilitáció intézményét. Várják évek óta rettegve, hogy multjuk árnya minden erőfeszítésük dacára megsemmisíti jelenüket. Egy külföldi festő évek előtt nagy feltünést keltő képe merül fel emlékezetemben. A sötétségből, homályból kérő kezek sokasága nyúlik felfelé, majdnem beszélnek ezek a kezek vágyról a bűnbocsánat után. Egy-egy azonban már alig-alig tudja fentartani magát, majdnem látjuk, hogy veszti el energiáját és hogy hull vissza, ha nem jő bocsánat és segítség, a sötétbe...

És ezért sürgős a rehabilitáció intézménye, melyet pedig nemcsak az emberszeretet érzése indokol, de amelyet ennél még sokkal inkább követel meg önmagunk és a társadalom védelme.

A kőbányászatról és kőbányaiparról.

Dr. Pálfy Mór m. kir. főgeológus.

A közgazdaságnak, iparnak, kereskedelemnek haladásával lépést tart az ország kőbányaipara is, mert minél fejlettebbek azok, annál nagyobb szükséglet mutatkozik az építő és díszítő kőanyagokban, különösen pedig a forgalom lebonyolítására szolgáló utak készítésére és fentartására szolgáló kövekben. A kőbányaipar fejlettsége már a multban is szoros összefüggésben volt az országok kulturájának nagyságával. A legrégibb s ma is csodálatot keltő építkezéseket már az ó-egyiptomiak végezték, amelyhez az óriási méretü kődarabokat oly távolságra szállították el, hogy szállításuk technikai kivitele ma is csodálatot kelt.

Az ó-egyiptomiak után — már fejlett műizléssel — a görögök, majd pedig a rómaiak következtek, kik oly becsben tartották a szobrászati célokra vagy díszítésre szolgáló kőanyagokat, hogy azokat az azon időben ismeretes európai, ázsiai és afrikai területeken felkutatták s azoknak óriási távolságokról való elszállításától sem riadtak vissza. Igy pl. a régi Róma díszítő kövei között találunk olyanokat, amelyekről meg lehet állapítani, hogy azok Afrikából, Görögországból, Kisázsiából, Indiából, stb. származtak, sőt a díszítő anyagok között szintén szereplő nefrit valószinüleg Középázsiából került Rómába. Fehér márványuk pedig, melyből csodálatos szobraikat faragták, részint Carrara környékéről, részint Görögországból került ki.

Magyarország területén is valószinüleg a rómaiak voltak az elsők, akik kőbányákat nyitottak s azok anyagát részint építkezésekre, részint pedig — ami náluk elsőrendű szükséglet volt — útépítésekre használták fel. A rómaiak kivonulása után aligha használtak fel követ építkezésre hosszú időn át

Magyarország őslakói s csak a kereszténység terjedésekor a templomok és városok építése adhatta az okot a kőanyag felhasználására. De ezután is csak lassan terjedhetett tovább a kőanyag felhasználása, különösen a sík területeken, minek legfőbb oka a szállítási nehézségekben rejlett. Nagyobb városaink és váraink nagy részben oly területeken épültek, ahol az építőanyagok beszerzése nem okozott nagyobb gondot. Minthogy azonban az ezekhez szükséges anyag mindig csak a közel környék szükségletét fedezte időről-időre, olyan állandó iparvállalatokról, mint a minők jelenleg vannak, csak kevésről beszélhetünk. A közlekedési eszközök fejlődésével, nevezetesen a vasúti hálózat terjedésével együtt járó általános fellendülés tette a kőbányaipart is hazánkban számottevő közgazdasági tényezővé. Hogy mily fontos szerepet játszanak a kőbányák mai napság, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy évről-évre mindinkább növekszik az iparvállalatok száma. Különösen az Alföld peremén levő hegységek azok, melyek a természettől hivatva vannak, hogy az Alföldet a szükséges kőanyaggal ellássák, s tényleg azt látjuk, hogy főleg ezeken a területeken is létesültek legnagyobb iparvállalataink.

Az ilyen nagy iparvállalatok megnyitása, minthogy maga a megnyitás és berendezés tetemes költséget igényel, igen nagy körültekintéssel kell járjon, mert nem ritka eset az, hogy az iparvállalat megnyitása után jönnek arra a kellemetlen felfedezésre, hogy a kő kivánt céljának nem felel meg vagy mennyisége kevés az iparvállalat szükségletére. Igen gyakori eset az is, hogy a fejtésnek rossz területen való megkezdésével követnek el oly hibákat, amiknek helyrehozatala később tetemes költséget igényel.

Mielőtt e rövidre szabott helyen ismertetném azon kőzetfajokat, amiket hazánkban különböző célokra felhasználnak, szükségesnek tartom pár szóval összefoglalni azokat a vizsgálatokat, amelyek minden iparvállalat létesítése előtt megejtendők lennének.

Mindenekelőtt laboratóriumi kőzettani, esetleg kémiai vizsgálat szükséges azon célból, hogy a felhasználni kivánt kőzet egyáltalán alkalmas-e azokra a célokra, amikre azt értékesíteni akarják, mert a felhasználási módok szerint a kőzethez fűzött követelmények is mások és mások lesznek

Ha ezen előzetes kőzettani vizsgálat kielégítő eredményt igér, akkor a vizsgálat a geológiai vizsgálattal kapcsolatosan a helyszinén folytatandó, mert szükségesek oly megfigyelések is, miket a kőzeten kézi példányban elvégezni nem lehet, különösen nem lehet jól észlelni egy kisebb mintadarabon a kőzetnek legfontosabb tulajdonságát, a légbeliekkel szemben való viselkedését.

A kőzettani vizsgálatnak ki kell terjednie a kőzet üdeségére. Ennek eldöntésére a kőzetből átlátszó vékony csiszolatot készítünk, s azt mikroszkóp alatt rendesen 50—500-szoros nagyítás mellett vizsgáljuk, amikor megállapíthatjuk a kőzetet összetevő legkisebb ásványok minőségét és azok megtartási állapotát. Igen fontos a gyakorlatban a kőzetek törésének minősége, hasíthatósága, keménysége, tömör vagy likacsos szerkezete, ridegsége vagy szívóssága s amit már említettem a légbeliekkel szemben való viselkedése.

A gyakorlatban igen nagy fontosságot tulajdonítanak a kőzetek nyomásszilárdságának, amit úgy határoznak meg, hogy különböző nagyságú, rendszerint 3—10 cm. élhosszúságú szabályos kockát nagy nyomásnak tesznek ki s nyomást a kocka széttöréséig fokozzák. Az elért maximális értékből számítják azután ki az egy négyzetcentiméter területre eső nyomási szilárdságot. E kisérletet száraz és nedves, majd 25-szöri fagyasztásnak kitett kockákon szokták végezni. Az ily módon nyert adatok mindenesetre némi támpontul szolgálhatnak a kőzetek elbirálásánál, de egymaguk alig nyujtanak kellő felvilágosítást a kőzetek használhatóságára. A kőzeteknek a légbeliekkel szemben való viselkedését legjobban künn a természetben dönthetjük el, ahol mindig találunk oly darabokat, amelyek éveken, esetleg évszázadokon keresztül ki voltak téve az idő viszontagságainak. Ha az ily darabokon azt látjuk, hogy azoknak sarkai nincsenek lemállva és mállási kérgük csekély, akkor azokról tudhatjuk, hogy felhasználás esetén is az idő viszontagságainak belátható időn át ellenállanak.

Útburkoló köveknek csak olyanok használhatók fel, amelyeknek bizonyos rugalmasságuk, szívósságuk van, mert csak az ilyen kockák élei és sarkai tudnak a koptatásnak hosszabb ideig ellenállni. Ez a tulajdonsága a kőzeteknek azonban teljesen független a nyomásszilárdságtól s annak

mértéke a szívósságra semmi útbaigazítást nem ad. Igy pl. a mesterségesen előállított keramitkockák nyomásszilárdsága felülmulja sok természetes kő szilárdságát, de szívóssága nincsen s ezért csakis könnyebb forgalmú utak burkolására használható fel. A nyomásszilárdság meghatározása a monumentális építkezésekhez használt kőzeteknél fontos, hogy azok a rajtuk levő nagy súly alatt nehogy összetörjenek. A nyomásszilárdság meghatározásának az útkavicsoló anyagnál akkor van fontossága, ha az utat gőzhengerrel hengerelik, hogy ily esetben a kavicsdarabok a henger súlya alatt szét ne zúzódjanak. A gyakorlatban ugyanis gyakran találkozunk oly kőzetekkel, pl. mészkövekkel, amelyek könnyebb forgalmú utak kavicsolására elég jól beválnak, de a gőzhenger súlyát nem birják el.

A kőzetek szívósságának meghatározására semmi mértékünk sincsen s azt csak a kőzetre való kalapácsütéssel állapíthatjuk meg. A geológus, aki a hónapokig tartó külszini munka alatt folyton használja kalapácsát, oly gyakorlatot szerez karjában, hogy a kőzetekre való egyszerű ráütéssel már igen finom különbségeket is fel tud ismerni e különböző kőzetek szívóssága között.

A helyszini geológiai vizsgálat alkalmával állapítjuk meg a gazdaságosan kifejthető kőzetnek a mennyiségét, települési és előfordulási körülményeit. Megállapítandó a lefejtésre szolgáló területen a sziklafalnak átlagos és elérhető legnagyobb magassága, a használható anyag felett levő használhatatlan fedőanyagnak minősége és mennyisége, mert csak ezek szolgáltathatnak adatokat az üzem nagyságának berendezésére és az üzemi költségekre. A kőzet előfordulási viszonyai, annak tömeges vagy rétegzett kiképződése, a rétegek dülése szabják meg a kőzet feltárási helyét, aminek megválasztásánál még vigyázni kell arra is, hogy közelében a törmelék raktározására elegendő hely álljon rendelkezésre.

A kőzetek minősége és a cél, amire a kőzetet használni szándékoznak, határozzák meg annak fejtési módját. Közönséges építőköveknek, útalapozási és kavicsolási kőnek megoldása robbantószerekkel eszközölhető, míg faragott kövek s hacsak lehet, útburkoló kockák készítésére használandó kőzetet is ékeléssel, réseléssel, illetve fűrészeléssel fejtik ki, mert a robbantó szerek annyira összehasogatnák a kőzetet, hogy

abból nagyobb darabot nyerni nem lehetne. Ezért ezen célokra inkább csakis az olyan kőzetek felelnek meg, amelyek rétegzettek vagy — pl. az erupciós kőzeteknél — táblákra vannak elválva. Nagyobb iparvállalataink, amelyek nem faragott követ készítenek, ma már fúrógépeket használnak s tömegtermelésnél több fúró-lyukat egyszerre robbantanak fel villanyszikrával.

Hazánkban főleg az alábbi célokra használják fel a különböző kőzeteket:

Építkezési anyagul ma már jóformán csak alapozásokra és faragott kövek készítésére használnak fel kőanyagot, mert az épületépítkezéseknél a tégla jóformán kiszorította a követ. Alapozási célra minden kőzetfajta felhasználható, amelynek megvan a kellő szilárdsága. A főkövetelmény csupán az, hogy a használt kő ne legyen tulságosan higroszkópos.

Faragott kövek készítésére általában a kissé puhább, porózusabb anyagot szokták felhasználni. Ilyenek bizonyos andezitfajták, homokkövek és mészkövek. Főkövetelményük rendszerint az, hogy elég szilárdságuk legyen és a légbeliekneknek ellenálljanak. A faragott kövek közül azokat, amelyek nagyobb koptatásnak vannak kitéve, pl. lépcsőfokok vagy amelyeket monumentális építésekhez alkalmaznak, a keményebb és tömörebb kőzetekből készítik. Lépcsőfokokra pl. igen kedveltek a keményebb mészkövek, mint pl. a Budapesten általánosan használt karszti mészkő, valamint az édesvízi mészköveknek kemény és tömörebb fajtái. Monumentális építkezésekhez igen gyakran alkalmazzák a gránitot, amelyet túlnyomó részben Ausztriából, Mauthausen környékéről hoznak be még ma is hazánkba.

Különösen nagyfontosságú a nagyobb hidak pilléreihez használandó anyagnak a megválasztása. Ezen célra főleg gránitot, andezitet, homokkövet és kemény, lehetőleg tömör édesvízi mészkövet használnak. Főkövetelmény az e célra használt kőzeteknél a megfelelő nyomásszilárdság, a légbeliekkel, különösen a faggyal szemben való nagy ellenállás.

A legnagyobb kőmennyiséget hazánkban útburkolási és útépítési anyagnak használják fel.

Utburkoló kockakövek készítésére hazánkban majdnem kizárólag az andezitek különböző fajtáit és a bazaltot használják. (Az általánosan gránit néven ismeretes kissebesi kőzet

tulajdonképen nem gránit, hanem kvarcot tartalmazó kevés alapanyagú andezitfajta, az ú. n. dacit.)

Míg a járdakövek készítésére még a puhább andezitfajták is előnyösen használhatók, addig az úttestek burkolására mindenféle jobb tulajdonsága miatt a bazalt napról-napra jobban kiszorítja az andeziteket, sőt még a mauthauseni gránitot is, amelyet pedig nem is oly régen Budapest nagyobb forgalmú utcáinak burkolására igen gyakran használtak.

Kockakövek készítésére csak az a kőzet használható fel, amely egyenes lapokkal törik s könnyen széthasítható megfelelő nagyságú darabokra. Ezzel a tulajdonsággal a táblásan elvált erupciós kőzetek birnak s különösen gyakori az ily táblás szerkezet a bazaltoknál. A kockakövek készítésére használandó anyagtól az üdeségen és a légbelieknek való ellenálláson kívül főleg bizonyos rugalmasságot, szivósságot követelünk még meg. Nem tévesztendő össze — ismétlem — a kőzetek szivóssága azoknak nyomásszilárdságával, amely utóbbinak mértéke szerint szokták — még pedig indokolatlanul — gyakran ma is ezek használhatóságát elbirálni.

Utkavicsoló anyagoknak a különböző erupciós kőzeteket, főleg bazaltot, a különböző fajta andeziteket. dioritot, valamint mészköveket és meszes homokköveket szoktak leginkább használni. Az üdeségen és a légbelieknek való ellenálláson kívül ezeknél is igen nagy szerepet játszik a kőzetek szivóssága. Nagyobb forgalmú utakra a bazalt- és andezitkavics a legalkalmasabb. A mészkövek, különösen ha ezek kissé márgásak és a meszes homokkövek kisebb forgalmú utakra, különösen az ország csapadékosabb helyein, igen alkalmas anyagot szolgáltatnak. Oly területeken azonban, ahol kevés a csapadék, a mészkövek nem kötnek, hanem könnyen szétporlanak s ezáltal belőlük igen sok por képződik; az utak pedig gyakori igazításra szorulnak.

Vasúti kavicsnál az üdeségen és a légbelieknek való ellenálláson kívül a kőzet keménysége a főkövetelmény. Emellett azonban nem szabad higroszkóposnak sem lenni. Régebben erre a célra folyókavicsot használtak, de újabban — különösen a főbb vonalakon — már áttértek a zúzott kavicsra, mert a folyókavicsnak sima, legömbölyödött felületei a talpfákat nem tartják elég szilárdan és a sinek a nagy ráz-

kódás alatt könnyebben megcsúszhatnak rajta, mint a szögletes zúzott kavicson.

Vízépítési célokra, illetve folyószabályozásokhoz rengeteg kőanyagot használnak fel hazánkban. Az erre a célra használatos kőzeteket két osztályba sorozzuk. Az I. osztályba azok a kőzetek tartoznak, amelyek teljesen üdék, a légbeliek hatásának, valamint a jégnek és hullámverésnek ellenállanak. Az ezen osztályba sorozott kövek a gránitok, gnájszok, andezitek, dioritok, riolitok, homokkövek, tengeri és édesvízi eredetü mészkövek közül kerülnek ki. Ezek a kőzetek szolgálnak a partbiztosítások, kőhányások, párhuzamművek, keresztgátak burkolására, illetve beborítására, míg a II. osztályú kövek, amelyek ezen művek magját képezik, már kevésbbé súlyos és lazább kőzetekből állhatnak, de annyira lazáknak nem szabad lenniök, hogy a vízben szétázzanak, mert ez a vízimű megrogyását vonná maga után. Minthogy e kőzeteket általában a víz alá építik be, ezeknél a fagyállóság nem feltétlen követelmény. II-od osztályú kő gyanánt igen nagy mennyiségbe használják az erupciós kőzetek tufáit és brecciáit, lazább mészköveket, homokköveket stb.

Az épületek fedésére szolgáló *agyagpala* szintén előfordul hazánkban. Legismertebb ezen előfordulások között a Pozsony környékén levő máriavölgyi, valamint Eger környékén a kisgyőri és tárkányi fedőpalabányák, amelyekben azonban csak kevés mennyiséget állítanak elő, úgy, hogy még ma is sok fedőpalát hoznak be az országba. Az angol fedőpalával egyenértékű fordul elő a Zalatna melletti Ompolygyepű (Preszáka) határában is, amelyet azonban még nem dolgoznak fel.

Igen nagy horderejű a mészköveknek és márgáknak *mészégetésre és cementgyártásra* való felhasználása.

Mészégetésre csak azok a tömör mészkövek használhatók fel, amelyek szénsavasmész-tartalma a 96—97%-on felül van. Vannak fehér vagy alig szürkeszínű mészkövek, amelyek a laikus előtt igen alkalmasaknak látszanak mészégetésre, holott ezek között igen gyakori a magnézia-tartalmú dolomitos mészkő is, amelyet pedig — ha szénsavas magnéziatartalma 3—5%-nál nagyobb — nem ajánlatos felhasználni, mert az ilyen mészkövek jó óltott meszet nem adnak. A csekélyebb magnézia-tartalmat a mészkövekben csak kémiai elemzéssel lehet kimutatni, míg a sok magnéziát tartalmazó

mészköveket arról is fel lehet ismerni, hogy azok könnyen széttörnek és szétmállanak apró szögletes darabokra. A legjobb égetett meszet épen azokból a bitumenes anyagoktól nagyon sötétre, majdnem feketére festett mészkövekből lehet égetni, amelyek a laikus előtt e célra egészen használhatatlannak látszanak. Hátrányosnak tartják a mészégetésre használt mészköveknél, ha azok sűrűn át vannak járva vastagabb kalciterekkel, mert a kalcit — a kristályos mészkő — magasabb hőfoknál ég ki, mint a közönséges tömör mészkő s így az égetésnél vagy a kalcitereket nem égetik ki, vagy ha igen, akkor a meszet égetik túl. A legtisztább égetett mész előállítására a magnéziát nem tartalmazó fehér kristályos-szemcsés mészkövek szolgálhatnának, de ezeket a gyakorlatban felhasználni nem lehet, mert égetés után porrá hullnak szét.

Cementgyártásra a sok oldható kovasavat tartalmazó márgák szolgálnak. Ezek a rendesen sárgás vagy szürkeszínű kőzetek részint meglehetősen lágy, agyagszerű kőzetek, mint pl. a beocsini, részint azonban kőkemények, mint a lábatlani, nyergesújfalui stb. Ezeknek kémiai összetételük olyan kell legyen, hogy egyszerű kibevítéssel cementet szolgáltassanak, az ú. n. románcementet. A portlandcement gyártására részint ezek a márgák, részint pedig mészkőnek és agyagnak a keveréke szolgálnak. Minthogy a portlandcementnél a mésznek és kovasavnak aránya szorosabban meg van határozva, mint a románcementnél, azért a márgákban esetleg kisebb mennyiségben levő részt pontosan ki kell egyenlítsék arra az arányra, amellyel a legjobb cementet lehet előállítani. Az újabb gyárak főleg a mészégetésre alkalmas mészkő és agyag keverékét használják a portlandcement gyártására.

Vannak egyes erupciós eredetü tufák, amelyek nagy mennyiségű oldható kovasavat tartalmaznak, pl. némely andezit, dacit és bazalttufák, ezek szolgáltatják a trasszcementet, amelyet főleg vízalatti építkezésekhez használnak.

Az utóbbi időben mind nagyobb fontosságot nyer az építkezéseknél és a műtrágyagyártásnál a *gipsz*, melyet hazánkban leginkább Kolozs és Torda-Aranyos megyékben bányásznak, ahol 15—20 m. vastag rétegekben is van az eocén és mediterrán képződmények közé települve.

Díszítő köveinkről kell még befejezésül pár szót szólanom. Egyes ritkább kőzetfajokon kívül főleg a gránitokat,

dioritokat, sziéniteket és a különböző márványokat használják fel díszítőkövek készítésére. Ilyen anyagokkal — sajnos — a márványokat leszámítva alig rendelkezünk, mert az eddig ismeretes más fajta köveink csiszolásra vagy nem alkalmasak, vagy ha felhasználhatók elő is fordulnak, azok hegységeink belsejében mindenféle szállítási úttól el vannak zárva. Itt-ott történtek már kisérletek pl. gránitjainknak, andezitjeinknek csiszolására is, de ezek nem jártak kellő sikerrel. Díszítőköveink közül egyedül csak márványbányáinkat említhetem fel, amelyek olyanok, hogy okszerű vezetés és kellő támogatás mellett a hazai szükségletünket fedezni tudnák, jelenlegi állapotukban azonban alig csökkentik a külföldi behozatalt. Bár az ország hegységeiben a mészkövek rendkívül el vannak terjedve és közöttük a márványnak felhasználható igen gyakori, mégis aránylag kevés területtel rendelkezünk, amely bányanyitásra alkalmas volna. Márványbányászatunknak nagy hátrányára van ugyanis az, hogy alig van hegységünk, amely eredeti településéből meg ne lenne zavarva. Legtöbb hegységünket az idők folyamán hatalmas gyűrődések, vetődések, megtolások zavarták meg, amik a kőzeteket annyira összezúzták, hogy azok nemcsak a föld felszinéhez közel, hanem mélyebben is össze vannak repedezve s belőlük nagyobb tömböke kifejteni alig lehet. A geológusnak tehát az ilyen területek vizsgálatánál arra is tekintettel kell lenni, hogy vajjon a kőzeteken észlelhető repedések a külszini mállástól származnak-e, vagy a hegymozgások eredményei? Az első esetben kilátás van arra, hogy bizonyos mélységre hatolva, ép tömbökben nyerhetik a kőzetet, míg az utóbbi esetben a kőzet a mélységben is össze lesz repedezve.

Világos szürke és fehér szemcsés márványokat jelenleg csak a Bibel-féle gyár dolgoz fel nagyobb mennyiségben, amelyhez az anyagot a ruszkiczai bányából nyeri. Az itt készült fehér és szürke márvány a külföldi hasonló márványokkal bizvást felveheti a versenyt. Igen szép fehér márványt készítettek a hunyadmegyei Bukován is, sajnos e gyár jelenleg nincsen üzemben. A carraraival egyértékű fehér szobormárvány Csíkmegyében Gyergyószentmiklós környékén fordul elő, de ezideig nem sikerült ott még oly területet feltárni, amelyen iparteleppet lehetett volna létesíteni.

Nagyobb készlet áll rendelkezésre a tarka márványok-

ból, amelyek Siklós-Gyüd környékén, Kapriórán, Piszkén, Menyházán és Vaskoh környékén fordulnak elő. Sajnos, hogy közülök a két első tudomásom szerint jelenleg szünetel, pedig mindkét helyen igen szép színű márványfajokat találtak. Példa erre pl. a m. kir. Földtani Intézet palotájánál használt siklósi és gyüdi márvány. A tarka márványok között nagy jövője lehet a Vaskoh környékén előforduló szebbnél-szebb tarka mészköveknek, amelyeket először az országház építéséhez tártak fel. Utána azonban az üzem hosszú ideig szünetelt, de a legújabb időben igen nagy erővel és szakszerű vezetés mellett ismét hozzákezdettek a márvány fejtéséhez és feldolgozásához. Pár nap előtt volt épen alkalmam Lóczy igazgató úr Őméltóságával megtekinteni a vaskohi gyár gazdag anyagát s akkor muzeumunk számára mintegy 20 fajta szebbnél-szebb márványlemezt választottunk ki. Kár, hogy e gyönyörű anyag, amely szépségre és jóságra versenyez a külföldi tarkamárványok bármelyikével, ezideig még nem érkezett meg s így muzeumunkban jelenleg csak kisebb darabokat és kevesebb változatot mutathatunk be. Nagyon kivánatos lenne, ha összes magyar márványainkat hasonló nagy táblákban összegyüjthetnők és bemutathatnók muzeumunk keretében, de — sajnos — muzeumunk szűk volta annak felállítását nem engedné meg, pedig a magyar ipar pártolását csakis úgy mozdíthatjuk elő, nemcsak a márványbányászatot illetőleg, hanem másokban is, ha alkalmas helyen be tudjuk mutatni, hogy országunk miféle kincsekkel rendelkezik.

A bányászkodás közérdekű részeiről.

Dr. Papp Károly, m. kir. osztálygeológus előadása.

Mélyen tisztelt Uraim!

A geológus feladata a bányászkodásban az előkészítés: útmutatás a föld mélyében rejlő ásványok feltárására.

Sokan lekcsinylik a geológus szerepét a kutatásokban, mondván, hogy a legnagyobb bányákat nem geológusok fedezték fel, hanem véletlenül bukkantak ezekre.

Való igaz, hogy a világ legtöbb bányáját véletlenül fedezték föl. Így például Dél-Afrika gyémánt mezőire 1847-ben kavicsokkal játszadozó gyermekek útján bukkantak. Selmeczbánya két gyíknak köszönheti érces telérei feltalálását s a város ma is kegyelettel őrzi címerében a két gyíkot. Körmöczbánya érceinek fölfedezését egy császármadár bögyében talált aranyszemek segítették elő. A hunyadmegyei Nagyág tellúr-arany érceire 1744-ben egy oláh pásztor hívta fel az idősb ***Born Ignác*** figyelmét. Az oláh pásztor ugyanis lángot látott a Szekeremb hegyén kitörni. A hírneves mineralógus édes atyja, mint csertési bányatulajdonos, elég vállalkozó volt, hogy e nem épen szakszerű útmutatás után induljon és fölfedezte Nagyág ólomszürke érceit, amelyekből másfélszázad alatt 62 millió korona értékű aranyat és ezüstöt termeltek.

A véletlen után az érckeresők következtek, akik behunyt szemmel és mogyorófavesszővel indultak a kincsek után. A középkori varázsvessző a legújabb korban ismét feltámadt, azzal a különbséggel, hogy a mogyorófapálcából fűzfavessző lett. Megrokkant férfiak és hisztériás asszonyok egyéb szórakozás híján ma is fűzfavesszővel keresik a vizet és a kincseket.

Őszintén bevallom, hogy én még egyetlenegy bányát sem láttam, amelyet varázsvesszővel fedeztek volna fel. Ellenben mindannyian tudjuk, hogy hazánk első artézi kútját

Zsigmondy Vilmos bányamérnök teljesen geológiai tapasztalatai alapján fúrta s ma már több mint ötezer artézi kút ontja a pompás vizet hazánk népeinek. A *Földtani Közlöny* 1873-ik évfolyama rögzíti meg a lángeszű bányamérnök első emlékiratát az Alföldön fúrandó artézi kút tárgyában.

Még magam is emlékszem arra, hogy a tatabányai szénbányák helye puszta homoksivatag volt. Öreg szaktársunk: ***Telegdi Roth Lajos*** ezelőtt 18 évvel jelölte ki itt az első fúrás helyét ***Királdi Herz Zsigmond***nak s ez a fúrás 116 méter mélyben 6 méter vastag széntelepet ütött meg. Az V. számú fúrás 156 mélységben már 15 méter vastag széntelepet talált s ma Tatabánya hazánk egyik leggazdagabb szénbányája, amelynek barnaszén készletét maga a *Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat* 200 millió tonnára becsüli. Az alig 15 éves szénbánya már eddig is milliókat hajtott a részvényeseknek; s a geológus jutalma mindezért: talán majd egy mellszobor valamikor a sírjára.

Mindannyian tudjuk, hogy az erdélyi gázkutak megfúrása ***Mály Sándor*** m. kir. pénzügyminiszteri tanácsos és ***Lóczy Lajos*** m. kir. földtani intézeti igazgató céltudatos kutatása alapján történt s ez a szemünk előtt lejátszódó feltárás mindennél jobban bizonyítja a geológia diadalát.

Pillantsunk ezek után bele a bányászkodás birodalmába.

Titokzatos világba lépünk: a Föld mélyének rejtelmes labirintusaiba; oda, ahol az arany, ezüst, vas és a kőszén terem. Bár veszedelmes, de mégis csábítóan szép ez a világ. Régi tapasztalat, hogy a bányászatnak valami ellenállhatatlan ereje van. Miként aki a tengerparton nevelkedett, egész életében vágyakozik vissza az oceánok tájékára, épúgy a bányavidéken felnőtt ember sem bír többé szabadulni a földalatti világtól. Mert a bányászember csak úgy vonzódik a bányához, mint a gazda a földjéhez, mint a tengerész a hajójához. A bányászat és a kohászat kezdettől fogva nagy szerepet játszik az emberiség történetében. Azalatt a százezer esztendő alatt, amíg a ruhátlanul csatangoló emberből a Föld ura lett, egyenesen a bányászat termékei adták meg az eszközt szelleme találmányainak az értékesítésére. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy a történelem előtti időket a *kő, réz, bronz* és *vas*

korszakai szerint osztályozzuk, amely korszakok egyuttal az emberi szellem fejlődésének a fokozatait is jelentik.

Napjainkban a földkerekség egy évi bányatermékeinek értékét 25 milliárd koronára becsülik s ennek a rengeteg anyagnak kibányászásával és kohósításával nem kevesebb, mint 5 millió ember foglalkozik. A Kárpátok hegykoszorújának mélységéből 1911-ben hazánk 193.121,076 K pénzértékű anyagot termelt 534 bányamérnök, 2192 bányaaltiszt és 81,863 bányamunkás verejtékes munkájával. Csak nemrég olvashattuk, hogy **Fellner Frigyes**, a Magyar Agrár- és Járadékbank igazgatója a magyar bányák és kohók tőkeértékét 2,223.185,592 koronára becsülte, amely ugyan jóval kevesebb, mint az osztrák bányászatnak 5,629.888,920 K-t kitevő tőkeértéke, de mégis tekintélyes összeg Magyarország 41 milliárdnyi nemzeti vagyonában.

Amidőn *bányászatról* beszélünk, csak az ú. n. *fentartott ásványok termeléséről* szólunk. Mert bár a kőbányák, gipszbányák is a hegységekben vannak, de mint a földbirtokos tulajdonai, nem esnek a bányatörvények alá. Az 1854. évi május 23-án kelt osztrák bányatörvény, amely, sajnos, hazánkban még ma is érvényes, a fentartott ásványokról a következőket mondja:

«A bányajog alá tartoznak mindazon ásványok, amelyek fém-, kén-, timsó-, gálic- vagy konyhasó tartalmuk miatt használhatók, továbbá a gálicvíz, rajzla és földszurkok, végre mindennemű kőszén és barnaszén.»

Azonban az 1861. évi országbirói értekezlet Magyarországon a szenet kirekesztette a szabad ásványok köréből s így a szorosan vett Magyarországon a kőszén a földbirtok tartozéka. Ellenben Erdélyben, a volt katonai határőrvidéken, a régi Zaránd vármegyében, tehát az aradmegyei nagyhalmágyi járásban és Horvátországban a kőszenet is zártkutatmányokkal kell lefoglalni.

A kősóbányászat pedig már a legrégibb törvényeink szerint is állami monopólium s legújabban az 1911. évi VI. t.-c. szerint az ásványolaj (kőolaj, petróleum, nafta), a földi kátrány, földi viasz (ozokerit) s végül a természetes, égethető földigázok szintén az állami monopólium alá esnek.

A felsorolt monopóliumszerű anyagokat kivéve, a fentartott ásványokat hazánkban bárki lefoglalhatja. Ez a lefog-

lalás igen egyszerű dolog. Nem kell hozzá más, mint egy bányász-kompassz és egy mérőszalag. A bányászok iránytűje, megmágnesezett acéltű vagy acélléc, amely finom csapon szabadon lengve, a mágneses meridián irányába helyezkedik. A tű északi vége a csillagászati meridiántól kissé eltér, így Budapesten 8 fokkal nyugat felé; ezt a kis eltérést a bányatérképeken mindig jelzik.

A delejtű üveggel lefödött kerek dobozvan van és körére kétféle számozás van írva, nevezetesen 1—360 fok és 1—24 óra. A bányászok régidők óta az órás beosztást használják, 1 óra megfelel 15 foknak. A kompaszban azonkívül hajlásmérő (klinométer) is van, amely egyszerű inga, s vele a hegy lejtőjét, vagy a rétegek dűlésszögét mérhetjük.

Foglaljunk le ezek után egy érces vidéket. Mondjuk hogy az Erdélyi Érchegységben egy érceskibúvást találok a karácsi határban. Kikeresem a legközelebbi 2 árok találkozását s itt mint fixponton megállok. Kezembe veszem a kompaszt s annak északi jelzésű végét, amely párhuzamos a kompasz szélével, arra irányítom, ahol az érckibúvást láttam. Embereimet a mérőszalaggal fölállítom a kívánt irányban, s a kompasz egyik szélén a fejükön át nézek az érckibúvásig. A mágnestű északi vége mondjuk megáll a 21^h 5^0 jelzésű ponton. Ezután a mérőszalaggal lemérem a távolságot a patakárok találkozás és az érckibúvás között, mondjuk, hogy ez 230 méter. Ezzel egy zártkutatmányt már meg is állapítottam. Megírom ezek után a kérvényt az abrudbányai bányabiztosságnak: kutatási engedélyért a kőrösbányai járás egész területére, s egyben zártkutatmányt jelentek be. Kutatásom feltáró pontját Karács község határában, ezen meg ezen patak találkozásától 21^h 5^0 irányban 230 méternyire tervezem, ugyanitt szándékozom a jelzőtáblát is felállítani. Egyben utalványozom a 2 K-t a kutatási engedélyért és 8 korona illetéket az egy zártkutatmányért. A bányabiztosság pár nap mulva értesít, hogy bejelentésemet elfogadta. Ezzel az érckibúvás az enyém olyan körszerű területen, amelynek sugara 224 bécsi öl, vagyis 425 méter. Három nappal azután, amint a bányahatóság elismervénye a kutatóhoz eljutott, ez köteles a szabadkutatás helyét a földszínén kutatási jeggyel megjelölni. A kutatási jegy minden felállítása azon politikai járási hatóságnak (szolgabirói hivatal, kerület),

amelynek kerületében a kutatási tér fekszik, bejelentendő s ezek által közhírré teendő.

A bányakutatók százával foglalják le ilyen módon hegységeinkben a köröket. Az első kört többnyire a helyszinén veszik fel, de a többit már csak papiroson, körzővel rakják fel. Sőt ismerek olyan bányakutatót is, aki a köröket inggombjával rajzolgatja, mert az 1 : 75,000 mértékű katonai térképen a 425 méter sugárú kör egy közepes inggomb nagyságot ér el.

A zártkutatmányok száma hazánkban 1911-ben 94,418 volt. Ebből több mint fele Erdélyre, a zalatnai bányakapitányság területére esik. Maga a kincstár 1910-ben az erdélyi Mezőségen a földigázra 30,000 zártkutatmányt jelentett be, ami azonban az 1911. évi VI. t.-c. szentesítése óta teljesen fölöslegessé vált, akár földigázt, akár petroleumot, akár kálisót találnak is ott.

A zártkutatmány jelentősége abban van, hogy a *lefoglalt területen a kutató igényt nyer 4 egyszerű vájnamérték adományozására.* A sík bányamérték 45,116 négyszögméter terület, amely a Föld belsejéig megilleti a tulajdonost, kivéve a verespataki bányavidéket, ahol régente csak 38 méter sugárhoszszaságú gömböket adományoztak aranyra.

Az 1911. évben hazánkban összesen 1071 km^2 terület volt adományozásilag lefoglalva, amelyből 130 km^2 a kincstáré, a többi terület pedig 1131 bányatulajdonos között oszlik meg. A legtöbb adományozott telek Erdélyben, vagyis a zalatnai bányakapitányság területén van; azután Horvát-Szlavonország, vagyis a zágrábi bányakapitányság következik, a 3-ik a budapesti, a 4-ik az oraviczabányai, az 5-ik a szepesiglói, a 6-ik a beszterczebányai és a 7-ik a nagybányai bányakapitányság területén van a csökkenő sorrendben.

Ezek előrebocsátása után tekintsünk a fémek és ércek birodalmába.

A) Fémek és ércek.

Fémeknek a megolvasztható, nyujtható s egymással keverhető testeket mondjuk; színük fehér, szürke, sárga vagy vörös s mindannyiuknak fémfényük van. A fémeket vagy termés állapotban, vagy mint oxigén-, kén-, tellur-, antimon-, arzén- stb.

vegyületeket találjuk. *Ércnek* a mineralógus az olyan ásványt nevezi, amelyben valami nehéz fém van. A bányász ellenben csak akkor nevezi ércnek a fémes ásványt, ha ez nagy tömegben van s tonnaszámra fejthető. Amilyen fémet olvasznak belőle, olyan nevet kap az érc is; beszélhetünk tehát arany-, ezüst-, réz-, ólom-, stb., és vasércekről.

1. Az arany ércei általában igen ritkák, s legújabb időkig az aranyat ércesedve csakis hazánkban, a hunyadmegyei Nagyágon találták. Ameddig az oláh kanász az igénytelen, ólomszürke érceket itt meg nem találta, azt hitték, hogy a fémek királya megveti a kénnel, oxigénnel és egyéb elemekkel való egyesülést. Ekkor azonban kiderült, hogy az aranynak is van legyőzője s ezt az elemet 1798-ban Földünk latin nevéről *tellur*-nak nevezték el. Újabban azután Ausztráliában is megtalálták az aranytellurid érceket s ezekből ***Scheidel*** sydneyi konzulunk a m. k. földtani intézetnek igen szép példányokat ajándékozott. Az *arany* általában termés állapotban, szabadon található, részben eredeti helyén mint bánya arany, részben másodlagos helyen, árterek kavicsos üledékeiben mint kimosható arany. *A fémek királya* az összes 80 elem között a legnyujthatóbb s nemes tulajdonságainál fogva minden időkben a legkapósabb fém volt. Egy liter öntött arany 19 kilogramm 32 grammot nyom, tehát csaknem hússzor nehezebb a víznél. Minthogy közvetlenül sem a kénnel, sem az oxigénnel nem egyesül, azért nemes tulajdonságait évezredekig, s termőhelyétől ezer meg ezer kilométernyire a legkisebb szemecskéjében is megtartja. Nem csoda tehát, hogy valamikor az aranybányászat volt a világkereskedelem mozgatója. Igy a föniciaiak nemcsak a Balkánon, hanem Dáciában is bányászkodtak. A föniciaiak ősi útjait a görögök is szorgalmasan járták. A thasosi tetradrachmákat a hunyadmegyei Sebeshelyen és a háromszéki Gelenczén százával találták. Maguk a dákok is ilyen görög pénzeket utánoztak első vereteikkel. Erdély őslakóit, a dákokat a rómaiak győzték le, s ***Trajanus*** császár a ***Decebál*** dák királlyal vívott véres csaták után a dákokat leigázva, megalapította a római provinciát, s a dákoktól töménytelen aranyat harácsolt össze. Krisztus után 105-től 265-ig birtokolták a rómaiak Dáciát, s ez idő alatt a történetírók szerint hetenként 2 mázsa 10 font aranyat bányásztak. Ilyen számítással 160 év alatt a rómaiak csaknem

10,000 métermázsa arannyal szegényítették meg az Erdélyí Érchegységet. A római bányászatról a vulkoji Korábia és a verespataki Csetátye-Kirnik nagyszerű bevágásai tanuskodnak. Az *erdélyi aranytermő vidék Hunyad és Alsó-Fehér vármegyék határos részein* Aranyosbánya, Zalatna, Nagyág és Karács között terül el. Hogy ez az 1000 négyszögkilométert meghaladó terület a rómaiak után is gazdag volt aranyban, azt a régi magyar följegyzésekből tudjuk. Sajnos, hogy a leggazdagabb telérek ma már le vannak fejtve, s csak a mélység felé van még tér a bányászkodásra. A mélységbeli aknaművelésekre azonban milliók kellenének, amit pedig ez idő szerint sem az állam, sem a vállalatok nem hajlandók áldozni.

Az egyetlen szinvonalon álló aranybánya a Rudai 12 Apostolról nevezett Bányatársulat Brádon, amely vállalat német tőkével alakult és 47 kilométer hosszaságot kitevő tárnarendszerével a mult évben 20 métermázsa nyers aranyat termelt. A német bányatársulat több mint felét termeli hazánk aranyának. Ugyanis Magyarország mult évi összes aranytermelése 32 métermázsa volt 11 millió korona értékben.

Az Erdélyi Érchegység termésaranya sok ezüstöt tartalmaz s ezért zöldesfehérbe játszik a színe. Igy Verespatak vidékén átlag 16½ karátos a termésarany, azaz 68% aranyat és 32% ezüstöt tartalmaz. Ruda vidékén 75% az átlagos aranytartalom. Hazánk legfinomabb aranya Zalatna mellett Facebáján terem, ahol 23½ karátos, azaz 98%-os aranyat is bányásznak. Az ilyen arany sötétsárga színű.

A másik gazdag aranybányavidékünk a Vihorlát Gutin andezit hegyeiben Nagybánya és Kapnikbánya között van. Itt csak a XIII. század óta bányászkodnak, de már is temérdek aranyat és ezüstöt nyert innét a kincstár. Egyedül a keresztheyi bányából ezer millió korona értékű aranyat termeltek eddigelé. A Keresztheyy alatt levő Csóra-telér északról délre csap és 75°-kal nyugat felé dűl; eddigelé 400 m. mélységig tárták fel. Nagybánya vidékének gazdag teléreit a borpataki, veresvízi és keresztheyi bányákban művelik. Egyedül Veresvíz alatt 12 főtelér húzódik a mélységbe; vastagságuk 3—4 méter, itt-ott azonban 10 méternyire is kiszélesedik. Ezen vidék gazdagságát legjobban mutatja az a tény, hogy még a kincstár is mintegy fél millió korona nyereséggel zárja le a nagybányai aranybányák évi mérlegét.

Bár aranyban hazánk Európa leggazdagabb országa, az amerikai, délafrikai és ausztráliai aranymezők mellett mégis eltörpül a mi aranybányászatunk is. Ugyanis hazánk 32 métermázsa évi aranya a világ 7037 métermázsát kitevő aranytermelésének alig fél százaléka. Az első aranytermelő világrész jelenleg Dél-Afrika, a második Észak-Amerika s a harmadik Ausztrália. Bámulatos, hogy a kaliforniai és afrikai aranymezők felfedezése alig hatott valamit az arany értékére. Igy a 24 karátos színarany ára 1800-ban kilogrammonként 3337 K volt és ma 3311 K.

Az arannyal ellentétben az *ezüst* ára folytonosan csökken; jelenleg egy kilogramm ezüst ára csak 96 K. Ugyanígy csökken a *réz* ára is, amelynek métermázsáját a londoni fémpiacon ma alig 180 K-val fizetik; az *ólom* ára métermázsánként 50 K körül van. A csökkenés okát abban kereshetjük, hogy az Egyesült-Államok, Mexikó és Ausztrália az utóbbi évtizedekben rengeteg mennyiségű ezüstöt, rezet és ólmot termelt.

Az északamerikai Felső-tó körül vannak a világ legmélyebb bányái, amelyekből főkép rezet termelnek. A Calumet és Hekla 1493 m. mélységű; a Red-Jacket bányába 1500 m. mélységű függélyes akna visz le; míg a Tamarak-bánya 1554 méteres mélységébe 40 fokos ferde lejtésű aknák visznek le. Ebben a rendkívüli mélységben a kőzet hőmérséklete csak 32 C°, amely mérsékelt melegség mellett a rézbányászkodás nem is ütközik valami nagyobb akadályba. Összehasonlításul nézzük a világ és hazánk 1911. évi arany-, ezüst-, ólom- és réztermelését:

1911-ben termett	a földkerekségen	Magyarországon
Arany	7.037 q 2,329.216,000 K értékben	32 q 10,469.168 K értékben
Ezüst	71.312 « 642,402.000 « «	1.050 « 910.759 « «
Ólom	11,329.000 « 366,450.000 « «	15.830 « 501.862 « «
Réz	9,890.200 « 1,780.200,000 « «	207 « 285.620 « «

Az *ezüst-, ólom-* és *réz* termelés hazánkban igen régi keletü. *Selmeczbánya ezüstbányái* valamikor a földkerekségen a legszebben művelt bányák voltak. Bányái 10 község határa alá esnek, s ha tárnáit egy végbe tolhatnók, úgy ezek 360 kilométer hosszaságra nyulnának. Világszerte ismert neveze-

tessége a *II. Józsefről* nevezett *altárna*, amely a teléreket keresztezve, valamennyi bánya vizét a Garam völgyébe vezeti. Hossza 16 kilométer és mintegy 10 millió K költséggel több mint száz évig készült. Sajnos, hogy amikor 1878-ban befejezték, akkorára az összes telérek kimerültek, az ezüst ára pedig csakhamar a felére szállt le. Pedig egykor 18 hatalmas telér szolgáltatta Selmeczbánya vidékén az érceket, köztük az Ispotály-ér 12 kilométer hosszú s átlag 10 m., de helyenként 50 m. vastag volt.

De micsoda csekélység ez az északamerikai telérekhez képest. Amerika ércteléreinek káprázatos méreteit csak egy példával illusztrálom. A kaliforniai Mother-telér 160 kilométer hosszú és helyenként 32 kilométer széles, s bár rajta már 50 éve dolgoznak, alig tizedrészét birták eddig kifejteni. Ahol a természet ilyen arányokban adja a kincset, ott nem sok szakértelem kell a műveléshez. Viszont a mi 20—30 centiméteres teléreinket a legkiválóbb bányamérnök sem tudja nyereséggel fejteni a mai alacsony ezüst- és rézárak mellett. Ezért ezüst-, ólom-, réz-, cink-bányáink egymásután szüntetik be üzemüket. Maga a kincstár is csak azért művelteti Selmeczbányát, hogy régi bányászait világgá ne bocsássa, s hogy a bányászati akadémia hallgatói a régi műveken gyakorolhassák magukat. A selmeczi bányák évtizedek óta deficittel dolgoznak, s a mult évben a kincstár már 1,853.000 K-át fizetett rá a selmeci bányaművekre.

Amíg tehát aranybányáinkra még szép jövő vár, s talán századokon át fogják mérsékelten a jövedelmet adni az utódoknak, addig *ezüst-, ólom-, cink-, réz-*bányáink napjai meg vannak számlálva, s ezeket semmiféle szakértelem életre nem keltheti többé.

2. A vasbányászkodás bölcsőjét Ázsiában kell keresnünk. Delhiben van egy kovácsolt vasból való oszlop, a «laht». Ez a szent oszlop 16 m. magas, súlya 960 métermázsára becsülhető, s így elszállítására 10 vasúti kocsi volna szükséges. Máig rejtély, hogy tudták ezt a hatalmas művet 4000 évvel ezelőtt elkészíteni. Az ősi indus templomokban kovácsolt vasgerendák, s az asszír királyi palotákban hatalmas vaslemezek hirdetik az ázsiai vaskohászat nagy fejlettségét. Miként enyészett el ez a magas fokon álló vaskohászat, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy Európa régi vaskohó

nagyon egyszerű olvasztók voltak. Alig egy méter magas, agyaggal tapasztott tűzhely volt a mai vasolvasztók őse, amelybe alul egy kis nyíláson vezették be a kézzel hajtott fujtatót. A hunyadmegyei Gyaláron is találtak egy ilyen kis olvasztót, amely valószinüleg a IX. századból származik. A hírneves Torockón még a mult század nyolcvanas éveiben is láthattunk hasonló módon vasat gyártani. Az olvasztásra évezredeken át a faszenet használták, s minthogy ez az erdők nagymérvű pusztulását okozta, 1625-ben az angol törvényhozás a fával való tüzelést betiltotta. 1740-ben sikerült ***Kokson Jánosnak*** a kőszenet a róla elnevezett koksz formájába hozni s ezzel a kohósításhoz alkalmas tüzelőanyagot teremteni. Ezzel vetették meg Anglia világhírű vasiparának alapját. Csakhamar hatalmas versenytársa akadt azonban Amerikában, úgy hogy a mult század második felében Anglia a vasipar terén már a második helyre szorul. Mindezek azt mutatják, hogy a vas elterjedésének útja a kultúra haladásával egybe esik.

Az 1910. évi stockholmi geológiai kongresszus összeállította a földkerekség összes remélhető vasérckészletét, s ezt 22.408 millió tonnára becsülte. Minthogy pedig a világ évi nyersvastermelése kereken 64 millió tonnát tesz ki, holott 1850-ben csak 5 millió tonna volt, a termelésnek ilyen fokozódása mellett a feltárt vasérckészlet csak 60 évig lenne elegendő. De számításba kell vennünk, hogy a jelenleg elérhető mélységekig még mintegy 170.000 millió tonna feltáratlan vasérc rejtőzik, ami századokig biztató jövőt jósol a vasiparnak. Legtöbb vasérccel rendelkeznek az Egyesült-Államok, azután Európában Német-, Francia- és Svédország, majd Nagybrittannia. Sajnos, hazánk vasércek dolgában a legszegényebb országok közé tartozik, a sorozatban a 17-ik. Ebben a szegénységünkben Európában még csak Olaszország, Svájc és Románia mulnak fölül. Hazánk vasérckészletéről két becslésünk is van. Az egyiket az *Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület* az 1906. évben végezte, abban a felterjesztésében, amelyet a vasérckivitel meggátlása céljából a magyar kormányhoz intézett, s amely felterjesztés a Bányászati és Kohászati Lapok XXXIX. évfolyamának, vagyis a 43. kötetnek 311—317. oldalain szószerint közölve is van. Ezen becslés szerint van:

A) Feltárt vasérckészlet		33,820.000 tonna
B) Reménybeli vasérckészlet		37,360.000 tonna
A+B	Összesen	71,180.000 tonna

Minthogy pedig a jelenlegi érctermelés 1,600.000 tonna körül van, eszerint a becslés szerint Magyarország vasérckészlete 44 év mulva teljesen kifogyna. Ennek a becslésnek célzata természetesen az, hogy minél sötétebb színben tüntesse föl hazánk vasérckészletét a kormány előtt. E szerint tehát túlságosan alacsonynak látszik, amiért munkám alapjául nem is vettem.

Ezzel szemben ide iktatok néhány túlzott becslést hazánk egyes vidékeiről:

Az I. vasipari kerületben: Gömör vármegye föltárt vasérckészlete 38.000,000 tonna.

Az I. vasipari kerületben: Borsod vármegye Rudóbánya vasérckészlete 26.000,000 tonna.

A III. vasipari kerületben: Bihar vármegye Petróc vidéke vasérckészlete 6.000,000 tonna.

A III. vasipari kerületben: Menyháza-Vaskóh fensíkja vasérckészlete 740,000.000 tonna.

Az V. vasipari kerületben: Hunyad vármegye Gyalár vidéke vasérckészlete: 22.500,000 tonna.

A VII. vasipari kerületben: Zágráb vármegye Rude vidéde vasérckészlete 20.700,0000 tonna.

Minthogy mindezek a szertelen adatok irodalmi munkákban közölvék, azért megemlítettem, de becslésem alapjául szinte nem vehettem ezeket a magas számokat.

Részletesen kifejtett s okadatolt becsléseim végeredménye gyanánt a következőket mondhatom. A Magyar birodalom vasipari kerületeiben úgy a feltárt, mint a reménybeli vasércmennyiséget tekintve, első helyen van a Szepes-Gömöri Érchegység, amelynek összes vasérckészlete megközelíti a 74 millió tonnát s ezenkívül még 18 millió tonna olyan vastartalmú ércre lehet itt remény, amelyet a jövőben vasra esetleg feldolgozni lehet. Második helyen áll a Hunyadi Vaskővonulat 17 millió tonnát megközelítő vasérckészletével s csaknem 4 millió tonna jövőben esetleg felhasználható szegény vasérccel. A harmadik helyre a Krassószörényi hegység, s a negyedikre a Horvátország kerül 8—8 millió tonnát megközelítő összes vasérckészletükkel. Az ötödik

helyen áll a Biharhegység, amelynek 3½ millió tonna körüli vasérckészletén kívül még 5 millió tonna olyan vasérce van, amely a jövőben esetlegesen olvasztásra használható leend. A hatodik helyre az erdélyrészi Székelyföld kerül, 2 millió tonnánál valamivel több vasércével s utoljára az Északkeleti Kárpátok következnek, ahol alig 1 millió tonna vasérc van, viszont azonban jelenleg vasolvasztásra nem használatos pirites érckészlete, amelyet a jövőben vasra is feldolgozhatnak, csaknem 4 millió tonnára rúg. Mindent összevetve, amiként a mellékelt táblázat is mutatja, a Magyar Szent Korona országai területén várható:

A) Feltárt vasérckészlet	33.109,850	tonna
B) Reménybeli vasérckészlet	78.926,800	«
A+B Összes, olvasztásra használható készlet	112.036,650	tonna
C) Jelenleg vasra nem használt vasérckészlet	32.430,000	«
A+B+C Összes számbavehető vasércmennyiség	144.466,650	tonna

A Magyar birodalom területén működő bányavállalatok az 1907. évben 1.666,000 tonna vasércet termeltek, amiből 622,000 tonnát külföldre szállítottak. Ha föltesszük, hogy a vasérckivitel megszüntetése után, az ország szükséglete a jövőben sem emelkedik magasabbra, mint a jelenlegi összes termelés, úgy a 144 millió tonnát meghaladó vasérckészlet a Magyar Birodalom vasércszükségletét 86 évre biztosítja.

A Magyar Birodalom területén várható vasérckészlet becslése Dr. Papp Károly szerint:

Vasipari kerület	Vasércre adományozott terület Km²	1907. évi vaskőtermelés tonna	A Föltárt vasérc tonna	B Reménybeli vasérc tonna	A + B Összes vasérc készlet tonna	C Ezidőszerint vasolvasztásra nem használt vasérc tonna
I. Szepes-Gömöri Érces-hegység	123·6	1,215.529	26,143.500	47,680 000	73,825.500	18,060.00
II. Északkeleti Kárpátok	4·3	4 967	25.000	960.000	985.000	3,900.000
III. Bihar-hegység	8·4	6.450	533.810	2,897.000	3,430 810	5,260.000
IV. Székelyföld	1·5	3.600	68.000	1,969.000	2,028.000	200 000
V. Hunyadi vaskőtelep	10·3	261.960	3,655.500	13,335 000	16,990 500	3,800.000
VI. Krassószörényi hegység	6·4	159.462	1,843.040	5,276.800	7,119.840	870.000
VII. Horvátországi vaskőtelepek	13·7	14.052	841.000	6,818.000	7,659.000	400.000
Összesen	168 2	1,666.020	33,109.850	78,926.800	112,036.650	32,430.000

Eme becslés a «*The Iron Ore Resources of the World*» című, a XI. nemzetközi geológiai kongresszustól kiadott munkában (Stockholm 1910) jelent meg, s azóta bár az évi vasérctermelés tetemesen emelkedett, de a kivitel is megnövekedett Hazánk 1911-ben termelt: 19,468.508 métermázsa vasércet 13,297.760 K értékben s ebből 5,184.503 métermázsa nyersvasat 43,848.226 K értékben állítottak elő. A termelt 1,946.850 tonna vasércből külföldre vittek 668.438 tonnát, tehát az arány úgy a termelés, mint a kivitel emelkedésében ugyanaz maradt, mint 1907-ben. Mindenképen kivánatos volna tehát a vasérckivitel betiltása, amennyiben ez egyéb közgazdasági visszatorlás nélkül lehetséges lenne. Ha a vasérceket összeségükben hazánkban dolgozhatnók fel, úgy az $^1/_3$ rész kivitel körülbelül pótolná a vasiparszükséglet növekedését több évtizedre.

Akár az egyik, akár a másik becslést vesszük is alapul, mindenképen szomorú sors elé néz vasiparunk a jövőben.

Mégis van egy körülmény, amire a szakférfiak és a statisztikusok nem gondolnak, s ami némi vigasztalással tölthet el bennünket: ez pedig az, hogy a vas nem semmisül meg. A fa vagy kőszén, ha elégett, el is veszett számunkra; de nem így a vas. Mert eltekintve a rozsdásodás és kopás okozta veszteségtől, a vas legnagyobb tömegében elébb-utóbb visszakerül gépeinkből, épületeinkből, hídjainkból a nap szinére s mint ócskavas ismét kohósítható. Ha erre gondolunk, kissé megvigasztalódhatunk, s meg vagyok győződve, hogy vasiparunk még századok multán sem fog tönkremenni.

B) Égethető ásványok.

Az égethető ásványokat ugyan régóta ismeri már az emberiség, de csak a legújabb idők óta használja fel saját céljaira. Csupán a borostyánkő az, amelyet már az ókori népek is kerestek ékességnek s drágakőnek. A többi széntartalmú ásvánnyal azonban nem sokat törődtek. Bár a borostyánkő, földi viasz, petróleum és az ásványszén szerves eredetü anyagok, mindazáltal ép oly tartozékai földünk kérgének, mint akárcsak a kőzetek vagy

ércek és így teljes joggal sorozhatjuk ezeket is az ásványok országába. Az éghető ásványok sorában legfontosabb a kőszén.

3. **Ásványszén** alatt sok fajta szenet foglalunk össze. Lignitnek nevezik a fiatal harmadkori faszövetü szenet, barnaszénnek a régibb harmadkorú s krétakori szeneket, kőszénnek a liasz s karbonkorú fekete szenet. A szenekben a karbontartalom földtani koruk szerint növekszik; az antracit karbontartalma 90%-on felül van. Fűtőképességüket kalóriákban adják meg, vagyis abban a melegmennyiségben, amely 1 klgr. 0-fokú vizet 1 fokra hevít. A száraz fa kalóriája 3600, a barnaszéné 4000—5000, s a kőszéné 6000—7000 között váltakozik.

A kőszén csak a XVIII. században kezd az iparban szerepelni, de a XIX. században oly rohamosan hódít, hogy ezt a kőszén századának is nevezik. Mostanában évenkint több mint 1000 millió tonna szenet bányásznak ki a föld rétegeiből. Ezt a számot könnyű kimondani, de nehéz elképzelni. Egyptom gúláit mindannyian bámuljuk, pedig az egy évben termelt szénből 250 ilyen piramist lehetne építeni. Ha a kiszedett szenet kockába raknák, a kocka egy-egy oldala csaknem 1 kilométer hosszú lenne, tehát háromszor magasabbra nyulna az Eifel toronynál. Ha a kőszenet fával kellene pótolni, úgy néhány esztendő alatt a föld összes erdőségei kipusztulnának.

A kanadai XII. nemzetközi geológiai kongresszus szerint *a világ összes szénkészlete*, amely kibányászható, *mintegy hét trillió tonnát tesz ki.* Ha a mult évi 1145 millió tonna termelést az eddigi növekedés arányában vesszük is alapul, még így is mintegy 300 évig tartana ez a készlet. Az Egyesült-Államok és Kanada ezen mennyiségnek csaknem felét szolgáltatják, míg Nagybritannia készlete a világ kőszénkészletének egy negyedét teszi. Azután Oroszország, Franciaország és Németország következnek a csökkenő sorrendben. Az antracit túlnyomó része Kinára esik, ami nagy jövőt biztosít a világ eme legrégibb államának.

Magyarország kőszénkészlete.

Az 1913. év nyarán, a kanadai Torontóban tartott XII. nemzetközi geológiai kongresszusra, hazánk kőszénkészletét is felbecsültem.

A «The Coal Resources of the World» c. munkában megjelent becslésemből közlöm a következő adatokat:

Amilyen nagy történeti multra tekinthet vissza a fémbányászat s különösen az aranybányászkodás a Kárpátok alján, époly fiatal eredetü a kőszénbányászkodás a magyar királyság területén. Mert amíg az erdélyi Érchegységben már a dákok, s utánuk a rómaiak is jelentős fémbányászatot űztek, s később is, Magyarország ezeréves fennállása alatt, állandó volt az ércbányászkodás úgy Erdélyben, mint a Vihorlát Gutinban és a Szepes-Gömöri Érchegységben, sőt a vasbányászat kezdete is a XII. századba nyúlik vissza: addig a szénbányászat a Kárpátok övezte területen egész új keletü.

Magyarországon a szénbányászkodás 1765-ben kezdődött és pedig miocénkorú barnaszéntelepen, a Fertő-tóhoz közel fekvő Brennberg községben, amely telep azóta is bár csekély mennyiségben, de még mindig szolgáltatja a szenet. A szénbányászkodás a barnaszénkibúvásokra indult meg a dunántúli Zsömlye, ma Vértessomlyó vidékén is, azonban ipari jelentősége a krassószörénymegyei kőszén- és feketeszén-telepek fölfedezésével kezdődik, abban az időben, amikor Resicán 1788-ban az első kőszénbányát megnyitják, majd 1792-ben Stájerlakon a kitünő szenet szolgáltató feketeszén-telepet kezdik művelni. A dománi kőszenet 1819-ben már a resicai vasércek olvasztásához is megkisérlik használni, de akkor még nem nagy sikerrel. A régi okiratokból kitünik, hogy a XIX. század elején a stájerlak-aninai bányákból havonkint 3000 mérő, tehát 2010 métermázsa szenet termelnek, ami megfelel 2412 tonna évi átlagnak. Ugyanezen időtájban a sopronmegyei Brennbergen nagyobb a termelés, minthogy innét 1798-ban 2567 tonnát, 1800-ban 7734 tonnát szállítanak Bécsbe. Az 1823. évben Magyarország összes széntermelése 13,507 tonnára rúg, míg az 1830. évben már 26,991 tonnát tesz ki.

Ha Magyarország szénbányászkodásának első időszakát 1830-ig vesszük, úgy ezen első időszakban, tehát 1765-től 1830-ig Magyarország összes széntermelése 538,685 tonnára tehető és pedig az akkori viszonyoknak megfelelőleg értékét 5 koronával számítva 2.693,425 kor. értékben.

A magyarországi szénbányászkodás második időszaka a magyarországi Duna-gőzhajózás megindításával kezdődik 1831-ben. A dunai gőzösök szénszükségletüket részint az esztergomi, részint a pécsi szénbányákból fedezték, amiáltal ezen vidékek szénbányászata tetemes lendületet vett. A salgó-

tarjáni barnaszén-telepeket 1848-ban kezdik fejteni és a szenet 1859-ig legnagyobbrészt a Duna-gőzhajózási társulat Tiszán járó hajói számára Szolnokra és Poroszlóra szállítják. A széntermelés bár lassan, de fokozatosan emelkedik. Igy pl. 1849-ben 55,506 tonnát termel az ország, 1850-ben rohamosan emelkedik a termelés 85,340 tonnára, amelyből egy negyed részt a krassószörényi kőszénbányák szolgáltatnak. Általában ezen időszakban a kőszén- és feketeszéntermelés fölülmulja a barnaszénprodukciót. Igy pl. 1863-ban 340,407 tonna feketeszén mellett csak 265,011 tonna barnaszenet, 1866-ban 413,173 tonna feketeszén mellett 287,074 tonna barnaszenet termel az ország. A második időszak összes széntermelése az 1831—1866. évek között 6 900,602 tonna 41.403,612 kor. értékben.

A harmadik időszak a magyar alkotmány helyreállításával 1867-ben kezdődik, amikor a gyáripar föllendülésével a szénbányászat is hirtelen lendületet vesz. Nevezetes, hogy 1867-ben a kőszén- és a barnaszéntermelés egyensúlyban van, amennyiben a nyolcszázezer tonnát megközelítő termelés fele kőszén, fele pedig barnaszén, azonban 1869-ben, amikor a termelés eléri az 1 millió tonnát, a barnaszén már valamivel fölülmulja a kőszenet s ez az arány fokozatosan emelkedik a mai napig. Például 1897-ben, amikor az ország széntermelése elérte az 5 millió tonnát, ebből már csak 1 millió tonna a kőszén és 4 millió tonna a barnaszénre és lignitre esik.

Az 1867-től 1910-ig terjedő időszakban Magyarország összes széntermelése 167.441,636 tonnára rúgott 1,321.480,271 korona értékben.

Az elmondottakat összegezve:

	Magyarország termelt		értékben	
1765—1830 között	538,685	tonnát	2.693,425	korona
1831—1866 «	6.900,602	«	41.403,612	«
1867—1910 «	167.441,636	«	1,321.480,271	«
Összesen	174.880,923	tonnát	1,365.577,308	korona

vagyis Magyar-Horvát és Szlavonországok eddigelé kibányászott ásványszene 174.880,923 tonna 1,365.577.308 korona értékben.

A kimutatott 175 millió tonnát megközelítő mennyiségből a legtöbbet, több mint 40 millió tonna barnaszenet a salgó-

tarjáni alsó mediterránkorú szénmedence szolgáltatta, azután következik a pécsvidéki liasz-szénterület, amely eddigelé 27 millió tonna feketeszénnel gazdagította az országot, harmadik helyen a hunyadmegyei Zsilvölgy oligocénkorú szénteknője következik 20 millió tonnát meghaladó mennyiségével; negyedik sorban következnek a krassószörényvármegyei karbonkorú kőszén és liaszkorú feketeszéntelepek, amelyek eddigelé több mint 17 millió tonna kőszenet termeltek az Osztrák-Magyar Államvasutak gyárai számára. Ötödik helyen áll a tatavidéki eocénkorú szénmedence, amely bár csak 14 éves multra tekinthet vissza, 14 millió tonna termelésével már is legyűrte szomszédját: az esztergomi bányavidéket, amely száz éves multja mellett is mindössze nyolc millió tonna barnaszenet termelt.

Igy állunk a bányászat multjával, most nézzük a szénbányászat jelenét.

Az 1910. évi ásványszéntermelés 538 km² adományozott területen 9.036,268 tonnára rúgott 88.172,802 korona értékben, tehát ez az egyévi termelés másfél millió tonnával több, mint az 1765-től 1866 ig terjedő száz évnek összes termelése. Az 1910. évi kilenc millió tonnát meghaladó ásványszénből hét és fél millió tonna a barnaszén és csak másfél millió tonna a kőszén és feketeszén. *Wahlner Aladár* összeállítása szerint ebben a termelésben a legtöbbet, 1·8 millió tonnát a zsilvölgyi barnaszénmedence szolgáltatta, azután következik Tatabánya 1·6 millió tonna termeléssel, a harmadik helyre szorul a salgótarjáni szénmedence 1·5 millió tonna termelésével; negyedik helyre tör a sajómenti barnaszénmedence 1·1 millió tonna barnaszenével s csak az ötödik helyen következik a pécsvidéki feketeszénterület 0·8 millió tonna évi termelésével. Hatodik a resica-aninai szénvidék alig fél millió tonna, azonban kitünő minőségű kőszéntermelésével és hetedik az Esztergom vidéke 0·4 millió tonna barnaszén termelésével. Ezen hét bányavidék termelése mutatja szénbányászkodásunk jelenlegi állapotát, amely több mint ötvenezer munkásnak ad dolgot a magyar királyság területén. Ha még megjegyezzük, hogy Magyarország eddig kibányászott szénkincséből 48 millió tonna kőszén s feketeszén, 118 millió tonna barnaszén és 8 millió tonna a lignit, úgy képet kaptunk Magyarország hajdani s jelenlegi széntermelésének viszonyairól.

Pillantsunk ezekután a jövőbe.

I. A kőszén- és feketeszéntelepekből 53·3 □ kilométer területen fel van tárva 7.473,700 tonna tényleges készlet és a 182·4 km²-t kitevő területről közelítő becsléssel mintegy 133.795,000 tonna valószinű készlet várható. Ezen első csoportban a karbonkorú kőszéntelepek csak igen kis részt foglalnak el, mert a túlnyomó mennyiséget a liaszkorú feketeszéntelepek szolgáltatják Krassó-Szörény megyében és főkép a Mecsekhegység déli és északi oldalán. A krétakorú feketeszéntelepeknek szintén csak igen csekély szerep jut, egyrészt a Bakonyban, másrészt a Biharhegységben. Úgy a tényleges, mint a valószinű készlet rovatában a Dunagőzhajózási Társulat pécsvidéki bányászata áll az első helyen; másodsorban az Osztrák-Magyar Államvasutaknak krassószörényi bányái s harmadsorban a kincstár komlói bányái következnek. Hőerejükre nézve első helyen állanak hazánkban az újbányai és szekuli karbonkorú szenek 7000 kalóriát meghaladó fűtőképességgel; amelyek azonban a külföldi s főleg az amerikai szenekhez képest még mindig nagyon hátul állanak a sorozatban, amennyiben csak a B osztály 3. csoportjába sorozhatók. Ugyanilyen hőerejüek a pécsvidéki liaszszenek, valamint resica-dománvidéki feketeszenek is.

A II. csoportot a harmadkori barnaszéntelepek alkotják. Ezekben nyugszik tulajdonkép Magyarország szénbányászkodásának az alapja. A harmadkornak minden egyes korszakában kiadós barnaszéntelepek vannak, amelyek pl. Tatabánya, Petrozsény és Nyitrabánya telepeiben a feketeszenekkel versenyeznek minőségre is. A tényleges, tehát bányászatilag feltárt és előkészített széntelepek sorában első helyen áll Tatabánya 140 millió tonna készletével, második sorban következik Nyitrabánya 124 millió tonna szénkészletével s harmadsorban a Zsilvölgy 28 millió tonna fejtésre előkészített szénkészletével. Az összes barnaszéntelepek 234·9 □ km. területén a tényleges készlet 342.776,718 tonnát tesz ki.

A valószinű készletek becslése első helyre a Zsilvölgyet teszi 90 □ km. területén várható 464.500,000 tonna szénkincsével. Második helyre Nyitrabánya vidéke kerül 36 □ km. területről várható 162 millió tonna szénmennyiségével, harmadik helyre a borsodmegyei Sajóvölgye jut mintegy 60 km² területről 140 millió tonna remélhető barnaszénnel és negyedik

helyre a salgótarjáni medence kerül mintegy 150 km² területről várható 65 millió tonna barnaszén mennyiséggel és ötödik helyen Tatabánya vidéke áll 15 km² területről várható 60 millió tonna szénnel. A valószinű készlet az összes barnaszéntelepekből 769·6 km² területen 1.100,504.000 tonnára rúg.

Ezek a barnaszenek az eocén, oligocén és az alsó és közép miocén emeletekben vannak s minőségük általában a korszakok régiségével arányosan emelkedik; azonban nem mindig. Úgy látszik a magas hőfejlesztő képesség inkább a telepek vastagságával arányos. Igy a barnaszenek között nem a legrégibb képződésű, eocénkorú telepek mutatják a legmagasabb hőfejlesztő képességet, hanem az aránylag fiatalabb oligocénkorú zsilvölgyi szenek állanak az első helyen 5000-től 7000-ig emelkedő kalóriával s azután a fiatal mediterránkorú nyitrabányai szenek következnek 5000—6000 kalóriával, amelyek csaknem versenyeznek a tatai szénnel s csak ezután következnek a legrégibb barnaszenek, az eocénkorú esztergomi szenek, 4700—5600 kalóriával. Azonban az eocén széntelepek közül a tatabányai és a kósdi szén régi eredetüknek megfelelően szintén magas 5100—6800 kalóriát mutatnak. A salgótarján vidéki széntelepek között legmagasabb kalóriát mutatnak a baglyasaljai szenek 4600—5600 kalóriát, a többiek azonban jóval silányabbak. A salgótarjáni alsó mediterránkorú szenek általában 4000—5000 között váltakozó kalóriát mutatnak, épúgy mint a horvátországi oligocénkorú széntelepek s így a nemzetközi geológiai kongresszus által megállapított osztályozás utolsó rovatába a D osztály 2. csoportjába tartoznak. Legsilányabbak a barnaszenek között a borsodmegyei szenek, amelyeket az amerikaiak által megállapított osztályozásba bele sem lehetett foglalni, hanem külön utolsó E csoportot kellett a számukra felállítani. Ugyanilyen minőségüek a Fejérkörös völgyében feltárt barnaszenek is. Úgy a sajóvölgyi, mint a fejérkőrösvölgyi barnaszenek azonban tetemes mennyiségükkel és könnyen művelhető telepeikkel mégis nagy értéket fognak egykor képviselni Magyarország gyáripari életében.

III. A harmadik csoportba a fiatal harmadkori lignitek tartoznak, amelyek a pontusi-pannóniai és a levantei emeletben egyaránt tetemes mennyiségben vannak úgy a Kárpátok peremén, mint az Alföld szélein. A tényleges

készlet rovatában első helyen áll a háromszékmegyei Köpecz, mintegy három millió tonna mennyiségével, azután a horvátországi s szlavoniai lignitek következnek harmadfélmillió tonnát meghaladó készletükkel s harmadsorban a herceg Eszterházy-féle lajtaujfalusi lignittelepek következnek, egy millió tonnát megközelítő készletükkel. A 27·6 □² km. területen feltárt összes készlet 7,703.000 tonnát tesz ki. A valószinű készletek becslésében a szlavóniai s horvátországi lignitek vezetnek mintegy 70 millió tonnát megközelítő mennyiséggel, azután az erdővidéki lignittelepek 40 milliónyi és harmadsorban a Biharmegyében elterülő bodonos-dernai lignittelepek 10 millió tonnára becsült készletükkel. A Magyar-, Horvát- s Szlavonországok területén várható lignit mennyisége 148 km² területről 124,450.000 tonnát tesz ki. A lignitek fűtőképessége általában 1900—3800 között van, tehát egész külön utolsó csoportba tartoznak; a legmagasabb hőfejlesztő képességet mutatja a borszéki lignit 3800—4800 kalóriát s utolsó a sorozatban a balmazújvárosi artézi fúrásokban, Semsey Andor dr. birtokán feltárt lignittelep 2200—3200 kalóriával.

Összefoglalva az elmondottakat, Magyar-, Horvát-, és Szlavon országok területén

A) fel van tárva tényleges készlet:

316 km² területen --- --- --- --- 357,953.418 tonna.

B) remélhető készlet:

1100 km² területen --- --- --- --- 1,358.749.000 tonna,

azaz összesen:

1416 km² területen --- --- --- --- 1,716.702,418 tonna.

A) bányászatilag feltárt, ténylegesen megállapított és *B)* közelítő becsléssel, de többnyire fúrásokkal konstatált szénmennyiség. Az ezenfelül lehetséges készlet, úgy a kőszén, mint a barnaszéntelepekben általában csekélynek mondható, csak néhány olyan vidék van, ahol mérsékelt telepre van remény; amerikai értelemben vett nagy telepről Magyarországon egyáltalában szó sem lehet.

Ha most már azt kérdezné valaki: vajjon meddig lesz elegendő ez az 1716 millió tonna ásványszén Magyarországon, erre a következőket mondhatjuk:

Ha az utóbbi évek termelését tekintjük, azt látjuk, hogy az 1906. évi 75 millió métermázsa termelés 1909-ben már 90 millió mázsára emelkedett, vagyis évenkint 5 millió métermázsával gyarapodott a termelés. Ha ilyen arányban vesszük a jövendőben a termelés növekedését, vagyis évenként fél millió tonnával emelkedő termelést tételezünk föl, úgy az 1716 millió tonna szénkészletből az 1977. évre már mi sem marad. Ha az ország szénszükségletét tekintjük, amely jelenleg már 13 millió tonna körül van, a termelés ellenben csak 10 millió körül, még szomorubb kép tárul elénk. Különösen a kőszén s feketeszén dolgában állunk rosszul, amelyekből már is 2 millió tonnán felüli behozatalra vagyunk utalva s új kőszéntelepek föltárására vajmi kevés a remény.

Biztató sugár csillan azonban az erdélyi földigázokban felénk, amelyek feltárása mindenesetre csökkenteni fogja a a szénszükségletet is, s így a hatvanöt évre szóló kőszénkészlet vigasztalan állapotát egykoron a földigáz fogja megjavítani.

4. A földigáz legnagyobbrészt metán, azonkívül nehéz mocsárlég, nitrogén és oxigén keveréke. Legrégibb idő óta ismerik a földigázt a kinaiak, a fúrás feltalálói. Kina némely vidékein már évezredek óta bambuszcsöveken vezetik a kiömlő gázt a sófőzőkbe, ahol ezzel tüzelnek a só lepárlásához. A földkerekség leghatalmasabb gázkutai Észak-Amerikában vannak, ahol már csaknem 100 év óta használják sófőzésre, világításra s újabban gépek hajtására, Az Egyesült-Államokban jelenleg mintegy 16,000 gázkút van, amelyekből 4 milliárd köbméter gázt használnak fel. A gázkutak termelését 53,000 kilométer hosszú csőhálózat viszi szét s mintegy 470 várost gázzal világítanak.

Hazánkban a legrégebben ismert földigáz a kisküküllőmegyei Bázna határában van, amely ***Kővári László*** (Erdély földe ritkaságai, Kolozsvártt 1853, 210. oldal) régi leírása szerint 1672-ben lángra kapott s azóta kék színű lánggal ég. De míg a báznai öröktűz évszázadokon át sem keltett valami nagyobb érdeklődést, addig az alföldi artézi kutakból kiömlő gázt már pár évtized óta használják is. Harminc évvel ezelőtt ***Zsigmondy Vilmos.*** Püspökladányon az artézi fúrásból kiömlő gázt meggyujtva nagy szenzációt keltett a csodálatos tüneménnyel s ***Baross Gábor*** kereskedelemügyi miniszter is

lesietett az égő «földi szövétnek» látására. Ma pedig már a földigáz Püspökladány pályaudvarát világítja, Mezőhegyesen és Aradon pedig gépgyárakat hajt.

Az erdélyi kálisókutatások közben a kolozsmegyei Kissármás határában 1908 november 28-án a II. sz. fúrásból, alig 22 méter mélységből csodálatos erejű gáz tört fel, amely folytonosan növekedve 302 m. mélységben megrázó erejűvé fokozódott. Ez a kút olyan erővel ontotta magából a metánt, hogy elzárása csak két éves munkával sikerült; közben kétszer is elpusztította a szomszédos rétet. A kiömlő gáz színtelen, savanyú káposzta szagú s meggyujtva kékes lánggal ég. Hőerejét kezdetben 8530 kalóriának s újabban 8600 kalóriának állapították meg, tehát fűtőértéke a legjobb kőszenet is magasan felülmúlja. Anyagára nézve a kissármási gáz a világ legtisztább földigáza. ***Szinyei Merse Zsigmond*** vegyészmérnökünk elemzése szerint a kissármási gáz 99·11% metánt, 0·35% hidrogént, 0·40% oxigént és 0·14% nitrogént tartalmaz. A II. számú fúrásból kiömlő gáz sebessége másodpercenkint 193 méter. tehát a leghevesebb orkánt felülmúlja úgy gyorsaságban, mint zúgásban. Mennyisége másodpercenkint 10 köbméter, vagyis órára átszámítva 36,000, illetőleg naponkint (24 óra alatt) 864,000 köbméter. Durván mondva a kissármási II. sz. kútból kiömlő gáz 120,000 lóerőt képvisel. Erejére nézve ezidőszerint a földkerekségnek a negyedik legerősebb gázkútja.

Ugy látszik azonban, hogy a természet csak véletlen szeszélyében adta hazánknak ezt a hatalmas erőt, mert a többi 30 mezőségi fúrás eddig még ehhez fogható erőt nem szolgáltatott. Azért kissé korai dolog még arról ábrándozni, hogy a Mezőség az egész országot ellátja fűtéssel és világítással. A mult hónapban itt járt amerikai szakértők szerint egyedül a II. számú kút amerikai arányú, a többi gázkút csak mérsékelt erejű s inkább csak helyi fogyasztásra használható.

5. A földi olaj vagy **petróleum.** Az éghető ásványok sorából a *petroleumról* kell még pár szót mondanom. A földkerekség kőolajtermése 1911-ben 636.653,000 hl. volt. Ennek több mint felét az Egyesült-Államok s egy hatodát Oroszország termelték. A 3-ik petroleumtermelő állam Mexiko, a 4-ik Románia, az 5-ik Galicia. Románia petróleumipara szinte szemünk előtt fejlődött. Ezelőtt 20 esztendővel, amikor ***Lóczy Lajos*** még egyetemi tanár

korában Kampina és Prahova petróleum kútjairól az első szakvéleményt adta, alig néhány fúrás volt s ma nem kevesebb, mint 850 mély fúrás és 1000 kézi fúrás adja Romániának a kőolajt. Hazánk petróleum telepeiről ***Posewitz Tivadar*** tagtársunk hatalmas monografiát írt s ebből kitünik, hogy a kárpátövi petróleumterületen még alig 40 fúrást mélyesztettek. S bár az érdekeltek csaknem 3000 zártkutatmánnyal tartották lekötve a Kárpátok északkeleti láncát, alig kutattak valamit; s ha fúrtak is, inkább azért tették, hogy a petróleumkutatásra kitűzött állami szubvenciót elnyerjék. Pedig hogy van kevés petróleumunk is, azt az izaszacsali fúrás bizonyítja. Ugyanis a máramaros vármegyei Szacsalon a ***Böckh János*** boldogult igazgatónk által kijelölt helyen, 1896 októberében az 500 m. fúrásból derékvastagságban szökött fel a petróleum, amely azonban a rozoga csöveket összegörbítve, maga előtt az utat elzárta. Most hogy a zártkutatmányok nagyobbrészint a kincstár tulajdonába szállottak, reméljük, hogy eredményesebbek lesznek a fúrások. Legújabban a nyitramegyei Egbell vidékén fedeztek fel petróleumot.

C) Ehető ásványok.

6. A kősó az egyetlen ásvány, amit ember, állat egyaránt fogyaszt és pedig közvetetlen úgy, amiként a természetben találja. A sónak ezért a kultúra fejlődésében is jelentős szerepe van. Egyes néptörzsek ugyanis a kontinensek belsejéből egész rajokat küldöttek a tenger partjára, hogy onnét nekik sót szállítsanak. A sekély tengerpartokon már az ősidőkben termelték a sót. Az oceánok vize tudvalevőleg 10 hektoliterenkint átlag 35 kilogramm sót tartalmaz; az elzárt tengeröblök még többet, így a Kaspi-tó Karabugaz-öble 285 kilogrammot. A partokon tágas gödröket ásnak, agyaggal kiverik, s dagály alkalmával csatornákon vizet engednek bele. A nap melege s a forró szelek a vizet elpárologtatják, s amidőn a sótartalom 27%-ra rúg, kristályosító medencékbe engedik. A kősóval együtt lerakódott idegen sóktól a tengeri só kesernyés fanyar ízű; amin némileg azzal segítenek, hogy a sót kupacokba kotorják, s ott hagyják jó ideig, hogy a keserűsót tartalmazó anyalúg lefolyjon. Olaszország részint a tengerből, részint a sósforrásokból évenkint mintegy fél millió tonna sót

szárít be. A világ összes főzött és bányászott sótermelése a mult évben 15 millió tonnára rúgott; ebből hazánkra 240,000 tonna esik mintegy 33 millió korona monopóliumszerű értékben. Egy métermázsa kősó termelése a különböző bányák szerint 50 f és 1 K 50 f között váltakozik, míg mi üzletekben métermázsáját 26 K-jával fizetjük. Ebből kitűnik, hogy a sóbányászkodás a kincstárnak tetemes jövedelmet hajt. A konyhasó külkereskedelmi forgalmunkban is jelentékeny kiviteli cikk. A kivitel első sorban Bulgária és Szerbia felé irányul, de exportálunk Oroszországba, Afrikába, sőt Braziliába is. Az utóbbi években mind jobban növekszik az iparisó használata. Igy a marosújvári ammóniak szódagyár évenkint 35,000 tonna sót dolgoz fel.

Legnagyobb üzemű sóbányáink, sajnos, mind szerencsétlen helyen feküsznek. Igy az aknaszlatinai sótelep a Felsőtisza mellett, s a marosújvári sótömzs a Maros alatt terül el. Ismeretes az aknaszlatinai Kunigunda-akna szomorú sorsa, az 1904 márciusában történt vízbetörés és a marosújvári sóbányának az idei nyáron való elfullasztása. A vízbetörés ellen körülményes munkálatokkal védekeznek, amelyekben a geológusnak is igen fontos szerepe van. A m. kir. földtani intézetből *Szontagh Tamás dr.* királyi tanácsos, aligazgatónk már évek óta szolgálja bölcs útmutatásaival a sóbányák megmentése körüli munkálatokat. Szerencsére annyi sótest van hazánk közép miocénkorú rétegeiben, hogy nem kell aggódni egyelőre a konyhasó elfogyásától. A jelenleg művelt 11 sóbányán és 10 tartalékbányán kívül csupán az Erdélyi Medencében mintegy 20 nagyobb sótömzsöt ismerünk.

Végezetül a **kálisókról** szabadjon még nehány szót szólanom. A tenger vizére emlékeztető ízű, kesernyés és fanyar sók ezek, amelyek hazája Németország. Bár a nagy német síkság diaszkorú sótelepei jóformán sehol sem bukkannak ki a nap színére, mert vastag triaszkorú rétegek fedik ezeket, mégis olyan rendkívüli vastagságban terülnek el a mélységben, hogy szinte páratlanok a földkerekségen. Igy a sperenbergi mélyfúrás 1200 méternél vastagabb sótelepet tárt föl. A rengeteg sótömegben a Harz, Elbe, Aller és Weser között 30—40 méter vastag kálisó-zóna helyezkedik. Kezdetben a kesernyés ízű kálisókat kihányták a gorctérre és a kősót rondító anyagról még a hírneves *Cotta Bernát* is úgy nyilatko-

zott 1854-ben, hogy «adtál uram sót, de nincs benne köszönet, mert ember, állat undorodik tőle». De csakhamar változtak az idők, s 1861-ben *Krug von Nidda* porosz főbányakapitány már azt mondja, hogy a stassfurti hulladéksóban nagy kincs lakozik. S íme napjainkban Németországban már 75 kálisóbánya van, 200 és 600 m. között váltakozó mélységben, sőt 1035 m. mélységű akna is van közöttük. Németország kálisóbányáiba mintegy 500 millió márka érték van fektetve, s kálisóbányászata a mult évben már csaknem 100 millió márka értékű terményt produkált.

A kálisók szerepe a mezőgazdaságban ott rejlik, hogy a káli, vagyis a káliumnak oxigénnel való vegyülete a növényzet egyik főtápláléka. A kálitrágya különösen a rétekre és homokos talajokra nagyon hatásos. Ipari fontosságuk főkép a kálisalétrom, hamuzsír, timsógyártásban és a sokféle kémiai készítményben nyilvánul. Nem csoda tehát, hogy kormányunk ***Kissármási Mály Sándor*** pénzügyminiszteri tanácsos buzgólkodására mindent megtesz arra, hogy Magyarország esetleges kálisótelepeit felkutassa. A kálisókutatásokban jelenleg ***Lóczy Lajos dr.*** m. kir. földtani intézeti igazgató és ***Böckh Hugó dr.*** selmecbányai geológus tanár szaktársaink buzgólkodnak s azt hiszem, minden magyar ember őszintén óhajtja, hogy a geológia ismét egy új ággal szaporítsa hazánk bányászatának terebélyes fáját.

A háziipar és annak helyzete hazánkban.

Ifj. Pum József kir. főmérnök.

A háziipar még az őskorban keletkezett, a nomád élet idején, az első emberi szükségletek megnyilvánulásakor. Ez idő óta állandóan megvan, talán aranykorát már el is érte s úgy látszik, mindaddig fennmarad, amíg ember fog élni ezen a földtekén.

Ebben a tekintetben az ősrégi időkből, sajnos, kevés pozitiv értesülés maradt reánk; nehéz elképzelni, mai szemmel meglátni és megérteni az akkori viszonyokat és az akkori életet. Ha mégis megkisértjük elemezni a régi berendezéseket, csak a mai kezdetleges földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkozók tanulmányozásával tudunk egyes tényeket leszögezni.

Bizonyos, hogy az ókori, középkori, sőt részben az újkori emberiség ipari szükségleteit fedezni kellett. Nem lévén, még gyári és kifejlett kereskedelmi szervezet, minden szükséglet ellátásáról magának a családnak kellett gondoskodnia.

A hazai viszonyok körében is maga a paraszt és családja állította elő, főképpen a saját anyagából mindazt, amire szüksége volt.

A népnek főfoglalkozásául a földmívelés és állattenyésztés szolgált, melyet azonban az évnek csak bizonyos szakában lehetett űzni; de a megmaradt időt sem töltötte el haszontalanul, összetett kezekkel, hanem jobbára felhasználta az ipari szükségletét szolgáló cikkek elkészítésére.

Ugy mint a régi időben, részben még ma is a rendelkezésére álló téli időszakot használja fel a nép arra, hogy ruházatát, házberendezését, gazdasági szerszámait és eszközeit elkészíthesse.

Különösen a hegyes-völgyes, erdőben gazdag vidékeken találkozunk olyan néppel, mely a fenti cikkeket előállítja; az

Alföldön már csak a legritkább esetekben akadunk még az ősrégi alapon álló háziipari tevékenységre. És ez érthető, mivel e tekintetben a főszerep a fának és gyapjunak jutott, mely az *Alföldön csekély mértékben* fordul elő.

A téli foglalkozáshoz szükséges legtöbb anyagot az embereknek nyáron kellett kitermelniök.

A lent és kendert tavasszal vetették el, nyáron nyütték ki, áztatták meg; a gyapjut tavasszal és ősszel nyírták meg; a szövőanyag megfestésére és a bőr cserzésére szolgáló növényi anyagokat is a kedvező nyári időszak alatt gyüjtötték össze, hogy télen felhasználják.

Télre jutott azután a fának ledöntése, tüzelésre való befuvarozása, gazdasági eszközökké való feldolgozása stb.

A munkák egy részét a férfiak, másik részét — még pedig a háztartási teendők ellátása mellett — a nők végezték.

A ruházati cikkek előállitása kivánta meg a legtöbb munkát. A fonás speciális női feladatot alkotott már az őskortól kezdve, a férfi többnyire csak a szövésnél segédkezett.

Téli estéken, pattogó tűz mellett forgott az orsó s készült a fehérnemű, vagy felső ruhanemű céljaira szolgáló erős és jó fonál. Azt sokszor férfiak vetették fel az esztovátára, szőtték meg, készítették ki és szabás után varrták meg a család számára, aszerint, amint azt a szóbanforgó vidék lakossága viselte.

A férfiak a legnehezebb munkát végezték; a faáruk kifaragása, szekerek, gazdasági faeszközök és szerszámok elkészítése, a szükséges évi tüzelőfa elaprózása volt az ő gondjuk.

A gyékényből, sásból, gyökerekből készített tárgyak, például kosarak, házieszközök, szakajtókosarak, gyékények stb., valamint az eledel megfőzésére és elraktározására szolgáló cserépedények készítése szintén a férfiak feladatát alkotta.

A közöltekből világosan kitűnik, hogy a háziipar nem volt főfoglalkozása a népnek és hogy a földmívelő házában a legkülönfélébb iparcikkek készültek, még pedig kifejezetten a saját és családja számára.

Később a lakosság szaporodása, a lakhelyek, faluk elhelyezkedése, a klima viszonyai és más tényezők következtében bizonyos eltolódások állottak elő. A szükségletek változtak;

némely cikket már egy bizonyos helyen nem lehetett elő-állítani, egyes cikkekből pedig többet kellett készíteni, mint amennyi a rendes háztartáshoz szükséges volt, hogy a vásárlás útján fedezendő cikkeket beszerezhessék.

Ezenkívül az igények fejlődése következtében az egyszerű földmíves már nem tudott olyan ügyességre szert tenni hogy egy-egy jobb szerszámot, vagy más tárgyat elkészíthessen és olyan háziiparoshoz kellett fordulnia, ki azt az akkori viszonyok szerint célszerübben és jobban állította elő.

A körülmények, egyéni kvalitások teremtették meg azután azt a helyzetet, hogy egyes háziiparos csak egy csoport tárgyat állított elő, olyanokat, melyek készítésére őt kiváló rátermettsége és ügyessége, öröklött hagyományok képesítették. Az ilyen háziiparosokból fejlődtek ki a mesteremberek, kik már nemcsak a saját, hanem a mások szükségleteinek fedezéséről is gondoskodtak. A mesteremberek egyideig a saját anyagukból dolgoztak, később pedig már az anyagot is be kellett szerezniök. Egy ideig csak maguk és családtagjaik szorgalmatoskodtak és dolgoztak, később a szükséglet emelkedésével idegen segítséget, idegen munkaerőt kellett alkalmazniok.

A mesteremberek a legutolsó időkig éppen úgy, mint a háziiparosok, a földmíveléssel is foglalkoztak s csak egyes szórványos esetekben vált az ipar főfoglalkozásukká.

Régi időkben a háziiparral a népen kívül annak vezetői, főurai, sőt fejedelmei, uralkodói is foglalkoztak. Sok-sok régi írás, festmény és kép maradt reánk, melyekből kitűnik, hogy a rokka, csinos szövőszék, minden előkelő család kedves otthonában fel volt található. A főúr családtagjainak irányítása mellett jobbágyaival készíttette el az ipari szükségletei kielégítésére szolgáló cikkeket s ez a magyarázata annak, hogy a parasztság háziipara a főura életével, szokásaival, hagyományaival s egész lényével olyan harmónikusan összeforrt. Nem akadt a régi időkben olyan nemesi, vagy főúri kiházasítás, melyből a helyi parasztság ne vette volna ki a részét, melyben ne remekelt volna s ahol a ház úrnője büszkeségének ne tartotta volna, hogy a kelengyét falujának legkiválóbb háziiparosaival együtt maga készítette el. Természetesen a kelengyékhez tartozó összes kellékek: szövetek, himzések, kivarrások, csipkék mind saját háziipari készítményeik voltak.

Nagy hatással volt a háziipar fejlesztésére a földmívelő nép lelki vezetőinek; papjainak, egyházának meleg érdeklődése és sokszor támogatása is. Erről adnak fényes tanubizonyságot a templomokban megőrzött műkincsek, melyek a háziipar kiválóságának igen értékes bizonyítékait tartalmazzák. Az ősi háziiparok kifejlődésére nagy befolyást gyakorolt a népvándorlás, sőt a különböző keleti néptörzsekkel, különösen a törökökkel folytatott harc is. Ezekben nyílott alkalom különleges, egyes helyeken kifejlett háziiparok megismerésére s azoknak átplántálására.

Különösen sok eredményt hozott a hadifogságba jutottak letelepítése s azoknak foglalkoztatása, kik saját nemzetük háziipari kultúráját honosították meg. A Kelet és Nyugat egymásra való hatása — közlekedés híján — csak így volt gyümölcsözőleg kihasználható.

Meg kell jegyeznünk, hogy kedvező viszonyok közrehatása következtében a háziipar egyes ágai az idők folyamán jobb fejlődést, kiválóbb eredményeket értek el mint mások és annyira mély gyökeret vertek, hogy középpontok keletkezése útján az ezek előállította cikkek nevet és kereskedelmi értéket nyertek, fennmaradtak az idők folyamán, sőt modern iparágak fejlődését eredményezték.

A földmíves parasztság helyzete újabb időben a földbirtok felaprózódása következtében nagyobb változásokon ment keresztül. De mivel az extenziv gazdálkodó rendszer továbbra is fennmaradt, az egyes háziipari foglalkozások intenzivitásban csak nyertek, mert csak az az egy mód állott rendelkezésre a törpebirtokos megélhetésének biztosítására. Ilyen viszonyok beálltakor a háziipar az egyeseknek főfoglalkozásává vált, mint azt a nyugati országokban a mult század első felében tapasztalhattuk.

Az így termelt háziipari cikkekben olyan nagy fejlődés volt észlelhető, hogy már az kiviteli cikkek készítése is bekövetkezett.

Az újkor a háziipar fejlődésében korszakot alkotó változásokat idézett elő. A gőzgép felfedezése és tökéletesítése, a szerszámgépek keletkezése és elterjedése, a technológiai tudományok magas fokra való kifejlődése, a háziiparnak a régi alapon való művelésére nagy csapást mért s a munkát a paraszt földmívesek kezeiből pár évtized leforgása alatt kivette,

helyt adván a gyári iparnak, melynek kifejlődése éppen a háziipar rovására történt.

De a háziipart ez a nagy változás még sem tehette teljesen tönkre, mert a gyáripar újabb, eddig nem ismert háziiparoknak vetette meg az alapját. A gépek nagy elterjedése és tökéletessége mellett is vannak nyugati országok, melyekben a háziiparnak ma még legalább is olyan jelentős a szerepe, mint a kifejlődött gyáriparé.

A technológia vívmányai napról-napra szorítják ki a kézimunkát és olcsó használati tömegcikkek előállításával a fogyasztást nagyban fokozzák. Ebben az éles harcban a háziipar elveszté eddigi jelentőségét és sok vonatkozásban meg is szűnt. A régi ágai helyett újabbak keletkeznek, úgy hogy ma már a régiek közül csak egy párra tudunk rámutatni.

. A kisipart — a mesteremberek iparát — is ugyanaz a veszély fenyegeti; azt is érinti a haladás, a technikai fejlődés kérlelhetetlen versenye.

Csak azt jegyezhetjük fel és figyelhetjük meg a fejlődés során, hogy az ősfoglalkozásokból miként állt elő a háziipar, miként kapcsolódott be a családba, a kézműiparba, a gyáriparba és a mai modern kereskedelembe, vagyis a kapitalisztikus termelésbe.

* * *

Ennyit a háziipar fejlődésnek multjáról. Vizsgáljuk most annak gazdasági jelentőségét, különösen a hazai viszonyok szempontjából.

A lakosság természetes szaporodása a munkaalkalmak növelését követeli meg. Minthogy ez idő szerint a téli időszakban nincs megfelelő munka és keresetforrás, a lakosság egy része bizonyos vidékeken kivándorol. Nálunk — sajnos — évről-évre meglehetős jelentékeny mértékben emelkedik a kivándorlók száma. Ennek oka — egyebektől eltekintve — jóformán kizárólag a munkaalkalmak hiányában keresendő.

Egy-egy rossz idény — mint pl. az idei is, mikor a szeszélyes időjárás a mezőgazdasági termelés nagy részét megsemmisítette, a kivándorló mozgalom, noha a törvényes intézkedések akadályozzák, noha szigorú az ellenőrzés, erősen fokozódik. Ott pedig, ahol a kivándorlás láza még nem fogta el a földmíves lakosságnak épen legjava erejét, egy-egy

gyenge év eredménye minden irányban látható nyomokat hagy hátra. A nép kevesebb jövedelemmel rendelkezvén, szerény igényeit leszállítani, kiadásait s ezzel együtt beszerzéseit csökkenteni kényszerül.

Nagy tömegekről lévén szó, ez a helyzet magával hozza kereskedelmünk s vele együtt iparunk pangását is.

Csak természetes, hogy földbirtokos és földmívelő parasztságunk szűkös viszonyait minden gazdasági tényező megérezni kénytelen. De nemcsak gazdasági kihatásai vannak a munkaalkalmak hiányának és a mezőgazdasági kereseti források bedugulásának, hanem népmozgalmi viszonyainkra is bénítólag hat. A statisztikai adatokból világosan kitűnik, hogy ilyen időkben a házasságok és születések száma is feltünően apad, sőt a nehéz megélhetés, a meg nem felelő táplálkozás következtében a halálozás arányszáma is emelkedik.

Mezőgazdasági berendezésünk intenzivvé fejlesztése, vagy pedig az iparnak — különösen pedig a háziiparoknak — bevezetése és kifejlesztése volna a segitség az előbb említett viszonyok orvoslására. Ámde a mezőgazdaság — még akkor sem, ha a belterjes gazdasági rendszerre térnénk át — nem alkalmas arra, hogy a számban mindig növekedő néptömegeket lekösse.

A mai külterjes gazdálkodás mellett a szaporodó néptömegek kielégítő mezőgazdasági foglalkoztatása pedig egyáltalán nem is remélhető.

Mindenki tudja az országban, hogy egy magyar hold búzaföld learatására, lekaszálására egy nap és egy ember teljesen elegendő. A földterület állaga változatlan lévén, a föld nem lesz több s épen ezért több kaszásra, aratóra, mint amennyi a mai napokban rendelkezésre áll, szükség sincs, különösen akkor, ha a mezőgazdasági gépek nagy munkabirását és kiválóságát is számításba vesszük. A munkásoknak fel kell venni a harcot a gépek versenyével, így a kaszáló-, aratógépekkel stb., melyek 10—12 ember munkáját elvégzik. Ha tehát a földbirtokos még több búzát termelne is, a munkaalkalom azzal nem nő, sőt a gépek alkalmazása következtében csak csökken.

Mi történik a nép természetes szaporulatával? A túlszaporulatot alkotó nép egy része más munkára tér át, a többi pedig kivándorlásra kényszerül.

Milyen módon tarthatjuk itthon kifelé törekvő népünket? Csak úgy, hogy a mezőgazdasági munkával karöltve végezhető ipari foglalkozásra tanítjuk be és azok művelésére birjuk rá.

Több munkaalmat, nagyobb keresetet — nyugateurópai példák nyomán csupán ipari foglalkozásssal lehet biztosítani. Nem a gyáríparra gondołok ezuttal, mely szintén nagyszámú, sokkal jobb javadalmazású munkáskéz felhasználását kívánja meg, hanem főképpen a háziiparra, az otthonmunkára.

A háziipar miatt nem kell a tűzhelyet elhagyni. Mezei munkák idején meg lehet szakítani ezt a foglalkozást. Itt csak arról van szó, hogy azt az időt, melyet, különösen tél idején, másképpen értékesíteni nem lehet, termelő munkára használjuk ki.

A mezőgazdasági munkák március végétől október végéig foglalkoztatják a munkáskezeket. A legtöbb alföldi munkás csak az aratás idején, pár hét alatt, keresi meg egész évre való kenyerét. Ez alatt a pár hét alatt a magyar munkás bámulatra méltó, kitartó munkát végez, néha csak pár óra pihenés-időt tartva. Ilyen intenziv erőkifejtést talán semmiféle más nép fiai sem tudnának produkálni. A magyar paraszt azonban azért csigázza fel annyira munkateljesítményét, mert a rövid pár heti takarítási idő alatt kell annyit keresnie, hogy abból egész esztendőn át nemcsak magát, hanem egész családját is tisztességesen eltarthassa, adót fizethessen, tartozásokat törleszthessen.

Mindezekből az általánosan ismert és elismert tényekből látható, hogy legalább az évnek fele termelő munka nélkül telik el. Rengeteg statisztikai számösszeg tüntetné csak fel azt a nemzetgazdasági kárt, amely a munkátlanság hónapjai következtében áll elő.

Ha el tudnók érni, — és ez talán nem is utópisztikus ábránd — hogy a magyar parasztság ne csak az év 2–4 hónapjában, hanem legalább 8 hónapon át dolgozzék, ebben az esetben megtöbbszörözhetnénk termelésünket és fogyasztásunkat s jelentékenyen előmozdíthatnók gazdasági megerősödésünket.

Csak azt vegyük tekintetbe, hogy a háziipari munkálkodás biztosítja pl. Cseh- és Morvaország, Szászország, Hollandia és Belgium nagyszabású fejlődését, pénzügyi erejét, hogy ezek-

ben az országokban nincs a családnak olyan felnőtt tagja, aki a termelésből a maga osztályrészét ki ne venné és munkájával az általános jólétet elő ne mozdítaná. Ha Csehország példáján indulva el, a közeljövőben sikerülne néhány még jövedelmező és nagy néprétegeket foglalkoztató háziipari vagy otthonmunkát meghonosítani, úgy ezzel kétségtelenül nagy mértékben járulnánk hozzá a lakosság jólétének fokozásához és ennek kapcsán vagyonosodásához, számbeli szaporodásához. De hozzájárulnánk a nemzeti kultúra gyarapításához is, mert mindenki, aki háziiparral foglalkozik, el akarja sajátítani mestersége elemeit, az égető szükségét érzi annak, hogy legalább írni-olvasni, számolni megtanuljon.

A téli és nyári munka arányos biztosítása legalább is megtöbbszörözné a jelenlegi keresetet, nagyobb fogyasztást, nagyobb igényeket hozna magával, amivel a földbirtokok jövedelmezőbbé válnának és belterjes gazdálkodás könnyebben volna bevezethető.

Állampénzügyi szempontok is megkövetelik a háziipar fejlesztését. Éppen a legutóbbi két esztendő mutatta meg, milyen pénzügyi veszély fenyegető réme áll előttünk, ha adózás szempontjából tisztán a mezőgazdaságra támaszkodunk.

Egyoldalú agrárius foglalkozás mellett az államháztartás milliárdot meghaladó budgetje nem nyughatik biztos alapon, mert hiszen kedvezőtlen időjárás esetén a népnek nincs miből élnie, de egyúttal nincs miből közterhet viselnie sem.

Ha csak földmívelést űz népünk, a természet esélyei következtében gyakran kell válságokat átélnünk, mit jelentékenyen csökkenthetne a különféle iparokkal való foglalkozás.

A háziiparnak, otthonmunkának azért van meg a különös jelentősége, mert hozzá nem kellenek nagy tőkebefektetésű vállalkozások, füstölgő gyárkémények és zakatoló gépóriások. Bár szerény, igénytelen formában jelenik meg és a közfigyelmet magára terelni nem tudja, mégis nagy megbecsülést érdemel, mert pénzt hoz, életet ad és a mai szociális kérdések egész sokaságának megoldását segíti elő. Igy például a kivándorlás, az egykerendszer, a leánykereskedelem stb., mind olyan kérdések, amelyek könnyebben oldhatók meg, ha az egyoldalú mezőgazdasági rendszer az ipari rival bővül ki.

De nézzük, mit jelent a háziipar kérdése számszerűleg a mi országunkra?

Az 1910. évi statisztikai adatok szerint 20.850700, lakost számlált az ország; ebből a számból a 15 és 60 év közöttiek száma a 13.120,000-t meghaladta. Mezőgazdasággal 13.175,000 foglalkozott (6.055,000 kereső és 7.119,700 eltartott). A 13 millió mezőgazdasággal foglalkozó közül csak 8 milliót vegyünk olyannak, aki a téli hónapokban is tudna dolgozni; ne mondjunk többet, mint azt, hogy 20 K-t tudna megkeresni ahhoz az összeghez, amit eladdig egy esztendőben keresett, ez évente 160 millió K-t tenne ki jövedelemben, amely jövedelem-szaporulat a magyar gazdasági viszonyok közepette mindenesetre jelentős gazdasági haladást jelentene.

Ami a háziiparosok statisztikáját illeti, közölhetem, hogy az 1900. évi adatok szerint — ez idő szerint a legutolsó felvétel adatai még nem állnak rendelkezésre — az országban 537,250-en foglalkoztak háziiparral, kik közül magában a textiliparban 399,946 talált alkalmazást. Érdekes megfigyelni, hogy a textiliparban alkalmazottak legtöbbje nő, amennyiben a fenti számból a férfiakra mindössze 5143 esik.

A férfi háziiparosok közé számították alighanem a kis szabóiparosokat is, mert ha ezektől eltekintünk, nem valószínű, hogy akadjon az országban 5000 férfi, aki télen háziipari munkával rendszeresen foglalkoznék.

Azt, hogy a magyar háziipar mennyire szorul fejlesztésre, azt már a szomszéd Ausztria példája is igazolja, ahol csupán a háziipari munkásnőknek kifizetett munkabéreket évenként 700 millió K-ra becsülik. Ha ennek az összegnek csupán tizedrésze volna nálunk kifizethető, igen sokat lendíthetnénk gazdaságilag függő országunkon.

Ámde, noha nincsen olyan fejlett iparunk mint Ausztriának, a jövő képe mégsem egészen sivár. Szomszédunk ugyanis ma már majdnem kimerítette háziiparával az olcsó munkabérért dolgozó földmíves lakosságot és ha a háziipart tovább felhasználni akarja, akkor kénytelen átjönni hozzánk, áthozván ipari és kereskedelmi szaktudását, és tőkéjét is.

* * *

Mielőtt a hazai viszonyaink ismertetéséhez fognék, tekintettel a fennálló törvényes intézkedésekre, jogi helyzetre, minden kritika nélkül a háziipar meghatározását próbálom megadni a különböző felfogások szerint.

A háziipart a külföldi szakírók négy szempontból szokták meghatározni, még pedig történelmi, értékesítő, szervezetbeli és vállalati forma szempontjából.

Meg kell jegyezni, hogy a háziipar fogalma sok esetben az otthon-munka fogalmát is magában foglalja, mivel a két fogalom nagyon egybevág.

Tisztán a fejlődést véve tekintetbe, egyes szakírók a mezőgazdasági és az ipari munka között akarnak összefüggést megállapítani és azt mondják, hogy a háziipar alatt értjük azt az ipari tevékenységet, melyet *mezőgazdasággal* foglalkozó egyének egyes iparcikkek előállítása céljából, saját otthonukban, üres idejükben folytatnak.

Az értékesítés szempontjából úgy szokták megadni a háziipar fogalmát, hogy ezalatt azt az ipari tevékenységet értjük, mellyel a munkás mintaszerinti árút darabbérért, saját helyiségében kivitelre állít elő, a vele függő, vagy független viszonyban álló nagyobb *vállalkozó, vagy kereskedő* részére. A szervezet szempontjából pedig a háziipart *decentralizált nagyvállalkozásnak* mondotta Marx, azzal a megkülönböztetéssel, hogy ebben az esetben az ipart űzők otthon dolgoznak.

Ennek a szervezetnek az az előnye, hogy itt nagy üzem, lehető kis állótőkebefektetéssel alakul, üzemi költsége minimális és az idényszerű váltakozásból folyó kockázat és üzemkorlátozás teljesen a munkásra van áthárítva.

A vállalati forma szempontjából a háziipar az *az ipari vállalkozás*, melynél a kistermelő nem egyenesen a nagyközönségnek ád el, hanem termelt iparcikkét valamelyes kereskedelmi közvetítéssel értékesíti.

Az itt megadott négy különböző meghatározás mellett sincs egységes, a kritikát mindenképpen megálló meghatározásunk, mindegyik szempont szerint az a legfontosabb, hogy a háziipar a kézmű- és gyáripartól megkülönböztethető legyen. A különböző forgalom meghatározásnak oka az, hogy a különböző nemzetek viszonyai ezen a téren nagyban különböznek egymástól s az egyiknek berendezkedése, háziiparának jellege a másikétól velejében elüt.

A magyar viszonyokat illetőleg megjegyezhetjük, hogy a háziipar meghatározására ez idő szerint három miniszteri rendelet ismeretes, melyeket itt közlünk:

Valamely kereseti forrás háziiparnak akkor tekintendő, ha az 1. idegen munkaerő felhasználása nélkül, csupán a házinép munkaerejével, 2. mellékfoglalkozásképpen űzik és 3. leginkább saját nyersanyagok feldolgozására szorítkozik. (K. M. 34,147/1899.)

Továbbá: háziiparnak az az ipari munka tekintendő, melyet űzői saját lakásukon, maguk vagy családtagjaik segítségével, kézi erővel akár közvetetlen a fogyasztó, akár meghatározott munkaadó (vállalkozó) részére végeznek. (K. M. 85,995/901.)

A harmadik meghatározás az, amely az iparfejlesztési törvény végrehajtási utasításának 6. §-ában foglal helyet. E szerint: háziiparosoknak — az esetről esetre való külön elbírálást is fentartva — a szóbanforgó törvény szempontjából azokat az otthon dolgozó munkásokat tekintik, akiknek az ipar nem kizárólagos és főfoglalkozásuk és kik egyes iparcikkeket rendes ipari munkások alkalmazása nélkül, esetleg hozzátartozóik segítsége mellett állítanak elő.

Ez a három rendelet is mutatja, hogy különleges magyar viszonyainkra ma még nem alakult ki egységes nézet és egységes joggyakorlat, mert nincs még kialakult háziiparunk sem.

Akad a háziiparra a magyarban egy másik elnevezés is: a népipar.

Ez az elnevezés az 1881. évben tartott nőipari kiállításon született meg. Ugyanis ez alkalommal háziiparcikknek csak azt nevezték, amit a pórnők csakis saját maguknak, csakis saját céljaikra állítottak elő, míg a hasonló módon a forgalom részére készült cikkek a népipar fogalma alá tartoztak.

A háziiparnak különböző alakzatai ismeretesek, az előforduló alakzatok különféleségei nagyon megnehezítik annak pontos, szabatos beosztását, ami az előbb említett fogalom — meghatározásokban is kifejezésre jutott.

Legcélszerűbbnek tartjuk, ha a háziiparokat a *gazdasági önállóság* szempontjából osztályozzuk. E szempontokból négy velejében elütő alakulat észlelhető.

Teljes önállóságú az az alakzat, midőn a háziparosok ismert típusú cikkeket, eladás céljából, saját szerszámuk-

kal és anyagukkal *raktárra* készítenek. Ebben az esetben az egyeseknek függő viszonyuk nincs s így mint független termelők jelentkeznek a piacon. Ennél az alakzatnál nagy hátrány az, hogy a kínálat sokszor túlnagy, sokszor túlcsekély, amikor — különösen az előbbi esetben — nagy árhullámzás áll elő.

Ezen a helyen rá kell mutatni arra a körülményre, hogy a háziiparosnak nincs annyi kereskedelmi intelligenciája, hogy megbirálhassa a fogyasztás mértékét és portékáját legtöbb esetben nem tudja megfelelő anyagi eredménnyel értékesíteni.

A második alakzata a háziiparnak az, amelynél a háziiparosok *megrendelésre* dolgoznak *saját szerszámukkal* és saját nyersanyaggal. Ez a forma már jóval életrevalóbb az előbbinél, mert a megrendelőnek megfelelő intelligenciája és kereskedelmi érzéke lévén, a termelés racionális irányítására befolyást gyakorol és az árú összetorlódását megakadályozhatja. A háziiparos bár a megrendelőtől függ, azért annak nem alárendeltjeként szerepel. Gazdasági szempontból azonban az ilyen alapon dolgozó iparosok helyzete az előbbieknél valamivel nehézkesebb.

A harmadik esetben a háziiparosok megrendelésre dolgoznak saját szerszámaikkal, azonban *az anyagot a munkaadó szolgáltatja.* Itt már a függőség úgyszólván teljes mértékben megvan a munkaadóval szemben.

Végül mint utolsó alakzat jelentkezik az, hogy a háziiparosok megrendelésre dolgoznak, de *a szerszámokat és a nyersanyagot a munkaadó szolgáltatja.*

Ebben az utolsó esetben a munkás teljesen a munkaadó kezében van. A háziipari tevékenység összes válfajai között ez adja a legszomorúbb képet. Ez az alakulás nálunk ugyan még alig, de a művelt nyugat előtt igen ismeretes s a szociális törvényhozásokat rendkívül erősen foglalkoztatja. Ez a rendszer a modern rabszolgaságot teremtette meg s vele szemben törvényes alapon küzdeni a meglevő keresetforrások elzárása nélkül végtelen nehéz.

* * *

Ezek után egészen röviden a háziiparra vonatkozó hazai törvényes intézkedésekre és rendeletekre kivánok kitérni.

A kérdés igen könnyen letárgyalható, mert a mai napig a háziipart rendező törvényünk nincs, miután a törvényhozás ezzel a szociális kérdéssel még nem foglalkozott.

Egy pár törvényünk van csupán, melyben a háziipar meg van említve, még pedig az 1884. évi XVII. t.-c. (ipartörvény) 183. §-a, mely kimondja, hogy e törvény rendelkezései alá a háziipar, a házalókereskedés stb. nem tartozik; az 1907. évi III. t.-c. (a hazai ipar fejlesztéséről szóló törvény) 2. §-ának c) pontja, mely megállapítja, hogy nagyobb számú háziiparosok rendszeres foglalkoztatására berendezett vállalatok állami kedvezményekben (adó, illeték, átírási illetékek és díjak elengedése stb.) részesíthetők és végül az 1907. évi XIX. t.-c. (az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló törvény) 7. §-a, mely szerint betegség esetére önként biztosíthatják magukat s az országos pénztárba beléphetnek, többek között a háziiparral foglalkozók is.

Noha az ipartörvény a háziipart hatálya alól kiveszi, mégis vele kapcsolatban van néhány szakasz, mely azt bizonyos mértékig érinti s mivel a gyakorlati élet megnyilvánulása következtében nehézségek merültek fel, különösen akkor, midőn a kézműipar és háziipar megkülönböztetése vált szükségessé, vagy pedig midőn a háziiparral vagy a kisiparral történt visszaélések ellen kellett a nagyközönség érdekeit megvédelmezni, számos miniszteri rendeletet bocsátottak ki.

Nem szándékozom ezeket mind felsorolni, közülök csupán egyeseket emelek ki.

Általában ismeretes, hogy az ipar gyakorlása csak ipar-igazolvány alapján történhetik. Háziiparosokra ez az intézkedés nem áll fenn, azoknak igazolványt váltani nem kell és ha vásárokon megjelennek, a háziipari cikkek elárusítói ipar-igazolvány bemutatására nem kötelezhetők. A miniszteri rendeletek egy része annak megállapítására szorítkozik, hogy melyek azok az iparok, melyek még ez idő szerint háziipari foglalkozásoknak tekinthetők és milyen körülmények között.

Rendeletek alapján ez idő szerint háziiparosoknak tekintetnek a guba-, bocskor-, papucskészítők, cigánykovácsok, házhoz járó női fodrászok, kenyérsütők, ha naponta egyszer-

nél többet nem sütnek, kezdetleges olajsajtolók, paraszt nőiruhakészítők, házaknál dolgozó ruha- vagy fehérnemű varrónők, foltozó munkával foglalkozók, olyan szabóiparosok, kik egyedül, vagy csak családtagjaik segélyével dolgoznak, földmívelést űző takácsok stb.

A háziipari cikkeket rendesen vásáron való árúsítás, házalás és megrendelések gyüjtése útján szokás értékesíteni.

A forgalombahozás eme három módjára ez idő szerint elvileg teljes szabadság van érvényben; elvileg tehát szabad a háziipari cikkekkel vásárokra járni, házalni, sőt azokra megrendeléseket is gyüjteni.

A vásárokon való megjelenést és az ott való elárúsítást az 1884. évi XVII. t.-c. 50. §-a engedi meg, kimondván, hogy hetivásárokon élelmiszereket, kerti és mezei termékeket, háziipari cikkeket, amennyiben törvényes kiváltságok nem akadályozzák — bárki árúba bocsáthat.

Velejében ugyanezt állapítja meg a háziipari cikkekre nézve az e szakaszt módosító 1887. évi XVIII. t.-c. első szakasza is. Az 50. §-nak a megrendelésgyüjtést szabályozó első bekezdését módosítja a megrendelések gyüjtéséről szóló 1906. évi XXV. t.-c., illetőleg életbeléptetése és végrehajtása tárgyában kibocsátott 27483—1901. számú K. M. rendeletnek 6. §-a, mely a *megrendelésgyüjtést* megengedi a háziipari cikkekre, de csak ama feltétel alatt, ha a megrendelés gyüjtője a cikk háziipari jellegét helyhatósági bizonyítvánnyal igazolja.

Ami a hetivásárokon való megjelenést illeti, meg van engedve az, hogy a háziiparosok összeállhatnak és ott egyetlen megbizottal is képviseltethetik magukat (26201—1901. K. M.)

A bélyegmentes helyhatósági bizonyítványokat az elárúsító nevére a helyi hatóság állítja ki és abban bizonyítja, hogy mely községben készített és milyen háziipari cikkeket árúsítja az illető.

Háziipari cikkel *házalni* is szabad, amennyiben az 1852. évi szeptember hó 4-én kibocsátott pátens vonatkozó rendelkezéseit betartják, még pedig mindenütt, ahol zárt helyek és törvényes kiváltságok azt nem akadályozzák.

A pátens nem törvény, mivel az abszolut korszakban keletkezett, azonban a kiegyezési törvényeinkben említés lévén róla, ma már a törvényszerű jellege van.

A pátensnek háziipari vonatkozásai is lévén, annak egy-két velős rendelkezését ismertetni kivánom.

Házalás alatt az árúkkal helységről-helységre és házról-házra járva, meghatározott eladó hely nélkül űzött kereskedést értenek. (1. §.)

Némely vidék élelmi viszonyainak különös tekintetbe vételével, azok lakosainak bizonyos árú kereskedésére nézve különös kedvezményeket engedélyeztek (17. §.) még pedig azon alapon, hogy jobbára háziipari termékeikkel történt a házalás. A kedvezményekben a magyarországi drótostótok, az árvamegyei vászonkereskedők, a burszentgyörgyi, burszentpéteri, burszentmiklósi len- és pamutárúkereskedők, Zólyom vármegye házalói a selyem és gyapot, továbbá csipkék, fésük, csengők, szíjgyártómunkákkal és vasárúkra való házalásra nézve részesültek az egész monarchia területére.

A kedvezmények veleje abban áll, hogy a fentebb említett kiváltságos házalók kivétel nélkül az összes hetivásárokon szabadon megjelenhetnek, kirakodva árúsíthatnak, valamint még ott is házalhatnak, ahol a házaló tilalom még fennáll. Ez olyan kedvezmény, melyet a többi háziipari készítményeknek már nem adtak meg.

A kivételes kedvezményeket, mint már fentebb említettük, csak azon az alapon engedélyezték, hogy felvidéki háziipari készítményeket hoznak forgalomba, ami ma már csak a legritkább esetben felel meg a valóságnak.

Avégből, hogy ezt a körülményt kizárhassák, vagyis nehogy a gyolcsosok háziipari cikkeken kívül esetleg más kelméket is hetivásárokra hozzanak, Árva, Turócz és Zólyom vármegyékben készült cikkeknek felismerhetés céljából a törvényhatóság bélyegzőjével való ellátását rendelték el (F. I. K. 42,458/1884).

Ez az intézkedés azonban több okból végrehajthatónak nem bizonyult. Vissza kellett vonni (F. I. K. 49,328/1884. és 14,735/1885.) és a gyolcsosok bélyegzetlen árúikkal ma is házalhatnak és az ország minden hetivásárján háborítatlanul jelenhetnek meg.

A kedvezmények ellen észrevételünk nem volna és nem is lehetne, ha a pátens 12. §-át betartanák.

A szóban forgó szakasz rendelkezése szerint ugyanis azoknak az árúknak, melyekkel a házalókereskedést űzik, bel-

földről származottaknak és bélyeggel, továbbá akitől veszik, vételi kimutatásokkal ellátva kell lenniök.

Ez a hazai ipar szempontjából felette kivánatos rendelkezés azonban a fentebb említettek szerint ezidő szerint végre nem hajtható.

A háziipar fejlesztése, miként már említettük, az 1907. évi III. t.-c-ben foglaltak alapján történik. A háziipar fogalma meglehetős szabadon lévén meghatározva, mód nyilik minden közgazdaságilag jelentős háziipari ágazat támogatására s így a mezőgazdasággal foglalkozók részére téli munka biztosítására. A fejlesztés ügyét akadályozza a munkásbiztosító törvényt végrehajtó közegeknek az az álláspontja, hogy lehetőleg minden háziiparost igyekeznek a biztosításra kényszeríteni. Nem lévén kellő fogalommeghatározás, igen sok esetben a már nehezen létesített háziiparok fejlődését meggátolják azzal, hogy azt is iparnak, otthonmunkának veszik és a háziiparosokat könyörtelenül hozzájárulásra kényszerítik. Biztosításra kötelezetteknek veszik azokat is, kik saját lakásukban más iparüzők megbízásából és azok számlájára ipari munkával foglalkoznak. (2. §.)

Ez esetben az otthonmunkát azonosítják a háziiparral, amivel a törvényben a háziiparnak adott kedvezményt lehetetlenné teszik.

A háziipar fejlesztésének szempontjából tehát, mivel a balesetbiztosítás aránytalan terheket ró a szerény keresetü háziiparosokra, szükségesnek jelezhetjük, az otthonmunka és a háziipar fogalmi körének méltányos megállapítását, mert a mai rideg felfogás maga után vonhatja a még meglévő csekély háziiparunk megszünését is.

* * *

Bárhogy és bármilyen szempontból is taglaljuk a háziipart, kétségtelen, hogy gyakorlatilag akkor ér valamit, ha abból megélhetési alapot lehet teremteni és keresetet biztosítani. Értékesítő szempontok a döntők, mert közgazdaságilag akkor ér valamit a háziipari foglalkozás, ha a népnek pénzt juttat osztályrészül.

Kereskedelmi szempontokból kell ezt a kérdést felfogni és értékelni. Ebből a szempontból véve, kétféle háziipari tevékenységet különböztetünk meg:

1. az ú. n. *ősi háziipart,*

2. a nagykereskedelemmel, gyáriparral karöltve keletkező háziipart, mely a mai modern munkamegosztással dolgozik, a nagykereskedelem és a gyáripar kiegészítő részét alkotja és a *kapitaliszlikus háziiparnak* hívjuk.

Az ősi háziipart nagyobb keretben űzni alig lehet, mert annak csak a műgyűjtő, az etnografus és amatör szempontjából van értéke, kereskedelmi szempontból pedig alig. Természetesnek tartjuk ezt, hisz egyes speciális parasztcikknek legfeljebb díszítő, vagy kiállítási tárgyképpen van értéke.

A szép parasztingek himzései, melyeket az egyszerű nép néhol még olyan pazar színpompában hord, bennünket meglepnek, technikájukkal lebilincselnek, valóban a népművészet legnagyobb remekeiként jelentkeznek, azonban nem találnánk egyetlen modern hölgyet, ki azokat használni hajlandó volna.

Ugyanezt lehetne mondani a többi paraszttermékre is. A parasztcikkek odahaza alkalmasak a fogyasztásra, másutt nem; otthon azonban ebből kereskedelmi forgalmat elérni nem lehet, mert mindenki előállítja a magáét, vásárolni azokat nem hajlandó, sőt lenéznék a faluban azt a nőt, ki azokat nem maga állítaná elő.

Az ősi háziipar felvirágoztatásáról a mai időkben már szó alig lehet, hiába akarják egyesek azt erőltetni. Pedig vannak sokan, kik éppen ebben látják a háziipar fejlesztésének jelentőségét. Ha egy iparcikken liliom, tulipán ékeskedik, vagy különleges himzés, varrás van, a jellege magyaros, a legtöbb laikus azt hiszi, hogy ennek a cikknek fejlesztése helyénvaló és hogy csak ennek a művelése vezet eredményre. Ez a felfogás céltévesztett, mert mint említettem, ezek a cikkek igen szépek, igen jók s minden tekintetben különlegesek mindamellett gyakorlati értékesítés szempontjából hiábavalók, mert csak muzeális szempontból van értékük.

Ezeknek a felkarolása csak pénzáldozatokat kiván, azok tömegtermelésre nem alkalmasak, mert nem tömegcikkek és a speciális gyüjtők száma felette csekély. Annak, aki az ősi háziipar felkarolását szívén viseli és azt erőlteti, a kudarca előre megjósolható. Ugyanebből a szempontból birálható el az olyan egyesületek felbuzdulása is, melyek az ilyen háziiparok fejlesztésének előmozdítására az államtól tanfolyamok tartá-

sára államsegély engedélyezését kérik, holott jól tudják, hogy ezektől eredmények aligha várhatók.

Kétségtelen és elvitathatatlan az a tény, hogy a népnek kifejlett művészete kiváló nagy értéket képvisel, de csak akkor, ha az gyakorlati és használati cikkek díszítéseül tényleg felhasználható.

A meglevő háziipari termékek és a népművészet a legalaposabb tanulmányokat kivánják és érdemlik meg. Ősforrásul szolgálnak gyakran ma is a változatos, új karakterisztikus és mégis használati cikkek tervezőinek.

Bárhogy álljon is a helyzet, bármilyen is legyen a mai felfogás: az ősi háziipar csak a kezdeményezést szolgáltatja megkapó és új cikkek készítésére és értéke főképpen ebből a szempontból birálható el.

Ellenben alig fér kétség az ú. n. *kapitalisztikus háziipar* életképességéhez, mely nélkülözhetetlen tényezője a nagykereskedelemnek és az iparnak. A háziiparnak ez a neme ma egyedül az értékes, mert olyan cikkek előállítását vezeti be, melyek tényleg felhasználhatók, mert modern iparcikkek előállítására szorítkozik, felhasználván sokszor az ősi háziipar kiváló és megvalósításra alkalmas motivumait. A kapitalisztikus háziipar meglehetősen el van terjedve és sok országnak éppen ez adja meg gazdasági erőforrását. Éppen ezért a háziipar fejlesztését csak ilyen alapon hisszük mi is célszerüen végrehajthatónak.

A háziipar fejlesztéséhez, vezetéséhez nemcsak szakismeret, hanem megfelelő tőkebefektetés, izlés, kereskedelmi szervezet, gyors felvevő-, átadó-, termelő- és értékesítő képesség szükséges.

Mindenütt azt látjuk, hogy a háziipar meghonosítása csak kapitalisztikus úton érhető el. A termelésben részt vesz a nagykereskedő, a nagyiparos és a nagy városokban különösen ezekkel a gazdasági tényezőkkel találkozunk.

Bécs, Páris, Berlin, London és más nagy városok háziiparosait, úgynevezett «otthon dolgozó» munkásait leginkább a nagykereskedők és iparosok használják fel és foglalkoztatják.

Igen nagyszámú munkást foglalkoztatnak a fent említett városok nagykereskedői a konfekció-, a női divat-, fehérnemű-, nyakkendő- stb. iparokban: ugyanezt tapasztaljuk a mi fővárosunkban is.

A háziiparok alapos vizsgálata azt a tanulságot szolgáltatja, hogy valamely háziipar meghonosítása a tőkeerős nagykereskedő bevonása mellett sikerülhet a legjobban; ez kiadja a munkát, átveszi a készített árút s a háziiparosnak csak a speciális technikai munkát kell elvégeznie.

A háziiparok fellendítéséhez sokszor modern gépek beszerzése is szükségessé válik. Ezeknek a bevásárlása, a munkásokhoz való kiadása, azok ellenőrzése, a nyersanyag beszerzése, a termelés észszerű beosztása, a fogyasztó piac felkeresése nemcsak tőkét, hanem kereskedelmi rátermettséget követel meg, ami pedig másnál, mint a nagykereskedőnél, vagy nagyiparosnál nem található fel, azokkal csak kapitalisták rendelkeznek.

A kapitalisztikus háziipar szervezését látjuk ma az iparfejlesztés terén legszívesebben és ennek a létesítését tartjuk a legfontosabbnak. Mezőgazdasági állam lévén, a háziiparosok az őszi, téli és kora tavaszi időszakban fejthetnek ki tevékenységet és így azok olcsó kihasználása csak ezekre az évszakokra szorítkozhatik. Nyáron a mezőgazdasági munkálatok jobb keresetet nyujtanak, ami a háziipari munka teljes szünetelését eredményezi. A népet a nagykereskedőnek úgy kell kihasználnia, neki úgy kell berendezkednie, hogy a pótmegrendelések nyáron is foganatosíthatók legyenek; az ellenkező megoldás a vállalat hírnevét és megbízhatóságát veszélyezteti és az elért sikert kockáztatja. Evégből minden esetben gondoskodnia kell a vállalkozónak állandó, — nyáron sem hiányzó munkástörzs neveléséről és kiegészítéséről. Az állandó munkásság azonban már nem számítható a valódi háziiparosok közé, mert már hiányzik a mellékfoglalkozás kritériuma.

Vállalkozóink a kérdést rendesen úgy oldják meg, hogy középponti műhelyt tartanak fenn, mely egyrészt a nyári pótmegrendeléseket bonyolítja le, másrészt pedig, különösen télen, újabb mintadarabok készítésével foglalkozik.

A hazai viszonyainkból azt a következtetést vonhatjuk le, — amit különben a gyakorlat is teljes mértékben igazolt — hogy a szaktanfolyamok, szakiskolák, iparfejlesztő szempontból kiküldött vándortanítók működésével jól szervezett és maradandó háziipart megteremteni alig lehet.

Hasonlóképpen mondhatjuk, hogy a háziipari bizottságok, vagy egyletek a hazafias hangulatkeltésen kívül — noha

az állam nagy áldozatkészséggel támogatta őket — kézzelfogható eredményeket nem tudtak felmutatni. A szerzett tapasztalatok az illetékes tényezőket arról győzték meg, hogy a közel jövőben az ilyen irányú tevékenységet nem kell támogatni s mindenkor csak a reális és gyakorlati élet igazolta kapitalisztikus vállalati rendszer támogatására kell fordítani az országgyűléstől erre kapott összegeket.

Az értékesítés és piacszerzés lévén a legfontosabb feladat, az intenziv és extenziv háziiparfejlesztés gyakorlatilag csak ennek a megoldásával hajtható végre.

Csakis olyan cikkeket vonhatunk be a háziipar észszerű fejlesztésének keretébe, melyek rendes kereseti forrást nyujtanak és állandóan értékesíthetők. A meglevő ősi anyagot úgy kell átalakítani és alkalmazni, hogy nagyobb termelés, jobb kereskedelmi értékesítés legyen elérhető, ami rendesen sikerrel érhető el, ha a munkát ügyes és szakavatott vállalkozó végezi.

Az ősi háziipar nehézkességére való tekintettel fel kell használni a technika fejlődésének megfelelő újabb munkaeszközöket is, pl. a varró-, kötőgépet, mely az ősi ipart versenyképessé teheti.

Nemcsak a gépeket, hanem az újabb és jobb eljárásokat is be kell vezetni, úgy azonban, hogy azzal a régi jelleg nagyobb változásokat ne szenvedjen.

A fejlett gyáripar, melynek gépei napról-napra javulnak, a versenyt a legolcsóbb háziiparokkal is felveszi és így nem célszerű a népet olyan foglalkozásra biztatni, mely ma már a gyáriparral szemben a versenyt nem tudja megállani.

Egy példát említek itt fel, mely miatt egy országos akció sikertelen maradt, sőt nagy bajokat okozott. A vert csipkék bizonyos faját, az úgynevezett szegélycsipkéket, zsinórverőgépekkel nagy tömegekben legalább olyan jól, azonban jelentékenyen olcsóbban lehet előállítani, mint régente. Néhány évvel ezelőtt megpróbálták ezt az ipart fejleszteni s az állam nagyon sok áldozatot hozott annak felelevenítésére. Természetes, hogy a nagy munkaképességű gépekkel szemben minden jóakaratú intenció meghiusult és a gépek versenye az egész akció bukását eredményezte.

Még egy tanulságot kell itt a hosszú kisérletezés után leszűrni, még pedig azt, hogy a fényüző cikkek termeléséről,

melynek csak csekély fogyasztóközönsége van, a használati tárgyak előállítására kell áttérni, ha tényleges gyakorlati eredményeket akarunk elérni.

* * *

Az előzőkben előadottakból kitűnik, hogy a kormány a háziipar fejlesztésének problémáját méltányolja, azt meghonosítani, általánosan elterjeszteni igyekszik. Az ilyen irányú tevékenységet állami támogatás útján fejti ki. Jelenlegi viszonyaink mellett ugyanis nem várható, hogy egyes iparosok és kereskedők aránylag nagy áldozatokat hozzanak a háziiparosok kioktatásával járó nehézségek és a felmerülő tényleges költségek tekintetében, mert a munkások bizonyos ideig hasznot egyáltalán nem hoznak, sőt az anyagok elrontásával határozattan kárt okoznak. Ezt a vállalkozó elkerülheti, ha az iparcikket külföldről szerzi be, ahol a kezdet nehézségein, a gyermekbetegségeken a háziipar már túlesett.

Szerény nézetünk szerint a háziipar támogatásának szüksége nem merülne fel, ha a külföldieknél olcsóbb munkabérviszonyokra lehetne az országban számítani, mert ez esetben a vállalkozó később, a tanuló idő letelte után, megfelelő anyagi előnyökben részesülne. Csakhogy erre nálunk, sajnos, nem lehet számítani.

A munkásképzés nehézségeinek legyőzését az államnak kell vállalnia és ez okolja meg az állami támogatást.

A kormány mindenkor szívesen indítja meg a tárgyalást a magánvállalkozókkal, ha észszerű érdekekről és áldozatokról van szó. Ezt a vezérelvet követi a minisztérium és minden egyes komoly vállalkozást megfelelő figyelemre méltat.

Alapos megfontolás tárgya minden ajánlat, ha az érdemleges tárgyalásra alkalmas. Igen sok esetben kell az illetékes tényezőknek véleményt nyilvánítaniok és tárgyalniok anélkül, hogy eredmények volnának elérhetők, mert sok vállalkozás létesül, melynél a megfelelő alap hiányzik, úgy, hogy a kormány éppen a megfelelő szakképzettség vagy tőke hiányában a tárgyalásokat beszüntetni kénytelen.

Az állami támogatás elbírálásánál több elv jegecesedett ki, melyekre különös gondot fordíttanak. Általában az a felfogás uralkodik, hogy csak olyan vidéken lehet és kell a háziipart fejleszteni, hol kevés a munkaalkalom, sűrű a lakosság, gyárak

létesítése nem lehetséges, a helyi körülmények a gyári termelésre alkalmatlanok, ahol a nép csak nyáron dolgozhat, télen pedig nem, ahol a mezőgazdaság nyujtja a túlnyomó foglalkozást és olcsó a munkaerő.

Támogatandó az az iparág, mely állandó foglalkozást, tisztességes kenyérkeresetet biztosít és amelynél az értékesítéssel a népnek, mely a háziipart űzi, nem kell törődnie.

A kereskedelmi minisztérium iparfejlesztő szakosztálya a támogatás iránt benyujtott számos folyamodványt csak olyan esetben veszi és veheti érdemleges tárgyalás alá, amikor az értékesítés kérdése rendezve van, máskülönben a kérelmek tárgyalásába, a támogatás kérdésébe nem bocsátkozik.

Míg az értékesítés rendezve nincs, a fejlesztés károsnak tekintendő, mert csak igényeket támaszt a népben, melyeket azután kielégíteni nem lehet.

Inkább ne kezdjünk valamely nehéz ipari problémának megoldásába, hogyha eleve eredménytelenséggel kell számolnunk, mert a konzervativ nép elvesztett hitét az elrontott akció teljesen megsemmisíti s azután hosszú ideig a legjobb dologgal sem lehet azt újraéleszteni.

Az állam támogatása ezen a téren már régi keletü. Mióta a magyar parlamenti élet megvan, tehát 1867 óta, a háziipar felkarolása a kormányok állandó gondoskodásának tárgyát alkotta. Hol pénzsegélyeket adott, hol állami szállításokat biztosított, hol tanműhelyeket állított fel, csakhogy a népnek keresetforrást nyithasson. Az 1867 óta támogatásként nyujtott államsegélyre nézve adataim nincsenek, hanem a legutolsó 9 évre vonatkozókat a túloldalon közlöm.

Az állami támogatás mértékét rendesen a foglalkoztatott munkások száma, azok keresetének nagysága a vállalattól befektetett álló és forgó tőke s más tényezők állapítják meg.

Textiliparral összefüggő háziipari vállalatok például — mivel ezek fordulnak elő leggyakrabban — rendesen a kifizetett munkabérek 5—10%-át kapják néhány esztendőn át állami pénzsegélyül. A segély jobbára 5—10 évig van érvényben, megfelelő szigorú ellenőrzés mellett.

Különös méltánylást kivánó esetekben eszközöket és szerszámokat is engedélyeznek.

Általában az a szokás, hogy kikötik bizonyos számú háziiparos foglalkoztatását és a fizetendő naponkénti munka-

bérek minimumát (80—100 fillér), még pedig az iparág természete szerint. Általában irányadó az a munkabér, mely a külföldön is szokásos, sőt csekély mértékben ezen alul van, mert magasabb munkabér megállapítása egyértelmű lenne a versenyképesség tönkretételével.

Háziipari célokra engedélyezett összegek.

1904. évi január hó 1-étől 1913. évi szeptember hó 30-ig.

Év	Háziipari vállalatok pénzsegélyére	Háziipari bizottságok és egyletek részére	Gyakorló műhelyek céljaira	Tanfolyamokra	Gépadományozásokra	Összesen
	korona					
1904	23.000	40.023	—	650	9 234	72.807
1905	73.000	1.400	—	1.075	9.294	84.769
1906	19.450	23.892	32.700	9.700	18.329	104.071
1907	351.710	81.812	27.700	9.540	100.287	571.049
1908	50.100	70.390	19.708	21.199	48.864	210.261
1909	748.144	73.772	27.212	11.070	81.027	941.225
1910	38.000	37.190	1.800	6.800	4.432	88.225
1911	62.500	29.900	25.124	6.600	7.505	130.629
1912	74.300	70.100	14.400	9.000	18.906	186.706
9 év alatt összesen	1,440.204	428.479	148.644	74.534	297.878	2,389.739

Feltétlenül szokásos kikötni továbbá, hogy a fizetések készpénzben történjenek. Ennek hatásos ellenőrzése végett előírják főkönyvnek és munkabérkönyvnek vezetését, mely utóbbi a munkásnál kell, hogy legyen.

A főkönyvnek mindazokat az adatokat kell tartalmaznia, melyek a munkások könyveiben bevezetve vannak. Így bele kell írni abba a munkásoknak nyujtott előlegeket akkor is, ha nem készpénzben, de nyersanyagokban adták. Kötelező természetesen a munkarend és az akkordbéreket tartalmazó táblázat kifüggesztése éppen úgy, mint ahogy ezt az ipari vállalatoknál megköveteljük.

További feltétel, hogy a szükségleti cikkeket belföldön szerezze be a vállalat. A felhasználandó anyagok természetesen csak abban az esetben szerzendők be az országban, ha azokat idehaza előállítják. Különben a külföldi beszerzésekre esetről-esetre a kereskedelmi miniszter engedélyét kell kikérni.

Miután az értékesítés okozza a legnagyobb nehézséget, a vállalkozónak kötelezettséget kell vállalnia annak lebonyolítására, mert a munkás arra legtöbbször képtelen.

Munkaidőként a háziiparosoknál rendesen az októbertől áprilisig terjedő időt szokás kikötni, mert ez az idő az, melyet a mezőgazdasággal foglalkozó lakosságunk nem tud kihasználni s amikor az ipari munkát mellékfoglalkozásként űzheti.

A munkások beoktatása, kiképzése lévén a vállalkozónak egyik lényeges feladata, amelyért az állami támogatást nyeri, magától értetődik, hogy megfelelő előmunkásokról, oktató személyzetről állandóan gondoskodni tartozik, nemcsak a tanítás, hanem a termelés egész időszaka alatt is. Kikötni szokás még azt is, hogy az állam támogatását reklámcélokra felhasználnia nem szabad.

Az ellenőrzést az illetékes kereskedelmi és iparkamara, valamint az iparfelügyelő teljesíti. Gyakran előfordul az az eset is, hogy középponti szakközeg kiküldése válik szükségessé, nevezetesen ha nehezebb közgazdasági kérdés elbírálásáról van szó.

Az állam támogatása, miként már előbb említettem, a pénzsegélyen kívül — bár ritka esetben fordul csak elő — gépek adományozával is történhetik. Ilyen esetben a vállalkozó a gépeket 5—10 évi használatra, az állam tulajdonjogának fentartása mellett, csak úgy kaphatja meg, ha azokat az ellenőrző idő letelte után a géppel dolgozó munkásnak, minden ellenszolgáltatás nélkül, ingyen engedi át.

A vállalkozóval szemben a munkáslétszám betartását, a hazai beszerzések kényszerét, a munkabérek minimumát, a gépek tűzkár elleni biztosítását, valamint az előzőkben bővebben közölt többi feltételek betartását szokás előírni.

Szövetkezetek segélyezése ugyanolyan elbírálás alá esik, mint az egyéni vállalkozóké. Ilyen esetekben egyik igen velős követelmény valamelyes országos kötelékbe való tartozás.

Köteléken kívüli szövetkezeteknél különös vizsgálat tárgya az is, vajjon nem áll-e valamely magánérdek annak háta mögött.

Amennyiben valamely állami befolyás és ellenőrzés alatt álló kötelékről van szó, a legliberálisabb módon kezeljük a háziipar fejlesztésének segélyező ügyét, mert megvan a mód az állam érdekeinek minden irányban való kellő megóvására.

A szóban forgó szövetkezetek részére pénz- és gépsegély megadása szokásos, de erre meghatározott szabályok ez idő szerint még nem állanak fenn.

Mivel az ilyen szociális alakulatok eddigelé ritkák és természetük különleges, általános érvényű támogatási elvek ezideig felállíthatók nem voltak.

A szövetkezeti vállalkozások előnyeit az adómentesség, valamint az 1898. évi XXIII. t.-cikkben gyökerező egyéb kedvezmények alkotják.

Igen jelentős támogatást jelent ezeken kívül még a Közszállítási Szabályzat és a vármegyékre érvényben levő Közszállítási Szabályrendelet rendelkezése, mely szerint szövetkezetek háziipari s más vállalatai egyes állami szállításokat, bizonyos esetekben, versenytárgyalás mellőzésével is elnyerhetnek.

* * *

Az állam gondoskodásának gyakorlati végrehajtása, a háziiparok támogatásának ügye nem egy kézben, nem egy miniszteriumban összpontosul, és ezért ezt különböző szempontok alapján birálják el. A vallás- és közoktatásügyi, a földmívelésügyi és a kereskedelemügyi minisztériumok foglalkoznak vele.

E három tárca idevágó működésének velejéről egész röviden a következőket közölhetjük:

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium a művészi háziiparok fejlesztésével foglalkozik; különösen pedig azokkal, melyeket fentebb az ősi háziipar fogalmának meghatározásakor említettünk fel. Művészeti szempontok lévén az irányadók, a gazdaságiakra a minisztérium különös súlyt tudomásunk szerint alig helyez. Szervei az *Iparművészeti muzeum*, szép és értékes hazai gyüjteményeivel, valamint a pár év óta fennálló *iparművészeti iskola.*

Az utolsó időkben, osztrák mintára, a csipkék termelésének fejlesztését tűzte ki célul, avégből, hogy a nagyarányú külföldi behozatalt csökkentse. Számos szaktanfolyamot rendezett és különösen a vert csipkék készítését kívánta bevezetni, megszerettetni. Ez az akció azonban avatatlanok kezébe került, kik sem az iparral, sem pedig a kereskedelemmel összeköttetésben nem állottak s akik olyan árúcikkeket állíttat-

tak elő kézzel, amelyeket a gépek sokkal olcsóbban termelnek; az eredmény természetesen elmaradt.

Az újabb időben létesített iparművészeti iskola a szerzett tapasztalatok alapján, tisztán gyakorlati alapon igyekszik megoldani a művészi háziiparok fejlesztésének nehéz problémáját s az eddig elért eredmények sikerrel kecsegtetnek. Nagyon valószinünek tartjuk, hogy a közeljövőben ez az intézmény a magyar jellegű háziiparok fejlesztésének művészi irányzatát teljesen a kezében fogja tartani és ezzel gyakorlati felhasználását elő fogja mozdítani.

Az iskola többek között különböző művészi tervek elkészítésével foglalkozik, a magyaros himzések, keresztöltések, láncöltések motivumait használja fel és gyüjti össze. Mult év folyamán tambour gépek használatának elsajátítására tanfolyamot rendezett s azzal meglehetős gyakorlati sikert ért el. Szövéshez szükséges damasztterveket is készített, hogy a hazai minták is forgalomba kerülhessenek.

A földmívelésügyi minisztérium gondoskodásának tárgya a mezőgazdasági háziiparok fejlesztése. A kormány ezen tárcájának háziipart fejlesztő működése attól az időponttól kezdődik, amikor a kereskedelmi tárcától különvált. A háziiparok fejlesztésének ügye kiválóan mezőgazdasági ügy ugyan, de mivel az újabb fejlődés alapján azok az iparral és a nagykereskedelemmel vannak a legszorosabb kapcsolatban, meg kellett a két tárcának állapodnia abban, melyek azok az ágazatok, melyek az egyik és melyek azok, melyek a másik tárcának ügykörébe tartoznak, nehogy valaki mind a két tárca támogatását vegye igénybe és nehogy néha ellentétes felfogások miatt, a háziiparok egyes válfajainak megalapozása és fejlesztése akadályozva legyen.

Megállapodás létesült már évekkel ezelőtt a földmívelésügyi és a kereskedelemügyi minisztérium között, hogy a speciális földmívelési háziiparok, mint amilyenek a kosárfonás, a gyékényszövés, a durva fafaragás, gazdasági szerszámok, targonca, karó, zsindely és efajta használati cikkek készítése a földmívelésügyi, a többi háziiparok pedig a kereskedelemügyi tárca ügykörébe tartoznak.

A mezőgazdasági háziiparok ügyeinek ellátására a földmívelésügyi minisztériumban, miniszteri megbizottal az élén, külön osztályt szerveztek.

Az osztály tevékenysége különösen a fűzvesszőből való kosarak, sásfonatok és gyékények készítésére és a gazdasági fafaragás tanítására és fejlesztésére terjed ki.

A munkásnép kioktatása céljából az osztály évenként több száz helyen tanfolyamot rendez és körülbelül százezer földmívelőt tanít ki a legszükségesebb használati tárgyak előállításra.

A tanfolyamok eredményei a gazdasági termelés szempontjából eddig azért nem voltak teljesen gyümölcsözők, mert az értékesítés nem haladt a tanfolyamok szervezésével karöltve; de nem is haladhatott és ez a körülmény az illető osztály rovására egyáltalán nem írható.

Ennek igazolására vegyük szemügyre a következőket. Kétségtelen, hogy a kosarak készítését a tanfolyamon résztvevőknek alaposan elsajátítani teljes mértékben sikerül, azonban a nép a tanultakat nem tudja gyakorlatilag kiaknázni, mert a tanfolyam létesítése alkalmával nemes fűztelep létesítéséről gondoskodás csak a legritkább esetekben történik. Ugyanis a fűztelepek létesítése már nem ennek az osztálynak, hanem a kertészeti és gyümölcsészeti osztálynak a hatáskörébe tartozik, mely már a fűztelepek létesítésére — noha megérdemelné — aránylag igen csekély összeget áldoz.

Az előbb említettek igazolására szolgáljanak a hivatalos adatok. Az osztály 1911. évben 6 millió darab fűzdugványt, 4·041 K forgatási segélyt engedélyezett és csak 40 katasztrális hold füzest telepített be, ami pedig a hazai fogyasztás szükségletének fedezésére egyáltalában nem elég, azzal lépést nem tart. Hisz az egész országban nincs ezer hold nemes füzes, ami pedig a megtartott tanfolyamok részére sem elég.

A nemes füzesek létesítése már azért is kívánatos volna, mert egyrészt a kosárfonó háziipari tevékenységet jelentékenyen emelné, másrészt nem kellene évente körülbelül 3 millió korona értékű kosárárút a külföldről behozni, hanem ezt az összeget a hazai termelés javára lehetne biztosítani.

Ha a tanfolyamok tartására, szervezésére szükséges összegek kisebb részét nemes füzesek létesítésére használnák fel és egyben az értékesítés szervezését — ami folyamatban van — a minisztériummal egyetértőleg kereskedelmi szempontok figyelembe vétele mellett sikeresen bevégeznék, az akció sikerdús eredményeket mutatna fel.

Fontos háziipar a selyemhernyó-tenyésztés is. Bevezetése alig néhány évtized óta kezdődött és máris nagyszerű eredményeket mutat fel. Igazi háziipari jellege van; jobbára az elagott és egész fiatal, gyermekmunkásokat foglalkoztatja. Az eredményt a hivatalos számadatok igazolják, ahhoz kommentárt fűzni nem kell. Az 1911. évben a gubótermelés az országban 1.677,900 kilogrammra emelkedett és már 84,067 család mellékfoglalkozását eredményezte. A részükre kifizetett kereseti összeg 3.486,935 koronára rúgott és egy-egy család keresete átlagban 41 K 47 fillért tett ki. A kereset bár csekély, de már elég arra, hogy a munkás az évi adóját abból szépen kiegyenlítheti.

A legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznünk a selyemtenyésztési kormánybiztos igen kiváló működéséről, kinek selyemhernyótenyésztésünk fellendülését köszönhetjük. A selyemtenyésztési országos felügyelőség, felállítása óta, a selyemhernyó tenyésztéssel és a selyemlegombolyítással foglalkozóknak 95.738,934 koronát fizetett ki.

A földmívelésügyi minisztériumnak a háziipar, valamint a mezőgazdaság intenzivebb fejlesztése céljából vidéki szervelt a kirendeltségek alkotják, melyeknek ügyeit a minisztériumban külön osztály látja el.

Működő köre szociális természetü; a mezőgazdaság fejlesztését kultiválja a kisgazdák s a mezei munkások jólétének előmozdításával. A kisgazdákat racionális mezőgazdasági termelésre serkenti, a munkás népnek pedig állandó nyári és téli munkát igyekszik biztosítani. Igen sok esetben azok tömörülését, szövetkezését mozdítja elő s a termelő és értékesítő szövetkezeteket megfelelően irányítja és támogatja.

Ez idő szerint az országban hat kirendeltség működik. Legrégibb a rutén mentő akció kezdete óta áll fenn és Munkácson székel.

Ez a kirendeltség nemcsak a legrégebben alakult, hanem háziipari létesítményeivel is a legnagyobb eredményeket érte el. Nem célunk a kirendeltség sikeres működéséről kimerítő ismertetést közölni, csak a háziipari létesítményeiről akarunk pár adattal beszámolni.

A hegyvidéki kirendeltség területén 1912. évben már 85 telep állt fenn rendszeres háziipari termelésre berendezve. A háziiparosok száma 5190-et tett ki s azok munkadíjakban 467,450 koronát kerestek.

Gazdasági kosárfonás és azzal kapcsolatos fűztelepítő és ápoló munkákkal 2859 egyén foglalkozott, kiknek munkakeresete 222,320 K-t tett ki. Fafaragással 65,880, nádfonással 56,450, vászonszövéssel 28,873, himzéssel 25,859, faabroncskészítéssel 13,680, nyirfaseprükötéssel 19,000, művirágkészítéssel 13,950, harisnyakötéssel 5500, gyógynövénygyüjtéssel 4500 K munkabér volt biztosítható.

A kosárfonás előmozdítása céljából a kirendeltség 1911. évben már 93 kat. hold nemes fűzvesszőteleppel rendelkezett. Mivel a hegyvidéken megfelelő lakóház nincs, külön iparházakat kellett létesíteni a háziiparosok betanítása és egyúttal foglalkoztatása céljából. Ezeknek a száma meglehetős nagy. Miután az értékesítés adja a legnagyobb gondot, a kirendeltség minden esetben állandó vállalkozókat keresett, kik a foglalkoztatott munkások, háziiparosok készítményeit átveszik.

A háziiparok fejlesztésének sokszor nehéz kérdéseiben a hegyvidéki kirendeltség és a kereskedelemügyi minisztérium iparfejlesztő szakosztálya között teljes egyetértés uralkodik.

A zsolnai felvidéki kirendeltség később létesült s ezért háziipari vállalatainak száma is csekélyebb. Megfelelő összeállítás hiján csak egy sikerült és fontos háziipari létesítményét említhetem fel, még pedig az árvamegyei gyolcsosok termelőszövetkezetének megalakítását. Ez a szövetkezet kézi szövőszékeken, jobbára pamutvásznat állít elő, melyet aztán a gyolcskereskedők értékesítenek.

A többi kirendeltség csak igen rövid idő óta áll fenn s így azok háziipari tevékenységéről még ez ideig mit sem tudunk.

A kereskedelemügyi minisztérium foglalkozik az úgynevezett kapitalisztikus háziiparok fejlesztésének kérdéseivel. Az iparfejlesztő szakosztály ügykörébe van ez a kérdés utalva, hol minden iparágnak szakértő közegei állanak rendelkezésre.

A hazai ipar fejlesztésére a budgetbe a mult évben nyolc millió koronát vettek fel s a törvényhozás is ennyit szavazott meg, mely összegből a szükséghez képest a háziiparok fejlesztésének támogatására állami pénzsegélyt engedélyeznek. A legutolsó kilenc évben támogatásra kiadott összegekről, valamint a támogatás alapelveiről már előbb szóltam.

Az intézkedések irányítása a központban történik, a végrehajtásra külön közegei vannak. Ilyenek: az ellenőrzés foganatosítása szempontjából a kerületi kir. iparfelügyelők, a véleményezés szempontjából a kereskedelmi és iparkamarák, melyek az 1907: III. t.-c. végrehajtási utasítása értelmében meghallgatandók.

Fontos szervei az iparfejlesztésnek a m. kir. Technológiai Iparmuzeum, melyet véleményezésre számos esetben szólítanak fel s amely az engedélyezett gépek beszerzését, felszerelését, kipróbálását stb. végzi; végül a Kereskedelmi Muzeum, mely a hazai közszállításokat ellenőrzi.

Nagyon messze vezetne, ha az említett szervek működéséről tüzetesebben szólanánk, nem is ez feladatunk.

A háziipar fejlesztését szolgálják végül a szakiskolák.

Ilyenek a hegybányai állami gyermekjáték készítő tanműhely, a körmöczbányai csipkeverőiskola, melynek három fióktelepe van, továbbá a budapesti nőipariskola. A kosárfonás népszerüsítését és az előmunkások kioktatását négy szakiskola végzi: a békési, bellusi, tokaji és homonnai.

A kereskedelemügyi minisztérium a háziiparok fejlesztésének terén nemcsak azt teszi, hogy államsegélyt ád és a pénzügyminisztériummal egyetértőleg állami kedvezményeket engedélyez, hanem intézi a kereskedelmi értékesítés ügyét is, ami a legjelentősebb teendője.

A legnagyobb nehézség az értékesítésben rejlik és ezért ennek megfelelő szervezése nagy gondot okoz.

Már évtizedekkel ezelőtt felmerült annak szüksége, hogy ipari készítményeink értékesítését és kivitelét valami módon a kormány előmozdítsa.

Egyrészt evégből szervezte 1885-ben a Kereskedelmi Muzeumot.

Már az 1894. évben ennek átszervezése vált szükségessé és ekkor a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságnak adta át a kereskedelmi kormány a muzeum keleti kirendeltségeinek egy részét, majd 1899-ben annak egész kiviteli és háziipari üzletét.

1897-ben a Kereskedelmi Muzeummal kapcsolatban kicsinyben való elárusításra berendezték a háziipari bazárt, mely abban az időben mindössze 66,872 K forgalmat eredményezett, tehát olyan kis összeget, mely az akkori háziipari viszonyok szempontjából is csekélynek volt mondható.

Mikor a Kereskedelmi R. T. a háziipari üzletet átvette, az állammal kötött szerződés szerint tartozott a magyar háziipari cikkeket forgalomba hozni. A meglévő készlet legnagyobb részét bizományba és csak igen kis részét vette át saját számlájára. Feladata volt a külföldi piac megszerzése és ellátása, külföldi fürdőhelyeken elárusító helyek felállítása és megfelelő reklám kifejtése.

A Kereskedelmi Részvénytársaság fokozatos fejlődésével a háziipari üzlet azonban nem haladt arányosan, eredményei az értékesítés terén nem voltak elégségesek, mert erre az intézet súlyt alig helyezett. Avégből, hogy a háziipari cikkek értékesítése gyorsabb fejlődésnek induljon, a Kereskedelmi Részvénytársaság háziipari üzletét 1909. évben az 1908. év végén létesített és Budapesten székelő Országos Magyar Háziipari Szövetség vette át, melynek vezetősége a legelőkelőbb magyar társadalomból került ki s amelynek fővédnökségét Izabella főhercegnő Ő császári és királyi Fensége vállalta magára.

A bankkal fennálló szerződést felbontották s az egész üzletet a Szövetség vette át, vállalván az állammal szemben már eddig fennálló összes kötelezettségeket, de viszont megkapván a bank élvezte állami támogatást is.

A Szövetség, miként az alapszabályaiban mondja, altruisztikus alapon áll azzal a céllal, hogy a magyarországi háziipar fejlődését és versenyképességét a népművészeti, eredeti jellegnek megóvása mellett — minden irányban előmozdítsa.

E cél elérésére szolgálnak: háziipari tanfolyamok rendezése, illetőleg tanműhelyek létesítése és fentartása, megfelelő minták és mintalapok kiadása és terjesztése, továbbá a nyersanyag központi beszerzése, a háziipari cikkek rendszeres termelése, ezek értékesítése szempontjából pedig időleges állandó és vándorkiállítások rendezése, árúcsarnokok berendezése és kereskedelmi alapon való fentartása, alkalmas összeköttetések létesítése kereskedelmi házakkal a bel- és külföldön, a háziipari termékek minél szélesebbkörű értékesítésére.

Feladatának tekinti a Szövetség, hogy a háziipar előmozdítása szempontjából a hazai rokonegyesületekkel és hatóságokkal érintkezésbe lépjen és ezekkel karöltve működjék.

A Szövetség a kereskedelemügyi minisztériummal 1909. évi június havában tíz évi időtartamra, Ő Felsége legmagasabb jóváhagyása mellett, szerződést kötött, amelyben kötelezte

magát, hogy a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságtól az 1905. évi szerződés alapján átvett háziipari üzletet továbbra is folytatja és ehhez képest az említett részvénytársaság háziipari osztálya árúkészletét továbbra is bizományban tartja.

A hazai háziipari cikkeket a Szövetség a jövőben is részint bizományi alapon, részint saját számlára árusítja és köteles a bizományba kapott árúkra, a mindenkori hivatalos kamatlábnál 1 %-kal magasabb kamat felszámítása mellett, megfelelő előleget adni.

A Szövetség kötelezte magát, hogy Budapesten kívül, hol jól berendezett központi raktárt is kell tartania, a háziipari cikkeknek mind az ország nagyobb városaiban és a hazai fürdőhelyeken, mind pedig Európa nagyobb világvárosaiban és fürdőhelyein piacot teremt.

A háziipari készítmények értékesítése modern kereskedelmi alapon, utazók kiküldésével és esetleg más módon is végezhető. A Szövetség a jelentékenyebb elterjedtségre igényt tartó háziipari cikkeket előállító vállalkozókat a helyszinén is felkeresni és őket a bel- és külföldi igényekről, beszerző forrásokról, az árúcikkek helyes és gazdaságos kikészítéséről stb. tájékoztatni tartozik.

A Szövetséget a vallás- és közoktatásügyi, a földmívelésügyi és különösen a kereskedelemügyi minisztérium állami segélyben részesíti, sőt az utóbbi 200.000 K forgótőkét is bocsátott rendelkezésére. Ez idő szerint 40 helyen körülbelül 3200 háziiparost foglalkoztat; jobbára saját számlára kivitelre termel. Árúi nagyon változatosak, különösen a textil háziiparokat műveli, dolgozik azonban agyagárúkkal és fűzfából készült cikkekkel is. Forgalma az első évben (1909. dec. 31.) 309.000 K-át, a mult 1912. évben pedig 430.236 K-át eredményezett.

Budapesten és Bécsben nyilt üzlete van. A művészi háziipari cikkeket Mezőkövesden, Pilisvörösváron, Czifferen, Gidrafán, Öcsényben, Balatonendréden stb., a tömegcikkeket, nevezetesen a kosarakat a hegyvidéken és az aradi jószágigazgatóság területén, a horgolt gombokat Sopron környékén, a kötött harisnyákat Beregkisfaludon, Sárosoroszihan, Remetevasgyáron, Kalocsán és Tiszapéterfalván készíti.

Ugyancsak 1909. évben (április 2.) alakult meg Kolozsvárt az Országos magyar háziipari szövetség mintájára az

Erdélyrészi háziipari szövetség, ennek vezetősége erdélyi főurakból és előkelőségekből áll. Különösen a himzés és varrottas, csipke, szövés, fafaragás, kosárfonás és játékszerkészítés fejlesztését tűzte ki célul. Tanfolyamok útján igyekszik eredményes működést kifejteni. Felkarolta a Gyarmathy Zsigmondnétól felvirágoztatott, közel 40 magyar községben elterjedt kalotaszegi varrottas néven ismert háziipari cikkek készítésének fejlesztését.

A Szövetség a budapesti társegyesülettel szoros kapcsolatban van s az értékesítést jobbára az utóbbival végezteti. Miután az ősi háziipar fejlesztését műveli, nagyobb kereskedelmi tevékenységet kifejteni eddig nem tudott. A kormány ezt az egyesületet is támogatja.

A háziipari készítmények termelésére és értékesítésére alakult legrégibb egyesületünk, az 1895. évben keletkezett Izabella-háziipari-egylet. Nevét Izabella főhercegnőről vette. Az egyesületnek Ő Fensége nemcsak védnöke, hanem teljes mértékben vezetője, gondozója, irányítója is, annak ügyeivel jóformán napról-napra foglalkozik. Székhelye az egyesületnek Pozsony s avégből alakult meg, hogy a Pozsony körüli megyékben otthonos himző háziipart fejlessze. Működő köre kiterjed Pozsony városára, valamint a pozsonyi, nagyszombati, malaczkai, szempczi járásokra, Szentgyörgy, Bazin, Modor városokra, a Vág völgyének pozsonymegyei, nyitrai és Trencsén vármegyei részére.

A himzéseken kívül, melyek «pöstyéni himzések» kereskedelmi név alatt ismeretesek, felvette az egyesület az arany- és ezüsthimzést, sőt a csipkeverést is, mely utóbbit azonban csak igen kis keretben műveli.

Az egyesület törekvése oda irányul, hogy olyan munkásnőknek, kik a himzőmunkához már értenek és olyanoknak, akik azt megtanulni akarják, állandó keresetet biztosítson, továbbá, hogy a himzőmunka változatos alkalamazásánál a nemzeti jelleget megóvja, miért is gondoskodik alkalmas egyénekről, kikre a himzőmunka vezetését bízza; végül gondoskodik kész cikkeknek magánúton, részint alkalmas üzletemberek útján való értékesítéséről.

Az egyesület számos községben dolgoztat. Fontosabb telepei a Pozsonyban lévő középponti műhelyen kívül Zavarban, Pöstyénben, Máriatölgyesen, Kosárfaluban, Dénesfán, Modoron, Czifferen stb. vannak.

Az egyesületet az állam évenként 25.000 korona segélylyel, 150.000 K forgó tőke engedélyezésével, valamint a bécsi üzlethelyiség bérletével és fentartásával támogatja. Trencsén vármegye közönsége is 400 K segélyt nyujt.

Egyideig az egyesület termékeit a kereskedelmi részvénytársaság értékesítette, mikor pedig az országos magyar háziipari szövetség működését megkezdette, ez az intézmény vállalkozott a termékeknek bizományi alapon való értékesítésére.

Az 1909. év folyamán az egyesület — autonómiájának teljes fentartása mellett — belépett a Szövetségbe, azonban a mult évben újból kivált s azóta a kereskedelmi értékesítést saját kezelésében folytatja.

Forgalma 1905-ben mindössze 40.000, 1909-ben pedig 160.000 koronát tett ki. Az 1911—12. évben termelt árúcikkeinek értéke 236.302 koronára rúgott, melyért az egyesület 107.150 korona munkadíjat fizetett ki.

Legvégül említem meg az ez idő szerint leghatalmasabb és rövid pár év alatt feltünő eredményeket felmutató Országos Központi Hitelszövetkezet működését.

Mint általában ismeretes, ez az intézet az 1898. évi XXIII. t.-c. alapján létesült. A kormány ezt az intézetet pár millió korona tőke elhelyezésével támogatta, hogy előmozdítsa a legszegényebb néposztályoknak altruista és önsegélyi alapon való boldogulását. A központi hitelszövetkezet teljesen átértette a törvény intencióit s ma elmondhatjuk, hogy gazdasági szempontokból a legerősebb támogatója és irányítója a legszegényebb földmíves és kisiparos existenciáinknak.

Hosszasan nem foglalkozhatom ezzel az intézménnyel, csupán néhány száraz adatot említek fel.

Kötelékébe ez idő szerint 2412 szövetkezet tartozik, mely az anyaintézetnek a mult (1912) év végén 100,033.244 koronával tartozott. A mai pénzügyi válság közepette egyetlen szövetkezetnél sem merült fel fizetési zavar, vagy bukás, mikor pedig a pénzintézetek egész sorának felszámolását és megszünését regisztrálták s aminek kihatásaként számos módos egyén egész vagyonát veszítette el.

Tagjainak száma 1912. évben a 665 ezeret meghaladta s s ezek üzletrészeinek értéke 63,211.000 koronát tett ki, amire már 41,436.000 koronát fizettek be.

A szövetkezetek fejlődéséről azt közölhetjük, hogy a vagyonosodásuk az aránylag rövid fennállás alatt tetemes volt: saját vagyonuk az 1912. év végével 52,791.000 K-t, takarékbetéteik összege pedig 119,281.000 K-t tett.

A kötelékbe tartozó szövetkezeteknek kerekszámban 275 milló K künlevőségük volt s ez az összeg épen a legnehezebb viszonyok között élő néptömegek javára szolgál. El sem tudnók képzelni, hogy a mai nehéz pénzügyi helyzetben mitévő lenne a falusi parasztlakosság, ha most az uzsorások kénye-kedvére volna kiszolgáltatva s nem kaphatna a falujában levő hitelszövetkezettől néhány koronát, amiből a legszükségesebb és a legnélkülözhetetlenebb igényeit és gazdasági beruházásait kielégítheti, továbbá a magánosoktól és vidéki kisebb pénzintézetektől felvett, de felmondott kölcsöneit vissza nem fizethetné.

Mindez azonban szorosan vett tárgyunkhoz nem tartozik. Ezeket csak bevezetésképpen hoztam fel, hogy rámutassak arra a tevékenységre, melyet a központi hitelszövetkezet az utóbbi években a nép foglalkoztatása terén, nagyon sok esetben a háziiparok fejlesztése érdekében, végez.

Az ipari jellegű szövetkezetek száma a központi kötelékben már 226-ra emelkedett. Ezek között háziipari jellegű szövetkezet 66, termelő 32, értékesítő 26, ipari nyersanyagbeszerző 10, gépműhely 8 stb. van működésben.

Ezen szövetkezetek üzemében nem kevesebb, mint 18 millió K van elhelyezve, amit nem lehet szűkös viszonyok között levő közgazdaságunkban eléggé értékelni, hisz a pénzintézetek az altruista irányzatú ipari vagy épenséggel háziipari vállalatokat egyáltalán nem támogatják.

Épen e körülmény miatt fogva a központi hitelszövetkezet jogos igényt tarthat arra, hogy a törvényhatóságok városok, melyek óriási összegű árvapénzek s más hasonló alapokból való összegek felett rendelkeznek és ezekkel igen sok esetben csekély kamat mellett vidéki kis pénzintézeteket támogatnak, ez összegek méltányos hányadát a nép jólétét előmozdító hitelszövetkezetnél helyezzék el, mert így azok az összegek a nép gazdagításának forrásaivá válnak.

Tisztán a háziipari vállalkozásokat véve figyelembe, az Országos Központi Hitelszövetkezet működéséről a következőket jegyezhetjük fel:

Az elmult évben 30 háziipari szövetkezet árúforgalma — ugyanis csak ennyiről állanak adatok a rendelkezésemre — 1,228.000 K-t tett ki. A most szóban forgó szövetkezetek tagjainak száma 2122-őt, a tőlük jegyzett üzletrészek száma 4239-et s azok értéke 186.485 K-t tett ki.

Az 1,218.000 K árúforgalom mellett az elmult évben a tartalék alapba helyezett alapszabályszerű összegeken kívül, 26,933 K tiszta nyereség volt megállapítható, mely összeg természetesen a szövetkezetek tagjainak javára esett.

A szövetkezetek igen különböző háziiparokkal foglalkoztak, minők pl. a kosárfonás, gyékényszövés, fából készült iparcikkek előállítása, vászonszövés, ruhakészítés stb.

A sok szövetkezetet helyszűke miatt nem sorolhatom fel, csupán egyeseket emelek ki.

Egyik igen szép és eredményes alkotásként szerepel a kisújszállási és turkevei ruhakészítő háziiparosok szövetkezete, mely mindössze 97 taggal és 224 üzletrésszel, közel 1200 munkásnak (akik $^{3}/_{4}$ részben háziiparosok) állandó foglalkozást biztosít. Az elmult évben 240,000 K munkadíj kifizetése mellett 950.000 K árúforgalmat ért el és ebből 250.000 K már a külföldre való kivitelre jutott.

A konfekció terén működik a budapesti szabóiparosok termelő szövetkezete, mely 318 taggal és 50.200 K üzletrésszel 689.000 K forgalmat tudott felmutatni, valamint a miskolczi és szegedi szabóiparosok szövetkezete is.

A nagyszámú kosárfonó szövetkezetek közül a legszebb eredményeket produkálta az apatini kosárfonók szövetkezete, amelynél 143 tag és 47.500 K befizetett üzletrész mellett az elért forgalom 317.000 K-t tett ki; továbbá a martonosi kosárfonók termelő szövetkezete, mely 108 tagot számlál 1002 K befizetett üzletrésszel és a termelt olcsó iparcikkekkel 22.747 korona forgalmat ért el.

A taksonyi hasonló szövetkezet a mult évről 27.594 K forgalmat mutat ki. Kis összegek ezek, azonban az árúcikk értéke is csekély s azért háziipari szempontból ez a forgalom már is jelentősnek mondható.

Vászonszövéssel foglalkoznak az árdánházai, valamint az ujonnan alakult tarpai és az árvamegyei gyolcskereskedők termelő szövetkezetei, mindmegannyi háziipari alapon, melyeknek összforgalma már 100.000 K körül mozog.

A gyékényszövés terén többek között a tápéi gyékényszövők szövetkezete tünt ki 40.525 K árúforgalommal.

A közölt adatok nem teljesek, a rövid pár év alatt keletkezett szövetkezetek eredményeiről csak a folyó év eltelte után lesz módunk beszámolhatni.

Meg kell azonban emlékeznem a Központi Hitelszövetkezetnek a háziipart szolgáló egy pár legújabb intézményéről is, még pedig az úgynevezett értékesítő központjáról, mely eleinte különösen a kosárfonóipar fejlesztésének ügyét kivánta szolgálni. Keletkezett akkor, amikor a szabadkai kosárárú részvénytársaság, mely abban az időben talán az egyedüli e fajta értékesítő vállalat volt, felszámolt.

Az állami támogatás útján kifejlesztett hazai kosárfonó háziipar, mondhatjuk, nagyrészt elpusztult volna, ha a Központi Hitelszövetkezet az értékesítés egyöntetü vezetését, nagy áldozatkészséget tanusítva és valóban áldozatokat hozva, alapos megfontolás után kezébe nem veszi. Anyagi sikerről szó ma még nincs, de egy eredményt el tudott érni, még pedig azt, hogy a kosárfonó szövetkezetek termelésének irányát és módszerét nagyrészt átdolgozta, minek következtében az országban nem gyűlnek már halomra milliószámra a gyümölcsszállító kosarak és kilátás van rá, hogy a jövő évben, ha a piacra dobott nagymennyiségű árút eladták, a fehér vesszőből készült árú (jobbára ruhás, utazó és kupé kosárárú) értéke egészséges kereskedelmi alapon lesz fenntartható.

Az értékesítő központ mindjárt kezdetben más iparcikkek forgalomba hozására is berendezkedett és első félévi forgalma meghaladta a két millió koronát.

A másik és tisztán altruista háziipari intézkedése az Országos Központi Hitelszövetkezetnek a hajdunánási szalmakalapiparnak a megmentése volt.

E helyen körülbelül ezer háziiparos létkérdéséről volt szó. A régi vállalat pénzügyi nehézségek közé került és a megsemmisülés előtt állott. A kormány ezt az országban egyedülálló háziipart megmenteni óhajtván, felszólította a Központi Hitelszövetkezet igazgatóságát annak szanálására, mi sikerrel járt, úgy, hogy a hajdunánási kalapipar pár hónap alatt mint szövetkezet, ujból megkezdette működését.

A háziiparral kapcsolatban nagyon sokat lehetne a Központi Hitelszövetkezetről szólani, de a helyszűke miatt erről

le kell mondanom. Ki kell terjeszkednem azonban legalább néhány szóval a «Hangya» szövetkezetre.

Ez az intézmény 1898-ban keletkezett és az értékesítő szövetkezeti eszmének gyakorlati végrehajtásával foglalkozik. A Hangya olyannyira elterjedt és népszerű az egész országban, hogy azt ismertetni szükségesnek nem tartom, csupán a legutolsó adatokat szegezem le.

Fokozatos fejlődést mutat. Megalakulásának csonka évében a központ egymaga mindössze 49.500 K-át, az elmult 1912. évben pedig már 28,000.000 K-át meghaladó forgalmat ért el. Szövetkezeteinek száma, melyek a kötelékébe tartoznak s vele szoros kereskedelmi összeköttetést tartanak fenn, az ezret meghaladja s így elmondhatjuk, hogy a Hangya ma az ország egyik legnagyobb kereskedelmi szervezete.

Tagjainak száma a 170.000-et meghaladja. Viszonyítva az ország lakosainak számához, csekély szám ugyan, azonban az elért eredmények a számoknál jóval értékesebbek.

Munkássága oda irányul, — amire ma az egész civilizált világban törekszenek — hogy a mostani, erősen egyéni jellegű kapitalisztikus gazdasági rendszert ennek az ellenkezője, a szövetkezeti alapok létesítésével alkotott szintén kapitalisztikus — de már altruisztikus gazdasági rendszer váltsa fel és hogy az önsegély elve alapján a munkásosztályoknak a közvagyonból való arányosabb részesedését segítse elő.

Speciális hazai viszonyainknál a hitelszövetkezetek fejlesztésének az akciója járt a legnagyobb és egyben a legkönnyebb sikerrel, mivel ez a legegyszerűbben valósitható meg, míg a kereskedelmi értékesítés kérdése sokkal nagyobb tudást kíván és ezért nálunk a nehezebb problémák közé tartozik.

A művelt nyugaton a szövetkezés a kereskedelmi értékesítés és a fogyasztás alapján indult meg s csak azután következett a hitelszerzésre és más célokra való szövetkezés.

Fogyasztó szövetkezeteink eleintén jóformán csak a legszükségesebb élelmiszerek árusítására terjeszkedtek ki s csak később vették fel a többi közforgalmi cikkeket. A Hangya rövidárú-osztályát 1908-ban, kézműárú-osztályát pedig 1910. évben nyitotta meg. Az előbbi az első évben 314.000 K, mult évben pedig már közel egy millió korona forgalmat eredményezett, ami igen szép sikernek mondható. Rövid időről lévén szó, a hazai közgazdaság fejlesztésére vonatkozó hatását még

nem lehet kellő módon megállapítani. Annyi azonban tény, hogy a központi vezetőségnek megvan az az intenciója, hogy a hazai iparpártolás ügyét tőle telhetőleg elősegítse.

Bizonyos iparcikkeket máris hazai vállalatoktól szerez be, mint pl. a pamutfonalakat, szöveteket stb.

Sok olyan cikk készül az országban, melyeket hisszük, hogy rövid idő alatt értékesítés tárgyául fel fog venni és ezek között nem egy, mely a háziiparilag előállíthatók közül való lesz.

Előadásomnak keretében a Hangya jövőben működésének ez az iránya a nagyjelentőségű és meg vagyok győződve, hogy a Hangya néhány év leforgása után a háziiparok fejlesztése terén éppen olyan szép szerepet fog betölteni, mint ma az Országos Központi Hitelszövetkezet. A külföldi példák azt mutatják, hogy az ipar fejlesztésének a fogyasztó és értékesítő szövetkezetek kiváló szolgálatokat tehetnek. Nagybritanniában a fogyasztó szövetkezetek száz meg száz saját gyárral rendelkeznek és sok ezer munkást foglalkoztatnak. Fogyasztásunknak hazai fedezéséből várhatjuk ipari fejlődésünket és gazdasági boldogulásunkat és ebben a Hangya sokat — igen sokat tehet.

* * *

Ami azt a kérdést illeti, hogy tulajdonképen mit tehet a közigazgatás a háziipar érdekében és védelmére, őszintén meg kell vallani, hogy arra nagyon nehéz megfelelő választ adni. A közigazgatás száz másfajta elfoglaltságával alig fejthet ki közgazdasági tevékenységet és eddigelé inkább a pénzügyi kérdések iráot mutatott érdeklődést. A közigazgatási tisztviselők sok esetben mint pénzintézeti igazgatósági vagy felügyelő bizottsági tagok vettek és vesznek részt közgazdaságunkban. Ipari vagy épenséggel háziipari kérdésekkel foglalkozó egyének igen-igen ritkán akadnak tisztviselőink között.

Külföldön manapság a lelkészi kar fejt ki a közgazdaság, valamint a háziiparok fejlesztése terén kiváló tevékenységet, úgy mint nálunk valamikor a középkorban és az újkor küszöbén. Ma a lelkészek legnagyobb része a vallás előírta kötelességen kívül mással (sok esetben az anyagi gondok miatt) rendszerint keveset foglalkoznak, noha a népnek nemcsak lelki, hanem gazdasági szükségletei is vannak, melyeket a nép lelki vezetője istápolhatna legjobban.

A közigazgatás feladatairól lévén szó, azt kell hangsúlyoznunk, hogy az alispán, a szolgabiró, a jegyző ne csak szigorú és igazságos birója, vezetője legyen népének, hanem az a férfiú, aki vagyoni gyarapodásával, anyagi boldogulásával, kenyérkeresetével is törődik.

Igaz, hogy ez nagyon nehéz feladat, amit legjobban azok tudnak, kik a néppel napról-napra közvetetlenül érintkeznek, azonban állíthatjuk azt is, hogy bármennyire konzervativ és bizonyos fokig elfogult legyen is a nép, ha észreveszi felebbvalóinak önzetlen jóindulatát, rövid idő alatt sok produktiv munkát lehet végeztetni vele és a siker el nem maradhat, csak nagy kitartás szükséges hozzá.

A háziipar fejlesztése és védelme céljából a közigazgatás sokat tehet, különösen ha a gazdasági előadó széles látkörű ember s megfelelő gazdasági érzéke van. Azok akik az úrbéri ügyekkel előszeretettel foglalkoznak, különösen alkalmasak a háziipar fejlesztésére és irányítására. Törvényes alap, sajnos, alig lévén, tisztán paragrafusok alapján a mai viszonyokon velős változtatásokat tenni vajmi nehéz, sokszor legfeljebb a gyakorta előforduló visszaéléseket küszöbölhetjük ki.

A házaló-engedélyek szigorúan pontos kiadása, nyilvántartása, hathatós ellenőrzése útján milliókat lehet a magyar közgazdaság, az ipar részére megmenteni, ha a pátens 12. §-ának pontos betartását a hatóság megköveteli. Ez a szakasz a cikkek magyar eredetét írja elő és ha végrehajtanák, aminek pedig különösebb akadálya nincs, milliókat lehetne visszatartani, megmenteni a belföldi termelés részére, ami pedig újabb milliókat jelentene munkadíjakban.

Győződjék meg a hatóság, honnan származik az árú és megvan-e a vételi kimútatás, ez esetben vagy a házalók száma apad, vagy pedig — ami nyilvánvalóbb — a hazai beszerzés fog jelentékenyen emelkedni, tehát éppen az, ami gazdaságilag az ország előnyére válik.

Nagy számokról van itt szó! Ugyanis az 1910. évben Magyarországon 7897 házaló engedélyt bocsátottak ki a hatóságok. Ezek közül Trencsén vármegyére 2298, Budapest székesfővárosra 941, Zólyom vármegyére 757, Nyitrára 553, Árvára 244, Kisküküllőre 260, Sopronra 167, Mosonra 112, Máramarosra 110 esett. A többi vármegyékben a kiadott házalókönyvek száma százon alul maradt.

Egy másik módja annak, hogy a hatóság milliókat mentsen meg és boldogulást szerezzen a népnek: a megrendelések gyüjtésének szigorú ellenőrzésében áll.

Háziipari cikkekre való megrendelések gyüjtésére kivételes engedély van érvényben, de csak ama feltétel alatt, hogy a megrendelést gyüjtő a cikk háziipari jellegét helyhatósági bizonyítvánnyal igazolja. E bizonyítványoknak teljesen szabatos, a viszonyoknak mindenben megfelelő pontos kiállítására a legnagyobb gond fordítandó, nehogy ezen az úton — ami pedig szokásban van — visszaélések forduljanak elő.

Megrendelések gyüjtésénél a gyüjtő ügynökök, kik magukat előkelő személyiségeknek szeretik feltüntetni, rendesen a községi jegyzők, elöljárók információi alapján kötik üzleteiket. Jelentékeny akadályt alkotna, ha a hatóság közegei az információkat nem szolgáltatnák. Miután itt sokszor mellékkeresetről van szó, célszerű volna, ha az ilyen közreműködést egyszer és mindenkorra eltiltanák.

Az ügynökök nagy része «háziipar», «tanfolyam» és más hasonlatos jelszavakkal és igéretekkel szokta a népet félrevezetni, hogy valamely kötőgépet vagy varrógépet részletfizetésre stb. eladhasson, váltó ellenében vagy más közismert módon. Sok esetben cégek is alakulnak részvénytársasági vagy szövetkezeti alapon, még pedig olyan célzatból, hogy nagyobb hatással működhessenek. Alaptőkéjük természetesen alig van, ami azonban hangzatos nyomtatványaikból nem derül ki.

Az igért valódi háziipari foglalkozásból semmi sem lesz. csupán a gépüzlet marad meg, mely sok családot tesz tönkre és csak igazolódik, hogy a szerzett tárgy értéktelen, hasznavehetetlen.

Az ilyen ügynökök ellen eljárni alig lehet, mert a tisztességtelen versenyt gátló törvényünk, vagy hatósági rendelkezésünk még ez ideig nincs. Legcélszerűbb módnak tartjuk, ha az ügynököt a községbe való bejövetelekor igazolásra felszólítják hogy a hatóság tudja legalább azt, kiről van szó, hogy esetleg vele szemben, amennyiben szükséges, rendőrileg léphessen fel, esetleg a cégről a kereskedelmi és iparkamarák útján, vagy másoktól információkat szerezhessen, községe lakosságának megfelelő felvilágosítása végett.

A falusi lakosság a kötelékbe tartozó szövetkezeti formát ismeri, arról szerzett tapasztalata általában igen jó. Az

ügynökök és iparlovagok gyakran éppen a szövetkezet nevével élnek vissza s megtörtént olyan eset is, hogy háziipar jelszavával szövetkezetet alakítottak, az egész ország területén részjegyeseket szereztek csekély 10—15 koronás alapon, a befizetett üzletrészeket felhasználták s a háziipari foglalkoztatásból nem lett semmi. A becsapott részjegyesek, pár koronával lévén érdekelve, inkább veszni hagyták pénzüket semhogy költséges pereskedésbe fogtak volna.

Ilyen esetekben a közigazgatásnak kötelessége, hogy az eljárást indítsa meg s a kereskedelmi minisztérium figyelmét is hívja fel, amikor is a megfelelő szigorú intézkedés nem fog elmaradni. Szemmel kell tartania a hatóságnak a nemzetiségi és kétes alapon álló háziipari vállalatok működését is.

Meg kell említenem e helyütt, hogy az alakult cégeket a cégbiztosnak kell kihirdetnie s ameddig a kihirdetés meg nem történt, törvény szerint a cég mint olyan, működését nem kezdheti meg. A cégbiztos minden egyes társas cég alapszabályait és egyben vállalati tárgyához mért pénzbeli viszonyait is alaposan vizsgálat tárgyává teszi s ha egy-egy kétesnek látszó, például háziipari vállalkozásról van szó, a törvényszék bejegyzési végzését, a cég működésének megakadályozása céljából, ismételten megfelebbezi.

Gyakori és sajnálatos eset azonban, hogy a felebbezésekkel célt nem ér, mert a jelenleg érvényes kereskedelmi törvény csak a formát írja elő, a lényeget pedig nem és a vállalat cége, ha a formát betartják, harmadfokú végzés alapján végül mégis kihirdetendő.

A cégbiztos mégis elérhet annyit, hogy időt nyer és a tervezett vállalat csak nagyobb idő elteltével szabadul rá a hiszékeny nagyközönségre.

Gyakran találkozunk háziipari kiállításokkal is. A név jól hangzik és a közönség érdeklődése feléje irányul. Mint az értékesítésnek, népszerűsítésnek egyik kiváló módja, értékes szolgálatokat tehet a hazai házipar fejlesztése ügyének, miért is szívesen látjuk.

Ámde a visszaélések ezen a téren is felburjánzanak. Vannak ugyanis élelmes vállalkozók, kik néhány száz darab hazai háziipari készítményt össze vásárolva, kiállítást rendeznek s ezen az úton megrendeléseket vesznek fel, melyet számos esetben nem foganatosítanak, vagy a kiválasztott tárgyak

helyett silány és hasznavehetetlen olcsó iparcikkeket szállítanak.

Az ilyen vállalkozók rendesen jónevű, nagytekintélyű személyiségeket igyekeznek védőkül megnyerni, kiknek a neve a közönség előtt garanciául szolgál; vidéki székvárosban, ha lehet, elkérik a vármegyeháza vagy városháza nagytermét, utcai és hirlapi hirdetésekkel csábítják a vevő közönséget s így jóformán hatósági védelem alatt kötik meg veszedelmes üzleteiket és viszik lépre a mit sem sejtő jóhiszemű vevőközönséget.

Volt idő, még pedig nem régen, midőn az ilyen vállalkozás gyakorta előfordult, ami arra indította a kereskedelmi minisztert, hogy a hatóságokat körrendeletben figyelmeztesse ezekre a visszaélésekre s felszólítsa őket arra, hogy minden ilyen esetben az illetékes kereskedelmi és iparkamarát információ szempontjából hívják fel és csak igen kedvező válasz esetén engedjék meg a kiállításnak közhelyen való megtartását.

A háziipari munkások munkadijának fizetése különböző alapon történik. Jobbára az akkord munkabér-rendszer van szokásban és a darabok száma szerint megállapitott egységbért veszik alapul. Abban az esetben, ha a munkaadó munkája kevesebb és a foglalkoztatásra váró háziiparosok száma nagy, az éhségbér és béruzsora hamar kifejlődik. Ezzel együtt jár az igen hosszú munkaidő, az éjjeli és vasárnapi munka bevezetése, a segéderők ingyen dolgoztatása, az ügynök jutalékának a háziiparosok terhére való átutalása stb., amikre a hatóság figyelmének mindenkor ki kell terjednie. Ezeket, amennyiben lehetséges, meg kell akadályozni.

Különösen három általánosan ismert rendszerrel találkozunk a háziiparosok munkabérének fizetése közül, amelyek a figyelmet s a korlátozást erősen kívánják.

Ezek: a truck-rendszer, a sweating-rendszer és a vak akkord.

A truck-rendszer nálunk a jancsi-bankó néven ismeretes amit az ipartörvény 118—120. §-ai tiltanak.

A sweating-szisztéma, az izzasztó-rendszer különösen a szabóiparban otthonos, végül a vak akkord az, hogy a munkás csak akkor tudja meg a munkadiját, amikor az árút beszállította. Ez a rendszer tudomásunk szerint nálunk még szerencsére nincs bevezetve.

A vállalkozónak az említett módokon való kiaknázó szándékát a hatóságnak lehetőleg meg kell akadályoznia. Sok esetben a védekezés előmozdítása az egyesületekbe, szövetkezetekbe való tömörítéssel válik lehetségessé s erre nagy gond fordítandó.

Az iparházak létesítése, az értékesítés szervezése, már természetesen amennyire lehetséges, minden úton-módon előmozdítandó.

A helyi hatóság még sokat tehet azzal is, ha a jelzett visszaéléseket a kereskedelmi és iparkamarának bejelenti és annak közreműködését kéri ki, ami sok esetben sikerrel jár.

A háziiparosok viszonyainak javítását hozza magával a munkáslakások létesítésének előmozdítása, az egészségügyi intézkedések foganatosítása, a gyermekmunka védelme, az alkoholizmus elleni védekezés és sok más intézkedés, melyeket a közigazgatás már jól ismer.

Küzdelem a leánykereskedés ellen.

Dr. Ruffy Pál miniszteri tanácsos, a m. kir. állami gyermekmenhelyek orsz. felügyelője.

I. Tájékozásul.

Mielőtt előadásom tárgyához fognék, az én saját magam igazolásával tartozom. Az én előadásomnak nem az a tárgya, hogy miképen kell a leánykereskedők ravasz fondorlataival szemben a rendőrnek, a detektivnek ravaszságával, ügyességével, éberségével küzdenünk, oly feladat lenne ez, mely elől kitérnem kellett volna.

De előttem a megtévelyedett nőknek nagy sora. Az életküzdés iszapos forgatagából mint anyák kerülnek hozzánk. Talán az anyaság hinti a kiengesztelődés sugarát homlokukra, talán a felemelő bánásmód a mi menhelyeink falai között. Nem buknak a fertőbe vissza, nem hallják a kerítő szavát, a róka hiába ólálkodik, a kigyó csúszásán hiába zörög a haraszt.

Védjük az üldözöttet, emeljük fel a bukottat!

Ebben az eszmekörben küzd az a lélekemelő szocziális érzés, mely az emberiség sorsának boldogítását az ember megértésében, felemelésében, a társadalmi ellentétek nivellálásában keresi, akarja megtalálni és megtalálja.

Ennek világánál fogok tárgyamhoz.

II. Fejlődése.

El kell csüggednünk, hogy társadalmunkban vannak velünk élő, a mi társas életünkben helyet foglaló *emberi szörnyetegek*, akik rosszabbak, mint Herodes, aki az ártatlan gyermekeket ölette telhetetlenségből halomra; akik gonoszabbak, mint Neró, az emberiségnek e szörnye, aki az őrület indulata által űzve, hajtva, ártatlan emberek ezreinek halálos vergő-

déséhen gyönyörködött; rosszabbak ezek az emberek a teremtés minden szörnyénél, mert ezek önző haszonlesésből, nyereségvágyból elcsábítják, megtévesztik, megcsalják embertársaikat, hogy a legocsmányabb életre kárhoztassák, hogy megöljék az emberi lelkek ezreinek becsületét, tisztességét, hogy ezreket martiromságra taszítsanak csak azért, hogy nyereséggel zárhassák le gyalázatos üzérkedésüknek évi számláját.

A leánykereskedés az utolsó *25—30 év* során fejlődött ki az egész földkerekét behálózó szervezetté. Az a cinkos banda, mely leánykereskedelemmel foglalkozik, szerves összeköttetésben áll egymással és üzelmeiket az erkölcsös társadalom szemeláttára, a rendőrség szemeláttára, a tisztesség, a becsület szemeláttára űzik. Látjuk a kezet, amely cselekszik, csak a fejet nem látjuk, amely intézi, nem látjuk, hogy összetiporjuk, hogy összetörjük, hogy megsemmisítsük.

A vasúti hálózat, a távíró, a telefon közelebb hozta az embereket egymáshoz. Ezek egymás között a legnagyobb távolságról érintkezhetnek, egymással hamis álszavakkal közölhetik gondolataikat, vannak tőzsdéik, amelyeken közvetítik gyalázatos kereskedésüket, vannak pénztáraik, melyeket a tettenkapottakal szemben alkalmazott pénzbüntetéseket fedezni szokták.

A kereskedés az élőemberrel nagyobb, mint volt a rabszolgakereskedésnek fénykorában.

III. Visszatekintés.

A prostituciónak történetét nagy irodalom fejtette ki. Nem tekinthetem feladatomnak, de az idő sem áll rendelkezésemre, hogy ezzel tüzetesen foglalkozzam. Csakis egyes jelszavakra szorítkozom.

A hadseregek felvonulásai, a kereskedelem, a *városi élet* teremtette meg azokat az igényeket, melyeket a váltakozó nemű érintkezések fogalma alatt ismerünk.

Az ókorban a *hitéletből* alakult ki a prostitució. Tengerpartokon széltében találkozunk templomokkal, melyek nő lakói az utasok rendelkezésére állottak. Azzal, hogy volt idő, mikor a hajadonok magukat az isteneknek ajánlották fel, mielőtt férjhez mentek, foglalkoznunk nem kell. Ennek áldo-

zatszerű jellege volt csak és rendesen egyszer történt, tehát tulajdonképen ez az önfeláldozásszerű megtévelyedés a prostitució fogalma alá nem tartozik.

Később *külön kasztok*, papnők, templomi leányok hivatásszerűen űzték a prostituciót. A név lehet különböző, a fogalom egy. *Astarte Föniciában, Melitta Babilonban, Aphrodite* a görögöknél, *Izis* az egyiptomiaiknál, *Vénus* a rómaiaknál egy fogalmat fejeznek ki.

Egy fogalom alá esik *Bachus, Priapus* fogalma A történelem megőrizte, hogy *5—6000 évvel Krisztus előtt* már volt iparszerűleg űzött prostitució.[1]

Mózes szigoruan eltiltja a zsidóknak, hogy idegen nőkkel érintkezzenek.[2]

Solon Athénben szabályozza a bordélyügyet, állami bordélyházat állít fel. E bordélyházakba államköltségen a kültöldön rabnőket vásárolt és a *dikterionban* helyezte el. Ezek a nők a város polgárainak bizonyos ár fejében rendelkezésre állottak. Belépődíj egy *obolus* volt. A dikteriádák mellett voltak a szabadon lakó prostituáltak, vagyis a fuvolajátszók (auletridák) és a hetérák, akik bölcselettel is foglalkoztak és a görög történelemben nagy szerepet játszottak.[3]

Rómában is a prostituciót rabnők látták el. Zestias Tigellinus lupanarját Caracalla fürdői mellett rendezi be.

A kereszténység bár szívesen vette volna fel a harcot a prostitució ellen, ennek csak a templomi prostitució kiirtása sikerült. Emellett a keresztutakra kitett gyermekeket, akiket kerítők vásároltak össze, hogy belőlük prostituáltakat neveljenek, összegyüjtötte és tisztességben felnevelte.[4]

---

[1] A bibliából tudjuk, hogy a patriarchák korában Judás menye *Támár*, hogy ipját megtévessze, a keresztútra ült ki lefátyolozottan, ahol a prostituált nők várakozni szoktak és itt fogadta, ismeretlenségét megőrizve, ipjának udvarlását; aki, mint tudjuk, neki viszonzásul gazdaságából egy gödölyét igért, melyet majorságából visszatérve neki hozni fog.

[2] Rahabról, ki házába a zsidó kémeket befogadta, világosan azt mondja a Biblia, hogy parázna asszony volt.

[3] Pierre Louis «Aphrodite» című pornografikus regénye tüzetesen mutatja be a görög prostituciót.

[4] *Szent Justin* a szerencsétlen gyermekek megfertőzése miatt jajdul fel. Azt mondja bakok, kecskék és birkák módjára emberi stállókban csordánként hizlalták a gyermekeket. (Szt. Just. apológiája.)

Már az első keresztény császárok megtűrték a prostitúciót. *Justinián* császár azonban 535-ben szigorú ediktumot ad ki a leánykereskedők ellen.

A *török hódoltság* korában a magyar nő drága préda volt, a magyar rabszolganőket, akiket kelet felé szállítottak és ott eladtak, *Madzsarlik*-nak nevezték.

Ebben az időben valóban elfajultak az évszázados nyomorban a magyar viszonyok.[1]

A *népvándorlás*, a hadjáratok elterjesztették, a városok befogadták. Az egyház üldözte, az államok elnyomták, de azért nagy szerepet játszik, sőt több helyütt helyi hatósági intézménnyé lesz. Királyok, papok, érsekek díjakat szednek a bordélyházak engedélyezéséből. Sok helyütt *céheket* alkotnak, évenként bordély királynét választanak, mint ez *Nürnbergben* volt szokásban és a felsőbbség a választást megerősíti. A prostituáltak *királynőjének* jogában áll a zug kéjnőket üldözni, mint akik nem iparszerűen engedélyezett kéjnők. A *férfi a kéjnőkkel* szemben teljes szabadságot élvez. A bordélyház látogatása nem házasságtörés. Ha előkelő vendég érkezik a városba, ennek tiszteletére a prostituáltakat felöltöztetik és ezek az előkelő vendégeknek és kísérőiknek rendelkezésére állanak. A családbeli nőnek tilos a kéjelgés. Ha tetten érik,

---

[1] *I. Lipót* császár a következőkép intézkedik: «A katonák az idegen nőktől távol tartandók és nem szabad megtűrni a léha magyar nőket, hanem össze kell fogdosni őket, ki kell állítani pellengérre, meg kell korbácsolni és toloncúton hazaszállítani.»

A császárnak ez a rendelkezése eszünkbe juttatja *Budapest székesfőváros főkapitányának 1910.* évről szóló jelentését, amelyben azt mondja:

«Az erkölcsi eldurvultság és a züllésnek már legalsó fokán álló, botrányos magaviseletü, keresetszerű bejegyzett és titkos kéjnők visszaesés esetén többnyire eltávolíttattak a fővárosból.»

Csak azt kérdezném, hogy hová távolíttattak? Vidéki szállókba-e? avagy vidéki bordélyházakba? avagy talán vidéki cselédközvetítőknek adják őket át s az, akit ma mint a társadalom szemetjét Budapestről kizavartak, nem áll-e valamely tisztességes földbirtokos család szolgálatába, hogy ottan a gyermekeket gondozza, vagy felnőtt úri leányoknál az anyát helyettesítse? Nem lenne-e az ilyeneknek helye inkább egy számukra berendezendő dologházban? Vagy a Dunának valamelyik szigetén?

arra ítélik, hogy prostituálttá legyen.[1] A nyilvános fürdőházak telítve vannak ilyen prostituáltakkal.

Igy folyik évszázadokon át a naivságig kedélyes élet.

Egyszerre azonban *lecsap a villám* és megretten a világ. *Kolumbus* hajósai Amerikából Európába hozzák a szifiliszt. E rettenetes vérbaj *Anjou Károly seregében 1495-ben Nápoly ostrománál lép fel.*[2] A reformáció egyenlő jogokat követel férfinak és nőnek. Irtják a prostituciót, üldözik is, hanem azért az vígan tenyészik. Franciaországban *XV.* Lajos korában állott magas szinvonalon a prostitució. A versaili «*szarvaspark*» volt a király és kísérete elfajult erkölcstelenségének szintere.

Mária Terézia drákói szigorral üldözi nemcsak az iparszerű prostituciót, hanem még a házasságon kívüli nemi érintkezést is. És mégis sehol sem fejlődött ki a prostitució olyannyira, mint Bécsben a XVIII. század közepén.

Franciaországban a XVIII. század végén szabályozzák a bordélyügyet. *A XIX. században* rohamosan épülnek a városok, velük fejlődik a prostitució és a fertőző betegségek. Ekkor alakul ki az egész *kontinenst átölelő és óriási pénzekkel dolgozó leánykereskedelem.*

A XIX. század második felében lesz Magyarország a leánykereskedelem központjává. Az erkölcsi romlás a rendőrhatóságok hivatalába is beférkőzött, a *hungara* ekkor lesz a nemzetközi leánykereskedelemben fogalommá.[3]

---

[1] Ez az eljárás dívott már a rómaiaknál is.

[2] Celsus római orvos az ő traktatusában a szifilisznek oly hű leírását adja, hogy kétségtelennek látszik, hogy ezt a betegséget nemcsak Rómában ismerik, hanem a legtöbb tartományban, melyben a népek keveredése az erkölcsökre romboló hatással volt. Littré a XIII. századból oly kéziratokat fedezett fel, melyek az összes nemzőszervi betegségeket leírják, ezek között oly betegségeket is, melyek leírása arra enged következtetést, hogy a szifilisznek másodlagos alakulatát is ismerték.

[3] Kétségtelen, hogy a hungara fogalma alatt nemcsak a magyar leányokat kell értenünk, aminthogy nem mind magyar bor az, melyet *tokaji* vignetta alatt árulnak. Találkozhatik közötte sok cseh zenésznő is, akikben a görög fuvola játszók az *auletridáknak* epigonjait birjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy a hungarák, különösen a Balkánon és Délamerikában nagyon elszaporodtak. Argentinában minden kéjnőt hungarának neveznek. Buenos Airesben 5 bordélyház van, melynek anyaga tisztára magyar.

Bosznia elfoglalása után *Sarajevóban* 50 nyilvános ház állott, mindannyinak anyaga tisztára magyar.

Kétségtelen, hogy a Thaisz-éra nemzeti becsületünknek sokat ártott. De Thaisz után már egy generáció mult el és annak a korszaknak az áldozatai már régen elpusztultak a kórházak, dologházak, vagy a társadalom erkölcstelen nyomorának szemétdombján.

Nekünk tehát *becsületbeli kötelességünk*, hogy rosz hírnevünket megcáfoljuk. Erős küzdelem folyik még mindig ebben az irányban. A becsületen ejtett csorba azonban nehezen köszörülhető ki. *Török* dicsőségében, aki a Thaisz-érának szennyesét kezdte eltakarítani, osztozik *Boda Dezső* főkapitány, akinek az államrendőrség munkásságát felölelő jelentéséből évről évre látjuk közviszonyaink javulását, bár azokat még inkább látni szeretnők. De be kell látnunk, hogy a regeneráció munkájának időre van szüksége. A torony, ha repedezik, rövid idő alatt roskad össze; nagy idő és áldozat kell' míg a ledőlt torony helyébe felépítjük az újat.

IV. A társadalom ébredez.

A leánykereskedelem *tombolt*, vakmerőséggel űzte társadalombomlasztó üzelmeit. A törvényhozás, a közhatalom hunyt szemmel haladt el mellette. *A nagy társadalomé*, azé a nemcsak gondolkodni, hanem érezni is tudó szervetlen nagy testületé, ezé az eleven atomokból alakult tömegé az érdem, hogy a törvényhozások figyelmét a rabszolgaságnak ez új intézményére felhívta.

Az egyes nemzetek társadalma megtalálta egymás között az érintkezést. *Londonban 1899-ben, Párisban 1902—1903-ban. Madridban 1910-ben, Londonban 1913-ban tartottak kongresszusokat* és e kongresszusok határozatai egymásból alakítják, fejlesztik, gyúrják, kovácsolják, kalapálják azokat *a fegyvereket,* amelyekkel a leánykereskedelem ellen küzdeni akarnak.

Egy valóságos nemzeti apostol, mister *Coote* beutazza a kontinenst, izgat, lázít, buzdít, meghúzza a vészharangot és tömörülésre inti a társadalmat. Az 1906. évben járt minálunk és az ő itteni szereplése nyomán alakult meg a *«Magyar Egyesület a leánykereskedelem ellen»*. A megalakulás ünnepi

közgyűlésén hallottuk *Prohászka Ottokár* püspöknek lendületes szózatát. Majd more patrio elsenyved a lelkesedés, elalvóban a tűz. Ekkor az a férfiú ragadja magához az egyesület vezetését, akinél a nagy talentum, a nagy tudás hatalmas, erős akarattal, nemesen érző lélekkel egyesül; aki keresztül viszi azt, ami igazságos, aminek sikerét a nemzet becsülete megköveteli. E férfiú: *gróf Tisza István.*

Az egyesület munkásságának hihatását látjuk törvényhozásunkban, közigazgatásunkban a leánykereskedelem ellen, a prostitució szabályozása érdekében megalkotott kormányren deletekben. Igaztalan lennék, ha ebben az úttörő, kemény munkában, melyet a társadalom kloákáiban kell végeznünk, meg ne emlékezném *Latinovics Róza* úrnőről, aki az egyesület éltető lelke, aki egész szivét, egész női tapintatát, egész lelkierejét vitte bele ebbe a nagy küzdelembe. Fehér galamb a emberi gyalázat mélységei fölött.[1]

V. A törvényhozás.

Büntető törvénykönyvünk a leánykereskedelem ellen harcot nem ismeri. Ignorálja. De ezen talán elmélkedni sincs okunk, mert hisz a büntetőtörvénykönyv csak azt a férfi bünteti, *aki életkorának 14-ik évét be nem töltötte, tisztességes leánnyal* nemileg érintkezik (btk. 236. §.). De, 14 éven alul, ha

[1] A budapesti államrendőrség az *1912.* évről szóló jelentésében e következőket mondja:

«Mint fontos és örvendetes momentum, le kell szegeznem a *Magyar Egyesület a leánykereskedés ellen*» című egyesületnek működését, mely a mult év február havától kezdve, naponta képviseltette magát egy-két hölgytaggal, kik a rendelkezésükre bocsátott helyiségben megjelenve, minden újonnan kéjnőnek jelentkezővel érintkezésbe léptek és az illetőt lebeszélni igyekeztek. Alaposan informáltatták magukat az ok felől, mely a jelentkezőket e lépésre indította és tanáccsal, tettel próbálkoztak a perdita-jelölteket a tisztességes útra visszavinni. Rendelkezésünkre álló adataink szerint ez 191 esetben sikerült. Ezek közül csak 41-en jelentkeztek újból az erkölcsrendészeti osztálynál, illetve megfigyeléseink szerint újra próbálkoztak a testükkel való kereskedéssel olyanok, akiket multjuk s morális züllöttségük ismét visszacsábított arra az útra, melynek legfőbb varázsa a szabad és munkanélküli élet. 150 esetben azonban sikerült a mentés, ami már is ékesen szóló dokumentuma e humánus egyesület áldásos működésének, mely ha a társadalom minél szélesebb rétegeit meg tudja nyerni filantrop céljainak, úgy idővel igen számottevő eredményeket fog felmutatni.»

egy gyermekleány elbukott — az csak másoknak szerencsétlen áldozata, és nem fogható reá, hogy nem tisztességes. Vagy lehet-e egy 14 éven aluli szerencsétlen ballépést elkövetett leányt az utca piacára kidobni, mint kidobja a mészáros a bűzhödt húst, hogy azt a kutyák felfalják?

A büntetőtörvénykönyv szerint az «*a szülő, aki törvényes, vagy természetes nő gyermekét mással nemi közösülésre, úgyszintén az, aki a törvényes, vagy természetes gyermekét mással nemi, vagy természetelleni fajtalanság elkövetésére csábítja,* csak az követi el a csábítás büntettét. (247. §.) A büntetőtörvénykönyv szerint csak az büntetendő, aki életkorának 14-ik évét még túl nem haladott leányt. annak beleegyezésével, szülőjének, gondnokának, vagy felügyelete alól, azok akarata ellenére elvisz (320, §.), tehát akik a szülők, gondnokok, vagy felügyelőnők beleegyezését megszerezte, már nem bünteti.

Ugyancsak a büntetőtörvénykönyv szerint, aki fajtalanságra, vagy házasságtörésre irányzott célból valamely nőszemélyt, ennek akarata ellenére, erőszakkal, fenyegetéssel, vagy ravaszsággal hatalmába kerít, elvisz vagy letartóztat, csak az büntethető. (321. §.) Tehát, aki valamely nőszemélyt — bár ennek akaratával — hogy másokkal fajtalankodjék, üzleti érdekből, hatalmába kerít, nem büntethető.

Ezen az erkölcsi képtelenségen kívánt segíteni a *Büntető Novella,* az 1908. XXXVI. t.-c., mely szerint *kerítés vétségét követi el, aki valamely tisztességes nőt házasságon kívüli nemi közösülés,* vagy fajtalanság céljaira önérdekből, más részére szándékosan megszerez, vagy megszerezni törekszik, *ha a nő életének 20-ik évét még be nem töltötte.* (43. §.)

Annak a kérdésnek eldöntését, hogy a törvényszakasz kit nevez tisztességesnek, a törvény a bíróra bízza.

A törvény oltalmában tehát csak a tisztességes nő részesül, a prosztituált nő már szabad zsákmány. *Ennélfogva nem követ el kerítést és nem büntethető az, aki bordélyházbeli, vagy más erkölcstelen keresetforrásból élő nőt csábít el kerítés céljából.*

Ezt a felfogást már az 1901. évi 93. számú belügyminiszteri rendelet jelenti ki, midőn azt mondja:

«A bordélyház tulajdonos oly nőnek a bordélyházba csábítása miatt, ki már ott ellentmondás nélkül huzamosabb ideig tartózkodik, nem büntethető.»

Az 1904. évi 1026. számú belügyminiszteri rendelet szerint

kéjnőnek egyik bordélyházból a másikba közvetítése a kerítés fogalma alá nem esik. Tehát bordélyosoknak kéjnőket kicserélni szabad és a nőcsere nemcsak a bordélyosok, hanem más személyek közvetítése folytán is történhetik.[1]

A Novella szerint «Kerítés vétségét követi el, aki valamely *tisztességes nőt szándékosan reábír,* hogy a 43. §-ban meghatározott célra bordélyházba, vagy hasonló üzletbe lépjen. E cselekmény bűntett, ha a sértett életének 20-ik évét még nem töltötte be».

«*Kerítés büntettét követi el az is, aki valamely nőt bordélyházban, vagy ehhez hasonló üzletben akarata ellenére bármely okból visszatart.*» (44. §.)

A legtöbb helyhatósági szabályrendelet szerint a bordélyházba felvehető, vagy türelmi bárcával ellátható nő minimális életkora 17-ik év legyen. Ennélfogva a helyi hatóságok utasíttattak, hogy szabályrendeleteiket a törvény rendelkezéseihez képest módosítsák.

A Novella azt bünteti, aki tisztességes nőt bordélyházba belépésre reábírni törekszik.

A *pancsovai* határszéli rendőrkapitány nagyon helyesen mondja, hogy a prostituált nő nem kezdi gyalázatos életét bordélyházban. *Az ily nő a bordélyházig történt lesülyedéseig számos kerítő kézen fordul meg.*

A törvény módosítható lenne olyképen, hogy a bordélyház kifejezés helyett az üzletszerű kéjelgés mondassék ki. Türelmi bárca pedig *csak 20-ik életévét* betöltött nőnek lenne adandó.

Addig, míg a bordélyházbeli nőkkel folytatott csere-bere törvényileg eltiltva nincs: a leánykereskedelemnek gátat nem vethetünk.

A törvény 44. §-ának rendelkezését a bordélyos törekedett kijátszani. A leányt adósságba verhette és oda mondhatta neki, hogy mehetsz, ahova akarsz, de adósságod fejében minden ingóságodat itt tartom.

Ha a perdita eladósodott, iparkodott adósságát kifizetni és ezért nagyobb tevékenységet fejtett ki. A bordélyos a leányt tovább tarthatta üzletében. Ha pedig a leányt más bordélyos-

---

[1] A pancsovai határszéli rendőrkapitányság 1913. évi jelentésében találóan mondja Lestyánszky János, határrendőrségi tanácsos, hogy ez a rendelkezés lehetővé teszi, hogy a prostituált nők Horvátországon át a Balkánra vitessenek.

nak eladja, az új gazda magasabb díjakat fog az új leányért fizetni, mert az eladó a leány adósságait a vételár összegébe fogja tudni.

A Magyar egyesületnek javaslatára a m. kir. belügyminiszter 1913. évi július 21-én 120,835. sz. a. kelt rendeletével segített ezen a tarthatatlan helyzeten. Ebben a rendeletben kimondotta, hogy:

a) *20. évének betöltése előtt bordélyházi kéjnő senki sem lehet.*

b) Az 1898:XXXVI. t.-c. 43 és köv. §§-nak rendelkezéséhez képest a bordélyház tulajdonosa által a kéjnő *ingóságai* még az esetben sem tarthatók vissza, ha az utóbbinak bármily csekély tartozása állana fenn a bordélyossal szemben s a kéjnő szabad költözködési jogában s általában személyes szabadságában a bordélyház tulajdonosa által nem korlátozható.

c) A kéjnői igazolvány kiadásakor minden kéjnő *személyesen köteles megjelenni* az illetékes hatóságnál, mely alkalommal részletesen kihallgatandó arra vonatkozólag, mi indította eme lépésre, nem beszélte-e valaki rá; felvilágosítandó, hogy a bordélyházból bármikor szabadon távozhatik arra való tekintet nélkül, hogy annak tulajdonosával szemben tartozása van-e vagy sem. Különösen pedig minden kéjnő a bordélyházból való távozása alkalmával személyesen újból kihallgatandó mindezen körülményre s újból felvilágosítandó a törvény által részére biztosított jogokról.

Ennek a rendeletnek kiadatása a Magyar egyesületnek legnagyobb diadala.

A soproni határszéli rendőrkapitánynak a Büntető novella 44. §-ához, ennek utolsó bekezdéséhez még egy nagyon figyelemre méltó észrevétele van. Azt mondja, hogy ma a prostituált nőt jogaira csak a városkapitányi biztosok, őrmesterek, szakaszvezetők figyelmeztetik. Már pedig azt a fontos tisztet, hogy a perditát esetről-esetre mindig kikérdezze, szándékozik-e az üzletben megmaradni vagy onnan távozni, magának a rendőrkapitánynak kellene teljesítenie, még pedig négy szem között, a bordélyos tudtán és hozzászólása nélkül.

A Novella 45. *§-a* a kerítés minősített eseteit sorolja fel. Azt mondja, hogy tekintet nélkül a sértett nő korára és erkölcsiségére, a kerítés bűntett, ha a tettes:

1. csalárdsággal, erőszakkal vagy fenyegetéssel követi el;
2. a cselekményt hozzátartozója, nevelés, tanítás vagy felügyelet végett reá bízott vagy neki alárendelt nő ellen követi el;

3. *a nőt külföldre szállítja vagy szállíttatja;*
4. *a kerítéssel üzletszerűleg foglalkozik* vagy kerítés miatt már egyszer büntetve volt és büntetésének kiállása óta 10 év még nem mult el.[1]

Ennek a törvényszakasznak erőt az a kijelentés ad, mely a sértett nő erkölcsiségétől eltekint. Ennélfogva, ha a nőt a kerítő külföldre szállítja, ha kerítéssel üzletszerüleg foglalkozik, ha már büntetve volt, a kerítés bűntettét követi el akkor is, ha bordélyházbeli vagy türelmi bárcával ellátott nőt akar külföldre szállítani.

Nem nehéz a törvényt kijátszani. Igy, ha a leányokat *szobaleányoknak* alkalmazzák Belgrádba, ahova útlevéllel mennek ki. Egy ily útlevél, mert ahhoz arckép csatolva nincs és joghatálya egy évre szól, többször teszi meg az utat a két határállomás között. A szobaleánynak felfogadott leányt odaviszik, ahova akarják, ott a mi leányunk hatósági oltalomban nem részesül.

A Novella rendelkezik a kerítés vétségének és bűntettének büntető fokozatával (46. §.) és kimondja, hogy a hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése is a büntetés kiszabásánál kimondandó.

Kétségtelen, hogy Büntető Novellánknak rendelkezései az 1912 július hóban Párisban megtartott nemzetközi konferencia határozatainak végrehajtását, e határozatokat megközelítő szövegben tartalmazzák. E párisi nemzetközi megállapodások az *1912. évi XLIX. és LXII. t.-c.-ben* foglaltatnak.

E két egyezmény rendeltetése, hogy az egyes államok a leánykereskedés elnyomását célzó büntető intézkedések megtételére ezen a téren kölcsönös jogsegélyre és a leánykereskedés miatt terhelt vagy elitélt egyének kiadására kötelezzék egymást.

Az *1912: XLIX. t.-c.* szerint a szerződő kormányok *oly központi hatóságot* állítanak fel,[2] melynek feladata központo-

---

[1] A kongresszus szükségét látná, hogy az a harmadik személy, aki akár prostituált, akár nem prostituált nőket nyilvános házba belépésre rábeszél, megbüntettessék. (Londoni 1913. évi Congr. XIX. sz. hat.)

[2] Tekintettel arra, hogy Franciaország kezdeményezte a nemzetközi kongresszusok összehívását, a kongresszus kéri, hogy a francia kormány a nemzetközi egyezményt aláíró országoknál hasson oda, hogy azok mindegyike szaktanácsot alakítson, amelyek feladata jelentést tenni arról, hagy mi módon és mily eredménnyel alkalmaztassanak a vonatkozó nemzetközi megállapodások. (Londoni 1913. évi Cong. XVII. sz. hat.)

sítani minden értesítést, amely arra vonatkozik, hogy asszonyokat és leányokat külföldön való kéjelgés céljára megkerítsenek. Ez a központi hatóság a szerződő államok mindegyikében szervezett hasonló központi hatósággal közvetlenül levelez. A szerződő kormányok kötelezik magukat, hogy a kéjelgésre szánt asszonyok és leányok kisérői a pályaudvarokon és utazás közben kinyomoztassanak és az oly személyek megérkezését, akik nyilvánvalóan ily üzelmek tetteseinek, bűntársainak, vagy áldozatainak látszanak, a rendeltetési helyhatóságánál bejelentsék. Azoktól a külföldi asszonyoktól, vagy leányoktól, akik kéjelgésre adják magukat, a hatóság nyilatkozatot vesz, hogy ki birta őket hazájuk elhagyására. A bűnös üzelmek áldozatai saját hazájukba, saját költségükön, vagy ennek hiányában magános jótékonysági intézetek költségére, vagy pedig a hazája felé eső legközelebbi határig, a tartózkodó hely országának költségére, a többi költségek pedig az illető nő hazájának terhére történnek.

A szerződő kormányok kötelezik magukat, hogy felügyeletet fognak gyakorolni azok fölött az irodák vagy ügynökségek fölött, amelyek az asszonyoknak, vagy leányoknak külföldön való elhelyezésével foglalkoznak. Ez a központi hatóság nálunk már szervezve van. A kir. miniszterelnök fenhatósága alá tartozik. A címe: «*M. kir. miniszterelnökség II. ügyosztálya, mint erkölcsrendészeti központi hatóság a leánykereskedésnek és a fajtalan közlemények elnyomására.*»

Röviden: «M. kir. erkölcsrendészeti központi hatóság.»

Ez a hatóság vezet nyilvántartást:

1. a kéjnőkről, akik bordélyháziak, a magán kéjnőkről és az igazolványos kéjnőkről;

2. a bordélyházat tartó nőkről és azokról a nőkről, kik kéjnőt tartanak;

3. a titkos kéjnőkről;

4. a leánykereskedőkről;

5. az ú. n. stricikről.

Minta intézet ez. Nem a rendőrségnél, hanem úgy érezzük, hogy filantropiai intézetben vagyunk.

Schäffer Dezső a hivatal főnöke valódi humanista, valódi szociálfilozófus.

Ebben a hivatalban bír külön szobával a Magyar egyesület a leánykereskedelem ellen, ebben iparkodik az egyesület

a mélységek fölött szédülő szerencsétlen leányt — a becsületnek megmenteni.

A nemzetközi megállapodás büntető rendelkezéseit az 1912: LXII. t.-c. tartalmazza. Ezek a rendelkezések következők:

1. Büntetni kell azt, aki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, *kiskorú asszonyt*, vagy leányt, *bárha beleegyezésével is,* kéjelgés céljára megkerít, magával visz, vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékának *egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg.*

2. Azt is büntetni kell, aki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, *nagykorú asszonyt,* vagy leányt akár csellel, akár erőszaknak, fenyegetésnek, hatalommal való visszaélésnek, vagy a kényszer bármely más eszközének segélyével kéjelgés céljára megkerít, magával visz, vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékának egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg.

Kétségtelen, hogy bár ezeknek a rendelkezéseknek szelleme megnyilatkozott az 1908: XXXVI. t.-cikkben, mégis a párisi kongresszus határozmányainak a törvénykönyvbe iktatatása újabb és lényeges haladást jelent. Haladást jelent:

1. annyiban, hogy nem állítja egymással szembe a tisztesség és a nem tisztességnek fogalmát;

2. annyiban, hogy oltalma általában kiterjed úgy a kiskorú, mint a nagykorú nőszemélyekre;

3. hogy ha a bűncselekmény tényálladékának egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg, büntető szigort alkalmaz.

Lényeges még ennek a törvénybe iktatott szerződésnek az a rendelkezése is, hogy a szerződő államok egymással, kölcsönös tájékoztatásuk érdekében kölcsönösen közölni fogják mindazokat a törvényeket, amelyek az egyezmény tárgyára vonatkoznak. És lényeges az a rendelkezés is, hogy a felsorolt bűncselekmények miatt, közvetlenül az egyezmény erejénél fogva kiadatásnak lesz helye, a szerződő felek között a kiadatásra nézve fennálló szerződések megfelelő módosításával.

De vajjon megállhatunk-e azoknál a rendelkezéseknél, amiket a Büntető Novella és a párisi egyezményt becikkelyező két törvénycikk tartalmaznak?

Már az 1913. évi londoni kongresszus is haladást jelent.[1]

VI. A prostitució.

A *prostitució* a nőnek megélhetésből, üzletből, nyereségvágyból követett az az eljárása, midőn a saját testét idegen férfiaknak váltakozó sorrendben pénzért, vagy egyéb reális előnyökért bérbe adja.

A prostitució fogalmának *tényezői* az anyagi haszon és hogy a saját magának használatul bérbeadása ne állandó, hanem váltakozó jelleggel bírjon.

Ha tehát valamely nő házasságon kívül férfivel nemi viszonyt folytat, ez nem prostitució. Ha valamely nő egyetlen férfivel él nemi közösségben és a férfi által magát eltartatja, ez nem prostitució. Ha valamely nő több férfi által tartatja el magát, ez prostitució. Tehát ha valamely nő, hogy álláshoz jusson, az irányadó tényezőknek a saját testét odaadja, ez prostitució.

A prostitució fogalmából folyik, hogy a *leánykereskedés oly üzletszerű foglalkozás*, mely a prostituálásra szánt, vagy prostituált nőket árusítja, vagyis mely úgy a hazai, mint a nemzetközi forgalomban élő emberekkel kereskedik.

Elmondottakból következik, hogy a prostitució és a leánykereskedés benső vonatkozásban vannak, vagyis hogy a leánykereskedés a prostitucióból táplálkozik és ha megszünnék a

[1] E helyütt idézzük a londoni kongresszusnak több, a küzdelem fejlődésére irányuló határozatát:

Minden nemzeti komité, nők részvételével hivatalos bizottságot alakítson, mely bizottságnak feladata a leánykereskedés okait kinyomozni s ennek elnyomására a leghatásosabb eszközöket megjelölni. (Kongr. II. sz. hat.)

Továbbá felkéretnek arra, hogy azon szabályokat is figyelembe vegyék, amelyek a leánykereskedés alapokainak megszüntetésére vonatkoznak. (Kongr. X. sz. hat.)

A nemzeti komiték felkéretnek, hogy a leánykereskedés kipuhatolására vonatkozólag a legjobb és leghathatósabb eszközöket felhasználják. (Kongr. IX. sz. hat.)

prostitució, a leánykereskedés maga-magától kihalna, mint ahogy a parazita növényzet kihal, amint kihal az élő sejt, melyből táplálkozik.

Jogirodalmunknak egyik elsőrangú tekintélye a párisi kongresszus alkalmából ezeket mondotta: «Én a prostituciót oly nyavalyának tekintem, melyet közgazdasági viszonyok teremtenek, mely ki nem irtható, el nem hárítható.

Ebből származik szükségszerűleg a leánykereskedés bűntette. Ahol a kereset és a kínálat találkozik, ott megjelenik a közvetítő. Eltiltható, büntethető, munkája korlátozható, de el nem fojtható. Mindig új eszközöket és új utakat fog találni, hogy munkához jusson. Tegyék lehetővé, hogy a kereslet megszünjék; tegyék lehetővé, hogy a férfi idejében házasodjék; tegyék lehetővé, hogy a kínálat megszünjék az által, hogy a férjhez nem ment nő kenyerét tisztességgel megkereshesse és a közvetítőnek nem lesz tennivalója.

Azt mondhatjuk, hogy ezek a feltételek nem lesznek teljesíthetők. Tehát épúgy nem fog sikerülni az emberkereskedés kiirtása, korlátozni lehet, megsemmisíteni nem lehet.»

Kétségtelen, hogy e jogászi elmeéllel kellőleg kifejtett indokolásának morálja laza. Mert ha feltesszük, hogy az inség, a nyomor, az erkölcstelen nevelés, a nemi érettség túltengése, a szervi- és idegbetegségek a nőt a prostitució útjára terelik, mi szüksége van ehhez a leánykereskedőre. Egy törvénytelen, egy erkölcstelen álláspontnak nem lehet oly igazolást keresni, mint amilyent keresett a m. kir. kuriának érdemes és tudós tanácselnöke. Nem lehet még akkor sem, ha okoskodásunkból az érzelmi motivumokat teljesen kizárjuk. Igy minden társadalmi bűnt lehet igazolni: Igy elmondhatjuk, hogy míg magántulajdon van, tolvajok és betörők mindig lesznek. A betörést korlátozni lehet tűzmentes szekrényekkel, őrséggel, kiirtani azokat nem lehet.

Nem abban van a hiba, hogy a keresletehez keres vonatkozást a kinálat; elviselheti a társadalom, hogy megtévelyedett nők saját magukat áruba bocsátják: a társadalomnak azok ellen kell ostort ragadni, azok ellen a gaz cinkosok, a társadalom szemetje, söpredéke ellen, akik a tisztességnek és a becsületnek megtévesztésére törnek, befurakodnak különféle álarc alatt a tisztességes társadalomba, hogy onnan a tisztességből csalással, rábeszéléssel, vesztegetéssel, megtévesztéssel

kiragadják áldozataikat. Miért? Azért, hogy maguknak némi keresetet, megélhetést szerezzenek.

Mert egészen más nézőpont alá esik az az erkölcstelen nő, aki a saját testével kereskedik, aki erkölcstelen életének minden konzekvenciáját viseli, aki öntudatosan cselekszik, azért, hogy kényelmesen éljen, cselekszik azért, hogy magának vagyont szerezzen, cselekszik könnyelműségből, léhaságból, mert irtózik a munkától, mert vérében ott tombolnak Béliálnak fékevesztett ördögei. És más szempont alá esik, hogyha azt, amit a tisztesség vesztette úton a nő testével keres, a leánykereskedő vágja zsebre, kiszipolyozza áldozatának erejét, vérét, egészségét mindaddig, míg az a szemétdombon, vagy legjobb esetben a kórházak bujafekélyes osztályának párnáin meg nem hal.

De ha így fogjuk fel a prostituciót, ha így vonunk éles határt az erkölcstelen élet és a leánykereskedelem között, akkor megtaláljuk, hogy velünk szemben elsősorban nem az erkölcstelen, öntudatos szabad prostitució áll csatasorban, hanem a társadalomnak azok a cinkosai, akik a társadalom jogrendje, annak tisztessége ellen szánalomra méltó embertársainknak feláldozásával küzdenek.

Nem a prostitució táplálja a leánykereskedést, hanem a leánykereskedés táplálja a prostituciót. Ha a leánykereskedők nem lennének, lenne prostitució akkor is, de nem lennének ártatlan áldozatai, akiket a leánykereskedés elárvult lelkökben tönkre tesz, testökben összetör.

Keressük tehát, hogy a közéletnek ezek a méreg pókjai, amelyek a falak szögleteiben a homályban szövik szálaikat, hogy ártatlan rovarokat azokban megfogjanak; hogy ezek a vampirok, melyek az éj sötétjéből indúlnak rablóhadjáratra; hogy ezek a viperák, amelyek a tisztesség köntösében befurakodnak a tisztességes családok szentélyébe, mily szervezetek által, kiknek közvetítésével űzik emberrontó mesterségöket.

Nincs szükségünk sem a napnak világosságot árasztó sugaraira, sem villanyfényszórókra, de még az apáink által használt olajos lámpásokra sem, hogy a leánykereskedelemnek piacait és tényezőit megtaláljuk. Ezek a cselédközvetítő irodák, ezek a bordélyházak. Ezek a cselédközvetítők, ezek a bordélyosok.

Szinte hihetetlen, hogy szociális államigazgatásunk fejlődése még nem teremtette meg a hivatalos hatósági cselédközvetítést, hogy a nagy városokat körülövező vidékek tágas periferiákon belül, a városok cselédközvetítőihez küldik leányaikat, hogy azok számára elhelyezést keressenek. A cselédközvetítő pedig, mely a közvetítésből nyerészkedik, összes szervezetével, kifutóival, kvártélyos asszonyaival odatörekszik, hogy az ő hálójába mennél több áldozatot kerítsen. A cselédközvetítő szobáján keresztül halad az út a prostitucióhoz. A lelkiismeretlen, szívtelen, az önző, a becstelen munkaadó úrasszony bodouirján és szalonján keresztül folytatja útját a prostutició. Simán kikövezett, sikamlós parketten vezet az út a prostitucióhoz, az enyészethez. Maga a cselédközvetítő iparkodik árúját olyképen értékesíteni, mint ahogy értékesíti a kávékereskedő az ő kávészemeit, kvalitások szerint, aromájuk szerint, fejlettségük szerint osztályozza az ő áruját és a legértékesebb áruját a legdrágábban adja, de a legdrágábbat tereli elsősorban a prostutició útjára, mert a prostutició fizet legjobban.

VII. A cselédügy.

A cselédközvetítő üzlet a leánykereskedelemnek expositurája. A cselédközvetítő a leánykereskedőknek ügynöke. Találóan mondja a brassói határszéli rendőrkapitány, hogy a kapitányság területén nem észlelték a leánykereskedők üzelmeit. Ennek azonban nem az az oka, mintha nem volna kelet felé leánykereskedelem, de a leánykereskedőknek semmi okuk sincs arra, hogy Magyarországon belül bőrüket kockáztassák a határrendőrség előtt, mert hisz kint Romániában készen kapják az anyagot, a Romániába artistanők és cselédek gyanánt többnyire megbízható kisérők társaságában kiszegődött és ott magukra hagyott kiskorú leányokban.

Magam, midőn ez évben egy vasárnap délutánján Brassóban megjelentem, az esti órákban láttam a mi csik és háromszék vármegyebeli leányainkat nagy rajokban vonulni a város utcáin és mikor kérdeztem, hogy e leányok honnan jönnek, azt a választ kaptam, hogy ezek a délutáni mulatóhelyekről jönnek, ahova járnak a napszámosok, iparossegédek és a katonák. Azt mondja a brassói határszéli rendőrkapitány:

«Magamnak is kijut a személyes tapasztalatból, midőn a más állapotban, vagy törvénytelen magzatjukkal karjukon, vagy vérbajban fertőzötten hazatérő leányok szomorú alakjai tűnnek fel előttem, vagy a még ezeknél is szomorúbb látványt képező, paraszt lányokból plörőzös kokotokká felfelé züllött hölgyeket.»

VIII. A lupanár.

A cselédközvetítés útján rekrutált leányok útja, akár az éjjeli mulatóhelyeken, akár az úri dámák szalonján, akár a vasárnapi tánctermeken, mozikon át a bordélyházba vezet. Itt raktározódik az árú a leánykereskedők számára. Itt válik az árú valódi kereskedelmi cikké, az ember valódi anyaggá. Ezekben a házakban látjuk az élet gyalázatosságának formáit. Azokban a levelezésekben, amelyeket a bordélyosok egymás között és a leánykereskedelem ügynökei között folytatnak, látjuk a mi civilizált társadalmunk nyomorúságának elriasztó képét. Ezek a helyek, ahol a szerencsétlen áldozat elvérezik, lelkileg, testileg teljesen tönkre megy, de nem saját magáért, hanem gazdájának kapzsisága, önzése miatt. Ezek a helyiségek azok, amelyekben a megtévesztés, a csalás által odautalt szerencsétlen nőket, ha a rábeszélés nem sikerül, éheztetéssel, korbácsolással addig büntetik, sanyargatják, ameddig ezek teljes kétségbeesésükben, mindenki által elhagyottan össze nem roskadnak, megszökni nem tudnak, az öngyilkosságra gyöngék, megadják magukat.

Hát még ha a leánykereskedelem, mint ahogy történni szokott, külföldre szállítja árúit, hogy a külföld borkóstolóiban, mulatóiban, kávéházaiban, kabaréiban keressék meg az éhes munkaadó számára, saját vérük árán, a napi megélhetést. De vajjon kinek van szüksége a bordélyházakra, a bordélyosokon és azokon kívül, kik leánykereskedelmet űznek?

Azt mondják, a bordélyházak létezése társadalmi szükség. Azt mondják, hogy a bordélyházak a társadalmi erkölcs tisztességét oltalmazzák meg, hogy a bordélyházak a társadalmi élet erkölcsösségének biztosító szelepei.

Nézzünk a szemébe ezeknek az állításoknak. Igaz, hogy Solon Athénben felállította az állami bordélyházakat. Ennek oka azonban egyrészt abban volt, hogy az athéni férfiak a

zajos foglalkozásokat, a zajosabb örömeket a családon kívül keresték. A társasélet a nyilvános helyekre szorítkozott. Ez volt az oka annak, hogy a tisztességes anyák és hitvesek a görög házak atriumaiból sohasem jöttek a nyilvánosság elé, tisztességükkel és erényükkel mindenkor ismeretlenségben maradtak. Ez az oka, hogy a görög társadalmi életben a hetéra lábrakapott és erkölcstelen nők gyakoroltak befolyást a közéletre.

A fő oka azonban Solon rendelkezésének az volt, hogy a kicsapongásra hajló görög férfiakat a természetellenes fajtalanságoktól, a bestiálizmustól elterelje.

A bordélyügy apológiájának egy második álláspontja. hogy ezáltal a fertőző betegségek terjedésének gátat vetünk, mert a bordélyházbeli nők rendőri és rendőrorvosi felügyelet alatt állanak.

E védekezéssel szemben hivatkozom a nyiregyházai asszonyok panaszára, melyet beadványukban a belügyminiszterhez intéztek, mely beadványukban panaszkodnak a városban elszaporodott éjjeli kávéházak, zugkorcsmák, bordélyházak garázdálkodásai miatt. A bordélyházakkal szemben tehát a tisztességes anyák és hitvesek lépnek csatasorba. Anyák, kik féltik fiaiknak egészségét és testi épségét, hitvesek, akik férjeiket féltik, akik az otthon meleg fészkét fel szokták cserélni az éjjeli mulatóhelyek hangos orgiáival.

A nyiregyházai asszonyok álláspontja, felfogása teljesen jogosult. Igazuk van. Mert ha valamely külső hatalom ennek a mi nemzetünknek megrontását tűzné ki célul, a postituciónak elterjesztése által nagyobb kárt okozna nemzetünknek, mintha ágyúkat öntene, léghajókat építene. Mert a legveszedelmesebb ellenség az a förtelmes légió, mely ma elárasztja az országot, mely vadul telepszik a vándor terpsichore pajtáiba, a kávéházak trónusa mellé, a vendégszobák kopott garniturái közé, a napisajtók kishirdetéseinek petit sorai közé. Mert ez a légió meg fogja őrölni ezt a népet, mint a szú a fát és nincs szükség fegyveres invázióra, mert ezt a korhadt fát le fogja törni az első szélvihar.

Kenedi Géza, az ismert publicista és moralista élesen ostorozza azok felfogását, akik azt állítják, hogy a prostitució a nagy tömegek életéhez tartozik és hogy nagyobb rosztól félvén, azt el kell türnünk. Az emberi fajzatnak mérhetlen

propagáló ereje máskülönben szétáradna, megfertőzhetné a családi szentélyt. Gróf Tisza István azt mondja, hogy minden előrehaladott, finomodott, talán sok tekintetben tulfinomodott civilizációnak, úgy a mienknek is egyik legnagyobb veszedelme épen az érzékiség túltengésében, a kicsapongások féktelenségében rejlik és hasznos munkát végez mindenki, aki ezt a betegséget ott, ahol kell, gyökerében támadja meg. De ezt nem a prostitució eltörlésével lehet elérni. Az ifjú nemzedék nevelésére kell súlyt helyezni. Edzeni testét és lelkét, testileg és lelkileg egészséges behatások alá venni, amelyek kellő működési tért adnak képzelődésének, tetterejének, testi és lelki életkedvének, amelyek betöltik figyelmét, elvonják az érzékiség képeitől és vágyaitól.

Azt mondja: «A családalapítás nehézségei mindazon osztályokban lépnek fel, amelyek gondoskodni kívánnak születendő gyermekeikről és nem rendelkeznek elég vagyonnal arra, hogy vagyonuk jövedelméből tarthassák fenn családjukat, amely nehézségek tehát a családalapítást meglehetősen eltolják azokból az évekből, ahol az ifjú életerő leghangosabban, legféktelenebbül jelentkezik. Hozzájárul társadalmunknak egyébként is sok tekintetben szomorú állapota: az erkölcsi tekintetben az a rettenetes züllöttség, amelyben széles rétegei nőnek fel az emberiségnek, ezrei és százezrei a fiatal leányoknak, akiknek a nemi élet tekintetében erkölcsi érzékük, mondhatni, teljesen hiányzik. Hozzájárul az emberiség nagy megrontója, a nyomor, amely a világ legborzasztóbb dilemmája elé állítja mindazokat a szerencsétleneket, akiknek az éhezés, a fázás, a nyomorúság vagy a szépségük árúbabocsátása között kell választaniok. Hát csodálkozzunk-e azon, ha ilyen viszonyok között kifejlődik s emberemlékezet óta fennáll a prostitució? És nem végzünk-e hiábavaló munkát akkor, ha ezt a jelenséget, ezt a következményt akarjuk megbolygatni anélkül, hogy orvosolnánk az okokat, melyek ennek létrehozásához vezettek? És vajjon a legszebb, a legnemesebb intencióktól vezettetve is nem nagyobb kárt teszünk-e, mint hasznot? Nem idézünk-e fel újabb, a mostaninál sokkal mélyrehatóbb veszedelmeket akkor, hogy ha a bajok forrásainak orvoslása nélkül könnyelműen támadjuk meg ezeknek szükségszerű következményeit, sok tekintetben talán azt mondhatnám, biztosító szellentyüit.»

Tehát a kloaka szerepét szánják moralistáink a Vénus pandemosnak.[1]

Arra az érvelésre, hogy közegészségügyi érdekek kívánják a szabályozott prostituciót, hivatkozhatunk több hírneves orvosra, akik azt állítják, hogy a kéjnők orvosi vizsgálata egyáltalában semmiféle óvóintézkedésnek nem tekinthető.

Kétségtelen, hogy azokban az országokban, melyekben a rendszabályozott bordélyüzlet divik, nem nagyobb a nemi betegségek pusztítása, mint azokban az országokban, amelyekben azok önálló keresetet űznek, de orvosi felügyelet alatt állanak, Igaz, hogy az orvosi ellenőrizet alatt állóknál kevesebb a megbetegedés, mint az orvosi felügyelet alatt nem állóknál, ennek oka azonban abban keresendő, hogy az ellenőrizet alatt állók fiatalabbak és ezek a nemi betegségre fogékonyabbak.

Ahol a szabályozott bordélyügyet megszüntették, az egészségi állapot nem romlott, hanem inkább javult. Ilyen: Anglia, Itália, Norvégia.

Az 1913. évben jún. 30-tól júl. 4-ig megtartott londoni orvosi kongresszuson az egyik hírneves orvos azt a tételt állította fel, hogy minden prostituált nő a fertőzőbetegségek baktériumainak millióit hordja magában. Ezeknek jelenléte csak bakteorogikus vizsgálat alapján lenne konstatálható. A jelenleg dívó orvosi vizsgálat tehát semmis és teljesen haszon nélküli munka, mert az orvosilag egészségesnek talált prostituált nő csak úgy fertőzhet, mint az orvosilag betegnek konstatált prostituált.

---

[1] A bordélyházak védői maguk mellé akarják toborozni Szent Ágostont, a híres egyházi írót és Aquinói Szent Tamást a nagy egyházi bölcselőt. Akik ezekre a nagy bölcselőkre hivatkoznak, tévesen fogják fel ezek okoskodását. Aquinói Szent Tamás az ő Summa theológiájának II-ik könyve II-ik részében (Secunda-secundae) 11-ik kérdés, 11-ik fejezetében azzal a kérdéssel foglalkozik, vajjon az államban szabad-e engedélyezni nem keresztény istentiszteletet. Ő arra a következtetésre jut, hogy szabad. Mert bár ezek magukban rosszak, de ezek megakadályozása, vagy elnyomásából nagyobb baj származhatnék. Aquinói Szent Tamás könyvének egész fejezetben nem foglalkozik a prostitució kérdésével, csak példa gyanánt idézi Szent Ágostont, midőn okoskodása a prostitucióhoz vonatkozásban van. Szent Ágoston ugyanis azt mondja: *Aufer meretrices de rebus humanis turbaveris omnia libidinibus.* (De Ordine Cap IV.)

IX. Mit kell tennünk?

Foglaljuk össze kutatásainkat és osztályozzuk az eredményt. A prostitució megitélésénél látjuk a közfelfogásban megnyilatkozó *nagy ellentétet.* Felvonul az ethika és azt mondja, hogy tűzzel, vassal kell kiirtani a prostituciót. Ezzel szembe helyezkedik a tapasztalat, mely azt mondja, hogy a prostitució *oly régi, mint az emberiség* története s eddig kiirtani nem sikerült, hogy ott, ahol leginkább irtották, ott burjánzott ez fel legbujábban. Sőt kétségtelen, hogy a civilizáció fejlődésével fejlődött a prostitució is. Az erkölcstelenség *beleszövődik a civilizációba* és raffinált eszközeivel iparkodik annak szárnyain emelkedni. Amint áthatóbb *a fény,* annál sötétebb a nyomában haladó árnyék.

1. A gyermekvédelmi törvény, mely a gyermekvédelem korhatárát a 15. életév betöltésében állapítja meg, revizió alá veendő és megállapítandó az individuális korhatár, vagyis, hogy minden fiatalkorú addig részesüljön állami felügyeletben, ameddig annak neveltetése és külső káros behatásokkal szemben annak megoltalmazása ezt a felügyeletet megkívánja.

A patronázs intézmények folytassák az állami gyermekvédelem munkáját.

Módosítás alá veendő a gyámsági törvény is. Több jogot kell adnunk a közhatósági beavatkozásnak és korlátozni kell a szülő rendelkezési jogát gyermeke fölött.

A patria potestasban több legyen a patrium officiumból, mint a potestasból.

A közérdek belenyul a magánéletbe. A magánjogok összezsugorodnak, az én házam nem az én váram többé. A mi ablakaink nem az udvarra néznek, mint a római polgár házának ablakai.

Mindannyiunk érdeke, hogy a rendőr is őrködjék fölöttünk és megoltalmazza a közerkölcsiséget és a közbiztonságot. Más világot élünk, mint a görögök és rómaiak, ahol a görög asszony el volt temetkezve a saját házába, mialatt férje a bacterizmus bilincseiben vonaglott. Más világot élünk, mint a rómaiak, ahol a patria potestas az atyai hatalom nyűge alatt pusztult el a gyermek. Ma már nincs patria potestas többé, hanem van patria officium. Ma már nem adhatja el az atya rabságba egymásután kétszer is gyermekét. Ma már az atya

jogával szembe állítjuk a gyermek jogát, aki azt mondja: a gyermeked vagyok, tehát tarts el, ha pedig nem akarsz, vagy nem tudsz eltartani, jogod hozzám ne legyen.

2. Azt mondja a törvény, hogy a kerítés vétsége csakis a 20. életévét be nem töltött nővel szemben követhető el.[1]

Miért állapítja meg a törvény a 20. életévet és miért nem a 24-et?

Felmerül az a kérdés, hogy mivel a prostituciót leginkább kiskorú nők keresik, nem lehetne-e annak gátat vetni azáltal, hogy a rendőrhatósági igazolvány kiállítását megelőzőleg a gyámhatóság útján a szülőnek, vagy gyámnak nyilatkozatát kérnők ki, beleegyezik-e az igazolvány kiállításához.

Ha a gyámhatóság előtt a szülő hozzájárulását megadja, akkor a szülő a szülői hatalom gyakorlásától felfüggesztendő lenne. Ha pedig a gyám adja a beleegyezést, ez egyszerűen elmozdítandó lenne. Ez által elérhetnők azt, hogy kiskorú a prostitució pályáját igénybe nem vehetné.

De ha elméletileg ez az okoskodás helyt is áll, annak a gyakorlat ellent mond. Aki ugyanis igazolványt kér, az már az erkölcsi romlottság lejtős pályájának egy nagy részét befutotta. Ennélfogva, ha az engedély tőle megtagadtatnék, vagy annak megadása huza-vonával járna, ő tovább űzné a titkos kéjelgést. Ez az aggodalom annál inkább fennáll, mert a fiatal nő a fertőző nemi bajokra inkább fogékony, mint a már emeritált kéjdáma s így annál nagyobb érdekünk, hogy ez mennél hamarább orvosi felügyelet alá helyeztessék.

Mert az orvos megjelenése, a rendőrhatóság ellenőrző felügyelete, ha nem is óvja meg az emberiséget a fertőző betegségektől, ez intézmények egész jogügyi és erkölcsi kihatását nem nélkülözhetjük. Az orvos előmozdítja a köztisztaság gondozását, a rendőri felügyelet pedig jogbiztonságot teremt.

3. Társadalmi intézményeink szervezetlenek, szakadozottak, egymáshoz vonatkozásban nem állanak. A társadalmi jótékonyság nincs szervezve, a jótékonysági alapok nincsenek leltározva, nincsenek felhasználva, értékesítve.

4. Az erkölcsi felfogás fölötte meglazult a mi társadalmunkban. A szinpad, kabarék, éjjeli kávéházak, borozók, a

[1] 1908. évi XXXVI. t.-c. 43. §.

mozi, a sajtó, a kishirdetések, az utcai plakátok erkölcstelenséget hirdetnek.[1]

5. Vidéki rendőrhatóságaink nem állanak az erkölcsrendészet magaslatán. Nem tudom mi legyen az oka, az-e, hogy a hivatalos foglalkozás, az érintkezés az erkölcstelen elemekkel eltompította-e a lelkeket, vagy pedig még mindig uralkodik-e az az elv, amit egy városi rendőrkapitány mondott, hogy: «egy rendőrkapitánynak az a fő kötelessége, hogy városában jó legyen a cigány és szépek legyenek a lupanarok lakói.»

A székesfővárosban azt a korszakot, amelyet Thais-érának nevezünk, felváltotta egy erényesebb korszak. A hiba csak abban van, hogy az az erényesség, amely a *rendőri palotákból kisugárzik, szemben találkozik az erkölcstelen sajtóval,* az erkölcstelen protekcióval és annak kihatásait megbénítja.

A rendőri felügyelet jogbiztonságot teremt. Mert ennek a szerencsétlen bukott nőnek is nem csak szüksége, de joga

---

[1] Tapasztalati tény lévén, hogy azon barok, kávéházak, sörcsarnokok és kabarék, ahol leányok alkalmaztatnak kiszolgálásra, a titkos prostitució fészkei, s mint ilyenek a leánykereskedést előmozdítják. A kongresszus azon óhaját fejezi ki, hogy az összes országok preventive és megtorló törvényeket hozzanak, különösen:

1. Az ilyen helyiségekben a fiatalkoruak alkalmazása tiltassék el azon kivétellel, hogy ha a szülők üzleti helyiségéről van szó.

2. azon üzlettulajdonostól, ki helyiségében megengedte vagy elősegítette a prostituciót, ipari engedélye meghatározott időre, vagy véglegesen elvétessék;

3. az erkölcstelen életmódot folytató nő a pincérnői foglalkozástól tiltassék el. (Londoni 1913. évi Kongr. XIII. sz. hat;

A kongresszus azt a kivánságát fejezi ki, hogy a 16 éven aluli gyermekek szinházakban, cirkuszokban, hangversenyeken és egyéb zenés előadásokon való alkalmaztatása nemzetközi megállapodással tiltassék el, s hogy e nemzetközi megállapodáshoz különös intézkedés (sanctio) is fűzessék (Londoni 1913. évi Kongr. I. sz. hat.)

1. 18 éven aluli személyeknek a posterestante érkezett levelek és csomagok kiadása megtiltassék;

2. posterestante levelek és küldemények jelige nélkül csak névszerint meghatározott egyén részére legyenek küldhetők s a posterestante küldeményeket átvevő egyén személyazonosságának igazolására vonatkozólag szigorú szabályok hozassanak;

3. azok az ujsághirdetések, melyek posterestante levelezés útján a fiatalkoruakhoz fordulnak és azok erkölcsét veszélyeztetik, tiltassanak el. (Londoni 1913. évi Kongr. XIV. sz. hat.)

is van az oltalomra. Ő ha sülyedt is, mégis embertársunk, akit nem szabad eltaposni hagynunk.[1]

Oly biztatón hangzik az a belügyminiszteri rendelet, amely azt mondja «a kéjnők lakásain hirdetmény függesztessék ki, amely őket felvilágosítja, hogy a velök szemben elkövetett visszaélésekkel szemben a rendőrhatóságok részéről a legmesszebb menő védelemre számíthatnak.»

A rendőrség, mely nem a bordélyost, a rendőrség mely a megtévelyedett áldozatot védi.

Arról beszélni sem akarok, hogy fölötte helytelen, ha a szabályozott prostituciótól a hivatalos szolgálatokért a hatóság bármely címen, vagy hivatalos felszámítás alapján javadalomban részesül, legyen az akár kocsipénz, akár orvosi vizsgálati díj. Budapesten ezek a taksák már megszüntek, sok helyen gazdagon gyümölcsöznek.

Azt mondja gróf Tisza István: «Igenis a rendőrségnek alárendelt tényezői között akadnak mindenütt olyanok, akik igyekeznek szemet hunyni ilyen jelenségek előtt, akiknél a bűnpalástolás bizonyos mérve is felmerülhet. Ezekkel szemben tartsa a társadalom nyitva a szemét és kényszerítse a rendőrséget arra, hogy az utolsó faktorig mindenki teljesítse hivatását, aki pedig megfeledkezik hivatásáról, annak eljárása felderíttessék a kellő megtorlás se maradjon el.»

Mert rendőrhatóságainknak nem lehet az a feladata, hogy a lupanárokban a «major domus» tisztét viseljék, hanem hogy ma még kényszerűségből megtűrt szennyes üzletben a jogrend szigorát kérlelhetlenül alkalmazzák.

A londoni kongresszus fölötte céltudatos javaslatot hozott. Azt kivánja, hogy az erkölcsrendészeti igazgatásba vezessük be a női érzést a női tapintatot — a nő részvétét szerencsétlen elbukott nőtársa iránt.[2]

6. *A vendéglők erkölcs-ellenes* berendezései ma már magyar specialitásszámba mennek. A kávéházak kasszirnői, a vendég-

---

[1] Oly szépen mondja Gorkij Maxim az «Éjjeli menedékhely» című művében: «Ember! Ez valami pompás. Olyan büszkén cseng! Ember! Tisztelni kell az embert. Nem szánni kell őt, nem lealacsonyítani a szánalommal . . . tisztelni kell az embert.»

[2] Kivánatos volna a nőknek bevonása a közigazgatási, különösen a rendőri hivatalok munkájába. — A Komiték felkéretnek, hogy ezt kormányaiknál ajánlják. (Londoni Kongr. XII. sz. hat.)

lők szobaasszonyai által szerződtetett vulgivagák, az erkölcstelen anyagot szállító vendéglői szolgák speciális magyar intézmények, ezeket ki kell irtani.

Rendezni kell a cselédügyet, még pedig úgy, hogy a cselédközvetítés mint magán üzlet egyszerűen eltiltassék, töröltessék, kiirtassék.

7. A leánykereskedelemnek két főforrása van: az egyik a cselédközvetítés, mint magánüzlet, a másik a bordélyüzlet.

A magán cselédközvetítésnek erkölcstelen hatásairól már megemlékeztünk.

Ezzel a londoni kongresszus is tüzetesen foglalkozott — és feltárta az általában ismert tarthatatlan helyzetet.[1]

A bordély üzletet meg kell különböztetnünk a prostituciótól. Ha a prostituciót a mai erkölcsi durvaság mellett még eltűrjük, a bordélyházakat ki kell irtani. Ki kell irtanunk azért, hogy annak a szerencsétlen nőnek, aki aljas keresetéből élősködik, nyomorult keresetéből legalább haszna legyen és ezt a gyalázatos keresetet ne adja oda annak a nálánál gyalázatosabbnak, aki ebből a keresetből élősködni, gazdagodni akar. Aki lealázza az emberi nemet az által, hogy rabnőjét arra kényszeríti, hogy magát bárki fiának megadja. Ebben pedig nagy különbség van. Mert a bordélyos rabnője fölött teljes

[1] A nemzeti Komitékat felkéri arra, hogy a cselédelhelyező és állásközvetítő intézetekre vonatkozó törvény előkészítését kormányaiknál szorgalmazzák. A törvényeknek ki kellene terjeszkednie úgy a cselédelhelyezéssel foglalkozó cégekre, mint a hatóságok és emberbaráti egyesületek által fentartott állásközvetítő irodákra. Ki kellene továbbá terjeszkednie a következőkre:

1. a cselédelhelyező intézetek engedélyeért folyamodók személyi feltételeire;

2. az elhelyező intézetek hatósági ellenőrzésére, úgy hogy az elhelyező által vállalt kötelességek teljesitését is ellenőrízhesse;

3. a fiatalkoruak elhelyezése körül törvényes oltalomra külön gond fordíttassék;

4. a külföldre való elhelyezésre;

5. az elhelyező felelősségére rossz elhelyezések esetén;

6. elhelyezéssel foglalkozó apróhirdetésekre;

A) A kongresszus megbízza a londoni nemzetközi irodát, hogy a külföldi elhelyezéssel foglalkozó állásközvetítő irodákra vonatkozólag nemzetközi egyezmény által megállapitandó egységes szabályrendelettervezetet készítsen.

B) A nemzeti Komiték a madridi kongresszusnak az elhelyezőirodákra elfogadott határozatai keresztülvitelét — az alkalmazó és alkalmazott közt fennálló írásbeli szerződések kivételével — hazájukban szorgalmazzák. (Kong. VIII. sz. hat.)

kényszer-jogot gyakorol és e *kényszer-jognak* eszközei is vannak: a bőjtöltetés, a lezárás, a testi fenyíték. E mellett a bordélyos a leánykereskedőnek raktárosa. A bordélyházon kívüli prostitució egészségesebb is, mert még ha akarná sem képes magát kiszolgálatra alávetnie, mint a bordélyházbeli nő — ki egy éjen át 30—40-szer, sőt többször is köteles magát odaadni, amellett, különösen a vidéki bordélyházakban, vendégeit szeszes italok fogyasztására csábítani, amiből a bordélyosnak jelentékeny haszna van.

A bordélyos kényszerítheti fehér rabszolganőjét, hogy oly szolgálatokat teljesítsen, melyeket az erkölcsi elfajulás keres. A szexuális perverzitásoknak ezerféle alakulatai fojtogatják szerencsétlen áldozatukat.

Nemcsak a bordélyházak, hanem a cselédközvetítők is — ameddig ezek még fennállanak — állandó és szigorú felügyelet alatt tartandók. *Váratlan vizsgálatok* történjenek, váratlan és kellemetlen vizsgálatok, rendszeres nyomozás foganatosítandó váratlanul, hogy a cselédközvetítőnek, hogy a bordélyosnak üzleti könyvei revizió alá vétessenek, levelezései ellenőrzés alá helyeztessenek.

A bordélyházban élő prostituált nők hetenként egyszer magasabb állású rendőrtisztviselők által — tehát nem rendőrtizedesek vagy alacsony műveltségű, vagy a bordélyos által befolyásolható rendőrközegek által — négyszem között, tehát nem a bordélyos jelenlétében, hallgattassanak ki, hogy akarnak-e a bordélyházban maradni. Ha nem akarnak, azonnal vigye magával és adja át őket a jótékony társadalmi intézményeknek, milyenek a felekezeti alapon szervezett patronázsok, a leánykereskedelem elleni egyesület.

A bordélyház eltörlendő.[1] Ameddig bordélyházak vannak, addig dívik a leánykereskedelem. A bordélyház a leánykereskedő árúraktára. A bordélyosok közvetítik az árú továbbítását, ezek által palástolja el a hatóság előtt szállítmányának útirányát. A bordélyház az a rév, amelyben nincsen vámvizsgálat. Itt az árú biztonságban van; itt megpihen és folytatja

[1] Míg az eddigi kongresszusok bizonyos tartózkodást tanusítottak a bordélyházak eltörlésének kérdésében, a londoni 1913. évi kongresszus a leghatározottabban állást foglal a bordélyházak eltörlése *mellett*. Ennek az óhajnak a megvalósításában a kongresszus számít a leánykereskedés elleni országos szervezetek buzgó közreműködésére. (Kongr. III. sz. hat.)

útját, míg a szomszédos révnek oltalma alá nem kerül. Lényegében minden bordélyos kerítő, minden bordélyos leánykereskedő. Megjavítja a lerongyolt árút, és úgy adja nyereséggel tovább.

Ok és okozat egymást követik. A magán cselédközvetítés táplálja a bordélyházakat, a bordélyházak a leánykereskedést.

8. Eltiltandók a *női zenekarok,* az éjjeli kávéházak, a prostituáltak az éjjeli kávéházakba szereplése. Eltiltandók a bodegák, a borkóstolók. Nyilvános helyeken a női kiszolgálat szigorú felügyelet alatt legyen.

9. Szervezendők és fentartandók a *vasúti* missziók.[1] Ugy is, hogy az egyesület jelvényével feldiszített úr jelenjék meg a pályaudvaron, de még inkább úgy, hogy detektivek nyomozzanak az utasok között. Szolgálattételre nem ingyért, hanem jutalom fejében avattassanak be a misszió munkájába vasúti kalauzok és a hajózási közlekedés személyzete.

10. A Büntető Novellának vonatkozó rendelkezései módosítandók. Büntetőtörvénykönyvben szabályozandó, hogy türelmi bárca *külföldi honosnak* adható ne legyen. Ha a külföldre szállított nőt az ottani hatóság visszaszállítja a saját hazájába, megszűnik a leánykereskedelem.[2]

---

[1] A kongresszus bizottságot küld ki, melynek feladata azoknak az eszközöknek tanulmányozása, melyekkel a kivándorló és utazó nők védelme a hajókon és vasútállomásokon biztosítható, erre a pályaudvari missziókkal foglalkozó egyesületeket jelöli ki, és megbízza azokat, hogy e munkára alkalmas személyeket kiválasszák. (Londoni 1913. évi Kongr. V. sz. hat.)

[2] A londoni kongresszus behatóan foglalkozott a külföldi prostituáltak hazaszállításának (rapatriement) kérdésével. Kiindulva abból, hogy az egyszerű hazaszállítás a nőt, aki rendesen minden pénz nélkül érkezik hazájába, otthona a nyomornak s legtöbbször ismét csak a prostituciónak karjaiba kényszeríti, szükségesnek jelezte, hogy a hazaszállítás kérdésében határozó hatóságok mindenkor vegyék igénybe a leánykereskedés elleni országos szervezet által kijelölt hölgyek szolgálatát avégből, hogy azok a hazaszállítandó nővel érintkezésbe lépve s annak bizalmát megnyerve, tájékoztatást szerezhessenek arról, hogy milyen intézkedések volnának szükségesek a hazaszállítandó nő sorsának biztosítása érdekében. Általában szükségesnek jelezte a kongresszus a nők szolgálatának kiterjedt igénybevételét a prostitucióval kapcsolatos hatósági tennivalók végzésénél. (Londoni 1913. évi Kongr. IV. sz. hat.)

A nemzeti Komiték igyekezzenek arra, hogy a fiatalkorúak idegenbe való elhurcolásánál a beleegyezés fogalma a törvényből töröltessék. (Londoni 1913. évi Kongr. XI. sz. hat.)

11. Legyen az államigazgatásnak és az ennek munkásságát kiegészítő társadalmi jótékonyságnak kötelessége, hogy ne csak odatörekedjék, hogy a társadalom védtelen nőit a leánykereskedők és a prostitució üzelmeitől megoltalmazza, hanem legyen bátorsága azokat is kimenteni az örvényből,akik abba már beleestek.

Ezt követeli a magasabb erkölcsi felfogásnak karitativ megnyilatkozása.

Nem elég, ha védünk, ha óvunk, mentenünk is kell. *Nem elég a társadalmi hygiene,* társadalmi therápiára is van szükségünk. Nem elég megakadályozni a betegséget, gyógyítani is kell. Nekünk erkölcsi kórházakra is van szükségünk, ahova betegeinket elhelyezzük, hogy azokat erkölcsileg meggyógyultan a társadalomnak visszaadjuk. Ez a visszavezetés az erkölcsös útra ne legyen dologház, ne legyen börtön, ne legyen kínzókamra, amelyben annak a szerencsétlen bukott nőnek a szemébe vágják eddigi gyalázatos életét: hanem legyen szentély, amelybe bevezetjük a bűnöst, de nem azért, hogy megöljük, hanem hogy neki életet adjunk. «*Nem akarom a bűnös halálát, hanem azt akarom, hogy megtérjen és éljen.*» Állítsunk számukra nevelőintézeteket, ahol megtanulnak dolgozni és állítsunk számukra iparműhelyeket, ahol munkájuk béréből saját magukat tisztességben eltarthatják. Mert nem az erkölcsi romlottság vezeti ezeket a szerencsétlen nőket a gyalázat útjára, hanem a legtöbb esetben a nyomor, a megtévesztés, a csalás, tehát bocsássunk meg nekik és fogadjuk őket vissza a mi tisztességes légkörünkbe, nem undorral, hanem szeretettel.

X. Befejezés.

Mindezek — a modus vivendi — eszmekörébe tartoznak. Tűrjük, mert tűrnünk kell. A prostitució fő okát etikai, szociális és közgazdasági hátrányokban kell keresnünk. A hitélet lehanyatlása, az általános szegénység, a nő keresetképtelensége, a vagyonnak felhalmozódása, mindezek az ebből eredő helyzetben találjuk meg a nyomorúságos erkölcsi viszonyainknak romlását.

Az éjjelenként *varrógépe* vagy himzőrámája mellett vergődő munkásnő, akit a kereskedő nyomorúságosan fizet, ezzel

szemben a nagybirtokos, a *tőkepénzes*, a bankár, ezeknek szertelen tékozlása, az érzéki élvezetekben elmerülése, a léleknek eldurvulása, az önzésnek túlhajtása, ezek okozzák leányainknak megtévelyedését. Ahol szegény a nép, ott tombol a leánykereskedem. Azért állunk mi majdnem a legelső sorban a leánykereskedelem piacán, mert szegénységben, nyomorúságban gyötrődünk.

A nagy szociális és közgazdasági reform megkövetelné, hogy a nőnek tisztességes keresetet biztosítsunk, munkájáért emberileg méltányos bért adjunk, a hajléktalanoknak menedékhelyeket nyissunk. Oda kell törekednünk, hogy erkölcseink odáig fejlődjenek, hogy a nőt ne kergessük *abba a szégyenteljes helyzetbe,* hogy ahhoz, hogy becsületes munka által mindennapi kenyérhez jusson, kénytelen legyen ajtótól-ajtóig kilincselve, magát a munkaadónak felajánlani, akár a közhivatalokban, akár ha szolgálatba lépni akar, akár ha a szinházi karnál vagy ballettnél keres boldogulást, akár ha a szobrásznál vagy festőnél kocogtat, hogy mint modell keresse kenyerét. Mindenütt, mindenütt.

Ha nemzetközi szerződések által biztosítjuk azt a jogot, hogy minden *külföldre hurcolt nőt* a hatóság visszaszállítson a saját hazájába és mi is szabadulhatunk a külföldről ide behurcolt exotikus példányoktól, kihúztuk a leánykereskedelemnek legmérgesebb fogát.

Azt kérdeznék, hogy ugyan *mit kezdenénk mi azzal a töméntelen hungarával,* akik ma elárasztják a keletet, a délt, a nyugatot, az északot, az Antlanti tengeren túli világrészeket. Ugyan mit kezdenénk velük?

Azt mondják a nagyképüsködő jogász farizeusok, hogy mindenki rendelkezik saját magával és ha valakinek úgy tetszik, hogy a saját testével kereskedjék, tegye, joga van hozzá. Innen ered az angol abolicionizmus. Abból a felfogásból, hogy az állam nem paktálhat a gyalázattal és hogy a reglement meg nem engedett beavatkozás a *Habeas Corpus* a közszabadság aktája ellen.

Mi pedig azt mondjuk, hogy nincs joga a nőnek a *saját emberi méltóságát lealacsonyítani.* Itt a magánérdekkel szembehelyezkedik a szociális érdek, hogy a tisztesség, hogy az erkölcs oltalomban részesüljön és tisztességes, becsületes, jellemes leányaink a szűzi pártában el ne hervadjanak, azért, mert a

léha férfinek egyszerűbb és könnyebb és talán olcsóbb is kielégíteni vágyait a szerelem piacának rothadásnak indult gyümölcsösében.

A szociális érdek azt kivánja, hogy a népesség erőben, munkabírásban, tisztességben fejlődjék.

Emlékeznek-e arra az ujjongásra, mely elárasztotta a napi sajtót, midőn *Ehrlich-Hatának* salvarsanja hirdetett megváltást minden bűnökért? Azt hirdette a sajtó, hogy Ehrlich az emberiségnek igazi messiása. Miért? Mert most már szabad a vásár, most már nem kell félni a testet sorvasztó, az agyat bomlasztó, a hátgerincet bénító, fertőző vérbajtól. Szabad szárnya van ismét a szerelemnek. Fenékig, fenékig ürítsük ki, fenékig az érzéki élvezeteknek poharát. Nem kell tartanunk attól többé, hogy elevenen rothadva érkezünk az örök enyészet kapujához.

Elmult a mámor, nincs kegyelem. Nincs kegyelem! Ha a lelkünk gyarló és gyönge és testi érzékeink uralkodnak fölöttünk, bekövetkezik az a villámcsapás, mely lesujtja az embert, mely mint a szent könyv mondja: megbünteti az apák bűneit harmad, negyediziglen. Azt mondja Ibsen Norájában Rank:

A halállal a sarkamban! S így bűnhődve más bűne miatt. Van ebben igazságosság? S minden egyes családban ott uralkodik, ez a kérlelhetetlen megtorlás. Az én szegény, ártatlan hátgerincem fájjon apám víg hadnagy napjaiért.

Nekünk át kell éreznünk, hogy többek vagyunk, mint az érzéki állat. Nekünk át kell éreznünk, hogy magasabb gyönyörök számára vagyunk teremtve, mint amiket lupanár kertjei nyujtanak.

De nem elég, ha csak a tisztességet akarjuk megoltalmazni a bűntől, kerítéstől, a gyalázattól, a pusztulástól.

Azt kérdeztem, mit kezdenénk a hungarák ezreivel, akiket esetleg egy nemzetközi konvenció a nyakunkba zúdít. Azt felelem: megtanítjuk dolgozni és megbecsüljük benne azt az embert, akit az a szerencsétlen teremtés saját magában meggyalázott.[1] Nem haladunk el mellette, nem mondjuk azt: *kitaszítottad magad a társadalomból, meghaltál, mi közöm hozzád.*

[1] Azt mondta Koharits Ferenc határrendőrségi kapitány, hogy «Lehetőleg mentsük meg a bukott nőben az embert».

A többi már az erkölcsi megújhódásnak útja. Nem azé az erkölcsi megújhodásé, amely az örvénybe esett, hanem amelyet a férfi érzékisége odataszítani akar.

De miért is maradjon büntetlen az a férfi, aki a kerítő által szerzi be áldozatait? Ugye, aki a klubban kártya adósságát ki nem fizeti, az becstelen? Ugye az, aki mert gyermekei vannak és ezekről gondoskodnia kell, párbajra ki nem áll, ugye az becstelen? De ugye becstelen a kerítő is, aki megtévesztve ártatlan nőket, azokat az őt megfizetett férfi karjaiba taszítja. Hát a gentleman, a lovagias férfi, aki egy ily megtévesztett, megvásárolt ártatlan teremtést összetapos, lelkében meggyilkol, testében megront, mert szórakozni akar? Vajjon ez a férfi nem becstelen? Nem aljas, nem becstelen az a férfi, aki nem indul meg egy ily csapdába került ártatlanságnak vergődésén? A londoni kongresszus azt kivánja, hogy oly törvény alkottassék, mely a férfinak felelősségét nemcsak defloráció eseteiben, hanem már deflorált és nem ellenkező kiskorú leányokkal való nemi érintkezés eseteiben is szabatosan megállapítja.[1]

De az erkölcsök megújhodását követeli ami hivatalos közéletünk is. Több szívet, több lelket, több erkölcsösséget követelünk azoktól, akiknek ártatlan emberek sorsa kezében van.

A társadalmat kell regenerálnunk. A társadalomnak erkölcsi színvonalát kell emelnünk. Meg kell akadályoznunk, hogy ne lehessen ember, aki kétségbeejtő nyomorában vagy öngyilkosságot követ el, vagy a saját testét eladja. Hozzá kell szoktatnunk a társadalom felsőbb, ennélfogva feltehető, hogy szélesebb műveltséget élvező rétegeit, hogy a társadalom

---

[1] A kongresszus azt az óhaját fejezi ki, hogy az egyes országokban a férfiak nemcsak a fiatalkorunak deflorációjáért vonassanak törvényileg felelősségre, hanem még abban az esetben is, ha a deflorált fiatalkorú beleegyezését adta a nemi közösüléshez.

A nemzeti Komiték felkéretnek, hogy a fiatalkorú prostituáltak részére :

1. egészségügyi intézményeket, menhelyeket létesítsenek, mivel azok egészségi állapota különösen szigorú kezelést igényel;

2. a fiatalkorú elcsábított leányok részére külön reformáló intézetek állíttassanak fel;

3. azoknak a személyeknek kutatásában és üldözésében, akik kerítéssel és leánykereskedéssel foglalkoznak, a közigazgatási hatóságnak segédkezet nyujtsanak. (Kongr. XXIII. 17. kat.)

becsülete az ő becsületük. Semmiféle, a legfelső vagy legalsó szélsőségekben csapongó emberi lénynek, ha embertársával szemben áll, nem szabad megfelejtkeznie a bölcs mondásáról: «Homo res sacra homini». Az ember legyen szent az ő embertársa szemében.

Azt mondja Pierre Dufour, hogy Magyarországnak legalább is a prostitució történetében a nagyhatalmi állás szerepe jutott. Azt mondja, hogy ennek oka a viharos temperamentum, a könnyelműség, az élvezetvágy és a népnek szegénysége. Azt mondja, hogy e jelenségek mellett kétségtelen az az intimitás, mely a bordélyosok és a rendőrség között kialakult és melynek materiális alapja volt.

Tudjuk, hogy a szerzőnek, mely korszak undora volt a szájaizében. Ez az a korszak volt, midőn a rendőrhatóság megtévelyedése garázdálkodott a székesfőváros erkölcstelenségében. Pedig ez már régen volt. Azóta Török Jánosaink voltak és van Boda Dezsőnk, vannak Schreibereink és Schäffereink de annak a korszaknak emléke még ma is kisért, még ma is azt hiszik, hogy a rendőrhatóságok a bordélyosokat kizsákmányolják, a prostituáltakat kiélvezik.

Hogy segíthetünk a helyzeten, miképp törölhetjük le orcánkról a szégyenfoltot. Miképp? Ha tovább haladunk az erkölcsi epuraciónak azon az útján, amelyen elindultunk és intenzivebbé tesszük az egész országban az erkölcsrendészetet.

Legyünk éberek. Eltiport embertársunkat emeljük vissza az emberi méltóság arcvonalába.

Magasra a pajzsot! Csapásra a pallost! Előre!

Hamisítást tiltó 1895. évi XLVI. t.-c. ismertetése.[1]

Dr. Steinecker Ferenc, m. kir. földmívelésügyi miniszteri segédtitkár.

Tisztelt Uraim! Szerencsésnek érzem magamat, hogy az Urakat tárgyunkkal részletesebben megismertethetem, mert bár az nem az én érdemem, hogy e körül a tárgy körül bővebb ismeretekkel rendelkezem, hanem csak annak a folyamánya, hogy 9 év óta hivatalomban kizárólag ezzel foglalkozom, itt nem érdemekről van szó, hanem arról, hogy Önök Uraim, akik a jogalkalmazás széles nagy mezején ezerféle ügyet intéznek, attól, aki részletesen csak ezzel foglalkozik, bővebben megismerjenek egy fontos törvényt és annak alkalmazását.

A törvény végrehajtása első sorban a közigazgatási tisztviselőket érdekli, de nem lehet egészen közömbös a királyi biróságok igen tisztelt tagjai előtt sem, mert több olyan ügy fordul meg a biróságok előtt, amely 1895: XLVI. t.-c. alapján indult meg, vagy aztán oda terelődik át, avagy legalább egy, a közigazgatási hatóságok előtt folyó üggyel szoros összefüggésben van.

A törvény modern törvény, mint ahogy az a törekvés, hogy a hamisítások, első sorban az élelmiszer hamisítások, rendszeresen hatóságilag üldöztessenek, ebben a formában is egészen új. Illetékes helyről azt az óhajt fejezték ki, hogy a szóban forgó törvényt *gyakorlatilag* ismertessem, különösen figyelembe véve azokat a hiányokat, amelyek a törvény alkalmazása körül mutatkoznak. Bár magamat ehhez az óhajhoz tartom, mégsem térhetek ki annak a szükségessége elől, hogy a törvényt elméletileg is tárgyaljam. S e tekintetben, tisztelt Uraim, egy kissé messziről kell kezdenem. Méltóztattak minden esetre

---

[1] A szives olvasó észre fogja venni, hogy a tárgy egyes pontjaira többször visszatérek. Szándékosan, hogy magamat az *ismertető* szóbeli előadás — nézetem szerint megkivántató — ismételgető módszeréhez tartsam.

már hallani valamit, az ú. n. korszellemről. Korszellemnek nevezik, az újabban mindinkább fejlődő társadalom-tudományokban az emberiség egyes időszakaiban általánosan uralmon levő nagy fejlődési, haladási irányokat, vagy jobban mondva azokat az általános eszméket, gondolatokat, melyek ezeket a haladási irányokat létre hozzák, előreviszik. Különböző elméletek vannak, melyek a korszellem keletkezési okait, annak a törvényeit magyarázni igyekeznek, de még idáig egy olyan magyarázat sem ismeretes, mely a problémát teljesen megfejtette volna. Hogy tulajdonképen mi is az a korszellem, hogy mily erők eredője, nem tudjuk, de azt tudjuk, hogy van, hogy minden korszaknak a szelleme adja meg jellegét; ez nyomja rá bélyegét az állami intézményekre, a társadalom szokásaira, a politikára, a szellemi életre, a vallásra, a tudományokra is stb. Minden olyan intézmény, melynek lényege megfelel a kor szellemének, virul, gyarapszik, minden azzal lényegileg egyező erőhatás erősödik, míg ellenkezőleg, az azzal ellentétes, az annak meg nem felelő, gyengül, vagy egészen el is tűnik. Egy másik tulajdonsága a korszellemnek, hogy saját korában áldásos hatású, hogy az illető kornak alkotásaira szüksége van. Veszedelmes azonban az, ha már a letünőben levő korszellem mesterséges módon fentartatik, mintegy megkövesíttetik; ha az intézmények és emberek megmaradnak régi berendezésükben, régi elveikben akkor, mikor az új kor szükségletei új intézményeket új embereket kivánnak. Ilyenkor a korszellem forradalomban tör ki. Ilyen kitörés volt a nagy francia forradalom.

A nagy forradalom szelleme az egyéni érvényesülés eszméje az individuálizmusban, a nálunk még nem is olyan régen oly sokat hangoztatott *liberálizmusban* nyilvánult. Van-e aki e nevet nem ismeri?! Serdülő korunkban mindég ez a szó járta. Fogalom volt. A legnagyobb szégyen volt, ha valakire azt mondták, hogy nem liberális gondolkodású. És ma? — Pár év alatt kiveszett a köztudásból. Ma már egy másik szó járja és ez a *sociális*. Senki se mondja már, hogy liberális törvénykezésre van szükségünk, hanem mindenki gazdasági *szociális* törvények és alkotások után sóhajtozik.

A liberálizmus az *egyediségből* indul ki, s az egyén jogaiból. Alapvető tétele, hogy az egyén jó és csak egyenlő jogokra van szüksége, hogy érvényesülhessen. A liberálizmus azonban

csak a jogok egyformásítását vette programmjába, de a gazdasági életet teljesen kihagyta számításából. Az a törekvése, hogy egyenlővé kell tenni minden embert, jobban mondva egyenlő jogokat, első sorban politikai jogokat kell neki adni hogy mindenki szabadon fejleszthesse ki képességeit s akkor a *legjobb* fog érvényesülni. Úgy a politikában, mint a társadalomban. A többi magától jön. S ez a *többi* első sorban a *gazdasági élet.* A liberláizmus a gazdasági életre *a be nem avatkozás* elvét állította föl. Ez a verbum régens. A be nem avatkozás az állam részéről. Amit a közgazda úgy fejez ki, hogy: laisser faire, laisser passer. A liberális világfelfogásnak a szabadverseny a közgazdasági politikája. A szabadverseny abból az alapelvből indúl ki, hogy minden békótól, minden korlátozó szabálytól felszabadított gazdasági törekvés a hasonló törekvésüek közötti harcban a legjobb irányban fog fejlődni, s ebből a versenyből, mint harcból, a legjobb fog győztesként kikerülni.. A szabadversennyel a gazdasági életben a vevő vásárlása tétetik meg szabályozó erővé, abból a feltételből indul ugyanis ki a szabadverseny, hogy a vevő mindég ahhoz fog menni, aki neki a legjobbat adja és ezzel kényszerítve lesznek a gazdasági szolgáltató alanyok a viszonylag legjobbat nyujtani, azaz a verseny önmagát szabályozná, kiemelvén a legjobbat. Amint a liberálizmus tudományos igazolása, a darvinizmus, tanítása szerint a létért való harc a legmegfelelőbb egyedeknek szerzi meg a győzelmet. (Látjuk ebből is, hogy a szabadverseny és a darvinizmus egy és ugyanazon korszellem gyermekei.) Ez a gazdasági elmélet nagyon tetszetős, a gyakorlatban azonban nem vált be, aminek nem az az oka, hogy más az elmélet és más a gyakorlat, amint azt nálunk általában tartják, (mert a hibátlan elméletet a gyakorlatnak igazolnia kell) hanem az az oka, hogy a liberálizmus mint egyetemes világrendező elv elméletébe hiba csúszott be. Egy tételt ez az elmélet kétségen kivül kifelejtett, azt tudniillik, hogy az emberek nemcsak politikailag, nemcsak jogilag lehetnek egyenlőtlenek, hanem gazdaságilag is. A gazdasági egyenlőtlenség pedig egyenlőtlenné teszi az élet küzdelmeit is és ennek hatása alatt az életben az egyes versenyzők nem kiválóságuk, tudásuk, egyszóval egyéni értékük szerint érvényesülnek, hanem vagyoni erejük szerint. Hiába van általános egyenlő szavazati jog, törvény előtti egyenlőség stb,. a gazdag bankár

vagy a nagy földesúr fia mégis csak szerencsésebb és reá nézve kedvezőbb körülmények között kezdi meg az élet versenyét, mint pl. a hegyvidéki szegény rusnyák paraszt fia. A szabad verseny szülte a gazdasági egyenlőtlenséget, s napjaink korszelleme a szociálizmus — mint az individualizmusnak logikai visszahatása, — a vagyoni egyenlőtlenségek kiegyenlítésére törekszik. Tenni akarja pedig ezt az állam hatalmi erejével.

A szociálizmusnak lényege tulajdonkép az, hogy a közgazdasági élet irányítását az államra bízza. Azt mondhatnók hogy a szociálizmus nem más, mint a közgazdaság államosítására irányuló törekvés. Amíg tehát a liberalizmusnak az volt a jelszava, hogy az állami hatalom ne avatkozzék be a közgazdaságba, a szocializmusnak ép ellenkezőleg az a jellemzője, hogy az ő állama a közgazdasági élet minden kis részletébe beleszól. Ez a dolog lényege, a többi mind mellékes kisérő tünet, sallang stb. Ilyen kisérő tünetek: a munkástüntetés, a sztrájk stb.

Az állam és társadalom között — Tisztelt Uraim — bizonyos munkamegosztás van. Szabály az, hogy az a munka, az a tevékenység, mely egy bizonyos korszellem hatása alatt az emberiség javára legfontosabbnak tartatik, tágabb értelemben véve állami, tulajdonképen közhatalmi tevékenység tárgyává lesz, míg ellenkezőleg minden olyan tényező, melynek haladási iránya nem esik össze a korszellem irányával, kimarad a közhatalmi tevékenység sorából. A szociális korszellem hatása alatt, mint már említettem, a gazdasági élet kerül a közhatalom, mondjuk az állam, rendező kezei közé. Megszűnik a verseny szabadsága, s a közhatalom szabályozza azt. Tilalmakat állít fel, s szabályokat ír elő, melyeknek megtartását követeli, megszegésüket bünteti.

Ilyen, a közgazdasági életbe vágó szociális irányú törvény az 1895 : XLVI. t.-c. is. A fejlődő szociális eszme behatása alatt már a mult század vége felé világszerte hoztak törvényeket, melyek az élelmiszerek és a közszükségleti tárgyak előállítását és forgalombahozatalát szabályozzák és ezek hamisítását büntetik, s büszkék lehetünk rá, hogy a legelső ilyen irányú törvény egy magyar törvény, az 1876 : XIV. t.-c. volt. Ez a törvény azonban, mint neve — közegészségügyi törvény — is mutatja, természetesen első sorban a közegészségügy szem-

pontjából szabályozta az élelmi cikkek forgalmát. A hamisítások ellen tehát nem érhette el teljesen a kitűzött célt, mert hiszen a hamisítás nemcsak közegészségügyi, de gazdasági szempontból is kifogásolandó, és mert a törvény nem gondoskodott speciális végrehajtó orgánumokról, sem pedig minden irányban megfelelő szakközegekről, s mivel ezért a törvány — egész jellegénél fogva — arra volt csak utalva, hogy tisztán az egészségre káros hamisításokat üldözze, a hamisítások legnagyobb része, azok t. i. melyek gazdasági elbirálást igényelnek, a gyakorlatban kiesett a törvény hatása alól. S ez nem is lehetett máskép, mert ezek a hamisítások közgazdasági elvek szerint birálandók el, ami közgazdasági ismereteket, ilyen tanácsadó, támogató, végrehajtó szerveket igényel. Csak két példát említek. Egy birtokos egy nagykereskedőnél 32 K-ás finom elsőrendű teából rendelt több kilót. A tea megjött, de a birtokos nem találta jónak. Megvizsgáltatta a helybeli gyógyszerészszel, ez úgy találta, hogy a drága tea tulajdonképen hulladéktea, sok szár és különböző honi cserjék, növények levele. Ezt az észletet az egyik állami botanikai állomás is megerősítette. A birtokos feljelentést tett. A főszolgabiró szakvéleményt kért a hatósági orvostól. Ez támaszkodva a gyógyszerész és a botanikai állomás véleményére, valamint a saját észleletére is, utalt arra, hogy a tea gyanánt eladott elsőrendű árú a teacserje száraiból és mindenféle honi cserjék, növények levelének keverékéből áll, melyet azonban az egészségre károsnak még sem mondhatott, mert, mint magát kifejezte, az egészségnek kevésbbé árt, az ilyen különböző ártalmatlan, nem mérges levelekből készült főzet, mint a drága, izgató erős tea. És igaza volt, az orvostól nem követelhetünk mást, mint az egészségügyi szempontok alapján adott véleményt, de nem közgazdaságit. Egy más esetben fahéj gyanánt porrá tört aszalt vadkörtének őrletét adták el. Erre is azt kellett mondania az orvosnak, hogy az egészségre nem ártalmas. Ezek az esetek is igazolják, hogy a közegészségügyi szempontokon kívül gazdasági szempontokat is figyelembe kell venni a legtöbb hamisítás elbírálásánál.

Ezért volt szükség az 1895. : XLVI. t.-c.-re, mely a hamisítást közgazdasági szempontból kiindulva tilalmazza. Az 1895 : XLVI. t.-c. tiltja, ha bár az egészségre nem káros, azonban a vevőt, a fogyasztót gazdaságilag károsan érintő és

a termelést szintén károsító hamisítást, de nem terjeszkedik ki minden élelmi cikkre, hanem csak a legfontosabbakra, melyeket egyenként felsorol, ezért ezen törvény alapján csakis azon cikkek hamisítása ellen lehet eljárni, amelyek a törvényben vagy az azt bővítő rendeletekben felsorolva vannak. Ha tehát bármely élelmicikk hamisítása ellen az 1876 : XVI. t.-c. 14. §-a alapján el nem járhatunk, ebből még nem következik, hogy a — bár tudományosan is megállapított — hamisítás az 1895 : XLVI. t.-c. alapján elbirálható volna, hanem csakis akkor, ha az az élelmicikk — vagy az illető termék — az utóbbi idézett törvény hatálya alá kerül, és itt figyelmeztetnem kell a tisztelt Urakat, hogy a közigazgatási hatóságok igen sokszor — a föntemlített tea és fahéj esetben — is ezen törvény alapján hoztak ítéletet, holott ezen cikkek nem tartoznak az 1895: XLVI. t.-c. hatálya alá. Nem tehetünk tehát mást, mint ilyen esetben — ha fájó szívvel is — fel kell mentenünk terheltet — feltéve persze mindég, hogy a közegészségügyi törvény alapján el nem ítélhető.

Közbevetőleg ki kell térnem arra, hogy mért nem tartozik minden élelmicikk az 1895: XLVI. t.-c. alá? Először azért nem, mert 1895-ben a szociális felfogás még nem volt oly erős, hogy egy ily törvény szükségét általában belátták volna, de másodszor nem is voltak szervek, melyek egy minden élelmicikkre kiterjedő ú. n. tápszertörvényt végrehajthattak volna. Addig tehát, míg az előfeltételek erre meg lesznek, be kell érnünk a most rendelkezésre álló eszközökkel, s ezekkel is igen sokat tehetünk. Meg lehetnénk elégedve, ha sikerülne a tej és tejtermékek, a liszt és tésztaneműek, a zsírok, a zsiradékok és olajok, a paprika, a méz, az élesztő, a vetőmagvak, az abraktakarmányok és a műtrágyák hamisítását kiirtani. A mindezt tilalmazó 1895 : XLVI. t.-c. a fogyasztók gazdasági érdekeinek védelméből idul ki, mert a hamisítás fenforgását ebből a szempontból ítéli meg. Hamisításnak nevezi a törvény a hatálya alá eső anyagok minden olyatén készítését, utánzását, vagy megváltoztatását, amely a fogyasztót a (hatálya alá tartozó) termény termék és cikk eredete származása összetétele (minősége) vagy használati értéke tekintetében tévedésbe *ejtheti.* (lásd T. 2. §, és V. R. 5. §. első pontját.) Nem szükséges tehát, hogy a fogyasztó vagy a vevő valójában megtévesztetett, elég ennek a *lehetősége.* Hogy ez a lehetőség fenforog-e, azt a

vizsgáló intézmények és a hatóságok állapítják meg. Jól megjegyzendő, hogy a vizsgáló intézmények laboratóriumi úton tudományosan állapítják meg azt, hogy a vizsgált anyag — annak természetes összetételét tekintve — hamisítva van-e, vagy nem, azt azonban, hogy a megtévesztés vagy a megtéveszthetőség esete a speciális fenforgó esetben megvan-e, az ítélkező hatóság (rendőri büntető biróság) is mérlegeli. Ily értelemben a hatóság nem birálhatja felül a vizsgáló intézményeknek azt a véleményét, hogy az a cikk, pl. egy tej hamisítva van-e (l. V. R. 28. §.) ezt el kell fogadnia, legfeljebb a szakvélemény felülbiráltatását rendelheti el. (l, V. R. 29. §.) Előfordult pl. hogy egy tejnek a zsírtartalma 3·2 volt s erre a tejre a vegyvizsgálóállomás azt mondta hogy hamisított, az ítélkező főszolgabiró azonban a szakvéleményt figyelembe se véve, felmentette terheltet azért, mert mint mondá, a végrehajtási rendelet 8. §. 1. pontjában a tej minimális zsírtartalma 2·8-ban van megállapítva. Következőleg az a tej, melynek zsírtartalma ennél magasabb, hamis nem lehet. Ez teljesen téves okoskodás; a tejnek az idézett határozmányokban megállapított határszámai — mint minden határszám — összevetve értendő és nem külön-külön. Mint ahogy ugyebár az orvos sem egy jelenségből, pl. a lázból állapítja meg a betegség mivoltát, hanem *többől együttvéve* Êp így szinte nevetséges az az ítélet, amely felmenti a terheltet a tejhamisítás alól azért, mert a tehén vizes füvet evett, vagy mert az nap, mikor a tejet, vajat, vagy turót a terhelt forgalomba hozta, esett az eső. Mindezen körülmények nem tehetik vizessé a különben hamisítatlan tejet stb., ezért, ha a szakvélemény a hamisítást vegyileg megállapította, azt ne tegyük bírálat tárgyává, hanem azt, bármi oknál fogva kétes nekünk, terjesszük fel az állandó felülbiráló tanácshoz.

Melyek azok az esetek, midőn erre szükség van? Ha a szakvélemény ingadozó, ha az nem világos, vagy ha a fél tudományosan indokolt felterjesztésben azt kéri, valamint akkor, ha egy másik állomás vagy egy elismert szakértő ellenkező véleményt adna. Más esetekben fogadjuk el a szakvéleményt, s vizsgálván, megállapítván azt, hogy a vevő, a fogyasztó mit (milyen összetételt, minőséget) ért egy bizonyos megnevezés, pl. liptói túró, szegedi paprika stb. alatt, csak magának a cselekménynek, a szándékosságnak, a gondosságnak és a terhelt körül-

ményeinek elbirálásába bocsájtkozzunk. Törvényünk értelmében a hamisítás mintegy a csalás jellegével bír, azonban, míg a csalás esete csak akkor forog fenn, ha valaki megtévesztetett, itt már elég a megtéveszthetőség, hogy pedig ez a megtéveszthetőség fenforog-e, azt az arra rendelt hivatalos szervek már előzetesen a megcsalt vagy még csak megcsalandó felek kérelme nélkül, sőt a becsapás megtörténte előtt *kötelességből* kifolyólag ellenőrzik.

A hatóságnak tehát két feladata van, ú. m. először a hivatalos ellenőrzés (ellenőrzési szemle, mintavétel), másodszor a megállapított hamisítás esetén az itélkezés. A közigazgatási hatóságok, mint rendőri büntető biróságoknak (legalább is az 1895. : XLVI. t.-c. alapján lefolytatott eljárás során történő) itélkezései, ami az ügy érdemét illeti, általában nem eshetnek komoly kifogás alá, annál kevésbbé, mert hiszen az ezerféleképp elfoglalt közigazgatási hatóságoktól nem lehet megkövetelni azt, hogy úgy ismerjenek egy-egy hivatalos ügykört, mint aminő jártasságot a csak ezzel foglalkozó miniszteri előadóktól joggal megkívánhatunk, de ezekről az itéletekről mégis el lehet mondani, hogy általában igazságosak, a kellő szigor és a méltányosság az esetek nagy többségében helyesen alkalmaztatik. Különösen kiemelem, — amit egy hosszabb gyakorlattal bíró központi előadó könnyen megállapíthat, — hogy a közigazgatási hatóságok judiciuma jó s ami meglepő, általában az elsőfokú hatóságoké jobb mint a másodfokúaké. Ennek okát abban látom, hogy a másodfok tisztán az iratokban foglaltakra van szorítva s ezekben a tényállás ritkán van részletesen előadva. Mindezeket természetesen mindig csak általánosságban említhetem, kivételek úgy az egyik, mint a másik oldalon vannak. Észleleteink szerint legjobban a Dunán-túli hatóságok itélkeznek, gyengébben az alföldiek. Szintén kevésbbé üti meg a mértéket a r. t. városok rendőri büntető biróságainak idevonatkozó itélkezése. Azonban nagy örömmel lehet megállapítani azt, hogy politikai szempontok alapján — legalább megfigyelésem szerint még sohasem jártak el ezekben az ügyekben a hatóságok; ilyen panasszal még egy esetben se éltek a terheltek és elitéltek. Van azonban egy körülmény, amire mégis fel kell hívnom az én tisztelt uraim szíves figyelmét és ez az, hogy több hatóság kevés érzékkel bír a vidéki, a falusi ember dolgai és helyzete iránt. A földmivelő emberrel,

a «paraszttal», általában szigorúbban bánnak el mint a városi polgárral. A büntetések nagy általánosságban inkább enyhék mint szigorúak, amit azonban — sajnos — nagyon sokszor a tárgyalás túl sommás lefolytatásának kell tulajdonítanom. A nyomozásra, a tényállás pontos, részletes kiderítésére, a Dunán-túlt kivéve, kevés hatóság fordít kellő gondot.

A törvény értelmében büntetendő kihágásokat *három főcsoportra* oszthatjuk. *Az első* főcsoportba kell sorolnunk a legtágabb értelemben vett *hamisítási* kihágásokat, ezek a végrehajtási rendelet 5. §. 1. pontja alapján minősülnek és a törvény 3. §-ának *a)* és *c)* pontja alapján büntettetnek. Ide sorolandó még a hamisítás céljaira szolgáló anyagok gyártása és eladása, melyek igen ritkán fordulnak elő s a törvény 3. §. *b)* pontja alapján büntetendők. *A második* főcsoportba tartozó kihágásokat *rendészeti* kihágások gyüjtő neve alá sorolhatjuk (minősítés V. R. 19. §. büntetés a T. 4. §. alapján). A harmadik főcsoportba tartoznak az egyszerű tévedések vagy megtévesztések, melyek azonban sem egészségügyi, sem anyagi károsodást nem okoznak (minősítés: V. R. 5. 2. pont, büntetés a T. 3. §. *d)*. Ezen főfajú kihágások között minden tekintetben nagyon nagy különbség van, már mindjárt az is, hogy az első csoportba tartozó kihágások dehonesztálóak és ezeknek fenforgása esetén a végrehajtási rendelet 21. §. értelmében az árú, azaz a hamisítvány elkobzandó. A második főcsoportba kétféle kihágás tartozik, ú. m. 1. az előirt jelzési és megjelölési szabályok megszegése (l. V. R. 19. §. 2. bekezdés); 2. a hatósági közegek hivatalos ellenőrzési tevékenysége ellen irányuló cselekmények. Mindezen kihágások a törvény 4. §-a alapján büntetendők. Ezeknek a kihágásoknak elbirálásánál történik a legtöbb tévedés, hogy ezt elkerülhessük, figyelembe kell vennünk, hogy a törvény és az ennek alapján kibocsátott rendelkezések értelmében nemcsak a szoros értelemben vett s fent az első főcsoportba sorolt hamisítás van tilalmazva, de kötelezve van az előállító, a forgalomba hozó arra is, hogy árúját, ha az nem is hamisított, bizonyos jelzésekkel, színekkel, föliratokkal jelezze. Ezen jelzéseknek az elmulasztása képezi részben az ezen 2-dik főcsoportba tartozó 1. alatt említett kihágást. Igy pl. a tejre nézve elő van írva a kötelező milyenségi és minőségi jelzés. Ha pl. valaki egy kannába lefölözött tejet árul, ezzel még magában véve nem követ el kihágást (mint azt több hatóság

tévesen véli), lefölözött tejet szabad árulni, csak reá kell írni a kannára, hogy «lefölözött tej». Még pedig láthatólag. Ha ezt nem teszi, kihágást követett el. És pedig ha ezt a lefölözött tejet tej gyanánt, azaz *teljes tej* gyanánt (annak nevezve, annak a helyi árával) adja el, akkor úgy büntetendő, mint aki *hamisított* (Törvény 3. §. *a)*), mert a tejből elvett egy lényeges alkatrészt — t. i. a fölét, zsírját — s azt mégis úgy adta el, mintha az — a föle — rajta lett volna. Azaz csekélyebb értékű terméket nagyobb használati (és élvezeti) értékű gyanánt adott el (l. V. R. 5. §. 1. *e)*), de ha megmondta a vevőnek, hogy fölözött (szedett) tejet ad, akkor is büntetendő, mert nem alkalmazta a köteles jelzést (l. V. R. 8. §. 1. és 18. §. 2.) Ha pedig valaki egy kannában pl. kecsketejet árul, ki kell írni a kannára (tartályra), hogy: «Kecsketej», ha bivalytejet: «Bivalytej». Már most, ha pl. Panna néni egy kannában kifogástalan jó bivalytejet árul, azonban a kannára nem tett föl (még pedig elválaszthatatlanul) ilyen jelzést, hogy «Bivalytej» vagy «Teljes bivaltej», akkor a V. R. 8. §. a) szerint minősülő és a törvény 4. §-a alapján büntetendő kihágást követett el, holott a bivalytej teljesen kifogástalan. Panna néni nem hamisított, de azért mégis kihágást követett el: elmulasztott valamit, amit a jogszabály előírt s ezért bűnhődnie kell. Miért? Hogy máskor ne mulassza el. Mert ha elmulasztja, meg lesz az alkalom és a mód a vevőközönség megtévesztésére. Esetleg a leánya, a Julis öntötte be a bivalytejet s Panna néni maga is jóhiszeműleg eladja tehéntej gyanánt olyannak, aki utálja a bivalytejet és tehéntejet akart venni. (V. R. 5. §. 2-ik pont a) szerint minősülő kihágás.) Vagy valaki a mellbajos leányának kecsketejet akar venni és Panna néni kannáján nem lévén jelzés, megveszi a tehén vagy mondjuk bivalytejet kecsketej gyanánt. Hogy használ-e a kecsketej a mellbajnak vagy nem, az közömbös, a vevőnek joga van kecsketejet venni és joga van tudni, hogy mit vett.

Százféle variációval képzelhető el ez az eset. Vegyünk elő egy más példát. Kovács Mór kisszatócs árul vajat, margarint és mesterséges ételzsírt (kókuszzsírt). Azonban csak azt írja ki, hogy vajat árul. Jön a vevő: olvassa, hogy itt vajat árulnak, bizalommal vesz. Kovácsné azonban — tegyük föl — tévedésből kókuszzsírt ád neki. A vevő minden gyanú nélkül elviszi. Otthon rájön és feljelentést tesz. Megindult a kihágási eljárás.

Kovácsné, sőt maga Kovács úr is, bajba kerülnek, még pedig nagy bajba, *a kihágások halmazatába*, mert: 1. nem írták ki, hogy margarint és mesterséges ételzsírt (kókuszzsírt) — törvény 4. §. — árulnak 2. valakinek, aki vajat kér, kókuszzsírt (mesterséges ételzsírt) adtak. (T. 3. §. c) pontja és nem d) pontja). Az eset még tarkább is lehet. Bejön a boltba Kohn Naftali és vajat kér. Sütéshez akarja használni. De drágálja a vajat. Kovács segédje ad neki egy ugyanolyan, de olcsóbb zsiradékot. Azt mondja, hogy művaj, kókuzszsír, azaz növényzsír. Pedig margarint adott neki, azaz állati faggyút. Kohn Naftali erre később rájön és akkor az összes edényeit, amelyekben ezzel a faggyúval sütött, el kell dobnia. Ha a margarin föliratilag jelezve lett volna (l. V. R. 8. §. 2. pont), az előbbi vevő és Naftali óvatosabbak lettek volna és mindenki elkerülte volna a bajt, de most Kovács úr ismét bűnhalmazat miatt büntethető: 1. Mert nem írta ki a kötelező jelzéseket (l. V. R. 8. §., 19. §. és a 25873/900. sz. F. M. rendelet); 2. mert bár nem hamisított, de más eredetü, származású anyagot adott. (T. 3. §. *d)* pontja.) A segéd is büntethető (esetleg mint részes) a k. btk. 26. §-a alapján, a törvény 3. §. *d)* pontjába ütköző kihágásért.

Legtöbbnyire azonban az előírt jelzések elmulasztása szándékos, már bűnre vivő alkalom. Lehet, sőt valószínű, hogy Kovács Mór úr azért nem írta ki, hogy Margarint és Mesterséges ételzsírt árult (lásd 25873/900. F. M. sz. rendelet), hogy így a gyanutalan vevőkre könnyebben reá sózza a drágább vaj árában az olcsóbb margarint és kokuszzsírt. A hatósági ellenőrzés bizony semmiképen sem kellemes az eladóra nézve. Még akkor sem, ha esze-ágában se volna a hamisítás. Könnyen feltehető tehát, hogy szabadulni igyekszik alula. Ezért büntetéssel kell sújtani az ilyesmit, hogy elvegyük a kedvét tőle. Mint látjuk, ezen kihágások büntetése erősen célszerűségi, tehát preventiv jelleggel bír. A legtöbb hiba a bíráskodó hatóságok (rendőri büntető biróság) részéről ezek minősítése körül történik. A jelzések elmulasztását kevés hatóság veszi kihágásszámba. Kevés bünteti és még kevesebb veszi észre, halmazat esetén annak önálló jellegét. A jelzések elmulasztását a hatóság, ha az önálló deliktumot fölismerte volt, a t.-c. 3. §. *d)* pontja alapján bünteti. Nagy tévedés, ott egész más dolgokról van szó, mint ahogy azt a harmadik főcsoportnál már tárgyaltuk volt.

A jelzések és megjelölések elmulasztása minősült a V. R.

8. §. különböző bekezdései (amint tejről, zsírról, vetőmagról stb. van szó) szerint és büntetődik a törvény 4. §-a alapján. Maga a hamisítás, vagy a már kész hamisítvány (hamisított tej stb.) forgalomhahozatala a 3. §. *a)*, illetve *c)* pontja alapján.

Már most az a kérdés, hogy milyen mértékben kell büntetni. A büntetés anyagi, tárgyi része 1895. évi XLVI. t.-cikken alapszik, s alaki, alanyi része, hogy úgy mondjam jogászati része a kihágási btk. (1879 : XL. t.-c.) az általános B. t. k. és a büntető novella (1908 : XXXVI. t.-c.) rendelkezései és az általános jogelveken. (Jura noscit curia). A kihágást formailag elzárással és pénzbüntetéssel kell sújtani. Jogom van azonban mint birónak az elzárás helyett is pénzbüntetést kiszabnom (k. btk. 21. §.). Mikor? Ha az enyhítő körülmények túlnyomóak. Mikor túlnyomóak ezek? Ezt minden olvasottabb vagy gyakorlottabb rendőrbiró tudja. Csak röviden jelezve, első sorban kutatnom kell, hogy a szándékosság fenn forog-e? Ha nemcsupán gondatlanság, milyen fokban kisebb vagy nagyobb mértékben? Azután vizsgáljuk a hamisítás nagyságát úgy mennyiségre, mint minőségileg, aztán az előéletet, a kort, műveltséget, vagyoni viszonyt stb. (De nem úgy ám — ez is elő szokott fordulni — hogy mennél vagyonosabb és műveltebb valaki, annál *kisebb* büntetést kapjon!) Hogy az ítélet alakilag is helyes legyen, oly esetekben, midőn az elzárás helyett is pénzbüntetést állapítunk meg, a fennálló joggyakorlat értelmében leghelyesebb a következő formulát használni: «NN. t. hamisított tej forgalombahozataláért, az 1895. évi XLVI. t.-c. végrehajtása tárgyában kiadott 38.286/96, sz. V. R. 8. §. 1. *a)*, illetőleg 5. §. 1. *e)* pontja szerint minősülő kihágásért, — alkalmazva a kihágási btk. 21. §-át, — a már idézett 1895. évi XLVI. t.-c. 3. §. *c)* pontja alapján 10 napi elzárás helyett 200 és további 200, azaz behajthatatlanság esetén összesen 10 + 10 és így 20 napi elzárással helyettesítendő 400 K pénzbüntetésre ítélem».

* * *

A hamisítások — elsősorban élelmiszer hamisításokról van szó — ellen való küzdelem általánosságban:

I. a közegészségügy;

II. a közgazdaság;

III. a közerkölcs;

szempontjából nagy fontosságú.

I. A közegészség szempontjából az élelmiszer hamisítás *a)* közvetlenül, *b)* közvetve okozhat károkat. Mind a két esetben: α) minden egyes: β) bizonyos esetekben állhat be a káros hatás.

a) Közvetlenül ártalmas a hamisítás, ha:

1. a hamisítványban (kikészített árúban) mérgező, az egészségre károsan ható, egyszóval ártalmas anyag van. Ilyen pl. a pálinkának faszesszel (metylalkohollal), az ecetnek hangyasavval (acetannal), a kolbászféléknek mérges festékkel való festése. Ily esetben a deliktum az 1876:XIV. t.-c. esetleg a Btk. 314. §-a alapján büntetendő. Ujabban a kolbászfélék nagyon gyakran vannak ilyen, a kémikusok által Orange II. nevezéssel jelölt, festékkel festve, ami a 35.556/905. sz. B. M. rendelet értelmében tilos. Ezek a hamisítások minden egyes esetben ártalmasak, de az ártalom nagysága természetesen függ a mérgező anyag erejétől, hatása pedig az egyéni szervezet ellentálló képességétől. Bizonyos esetekben akkor állhat be az egészség károsítása, mikor a milyenséget, az összetételt változtatja meg a hamisító anélkül, hogy ezt a vevőnek tudtára adná, vagy éppen férevezeti a vevőt, midőn egy bizonyos módon kikészített termék gyanánt ád el, ilykép *ki nem* készítettet. Igy pl. ha valaki pastőrözött, azaz hevített, bizonyos (78—80) fokra felfőzött tej gyanánt ád el teljesen forralatlan avagy nem kellőkép forralt tejet. A pastőrözött tej drágább, mert a vevőnek a hevítés költségeit is meg kell fizetnie. (Minősülés V. R. 5. §. 1. *e)*, 1895:XLVI. t.-c. 3. §. *a)* vagy *c)* pontja.) A forralatlan tej. mint tudjuk, bizonyos káros élőszervezeteket, baktériumokat tartalmazhat pl. a száj- és körömfájást, a hagymáz, a tüdővész és stb. károkozó csiráit. Ezeknek egy részét és bizonyos fajait a hevítés (pastőrizálás) elpusztítja; már most az, aki az ilyen betegségekre hajlamos (akár általában, akár bizonyos esetekben) és ezt tudja, vagy a betegségektől fél, az nem iszik pastőrizálatlan tejet, de a pastőrözöttnek mondott tejet megissza. Ha még sincs a tej pastörözve, megkaphatja az elkerülhetőnek vélt betegséget, így tehát a betegséget a pastőrözött gyanánt eladott, valóban azonban nem pastőrözött, tehát törvényünk értelmében hamisított (mert csekélyebb értékü) tej tejokozta;

Közvetlenül ártalmas a hamisítás, ha 2. a romlott élelmiszer ezen mivoltának palástolására történik, pl. a romlott bom-

lási termékeket tartalmazó cikk olyatén festése, hogy ezzel az élelmiszer romlottsága elpalástoltassék.

b) Közvetlenül még több bajt okozhat a hamisítás általánosságban és egyes esetekben is. Az a víz, amely a tejbe öntetik, tifusz, kolera, vérhas viruszait viheti be a tejbe, s általa a szervezetbe. [halmazat — 1876. XIV. és 1895. XLVI. t.-c. 3. §. *a)* és *c)* —]. Szakemberek állítják, hogy a járványos betegségek legtöbbnyire innét erednek. A hamisított és a lefölözött tejek a kis gyermekek bélhurutjának leggyakoribb előidézői. Magam különösen megfigyeltem, hogy ahol a gyermekhalálozás nagy, rendesen a tejhamisítás is nagyobb mérvű.

A hamisított ételek kevesebb tápláló értékkel birván, a szélesebb rétegekre kiterjedő hamisítás e középtáplálkozás gyengítését és ezzel a fogyasztók általános elerőtlenítését idézi elő. Ugyanezt idézik elő a természetes tápszerek pótszerei a különböző szurrogátumok. Köztudomású, hogy nálunk a vendéglők és korcsmák főztje és italai az utóbbi években menynyire megromlottak és hogy ezzel a romlással egyenes arányban terjednek a vendéglőkben étkezők emésztő szerveinek bántalmai. Mert hiába mondjuk, hogy a margarin ugyanolyan jó mint a vaj, a kátránnyal festett tarhonya olyan mint a tojásos tarhonya és stb. a valóság mégis az, hogy ezeket nem minden ember gyomra bírja el. Jó, használjuk ezeket a szurrogátumokat, de akkor jelöljük meg, írjuk ki ezeknek használatát. Vége azonban mégis csak az, hogy a legtöbben, akik pótszereket használnak, vagy azzal sütnek főznek, ezeket természetes tápszerek gyanánt adják a fogyasztónak, azaz hamisítanak. Igy a közélelmezés mindég gyengébb és rosszabb lesz.

II. Közgazdasági szempontok szerint 1. károsíttatik a fogyasztó, mert csekélyebb értékű anyagot kap; 2. károsíttatik a termelő, (gazda, gyáros) mert az ő eredeti természetes kifogástalan minőségű árúi nem vehetik föl árban a versenyt a hamisítottakkal; s így a kifogástalan, az igazi új értékeket előállító termelés hátrányos helyzetbe jut, aminek végeredménye a termelés megszorítása, kisebbedése. Nézzünk egy példát. Egy gazdának van 10 tehene. Kerekszámban mindenik naponta 10 liter tejet ád. Ez — általánosan számítva — naponta 100 liter tej. Igen, de ő el tudna adni 120 liter tejet. Kellene még két tehén. De nem vesz, hanem a 100 liter tejbe önt naponta

20 liter vizet. Meg van a 120 liter tej. Ilykép megtakarít két tehenet. Ha 100 gazda teszi ezt, 200, ha ezer, 2000 tehénnel kevesebbre van szükség. Ez a hiányzó 2000 tehén a gazdasági és nemzeti tőkének nagy vesztesége, ezenkívül veszteség húsban, és veszteség trágyában és veszteség e 2000 tehén gondozására szolgáló e címen alkalmazást kapó munkaerőben.

III. Hogy erkölcsileg mily nagy rombolást okoznak a hamisítások az nem is szorul bővebb megvilágításra, nézetem szerint valamennyi veszteségnél nagyobb az, amit erkölcsi téren okoznak. Rá szoktatják nemcsak a népet, de még a középosztályt is a csalásra és mindennek a külsőség szerint való megitélésére felebarátunk egészségének anyagi érdekeinek semmibe vételére, és aláássák a nemzet egész jellemét, rontják a külföldön a hirét, tekintélyét, és ezzel visszahatólag még gazdaságilag is ártanak. Hogy a magyar általában nem nagyon rokonszenves a külföldön, annak oka az is, hogy üzletileg nem tartják megbizhatónak.

Ezért bizony nagyon sok okunk van arra, hogy törvényünket szigoruan kezeljük és alkalmazzuk, de sohase *kaptafa-módjára* Az elénk kerülő hamisítási ügyet először meg kell bírálni milyensége szerint. A hamisítás esetében meg kell állapítani, hogy milyen nagy az a kár, amelyet okozhat, s ehhez szabva meg kell tenni a további intézkedéseket a forgalomban levő árú továbbvitelének nyomozása esetleg zár alá helyezése iránt. De különösen pontosan kell vizsgálni az ú. n. alanyi tényálladékot. Kutatjuk, hogy a hamisítást ki követte el és hogyan követte el, ő maga hamisította, megparancsolta-e azt, vagy ellenkezőleg éppen parancsra tette, s haszonért tette-e? Mert — jól meg kell jegyeznünk, — nemcsak a tettes, de a részes is büntetendő (kihágási btk. 26. §.). Tehát büntetendő a gazda, aki megparancsolta, az alkalmazott, aki elkövette, az is aki ebben segítségükre volt (tanácscsal, szakértelemmel, közreműködéssel). Mindezek a törvény 3. §. *a)* pontja alapján büntetendők.

Büntetendő továbbá a forgalombahozó is, azaz az, aki a hamisított árút közvetítette, szállította, beraktározta, a fogyasztónak eladta, feltéve, hogy annak hamisított voltát tudta (szándékosság, kih. btk. 28. §.) vagy a tőle megkövetelhető gondosság mellett tudhatta volna (gondatlanság, kihágási btk. 31. §.). E téren meglehetősen nagy a fogalomzavar, a legtöbb ható-

ság megbünteti azt, akinél a forgalombalevő hamisítvány találtatott, de nem nyomozza, ki volt a hamisító. Azt hiszem, blanketták is vannak a kaptafaítélkezésre. Oly gyakran olvassa az ember valamely lapban a közzétett ítélet indokolását: . . . «A hamisítót kinyomozni nem sikerült, tehát (— vagy: de —) meg kellett büntetni a forgalombahozót» . . . Ez úgy hangzik, mintha a forgalombahozót azért kellett volna megbüntetni, mert a hamisítót nem sikerült kinyomozni. Nem csoda, ha a kereskedők előtt gyülöletessé lesz ilykép a törvény. A hamisítót nyomozni kell. S ha megtalálták, meg kell büntetni. De meg kell büntetni őt is, a részeseket is, de a forgalombahozók megbüntetése ettől független. A törvény világosan intézkedik, a forgalombahozót is meg kell büntetni, akár megvan a hamisító akár nincs, csak meg kell mindig állapítani, hogy *tudta-e* vagy legalább *tudhatta-e*, hogy az árú hamisítva van vagy nem? Ha a forgalombahozó a tőle telhető módon (ebbe is különbség van ember és ember között), kellő gondossággal járt el, akkor nem büntethető, még akkor sem, ha a hamisítót nem sikerül kinyomozni. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, a modern büntető jognak azt az elvét, hogy minden egyes deliktumot *egyénesítve kell elbirálni. A kaptafára huzott ítélkezés többet árt mint használ.* Azt hiszem, talán szolgálatukra leszek a nagyon elfoglalt hatóságoknak, ha figyelmüket felhívom arra. hogy a kereskedői gondosság követelményei igen jól vannak kifejtve Vágó József és Varró István: Magyar Élelmiszer Törvények (Budapest Ráth Mór 1913.) c. művében az 56. és következő oldalakon.

Röviden még ki kell terjeszkednem a leggyakrabban előforduló hibákra. A törvény alapján büntetendő kihágások, mint azt már tárgyaltuk, három főcsoportra oszthatók. Az első főcsoportba tartoznak a hamisítási deliktumok. (Törvény 3. §. *a), b), c)* pont.) Egy másik, mint tárgyaltuk a 3-ik főcsoportban, a törvény hatálya alá helyezett anyagoknak meg nem felelő néven, vidék, hely, származás, hibás megnevezésével való forgalombahozatala. Míg az első főcsoportba tartozó anyagok hamisítványok, az ezen csoportba tartozók nem azok, csak bizonyos esetben más megnevezéssel kerültek forgalomba, mint a mely őket megilleti. Ez a megnevezés azonban nem tévesztendő össze az előírt, föliratilag jelzendő megjelölések elmulasztásával. A legtöbb tévedés e különböző főcsoportokba

való tartozás megkülönböztetésénél történik. Pl. azt, aki lefölözött tejet teljes tej gyanánt árul, a legtöbb rendőri büntető biró a törvény 3. §. *b)* pontja alapján bünteti, úgy okoskodván, hogy a lefölözött tej még nem hamisított. Magában véve nem, de ha teljes tej gyanánt van árúba bocsájtva, akkor már igen. Miért? Azért — ismétlem — mert a lefölözött tejnek teljes tej gyanánt való árúsítása hamisítás. Félreérthetetlenül következik ez a törvény 2. §-ból, továbbá a V. R. 8. §. 1 *a)* és a V. R. 5. §. 1. *e)* pontjának összevetéséből. Tej név alatt ugyanis azt a tápszert értjük, melynek eredeti állagából semmi elvéve, sem hozzátéve nem lett. Ha vizet öntök bele, hozzá teszek valamit (értéktelent), ha lefölözöm, elveszek belőle valamit, (értékeset). A megkülönböztetés nagyon könnyű, ha szem előtt tartjuk, hogy a hamisításnak két kritériuma van, úgymint *a)* a megtéveszthetőség, *b)* az értékcsökkentés.

Ha ez a két kritérium együtt van, megvan tárgyilag véve a hamisítás deliktuma. Ha tehát a tej legértékesebb elemét, a tejszínt leveszem és a tejet úgy adom el, mintha ez le nem vétetett volna, a törvény 3. §. *a)* vagy *c)* pontja alapján büntetendő deliktum forog fenn. Mikor az egyik és mikor a a másik? A törvény 3. §. *a)* pontja szerint minősül a deliktum, ha én, az árusító, lefölözöm a tejet vagy részes vagyok a lefölözésben (megparancsolom, segítek — (kihágási btk. 26—27. §.) föltéve mindég, hogy azt azután forgalomba hozom. A törvény 3. §. *c)* pontja alapján kell kiszabni a büntetést, ha a más által lefölözött tejet teljes tej gyanánt forgalomba hozom, *föltéve* mindég, hogy ezt a *lefölözést tudtam*, vagy kellő gondosság mellett *tudhattam* volna.

A törvény 3. §. *b)* pontja alapján csak akkor lehet a büntetést kiszabni, ha egy hamisítatlan termény termék, vagy cikk másik termény, termék vagy cikk, *de* — és ez a fontos — *de nem nagyobb értékű* gyanánt. illetve nem nagyobb értékben adatik el, pl. kérek kecsketejet és adnak helyette bivalytejet, vagy akár tehéntejet is, de a tehéntej rendes árában. Vagy kérek hollandi sajtot és adnak svájcit. Kérek búzalisztet és adnak rozslisztet ez utóbbi árában. Ha ellenben szegedi paprikát kérek és spanyol paprikát kapok, akkor már a 3. §. *a)* vagy *c)* pontja alapján kell kiszabni a büntetést, mert a spanyol paprika jóval értéktelenebb, mint a magyar. Azaz hamisítás esete forog fenn és a törvény 3. §. *a)* vagy *c)*

pontja alapján kell a büntetést kiszabni, ha a vevő — jó magyar kifejezéssel élve — be van csapva. Ismét más a szabályszerüleg előírt jelzések és fölírások elmulasztásának esete. Ezeket nem a 3. §. *b)* vagy *d)*, hanem — mint már több izben említettem — a törvény 4. §-a alapján kell büntetni. Jelezni kell a kannán, a tej tartályán (üveg, köcsög stb.) a lefölözött tejet, a bivalytejet, a kecsketejet (V. R. 8. §. 1. pont), továbbá a boltban, a raktárban, a gyárban a margarint, bármely néven nevezendő mesterséges ételzsírt (kókuszzsírt), a margarin sajtot. Ezenfelül külön e csomagon jelezni kell a margarint, a különböző mesterséges ételzsírokat, a margarin sajtokat, a külöböző élesztőket. A jelzés fölírással és színes sávval történik. A színes sáv többnyire nemzetközi jelzés azok részére, kik nem tudnak olvasni. Aki ezeket a jelzéseket elmulasztja, az akkor is kihágást követ el, ha áruja különben kifogástalan (V. R. 19. §. 2. bekezdés és 8. §.) Ebből következik, hogy aki a törvény 3. §-ába ütközö kihágást elköveti és ezenkívül az előírt jelzéseket, megjelöléseket nem alkalmazza, pl. aki nem írja ki üzletében, hogy margarint árul és ezen felül a vaj helyett margarint ad el, kétrendbeli kihágást követ el és a bűnhalmazat (kihágási btk. 29—30. §.) értelmében büntetendő. A hatóságok, mint rendőri büntető biróságok ezen körülményekre ritkán vannak figyelemmel és rendesen a 3. §. *d)* pontja alapján büntetik meg azt, aki az előírt jelzéseket nem használja. A nagy Alföldön pedig, ahol a jelzések egyáltalában nem szokásosak, egyáltalában nem is büntetik a hatóságok ezeket a kihágásokat. Ennek aztán az a következménye, hogy sehol annyi lefölözött tej nem kerül forgalomba, mint éppen a nagy Alföldön.

Gyakran előfordul az is, hogy azt, aki saját hamisítottnak talált termékét, pl. tehenének tejét adja el, két rendbeli kihágásért a 3. §. *a)* és *c)* pontja alapján büntetik. T. i. azért, hogy a tejet meghamisította és azt ilykép forgalomba hozta. Ez egy cselekménynek kétszeres büntetése, mert természetes hogy a hamisítás csakis a forgalombahozatalra való tekintettel büntethető. Mert pl. ha a tejet vízzel higítom és megiszom, senki sem büntethet meg, csakis akkor, ha ezt a higítást azért teszem, hogy azt ilykép forgalomba hozzam. Azaz itt nem két, hanem csak egy kihágásról lehet szó.

Nagyon gyakori, különösen Békés-, Pest- és Hevesmegyékben az a hibás eljárás, hogy ha a piacon egymás mellett áruló 30—40 kofától minta vételik és az — többnyire mind — hamis, akkor mind a 30—40 kofa ügye egy ítéletben biráltatik el s az egyes kofákat mint első, másod, tized, huszad, harmincad stb. rendű terheltet ítélik el. Az ilyen eljárás első sorban jogásziatlan, mert a rendűség csak összefüggő cselekvényeknél foroghat fenn. Az pedig, hogy két kofa egymás mellett ül a piacon, kihágási cselekvényüket még nem teszi összefüggővé, de másodszor igazságtalan kaptafabiráskodásra vezet és harmadszor célszerütlen, mert a felülbirálatot lehetetlenné teszi s így nem egyszerüsíti, hanem komplikálja az ügyet.

* * *

Amint azonban az itélkezésekről még sem lehet azt mondani, hogy az általánosságban kevésbbé volna jó, mint a más ügyekben hozott határozatok, magáról az előzetes eljárásról, az ellenőrzésről ezt már nem lehet megállapítani. Már tulajdonkép maga az a kihágási ügyhöz tartozó és azt megelőző vizsgálatot, nyomozást — egy-két dunántúli rendőrkapitányt és főszolgabirót kivéve — alig tartanak a hatóságok. Holott enélkül a kihágási ügyek eredményesen nem tárgyalhatók le. Csakis bürokratikusan, aktaszerüleg. A közigazgatás vezérlő elve kell, hogy a *prevenció* legyen. És ezek a kihágások azért vannak a közigazgatás hatáskörébe utalva, mert ha valahol, úgy itt kell érvényesülni a prevenciónak. Az élelmiszerhamisításokat máskép, mint előre átgondolt tervszerű ellenőrzéssel megakadályozni nem lehet. Ez az ellenőrzés a hivatalból tartandó ellenőrzési szemléken mintavételekkel végzendő, úgy amint azt a 38.286/96. számú V. R. 10—12., továbbá 24—26. §-ai részletesen előírják. Igaz, hogy az elsőfokú hatóságok úgyis túl vannak terhelve munkával, de ép ezért a földmívelésügyi minisztérium segítségükre is adta a 26.000/909. sz. rendelet értelmében a vegyvizsgáló állomásokat. Másrészt pedig a hamisítások elleni küzdelem, mint talán sikerült arról igen Tisztelt Uraim meggyőzni, van olyan fontos, mint akármilyen más közigazgatási feladat s ezért megköszönve szíves türelmüket és elnézésüket, vagyok bátor ezt még egyszer szíves figyelmükbe ajánlani.

Kegyúri jog és canonica visitatio.

Dr. Steineker István, közalapítványi kir. jogügyi tanácsos.

Amidőn az a kitüntető megbízatás jutott osztályrészemül, hogy a kegyúri jog körébe tartozó kérdésekhez a jog- és államtudományi továbbképző tanfolyam keretében hozzászóljak: tisztában kellett lennem azzal, hogy a rendelkezésemre álló idő alatt ennek az érdekes és hazánkban olyannyira jellegzetes jogintézménynek nemcsak egész anyagát ki nem meríthetem, de annak egy aránylag csekélyebb részét lehet csak előadásom tárgyául választanom.

Ebben a kiválasztásban az a törekvés vezetett, hogy a kegyúri jognak azokat a mozzanatait igyekezzem megvilágítani, amelyek a gyakorlati életben, jelesen pedig a kegyúri peres eljárásban szinte nap-nap után előfordulnak s így az azokkal való tüzetesebb foglalkozás nagyobb érdeklődésre számíthat és pedig annál is inkább, mivel a kegyúri jognak épen ezen nagyobb érdekkel bíró kérdéseiben — úgy a judikaturában, mint — az egyébként aránylag igen kevéssé kiaknázott — irodalomban — a nézetek rendkívüli széttagozódottsága és ennek folytán mondhatni meglehetős jogbizonytalanság is észlelhető.

Előadásom lényegileg a kegyúri jognak és pedig csupán az úgynevezett *magán kegyúri jognak* azokra a kérdéseire fog szorítkozni, amelyek a gyakorlatban rendszerint *az egyházlátogatási jegyzőkönyvekkel, az ú. n. canonica visitatiókkal* kapcsolatban képezik kontenciózus hatósági eljárás és ítélkezés tárgyát.

A kegyúri jogviszonyból származó perviták az elmult századokban sokban más természetüek voltak, mint napjainkban.

A kegyúri jogok gyakorlása sokféle visszaélésre vezetett.

Gyakori eset volt, hogy egyes nagyobb hatalmú főurak más földesuraknak, sőt magának a királynak is, vagy végre az egyháziaknak kegyúri jogát bitorolták, amely utóbbi különösen egyházi birtokok eltulajdonításához is vezetett.

Azután a protestántizmus elterjedésével sok helyütt protestáns földesurak gyakoroltak kegyúri jogokat, amiket az egyház elismerni vonakodott.

Végül számtalan esete volt annak is, hogy a kegyurak az egyházzal szemben való kötelezettségeiket nem teljesítették.

Egyszóval számos oka és módja volt annak, hogy a valódi és ál-kegyurak, — meg az egyház között — azután meg ezen kegyurak közt, egymás között, súrlódások és viták keletkezzenek.

Napjainkban ezek a peres kérdések sokkal szűkebb térre szorítkoznak. A földesurak, jobban mondva birtokosok, nem igen igyekeznek kegyuraságot szerezni. A kegyúri jogoknak ma nincs az a jelentősége és értéke, mint hajdanában. Ellenben annál súlyosabb a kegyúri terheknek viselése. Épen ezért a kegyúri jogok gyakorlásáért folyó perek lassankint eltünnek, de annál inkább szaporodnak azok, amiket az egyház indít a kegyúri szolgáltatások teljesítésének kikényszerítése érdekében.

A per tárgya szerint csoportosítva, a kegyúri pereknek manap legfőképen a következő esetei fordulnak elő:

1. *Keletkezett-e kegyúri viszony,* illetve fennáll-e, avagy megszünt-e valamely kegyuraság?

2. *Ki a kegyúri jogok (és kötelezettségek) alanya,* vagyis kit illet meg a kegyuraság?

3. Keletkezett, illetve fennáll-e *társkegyúri viszony* s ha igen, ez minő arányban illeti és terheli a kegyurakat?

4. *Minő jogokat és kötelességeket tartalmaz a kegyuraság,* azaz konkréte tartalmazza-e a fennállására nézve nem vitás kegyúri viszony ezt vagy amazt a jogot vagy kötelezettséget?

5. Valamely kötelezettség a *kegyurat* vagy a *híveket* terheli-e? és

6. Személyi vagy *dologi* jellegű-e valamely kegyuraság?

Mindezekben a kontenciózus ügyekben elsőrangú fontossággal bír az a kérdés, hogy mely szervnek a hatáskörébe tartozik a biráskodás?

* * *

Hogy a hatáskör kérdésében helyes ítéletet alkothassunk, ismernünk kell magának a kegyuraságnak, mint jogi intézménynek a keletkezését és közelebbi jogi természetét. Ezzel bennünket a jogtörténet ismertet meg, amely előadásom keretén kívül esik, de eléggé közismert is.

Hiszen a kegyúri jognak különben nem igen bő irodalmában épen a történeti rész, — sőt mondhatni egyedül a történeti rész az — amelyben igen jelentékeny munkák állanak rendelkezésünkre. Elég legyen itt Fraknói Vilmosnak és Timon Ákosnak közismert kitünő munkáira utalnom. Egyébként rendelkezésünkre áll maga a Corpus Juris és a királyi rendeleteknek és adományleveleknek óriási anyaga, amelyet ugyancsak Fraknói Vilmos dolgozott fel. Épen azért csupán néhány szóval kivánok a szoros összefüggés okából a jogtörténeti fejlődésre reámutatni.

Tudjuk, hogy hazánkban a kegyúri jog a nyugati germán államoktól eltérő módon fejlődött. Akkor, amikor hazánk a keresztény államok sorába lépett, a germán országokban már kifejlődve találjuk a hűbérrendszert, amelynek egyik igen jelentékeny faktora a földesúri intézmény volt. Ott az egyháztól és királytól egyaránt független földesúr, ura, korlátlan parancsolója és tulajdonosa volt mindannak, — személyeknek, dolgoknak és intézményeknek egyaránt — amik az ő dominiumán léteztek.

Igy korlátlan ura volt az általa kinevezett lelkészeknek és az általa épített templomoknak is, amikből később a paróchiák alakultak. *Ekként tehát a nyugaton a kegyurasági viszony tisztán magánjogi alapokon nyugodott.*

Nem így hazánkban.

Tudjuk, hogy Szent István az ország lakosait nem csak a keresztény hitre térítette, hanem püspökségeket és apátságokat alapított és ezeket gazdag adományokkal, jelesen földbirtokkal látta el. Mindennek fejében II. Szilveszter pápa Szent Istvánt igen széles *egyházhatalmi jogosítványokkal* látta el, amik közé tartozott új egyházak és püspökségek alapításának, a püspökök kinevezésének, az egyházi vagyon feletti felügyeletnek stb. joga, szóval mindaz, amit a *királyi főkegyúri jog* néven ismerünk.

Nem csekélyebb fontosságú körülmény volt azután épen a magán kegyurasági intézmény szempontjából az, hogy Szent István nem csupán püspökségeket, hanem *plébániákat* is ala-

pított és javadalmazott, (aminthogy azt más, mint a király, nem is igen tehette, mert hiszen az akkori magyar államszervezet szerint a király a nemzetségi és egyéni tulajdonban nem lévő összes egyéb földbirtoknak egyedüli tulajdonosa ú. n. «főtulajdonosa» volt). *Ekként a király az összes plébániák fölött is közvetlenül kegyúrnak tekintetett.*

Később a germán hűbéri elvek nálunk is kezdtek meghonosodni, — ámde ez már csak a XII—XIII. században történt, amikor már nyugaton is a pápaság hatalmának emelkedése folytán a földesúri hatalom az egyházzal szemben meggyengült, a kegyuraság intézménye pedig kezdett egyházjogi elemekkel bővülni, — viszont nálunk a királyi főhatalom még mindig elég erős volt arra, hogy a földesúri hatalom vele szemben nem tudott annyira kifejlődni, hogy a királynak az egyházak feletti főkegyúri jogát csorbíthatta volna.

Magánkegyuraság a XI—XII. században az ú. n. eredeti szerzésmódokon nem is keletkezhetett, *hanem csupán királyi adományozás útján.*

A kegyuraság keletkezésének eredeti szerzési módjai, úgy mint az alapítás és elbirtoklás, csak jóval később honosodott meg, de ehhez is királyi jóváhagyás kellett.

Mindezek eredménye lett és évszázadok lefolyása alatt mai napig is fenmaradt az a jogi elv, hogy hazánkban a *magánkegyúri jog forrása a királyi főkegyúri jog,* amelynek épen a magánkegyurasággal szemben elismert ez a főhatalma abban — a törvényeinkben is használatos — elnevezésben nyert kifejezést, hogy a király az összes egyházaknak *egyetemes kegyura.*

Ez a viszony a király és a kegyurak, — másrészt közvetve a király és az egyházak között *nyilvánvalóan közjogi viszony,* — mivel a király *közjogi hatalmán* nyugszik. Ekként vált általában elismert jogelvvé, hogy a kegyuraság intézménye hazánkban *közjogi eredetű, közjogi természetű.*

Ehhez kapcsolódott már most az a körülmény, hogy az egyház, mint külső hatalommal nem rendelkező intézmény, az állam védelmére szorult, amely védelem elsősorban abban vált aktuálissá, hogy az egyház jogainak kényszereszközökkel szereztessék érvény azok irányában, akik azokkal szembehelyezkednek.

Egyszóval biráskodásra volt szükség.

Az imént vázolt jogfejlődésnek csak igen természetes folyománya volt, *hogy a biró nem lehetett más, mint maga a főkegyúr, akitől az egyház jogai származnak s aki az egyház legfőbb védője.*

A kánonjog ugyan azt tanítja, hogy a kegyúri perekben való ítélkezés az egyházi biróságok hatáskörébe tartozik, hazánkban azonban ez a szabály sohasem emelkedett érvényre, hanem a biráskodást vagy maga a király személyesen, vagy erre a célra dezignált egyházi és világi egyénekből összeállított ítélőszékek, később állandóan kijelölt egyéb szervek útján gyakorolta, amely szervek tehát a birói tisztet magától a királytól nyerték.

A biráskodásnak ezt a módját nemcsak az állandó gyakorlat, de tételes törvények is szentesítették.

Erről intézkedik — általánosságban — már II. Ulászló III. dekrétumának 67-ik cikke, azután közelebbről az 1553:IX. és az 1569:XXXVI. t.-c. s mindezeket megerősíti az 1723. évi LV. t.-cikk.

Nagyszámú királyi rendelettel is találkozunk, amelyek a biráskodás ügyét szabályozzák.

Ezek közül már közelebbről érdekel bennünket az 1773-ik évi az a királyi rendelet, *amely a megyei hatóságokra bízza*, hogy arról gondoskodjanak, hogy az egyházak a kegyurasági jogviszonyból eredő jogaik érvényesítésében támogattassanak.

Ezután következett az 1848-iki törvényhozás. Az 1848. évi III. t.-c. 3. és 6. §§-ai értelmében Őfelsége — és pedig egyebek közt kifejezetten, *az egyházi ügyekben is — a végrehajtóhatalmat felelős minisztériuma által gyakorolja.* Ez alapon gyakorolta és gyakorolja a minisztérium a főkegyúri jogból származó biráskodás jogát, mert hiszen tudvalevőleg a biráskodás 1848-ban még a végrehajtóhatalomtól elválasztva nem volt.

Ezt a hatásköri jogi állapotot alaposan megzavarta az 1867-iki eseményeket követő évek törvényalkotása.

A vármegyei közigazgatási és egyúttal biráskodó hatóságból — kivált, önálló szervezetet nyert — a bár királyi kinevezéstől függő s a király nevében ítélő, de a királynak közvetlenül felelős *minisztériumtól független biróság* (1869. évi IV. t.-c..

Vitássá vált az a kérdés, hogy a kegyúri ügyekben való biráskodás a végrehajtó hatalom hatáskörében maradt-e,

avagy átszállott a rendes biróságokra, illetve, hogy esetleg mely csoportja a kegyúri vitás kérdéseknek tartozik az egyik s melyik a másik forum elé?

Itt mindjárt le kell szögeznünk azt a magyarázatra nem szoruló tényt, hogy a közigazgatás és biráskodás elválasztása dacára a közigazgatási hatóságok hatáskörében igen jelentékeny biráskodási tevékenység maradt, amint hogy a közigazgatási hatóságok ma is nem csekély mérvben gyakorolnak birói funkciót. Annak tehát, hogy a kegyúri perekben való biráskodás is a közigazgatási hatóságok hatáskörében maradott légyen, elvi nehézsége nem lehetett.

A közigazgatási hatáskör mellett harcolt azután nemcsak a már előbb tüzetesebben körülírt közjogi természete a kegyuraságnak, — hanem az a negativ tény is, — hogy a közigazgatási hatóságból, mint eredeti és általános birói szervből kivált rendes biróságok hatáskörét a törvény meghatározta s ebbe a hatáskörbe a *kegyúri pereket át nem utalta.*

Hogy mégis a kegyúri perekben a már említettem hatásköri zavar bekövetkezett, *annak az oka a következő:*

Mind a királyi alapítás és adományozás, mind pedig az eredeti szerzésmódokon alakult magán kegyuraságok eseteiben a kegyúri jogok gyakorlása és egyúttal a kötelezettségek teljesítése a föld birtoklásával kapcsolódott össze.

Hiszen a király a kegyúri jogot rendszerint a földbirtokkal együtt adományozta. Az a földesúr pedig, aki plébániát vagy kolostort alapított, azt a saját birtokán alapította, az azzal összefüggött, abból, annak jövedelméből dotálta a lelkészt, a templomot stb.

Ekként az évszázados és általános gyakorlat azt a jogi meggyőződést és így aztán szokásjogi szabályt alkotta meg, hogy a *kegyuraság, azaz a kegyúri jog és kötelezettség a földbirtokkal elválaszthatlanul összefügg, vagyis a birtokátruházása esetén azzal együtt a kegyuraság is átháramlik.*[1]

Ennek a jogtörténeti fejlődésnek egyébként a rációja igen kézenfekvő. Szinte a kereszténység fennállása óta fejlődött ki az az elv, hogy az állam az egyházat fokozott védelemben

---

[1] Ezt kifejezetten mondja a 15.104/1864. sz. udv. rendelet, de a judikaturában sem vitás. Még az árverési vevőre is átszáll. (Kúria: 7318/1883.

tartozik részesíteni. Ennek az egyházvédelmi elvnek a legközelebb fekvő magyarázata az volt, hogy az egyház igen fontos állami funkciókat teljesített, sőt még ma is teljesít (így az oktatásügy terén; nem régen pedig még a házassági jog és az anyakönyvezés terén is!). De ez az elv nyilván a jövőben is alig fog elenyészhetni, mivel a vallás a közerkölcsnek a leghathatósabb forrása, az erkölcs viszont az ország, az állam közjólétének is egyik legbiztosabb támasza.

Nos tehát ez az egyházvédelmi elv is szükségessé tette azt a fejlődést, hogy az egyház ne legyen kötve magánfelek egymásközti oly szerződéséhez, mely az egyház rovására szolgálhatna.

Ekként és ezért alakult ki a *dologi kegyuraság* fogalma, úgy annyira, hogy ma már jogelv, hogy a kegyuraság dologi jellege *általános szabály*[1], azaz vélelmezendő; aminek az ellenkezője, a személyhez kötött kegyuraság csak kivétel és mindenkor bizonyítandó.

Ettől már most csak egy további lépés volt, hogy a judikatura, de főleg az újabb jogirodalom azt az álláspontot foglalja el, hogy a kegyuraság — *dologi jog* — és pedig közelebbről «telki teherjog».[2]

Minthogy pedig a dologi jogok érvényesítése általános szabályként a rendes birói hatáskör alá tartozik, meg volt az alapja vetve annak az álláspontnak, hogy a kegyúri perek a rendes biróságok döntését igénylik.

* * *

Már most tekintsük, hogyan alakult ki a helyzet a gyakorlatban. (Itt közbevetőleg megjegyzendő, hogy a hatáskörre vonatkozó állásfoglalást jóformán csak a judikaturában és a miniszteri határozatokban találunk, amennyiben a jogi irodalom ezt a kérdést alig méltatja figyelemre, különösen pedig nem foglal határozott állást, hanem csupán átveszi a különböző fórumoknak nem egyszer ellentétes és félreértésre alkalmatadó határozatait — amire alább visszatérünk.)

A közigazgatási hatóságok, meg a rendes biróságok gyakorlatában azt az érdekes tünetet tapasztalhatjuk, hogy mind

[1] Kúria 5896/1906. 7636/906. 7631/907.

[2] Raffay: II. kötet, 185. oldal, 3. kiadás.

a két fórumnál az alsóbb fokok a hatáskör kérdését a saját szempontjukból igen gyakran negative döntik el. A felsőbb fórumok megfordítva. Egyrészt a minisztérium, másrészt pedig főleg a kir. Kúria a kegyúri perek túlnyomó eseteiben — egymásnak ellentmondva — pozitive döntik el a hatáskör kérdését.

A legközelebbi tájékozódásnak az lesz a leghelyesebb módja, ha végig megyünk mindazokon a fontosabb, gyakoribb eseteken, amelyek a kegyúri perekben eldöntés tárgyát képezhetik s mindannyinál egyenként keressük a megoldást.

1. Az első csoportja a kérdéseknek a fentebbi felosztás szerint az, hogy *keletkezett-e*, illetve létezik-e, avagy megszünt-e egy konkréte állított, per tárgyát képező kegyuraság? Ebben az alapvető kérdésben ma már alig képezheti vita tárgyát, hogy a hatáskör a *közigazgatási hatóságot* illeti. 1897-ig azonban a rendes biróságok még ebben a kérdésben is megállapították a saját hatáskörüket.

Kiindultak az Id. tvk. szab. 34. §-ából, meg az 1868 : LIV. t.-c. 18. §-ból és az 1881 : LIX. t.-c. 6. §-ából, melyek azt mondják ki, hogy *az ingatlanokra vonatkozó dologi jogok érvényesítése a birtokbiróságok hatáskörébe tartozik.*

Könnyen belátható, hogy ez az álláspont téves. És pedig egyszerűen azért, mivel a kegyuraság megállapítása nem egyszerűen: «*ingatlanra vonatkozó dologi jog*».

Semmi okunk sincs tiltakozni az újabb magánjogi irodalomnak és judikaturának már fent érintett abbeli disztinkciója ellen, hogy a kegyuraság — *telki teher.* Ámde ez az éremnek csupán egyik oldala és pedig csak újabban felfedezett oldala. Jogtörténeti fejlemény ez — amint már előbb láttuk —, amely a kegyúri jogból származó kötelezettségeket dologi biztosítékkal látta el. Ám ez nem szünteti meg a kegyuraságnak előbb vázolt *közjogi* jellegét, amint, hogy az *adótartozás* sem szünik meg közjogi természetű lenni csupán amiatt, mivel azok az ingatlan árverésnél előnyösen sorozandók, — tehát igenis ezek is a *dolgot terhelik* — a törvény erejenél fogva mégsem egyszerűen dologi jogok.

Általában a jogokat nem lehet tisztán teoretikusan egyes kategóriákba szorítani. Hiszen a zálogjog is dologi jog, de azért senki sem fogja tagadni, hogy az valami kötelmi jognak, tehát egy más természetű jognak a biztosítását szolgálja csupán.

Amikor tehát a kegyurasági perbeli felperes a kegyuraság keletkezését, létezését, vagy megszüntét vitatja és kéri azt ítélettel megállapítani, akkor világos, hogy nem, vagy legalább nem csupán az ingatlanra vonatkozó magánjogát, hanem a királyi főkegyúri jogból származó egyházi és illetve közjogát akarja érvényesíteni vagy megtagadni.

Ebben a kérdésben a miniszter tanács 1897-ben mondotta ki a döntő szót. Egy az egyház által a kegyuraság elismerése iránt indított perben ugyanis pozitiv hatásköri összeütközés merült fel a budapesti kir. ítélőtábla s a kultuszminisztérium között.

Tudjuk, hogy a hatásköri összeütközés birája az 1869 : IV. t.-c. 25. §-a értelmében a minisztertanács volt. A minisztertanács ebben az ügyben 32,915/I. M. 1897. sz. a. kelt határozatában a közigazgatási hatóság hatáskörét állapította meg. A határozat indokaiból a következőket idézem:

«Törvényeink értelmében a legfőbb kegyúr Ő Felsége a király.

A magán kegyúri jog a legfőbb kegyúri jognak a kifolyása és a jogoknak és kötelezettségeknek oly különös köre, mely a legfőbb kegyúri jog keretében s annak tartalmából képződött.

Azok a tények, melyek a magán kegyúri jog eredeti keletkezését megállapítják, kizárólag közjogi természetűek.

Ezzel a felfogással egyezően az 1553 : 9. és 1569 : 36. t.-cikkek azt rendelik, hogy a magán kegyúri jog megszerzését Ő Felsége a király, mint legfőbb kegyúr előtt kell bizonyítani.

E törvények s azok alapján kifejlődött gyakorlat szerint a magán kegyúri jog körül a most jelzett vonatkozásban felmerült vitás kérdéseket maga a király, mint legfőbb kegyúr van hivatva eldönteni s ezt a jogát kiküldött ítélőszék, vagy mindenkori kormánya útján, újabb időben azonban mindig kormánya útján gyakorolja.»

Ezen minisztertanácsi határozat meghozatala óta a közigazgatási hatóságok hatáskörét a kérdéseknek ebben a csoportjában a gyakorlat most már általában elismeri és pedig a kir. Kúria is.[1]

2. A kérdések második csopotja ez: «*Ki a kegyúri jogok*

[1] Kúria 5896/1906., 5093/911.

(és kötelezettségek) *alanya,* vagyis másként: kit illet meg a kegyúri jog (és kötelesség)?

Itt mindenekelőtt hangsúlyozni kivánom, hogy a hatáskörnek egyfelől a jogok, másfelől a kötelezettségek megállapítása szempontjából külön való tárgyalása teljesen elhibázott dolog. Ezt az alapvető hibát pedig a jogi irodalomnak eme kérdésre vonatkozó igen csekély anyagában is feltaláljuk.[1]

Alapvető hiba ez a bifurkáció azért is, mivel a jog és a kötelezettség már az általános jogelveknél fogva együtt jár, úgy hogy az azonos jogcímen alapúló jogot és kötelezettséget ab ovo nem lehet kétféle fórum elé utalni; de különösen áll ez itt, ahol — mint tudjuk — mind a kegyúri jogok, mind a kötelezettségek ugyanahhoz a birtokhoz s így természetszerűleg *egymáshoz* is elválaszthatatlanul kapcsolódnak. (Ez szabályként áll s csak kivételesen lehetséges, hogy a jogok és kötelezettségek — pl. szerződés alapján — elkülöníttessenek.) Ezt általában a birói gyakorlat is elismeri.[2]

Más szóval tehát, ha eldöntjük azt, hogy abban a kérdésben, vajjon a kegyúri jog kit illet, melyik fórum bír hatáskörrel, nem kell, nem lehet még külön kutatnunk és indokolnunk, hogy a kötelezettség megállapítására nézve is ugyanaz a fórum bír hatáskörrel, mivel a kettő csakis egységesen dönthető el. Hangsúlyozza ezt a többször említett minisztertanácsi határozat is, midőn a következőket mondja: «A hatáskört nem lehet akkép megosztani, hogy midőn a jog érvényesítése a kegyúri viszonyból eredő kötelezettségek teljesítésére, tehát vagyonjogi következményekre irányul, a jogvita a rendes birósági úton, midőn pedig a kegyúri viszonyból eredő jogok igénybevétele, tehát közjogi eredmény céloztatik, kormányhatósági vagy közigazgatási úton döntendő el. És minthogy a magánkegyurasággal járó vagyoni kötelezettségek szoros kapcsolatban állanak a kegyurat megillető, közjogi természetű jogokkal, a kegyúri viszony alapításának kérdését mindkét vonatkozásban egységesen kell eldönteni s nem lehet

[1] Dr. Mihalovics Ede: «A kegyúri jog» 1897, 312. old., Magyar jogi lexicon IV. 620. (Ezek ugyan mindkét esetre egyforma eredményre jutnak, de külön tárgyalják és külön indokolják azt.)

[2] Kúria 208/1888.

annak helye, hogy egyrészt a biróságnak a kötelezettségek szempontjából keletkezett döntése, másrészt ugyancsak a kérdésnek a jogok szempontjából közigazgatási úton történt eldöntése között a kiindulás alapjára visszavezetendő összeütközés álljon be.»

Az a kérdés már most, hogy egységesen, mind a jog, mid a kötelem megállapítására melyik fórumot tekintsük hatáskörrel birónak?

A minisztertanácsi határozat a kérdést a közigazgatási hatóságok javára dönti el, a jogi irodalomban[1] ellenben azt olvashatjuk, hogy a rendes biróságok birnak hatáskörrel.

A kérdést ezek a források mind akként vetik fel, hogy: «kit illet a kegyúri jog», azután, hogy «ki a kegyúri jog és kötelezettség alanya?» (Éppen azért fentebb magam is tudatosan ekként állítottam fel a kérdést.) Nézetem szerint azonban a kérdés így feltéve nem világos, hanem *disztingválni kell*; természetesen azonban nem jogok és kötelezettségek között, hanem a tekintetben, hogy *a per kik közt keletkezik?*

Ha az egyház érvényesíti az igényeit az ellen, akit kegyúrnak ismer fel, akkor az egyház közjogot és nem magánjogot, vagy legalább is nem tisztán magánjogot érvényesít s akkor a hatáskörnek a közigazgatási hatóság javára kell eldőlnie.

Ez az értelme a minisztertanácsi határozatnak is.

Azt mondja ugyanis az indokolás:

«Igen természetes, hogy az esetre, ha az első eredeti kegyúri viszonynak létrejötte közigazgatási úton megállapítást nyer, közigazgatási úton állapítandó meg az is, hogy a kegyúri jognak ki az alanya. Mert kegyúri viszony létrejötténél meg kell lenni akár a természetes, akár a jogi személynek, aki vagy amely a magán kegyúri jogot megszerezve, a jogoknak gyakorlására és a kötelezettségeknek teljesítésére hivatott.

Már pedig nem képzelhető és gyakorlatilag is kivihetetlen a hatáskörök olyan megosztása, hogy egyfelől a közigazgatási útra tartozik annak a kimondása, létesült-e valamely egyházzal szemben a kegyuraság, másfelől pedig a polgári biróság itélkezzék afelett, hogy az így megállapított kegyura-

[1] Az imént hivatkozott szerzőknél.

ság kit illet meg. Az első eredeti kegyúri viszony létrejöttének megállapítására egyedül hivatott közigazgatási hatóságoknak tehát arra nézve is tárgyi illetékességgel kell birniok, hogy ily esetekben a jog alanyát megjelöljék.»

Nyilvánvaló, hogy ez nem csupán az eredeti kegyúr személyére vonatkozik, hanem a jogutódokra is, mert hiszen, mint fentebb láttuk, a kegyuraság a birtokkal együtt háramlik át a jogutódra.

Az egyház szempontjából tehát nyilván teljesen közömbös az, hogy ezen átháramlás kapcsán az előd s az utód közt minő magánjogi viszony alakult ki (hacsak ahhoz szerződésileg maga az egyház is hozzá nem járult). De ez a kérdés — éppen azért mert magánjogi — nem tartozik a közigazgatási hatóságra sem, hanem annak csak azt kell vizsgálnia, hogy

1. létrejött-e a kegyuraság ehhez a bizonyos birtokhoz kapcsoltan? és 2. az alperes-e ennek a birtoknak a tulajdonosa? Ha igen, akkor nem vitás, hogy csakugyan a tulajdonos-alperes a kegyúr, tehát a jogoknak és a kötelezettségeknek egyaránt alanya. Valóban semmi értelme sincs tehát, a hatáskörök olyatén elválasztásának, hogy más fórum döntsön a *keletkezés* kérdésében és más a tekintetben, hogy ki jelenleg a jogosított s egyúttal kötelezett kegyúr?

Ha viszont maga a tulajdonjog vitás (pl. ez iránt per van folyamatban), akkor meg fel kell függeszteni a közigazgatási eljárást és be kell várni a tulajdoni per eldőltét.

Egészen másként áll most már a dolog, ha az egyház közrevonása nélkül keletkezik per a kegyurasággal terhelt birtok eddigi és jelenlegi tulajdonosa, az eladó és a vevő között. Az eladó s a vevő ugyanis a kegyúri terhek át, vagy át nem ruházása tekintetében egymás közt szabadon szerződhetnek, ami köztük magánjogi viszonyt hoz létre, s ami rájuk nézve kötelező.

Ha már most a jelenlegi tulajdonossal szemben a közigazgatási hatóság az egyház javára megállapította a kegyuraságot s az abból folyó kötelezettségeket, s ezekben azt el is marasztalta (alább fogjuk látni, hogy a konkrét marasztalás is a közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalandó), akkor nyilvánvaló, hogy a vevőnek az eladóval szemben regresszusa van, amelyet igen természetesen már nem a közigazgatási

hatóság, hanem a rendes biróság előtt érvényesíthet csupán, mivel tisztán magánjogi viszonyból keletkezett a per.

Ime tehát ezek az *«átháramlásnak azok a magánjogi kérdései»*, amelyekről a minisztertanácsi határozat a következőket mondja:

«A kir. biróságok újabb időben többször ítéltek ugyan kegyúri perekben, de ezekben a perekben az képezte elbirálás tárgyát, hogy a keletkezésére nézve nem vitás kegyuraság kit illet, a vita csakis a kegyúri jog átháramlásának magánjogi alapon eldöntendő kérdése körül forgott s így tulajdonképen csak magánjogi viszonyt érintett.»

A hiba az, hogy ezt a fenti disztinkciót a határozat kifejezetten meg nem teszi, de nyilván csakis ezekre az esetekre érthette a minisztertanácsi határozat a rendes birósági hatáskör elismerését, mert hiszen különben ellentmondana fentebb idézett kijelentéseinek. Úgy látszik, hogy a többször hivatkozott írókat is ez a nem egészen világos szövegezés ejtette tévedésbe.

A disztinkciót idevonatkozó itéleteiben[1] a Kúria sem teszi meg, hanem az «átháramlás» kérdésében általában a rendes biróságok hatáskörét állapítja meg.

Érdekes azonban, hogy a birtok-előd és utód közötti perekben a Kúria gyakorlata az, hogy amennyiben a szerződés szerint a kegyúri terheket a vevő nem veszi át, az eladóra az a kötelezettség hárul, hogy a terheket viselje, azaz «szavatossággal» tartozik a vevőnek az esetre, ha ez a kegyúri terhekért igénybe vétetnék.[2] Ebből világos, hogy impliciter a Kúria is elismeri, hogy a terhelt birtok tulajdonosa az egyházzal szemben nem hivatkozhat a közte s a birtokos elődje közti jogügyletre, — amiből viszont okszerűen az is következik, hogy az egyház által indított perben a magánjogi kérdés fel sem merülhet, — a közigazgatási hatáskör tehát nem lehet aggályos.

3. A most elmondottakkal lényegileg azonos megoldást igényel a hatáskör kérdése a társkegyuraságok eseteiben is.

A kérdés megoldását az a jogtétel dönti el, hogy a kegyuraságból folyó kötelezettségek a terhelt birtok minden részét egyetemlegesen terhelik. Ennek a tételnek a jogtörténeti kifejlődését pedig ugyanazok a körülmények és indokok hozták

[1] Kúria 5574/1902.
[2] Raffay: 3. kiadás II. 185.

létre, amik általában a kegyúri terheknek a birtokhoz való kapcsolódását eredményezték. Más szóval ugyanazok az egyházvédelmi indokok, amik helyessé tették azt az elvet, hogy az egyház a kegyúri birtok mindenkori tulajdonosával szemben érvényesíthesse az igényét, — indokolttá tették azt is, hogy az egyház a szétdarabolt birtok összes és bármely résztulajdonosától követelhesse a köteles szolgáltatásokat. Ellenkező esetben az egyház gyakran lehetetlen kelyzetbe kerülne. Ha a kegyúr egyre-másra eladogatja, elaprózza a birtokát, az egyháznak részaránylag esetleg sok százra menő alperestől kellene a követelését behajtania. Ilyenkor a költségek felemésztenék a behajtható követelések értékét.

Gondoljunk csak a parcellázás esetére.

Egyébként a dologi teher fogalmából már jogilag önként következik is az egyetemlegesség. Ekként dönti el a kérdést a polg. törvénykönyv tervezete is, kimondván, hogy a telki teherrel terhelt ingatlan tulajdonosai felosztás esetében a jogosultakkal szemben egyetemleg felelőssek. (Második szöveg 701. §.)

Ez az egyetemlegességi elv csupán akkor nem érvényesülhet, amidőn már eredetileg társkegyuraság alakult, (közös alapítás) vagyis amikor több, külön birtokot terhel a kegyuraság.

A Kúria gyakorlata e tekintetben nagyobbrészt ellentétes[1], vagyis a birtokaránylag való kötelezést állítja fel szabályul, — mondván, hogy egyetemleges kötelezettség csak szerződés, végrendelet, vagy törvény alapján keletkezhetik, amire azonban az a megjegyzésem, hogy az egyetemlegességet itt a jogszokás állapította meg, — amely pedig a törvénnyel egyenlő erős. Van egyébként a Kúriának olyan ítélete is, amelyben határozottan kimondja, hogy «a kegyúri jog oszthatatlanságánál fogva az abból származó kötelezettség egyetemleges».[2]

A közigazgatási hatóságok határozataiban ugyancsak ingadozás mutatkozik.

Az elmondottakat most már alkalmazva a hatáskör kérdésére, ugyanazt az eredményt látjuk, mint az előbbi csoportnál.

---

[1] Kúria 9476/1892. — 7636/906.

[2] Kúria 5846/1894.

Az egyház egy, vagy több társkegyúr ellen perel. A közigazgatási hatóság hatásköre nem lesz kifogásolható, mivel a közigazgatási hatóságoknak az egyetemlegesség révén nem kell, nem szabad a birtokarányt, a magánjogi viszonyt keresnie, hanem csak azt kell megállapítania, hogy az alperessel vagy alperesekkel szemben a kegyúri viszony fennáll-e vagy sem? s ehhez képest egyéb feltételek fenforgása esetén valamennyit egyetemlegesen kell marasztalnia.

Most aztán megint a marasztaltnak lesz módjában — és pedig természetesen *a rendes biróság előtt*, — *regresszussal élni* s az általános magánjogi elvek szerint a társkegyuraktól aránylagos visszatérítést követelni.

A Kúria gyakorlata itt sem disztingvál, hanem akár az egyház perel, akár a kegyurak egymás között, — a rendes biróságok hatáskörét védelmezi.[1]

Természetes, hogy a kegyúri birtok eladója és vevője, meg a társkegyurak közt nem csupán egy közigazgatási marasztalás nyomán, hanem egyébként is keletkezhetik per a köztük fenforgó viszonyból. Mondani sem kell, hogy ezek a perek mindenesetre a rendes biróság elé tartoznak.

4. Áttérünk már most a negyedik csoportra. A kérdés az, hogy ha nem vitás, hogy *a kegyuraság általában kit terhel*, de vitás, hogy azt bizonyos konkrét kötelezettségek terhelik-e? azaz, hogy a kegyúri kötelezettségeknek mi a tartalma, melyik fórumot illeti a hatáskör? (az a kérdés is ide tartozik, hogy a kegyurat megilleti-e ez vagy amaz a konkrét jog? ez azonban a magánkegyuraságnál kevésbbé gyakorlati. A városi kegyuraságnál igen, például papválasztás kérdésénél stb.)

Igy a kötelezettségek szempontjából kérdéses lehet, hogy tartozik-e a kegyúr pl. az istállót, a kerítést, a kocsiszínt stb. helyreállítani tartozik-e tűzifát, szénát stb. szolgáltatni?

A gyakorlatban sűrűn találkozunk azzal az állásfoglalással, hogy ezek a kérdések azért, mivel *vagyonjogi* kérdések, — a rendes biróság elé tartoznak. Erre nézve elsőben is két körülményt kell megjegyeznem. Egyrészt azt, hogy a közigazgatási hatóságok ma is nem egy, de igen sokféle vagyonjogi kérdésben vannak hivatva dönteni, tehát csak ezen az alapon

---

[1] Kúria 5553/1908.

nem indokolt kizárni a közigazgatási hatóság hatáskörét, — másrészt meg azt, hogy ezek a vagyonjogi követelések csupán járulékai, következményei az általában közjogi természetű kegyúri kötelezettségnek.

Itt megint a hatáskörök szétválasztásának egy nemével állunk szemben. Külön hatáskör a kötelem megállapítására és külön hatáskör az egyes konkrét kötelezettségek megállapítására. Hogy ez az elválasztás minő zavaroknak a szülője, annak illusztrálására szolgáljon a következő példa.

Egy ez idő szerint folyamatban levő konkrét ügyben a főszolgabiró kimondotta, hogy annak a megállapítása, hogy a kegyúri kötelezettségek általában az alperest terhelik, — hatáskörébe tartozik. Ki is mondta, meg is állapította a kötelezettséget. A tekintetben azonban, hogy a kegyúr konkréte köteleztessék-e vagy sem a templom megrongált falazatát helyreállítani, — az egyházat rendes birói útra utasította, vagyis hatáskörét leszállította. Ellenkezőleg a Magyar jogi Lexikon IV. kötetében a kegyúri jog ismertetésében azt olvassuk, hogy abban a kérdésben, valjon «*kötelezhető-e valaki* (tehát általában) *a terhek viselésére?*» a hatáskör a rendes biróságot illeti, ha pedig az a kérdés, hogy *egyenkint minő kötelezettségei vannak a kegyúrnak?* — ezt már a közigazgatási hatóságnak kell eldöntenie.

De továbbá könnyen belátható, hogy ez a szétválasztás minő összeütközésnek is lehet a forrása a kétféle fórum között. Lehet pl., hogy az egyik fórum megállapítja, hogy a kegyúri kötelezettségek általában terhelik a kegyurat. Ez már most irányadó a másik fórumra. Mégis ez a másik fórum a maga hatáskörében a vitatott összes konkrét kötelezettségekre egyenkint kimondja, hogy ezt sem, amazt sem tartalmazza a kegyúri kötelezettség. Igy az előbbi fórum megállapítása haszontalan, üres marad.

Mindezeknél fogva nézetem az, hogy az ebbe a csoportba tartozó kérdések — egységesen, a közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalandók.

5. A következő csoportba tartoznának a fenti felsorolás szerint azok a perek, amelyek egyfelől a kegyúr, — másfelől a hívek között keletkeznek abban a kérdésben, hogy bizonyos kötelezettség teljesítésével melyikük tartozik? A kúriai gyakorlat itt is arra helyezi a súlyt, hogy vagyonjogi vitás kérdésről

van szó, a minek folytán ily esetekben a rendes biróságok birnak hatáskörrel.[1]

Nézetem szerint ez az álláspont csak akkor és oly esetben áll meg, ha és amikor bizonyos kötelezettségek mikénti szolgáltatását *a kegyúr s a hívek egymás között szerződésileg szabályozták s csupán csak ebből a jogviszonyból keletkezik a per. Ellenkező esetben azonban a közigazgatási hatóság hatásköre állapítandó meg*, mert minden egyéb esetben az leend a vita tárgya, hogy az *egyházzal szemben* ki tartozik szolgáltatni? ez pedig elsősorban közjogi természetü kérdés. A közigazgatási hatóságok többnyire pozitive döntik el a kérdést, a saját hatáskörük szempontjából.

6. Végül hátra van még a hatáskör kérdése azokban az esetekben. amikor vitássá válik, hogy valamely kegyuraság *dologi* vagy *személyi* jellegű-e?

Itt is találkozhatunk oly állásponttal, hogy mivel épen a *dologi* jelleg vitás, azt csak a rendes biróság állapíthatja meg. Ám a következetesség itt is arra utal, hogy a közigazgatási hatóság hatáskörét állapítsuk meg. Ugyanis az nem vitás, hogy a kegyuraság *keletkezését* a közigazgatási hatóság állapítja meg. Már pedig a keletkezést csak úgy állapíthatjuk meg, ha azokat a tényeket, körülményeket és feltételeket vizsgáljuk és kutatjuk, amelyek a kegyuraságot létrehozták. Ha már most ezeket felderítjük és megismerjük, eo ipso azt is megállapitottuk, hogy egy bizonyos kegyuraság dologi-e vagy sem?

A kegyuraság pl. alapulhat alapító okiraton, amelyben ki van fejezve, hogy az a birtokhoz kötve az alapító összes jogutódait fogja terhelni, vagy pedig maga a keletkezés épen az által állapítható csak meg, hogy a kegyuraság a valamikori alapító birtokelődről a gyakorlatban a további birtokutódokra szállt.

Mindkét esetben a két kérdés egyszerre van megoldva. Itt sincs tehát értelme a hatáskörök elválasztásának.

* * *

Az elmondottakat reassummálva a két hatáskör élesen akként különözhető el, hogy mindazokban az esetekben, amelyekben *az egyház és a kegyúr* állanak szemben, a hatáskör *okvetlenül a közigazgatási hatóságot* illeti, ha pedig *kegyúr*

[1] Kúria: 5896/906.

és kegyúr, illetve *birtok-előd és utód áll* szemben, — a *rendes birói hatáskörnek* van helye. Végül kegyúr és hívek közt az dönti el a kérdést, hogy a per alapja az egyházzal szemben való kötelezettség kérdése-e, avagy az egymás közti jogügylet? Természetesen nem *azért* van helye közigazgatási hatáskörnek, *mert* az egyház felperes vagy alperes, — hanem ez csupán egy *felismerési mód* azon a réven, hogy az egyház által és az egyház ellen indított kegyúri perek *tárgyuknál fogva* mindig közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartoznak. Az egyház és a hívek közti perek itt figyelmen kívül maradnak, mivel a szoros értelemben vett kegyúri jogviszonyba nem tartoznak. Egyébként azonban a joghasonlatosság révén mégis rámutatni kivánok, hogy általában véve is gyakorlati szabály, hogy az egyházi, — tehát nem csupán a kegyúri természetü — követelések közigazgatási úton döntendők el. Erre nézve a Kuriának is van egy határozata,[1] sőt egy alkalommal a Kuria azt is kimondta, hogy a «canonica visitatión alapuló egyházi követelések» általában közigazgatási útra tartoznak.[2] Mindezekből láthatjuk tehát, hogy a Kúria gyakorlata sem nevezhető egységesen és véglegesen megállapodottnak.

Az előadottakból az is látható, hogy a kifejtettem álláspont legfőbb erőssége az 1897-iki minisztertanácsi határozat. Érdekes, hogy a kúriai határozatok közül több hivatkozik erre a minisztertanácsi határozatra és hogy ezekben az ítéleti indokolás mindenütt gondosan megjegyzi, hogy a minisztertanácsi határozat csupán a kegyuraság *keletkezésének* megállapítása kérdését utalja a közigazgatási hatáskörbe. Ez nyilván tévedés.

Az a konkrét per ugyan, amiből ez a minisztertanácsi döntés keletkezett, — a kegyuraság s az abból folyó jogok és kötelezettségek elismerése iránt indult meg, — ámde a határozat *indokai* világosan kifejtik, hogy a *kegyuraságból folyó vagyonjogi kérdések is* közigazgatási hatáskörbe tartoznak.

Még érdekesebb, hogy ezek a kúriai határozatok[3] mindenütt hangsúlyozzák, hogy «egyébként a minisztertanácsi határozat csupán az azzal eldöntött konkrét esetre vonatkozik».

---

[1] Kúria: 9. sz) T. Ü. H. 3131/1884, — 7423/1889.
[2] Kúria: 2180/1889.
[3] Kúria: 5896/906., 5553/909.

Ez kétségtelenül így is van. Ámde csupán felvetem a kérdést, hogy akkor mire való a hatásköri biróság (a minisztertanács akkor ezt a hivatást töltötte be) ha döntései nem birnak elvi jelentőséggel?

A jelenlegi hatásköri biróságról szóló törvény is csak azt mondja, hogy a biróság határozata az «azzal eldöntött ügyben» irányadó a rendes biróság és a közigazgatási hatóságra. A törvény miniszteri indokolása azonban hangsúlyozza a határozatok *elvi jelentőségét.*

Habár tehát a minisztertanácsi határozat egyszersmindenkorra nem is irányadó a biróságokra és a közig. hatóságokra, — mégis az a nézetem, hogy ez a döntés nagyobb tekintélyt érdemelne, mint a minőt a gyakorlatban élvez, — legalább mindaddig, míg a mai hatásköri biróságnak nem leend módjában egy felmerülendő esetben újból határoznia.

* * *

Mindezekkel azonban a hatáskör kérdését még ki nem merítettük. Kérdés, hogy közelebbről, mely hatósági szervek bírnak a kegyúri perekben hatáskörrel? Birósági hatáskör eseteiben a kérdés nem lehet vitás. A perrendtartás kifejezetten szabályozza a hatáskört. A közigazgatási szervek közt azonban hosszú ideig ugyancsak elegendő zavart okozott a hatáskör kérdése.

Találunk olyan miniszteri rendelkezést, amely szerint az elsőfokú döntés a községi képviselőtestületet illeti,[1] amely esetben egészen a miniszterig öt fórum ítélkeznék.

Mondani sem kell, hogy a községi képviselőtestület absolute nem alkalmas ily birói szerepre.

Csakhamar általános gyakorlattá is vált, hogy az első fórum a főszolgabiró, második az alispán.

A harmadik fórum körül megint zavar támadt. Általában a közigazgatási bizottság hatáskörét tekintették érvényesnek, azon az alapon, hogy a magánosok jogi ügyei az 1876: VI. t.-c. értelmében a közigazgatási bizottsághoz felebbezhetők. Szigoruan véve azonban ez az álláspont nem áll meg egészen. Ugyanis a kegyúri ügyek épen közjogi jellegüknél fogva, nem

---

[1] B. M. 28318/1887.

tekinthetők tisztán magánosok ügyeinek. Épen azért a minisztérium hosszabb ideig azt az álláspontot foglalta el, hogy törvényi rendelkezés hijján az általános felebbezési fórumnak tekintendő törvényhatósági bizottság bír harmadfokú hatáskörrel. A minisztérium régebben több esetben fel is oldotta a közigazgatási bizottságok határozatait, s a törvényhatósági bizottságokat utasította a további eljárásra. Ez az álláspont azonban nem gyökeresedett meg, sőt újabban a minisztérium általában tudomásul veszi és elfogadja a közigazgatási bizottságok hatáskörét.

Ez természetesen sokkal helyesebb is, hiszen a törvényhatósági bizottság nagy számú és hozzá nem értő tagjaival teljesen alkalmatlan szerv ily hivatásra, — holott a közigazgatási bizottságban, — összeállításánál fogva — nem hiányzik az arravalóság.

Keletkezett aztán olyan közigazgatási bizottsági határozat is, amely az 1876:VI. t.-c. 58. §-ára támaszkodva magát utolsó fórumnak jelentette ki.

Ez természetesen meg nem állhatott, mivel a minisztérium sietett kijelenteni, hogy a végérvényes határozathozatal Ő felsége jogán a minisztérium hatáskörébe tartozik.[1]

Ujabb bonyodalmat okozott azután az 1901. XX. t.-c., amely a felebbezési fórumok számát csökkenti s két egybehangzó határozat ellen az érdemi felebbezést kizárja s csupán felülvizsgálatot enged meg. Ez a törvény az új rend alóli kivételeket taxative felsorolja, melyek között a kegyúri perek nem találhatók. Igy a közigazgatási hatóságok a törvényt alkalmazták, oly módon, hogy ekként sok esetben a végleges ítélkezés ismét elvonatott a minisztérium elől. Ez sem vált azonban gyakorlattá, mivel a minisztérium újból is többrendbeli határozatában kimondotta, hogy a kegyúri perekben való ítélkezés nem «közigazgatási» hanem «közjogi» ügy, melyre az 1901. XX. t.-c. nem alkalmazható, mivel ezekben a perekben Ő felsége legfelsőbb jogán gyakoroltatik biráskodás, aki azt minisztériuma által eszközli.

Még a tekintetben is zavar volt, hogy melyik minisztérium bír hatáskörrel, amennyiben kegyúri ügyekben belügyminiszteri határozatokkal is találkozunk, aminek az lehetett

---

[1] V. M. 9259/1880.

az oka, hogy a megyei hatóságoknak ez a minisztérium az általános felettes fóruma.

Ma már nem képezi vita tárgyát, hogy a legfelső fokú biráskodás egyedül a kultuszminisztériumot illeti, mint amelynek felügyelete alá minden egyházi vagy egyházi viszonyokkal összefüggő ügy tartozik.

Ma tehát már végleg megállapodottnak tekinthető, hogy a kegyúri kontencziózus ügyek fórumai (t. i. eltekintve itt a birósági hatáskörtől) a főszolgabiró, (r. t. városban polgárter) az alispán, közigazgatási bizottság és kultuszminisztérium.[1] De lege ferenda azonban nézetem szerint meggondolandó volna, — nem kellene-e a négy fok közül az egyiket kihagyni, az eljárás gyorsítása érdekében.

Természetesen sem a főbiró el nem maradhat, mint amely előtt a bizonyítási eljárásnak kell lefolynia, sem a vallásminisztérium, amely Ő felsége jogán, mint legfelsőbb fórum szerepel. De vagy az alispán vagy a közigizgatási bizottság bízvást elhagyható volna.

* * *

Most még csak az illetékesség kérdése van hátra, amit csupán az összefüggés okából említek meg, mert hiszen ez vita tárgyát nem képezi, amennyiben az állandó gyakorlat szerint az illetékességet *a kegyúri plébánia fekvése határozza meg, vagyis az a főszolgabiró illetékes, amelynek közigazgatási területén a plébánia fekszik.*

A rendes biróságoknál az illetékességet a ptts. határozza meg az általános szabályok szerint.

* * *

A kegyurasági perekben való biráskodásnál a gyakorlatban igen nagy szerep jut az egyházlátogatási jegyzőkönyveknek, vagyis a canonica visitatioknak (Helyesen «visitatio canonica» a közhasználatban azonban canonica visitationak, sőt rövidítve «canonica visita»-nak is szokás nevezni).

A canonica visitatio oly nagy jelentőségre tett szert és pedig főként a közigazgatási hatóságok biráskodásában, hogy

[1] Nem szólunk itt az ú. n. városi kegyuraságból folyó vitás kérdésekről, melyekben más szabályok érvényesülnek, — ezek azonban az itt tárgyaltak körén kívül esnek.

az a véghatározat meghozatalánál a leggyakrabban döntő súlylyal bír.

Ez a jelentékeny szerep legfőképen azokban a perekben domborodik ki, amelyekben az egyház a kegyúri szolgáltatások iránt, vagyis tehát amiatt perel, hogy a kegyurat a kegyúri viszonyból származó kötelezettségek elismerésére és teljesítésére szorítsa.

A visitatio canonicát ehhez a nagy jelentőséghez két, — hosszú időn át kifejlődött és meglehetősen meggyökeresedett, — de mindjárt hangsúlyozzuk — egyúttal teljesen *téves elmélet* juttatta. Az egyik az, hogy a canonica visita egy valamely *örökérvényű* okirat, a másik pedig az, hogy a canonica visitatió *kétoldalú szerződés.*

Az örök érvényt természetesen nem szabad a szó szoros értelmében venni. Ennek az elméletnek a lényege az, hogy a canonica visita közjogi természetü szolgáltatásokat szabályoz, már pedig ezen felfogás szerint a közjogok önmaguktól el nem enyészhetnek, el nem évülhetnek, hanem csupán egy más közjogi ténnyel, tehát törvényhozással foszthatók meg hatályuktól, úgy tehát a canonica visitabeli kötelezettségek sem szűnhetnek meg és pedig nemcsak «nem gyakorlás», de sőt még ellenkező gyakorlat útján sem. Kifejezésre jut ez a jog nemcsak az egyházjogi íróknál, hanem még egyes régibb keletü miniszteri határozatokban is.[1]

Könnyű kimutatni, hogy mennyire téves ez a felfogás.

Elvitathatatlan, hogy a kegyuraság intézménye közjogi eredetü és közjogi természetű, hiszen az előbbiekben épen ezt fejtegettük a hatáskör kérdésének kapcsán. Ámde már az a kiindulási pont is téves, mintha a közjogok el nem enyészhetnének.

Hiszen a *törvény* is elavul, ha hosszú idő multán annak rendelkezései a változott jogrendszerbe többé bele nem illeszthetők.[2] Már pedig a jogfejlődés és legfőképen a napjainkban uralkodó jogi felfogás az *elévülés* intézményét a jogrendszernek egyik igen sarkalatos intézményévé tette. Az elévülés a rációnak okszerű következménye, amely nélkül helyes jogrendszer nem képzelhető. A jogbiztonság s a forgalom szabad-

[1] V. M. 5096/1881. B. M. 53200/1888., 60384/1889.
[2] Kúria 63. sz. polg. T. Ü. H.

sága föltétlenül szükségessé teszi az elévülés intézményét.[1] Hogy ez a fejlődés mennyire céltudatos, annak legjobb bizonyítéka a most beterjesztett új polgári kódex, amelynek értelmében az általános elévülési idő 32 évről 20 évre lenne leszállítva.[2]

Nyilvánvaló tehát, hogy az a jogelv, mintha a közjogok el nem évülhetnének, ma már elavultnak tekintendő és pedig annál is inkább, mivel az épen most hangsúlyozott jogfejlődésnek azzal az alkotásával is számolni kell, amely a kegyúri terheket *«telki teherré» minősíti.*

Már pedig a telki teher-jog csakugy elévülés alá esik, mint minden egyéb magánjog. Vagyis tehát a kegyuraságnak közjogi és magánjogi elemekből összeszövődött mai alakjában annak mindkét vonatkozását alá kell rendelnünk az elévülés szabályának.

Ha tehát a kegyúri jogyviszonyokat az elévülés szabálya alól kivonni nem lehet, akkor nyilvánvaló, hogy a canonica visita örök érvényű voltáról ma már komolyan beszélni sem szabad. A kultuszminisztérium már nagyjában fel is adta ebbeli régebbi álláspontját s legtöbbnyire azt az elvet követi, hogy a canonica visitában feljegyzett kegyúri kötelezettségek törvényszerű elévülés alá esnek, mihez képest a tényleges gyakorlatot kell a biráskodó hatóságnak kutatnia.[3]

Ám épen ily helytelen az a felfogás is, mintha a canonica, visitatio kétoldalú szerződés volna vagy okvetlenül és szabályként annak volna tekintendő.

Az általános felfogás t. i. az, hogy a canonica visitatio minden körülmények között eo ipso szerződés természetével bír. Ezzel szemben én azt a nézetet vallom, hogy a canonica visitatio esetleg bírhat szerződés természetével, szabályként azonban épen azt kell tekinteni, hogy a canonica visitatio nem szerződés, azaz egyáltalában nem kétoldalú jogügylet.

Ennek az álláspontnak a helyességéről kétféle úton-módon meggyőződhetünk.

Az első mód az, ha az egyháztörténelem kutatásait figyelemre méltatjuk és megismerjük, hogy a visitatio canonica

---

[1] Raffay I. 165.
[2] Polg. T. K. terv. 2. szöveg 1050. §.
[3] V. M. 42416/1904—31979/1905.; 34667/1899., 2396/908.; 74383/1913.

intézménye mikor, mi célból keletkezett, minő jelentősége volt, miként fejlődött egészen korunkig.[1]

A visitatio canonica intézménye tulajdonképen oly régi, mint a kereszténység. Az első vizitátorok maguk az apostolok voltak, akik utazásaik közben az egyes egyházakat meglátogatták, meggyőződést szerezve maguknak az egyházak állapota felől. A IV—V. században pedig az intézményt már teljesen kifejlődve találjuk.

A visitatiot csakúgy, mint korunkban, szabályként a püspökök végezték. Célja volt ezen visitationak nemcsak a hitélet ébrentartása s a szentségek kiosztása, valamint a paróchusok ellenőrzése, hanem egyúttal az *egyházi jövedelmek beszedése is.*

Később a visitatiokat a püspökök által e célra kirendelt helyettesek végezték, amiből *az archidiaconi visitatio* fejlődött ki, amely ugyancsak korunkig szokásban maradt.

Hazánkban hasonlóképen kifejlődött úgy a canonica, mint az archidiaconalis visitatio. Különösen a reformáció elterjedésekor váltak a visitatiok nagyobb jelentőségüekké, amikor azokra a hitélet fejlesztése céljából igen nagy szüksége volt az egyháznak, de ugyanekkor különösen nagy súlyt helyezett az egyház arra is, hogy az egyház jövedelmei számontartassanak és behajtassanak.

A nagyszombati zsinat 1611-ben elrendeli, hogy az archidiakonok szorgalmasan megtartsák a visitatiokat s az eredményt a püspöknek bejelentsék. *Kérdések formájában voltak felsorolva* azok a körülmények, amelyekre az archidiakonoknak adatokat kellett szerezniök. Ezekről az azóta állandóan ekként foganatosított visitatiokról okiratok vétettek fel s az egyházi levéltárakban megőríztettek. Mindezek lényegileg azonosak a mai egyházlátogatási jegyzőkönyvekkel. Feljegyezve találjuk bennük mindazokat az adatokat, amelyek az egyházat érdeklik és pedig ekkor már igen, részletesen az egyházi vagyonra és jövedelemre vonatkozó adatokat, jelesen ezek között a kegyurak és hívek által teljesítendő szolgáltatásokat is.

Hogy pedig az ily alkalmakkal felvett okiratok épen nem lehettek szerződések, azt legjobban bizonyítja az a jogtörté-

---

[1] Forrás: Timon Ákos: «A Visitatio Canonica a magyar egyházjogban». Magyar igazságügy (1884) XXI. kötet 77. old.

neti tény, hogy a visitatiok megtartását a földesurak is meg a hívek is folytonosan megakadályozni törekedtek, úgyannyira, hogy a királyi hatalomnak kellett az egyház segítségére jönnie.

Az ú. n. generális visitatiok a király rendelete alapján foganatosíttattak, amikor a visitator működésének szabadságáról a király — ha kellett, még fegyveres erővel is — gondoskodott. Ezek a visitatorok nyomoztak, kihallgattak s ennek eredményéhez képest jegyezték fel a szükséges adatokat. Hogy pedig eljárásuk kellő közhitelességgel is birjon, melléjük hatósági szervek is rendeltettek, akik a felvett okmányt aláírásokkal és pecsétjükkel látták el. (Testimonium legale.)

II. József óta azután a királyi visitatoriumok megszüntek, azt csupán a püspökök saját hatáskörükben rendelték el, a közigazgatási hatóságok közreműködése azonban ezentul is szokásban maradt, amely hatóságok kiküldöttjeinek a jelenléte ezúttal is a hitelességnek, vagyis annak bizonyítására szolgált, hogy a felvett jegyzőkönyvekbe a megejtett nyomozás után a valódi adatok vétettek fel.

Az elmondottakból tehát láthatjuk egyrészt azt, hogy a visitatio canonikák nem csupán a kegyúri viszonyokat tárgyazzák, hanem az egyházat érdeklő minden egyéb körülményt is, láthatjuk továbbá, hogy azoknak a kegyúri viszonyokra vonatkozó pontjai is nem a kegyurakkal való alkudozásnak és megegyezésnek az eredményeként jött létre, hanem az egyházi kiküldöttek *nyomozásának, adatgyüjtésének* az eredményeit, azoknak *feljegyzéseit* tartalmazták, csupán abból a célból, hogy az egyház tisztában legyen azzal, hogy mi a gyakorlat, mit követelhet a kegyúrtól? Teljesen hasonló módon és hasonló célból jöttek létre a manapság folyamatban lévő kegyúri perekben használatos visitatio canonikák is, — melyek részben az 1802-ben tartott generalis visitationak — részben pedig az azóta és pedig nagyobbrészt a mult század első felében tartott egyházmegyénkénti vagy speciális visitatiok eredményei.

Természetesen nincs kizárva, hogy a visitatiok alkalmával egyes részletkérdésekben a püspök meg is egyezett a kegyurakkal, ez azonban a visitatio canonicát önmagában még nem tette szerződéssé, amiről meggyőződhetünk, ha magukat ezeket az okmányokat vesszük szemügyre, ami a másik és pedig döntő érvet szolgáltatja arra nézve, hogy a canonica visitának mi a valódi jelentősége?

Látni fogjuk, hogy a visitationális okmányokból a kétoldalú jogügylet *összes elemei hiányoznak.*

Nézzük mi szükséges ahhoz, hogy valamely szerződés létrejöjjön. Elsősorban minden kétoldalú szerződésnek *sine qua nonja a megegyezés.* Azután szükséges, hogy ez a megegyezés valami formában kifejezésre jusson. A canonica visita írásbeli okmány lévén, itt a forma az írásbeliség volna. Nézzük meg tehát közelebbről, tartalmazza-e az az írásbeli szerződéshez megkivántató formát és másrészt felfedezhetjük-e abban a *megegyezésnek az elemeit?*

Ha elsősorban a formát tekintjük, látjuk, hogy igen nagy számmal találunk olyan canonica visitatiókat, amelyen a püspöknek vagy archidiakonnak az aláírásán kívül, más aláírást egyáltalában nem fedezhetünk fel. Legfeljebb még a testimonium legale-t, — szolgabiró és esküdt aláírása és pecsétje — de semmiképen sem a kegyúr vagy megbízottjának aláírását. A visitationális okmányokban rendszerint fel van sorolva, hogy a visitatio kiknek a jelenlétében eszközöltetett. Sok oly oly okmányt találunk, ahol nemcsak a kegyúr aláírása hiányzik, de a felsorolásból kiderül, hogy a kegyúr sem személyesen, sem megbízott útján jelen sem volt a visitatiónál.

Egészen nyilvánvaló már most, hogy az ilyen okmányok a legjobb akarattal sem nevezhetők szerződéseknek, sőt világos az is, hogy az ilyen visitatio canonica a kegyúr minden hozzászólása nélkül vétetett fel, hogy tehát annak a tartalma önmagában véve a kegyurat nem kötheti, hogy továbbá egy ilyen canonica visitatio egyáltalában nem szolgálhat az ítélet alapjául, hanem valami más jogalapon kell megállapítani a kegyuraságból folyó jogokat és kötelezettségeket, sőt az ilyen canonica visitatio a kegyuraságnak még a keletkezését sem bizonyíthatja.

Látunk azonban igen gyakran olyan canonica visitatiókat, amelyeken a püspök aláírásán felül magának a kegyúrnak vagy megbízottjának (ügyvédjének, gazdatisztjének) aláírását is felfedezhetjük. Ezeknél tehát a szerződésforma felismerhető volna. Mindezek dacára azonban még ezek sem tekinthetők szerződéseknek.

Elsőben is már a külső kiállítás, a rendszerinti stilus is ellene szól a szerződésnek. A püspök saját nevében, bizonyos ünnepies formában — mintegy a saját tekintélyének a kiemelésével — adja elő az okmány szövegét. Például ekként:

«Antonius Juranits Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Jaurinensis S. C. et R. A. Majestatis consiliarius, inclytae praedialis sedis nobilium de Vetse perpetuus supremus Comes et Collator.

Memoriae commendamus tenore Praesentium significantes, quibus expedit Universis:!...» stb.

De kisérjük tovább figyelemmel a szövegét az itt példaképen közölt canonica visitationak:[1] (folytatva a megkezdett szöveget) ... «quod Nos occasione Visitationis Canonicae, quam Ao. 1831. die 20. mensis Junii in Parochia Pordány I. Comitatui Soproniensis et Districtui Szanyensi ingremiata, auxiliante Deo instituimus, Parochiae hujus Dotationem, Bona et Jura in praesentia Spectabilis ac Perillustrium DD. Alexandri Pottyondy de Eadem Ord. Judlium,[2] et Petri Hennyey Jurassoris, tamquam pro Testimonio Legali ex parte antelati I. Cottus Exmissorum, in concursu item Spectabilis ac Perillustrium DD. Joannis Ruzsa Fiscalis Dominalis et Michaelis Ruchitl, I. Dominii Kapuvár Provisoris velut per Celsissimum Dominium ad hunc Actum specialiter Deputatorum; tum A. R. D. Georgii Borbély, Districtualis V. A. Diaconi, et Eclesiae Csorna Parochi, nec non R. D. Martini Svastits Parochi Loci, ac denique Deputatorum Communitatis Pordányiensis Legali modo pertractantes, sequentem comperimus tam per Celsissimum Dominium, quam et per Communitatem Podányensem recognitum, quem proin realem et authenticum declaramus Statum».

Ha ezt a szöveget közelebbről elemezzük, látjuk, hogy abban mondatszerkezetileg a lényeg a következő:

«Nos (t. i. a püspök) parochiae dotationem, bona et jura ... pertractantes (a többes szám a «nos»-ra vonatkozik s nem a többi jelenvoltakra; a püspök pluralis majestatis-ban beszél!) ... sequentem statum comperimus et authenticum declaramus.» Ennek az értelme az, hogy a püspök a plébánia jövedelmét, javait és jogait tárgyalás alá vevén, a következő (a visitatio további szövegében részletesen leírt) állapotot jelenti ki hitelesnek. Emellett alárendeltebb jelentőségű s csupán a körül-

---

[1] A rábapordányi plébániára vonatkozólag a győri püspök által 1831-ben tartott vizitáció.

[2] Judlium = Judex nobilium.

mények magyarázatául szolgál a közbevetett következő két rész:

a) («in praesentia dominorum» felsorolva a jelenlevők, köztük a kegyúr kiküldöttei és pedig «ad hunc actum deputatorum») és *b)* «per celsissimum Dominium ... *recognitum*». Ezekből világos, hogy a püspök *megállapít, hitelesen kijelent,* míg a kegyúr képviselete csak *jelen van* és *felismeri* annak a *tényleges akkori állapotnak* a valóságát, amit a püspök az okmányban kijelent. Nyilvánvaló tehát, hogy itt a szerződés leglényegesebb eleme a «consensus» hiányzik.

De továbbá az a körülmény, hogy a canonica visitatiok rendszerint nem tartalmaznak a kegyúr részéről *lekötelezést,* világosan megállapítható az okmányok további szövegéből is. Ezekben az okmányokban ugyanis az igék mindenütt a jelen időben vannak alkalmazva (restaurat, conservat stb.).

Sehol egyetlen kifejezés sincs, amely a *jövőre* vonatkozó *kötelezettség vállalásra* mutatna. Valóban szabályként tekinthető tehát az, hogy a canonica visitatio nem egyéb, mint az egyházat érdeklő állapotok, tehát egyebek közt a kegyúri viszonyoknak is több-kevesebb hitelességgel való feljegyzése.

Mindamellett természetesen nincs kizárva (mint fentebb említettem), hogy akár a canonica visitatioval kapcsolatban, akár attól függetlenül valamely konkrét esetben *szerződés is létre jött légyen.* A közigazgatási hatóságnak tehát, ha a canonica visitatiot akarja ítélkezése alapjául felhasználni, az első teendője az, hogy ne csupán *kivonatot,* hanem egy *teljes hiteles* példányt szerezzen be s annak aláírásait s teljes szövegét átvizsgálva a fentiek szerint állapítsa meg, hogy tartalmaz-e az szerződést vagy sem?

Már most lássuk minő jogi következtetést kell levonnunk abból a tényből, hogy a visitatio canonica szerződés, vagy hogy nem szerződés? Mindenekelőtt azt, hogy mindkét esetben máshol, másban kell keresnünk a jogosultság és *kötelezettség* jogcímét.

Ha a canonica visitatio szerződés, akkor magában a szerződésben van a jogcím, amely a felek közt kötelmi jogviszonyt hozott létre.

Ha ellenben a Canonica visitatio nem szerződés, akkor nem is tartalmaz jogcímet s éppen azért minden oly esetben, ahol a canonica visitatión kívül más érvényes jogcím (valódi

szerződés) nincsen, ott a jogcím egyedül *csak az állandó gyakorlatban, a folytonos szolgáltatásban, a jognak szakadatlan birtoklásában fedezendő fel*, vagyis jogi műszóval élve a jogcím és egyúttal szerzési mód nem egyéb, mint az *elbirtoklás*. Az egyház *elbitorolta* azt a jogot, hogy a kegyúr *tartozzék neki ennyi meg ennyi terményt vagy pénzt szolgáltatni, a templomot, plébániát fentartani stb.* Hogy pedig ez bekövetkezett legyen, ahhoz természetesen a törvényes idő is szükséges, ami az általános magánjogi szabályok szerint 32 évet tesz ki.

Minthogy pedig a canonica visitatiok többnyire sokkal régibb keletűek, a jogcím rendszerint az azóta kifejlett, illetve esetleg a canonica visitatiok felvétele, vagy még régibb idő óta változatlanul maradt *gyakorlatban* található, úgy, hogy eszerint a visitatió canonicák valódi jelentősége ma már igen csekély, legfeljebb kiindulási pontnak alkalmas a tekintetben, hogy bizonyos valószínűsége lehet annak, hogy a jogszerző és jogot fentartó gyakorlat az maradott, mint a visitatio canonica felvétele idejében volt.

Azok a régi eredeti szerzésmódok, minők a királyi adománylevél — a dos, aedificatio, fundus — a kegyurasági viszony akkori keletkezését természetesen alkalmasok bizonyítani, minthogy azonban mint mondtuk, a fejlődő jogélet nem türheti, hogy egyes intézmények örök érvénnyel, elévülhetlenséggel ruháztassanak fel, a kegyuraságból származó egyes jogoknak gyakorlati érvényesítéséhez szükséges, hogy a jogok birtoka a gyakorlatban bebizonyíthatólag fennmaradjon, míg ellenben, ha a kegyúri jogok és kötelezettségek körül más gyakorlat fejlődött ki, a szolgáltatások tartalma, vagy mérve módosult, vagy egyáltalán nem gyakorlás állt be, akkor nyilvánvaló, hogy habár a canonica visitatioban meg is rögzített s a megelőző időszakban birtokolt jogoknak, illetőleg a jogok kereshetőségének, érvényesíthetésének az *elévülése* következett be, amely elévülés azonban az egyházzal szemben tudvalevőleg és rendszerint[1] nem 32, hanem 40 év.

Minő most már a helyzet az elévülés szempontjából akkor, ha a jogcím szerződésen alapul, vagy minő volna a helyzet általában, ha a visitatio canonicát szerződésnek tekinthetnők?

---

[1] Alább látni fogjuk, hogy 40 év alatt nem maga a kegyuraság, hanem az *egyes kötelezettségek* évülnek el csupán.

Nyilvánvalólag azonos volna.

Hiszen a szerződésből folyó jogok és kötelezettségek, illetőleg helyesebben a kereset, az igény, csakúgy elévülnek, mint egyéb jogok és kötelmek. A szerződési jogcím tehát egészben mivel sem erősebb az elbirtoklásinál. Itt még csak az a kérdés igényel tisztázást, mely időponttól számítandó az elévülés az egyik és másik esetben. Nézetem szerint mindkét esetben attól az időponttól kezdve, amikor valamely szolgáltatás esedékessé vált (pénz, termény), illetve mikor arra alkalom nyilt (épület helyreállítás). Helytelen az az álláspont, hogy dologi tehernél a kifejezett megtagadás, vagy a jog gyakorlásának az akadályozása volna szükséges. Ennek rátiója sincs, mivel akkor az elévülés csak a legritkább esetben állhatna be. A polgári törvénykönyv-tervezet is erre az álláspontra helyezkedik a telki tehernél.[1]

Kérdés tehát, miben rejlik a fontossága annak a kérdésnek, hogy a canonica visitatio szerződés-e vagy sem? *A különbség a bizonyítási teher kérdésében van.*

Ugyanis, ha a canonica visitatio szerződés (és illetve ha és amennyiben a kereset egy valódi szerződésen alapszik) akkor, ha a formailag kifogástalan, perrendszerű, akkor azzal szemben a *tagadásban levő alperesnek kell bizonyítania* a 32, illetve 40 éven keresztül történt nem gyakorlást, vagyis az *elévülést.*

Ha ellenben a canonica visitatio nem szerződés, akkor abban jogcím nincsen s akkor a felperesnek az ú. n. «hosszas gyakorlatra» vagyis az elbirtoklásra kell hivatkoznia, ami pedig kézzel nem fogható lévén — tagadás esetén neki — *a felperesnek* kell bizonyítania.

Ebben rejlik a kérdésnek a lényege.

Ha már most a szerződési elméletből indulunk ki, vagy ha csakugyan fenforog egy valódi szerződés, akkor még egy lényeges vitás pontja van a bizonyítás teherkérdésének. Kérdés az, hogyha valaki az elévülésre hivatkozik, elég-e annak, — mint fentebb említettük — a nem gyakorlást bizonyítani s nem kell-e pozitiv, ellenkező gyakorlatot bizonyítania?

Erre nézve ugyanis a legújabban keletkezett egy konkrét esetben egy kultuszminiszteri döntés,[2] amely a canonica

[1] Második szöveg 704. §.
[2] V. m. 7899/1911.

visitatioval szemben az ellenkező gyakorlat (vagyis a más által való teljesítés) *pozitiv bizonyításának* szükségességét állítja fel.

Az indokolása a miniszteri véghatározatnak a következő «Az ügy jelen állásában nem alkalmas a döntésre, miután nincs kiderítve, hogy *a canonica visitatio kelte óta történtek-e az épületen nagyobb és kisebb javítások s azokat ki eszközölte?* A tényállásnak ez irányban való megállapítása pedig alapvető fontosságú, mivel ezen fordul meg az alperes marasztalása. Az egyházlátogatási okmányban foglalt kötelezettség marasztalás alapjául ugyanis akkor szolgál, *ha nem állapítható meg olyan ellenkező állandó gyakorlat, melyből az világlanék ki, hogy az érdekelt tényezők hallgatólag eltértek attól a jogviszonytól, mely a canonica visitában kifejezésre került és a kötelezett személyt az ott megállapított kötelemtől* mentesíteni kivánták. Ezen álláspont annyiban különbözik alperesnek a benyujtott felebbezésekben kifejezésre juttatott felfogásától, hogy az utóbbival ellentétben a bizonyítás terhét a canonica visitatioban kötelezett gyanánt megjelölt személyre rója, míg alperesnek e tekintetben el nem fogadható álláspontja mellett a jogosítottaknak kellene bizonyítaniok azt, hogy a canonica visitationak megfelelő gyakorlat ma is fennáll, addig a fent kifejtettek alapján a jogosítottnak egyebet nem kell igazolnia, csak azt, hogy *az egyházlátogatási okmányban az illető személy kötelezettsége* bennfoglaltatik s a kötelezettnek kötelessége e jogalappal szemben kifogásként érvényesíteni s bizonyítani azt, hogy az egyházlátogatási okmány kiállítása óta olyan ellenkező állandó és tudatos gyakorlat támadt, mely a canonica visitatioban megállapított kötelezettséget megszüntette. Adott esetben tehát az alperes kötelezettsége attól függ, hogy ily irányú gyakorlat megállapítható-e? Természetes, hogy a bizonyítási teher az alperesre nehezedik.»

Szerintem ez a határozat teljesen téves.

Itt eltekintek attól, hogy a határozat azért is téves, mivel a canonica visitatioval szemben (mint nem szerződéssel szemben) általában bizonyítást rendel el, de téves amiatt is, mivel a pozitiv bizonyítás álláspontjára helyezkedik. Ez a döntés tulajdonképen is optima forma arra a régi helytelen tanra tér vissza, hogy a canonica visitatioval szemben egyáltalán nincs helye elévülésnek, hanem csak factum concludensekkel,

vagyis ellenkező pozitiv gyakorlással, mintegy szerződést módosító új megállapodással lehetne azt hatályától megfosztani.

Már fentebb többször kimutattuk, hogy az elévülésnek mindinkább tért hódító intézményétől a kegyúri jogviszonyokat mentesíteni nem lehet. Már pedig az *elévüléshez* nyilván nem szükséges az, hogy azt a bizonyos szolgáltatást, amelyre vonatkozó igény elévüléséről van szó, más valaki kezdje és folytassa teljesíteni, *hanem elegendő, ha a törvényes időn keresztül az igény maga egyáltalán nem érvényesíttetik,* vagyis elegendő itt az alperes részéről *negativ* bizonyítás, ami mellett, ha pozitiv bizonyítás is van az ellenkező, tevőleges gyakorlatra, ez természetesen csak erősíti az alperes álláspontját.

A hivatkozott miniszteri határozat a gyakorlati életben alkalmazva, a következő példában nyerhetne kifejezést.

Én tartozom valakinek évenkint x értéket szolgáltatni. Egy bizonyos időpontban a szolgáltatást abbahagyom, megkezdődik az elévülés. Hiába mulik el azonban szakadatlanul a 32 év, a másik fél keresete ellenem sohasem évülhet el, hacsak valaki más el nem kezdi az x értéket helyettem szolgáltatni.

Ebben a példában azt hiszem evidensen látható a jelzett álláspont tarthatatlansága.

A hivatkozott miniszteri határozat a közigazgatási hatóságok egy részének gyakorlatában egyébként élénk visszhangra is talált, amely részben meg kell jegyeznem, hogy ennek a határozatnak maga a minisztérium sem kívánt elvi jelentőséget tulajdonítani, az tehát nem is irányadó, hanem csupán egy konkrét ügyben való egyetlen döntés volt.

Ennek kapcsán azonban még egy más kérdés is tisztázásra vár.

Az itt szóbanlevő perviták nagyobbrészt az egyháznak a kegyúr elleni oly követelésein alapúlnak, amelyek a templomnak, plebánialaknak, melléképületeinek stb. helyreállítására irányulnak. Már pedig ezek nem fix, hanem kiszámíthatatlan, változó időszakban visszatérő s a szükséghez képest előálló követelések. Nem súlyos méltánytalanság-e tehát az egyházzal szemben pusztán a nem gyakorlás alapján elévülést engedni, holott talán a pozitiv gyakorlásra nem is nyilott alkalom, vagyis az egyház nem is érvényesíthette igényét, ahonnan kezdve az elévülés kezdetét vehette volna?

Erre szerintem az a válasz, hogy ezt csak a konkrét esetben lehet eldönteni.

Pl. évi tűzifa szolgáltatásánál egészen kétségtelen, hogy az elévülésnek be kell következnie, de ugyanez áll a helyreállítási, fentartási költségekre is, mert hiszen egyenesen elképzelhetlen, hogy egy templom, vagy plebánia épület teljes 40 éven át helyreállításra ne szorulna. Az alkalom tehát meg volt a követelés érvényesítésére, vagyis a kötelezettség esedékessé vált, ami az elévülés megkezdésére elegendő alapot nyújt.

Más a helyzet, ha pl. az összeomlott templom újjáépítéséről van szó. Itt a kegyúr kötelezettsége megállapítható lesz, mivel a helyreállításra irányuló igény érvényesítésének elmulasztása természetszerűleg nem évíthet el egy más, egy nagyobb mérvű kötelezettség teljesítésére vonatkozó igényt. Ezt a ráció is így kívánja, mert hiszen a 40 évi elévülési időn belül a dolog természeténél fogva nem lehet arra számítani, hogy a templom újjáépítésének a szüksége beálljon. Már pedig maga az elévülés intézménye a ráción alapul. Rációellenes elévülést tehát nem szabad megengedni.

Ennek egy további következménye továbbá az, hogy a kegyurasági jogviszony maga nem is szünhetik meg, nem is évülhet el csak azért, mivel reparációk nem történtek, hanem csak akkor, ha a plébánia vagy templom újjáépítésére vonatkozó kötelezettség maga évül el, vagyis ha a templom és plébánialak végleg összeomlik, megszünik, többé fel nem építtetik s azóta 40 év elmúlik, vagy ha azt más építi fel, miáltal új kegyuraság keletkezik.

Ez egy lényeges különbség az iskolával szemben, amire később reátérünk.

Az elmondottakból tehát azt a végeredményt kell leszűrnünk, hogy a kegyúri kontenciózus jogviták elintézésénél nem a canonica vizitáció képezi a döntő mozzanatot, hanem az elbirálás tárgyát képező ügyben konkréte kialakult *elbirtoklás-elévülés*, más szóval az *állandó gyakorlás* és *nem gyakorlás* kérdései.

Hogy ezt a gyakorlatot, vagy nem gyakorlást mikor, melyik félnek kell bizonyítania, — láttuk fentebb — itt még csak azt kívánom ehhez hozzáfűzni, hogy a közigazgatási hatóság előtti eljárásnál semmi perjogi akadálya nincs annak,

hogy a hatóság (itt különösen a főbiró jön tekintetbe, aki előtt a bizonyítás lefolytattatik) a bizonyítást hivatalból is elősegítse. A bizonyítékok gyakran ott és abban keresendők, ahová és amihez a felek nem juthatnak. Pl. annak a kérdésnek a felderítésére, hogy bizonyos helyreállítás kinek a költségén végeztetett, — legtöbbször a hitközségnek, politikai községnek vagy a magánuradalmaknak régibb költségvetései, naplói stb. nyújthatnak bizonyítékot. Ezt természetesen az ellenérdekü fél gondosan elhallgatja. Ilyenkor a hatóságnak kell azt hivatalból bekivánnia s betekintenie.

Már most egy további lehetőség az is, hogy a konkrét ügyre vonatkozó gyakorlatot biztosan megállapítani nem lehet, a pro és contra bizonyítékok, vagy a nem elegendő számú és súlyú bizonyítékok kétessé teszik, hogy melyik félnek van igaza.

Ilyenkor mint szubszidiarius jogforrás veendő igénybe az országos gyakorlat (szokásjog, esetleg régibb királyi és udvari rendeletek) sőt végső esetben az egyetemes egyházjogi szokás. Ilyen országos gyakorlat pl. az, *hogy a kegyúr csupán a templom, azután a paplak és az azzal egy tető alatt épült melléképületek helyreállítására köteles,* — ellenben például nem köteles a gazdasági épületek helyreállítására stb. Általános egyházjogi elv azután pl. az, hogy az építkezéseknél elsősorban a templompénztár veendő igénybe és csak ami abból nem fedezhető, terheli a kegyurat. Ez az elv ugyan nálunk nem igen honosodott meg, bár ennek nyomára is találunk.[1] (Ellenben szabályként áll ez pl. Poroszországban s nagyobbrészt Ausztriában is.)

Azután speciális rendelkezések vannak a kincstári és közalapítványi kegyuraság alá tartozó plebániáknál. Ez utóbbiakra vonatkozik a vallásminiszterium 1873. évi 31937. sz. szabályrendelete, amely részletesen tárgyalja, hogy minő kötelezettségek terhelik a kegyurat.[2]

Természetes, hogy ez is csak generális szabály, amelylyel szemben a speciális gyakorlat ellenkezőleg fejlődhetik.

* * *

---

[1] 1852. évi 15327. sz. kir. rend.

[2] Szeredy azt mondja, hogy ezt per analogiam lehet más kegyúri viszonyokra is alkalmazni. (Egyházjog II. 1481. old.)

Általános egyházjogi és országos szokásjog szabályozza az ú. n. kézi és igás napszámok kérdését is. Úgy az egyházjogi, mint az országos gyakorlat szerint a kegyúri építkezéseknél szükséges kézi- és igás napszámokat a plebániai hívek tartoznak ingyen leróni. Ezt régibb rendeletek is szabályozzák,[1] újabban pedig az imént hivatkozott 1873-iki V. M. rendelet is kimondja ezt a közalapítványi kegyuraság alá tartozó plébániára nézve, — végül ismeri ezt a szabályt a kúriai gyakorlat is.[2] (Igy van ez általában másutt is, Ausztriában, Poroszországban és a többi német országokban.)

Egyébként a kézi- és igásnapszámok kérdése szorosan véve nem is a kegyúri jog körébe, — hanem az egyháznak és a híveknek egymáshoz való viszonyát tárgyazó kérdések közé tartozik, — itt tehát bennünket csak annyiban érdekel, amennyiben a magán kegyúr jogviszonyaival gyakran összefüggésben állhat. Fentebb ebből a szempontból már a hatáskör kérdésénél tárgyaltuk a kegyúr s a hívek közti jogviták eseteit, itt pedig egy egészen különleges kérdés hozza kapcsolatba a kegyurasággal a kézi- és igásnapszámok kérdését.

A kérdés az, vajjon a kegyúr, ha egyúttal hívő, saját maga is tartozik-e a kézi- és igás napszámot szolgáltatni?

Oly esetekben, amikor a hívők a napszámokat személyesen, illetve saját fuvarjaikkal szolgálják le, — a kérdés nem gyakorlati, — ellenben igenis gyakorlativá válik az esetben, ha a hívek, illetve a szervezett hitközség készpénzzel megváltja a kézi- és igás napszámok értékét. Ilyenkor t. i. az a rendes gyakorlat, hogy ez az összeg az állami egyenes adók arányában kivettetik a hívekre. A kérdés már most az, *kivethető-e* jogosan a megfelelő hányad magára a kegyúrra is? Ausztriában miniszteri rendelet mondja ki (1872), hogy a kegyúr a kézi- és igás napszámokhoz nem tartozik hozzájárulni. Nálunk a kérdés generaliter szabályozva nincs, — a gyakorlat pedig nem mutat megállapodottságot, — mégis inkább afelé hajlik, hogy a kegyúr igenis e címen is megterhelhető, minthogy ő is «hívő».

A magam részéről ezt a felfogást igen helytelennek találom két okból. Először a fennálló szabályokban, — pl. az

---

[1] 1798. évi kir. rendelet.
[2] Kúria 2634/1908.

1873-iki V. M. rendeletben és a gyakorlati szabályok feljegyzéseiben (a canonica vizitációkban) a *hívek* kötelezettségeit mindenütt *a kegyúr* kötelezettségeivel szembeállítva találjuk. Pl. «a templomot helyreállítja a kegyúr, a kézi- és igás napszámokat *azonban* a hívek teljesítik» stb. Világos ebből, hogy a kegyúrra a kötelezettség nem érthető.

Másodszor pedig igen *méltánytalan* is ez a megoldás. A kegyúr ugyis a teher nagyobbik részét viseli, ha már most adó-aránylag a kézi- és igás napszámokban is részesedik, akkor, úgy lehet, még ennek a tehernek a legnagyobb része is ő reá esik.

* * *

Sokszor halljuk alkalmazni ezt a kifejezést, az «iskolai kegyuraság». Ezért szükséges és érdemes, hogy kissé foglalkozzunk ezzel a fogalommal. Az iskolai kegyuraság első sorban arról nevezetes, hogy nem létezik. Nem is létezett soha. Ezt akarom itt néhány szóval megvilágítani.

Már a közönséges egyházjog tanítása szerint, a patronatus ama jogviszonyoknak az összessége, amely egyfelől valamely harmadik személy és pedig akár jogi, akár természeti, egyházi vagy világi személy, másfelől maga az egyház között jön létre s amelynek az a lényege, hogy ez a harmadik jogot nyer az egyházi hivatal betöltésére, viszont reá az a kötelezettség háramlik, hogy az egyháznak bizonyos vagyoni juttatásokat szolgáltasson.

A kegyuraság tehát csupán egyházi személyekre és egyházi intézményekre vonatkozó jogviszonyokat ölelhet fel. Már pedig az iskola, a közoktatásügy nem egyházi intézmény, a tanító pedig nem egyházi személy. Egyházi intézmények nem szolgálhatnak földi célokat, egyházi személyeknek pedig mások nem, mint csupán azok tekinthetők, akik arra rendelvék, hogy a híveknek csupán csak lelkiekben elöljáróik, vezetőik legyenek, nekik a kegyszereket kiosszák s legfeljebb még azok, akik az istentiszteletnél közreműködnek. Ilyenekül tehát csakis a lelkészek és még mellékesen a kántor tekinthetők, míg egyházi intézmény csupán a templom és mint a lelkész személyéhez kötött objektum, a plebánia lehet, ellenben az iskola és a tanító világi célt szolgálnak, világi személyek, illetve intézmények. Az iskola tehát már az általános egyházjogi

elvek szerint sem lehet alkateleme a patronatusnak. Ha pedig hazai jogunkat tekintjük, akkor látjuk, hogy a magánkegyuraság a királyi legfőbb kegyúri jognak a kifolyása, úgy tehát annál többet nem is tartalmazhat. Már pedig a legfőbb kegyúri jog a magyar jogfejlődés szerint tisztán csak egyházak alapítására, egyházak javadalmazására s egyházi hivatalok betöltésére vonatkozhatik. Ebből folyólag tehát a magyarországi magánkegyuraság jogtörténetileg sem tartalmazott soha sem egyebet, mint a templommal s a plébániával (lelkésszel) szemben való jogokat és kötelmeket.

Annak magyarázata, hogy a tisztán egyházi vonatkozású kegyuraság fogalmába mi úton-módon zavartatott bele az ú. n. «iskolai kegyuraság» fogalma, egyfelől az, hogy Magyarországon, de nyilván egyebütt is — a népnevelés ügyét első sorban a földesurak karolták föl, — azok a földesurak, akik egyúttal az egyházaknak kegyurai voltak.

A földesurak tisztán bőkezüségből iskolákat emeltek és fentartottak vagy segélyeztek, jobbágyaik, cselédeik gyermekei érdekében. Másfelől aztán az a körülmény játszott közre, hogy a tanítás ügyével abban az időben tisztán csak az egyháziak foglalkoztak s így azt túlnyomólag az egyháziakra, mint legműveltebb egyénekre bizták a földesurak is.

Ekként kapcsolódott össze a két intézmény oly szorosan, hogy ez a kapcsolat még ma is fennáll, annak dacára, hogy az oktatásügyet ma már első sorban *állami feladatnak* tekintjük.

A most ismertetett fejlődés vezetett igen természetesen arra, hogy az egyház az igazgatása alatt állott iskolákra ugyanannyi gondot és buzgalmat fordított, mint a valódi értelemben vett egyházi intézményekre és épen azért a vizitációk alkalmával a püspökök figyelme erre is kiterjedt volt s az iskola s a tanító viszonyait és javait csak úgy feljegyezték az egyház látogatási jegyzőkönyvekben, mint a templomra és a paplakra, meg az egyéb egyházi dolgokra vonatkozó adatokat. Még jobban erősítette a kapcsolatot, hogy a tanítói és kántori teendők rendszerint egy személyre lőnek ruházva.

Egy további következmény lett azután az a szokás, hogy a földesúr, mint az egyház kegyura az iskolával szemben is nemcsak kegyúrnak, hanem az iskola «föntartójának» is neveztetett, aminthogy csakugyan föntartója is volt, mert hiszen ami-

ként az egyház a kegyúri szolgáltatásokra vonatkozólag, úgy az iskola is törvényszerüleg *elbirtokolta* azt a jogot, hogy a földesúr az iskola anyagi szükségleteiről gondoskodjék.

Ennyit a jogtörténet szempontjából.

Ha azonban már most a *mai* jogi helyzetet tekintjük, akkor látjuk, hogy ma már nemcsupán az iskolai kegyuraság fogalmát, hanem ezt az *«iskolafentartói»* minőséget is elavultnak kell felismernünk.

Az 1868 : XXXVIII. t.-c. 10. §-a taxative felsorolja, hogy kik tarthatnak fenn iskolát:

1. Hitfelekezetek; 2. társaságok és magánosok; 3. a község és 4. az állam. Ellenben kegyurasági iskolákat a törvény nem ismer. Azt talán mondanunk sem kell, hogy a magánosok által fentartott iskolák alatt az ú. n. «magánintézetek» értendők, amelyekben a tulajdonos maga gondoskodik a tanításról. Azok az iskolák ellenben, amelyek a kegyúri jelzővel illettetnek, nyilván felekezeti iskolák.

A törvény 11. §-a azután még közelebbről kijelenti, hogy *a felekezetek minden községben, ahol híveik vannak, saját erejükből tarthatnak fönn nyilvános népoktatási tanintézeteket;* más szóval tehát a törvény értelmében az *iskola fentartója maga a felekezet, a hitközség,* amely a fentartás költségének fedezésére *híveinek* anyagi hozzájárulását igénybe veheti.

Természetes azonban, hogy ez a törvényi intézkedés nem szünteti meg mindazokat a szintén törvényszerű módon létrejött jogviszonyokat, amik az iskola irányában felismerhetők. Igy pl. keletkezhetnek önálló más jogcímek, mint pl. szerződés, újabb alapítás stb. Azután az iskola javára csakúgy bekövetkezik az *elbirtoklás* mindazon teljesítmények iránt, amik a törvényes időn keresztül állandóan szolgáltattatnak, amint ez az egyház kegyúri természetű igényeinél is fenforog. Ám a lényeges különbség az, hogy míg a kegyuraság közjogi természetéből folyólag a patronatus a plébániának és templomnak többé-kevésbbé valódi fentartója és újjáépítésre is köteles, addig a hivatkozott törvényi intézkedésnél fogva az iskolával szemben lekötelezett természeti vagy jogi személy nem föntartó, hanem csupán segítő — hozzájárulásra köteles — abban a mindig szorosan magyarázandó mérvben, amelyet az állandó gyakorlat igazol, de semmi esetre sem kötelezhető új iskola építésére, vagy az iskola kibővítésére. A canonica vizitáció

tehát az iskolára vonatkozó kötelezettségek szempontjából sem jogcím és nem is szerződés — és még kevésbbé örök érvényű valami.

Az ismertetett álláspont a közigazgatási hatóságok előtt bár nem ismeretlen, de azok gyakorlatába még át nem ment, noha a kultuszminiszterium, mint ezen ügyekben legmagasabb fórum is ezt az álláspontot már több ízben magáévá tette. Igy jelesen kimondta, hogy: «*A felekezeti jellegű iskola fentartója kizárólag a felekezet, — ellenben más és nevezetesen a volt földesúr csak bizonyos külön jogcímen vonható bele a kiadások hordozásába mint segélyező, — de ekkor is nem a canonica vizitácio tartalma, hanem a tényleges gyakorlat az irányadó.*»[1]

* * *

Ezekben igyekeztem ismertetni a kegyúri és ahhoz kapcsolódó egyéb kontenciózus ügyekben sajnosan tapasztalható egyenetlenséget és jogbizonytalanságot és az azokra vonatkozó igénytelen véleményemet.

Most még csak néhány szóval kívánok reámutatni azokra a törvényhozásra váró feladatokra, amik szerintem alkalmasak volnának a magánkegyurasági intézmény problemájának a gyökeres megoldására.

* * *

Már a hatáskör kérdésének a taglalásánál reámutattam arra a mélyreható bizonytalanságra, amely a tekintetben forog fön, vajjon a kegyúri kötelezettségekkel terhelt földbirtokok feldarabolása következtében keletkező birtokrészletek tulajdonosait, illetve magukat ezeket a birtokrészleteket a kegyúri terhek *egyetemlegesen* terhelik, avagy az új tulajdonosok csupán birtokaránylag felelősek-e a kiszolgáltatandó teljesítményekért?

Mondottam, hogy nézetem szerint a helyes megoldás az *egyetemlègesség* elvének következetes elfogadása és keresztülvitele, hogy azonban sem a biróságok judikaturájában, sem a kultuszminiszterium gyakorlatában erészben egységesen kialakult állásfoglalás még ma sem észlelhető.

---

[1] V. M. 19.790/1903.

Látjuk azt is, hogy a birtokok átháramlása mind sűrűbben fordul elő, meg hogy ez a birtokátháramlás ugyancsak mind gyakrabban a parcellázás formájában történik, — ami annyit tesz, hogy az eddig egy kézen volt birtok igen sok, esetleg több száz egyén tulajdonává válik.

Ez a szociálpolitikailag nagy jelentőségű és örvendetes fejlődés azonban a kegyúri kérdések körül súlyos zavarok kútforrása szokott lenni.

Tudjuk, hogy a kegyúri terhek a birtokkal elválaszthatlanul összekapcsolvák. Már most akár legyen az egyház az egyetemlegesség álláspontján, akár nem, (többnyire azonban annak alapján áll) parcellázás esetén is valakitől, vagy valakiktől követelnie és behajtania is kell a kegyuraságból folyó követeléseit.

Ez a behajtás elsősorban magának az egyháznak okoz súlyos gondot, sőt mint fentebb említve volt, sokszor leküzdhetlen nehézséget, hiszen esetleg sok száz alperessel szemben kell egyenkint néhány koronára menő követelést érvényesíteni és pedig akár azért, mivel az egyetemlegesség elvét az ítélő hatóság nem teszi magáévá, akár amiatt, mert egy-egy kis gazdán nem is tudna többet behajtani.

De még nagyobb kárt és veszélyt rejt magában ez a helyzet a vevőkre- és főleg a parcellázás vagy telepítés által földhöz jutott kisgazdákra.

A kisgazdáknak gyakran sejtelmük sincs róla, hogy terhelt birtokot vettek meg, ami könnyen érthető, mert hiszen a kegyúri terhek telekkönyvi kitüntetést nemcsak hogy nem igényelnek, de a telekkönyvi bejegyzéseknek nem is képezik tárgyát.[1] De még ha tudomásuk is van róla a vevőknek, kérdés, hogy az eladóval szemben sikerrel tudják-e kárigényüket érvényesíteni, végül esetleg egyik a másika közt keletkezik a költségek repartirozása révén a pereskedések szakadatlan sora.

Ez a veszedelem alig forog fenn akkor, amikor az ú. n. holt kézi birtokok elaprózásáról van szó.

A kincstári, egyházi, alapítványi és községi, meg hitbizományi birtokok parcellázásai esetében annak keresztülvitele az illetékes szakminiszteriumok jóváhagyásától függ, amelyeknek

[1] Ezt a közig. hatóságok nem egyszer szem elől tévesztik, pedig ez nyilvánvaló a tkvi rdts. 64. §-ából. V. Ö. Curia: 7636/906.

gondviselése tárgyát képezi, hogy a kegyúri viszonyokat előzetesen rendezzék. Szabad forgalmú birtok parcellázásánál azonban semmiféle praeventiv kényszerítő intézkedésnek sincs lehetősége.

Hogy az illetékes tényezők már régebben felismerték ennek a kérdésnek a jelentőségét, annak bizonyítékát képezi az a körülmény, hogy az 1908—1909. években a földmivelésügyi kormány által kidolgozott «A telepítésről, az ingatlan földarabolásáról és egyéb birtokpolitikai intézkedésekről» címet viselő javaslat (az ú n. Darányi-féle telepítési törvény) egy §-t tartalmaz (159. §. 8. pont) amely azokat a feltételeket sorolja fel, amelyek teljesítése szükséges ahhoz, hogy a hatóság a földarabolási engedélyt megadhassa. Eme föltételek közt az is foglaltatik, hogy a hatóság a hozzájárulást megtagadni köteles, ha «*a földaraboló a kegyúri jogviszonyt előzőleg nem rendezte*».

Ebből a javaslatból törvény nem lett, ámde nyilván nem okozna különösebb nehézséget, ha az idézett rendelkezés más birtokpolitikai kérdésekből kiszakítva önállólag iktattatnék törvénybe és pedig azzal a további kiegészítéssel, hogy a parcellázás mindaddig a telekkönyvben se legyen keresztülvihető, ameddig a kegyúri terhek előzetes rendezésének megtörténte vagy legalább is szabályszerű folyamatba tétele ki nem mutattatik. Természetesen ezek a rendezések a szabad forgalmat egy kissé megnehezítenék, de ez hitem szerint korántsem oly nagy hátrány, mint aminőt a vázolt rendezetlenség előidézni alkalmas.

Természetes az is, hogy az alkotandó jogszabálynak arra is ki kellene terjednie, hogy miként értendő a kegyúri terhek rendezése?

Ennek a rendezésnek abból kell állania, hogy a kegyúri terhek parcellázás esetén kötelező módon megváltassanak. A megváltási összeg az egyház és a szerződő felek megállapodásának volna a tárgya, természetesen kormányi jóváhagyással.

Ha azonban a felek megegyezni nem tudnának, ez esetre egy törvényesen kijelölendő fórum, legfeljebb egyfokú felebbezéssel döntsön a megváltási összeg felett. Az alsóbb fórum lehetne valamelyik közigazgatási hatósági szerv, esetleg az egyház s a felek meghatalmazottjainak közrevonásával, a fel-

sőbb fórum pedig a kormány, nevezetesen az érdekett szakministeriumok kiküldöttjeiből alakult tanács, vagy esetleg a közigazgatási biróság. Az azután már csak részletkérdés, hogy a megváltási összeg készpénzben és egyszerre, közvetlenül az eladó által, vagy részletekben bizonyos záros határidőig a vevők által törlesztéses úton fizettessék s annak megtörténtéig a teher a birtokon maradjon. Aszerint azután, hogy melyik félre nehezednék a teher, alakulna ki a vételár is.

Megjegyzem, hogy ezzel a kérdéssel az illetékes ministeriumok és a püspöki kar már is foglalkoznak. Addig is azonban a közigazgatási hatóságok tiszte volna, hogy parcellázások alkalmával a kisgazdákat figyelmeztessék, hogy a kegyúri terhek rendezése nélküli vétel által micsoda következményeknek teszik ki magukat.

* * *

Ezen eléggé sürgősnek mondható szabályozáson túl azonban, nézetem szerint, egy még sokkal mélyrehatóbb, generális törvényi rendezés volna helyénvaló.

Általában minden néven nevezendő magánkegyúri birtokhoz kötött tehernek közkötelező megváltását tartanám törvénybe iktatandónak.

(Itt egyelőre figyelmen kívül maradna a városi kegyuraság, bár nézetem szerint, ha a kath. autonómia megvalósul, a városi kegyuraság is bátran megszüntethető, illetve megváltható lesz.)

A közkötelező megváltásnak az előnyei kézzelfoghatók.

1. A birtokos osztály aránylag nem hosszú idő alatt felszabadulna egy eléggé terhes kötelezettségtől, az utódok pedig már tehermentes birtokhoz jutnának.

2. A birtokok forgalomképessége és értéke idő multán növekednék.

3. Az egyház felszabadulna attól a gondtól, hogy a kegyurakkal szemben oly gyakorta kontenciózus eljárás útján kelljen igényeit érvényesíteni s attól a veszteségtől, ami azáltal éri, hogy a perek hosszú folyamata alatt az egyházi objektumokat újabb és újabb károsodások érik.

4. Az egyház menekül attól, hogy világi, sőt más vallású magánegyének, (nem hívek összessége) az egyházi hivatalok betöltésébe beleszóljanak, aminő jogoknak az élvezése ma már a kegyuraknak valami jelentékeny előnyt úgy sem nyujt.

5. A biróságokat és hatóságokat majdan lényegesen tehermentesítené a kegyúri perek megszünte; és végül

6. a királyi legfelsőbb kegyúri jog mi sérelmet sem szenvedne, mert hiszen a megváltási összeg, mint alapítványszerű egyházi vagyon, királyi felügyelet alatt maradhatna.

Hogy az ehhez hasonló kötelező tehermegváltásokat a törvényhozás már eddig is célszerűnek ítélte s hogy annak keresztülvitele nagyobb nehézségbe nem ütköznék, azt bizonyítják a szőlődézsma-váltsági és maradvány-földváltsági tehernek meg a majorsági zsellérbirtokoknak a megváltásáról rendelkező törvényeink.[1]

Az meg szinte köztudomású, hogy a birtokhoz kötött és más egyéb egyházi adózások (párbér, kepe stb.) megváltásának kérdései napirenden vannak.

A megváltásnak a módja itt is az volna, hogy az egyház s a kegyurak megegyezésére volna bízva, — az egyezség kormányi jóváhagyásától függően — akként azonban, hogy ha megegyezés nem jönne létre vagy az miniszterileg jóvá nem hagyatnék, bármelyik fél jogosított legyen a megváltási pert megindítani.

Szükségszerű szankciója volna természetesen a kötelező megváltásnak az, hogy amennyiben a pert a felek bizonyos záros határidőig meg nem indítanák, a kegyuraság — jogok és kötelmek egyaránt — a törvény erejénél fogva semmissé válnék.

Az azután részletkérdés volna csak, hogy ez a záros határidő mennyi legyen (pl. 20—30 év), hogy továbbá a megváltás minő módozatok mellett történjék?

A váltságösszeg mindenesetre hosszabb idő alatt lebonyolítandó törlesztéses úton volna eszközlendő, amire nézve a felek indokolt kérelmére állami közvetítés is volna rendszeresítendő, ami főleg oly esetekben lenne indokolt, amikor a kegyurak oly kisgazdák, akik a fentebb vázolt úton-módon jutottak a kegyurasághoz anélkül, hogy azt előre rendezték volna, amely állami közvetítésre ugyancsak klasszikus példákat nyujtanak a fent hivatkozott törvények.

A megváltási perek feladata volna elsősorban bizonyítani és megállapítani, hogy minő érvényben lévő és állandóan

[1] 1868: XXIX., 1871: LIII., 1896: XXV. t.-c.

visszatérő kötelezettségek terhelik a megváltás alá eső birtokot, ezeknek mi a közforgalmi értéke, azután a helyreállítási teljesítményeknek minő az elmult 20—30 év tapasztalatai alapján való átlagos értéke (azaz hogy a karbantartáshoz minő összeg szükséges évenkint) s mindezeknek a járandóságoknak és teljesítményeknek minő megváltási tőkeérték felel meg? A törvénynek kellene megállapítania az átlagos számítás alapjául szolgáló időszakot és kamatlábat, az értékmegállapítás pedig birói szakértői megállapítás dolga lenne.

Végül arra is figyelem volna fordítandó, hogy a megváltási tőke akként állapíttassék meg, hogy a jövedelemből az évi szükségleten felül tartaléktőke képzésére is jusson egy bizonyos hányad, amire az idő multán bekövetkezendő újjáépítés alkalmával lesz szükség, mert hiszen a kegyúr kötelessége erre is kiterjedt volt.

Ezeket a megváltási pereket a rendes biróságok hatáskörébe vélném utasítandóknak, tekintve, hogy a pert megelőző tárgyalásokon a közjogi elemet képviselő kormánynak úgyis mód nyujtatnék a kellő befolyás gyakorlására.

* * *

Mielőtt befejezném, egy bizonyos következetlenségnek a látszatát kell eloszlatnom.

Vajjon mi okból ragaszkodom a hatáskör kérdéseinek a fejtegetésénél a kegyuraság *közjogi* természetéhez, — a jogtörténeti szempontokhoz — azután a kegyuraság átháramlásának meg a kegyúri terhek oszthatatlanságának és egyetemlegességének általam elfoglalt és helyeselt álláspontját hogyan alapíthatom az ott több ízben hangsúlyozott «egyházvédelmi» elvre, amikor másfelől a canonica visitatioval összefüggő kérdések tárgyalásánál épen ellenkezőleg a kegyuraság intézményének *magánjogi* elemeit igyekeztem kidomborítani s ebből vezettem le a magánjogi elévülés elismerésének szükségességét az egyes konkrét kegyúri jogok és kötelezettségek megállapítása körül s amikor továbbá nemcsak az elévülés elismerésében, de főleg a bizonyítási teher kérdésében épen nem egyházvédelmi, hanem ellenkezőleg, az egyházra nézve — legalább látszólag — kedvezőtlen megoldásra jutottam?

Elsőbben is meg kell jegyeznem, hogy az ismertetett irányadó elveket mindig csak jogászi szempontból, a gyakorlati

megoldást pedig a gyakorlati célszerűség szempontjából igyekeztem megtalálni, nem pedig akár a kegyurak, akár az egyház szempontjából.

Ami már most közelebbről a közjogi szempontokat illeti, azokhoz — tekintve a kegyuraságnak hazánkban való jogtörténeti fejlődését és az apostoli király jogainak az érinthetetlenségét — ragaszkodnom kellett és lehetett is mindaddig, amíg azok a haladó, fejlődő, modern jogélettel szemben megállhatnak. Ezek pedig igenis megállhatnak az *alaki* jogban. Abban nincs semmi hátránya vagy kára akár a köz-, akár a magánérdeknek és nincs benne sem elvi, sem gyakorlati nehézség, hogy az egyház és a magánkegyúr közti összes perviták a közigazgatási hatóság hatáskörébe utaltassanak. Ellenben igenis lehetetlen, hogy a mai modern jogrendszerbe *örökérvényű, elévülhetlen* jogokat (igényeket) és kötelezettségeket illesszünk bele.

Amott tehát a közjogi szempontoknak *lehet*, itt ellenben a magánjogi szempontoknak *kell* érvényesülniök.

Ami pedig az «egyházvédelmi» elvet illeti, azt kellett szemügyre vennem, hogy a kegyúri kötelezettségek oszthatlansága és egyetemlegessége álláspontjának elejtésével az egyházat egyrészt jogtörténetileg mindenkor elismert szerzett jogától kellene megfosztani, másrészt meg — amint az illető helyen kifejtettem — ezen elv feladása az egyházat gyakran még annak a lehetőségétől is megfosztaná, hogy igényeit általában érvényesíthesse, míg ellenben sem abból, hogy a kegyúri kötelezettségek elévülésének helyt adunk, sem abból, hogy az egyházra bizonyos körülmények közt a bizonyítás terhét hárítjuk, — az egyházra valódi joghátrány, sőt még méltánytalanság sem származik, — mert hiszen az egyháznak valóban a legkisebb gondjába sem kerül, hogy az elévülést elhárítsa s a bizonyítást lehetővé tegye. Hiszen minderre 40 év áll rendelkezésére. Nem kell mást tennie, mint jogait kellő időben és folytonosan érvényesítenie!

Hogy azonban a legigazságosabb és legcélszerűbb megoldás a kegyúri terhek kötelező megváltása, — hitem szerint az elmondottak után nem lehet vitás.

A közigazgatási közegészségügy fejlesztése.

Dr. Szabó Sándor, székesfővárosi t. főorvos-helyettes.

A közegészségügy jelentőségét a közigazgatásban a történelem igazolja legjobban. Már a hinduk, az egyptomiak, a zsidók, a görögök és a rómaiak példája bebizonyította, hogy e nemzetek szívósságukat, úttörő és vezető szerepüket, erejüket, anyagi jólétüket és szellemi fölényüket első sorban egészségügyi törvényeiknek s ezek megtartásának köszönhették. Ezek a törvények az akkori felfogáshoz mérten részint vallási, részint világi rendszabályokból állottak.

Így a gyermekvédelem már az őshinduknál feltalálható. Az egyptomiak — az Ebers-féle papirusz feljegyzései szerint — a talaj tisztaságára, a csatornázásra, idegenből jötteknek betegségük esetére elrendelt orvoslására, a fertőző kórok elhurcolásának meggátlására és a hús egészséges voltára nagy gondot fordítottak. A zsidók a tisztálkodásra, a mérsékletre, a hús élvezetére, az ivóvíz megoltalmazására, a fertőző betegségek elleni óvó intézkedésekre (elkülönzés, fertőtlenítés) egyházi törvényekkel voltak rászorítva. A görögöknél Likurgos közismert szigorú testnevelése, továbbá Hypokrates és Aristoteles, — kik a nap, a talaj, a víz és a levegő szerepét az ember egészségére felismerték, hirdették és erre iskolát alapítottak, — lassan oly fellendülését hozták létre a közegészségügynek, amelyeknek nyomait csodálattal szemlélhetjük ma is, pl. a kiásott házi- és közcsatornákban vagy vízvezetékeikben. Végül a rómaiak, átvéve a görög műveltséget, a közegészségügy fejlesztését a gyakorlatban még magasabb fokra emelték; példa erre a Tarquinius Priscus által épített római közcsatorna, a cloaca maxima, továbbá az Ancus Marcius által megteremtett világhírű vízvezeték, az Augusztus császár alkotta építésügyi ren-

delet, mely a házak magasságát szabta meg és a kegyetlen Nero városrendezése.

A középkorban egyéb ismeretágakkal a közegészségügy is hanyatlásnak indult. Az új eszmék új irányokat szabtak. — A test edzésének jelszavát a lélek nemesítésének vágya váltotta fel. Úgy gondolkoztak, hogy a lélek békóba verője, bűnre hajtója a test, s ezért a testet sanyargatni, büntetni kell. E célból elzárkóztak a friss levegőtől, megvonták maguktól a táplálékot, böjtöltek, testüket kínozták, nem tisztálkodtak eléggé, lakásukra, vizükre kellő gondot nem fordítottak, a szükséges munka helyett sok ünnepet és engesztelő zarándoklatot tartottak, s mindezzel testük ellentálló képességét csökkentették, községeikben (a falakon belül, lakott területen), templomaikban temetkeztek s így természetesen oda jutottak, hogy a fertőző kórok óriási pusztításokat vittek véghez közöttük. De később mégis javultak a viszonyok, így Cesareában a XIV. században már az első kórház felépült; majd az emberben, az emberi testben kezdették a bajok, a betegségek okát keresni s nem mint addig, a planétákban. És lassan így indult újból fejlődésnek a közegészségügy. — Számottevő tudománynak ennek dacára csak azóta nevezhető, mióta a mult század közepén reális, t. i. természettudományi alapra helyezték a közegészségtant.

A gyakorlati közegészségügy az egészségtan kiforrott és megvalósítható vívmányait igyekszik a mindennapi életbe átültetni. Az egyes ember egészségének megóvására a magán-, a nép egészségének megvédésére pedig a közegészségtan ismerete vezet. Feladata ennek a tudományágnak az emberiségtől a fájdalmat, a szenvedést, a gondot és a nyomort távoltartani és ezek helyett az egészséget, az életet konzerválni, kinyujtani s ezzel a munkabirást és vagyonosodást előmozdítani. Nemzetgazdasági nagy jelentősége pedig a Pettenkofer meggyőző példájából számszerűen világlik ki. Tegyük föl pl., hogy egy 100.000 lakosú város halandósága 30 százalék, vagyis minden 1000 lakosból évenkint átlag 30 hal meg. A statisztika bizonysága szerint minden halálesetre legalább 30 megbetegedés esik; 100.000 lakossal biró városban tehát 30 százalék halálozás mellett (1000 lakosra 30, 100.000 lakosra 3000 halálozás jut és így) összesen 3000×30—90.000 megbetegedést kell számítani. Ismét a statisztika mutatja továbbá, hogy egy megbetegedés

átlagban 20 napi munkaképtelenséget okoz, vagyis 90.000×20 munkanapot veszít évente a 30 százalékos halálozást adó város polgársága. Ez összesen 1.800.000 munkanap veszteséget jelent. Ha végül a munkától való távolmaradás miatt beálló anyagi kárt, valamint az ápolási mindennemű kiadások öszegezése után jelentkező költséget naponta és fejenkint öt koronára teszszük, kiderül, hogy 100.000 lakoságú és 30 százalék halálozású város kilenc millió korona évi veszteséget szenved el e réven azon kívül, hogy sok hasznos polgára is elpusztult. Ezzel szemben, ha a város megfelelő egészségügyi közműveket létesít s ezáltal közegészségügyi viszonyait megjavítva, a halálozási százalékot 30-ról 28-ra sikerül leszállítania, vagyis ezer lakosból évenkint nem 30, hanem csak 28 hal meg, akkor a most leírt módon kétségtelenül ki lehet számítani, meg lehet állapítani azt, hogy pénzértékben kifejezve, nem 9 millió, hanem csak 8,400.000 korona lesz az a kár, ami a város polgárságát e téren sujtja. Ez pedig 600.000 koronával kevesebb, mint az előbbi volt; tehát a város 600.000 koronát nyert egy év alatt azzal, hogy egyezer lakosából nem 30, mint előbb, hanem csupán 28 szünt meg élni abban az esztendőben, s emellett a létesített egészségügyi berendezés, üdvös kihatásával a város egészségügyének jövőjére, szintén megmaradt. (L. Rigler G. dr. Közegészségtana.)

A közegészségtan, illetőleg a közegészségügy gyakorlati alkalmazása hazánkban a belügyi közigazgatás kereteibe tartozik, s az 1876. évi XIV. t.-cikk *rendelkezései* szerint irányul.

Annak idején korszakalkotó és a célnak megfelelő volt, ma azonban sok pontja idejét multa, egyes paragrafusai pedig részben még mindig megoldatlanok. Hiányzik végrehajtásuknak két fő kelléke, t. i. a hozzávaló összegek kellő mennyisége, továbbá a végrehajtásra hivatott megfelelő számú orvosi és segédszemélyzet. Az elmult 37 év alatt a gyakorlati közegészségügy óriási változáson ment át kivált a városokban. A népesség szaporodása általában, a műveltség emelkedése, az ipar és kereskedelem s ezzel a forgalom megnövekedése, a városi élet kialakulása, a mezőgazdaság fokozódó intenzitása, új erőknek, új intézményeknek előtérbe nyomulása stb. az egész közélet képét megváltoztatta és átalakította. Ehhez képest formálódtak, tágultak a mindennapi élet egészségügyi követelményei is Ma már a közigazgatási közegészségügy

szélesebb alapot, gyorsabb és fokozottabb mértékű végrehajtást kíván. Lényegében két ága van: egyik a parancsoló szükség napi kielégítése, vagyis az égető közegészségügyi bajok orvoslása. Ebben a járványok elleni küzdelemé az elsőség. És e téren viszonylag sok történt és történik az utolsó három évtizedben, kivált amióta a haladó tudomány, a bakteriológia és a fertőtlenítés gyakorlati vívmányaival, a közegészségügyi közigazgatás irányításában és intézésében az addiginál biztosabb alapot teremtett. Ellenben a közegészségügy másik ágában, mely időrendben az első volna, t. i. a bajokat megelőző intézkedések létesítésében, a művelt nyugat — legtöbb téren — messze megelőzött bennünket. Itt sok a pótolni valónk, ha azt akarjuk, hogy fajunk viszonylagos nagy szaporasága dacára a népek versenyében számbelileg el ne maradjon, ha az a célunk, hogy halálozási arányszámunk megjavuljon, s ha arra igyekszünk, hogy kint és bent respektált, fejlődőképes nemzetnek bizonyuljunk.

Az 1876. évi XIV. t.-cikk pl. a tápszerekre és az italokra nézve intézkedik egészségügyi tekintetben; de mivel tápszertörvényünk ma sincsen, ezért a törvény rendelkezéseit sokkal nagyobb mértékben játszák ki és sértik meg nálunk, mint a külföldön, ott, ahol már van tápszertörvény. E téren a visszaélések igen nagyok, a népesség kárára. Itt a mai viszonyok mellett részben is csak a szigorú bíráskodással lehet a hamisítókat elriasztani; és ezt megtenni szükséges, mert egyre gyakrabban igazolja az élet, hogy nemcsak fegyverrel, vagy vegyi szerekkel, hanem hamisított, vagy romlott élvezeti és élelmi cikkekkel is beteggé és nyomorékká lehet tenni, sőt meg is lehet ölni az embert.

A 7 éven alóli gyermekek gyógykezelésének kötelezettségét országszerte szintén nem tartják be a legtöbb helyen. Az állatjait gondosabban látja el, inkább gyógyíttatja a nép, mint a gyermekét. Hét éven felül pedig, kis kivétellel, alig fordít figyelmet a törvényben kötelezett gondozó a gyermek orvoslására. Innen van, hogy gyermekhalandóságunk oly nagyfokú. Köztudomású, hogy orvosunk és bábánk igen sok helyen nincs, helyenkint pedig fölös számmal vannak. Az orvosok aránytalan eloszlására az 1911. évi statisztika szembötlő bizonyítékot szolgáltat. E szerint Magyarországon (Horvátország nélkül) a városok (úgy a törvényhatóságiak, valamint

a rendezett tanácscsal birók együtt) 3.216.000 lakossal bírnak és van összesen 3372 orvosuk, vagyis minden 954 lélekre esik egy orvos. Ezzel szemben a vidéken (t. i. a kis és nagy községekben) 15 millió lakos között csak 1938 orvos él. Itt tehát 7739 emberre csupán egy orvos jut. Az 1225 orvosi körből nem sikerült eddig 930-nál többet betölteni. 250 körben úgy segítenek a helyzeten, hogy a szomszédos kör orvosát alkalmazták helyettesnek; míg 45 kör 358 községgel teljesen orvos nélkül szükölködik.

Az egyenletes elosztás e téren úgy a lakosság egészsége, mint a káros konkurrencia megszüntetése céljából minél sürgősebben megvalósítandó. E mellett a nép tudatlansága és ebből eredő hiszékenysége az oka első sorban, de okai — be kell vallani — a hatóságok is, hogy jóformán minden vidéknek meg van a maga kuruzslója. Elmebetegeink elhelyezése hova tovább, egyre nehezebbé válik. Gyógyfürdőinkben a nyugalom és kényelem kellékei bizony még igen sok helyen javításra szorulnak, stb. És még igen sok, — részben kormányhatósági intézkedésekkel enyhített — hibája van a törvénynek és mulasztása közigazgatásunknak.

Nagyobb azonban a baj, mert ez a jövőre is fokozott kihatással bir, a közegészségügyi intézkedések másik ágában, az úgynevezett megelőző közegészségügyi tennivalók terén; holott a közegészségügyi közigazgatásnak erre kellene főgondját fordítani.

Oly intézményeket volna szükséges létesíteni és oly intézkedések rendjét megteremteni, amelyek a közönség egészségét megtámadó hátrányos körülményeket távoltartani, elhárítani, s ha ez nem sikerülhet, az esetben legalább az előtörő bajt gyengíteni alkalmasak. Ez a közegészségügyi közigazgatás ideális feladata. Természetesen ez csak az itélkező és rendelkező, továbbá a véleményező és végrehajtó tényezők párhuzamos, lelkes és kitartó munkájával érhető el. Melyek a főbb ily megelőző intézkedések általában?

Első ezek között a talaj megvédése az állandó szennyezéstől. Csak száraz, szerves anyagokkal nem fertőzött, tehát tiszta talajon épülhet egészséges lakóház. Ezt aztán a talajvíztől, az istálló és pöcegödör szennyeitől állandóan meg kell óvni és ki kell zárni a talajlevegő beáramlását a lakásba. Olcsó módját minden orvos megmondja, vagy legalább útmu-

tatást nyujt arra, hogy miként védhető meg a tisztátlan, nedves talaj káros hatásától a lakás?

Sem a talaj, sem a levegő tisztasága érdekében, a kellő időben és megfelelő mértékben nálunk eddig gondoskodás nem igen történt. Szemben pl. a nyugoti államokkal — ahol erre újabban nagy figyelemmel vannak, — azt tapasztaljuk, hogy a csatornázással városainkban csak most kezdenek foglalkozni; ellenben kisebb községeinkben a nyilt árkok még ma is, ahelyett, hogy belőlük a vizet levezetnék, begyomosodva, mesterséges pocsolyákat alkotnak országszerte és bűzösek, mert el vannak dugulva, s ezért lefolyásuk nincs. A gyárkémények több helyen körülveszik városainkat, vagy éppen bent épülnek még most is, és eredményezik, hogy bárhonnan jön is a szél, a füstöt és a kormot mindig a lakásokba tereli. A por, főleg az utca pora, aminek a mi tuberkulotikus hazánkban oly nagy és káros szerepét még igen kevesen látják be, egyáltalában igen nagy. Alföldi községeinkben, kivált száraz nyáron, néha egyik napról a másikra ott függ az utca felvert pora a levegőben. Az utcák öntözése pedig vagy formai, vagy egyáltalában hiányzik. Egyéb porlekötő eljárás, mely a művelt nyugaton el van terjedve, nálunk ritkaság.

Lakóházaink, főképen kisebb községeinkben, alápincézetlenek, nedves faluak, a helyiségek bennök sötétek, mert az ablakok kicsinyek; s emellett a falak nyírkosak és a lakást dohos levegő tölti be. Mesterséges szellőzésről szintén alig van szó, mivel télen a meleget nem akarják ki, nyáron pedig beengedni, aztán a legyek ellen is jóformán egyedül ezen a módon védekeznek. És ilyen, legtöbbször szűk helyiségben tölti el a ház népe életének legalább felét? Az iskolák általában zsúfoltak, nem tiszták és szellőzetlenek. A padok célszerűtlenek, a gyermekek fejlődésére károsak. A kútak nyitottak, abba minden szenny és szemét belehull, kellőkép nem tisztítják, ellenben a kutat környező sárból fölemelt vödröt belebocsátják amikor is ott a sár és piszok leázik róla s ekép fertőzés jut a vízhez. Az istálló s az árnyékszék (ha van) gyakran a kút közelében áll s megfertőzi ennek vizét. A nép étkezése rendetlen és hiányos; ellenben az alkohol romboló hatása, kivált hegyvidéki népeinknél, óriási károkat okoz ezek egészségében. És ez a sötét kép — fájdalom — sok helyen megfelel minden részében a valóságnak. Csoda-e, ha a rossz és gyakran zsú-

folt lakásban a gyermek csekély ellentálló képessége megtörik, ha a fertőző kórok a piszkos és nedves falakon tenyésztelepeket találnak, szaporodnak és pusztítanak? Csoda-e, ha a megmaradottak is vézna testalkatú, az élet viharait el nem bíró munkaképtelen emberekké fejlődnek? Emellett ennek a szomorú valóságnak vigasztalan hátterét mi képezi? *A tisztátlanság!* a betegségek egyik főokozója, a piszok. Sem lakása, sem házatája, sem teste, sem ruhája, sem eszközei a mi népünk alsó rétegeinek nem eléggé tiszták. Az ily piszkos és egészségtelen lakásban a pillanatokra sem nélkülözhető levegő, ez az első tápszerünk, bűzös és romlott (nem is említve a terjedő pincelakásokat és az ebből fakadó kárt). Munkás- és gyermektömegeink városainkban s legtöbb helyen falvainkban is hova tovább, ily lakásokban s ily körülmények között élnek és pusztulnak. Nem érthető, nem menthető-e, ha az elkedvetlenedés az alkoholizmus karjaiba hajtja s ha az elkeseredés a társadalmi rend elleni kifakadásra készteti azt a munkást, aki a gyárak rossz levegőjéből nehéz és hosszú munka után, bűzös, nyirkos, hideg és zsúfolt lakását kerülni igyekszik, sőt kivándorol? És nem természetes-e, hogy ha a gyermekbetegségek és a tuberkulózis oly állandó nagy százalékot ragadnak el népünkből?

Lehet és kell-e ez ellen tennünk valamit? Igen is lehet és kell. Első sorban a közegészségügyi hatóságok azok, amelyek közvetetlen érintkezésben a néppel, valóságos missziót teljesíthetnek e téren. Magától értetődik, hogy vannak itt helyi, azonnal megoldható részletkérdések és vannak hosszabb időre munkát adó, úgyszintén vannak a törvényhatóságokra háramló, végül pedig a kormányt és a törvényhozást kötelező tekintetek.

A külföld példái jó útmutatóink arra nézve, hogy kellő érzékkel és belátással mily óriási munkát lehet e tekintetben végezni?

A helyi tennivalók között vezet a mocsarak megszüntetése, továbbá a talaj megtisztítását és lehető szárazzá tételét szolgáló árok állandó tisztántartásának és használhatóságának keresztülvitele. Ahol a talajvizet elvezetik, ott az nem poshadhat és a házak falát nem fogja átnedvesíthetni. A levegő tisztaságának megóvására az utcát söpörni, sarát elkaparni, továbbá a porképződés meggátlása

céljából, kivált a nagyobb forgalmú napszakaszban, pl. este, mielőtt a nyájakat behajtják, a házak előtt az úttestet jól fellocsolni, okvetlenül szükséges. Egy kis jóakarattal ezt keresztül is lehet vinni kötelezően minden faluban. Ahol pedig megtörténik, ott a lakásokat kellőkép szellőzni is lehet, enélkül azonban a por miatt, az ajtót s ablakot tapasztalás szerint egyaránt zárva tartják, vagyis — félvén a portól — nem szellőznek.

A talaj megvédése céljából: a fölösleges trágya kihordása, rendes trágyatartó készítése és fedve tartása, a trágya és egyéb házi szemét szétszórásának eltiltása, az udvar tócsáinak kitöltése szintén megkövetelendő; mert az ebből eredő haszonnal szemben viszonylag mindez sem nagy költséget, sem nagy fáradtságot nem igényel, illetőleg elég olcsón végrehajtható. A kutak tisztítását és fedve tartását, továbbá eltiltását annak, hogy a vödröt a sárba lehelyezzék, ugyancsak el kell rendelni. De egyúttal az is megtiltandó, hogy bárki edényét akár a kútba, akár a kút vödrébe merítse, illetőleg csak a kút saját vödrével szabadjon a kútból vizet merni; s ezt az elszállító edénybe átöntsék és ne kimerjék belőle. Ha még a kút körül a talajt feltöltik, hogy a kiöntött víz lefuthasson, ha környékét tisztán tartják, belül pedig az aknát vízhatlanul burkolják, akkor a kút külső szennyezésétől nem kell tartani. De megvédeni a kútvizet a belső, a mélyben beállható szennyezéstől csak akkor lehet, ha közeléből az árnyékszéket, trágyatartót, istállót, sertés- és baromfiólat legalább 10—12 méternyi távolságra helyezzük, s ha nem engedjük a háziállatokat fölöslegesen a kút körül álldogálni, hogy ott a talajt szennyezzék. Városokban, ahol a házakat összeépítik, ahol több emeletsorban egy légoszlopból sok lakás nyeri levegőjét, ahol az ember és állat termelte szenny több, a forgalom nagyobb és a lakosság sűrűbb, ott a talaj csatornázása és burkolása, a sok füst és por lehető lekötése, az ivóvíz tisztaságának megóvása, valamint az utak és terek tisztántartása közegészségügyi szempontból még fontosabb, mint a falun.

A lakások és különösen a háló helyiségek szárazságára és szellőzésére, a szellőzés mikéntjére, a lakás tisztaságára, új épületeknél az ablakok méreteinek, a lakószoba magasságának és minimális mekkoraságának előzetes megállapítására, a levegő és napsugár bejutásának biztosítására különös gondot kell épen az I. fokú közegészségügyi hatóságnak fordítania.

Ugyszintén arra is, hogy az árnyékszék bűze, vagy az istállóé és a trágyadombé a lakás levegőjét meg ne fertőzze, amit e dolgoknak a lakástól külön és lehető távol építése, valamint gondos és állandó tisztántartása, sőt szükség esetén fertőtlenítése által könnyen el lehet érni. A víz legfőbb tápszerünk, mit meg kell óvni minden ártalomtól és amiből igen sok kell. Épen ezért ismétlem, hogy ezt mindenféle oszlásra alkalmas anyagtól aggódó gondossággal meg kell védenünk, távol kell tartanunk minden áron. Hogy a víz jó-e, azt csak vegyi és bakteriológiai vizsgálat alapján lehet biztosan megállapitani; az íze és kinézése erre nem elég. A városok szenyes talaja a vízzel való ellátást még nehezebbé, költségesebbé teszi. Ennek dacára mindenek előtt erről kell gondoskodni. Ahol nincs bő és jó víz, ott szenved úgy a közegészségügy, valamint a köztisztaság is. A lakás, az egyén, a ruházat, az udvar és a mellékhelyiségek hiányos tisztasága nemcsak az e téren hibásnak, hanem a köznek egészségét is veszélyezteti, miért is mindezre folytonos éber figyelmet fordítani és lehető megszüntetésükre törekedni, minden illetékes tényezőnek, sőt minden egyes embernek is kötelessége.

Az iskolák tisztasága, jó megvilágítása, szellőzése, fűtése, a tantermekben a zsúfoltság meggátlása, megfelelő — null distanciás — padok beállítása, nagy udvar, és játszótér létesítése, a tanulók fürdetése, tisztaságra, rendre szoktatása úgy az oda járó egyes tanulók fejlődése és nevelése, valamint — ők lévén az állam jövő fenntartói, — magasabb közérdek szempontjából is folytonos közigazgatási ellenőrzésre és közhatósági támogatásra szorul. Az iskolánál a vízre és az illemhelyekre felügyelni különösen szükséges, hogy az iskolázással kiküszöbölhetetlenül együtt jelentkező ártalmakon kívül, a kellő gondosság elmulasztása oly bajokat is ne teremtsen, amelyek kizárhatók, mert ez pedagógiai kárral is jár. (Pl. fertőző betegségek esetén, az iskolát be kell zárni).

Egyre elkerülhetetlenebbé, nélkülözhetetlenebbé lesz a fokozódó hamisítások miatt az élvezeti és tápláló anyagok, valamint az italok, kiváltképen pedig a tej- és tejtermékek szigorubb ellenőrzése. Ujból hangsúlyozom, hogy csakis erélyes kontrollal és meg nem alkuvó megtorlással lehet ez idő szerint a lelketlen hamisítók üzelmeit e téren csökkenteni addig is, amig tápszertörvényünk lesz.

Végül a fásítás szüksége, minél kiterjedtebb alkalmazása, mint a talaj és a levegő tisztaságával szorosan összefüggő dolog, nem emelhető ki eléggé. Itt mulasztásunk igen nagy. Nem szükséges a fásításnak sem gazdasági, sem esztétikai jelentőségét hangsúlyozni, csak egészségügyi előnyére kell rámutatnom. A fák és a zöld növényzet termelésének és fejlesztésének közegészségügyi szükségessége azon ellentétben leli okát és magyarázatát, amelyet a bölcs természet az állat- és növényvilág kölcsönös anyagcsere-viszonyában valósított meg. Az emberi szervezetben lassú égési, oxidálódási folyamat áll fenn a születéstől a halál pillanatáig. Ebből égési termékek, t. i. szénsav (CO_2) és víz (H_2O) keletkeznek, amiket aztán kilehelünk. Ezeket az elhasznált anyagokat tehát szervezetünk tüdőnkön át kiküszöböli és helyette ugyanakkor a levegővel az égéshez szükséges oxigént (O) szívja be. A zöld növényi felület viszont, kivált ha a nap rásüt, oxigént választ ki a zöld levelek széles lapjain és a körlégből ehelyett ugyanakkor felveszi a szabad szénsavat, meg a vízgőzt. Vagyis, amit az ember elhasznált anyagként kiküszöböl testéből, (széndioxid és vízgőz) az a növénynek tápláléka, amit felvenni igyekszik és megfordítva, a növények zöld felületén kiválasztott és elszálló oxigén pedig az embernek képezi percekre sem nélkülözhető éltető elemét.

Ebben a cserefolyamatban nyilvánul meg a növényzetnek nagy levegőtisztító és megjavító haszna, megbecsülhetetlen közegészségügyi értéke. A gyökerek ezen kívül a talaj bomló szerves anyagait foglalják le; s ahelyett, hogy a földben a rothadásnak indult anyagok talajunkat és ebből kiszálló gáznemű részeik levegőnket szennyeznék, növényzetünket táplálják.

Kicsiny dolgok ezek viszonylag úgy külön-külön, de gondos keresztülvitelük esetén, a közegészséget szolgáló és emellett nevelő hatásukon kívül, amint említettem, igen nagy közgazdasági haszonnal is kecsegtetnek, miként azt egyes, szórványos belföldi esetek és a művelt nyugat példái egyaránt igazolják.

Természetesen bármily hozzáértéssel, ügybuzgalommal és kitartással is működik egy elsőfokú közegészségügyi hatóság, ha lakossága, ha törvényhatósága kellőképen nem támogatja, az esetben a siker mindig késni fog.

Hogy pedig a nép előítéletét levesse, hogy közegészségügyi érzése fejlődjék, hogy belássa, miszerint az egészségügyi hatóság előírásai az ő hasznát és boldogulását célozzák: ahhoz a népet nevelni és példával szoktatni kell.

Be kell látnunk, észre kell vennünk, hogy odaát az uj világban s körülöttünk Európában is, kivált az északnyugoti államokban, már az iskolában igyekeznek a gyermekben az egészségtan tanítása, a torna, a kitűzött célt szolgáló játékok és a fürdő által, továbbá a tisztaságra — és rendreszoktatással, higienikus érzéket fejleszteni, a tisztaság szükséges voltát a tanulóba bele nevelni, megértetni vele az ő nyelvén, hogy miként fejlesztheti szervezetét játszva erőssé, egészségessé, kitartó munkára alkalmassá és a betegségeknek ellentállóvá. Meggyőzik az ifjúságot arról, hogy az egészséges testtel tartós keresetképesség és ezt követően anyagi boldogulás jár, a satnya, beteges szervezettel pedig soha.

Amerika legtöbb államában a közegészségtan rendes iskolai tantárgy, azt ott tudni kell, mert arra nevelik az embereket, mint annak idején a rómaiak, hogy jó harcosok legyenek a lét küzdelmei közepette.

Megtanítják arra, hogy a tisztaság az a vörös fonál, mely a boldogulás útját képezi a lélek és a test számára egyaránt. Oktatják a fogékony gyermeki lelket az alkohol s a ragályozó bajok káros hatására és elkerülésére, mert ezek nyomán pusztulás és nyomor támad. És mire a serdülő ifjú az életbe lép, nyitott szemmel látja azokat a veszélyeket, amiket kerülnie kell. Mi ettől messze állunk. De kövessük mi is azokat, akik e téren helyes utat mutattak: követeljük meg a köz érdekében az egyszerű tisztasági szabályok betartását, neveljük rá első sorban tanítóinkat s aztán ők, velünk együtt, gyermekeinket. (Itt felemlítem, hogy a székesfőváros községi elemi iskoláiban a minden tanteremben kifüggesztett „Egészségi szabály"-ainkat már évek óta tanítják). És miként a műveltebb országokban a halálozási százalék csökkenése, a fertőző bajok alászállása, a munkabiró korhatár kitolása és anyagi, valamint szellemi gyarapodás követte az észszerű hygienikus elvek elsajátítását és betartását, épen úgy be fog ez nálunk is következni. De ehhez akarni és kitartani kell!

A fertőző betegségek elleni küzdelemben a tudás és belátás hiánya, a közöny, majd baj esetén a rémület igen megnehe-

zítik hazánkban a hatóságok munkáját. A nép okszerű korai felvilágosítása, a preventiv intézkedések idején való végrehajtása, főképen pedig a betegnek, mint a közre veszélyesnek elkülönítése, lehetőleg kórházba szállítása, s azonnal utána a kórcsirák megsemmisítését célzó fertőtlenítés észszerű végrehajtása, valamint az eredési hely kipuhatolása s ott az intézkedések megtétele, a beteggel együtt voltak gondos megfigyelése, s végül a baj terjesztésére és föntartására alkalmas egyéb tényezők felkutatása és elhárítása: azok a szükséges intézkedések, amelyek tapasztalás szerint legtöbb, nálunk fellépett fertőző bántalom ellen célravezetőnek bizonyultak.

Mindez igaz, azonban egy pár városunktól eltekintve, először is nincs — legalább is idejében nem kapható orvos, — aki a közegészségügyi ártalmakat felkutassa, megfigyelje és a hatóságnak bejelentve, megszüntetésük iránt javaslatával előálljon, aki a fertőző bajt felismerje s a környezet megvédése és a ragály tovaterjedésének meggátlása iránt megfelelő lépéseket tegyen; és aki megrögzött egészségellenes cselekedeteiről a népet meggyőzze!

Másfelől pedig nincsen egyetlen egy ember sem a faluban, aki azt tudná, hogy mi az a fertőtlenítés, annál kevésbbé olyan valaki, aki azt észszerűen keresztül is vigye. Sem gép, sem fertőtlenítő szerek, sem ezekkel bánni tudó, jóformán sehol nem áll rendelkezésre.

Vagyis a nép felvilágosítása, a közegészségügyi ártalmak megállapítása, az elrendelt intézkedések végrehajtásának ellenőrzése, a fertőző bajok felkutatása s izolálásának idején való foganatosítása mind azért nem vihető keresztül, mert nincs aki, illetőleg amivel végrehajtsa? Emellett a beteget nem lehet kórházba vinni, mert vagy igen messze vidéken van csak kórház, vagy egyáltalában nincs is olyan távolságon belül, ahova a szenvedőt állapotának sulyosbítása nélkül elszállítani lehetne?

Van-e hát mód, amelylyel mostani szegénységünk, orvostalanságunk, köznépünk egészségügyi érzékének hiánya mellett is tehetünk valamit, hogy közegészségügyi állapotaink a mainál gyorsabb tempóban megjavíttassanak?

Oly sok akadály áll e téren minden haladásnak útjában, hogy kétségbe kellene esnünk, ha nem látnók példaként magunk előtt itt is a körülöttünk előre törő nemzetek boldogulá-

sának útját és módjait? Mit kell hát tennünk, hogy közegészségügyünket javítsuk?

1. A jövő szempontjából gondoskodnunk kell tanítóink, népünk és értelmiségünk ez irányú neveléséről (mint pl. ezt Amerika, Svéd-, Német-, Angol-, Francziaország és a Svájcz teszi).

2. Orvosképzésünket fokozni kell és emellett módot kell nyujtani arra is, hogy a közegészségügyi közszolgálatba lépett orvos képzettségének megfelelő megélhetési, előlépési és hatásköri viszonyok közé kerülhessen, mert akkor remélhetjük, hogy lesz a vidéken is elég orvosunk.

3. Gondoskodni kell megfelelő segédmunkásokról a közegészségügyi közszolgálatban, akik a bajok és ártalmak felkutatása, megfigyelése és az elrendelt intézkedések végrehajtása, valamint ellenőrzése terén az orvosok felügyelete és útmutatása mellett közreműködjenek. Nem új dolog ez utóbbi sem általában, hiszen világszerte igen sok laikus, t. i. nem orvos áll a gyakorlati közegészségügy szolgálatában és végez igen hasznos, eredményes munkát. Sok dolog átruházható itt e csekélyebb iskolázottságú, jól fegyelmezett és begyakorolt értelmes segédszemélyzetre. Pl. az egyre nélkülözhetetlenebb fertőtlenítést, a vásár-rendészeti, a hússzemlei, a halottkémi szolgálatot és felügyeletet még gazdag államokban is kisebb intelligenciáju és csekélyebb igényü, jól begyakorolt férfiak, sőt több helyen közmegelégedésre nők látják el, természetesen állandó orvosi felügyelet mellett.

Minthogy nem igen lehet kilátásunk arra, hogy egyhamar minden községünknek külön orvosa legyen, ki a közegészségügyi dolgokat az egész vonalon elláthassa; minthogy továbbá a fel nem kutatott egészségügyi ártalmak maguktól rendesen meg nem szűnnek, csak súlyosbodnak; minthogy ezen bajon tapasztalás szerint jórészben és aránylag csekély költséggel segíthetünk: azt hiszem, hogy ha a székesfővárosban, az 1893. évi XXXIII. t.-cikkben megállapitott, s 1890-ben felállított egészségőrség mintájára és a vidék igényeihez mérten megállapított munkakörrel, egészségügyi altiszti intézményt létesítene az állam országszerte, akkor mód nyílnék arra, hogy a közegészségügyi szolgálat hatékonyabbá és eredményesebbé váljon? Az egészségügyi csapatoknál, vagy egyáltalában a katonaságnál némi közegészségügyi szolgálatra és fegyelemre szokta-

tott egyének volnának erre kiváltképen alkalmasak, akiket megfelelő félévi ingyenes tanfolyam sikeres bevégzése után az állam az egyes községekbe szolgálatra beosztana. E tanfolyamon a hallgató, az általános egészségtanra és a vásárrendészeti szolgálatra, továbbá és főként a fertőtlenítésre, s e mellett az első segélynyujtásra, a halottkémlésre, a hússzemlére, a tűzoltói és rendőri szolgálatra ugy elméletileg, valamint gyakorlatilag kioktattatnék; s a tanfolyam végén elméleti és gyakorlati vizsgálatot kellene neki tennie. Ilyen tanfolyam egyelőre csak Budapesten volna felállítandó, ahol a teljes gyakorlati kiképzés lehetőségének minden feltétele rendelkezésre áll.

Ily kisebb arányú és csekélyebb igényű tanfolyamok különben, amiket az állam tart fenn, vannak is már fővárosunkban: aminők a marhaközvágóhídon fennálló hússzemlélői- és a székes főv. központi fertőtlenítő intézetben évenkint többször megismétlődő fertőtlenítő tanfolyamok. Mindkettő egy hónapra terjedő elméleti és kiváltképen gyakorlati kiképzés után, minősítő vizsgálattal zárul.

A fertőtlenítő intézeti hallgatókat a budapesti Mentőegyesület az első segélynyújtásra is kitanítja. A fertőtlenítést a székesfőváros nagyarányú intézetének *tisztikara* dr. Bukovszky György jeles és buzgó irányítása és vezetése mellett ez idő szerint főleg gyakorlati irányban oktatja ki, még pedig oly szép ederménnyel, hogy máris számot tevő sikereket mutathat fel. Miért is méltán remélhető, hogy a tanfolyamok egyesítése és kiegészítése esetén értékes egészségügyi segédmunkásokat nevelhetünk.

Az egészségügyi altiszt általában felkutató, megelőző, megfigyelő, végrehajtó és ellenőrző szolgálatot végezne közegészségügyi tekintetben. A járási, illetőleg községi, vagy körorvosnak volna alárendelve; a köztisztaságra, az útak, terek, árkok, mocsarak, udvarok, lakások, kútak, istállók, trágyatartók, piacok, vágóhidak, gyepmesteri telepek, korcsmák, vendéglők, kávéházak stb. tisztaságára és arra, hogy ezek körül nem forog-e fenn közegészségellenes állapot, felügyelne, erről jegyzéket vezetne s a kiszálló hatósági orvosnak jelentést tenne minden körútján. Felkutató szolgálata kiterjedne arra is, hogy nincs-e valamely, különösen eltitkolt fertőző kórban sínlődő beteg a faluban? Ahol pedig fertőző beteg van, ott az orvos rendeleteit, kivált az elburcolás meggátlására irányulókat, betart-

ják-e? Az orvos utasítása szerint a megszabott időben és módon végrehajtaná a lejárt fertőző betegség után a fertőtlenítést. Kiderítené, hogy hol van bármily bajban sínlődő beteg gyermek, s azt azonnal bejelentené. A piacon az élelmi cikkeket ellenőrizné. Betanított módon, — ahol orvos nincs, — a halottkémlést, és ahol állatorvos sem lakik a községben, ott a hússzemlei szolgálatot is ellátná. Orvos megérkeztéig az első segélyt ő nyujtaná. A fertőtlenítő szereket és gépeket, úgyszintén a tűzoltói felszereléseket karban tartaná, és szükség esetén a tűzoltásban irányítóan közreműködnék. Az ő gondja lenne, hogy előfogat legyen s jó karban, vízzel felszerelve, készen álljon a fecskendő, tűz esetére, bármikor. E mellett — kisebb, félreeső helységben, — esetleg rendőri szolgálatot is végezhetne? Legcélszerübb volna, ha katonai fegyelemmel szerveztetnék ez intézmény, amelyet ismétlem, a kiszolgált altisztek számára lehetne első sorban fenntartani. Ehez hasonló — rendesen kisebb munkakörre szorítható, — intézmények, illetőleg a közegészségügy szolgálatába beosztott és laikusokkal betöltött állások külföldön sok helyen máris vannak és jól beváltak. Néhol a községi kórház, vagy a fertőző betegek elkülönítésére szánt ház védelme és felügyelete, sőt az elhagyott betegek gondozása, a nyomorékok és dajkaságba adott gyermekek, valamint a házi ápolásban levő elmebetegek folytonos felügyelete is az egészségügyi altisztre vannak bízva.

Az egészségőr a faluba érkező orvost fogadná, a fertőző és egyéb tudomására jutott beteget neki bejelentené, ha kell, az orvost a szenvedőhöz elvezetné, a felmerült halálesetekről, az új közegészségügyi ártalmakról, a rábízott ilynemű ellenőrzésekről, megfigyelésekről és az elvégzett dolgokról neki beszámolna, s az uj utasításokat átvenné. Ennek az intézménynek jó szervezése és megfelelően kiképzett, megbízható egyénekkel való ellátása esetén, azonkívül, hogy a közegészségügyi ártalmak feltáratnának s lehetőleg orvosoltatnának, a jövőben, — amikorra a nép lassan megszokná, — nevelő és irányító hatását is remélni lehetne.

A gyermekvédelem az utolsó évtizedben hazánkban úgy szervezete, valamint méretei tekintetében óriási haladást ért el. Nagy sikerei is vannak; ennek dacára teljes eredményt tőle csak abban az esetben várhatunk, ha a közigazgatási hatóságok az államnak itt is segélyére sietnek. Nemcsak az elhagyott

gyermekeket kell nálunk megoltalmazni, hanem azokat is, akik kellő gondozásban otthon nem részesülnek; akik vagy testileg, vagy lelkileg visszamaradtak, akiknek a bajoktól való megoltalmazásával, lakási, táplálkozási, ruházkodási, betegségi, tanulási s nevelési dolgaival a szülők nem eléggé törődnek. Mert fájdalom, nálunk ezeknek a száma igen nagy. Serdűlő korú ifjuságunk testi és lelki fejlesztése pedig szintén nagyon sok kivánni valót hagy még fenn, köztudomás szerint. E téren is úgy közvetlenül, valamint közvetve a hatóság igen sokat javíthat. A test satnya fejlődése, a lélek eldurvulása, a felnőttek munkasorába kerülő ifjunál nálunk szerfelett gyakori, mert az alkohol és egyéb, még nem neki való élvezetek mohó üzése, kifejlődésében meggátolja testét és megrontja lelkét. Pedig ezt a mulasztást később pótalni, jóvátenni ritkán lehet?

Innen van, hogy sok közöttünk a gyöngén fejlett szervezetű ember, kiknek csekély ellentállóképessége hamar megtörik s hajlamossá lesz szervezete a különféle betegségekre, első sorban épen színmagyar népünk pusztító kórságának, a tuberkulózisnak megkapására. Holott, ha ifjuságunk, a korai élvezetek hajhászása helyett a mértékletesség, egészséges torna, rendszeres táplálkozás és a tisztaság felé tereltetnék, sokkal kevesebb lenne a korán elhalók és munkaképtelenek száma, sokkal kevesebb árva képezné a köz terhét, mert atyjuk és anyjuk nem esnék munkabiró korának derekán, a 30—40. életév közötti időszakban a gümőkór és az alkohol áldozatává.

A nép felvilágosítása, nevelése és szoktatása tekintetében a külföld példáiból láthatjuk, hogy a hatóságok, első sorban a közigazgatásiak, mily szép eredményeket értek el e téren az ifjuság elenőrzése, irányítása és a társadalom ily célzatú mozgalmának buzgó felkarolása, támogatása által.

Az állam elsőrangú érdeke ma már világszerte a munkás védelme. Ez csak akkor teljes, és csak úgy célravezető, ha nem merül ki abban, hogy a beteg munkás orvoslásáról gondoskodik, hanem kiterjed annak műhelyére, munkájával járó és egészségét veszélyeztető körülményeire, továbbá lakására, táplálkozásra, ruházkodására és minden testét-lelkét érintő körülményeire, vagyis egész életfolyamatára. Az ipar fejlődése és a gyárak szaporodása, az elszórt, szabadban dolgozó, s eddig jóformán csak mezei munkát űző népet zárt helyiségekbe, nagy tömegekbe szorítja össze, ez egyfelől; másfelől pedig a

megnehezült élet, a drágaság minden velejárójával (mint aminők a zsúfolt lakás rossz levegőjével, a hiányos táplálkozás, a fokozott testi erőt igénylő munka stb.) oly hátrányos körülményeket teremtenek, amelyek nemcsak humanizmusból, hanem elsősorban nemzetgazdasági, tehát magasabb állami érdekből teszik kötelességévé a közélet hivatalos vezetőinek, hogy a munkásságtól a foglalkozás és nehéz megélhetés okozta testi és lelki ártalmakat távoltartani igyekezzenek és oly körülményeket, intézményeket teremtsenek, amelyek a szükségképen előálló káros tényezőket lehetőleg elhárítsák, a munkás bajait enyhítsék és munkabírását állandósítsák, s ha beteg, egészsége visszatérését siettessék. A fejlettebb iparu országok, a népesebb államok ezen irányú nehéz kezdésein és kisérletein okulni, bevált munkásvédelmi és népjóléti dolgaikat, — a mi viszonyainkhoz mérve, — átvenni, meghonosítani, munkásaink munkabírásának határát kitolni, oly szociális és népegészségügyi kötelességünk ma már, amelyeket mindenkinek, ki a kor intő szavát megérti, elő kell mozdítani, ha azt nem akarjuk, hogy népünk elsenyvedjen, tönkre menjen. Abban az irányban kell itt hatóságainknak és ezektől vezetett társadalmunk minden rétegnek dolgozni, amely a tömegek boldogulására, a nép jólétére vezet. A jólét első sorban a munkabírástól függ, ennek alapja pedig az egészség.

Melyek azok a bajok, amelyek leküzdése, a betegek ápolásán kívül, a munkavédelemnek terén a hatóság és társadalom sürgős feladata hazánkban? Körülbelül ezek: a tuberkulózis, az alkoholizmus, a bujakór és a tudatlansággal járó érzékhiány és nemtörődömség. Ezekkel megismertetni, az ellenük való küzdelemre nevelni és kioktatni, a védekezésben segélyére lenni, felemelni a népet, egyaránt kötelessége a társadalomnak és a közrend őreinek — újból hangsúlyozom, — úgy emberbaráti, valamint nemzetgazdasági és egészségügyi szempontból. A tuberkulózis a köpet útján terjed, terjesztője a bakterium. Orvossága a tiszta, oxigéndús levegő és a jó táplálkozás. A járó betegek számára dispensaireket, a súlyosabb betegeknek pedig kórházakat kell nyitnunk, hogy a fertőzött ember meggyógyuljon, vagy legalább mennél tovább munkabiró maradjon, és hogy a ragályt ne terjessze.

Az alkoholizmus ellen a gyermekek oktatása, a felnőttek felvilágosítása és a példa az, amivel sok helyen a minimumra

tudták (svédek, norvégek) az alkoholizmust leszállítani. Példásan meg kellene büntetni azt a szülőt és mindenkit, aki egy gyermeknek pálinkát kínál és ad. Hegyvidéki népünk lelki és testi megrontója első sorban a pálinka. A bujakór jobban el van terjedve Magyarországon, mint a köztudat véli. Ez az a rettenetes vérbaj, amely elhanyagolva, nemzedékeket ronthat meg, s amely ellen ma már észszerű kezeléssel, jórészben módunkban áll védekezni. Gyógykezelésére szorítani a népet s vele valóságos mentő munkát végezni, a közigazgatás — jövőre kiható, — nehéz, de a jelenben többé nem lehetetlen kötelessége.

A gyermek- és munkásvédelem kapcsolása pedig, — ha megfelelő kiegészítést nyer úgy az iskolások, valamint a felnőttek egészségügyi kioktatásával, valamint a munkaképtelenek minden fajtájának gondozásával, — betetőzése lesz azoknak a hygienét szolgáló népjóléti intézményeknek, amelyeket korunk haladásának és boldogulásának biztosítása érdekében mindannyiunknak elő kell mozdítanunk.

Mindebben, — ismét ki kell emelnem, — a társadalmat és a jótékonyságot vezetni, valamint jó példával előljárni: első sorban a közegészségügyi hatóság hivatott, mert ő a nép egészségének őre. Már pedig bármikép változtak is az időben az emberek, a szokások és az intézmények, ma is megdöntetlenül áll a bölcs Aristoteles „Politica“ címü munkájában ránk maradt örök igaz kijelentése, hogy „az állam nagyságának igazi alapja a nép egészsége.“

A Magyar királyi földtani intézet vízügyeink szolgálatában.

Dr. Szontagh Tamás, a m. kir. földtani intézet aligazgatója.

A víz földünk életének egyik leglényegesebb tényezője s közgazdaságunkban is jóformán a legfontosabb szereplő.

Mint ilyen, igen fontos erő és anyag, bizonyára igen beható tanulmányozást érdemel. A geológus úgy tudományosan, mint gyakorlatilag is igen gyakran foglalkozik a víz életével és munkájával.

Jelenleg egészen röviden és vázlatosan csak azt lesz szerencsém elmondani, hogy intézetünk vízügyeink terén minő munkát, minő formában végez és hogy minő esetekben veendő igénybe a geológus.

Az elmondandókat körülbelül három csoportba foglalhatjuk.

I. Az intézet működése a közegészségügy terén.

II. Működése közgazdasági ügyekben.

III. Jogi és közigazgatási működése.

* * *

I. A közegészségügyeknél elsősorban az élővizű források tanulmányozását említem meg.

A mint a térszín alá beszivárgott víz a térszínre ismét feltör, már forrást képez. A kitörésnek oka geológiai viszonyoktól függ s a kőzetek minőségével, szerkezetével és települési viszonyaival a legszorosabb összefüggésben van.

Nem csak a víz mennyisége, de minősége is geológiai tényezőktől függ.

Első sorban a vízgyüjtő terület minőségét és kiterjedését kell tekintetbe venni. Minőségére nézve a legfontosabb az, hogy

a rendelkezésünkre álló terület vizetáteresztő, vizetrekesztő vagy feltételesen vizetáteresztő kőzetekből van-e felépítve. Továbbá vajon erdővel benőtt vagy kopár területtel van-e dolgunk. Ez szabályozza a csapadékvíznek a térszin alá való behatolását és ezzel a vízgyüjtők és víztartók telítését is.

A földünket alkotó kőzeteket áteresztő vagy vizet rekesztő tulajdonságuk alapján a következőképen csoportosítjuk:

1. Vizetáteresztő kőzetek. Geológiai képződések, melyek a csapadékok vizét jóformán nagyrészben elnyelik s részben fizikai tulajdonságuknál fogva, vagy számtalan repedések, hasadások közvetítésével mélyen fekvő vizetrekesztő rétegekig vezetik. A mélyebb fekvő és vizet át nem eresztő rétegek felett az összegyült víz, a mélyebben képződött völgyekben állandó és elég sok vizet adó forrásként száll ismét napfényre, vagy még nagyobb mélységből, mint melegvíz (terma) tör fel. E területeken a völgyek szakaszos (terasszos) oldalai, a hegytetők és a fensíkok rendesen szárazak; csak igen nagy záporok, felhőszakadások, rohamos hóolvadások alkalmával tartanak fel térszini vizeket. Ilyen vizetáteresztő kőzet a homok, kavics, törmelék és dara, a likacsos-csöves szövetű mésztufa, laza szerkezetű homokkő, laza szerkezetü tufák, homokos lősz és agyagos homok.

2. Feltételesen vizetáteresztő kőzetek sorába, olyan geológiai képződések tartoznak, amelyek eredetileg és teljesen ép állapotukban vizetrekesztő tulajdonságuak, de utólagos befolyások és szöveti elváltozások (repedések, hasadások, elmállás) következtében bizonyos mértékig és mélységig vizetáteresztőkké lesznek. Ilyen területeken bizonyos közepes vízelosztással találkozunk. A csapadék egyrésze az első vizetrekesztő kőzetig lehat és azután ebben a szinlőben számos, de kevesebb vizű, nem eléggé állandó forrást táplál. A csapadéknak másik, rendesen nagyobb része, a térszinen a legközelebbi vízfolyásokba siet, amelyek nagy, vagy tartós esőzéseknél és rohamos hóolvadásnál kiáradnak és az aszályosabb időben sem száradnak ki egészen. Ide tartozó kőzetek az agyagos lősz erősebb kötőszerű homokkő, mészkő és dolomit, konglomerátok, breccsiák, tufák, gneisz, granit, sienit, szóval a tűzeredésű kőzetek és a csillám-pala.

3. A vizetrekesztő kőzetek sorába olyan geológiai képződések tartoznak, amelyek kőzetei a csapadék vizeket át nem

eresztik. Sík területeken a csapadékok a térszín telítése után megállapodnak, a lejtős oldalokon pedig a dölés fokával sietnek a legközelebbi vízelvezetőkbe. Ilyen területeken a források igen kevés vizet adnak és nem állandók, sőt gyakran egészen kiapadnak. Erdők, rétek, legelők és szántók nedvesek, a térszínt mocsarak, vízállások, vak és dongó vízerek borítják. Hirtelen megdagadó és áradó, de rövid ideig tartó vízlefolyással járulnak a folyóvizekhez. Ide tartozó kőzetek az agyagy, márga, tőzeg és mór föld, agyagpala, kvarcit, csillámpala és a szíkestalaj.

A csapadék eloszlásánál fontos az is, amint azt már említettem: vajjon a vízgyüjtő terület erdővel vagy bokrokkal be ven-e nőve vagy pedig csak gyepes, kopár, vagy épen egészen karsztos, sziklás. Első esetben a csapadék beszivárgása sokkal előnyösebb, míg az elpárolgás, a térszínen való gyors lefolyás meg van nehezítve. A második esetben, a beszivárgás rovására főként a gyors lefolyás áll be.

Nagyrészben és főként ilyen kopár és karsztos területek indítják meg pusztító és romboló vizeinket.

Amint e kőzetek minőségét megállapítottuk, a vízgyüjtő terület kiterjedésének tanulmányozására térünk át. E munkánál tekintettel kell lenni arra is, hogy a térszini vízgyüjtő nem felel meg okvetlenül és mindig, a térszinalatti vízgyüjtőnek és megfordítva.

Csak ezeknek lehető pontos ismerete után értékelhetjük a tanulmányozandó forrás vizének mennyiségét, állandóságát azaz használhatóságát. Ezzel kapcsolatban, ha az lehetséges, a forrásvíz mennyiségének, legalább egy évig tartó, több izbeni mérése és pedig tavasszal, nyárban, ősszel és télen; igen nagyon szükséges és hasznos előmunkálat.

Ez azonban már inkább a technikus feladata. A mérésnél csak azt jegyzem meg, hogy a talált legkisebb vízmennyiség is mindig fölözze a jövőben várható szükségletet.

A víznek kémiai és bakterológiai pontos vizsgálata természetesen szintén okvetlenül szükséges. A kémiai vizsgálatot a rendeletileg megállapított díjazás mellett a m. k. földtani intézet is elvégezi.

A vízgyüjtő vizsgálatoknál tapasztalati adat az, hogy átlagban a csapadéknak, tehát esőnek, hónak, jégnek, harmatnak és dérnek átlagban csak mintegy egyharmada szivárog be

a térszin alá, a másik harmad lefolyik és a térszini vizeket táplálja, a harmadik rész pedig elpárolog, vagy másrészt a növényzés által vétetik igénybe. A csapadékvíz beszivárgásánál természetesen még más helyi körülmények, például a megfagyott talaj is nagy fontossággal bir.

A vízgyüjtő terület természete mellett, főtényező a csapadék mennyisége is, amit a m. kir. meterológiai intézet állapít meg.

A forrásvíz minőségére is nagy befolyással vannak a vízgyüjtőterület kőzetei, különösen a forrás kitörésének környékén. Igen laza természetü kőzetek, mint kavics, vagy repedékes kőzetek, mint például a mészkő, könnyen szállítanak a forrásba iszapot vagy fertőző anyagot. Ilyenkor a forrás vizének a leggondosabb foglalása és elszigetelése szükséges.

Különösen fontos munkát végeznek geológusaink, amikor városok és községek vízvezetékkeli ellátásánál a geológiai körülményeket tanulmányozzák. Csak a geológiai felvételekben jártas és tapasztalt geológus, képes ebben az igen kényes ügyben lehető alapos szakvéleményt adni. Ottan, ahol csak iparilag és gazdaságilag használandó víz szükséges, már sokkal könnyebb a geológus feladata. Ilyen esetben a nyerendő víz állandósága mellett csak is arra kell ügyelni, hogy a víz kémiai összetétele: különösen az esetben, ha az kazánok stb. táplálására szükséges, a kívánalmaknak megfeleljen. Ennek megállapítása pedig már a kémikus dolga.

A mesterséges vízellátásoknál, ha arra alkalmas élővízforrásokkal rendelkezünk, első sorban azok használtassanak fel. Ilyen úton valószínüleg a legkevesebb költséggel, kitünő és állandó mennyiségü vizet kapunk. Például csak az olasz és osztrák községeket említem fel.

Ismétlem azonban, hogy minden ilyen munkát legalább egy évig tartó pontos megfigyelés előzzön meg, mert az élővizűforrások természetében is könnyen csalódhatunk.

Városok vizellátásánál, ahol élőforrásokkal nem rendelkezünk, a mesterségesen vagy természetesen szűrt víz, rendesen folyóvíz használtatik e célra.

A mesterségesen szűrt víznél főképen a technikai berendezések fontosak. A geológus, ha az szükséges, legfeljebb a nyers víz beszerzésénél tehet szolgálatot.

Ha jól tudom, ilyen mesterségesen szűrt vízzel többek között Arad sz. kir. és megyeszékváros van ellátva.

A természetesen szűrt víz nyerésénél a geológusnak már több dolga is akad. Egyes esetekben a víz nyerésén kívül, a természetes szűrésre olyan igen fontos *kavics* minőségére és mennyiségére is ad felvilágosítást.

Mint már szerencsém volt említeni a természetesen szűrt víz beszerzésnél rendesen folyóvíz használtatik fel, ha ugyan a parton vagy annak közvetlen közelében szűréshez alkalmas kavicsréteggel rendelkezünk.

Kutatófúrások és vízmérések azonban itten is szükségesek és ezt már a hidrotechnikus végzi. Ilyen természetesen és kitünő szűrt vízzel látja el például Budapest birodalmi székesfőváros és Nagyvárad megyeszékváros stb. víz szükségletét.

Ha ilyen vízmű telepítések a kellő szakismerettel és a megkivánt óvatossággal történnek, a természetes szűréssel (kavicson vagy durva homokon át) nem csak kifogástalan kitünő vizet kaphatunk, hanem a legnagyobb szükségletet is fokozatosan, — igen jól kielégíthetjük.

Ezelőtt közönséges, elég kezdetleges ásott kutak, a folyók, patakok és csermelyek vize összes vízszükségletünket kielégítette. Mának már szükségleteink fedezésénél a mesterséges vízbeszerzés mindinkább előtérbe lép; mert jó és egészséges vizet akarunk inni, valamint sokkal több vízre is van mostan már szükségünk.

Vízszükségleteinket ezenkívül még legnagyobb részben fúrással, ritkábban raktározással fedezzük.

Ezek a vizet adó artézi fúrások az utolsó időben nagy számban mélyesztettek és mélyesztetnek még mostan is.

Artézi kút alatt mi a vizet térszinfölé hozó fúrást értjük, ellenben ha a fúrásban megütött víz a térszin alatt marad, azt fúrtkútnak nevezzük. Tulajdonképen mind kettő rendesen egyforma eredésű felszállóvizet ad; csak, hogy az utóbbi talán magasabb fekvése, vagy a víz nyomásának elégtelensége folytán marad a térszin alatt s így csak technikai megkülönböztetés kedvéért neveztük el fúrtkútnak, vagy újabban negatív-artézi kútnak.

Itten is intézetünk végezi legtöbb s különösen nehezebb esetekben a szakvéleményezést.

Szükség esetében a helyszinén tanulmányozzuk a geoló-

giai viszonyokat, hogy vajjon azok az artézi vagy fúrt kút telepítését engedik-e meg? Vagy hogy sem az egyik sem a másik nem vihető keresztül. Az utóbbi esetben a mélyebb aknaszerű kút ásással, vagy épen csak vízraktározással (ciszterna) képes a víznyerés kérdését megoldani.

Első esetben a kút jó elszigetelésére gondol, úgy, hogy az egészségtelen víz a hasznavehető vizet sem alulról, sem a térszinéről meg ne fertőzze, azaz el ne rontsa.

A vízraktározásoknál csak arra kell a geológusnak vigyázni, hogy ha a földalatti tartány betonnal gondosan ki nem burkoltatik, az olyan kőzetben telepítessék, amely jól vizetrekesztő.

A fúrás, kút, vagy ciszterna költségének kiszámítása és annak építése már egészen technikai kérdés. Ezzel a geológus nem foglalkozik. Ezt magánmérnökök és a m. kir. belügyminisztérium e célra igen jól ellátott és vezetett „műszaki osztálya" végezi.

Az artézi kutak telepítéséről szólva kénytelen vagyok még pár megjegyzést tenni.

Az ilyen, mégis elég költséges munkát, különösen olyan vidéken, ahol a geologiai viszonyok burkoltabbak, sőt 200 méter mélységen túl már az alföldön is, igen ajánlatos gyakorlott, kellő szakismerettel és felszereléssel biró vállalkozóval végeztetni. Ezt a talán kissé költségesebb keresztülvitelt a biztosabb eredmény indokolja.

Fúrt és artézi kutakkal máma már a Magyar birodalom területe el van árasztva. Azok száma a 2000-et bizonyára meghaladja. Igen sajnos és a fúrások további véleményezésére mindenesetre hátrányos az, hogy a fúrások eredményére nézve megbízható adatokat nagyon ritkán, sőt legtöbb esetben egyáltalában sem kapunk.

A fúrások révén beállott vízpazarlás eredményezte a vízjogról szóló 1885:XXIII. t.-c. kiegészítésére és módosítására vonatkozó 1913:XVIII. törvénycikket, amelynek végrehajtására kiadott rendeletben m. k. földmívelésügyi miniszter ur az 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. §-ban írja elő az ezentúli engedélyezési eljárást és a vízhasználat módját. Az idézett törvény és végrehajtási rendelet előmunkálatában, a M. Kir. Földtani Intézet is részt vett.

Az artézi és fúrtkutak telepítésénél az intézeti szaksze-

mélyzet 1889-től 1913-ig, tehát 23 év alatt 800 esetben működött közre és pedig mintegy 500 esetben helyszini tanúlmányozást végzett és írásbani szakértői véleményt adott.

Az eljárásoknak zöme azonban *az utolsó húsz évre esik.* Végül alkalomszerünek tartom e helyen és a mélyen tisztelt illusztris és épen ez ügyben igen is hivatott és érdekelt vendégeink előtt is felemlíteni, hogy végre is komolyan foglalkoznunk kell az artézi kutak révéni nagy vízpazarlás megszüntetésére. Ezek a megcsapolt víztartók sem kiapadhatatlanok; vagy legalább is vízfelszálló képességök nem feltétlenül egyformán megmaradó.

Legújabban, a már említett 1885:XXIII. t.-c. kiegészítésére és módosítására vonatkozó 1913:XVIII. t.-c. végrehajtására kiadott m. kir. földmívelésügyi miniszteri rendelet 12. és 13. §-ában foglaltak szerint a köhasználatra szolgáló vízvezetékek védőterületeinek megállapításánál is fontos szerepe van a m. kir. földtani intézetnek.

Az, hogy a törvénykezés a közhasználatra szolgáló vízvezetéknek is ad védőterületet igen fontos intézkedés, amit eléggé méltányolni nem is lehet. Sajnos, amint azt első esetben Szombathely városának vízellátásánál tapasztaltam, e bölcs és szükséges intézkedés épen a kisajátítási eljárás miatt sok esetben többé-kevésbbé igen bizonytalan eredményű lesz.

Áttérek mostan azokra a tanulmányokra és munkákra, melyeket az intézet az ásványosvizű gyógyforrások terén végez.

Az 1885-iki XXIII. törvénycikkel új vízjogi törvény lépett életbe, amelynek megszerkesztésénél már különös gond és figyelem fordíttatott az ivóvizre és az ásványos gyógyforrásokra és vizekre.

A törvénycikk 16. §-a ugyanis a következőket mondja:

„Az ásvány- és gyógyforrásokra és vizekre a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter (jelenleg a földmívelésügyi miniszter), szakértők és az összes érdekeltek meghallgatásával a helyi viszonyoknak megfelelő védterületet állapít meg.

A védterületen belül harmadik személyek ásásokat vagy túrásokat csak hatósági engedély (157. §.) és ez esetben is csak oly feltétel mellett végezhetnek, hogy ez által a védterületen

levő gyógyforrás vagy gyógyvíz, se minőségében, se mennyiségében veszélyeztetve ne legyen.

Ha az illető gyógyforrás vagy gyógyvíz az engedélyezett munkálatok által mégis veszélyeztetnék, a munkálatok az érdekelt fél kérelmére megszüntetendők."

A 157. §-ban a következő foglaltatik:

„Az ásvány- és gyógyforrásokra és vizekre a megállapított védterületeken az ásásra vagy fúrásra az engedélyt a következő §-ban foglalt eljárás megtartása mellett a bányakapitányság adja meg, melynek határozata ellen a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez lehet fellebbezni." (Mostan földmívelésügyi minisztérium.)

Végül a zárhatározatok értelmében az eddig fennálló s ide vonatkozó általános bányatörvény §. hatályon kívül helyeztetik.

Mindenekelőtt megjegyzem még, hogy a törvény csak olyan forrásoknak, vagy vizeknek adja meg a védelem jogát, amelyek az 1876. XIV. törvénycikk 100-ik és 101-ik §-a értelmében, a m. kir. belügyminisztérium által ásványos gyógyforrásnak vagy víznek nyilváníttattak, a melyek tehát már rendes chemiai és orvosi vizsgálatok tárgyát képezték.

E törvénycikkelyhez eddig három útasítás jelent meg.

1. VII. Útasítás az ásvány- és gyógyforrások és azok védterületeinek megállapításánál felmerülő kérdésekre nézve 40—44. §. (1885. évi 45,689. sz. Általános rendelet a vízjogi törvény tárgyában. Földmívelés-, ipar-, kereskedelem-, és közmunka- és közlekedésügyi minisztérium.)

2. A földmívelésügyi m. kir. miniszternek a kereskedelemügyi m. kir. miniszterrel együttesen kiadott 24,852/1889. sz. rendelete az ásvány- és gyógyforrások számára kérelmezett közforgalmú vasutakat vagy közútakat érintő védterületek megállapítása és a védterületeken foganatosítandó vasúti és közúti munkálatok engedélyezése körüli eljárás tárgyában.

3. A 25,126/1890. szhoz. Útmutatás a m. kir. bányakapitányságok részére a vízjogi törvény 16. §-ában érintett védterületek engedélyezése körül követendő eljárásra nézve.

Mindezekből látható, hogy a magyar törvényhozás már felismerte az ásványos gyógyforrások és vizek nagy jelentőségét és fontosságát és megelőzve a többi szomszéd-államokat,

e források megvédését törvénybefoglalás útján tartotta szükségesnek.

Ezzel az ásványos gyógyforrások és gyógyvizek (fürdők és források) sokat nyertek és még mintegy fel is szabadíttattak a földbirtok szoros kötelékéből.

Méltóztassanak megengedni, hogy rövidre foglalva ösmertessem a geologiai, szakértői védőtervezetet, amelyet az országos földtani intézet tagjai, mint magánszakértők, esetről-esetre kidolgoztak. A helyszinén tanulmányozó geológus mindenekelőtt a kérdéses forrás vagy források környékének topographiai viszonyaival foglalkozik. Tekintetbe veszi a hegységek, a völgyek magassági viszonyait, azok vonulásának irányát, szóval a térszin alakzatát. Ezzel kapcsolatban a térszinen mozgó vizeket tanúlmányozza és pedig nemcsak a közvetlen vízfelfogó területen hanem néha a felmerülő esetekhez mérten a vízválasztókon túlra is kénytelen figyelmét kiterjeszteni. E hydrographiai körülmények, a megvédendő ásványos-gyógyforrásokra és vizekre nemcsak mennyiség, hanem a minőség tekintetében is lehetnek bizonyos befolyásokkal.

Ezután a geológiai viszonyok, — a források életének egyik fő szabályozója — képezik a szakértő megfigyelésének és tanúlmányának tárgyát. A kérdéses vidék geologiai alkotása első ízben is legnagyobb befolyással van a földalatti víz előfordúlására és mozgására s ezért úgyszólván alapját képezi, a lehetőségig menő megvédésnek. A geologus, az egyes képződmények beható tanulmányozása útján tisztázza a fenforgó felette fontos hegyszerkezeti (tektonikai) és kőzettani (petrographiai) viszonyokat s ezekből kifolyólag áttér a környék térszin alatt mozgó vizeinek megfigyelésére. Először is kifürkészi, vajjon több vizetadó réteggel van-e dolga, továbbá, hogy a talajvizek és az ivásra használt forrás vagy kútvizek minő körülmények között fordulnak elő és minő mélységben mozognak. Ezekkel a kérdésekkel már azért is lehetőleg tisztába kell neki jönni, mert a védőterületeket terhelő megszorításoknál az ivóvíz kérdésének tárgyalása egyik igen lényeges feladat. Továbbá magát az ásványos gyógyforrások vagy vizek természetét és előfordulását tanulmányozza; tekintetbe véve a geologiai körülmények mellett amennyire szükséges a csapadék-viszonyokat és még a közönséges vizekkel való netaláni összefüggést is. Mindezeket összefoglalva, a védőterületi

javaslat vagy tervezet indokolásához fog. Kifejti a védelemre szükséges terület nagyságát, leírja — lehetőleg a természetadta és más állandóbb jelekhez alkalmazott határokat és részletesen vagy összefoglalva felsorolja azon megszorításokat vagy engedményeket, amelyek a védőterületet, illetőleg területeket — terhelik vagy könnyebbítik és amelyek végre rendesen a jogi, gazdasági, ipari kérdések könnyebb lebonyolítására is szolgálnak. Ezzel végzi a szakértő a védőterület tervezetét és e rész képezi az engedélyokmány szövegének alapját.

Méltóztassanak megengedni, hogy e helyütt még néhány percig időzhessek.

A szakértő geologus tervezete és megokolt javaslata ezután az előírt mellékletekkel (geologiai térkép, nagyobb méretü, a határok pontos rögzítésére alkalmas felmérési térkép, melyen a parcella-számok megvannak és a javasolt határok be lettek rajzolva, az érdekelt felek, hatóságok stb. névsorát és a belső parcella-számokat feltüntető jegyzék, esetleg szelvények, tervrajzok, stb.) három, a tulajdonos és szakértő aláírta példányban a földmívelési m. kir. miniszteriumhoz nyujtatik be, mely azt mind jogi, mind geologiai tekintetben felülbiráltatja és a kir. bányakapitányságokhoz átteszi. Az illető kerületi kir. bányakapitány a kellő hirdetések után a tárgyalást megtartja, megszerkeszti a védőterületi javaslatot s azt ismét a földmívelésügyi m. kir. miniszter elé terjeszti. Végül a védőokmány a szükséges superrevisiók után, ha semmi fennakadás nincsen s azt a felülvizsgálók helybenhagyták, a kérvényezőnek kiadatik.

A védőterületi helyszini tárgyalásoknál a birtokviszonyilag érdekeltek közül rendesen mindenki a védőterület engedélyezése ellen van s azt szükségtelennek és magára nézve igen sérelmesnek tartja.

Pedig a törvény nagy fontosságát ki merné kétségbe vonni; különösen mostan, mikor külföldön már szintén a legélénkebb mozgalom tárgyát képezi a védőtörvény megteremtése.

Rendesen a területek nagysága ellen törnek. A törvény paragraphusa azt mondja, hogy a védőterület a helyi viszonyoknak legyen megfelelő, mit a geologus csak úgy értelmezhet, hogy ezalatt a geologiai és hydrographiai viszonyok értendők. Ő neki e kényes és nehéz feladat megoldásánál néha

csakugyan jóformán át nem nézhető, messzire terjedhető tényezőket kell tekintetbe venni, amikor, ha lelkiismeretesen akarja kötelességét végezni, a forrást érintő körülményeket nem rendelheti semminemű egyéb véleményeknek, érdekeknek és jogoknak alá.

Az annyira kifogásolt területnagyságnál eszembe jut Zsigmondy Vilmos, a tapasztalt és igazán kitünő hydrologus megjegyzése, hogy t. i. a nevezetes cseh-tepliczi forrásokat befolyásoló terület 95 □ kilométer és hogy az Oszegi katasztrófa azt bizonyította, miként még a 7.5 kilométernyi védőtávolság sem volt elegendő. Igaz, hogy a védőterület bizonyos esetekben mások érdekeit is érinti, de rendesen jelentéktelen mértékben és főként a térszin, tehát a tényleg használatban levő terület alatt. Nagy tehernek tartják az érdekelt szomszédok a netaláni megszorításokat, de nem kénytelenek-e esetleg más oldalon, a szabadkutatásoknál, a bányatörvény szintén korlátozó és birtokába nyúló paragraphusai előtt meghajolni? Némely esetekben a kisajátítás segíthetne az érdekek kiegyenlítésén, de sok esetben nem és talán még nagyobb akadályokba ütköznék, mint a bizonyos mérvű korlátozás.

A fürdő- vagy savanyúvíz-tulajdonos százezreket, sőt milliókat kénytelen helyhez kötött telepébe fektetni, ha a külföld hasonló vállalataival akar versenyezni. Minduntalan kikelünk fürdőink primitiv volta ellen s jajgatunk azon, hogy annyi pénzünk vándorol ki vízért; de a modern kényelemnek, igényeknek megfelelő fürdők itthoni teremtésének egyik alapfeltételét megtagadjuk.

Intézetünk nemcsak a feleknek adott eddig magánszakértőket, de rendesen innen kerül ki a bányakapitány hivatalos szakértője is. A geologiai részek, ellenbeadványok, észrevételek elbirálását és véleményezését is mi végezzük.

Az 1887. évtől kezdve mintegy 320 esetben foglalkoztunk az ásványos vízű források védőterületi ügyeivel. Számos esetben helyszíni tanulmányokat is végeztünk.

Ásványos vízű gyógyforrásaink és vizeink közül eddig 60 kapott már védőterületi engedélyt.

A védőterületi ügyeken kívül az ásványos vizek foglalásánál, berendezésénél stb. is számos esetben vétetnek intézeti geologusaink igénybe.

* * *

II. Közgazdasági téren a geologus, mint hasznos munkatárs, a víznek szabályozásánál, a vízi erők és utak tervezésénél, csatornázásoknál, tavak telepítésénél, lecsapolásoknál és a víz rombolásainak megfékezésénél működik közre.

Mindezen felsorolt munkálatoknál a kőzetek minőségének, vízállóságának, településének s más fontos szakmájába vágó kérdések kiderítése, illetőleg megállapítása, a tapasztalt geologus dolga és feladata.

A fiumei Recina patak szabályozásánál, a dragán-jádvölgyi és otocaci (Gacka-víz) tervezett nagy víziműzeknél; a tervezett Duna—Tisza közti csatornánál; a Fertő-tó lecsapolásának igen fontos kérdésénél stb., stb., a magyar kir. Földtani intézet sokat dolgozott.

Vizeink célszerű szabályozásánál is úgy érzem és vallom, hogy szükség lesz a geologus munkájára.

Vizeink célszerű szabályozását és rendezését érintve, szomorúan emlékezem meg a két év óta ismétlődő nagy és soksok — tulajdonképen számokban ki sem fejezhető — kárt okozó vízpusztításról. Mert hiszen az ilyen vízáradás elkarsztosodást óriási mérvben előmozdító és romboló munkájának káros voltát számokban kifejezni alig lehet. Az összedült épületeket, elmosott utakat és minden más egyebet anyagi erővel rövid időn belül vissza lehet állítani, de a lemosott, tisztára lenyalt sziklákon a növényzetet meghonosítani, ahhoz már *idő* is kell. Az időveszteség pedig mindig pótolhatatlan veszteség!

Égetőn szükséges folyóink vízgyüjtőterületeinek geologiai, hidrologiai s meterologiai viszonyait részletesen megvizsgálni, tanulmányozni és azután a kellő nyugodt megfontolás és megbeszélés után azok rendezéséhez egész erővel hozzáfogni. A kopár és karsztos területek fásítása azonban — elsősorban a mostan elpusztított területeken — azonnal meglenne kezdendő.

* * *

III. Jogi és közigazgatási téren felvilágosítást ad a geologus bizonyos vízjogi kérdésekben, azaz akkor, amikor a térszín s alatta fekvő geologiai felépítés az ügyre természeténél fogva befolyással lehet. Igy már részletesen elmondott vízvédelmi ügyekben, vízelvonási és vízfertőzési esetekben. Bánya-

ügyekben. A vízokozta csúszások, sülyedések, omlások és szakadások kérdéseiben is a geologus szolgál a további eljárás alapját képező szakvéleménynyel.

* * *

Mélyen tisztelt uraim! Minden nemzetnek sorsa, életképessége és így jövője is elsősorban az anyáktól, másodsorban az iskoláktól, azután a biróságoktól és a közigazgatástól függ. Ez a meggyőződésem bátorít fel engemet, mint a mi aulánk egyik öreg és szerény munkását arra, hogy ilyen előkelő és hivatott vendégsereg előtt őszintén elmondjam azt, hogy nem az elavult törvényekhez és formákhoz való szigorú ragaszkodás fog a mi sok — igen sok bajunkon segíteni; hanem az igazi szellemi s anyagi függetlenség, amelyet csak az alapos tudás folytonos gyarapításával, a becsületes munka tiszteletével és vérünkbe való oltásával, régi, annyi elavult, szerencsétlenségünket okozó hibák, szokások, intézmények kiküszöbölésével érhetünk el.

Amikor ezt elértük — elértünk mindent! Akkor talán majd módunkban lesz áldásthozóvá tenni a mi romboló vizeinket is.

A természeti ritkaságok és szépségek védelme, gondozása. Nemzeti park.

Dr. Szontagh Tamás, a m. kir. földtani intézet aligazgatója.

A mostani ridegen számító s az anyagiakat idegesen és önzőn kihasználó élet, különösen nálunk, nem törődik azzal, hogy a természetben miképen pusztít és rombol. Nem gondol a jövővel és az utánunk következő nemzedékekkel. Mohón ürítjük ki a természet gazdag s sok oldalú éléstárát.

Feltörünk minden talpalattnyi földet, hogy anak termőképességét kihasználjuk, letaroljuk erdőségeinket, hogy a fakincseket értékesíthessük. Lázas sietséggel bányásszuk ki ősterményeinket. Mindezekkel együtt azután gondatlanul pusztítjuk el a természet szépségeit, ritkaságait és emlékeit.

Gazdagodni azért, hogy pazarul élvezzük a jelent! Ez ma a jelszó.

Nem gondolunk azzal, hogy a föld termőképessége fogyóban van, hogy a letarolt és meg nem újított erdők területei nagyrészben elkarsztosodnak, éghajlatunkat megváltoztatják s a pusztító vízáradásokat segítik elő; és hogy a hegységeinkben természetadta úgy is elég sovány ősterményeinket megújitani többé nem lehet.

Utódainknak még azt sem iparkodunk örökül hagyni, ami lelkünket üdíteni, szellemünket táplálni és bizonyos irányokban oktatni, tanítani is van hivatva: a természet szépségeit és ritkaságait.

Igaz, hogy ma mindezekkel szemben áll a tulságos igények és szükségletek kielégítése és a hasznosítás erősen uralkodó felfogása.

Mégis sajátságos, hogy az utóbbiak dacára, épen a nyugaton, ahol a szükségletek legnagyobbak, a népesség sűrűbb,

az anyagi érdekek érvényesülése fokozottabb, ahol az ipari és kereskedelmi élet sokkal nagyobb és fejlődöttebb mint minálunk, már régebben gondoltak arra, hogy a természetből legalább valami emléket hagyjanak a jövőnek is.

Igazán magasztos és szép felfogás ez és a rideg, kedélytelennek látszó kalmárszivek igazi melegségét és jóságát fényesen bizonyítja.

Áldozatot hoz abban mindenki, hogy a még megmenthető természeti kincsesházból, egykori dúsgazdagságból, az utókornak legalább valamicske mutatóul megmaradjon.

Ezért védik a természet szépségeit, ritkaságait s azokat a lehetőségig fen is tartják.

A természetben tulajdonképen minden szép. Vannak azonban olyan részletei, olyan egyes alkotásai, amelyeknek szemlélése lelkünkben különös megnyugtató érzést támaszt, amelyek kellemesen szórakoztatnak, vagy amelyek kiragadnak a mindennapi élet egyformaságaiból s nagyarányú méreteikkel, vadságukkal, rendkívüliségükkel a mindennapitól egészen eltérő gondolatokat, érzéseket és kérdéseket ébresztenek.

A természet ilyen tárgyait, részleteit vagy egyedeit tarthatjuk talán a természet különös szépségeinek. A természet olyan alkotásait és tárgyait pedig, amelyeknek méretei, formái stb. a rendestől különösen eltérnek, vagy amelyek az idő folyamán annyi mindenféle körülmények következtében, számban tetemesen megapadtak, fogyóban, elváltozásban vannak és már csak ritkábban láthatók, a természet ritkaságainak, emlékeinek minősíthetjük. Ezek még tudományos nézőpontból is eléggé meg nem becsülhető tőkét képviselnek.

Méltóztassanak megengedni hogy mostan a hazai ilyen természeti szépségekből és emlékekből egészen röviden néhányat felsorolhassak.

Nógrád vármegyében a somosujfalusi vasúti állomástól keletre néhány kilométernyire, egy bazalt hegy aljában fekszik Somoskő község e. A sátoralakú hegy északi oldalán a bazalt karcsu, szabályos, sokszögű oszlopai meghajolva s felfelé vékonyodva, egészen kupolaszerűen helyezkednek el.[1]

[1] Indítvány a természeti remekek óvása, gondozása, fentartása érdekében, jelesen a somoskői bazaltoszlopkúpra vonatkozólag. Szontagh Tamástól, A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók stb. XX. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálata. 1880. 347—348-ik oldal.

E gyönyörű és ritka bazalt előfordulást még érdekesebbé teszi az, hogy az oszlopkupola felett az orom tetején egy vár romjai emelkednek, amelynek külső falai csupa ilyen lefektetett oszlopdarabokból vannak felépítve. A külső ötszögű, hatszögű, stb. oszlopvégek nincsenek bevakolva és így a számtalan sokszögű törési lap igen érdekes képet mùtat.

Ezt a ritka szép bazalt feltárást, de még a várfalakat is útkavicsnak dolgozzák fel.

Salgótarján mellett a Pécskő hegyen a bazalt-oszlopoknak ölfaszerű, azaz fekvő elválása is látható.

Ugyancsak Nógrád vármegyében Losoncz város mellett Terbeléd és Lázi községben látni még igen érdekes és szabályos sokszögű vastag és izelt bazalt-oszlopokat. Ipolytarnóczon Losoncztól nyugat-délnyugatra a borókás árokban hever a tarnóczi megkövesült fa — Pimus Tarnócensis Tuzson — hatalmas törzse. Néhai dr. Szabó József egyetemi tanár 1865-ben a már akkor is megcsonkított kövesült fatörzset mintegy 40 méter hosszúnak s a legvégén, kerületét mintegy 3 méternek találta. Gyökere is megvolt. Azóta meglehetősen összetörték és széthordták, mert a fölébe épített pinceszerű boltozat félig romba dőlt.

Közvetlenül mellette a vízmosásból került az a két nagy homokkőlemez, amelyen régen kihalt ősállatok lábnyomai láthatók s amely mint unikum, a m. k. földtani intézetben őriztetik.

A bazalt igen szép oszlopos előfordulását látni meg Alsó-Fehér vármegyében a Detunata gola hegyben. Rendkívüli szépek és a tájképet nagyban ékesítik, a balatonvidéki, Badacsony-Szentgyörgy stb. bazalt-oszlopai és sziklái. Meglepő a Balaton keleti partján a Kenese és Aliga közé eső meredek tópart is, amely lecsúszott romszerű részleteivel, meleg színével igen illik a tó vizéhez is.

A Mátrahegységben látható romszerű andeszit kőzetsziklák is igen ritkák és szépek.

Mint ritkaság felemlítendő még a kősó térszín feletti előfordulása, különösen Parajdon, ahol sziklákban áll ki a karszerűen kimosott és kicsipkézett kősótömzs.

Továbbá a Koronahegy a dunajeczi áttöréssel, a szádellői völgy, a Manin-szoros, a szulói völgy, a sztraczenai völgy, a tordai hasadék, a révi szoros, a verespataki csetátye hegy

római bányaüregeivel, az aldunai szoros, a vörösvágási-opálfalusi opálbánya, a kalugyeri időközi dagadó forrás, a királyerdő-kalotai víznyelő és tulajdonképen első sorban a *Biharhegység sok-sok részlete,* szintén felemlítendők.

Az aggteleki, meziádi, barlangligeti, a József főherceg, a révi Zichy stb. cseppkőbarlangok; a dobsinai és bihari jégbarlangok; a ránkfüredi időközi szökőforrás; lápos területeink még megmaradt egy része, jégármaradványaink, stb. a természeti szépségekhez és ritkaságokhoz sorolandók.

Mint részben legalább idetartozót felemlítem még a Heves vármegyei Szomolya községi, emeletes sziklalakásokat is, amelyek szintén igen nevezetes emlékek.

A növényvilágból igen szép és nevezetes emlékeink vannak. Mostan csak néhányat említek meg. A netalán még meglevő tiszafák, Taxus baccata. Igen szép két példány és egy remek tölgyfa dr. Teschler György tanár körmöczbányai kertjében. A borókafák: Juniperus comunis, kis erdőrészlet a Kodruhegységben, Bihar vármegyében. A zborói hársfák. A Zólyom vármegyei Polana tetején tenyésző óriásszemü ribizli. A Trencsén-tepliczi kétféle levelü szilfa (Ulmus). A diósgyőri óriás mogyorófa. A gyopár, rododendron. Bihar vármegyében a Galbina völgyi Flora-rét remek növényzete, sok gladiolus-szal, akárcsak a Lipari szigeten stb., stb. Egy szép szlavóniai tölgyes; a dunaparti ligetek és 1—2 dunai és tiszai sziget, a legészakibb tölgyes stb.

Az állatvilágból védendő lenne a hiuz, a medve, a mormota, a zerge, a sas és keselyü ritkább fajtái, a fekete gólya, kócsag, daru, túzok, fajdtyúkok, a vadhattyú stb.

Ha mostan külföldre tekintünk, azt látjuk, hogy a természet szépségeinek és emlékeinek védése és gondozása, mint közérdek, úgy a hatóságok, mint magánosok, illetőleg egyesületek részéről különös figyelemben részesül. Első helyen áll a minden tekintetben nagyszabásu északamerikai Egyesült Államok idevonatkozó törvényhozása, amely már 1872 óta védelmezi és gondozza természeti szépségeit és emlékeit. Ilyen már régen védett terület a 8671 négyszögkilométernyi „Yellowstone“ nationalpark, Wyoming állam északnyugoti részében. Területének nagysága megközelíti Bács-Bodrog vármegye nagyságát. E területen állathoz, növényhez vagy kőzetekhez nyúlni szigorúan tilos s rendkívüli tanulmányozás esetében

csak az intéző hatóság engedélyével és előírása mellett lehetséges.

A Yosemita National-Park és Mariposa-liget Kaliforniában, a Sierra Nevada hegységben, az 1890-ik év óta szintén a törvény által védetik. Hossza 24 kilométer és szélessége másfél kilométer. Festői szépségben az első helyett foglalja el.

Kanadában, Ausztráliában, Svédországban, Dániában, Hollandiában, Nagybritanniában, Svájcban, Németországban, nagy tevékenységet fejtenek ki e téren és amit még meg lehet menteni, hatóság és a társadalom egyaránt nagy áldozatok árán is gondozza és óvja.

Poroszországban például két ilyen védőtörvény is van. Az egyik 1902. évi junius 2éikán kiadott rendelet „Gesetz gegen die Verunstaltung landschaftlich hervorragender Gegenden", a másik 1907. évi julius 15-én kelt „Gesetz gegen die Verunstaltung von Ortschaften und landschatflich hervorragenden Gegenden.

Poroszországban a természet gondozása és védelme a közoktatási minisztériumban, Berlinben, egy előkelő állásu (Geheim-Regierungsrat) állami hivatalokra van bízva.

E központi állami vezetőségen kívül, még a tartományi komissiók és sok városban és községben külön rendeletek intézkednek és vezetik a természeti szépségek és emlékek védését és gondozását. De a birtokososztály, a német társadalom és a szakemberek is mindent elkövetnek ebben az irányban.

A német nemzetnek a természet szépségei iránt nagy mérvben kifejlődött és nemesedett érzéke néha anyagi áldozatokkal járó s így a nehéz munkát tetemesen megkönnyíti.

Wunsiedel városka a Fichtl hegységben igen szigorúan őrzi a világító mohát s a védelmet nem tisztelőket érzékeny pénzbirsággal bünteti is. A regényes és a tájképet nagyban diszítő óriási gránit tömbök feldolgozását, bár az igen szépen jövedelmezne, meg nem engedi.

A rendőrség mindenütt nagy gonddal és csodálatos érzékkel felügyel a védendő természeti tárgyakra.

Ezen ideális törekvéseket a komolyan és higgadtan számító nemzeteknél még a hasznosság és jövedelmezőség is nagyban támogatja.

Tudják jól, hogy az egyszeri bevételnél többet ér a foly-

tonosan, évről-évre megismétlődő haszon. Már pedig a jövedelmező idegen s turistaforgalom nagy részben a természet szépségeitől és ritkaságaitól is függ. De még azt a csengő hasznot is jóval felülmúlja a pszichológiai, etikai, közegészségi és a tudományos haszon.

Mi az idegenforgalmat orfeumokra alapítjuk s természeti kincseket elpusztítjuk! Már pedig az olyan izgató élvezetek iránt az erkölcsi csömör okvetetlenül be fog következni s akkor majd pár szerény muzeumunkon kívül mit adjunk, mit mutassunk az idegeneknek?

Gondoljuk meg azt, hogy igazi örömöket csak a természet nyujt s hogy a benne való gyönyörködés és szórakozás örökké megmarad.

Mélyen tisztelt uraim, hogy is állunk mi ezzel a kötelességszerű feladattal szemben? Mit cselekedtün ez ügyben a mai napig?

Természeti szépségeink nagy része hozzáférhetelen és gondozás hiányában elpusztul. Ritka állatainktól megvonjuk a megélhetés lehetőségét vagy pedig kipusztítjuk azokat. Fa ritkaságainkat ledönti a fejsze, elkorhasztja a gondatlanság vagy elhamvasztja a pásztartűz. Virító rétjeinket feltörjük vagy eltemeti a vad patak kavicsos árja.

Szóval uraim semmit sem csinálunk, azaz még ennél is rosszabbat mívelünk, tudniillik pusztítunk.

Ha természeti vagyonunkból meg akarunk még valamit menteni, úgy először is minél gyorsabban ki kell jelölni a gondozásra és védelemre érdemes s arra szoruló tárgyakat, egyedeket és tájékokat. Egyúttal úgy a törvénykezésnek, mint magának a társadalomnak is, minden melléktekintetek nélkül és szigorúan kezébe kell venni ezt a mentő munkát.

Bizonyosan nagy haszonnal fog járni, ha egy jó és erélyes törvény és életrevaló rendszabályok biztosítják az egyesek ez iránybani törekvésst és ha a társadalom teljes erővel segédkezik az eleintén nehéz keresztülvitelnél.

Dr. Darányi Ignác egykori m. kir. földmívelésügyi miniszter, akinek a tudományos törekvések és a természet kultusza iránt mindig ritka meleg érzéke volt, megindította az előmunkát. Az ő főnöksége idejében és megbízásából, 1909-ben Kaán Károly akkori m. kir. erdőtanácsos, a m. kir. földmívelésügyi miniszterium kiadványainak sorozatában a természeti

emlékek fentartásáról részletesen és behatóan írt. A miniszter rendeletére az adatgyüjtés is megindult.

A kir. magyar természettudományi társulat is már régebben megindította ez irányban a mozgalmat. 1912-ben közlönyében dr. Déchy Mór, a magyar földrajzi társulat érdemes alelnöke „A természet védelme és a nemzeti parkokról“ írt igen érdekes tájékoztató tanulmányt. Déchy Mór, úgy tudom, a magyar nemzeti park létesítésében is már sokat fáradozott.

A Balaton-egyesület is lépéseket tett a természeti szépségek és ritkaságok ügyében.

De azért ez irányban mai napig, tudtunkkal semmi érdemleges lépés sem tötént.

A létesítendő mozgalom szervezésével egyidejüleg máris a nemzeti park ,vagyis a védendő nagyobb terület kijelöléséről és megszerzéséről kellene gondoskodni. Itten természetesen első sorban magának az államnak kellene áldozatot hozni.

Egyes történeti műemlékek megmentését sorsolási kölcsönökkel oldották meg.

Talán a nemzeti park megszerzését is ily módon lehetne keresztülvinni?

Ha azonban igazán célt akarunk érni, úgy igen fontos a hely jó és szerencsés megválasztása is. Én ilyen védendő és elzárt területnek a nagy Biharhegység központi területét tartom a legalkalmasabbnak.

E remek szép hegység majdnem az ország közepén fekszik. Minden oldalról hozzáférhető. Természeti szépségekben pedig bizonyára nincsen párja.

A természeti szépségekért rajongó, nagy műveltségü és sokat utazott Czárán Gyula seprősi birtokos, élete javát, tekintélyes jövedelmét ennek a hegység kultuszának szentelte.

Magassági és meteorológiai viszonyai, gazdag állat- és növényvilága, rejtélyes hidrológiája, barlangjai és páratlanul szép tájképei, végül egész környezete és annak ritkaságai és szépségei is állításom mellett bizonyitanak.

Idővel tanulmányozó és kísérleti állomásokkal lehetne a zárt területet kiegészíteni, talán a pusztuló Rézbánya községben, a nagy Bihar mintegy 2000 méter magas aljában.

Mélyen tisztelt uraim én e fogyatékos előadást, a továbbképző tanfolyam nagyérdemű, nemes érzésű és a természetért igaz lélekkel rajongó elnökének, Makay Béla miniszteri taná-

csosnak felhívására tartottam. Ő bizonyára sokkal fényesebben felelt volna meg e feladatnak.

Én tehát e helyen is legjobban köszönöm neki, hogy ő a m. kir. földtani intézetre ruházta át e felszólalást, és hogy ezzel lehetővé tette azt, hogy épen a természetet a szabadban legintenzívebben művelő és tanulmányozó intézmény szerény kis aulájából repült ki ezen igazán nagyfontosságú nemzeti ügyben az első, habár gyenge szózat.

Nemzetünk legelső munkásaihoz van szerencsém szólani. Megvagyok róla győződve, hogy fogékony szivekre találtam, olyan egyénekre és hazafiakra, akik az örök természet szépségeinek, ritkaságainak és emlékeinek megmentését, védelmét és gondozását igazi érdeklődéssel és az ügyhöz méltó erélyességgel és kitartással karolják majd fel.

A budapesti m. kir. államrendőrség őrszemélyzetének szervezete és működése.

Toifel István oktató, m. kir. rendőrfelügyelő.

Terület és népesség.

A m. kir. budapesti államrendőrség hatásköre alá tartozó területet az 1881. évi XXI. az 1889. évi XLVI. és az 1912. évi LX. t.-cikkek állapítják meg. A felsorolt törvények szerint az államrendőrség hatásköre az egész főváros területére, azon kívül Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében fekvő Ujpest r. tan. város, Rákospalota, Pestujhely, Erzsébetfalva, Kispest és Pestszentlőrincz községek egész bel- és külterületére terjed ki.

Ezen terület nagysága 49.298 kat. hold. A lakosság száma 1,088.000.

Egy millió főnél tehát jóval többre tehető az a lélekszám, melynek közbiztonsága és közrendészete a budapesti államrendőrség munkájára utalt.

Létszám.

A budapesti államrendőrség működése és szolgálata megoszlik az intéző és a végrehajtó rendőrség között.

Végrehajtó rendőrségnek tekintendő a külszolgálatot teljesítő, egységesen szervezett és egyenruházott őrszemélyzet, mely az államrendőrség szervezetében a végrehajtási teendőket végzi és az ettől különálló detektivtestület 240 detektivvel, kik első sorban a nyomozási teendőket vannak hivatva teljesíteni.

Az őrszemélyzet állománya tisztekből, altisztekből és rendőrökből áll és a létszáma a következő.

Tisztikar.

1 főparancsnok a VI fizetési osztályban, 2 főfelügyelő a VII. fizetési osztályban, 3 főfelügyelő a VIII. fizetési osztályban, 10 felügyelő a IX. fizetési osztályban, 9 felügyelő a X. fizetési osztályban, 2 felügyelő fizetésnélkül. Összesen 27 csapattiszt.

Altisztek és rendőrök.

a) a gyalogságnál:

őrmester	32
ellenőr	176
I-ső oszt. rendőr	978
II. oszt. rendőr	1290
próbaidős rendőr	130
Összesen	2606

b) a lovasságnál:

őrmester	5
ellenőr	19
lovasrendőr	184
Összesen	208

A gyalogság- és lovasságnál tehát összesen 2814.

Ha már most szembeállítjuk a rendőri terület nagyságával, illetve lakosainak számával az őrszemélyzet létszámát, úgy azt látjuk, hogy az őrszemélyzet mai létszáma még nem tekinthető elegendőnek arra, hogy a főváros, valamint a rendőrileg hozzátartozó községeknek nap-nap után fokozódó igényeit, de különösen a fővárosnak helyenkint már egészen beépített és rohamosan fejlődő kültelkein kielégíteni lehetne.

Az őrszemélyzet elhelyezése.

A szolgálatban álló rendőrök a Mosonyi-utca 5—7. szám, a Hermina-út 67. szám és Kispest—Wekerle-telep, Sárkány-utca 29. sz. alatti kincstári tulajdont képező laktanyákban, továbbá a bérletben bírt VII., Bibor-utca 8. szám alatti rendőr-laktanyában, valamint jelenleg 106 őrszobán vannak elhelyezve.

Az őrszobák bérelt helyiségek, de vannak köztük olyanok is, melyeket hatóságok, állami és magánintézetek, vállalatok és gyárak díjmentesen engedtek át.

A bérelt helyiségek 3—6 évenkint béreltetnek ki és különösen nagy gond lesz fordítva arra, hogy az őrszoba helyiségei a higienikus szempontoknak megfeleljenek, valamint arra is, hogy az őrszobák külön bejelentő helyiséggel legyenek ellátva, nehogy a közönség kénytelen legyen a pihenő rendőröket megzavarni.

Itt említem meg, hogy a főparancsnokság a Mosonyi-utcai laktanyában az őrszemélyzet részére egy közétkezdét is felállított, mely részben a nőtlen rendőröknek, részben pedig a laktanyában elhelyezett, vagy összpontosított legénységnek jó és olcsó élelmet nyujt és azonfelül az összes rendőröknek húst és egyéb élelmi cikkeket beszerzési áron elárusít.

Ezen intézkedés tekintettel a jelenlegi nagy drágaságra, igen nagy jótéteménynek bizonyult annál is inkább, mert a közétkezde a nagyban eszközölt bevásárlás következtében jóval olcsóbb árban adhatja el az élelmi cikkeket, mint bármely kereskedő.

Az őrszemélyzet állományának kiegészítése.

a) A rendőröknél.

A rendőrök létszámában időközönkint beállott hiány felvétel által lesz betöltve.

Az önként jelentkezők felvétele a Mosonyi-utcai rendőrlaktanyában a főparancsnokság által történik, ahol a pályázó személyesen jelentkezni köteles.

A felvétel bizonyos feltételekhez van kötve. Nevezetesen: a rendőrség őrszemélyzetéhez csak az vehető fel, aki magyar állampolgár, a 23. életévét betöltötte, de a 40 évet túl nem haladta, tökéletesen egészséges, mely körülményt a főorvosi vizsgálat van hivatva megállapitani, erős és magas testalkatú, a magyar nyelvet úgy szóban, mint írásban birja, írásbeli jelentések szerkesztésére képes, büntetlen előéletű, s végül igazolni képes, hogy a katonaságnál mint altiszt szolgált.

Lovasrendőri állásra pedig az vehető fel, aki az általános

felvételi követelményeken felül, jól tud lovagolni és egy szolgálati ló vételére megfelelő pénzösszeggel rendelkezik.

Aki ezen feltételeknek megfelel, a főparancsnokságnál előjegyzésbe kerül és a szükséghez képest már a legközelebbi létszámkiegészítésnél behívatik.

A behívások 3 havonkint történnek.

Ezen felvétel természetesen csak ideiglenes minőségű, mert a végleges kinevezés csak a 6 hónapi próbaidő elteltével következik be.

A felvett rendőrök esküt tenni tartoznak és annak letétele előtt 2 tanú által aláírt kötelező nyilatkozatot kiállítani tartoznak aziránt, hogy 3 éven át a testület kötelékében maradni és rendőri szolgálatot tenni tartoznak.

b) Az altiszteknél.

Az altisztek létszáma az altiszti vizsgát tett rendőrök közül fokozatos előléptetés útján lesz betöltve.

c) A tiszteknél.

A csapattisztek, vagyis felügyelők a főkapitány előterjesztésére a belügyminiszter által ugyancsak ideiglenes minőségben lesznek kinevezve.

Ezen idő alatt minden felügyelő a rendőrtiszti képesítő vizsgát letenni és a szolgálati teendők körüli gyakorlatot elsajátítani tartozik.

Felügyelővé általában csak az nevezhető ki, aki katonatiszti képesítéssel és ranggal bír, valamint igazolni képes, hogy rendezett anyagi viszonyok között él és a katonaságnál több áven át mint hivatásos tiszt szolgált.

Illetmények.

Az őrszemélyzet illetményei törvényhozásilag vannak megállapítva.

Ezek jelenleg a következők:

a) Rendes illetmények.

Gyalogos- és lovasőrmester évi 1600—1700—1800 korona fizetés, 400 korona lakbér, gyalogos- és lovas-ellenőr évi 1400, 1500—1600 korona fizetés, 400 korona lakbér, I. oszt. és lovasrendőr évi 1200—1600 korona fizetés, 400 korona lakbér, II. oszt rendőr évi 1000—1100—1200 korona fizetés, 400 korona lakbér, próbaidős rendőr évi 800 korona fizetés és laktanyai elhelyezés.

Az évi fizetés 5 évenkint emelkedik.

Azonfelül úgy az altiszteknek, mint a rendőröknek családi pótlék jár, mely egy gyermek után 100 koronát, két gyermek után 200 koronát, három vagy több gyermek után 300 koronát tesz ki.

Az őrszemélyzet ruházati és felszerelési cikkeinek beszerzése a tömegrendszer szerint történik.

Az első tömegbetét átalányösszeget képez, mely minden egyes rendőrnek a rendőrséghez való tényleges felvétele napján egyszer s mindenkorra illetékes s mely az előirt összes ruházati és lószerelvényi cikkek első beszerzésére szolgál.

Az első tömegbetét mennyisége az anyagok és kiállítási árakhoz képest időnként a belügyminiszter által állapíttatik meg.

Ez idő szerint az első tömegbetét a gyalogrendőr részére 250 korona, a lovasrendőr részére pedig 400 koronából áll.

A ruházati és lószerelvényi cikkek fentartására és utánpótlására minden rendőr tömegátalányt kap.

Ezen átalány ez idő szerint rendfokozatra való különbség nélkül: gyalogrendőrök részére évi 120 korona, a lovasrendőrök részére pedig évi 150 koronából áll, mely utólagos havi részletekben számíttatik fel.

A lovasrendőrök és lovasaltisztek ezenfelül évi 603 korona lótartási átalányt is kapnak, a lovasaltisztek évi 120 korona lótisztítási átalányt is kapnak. A lótartási átalányból a szerződésileg biztosított zab, széna és szalma lesz beszerzve, mely azután természetben lesz naponkint és adagonkint kiszolgáltatva.

b) Egyéb illetmények.

A magánfelek és jogi személyek érdekében és kérelme folytán teljesített rendkívüli szolgálatok után az őrszemélyzetnek rendkívüli szolgálati díjak járnak.

És pedig, 12 órán belüli szolgálatért:

Lovasrendőr altisztnek . . . . 5 K 60 fillér
Gyalogrendőr altiszt, vagy lovasrendőrnek 4 K 60 fillér
Gyalogrendőrnek . . . . 3 K 60 fillér

Ha tekintetbe vesszük az évi rendkvüli szolgálati díjak összegét, úgy azt látjuk, hogy átlag 150—200 korona jut évenkint egy rendőrnek.

Oly esetben, midőn az őrszemélyzet legénysége a rendőri területen kívül eső helyre lesz kivezényelve szolgálatba, az ingyen utazás és elhelyezésen kívül napidíjban is részesül.

A napidíj altisztek részére 4 korona, rendőrök részére 3 korona naponként.

Előleg és jutalmak.

Különös méltánylást érdemlő esetekben a rendőrszemélyzet 3 havi fizetési előlegben is részesülhet, melyet a főkapitány engedélyezhet. Ezen előleg 12 havi egyenlő és szakadatlanul egymást követő részletekben lesz visszafizetve. Indokolt kérelmezés eseteiben pedig pénzbeli segélyt is engedélyezhet a főkapitány.

A lovasrendőr lóbeszerzés céljából pedig úgy előleget, valamint ha lova szolgálatképtelenné vált és emiatt kiselejtezik, 400 korona segélyt, ha elhullott, 800 korona segélyt nyerhet.

Azon lovasrendőrök pedig, kik lovaikat öt éven át megszakítás nélkül lovagolják s azokat teljes szolgálatképes, jó állapotban bemutatják, 200 korona lovaglási jutalomban részesíthetők.

Különösen fontos, kiváló tapintattal és kitartással teljesített, rendkívüli veszéllyel járó szolgálatokért az őrszemélyzet tagjai elismerésben részesülnek.

Az elismerés fokozatai különbözők:

a) nyilvános megdícsérés a főparancsnoki napi parancsban;

b) dícsérő okirattal való kitüntetés a főkapitány által;

c) pénzbeli jutalom;

d) és végül rendkívüli előléptetés és jelvényes kitüntetés.

Előfordul gyakran az is, hogy a rendőrök részére magán-

személyek óhajtanak jutalmat adományozni. Ilyen esetben a jutalompénz a főparancsnoksághoz küldendő be, mert azok csak oly esetben lesznek az illetékes rendőröknek kifizetve, ha ezt a főkapitány engedélyezte.

Az őrszemélyzet rendeltetése.

Feladat általában.

A budapesti m. kir. állami rendőrség őrszemélyzete a rendőri területen a közrend, a közbiztonság és a felett őrködik, hogy a törvényes intézkedések mindenki által végrehajtassanak s a karhatalmat szolgáltatja a közrendet vagy közbiztonságot veszélyeztető esetekben.

Az őrszemélyzet általános feladata a rendőrség területén:

a) a személy- és vagyonbiztonságot megóvni, a békét és közrendet fentartani;

b) a törvények, rendeletek és szabályrendeletek pontos betartására felügyelni, ezek megszegését, valamint a véletlenből, vagy bármely mulasztásból eredhető veszélyeket és károkat lehetőleg megakadályozni;

c) a közbiztonság és közrend tekintetében létező hiányokat és fogyatkozásokat, úgymint a közönség ez iránybani szükségleteit és kivánságait észlelni, illetve tudomásul venni és tett észleleteiről jelentést tenni;

d) a büntető biróságok hatáskörébe utalt büntettek, vétségek és kihágások kiderítésében, ezek elkövetői és társai kipuhatolásában és elfogatásában közreműködni;

e) az elöljárók és felebbvalók rendelkezéseit végrehajtani;

Az *a) b) és c)* pontokban felsorolt teendőkre nézve az őrszemélyzet a saját szabályai (szolgálati utasítások) szerint önállóan jár el és eljárásáért felelős.

Az őrszemélyzet az általános szolgálati, eljárási és kezelési utasításait és szabályait a főkapitánytól kapja, mert minden tekintetben annak van alárendelve.

Az intéző rendőrség egyes hivatalai által saját hatás- és ügykörükben kiadott rendelkezéseit az őrszemélyzet ugyancsak teljesíteni tartozik anélkül, hogy ezen rendelkezések megbirálásába bocsátkozhatna.

Az őrszemélyzet a karhatalom alkalmazása és kifejtése végett más hatóságok és hivatalos közegek segédletére is kirendelhető az arra illetékes elöljárók által.

Ezen esetben az őrszemélyzet kirendelt tagjai a nyert utasításokat foganatosítani, valamint a törvény és saját szabálylyai szerint eljárni tartoznak, de az utasítás tartalmáért nem felelősek.

Amint a katonának hivatása a háborúban a harc, éppen úgy a rendőrség őrszemélyzete is örökös harcban áll mindazokkal, akik a társadalomnak és a fennálló törvényes rendnek ellenségei.

Hogy az őrszemélyzet ezen követelményeknek megfelelhessen, szükséges, hogy nemcsak szakképzett legyen, hanem egyesítse a férfias erőt, a katonai bátorságot és az önzetlen nemes önfeláldozást a közjó érdekében.

Alárendelés.

Az őrszemélyzet, melynek élén a rendőrfőparancsnok áll, minden tekintetben a főkapitánynak van alárendelve.

A szolgálati fegyelem szempontjából az őrszemélyzet legénysége kisebb fegyelmi esetekben saját elöljáró tisztjei fegyelmi hatlma alatt áll, kik a belügyminiszter által kiadott szabályok szerint járnak el. Súlyosabb beszámítás alá eső fegyelmi vétségek eseteiben első fokon a rendőrség kebelében alakított fegyelmi bizottság, másodfokon a főkapitány határoz.

A hivatalvesztésre szóló határozat a belügyminiszter jóváhagyása alá bocsátandó.

A büntetés nemei.

Rosszalás, dorgálás, 200 koronáig terjedhető pénzbüntetés, 8 napig terjedhető elzárás, rangvesztés (lefokozás), szolgálatvesztés.

Belszervezet.

Főparancsnokság.

Az őrszemélyzet gyalog- és lovascsapatból áll. Mindkét csapat élén a főparancsnok áll, kinek úgy az egész csapattisztikar, mint az összes altisztek és rendőrök, valamint a főparancsnoksághoz beosztott számvivők és a rendőrségi állatorvos is alá vannak rendelve.

Hatáskör.

A főparancsnok *a)* intézi az őrszemélyzet személyes ügyeit, amennyiben azok elintézése a főkapitánynak fentartva nincsen; *b)* gyakorolja a fegyelmi hatalmat, amennyiben ezen hatalom gyakorlása nem illeti meg egyrészt a főkapitányt, másrészt a fegyelmi bizottságot; *c)* rendelkezik az összes szolgálati ügyekben, a főkapitány által kiadott utasítás szerint; *d)* felügyel a tisztek működésére és a rendőrök oktatására; *e)* intézi a gazdasági és kezelési ügyeket.

A főparancsnokság személyi, szolgálati és egyéb közigazgatási ügyeinek ellátására a csapatsegédtiszt van rendszeresítve, a csapattisztikar állományából van ezen szolgálatra beosztva.

A főparancsnokság számviteli ügyeinek ellátására a csapat-számvivő van rendszeresítve. Mindkettő, mint ilyenek a főparancsnoknak fenti ügyekben előadói.

A főfelügyelők közül az egyik jelenleg a főparancsnok helyettese és az őrszemélyzet fegyelmi ügyeinek előadója, a többi osztályparncsnok.

A főparancsnok helyettesének hatásköre és teendői különkülön vannak szabályozva.

A többi főfelügyelő és a felügyelők rendszerint osztályparancsnokok s mint ilyenek közvetlenül a főparancsnoknak van alárendelve; annak parancsait végrehajtani, utasításait foganatosítani tartoznak.

A fegyelem és szolgálat tekintetében az őrszemélyzet osztályokra van felosztva és pedig:

a) kerületi osztályokra;

b) lovasosztályra;
c) vasúti osztályokra;
d) tartalék osztályra;
e) tanosztályra.

Az osztályparancsnokok teendői.

Az osztályparancsnokok első sorban arra vannak hivatva, hogy a főparancsnokot a szolgálat teljesítésében támogassák. Ezen okból alaposan ismerniök kell az osztályukhoz tartozó altisztek és rendőrök jellemtulajdonságait, tehetségeit és tevékenységük eredményét. Kötelességük alárendeltjeiknek a hivatás iránti teljes odaadást, megbízhatóságot és fegyelmet nemcsak fentartani, hanem folyton fejleszteni törekedni és osztályukat akként vezetni, hogy az a követelményeknek minden tekintetben megfeleljen.

a) A kerületi osztályok.

A budapesti államrendőrség hatásköre alá tartozó terület jelenleg a kapitánysági kerületekkel egybevágó, 14 felügyelőségi kerületre oszlik.

Minden ilyen kerületben egy osztály állománya teljesíti a rendes külszolgálatot őrszemek és őrjáratok által.

Belszervezetében minden kerület, annak területi nagyságához és népességéhez képest több őrszoba-keretből és minden ilyen őrszoba-keret több őrszem, illetve őrjáratkeretből áll.

Minden őrszemkeret egy őrszem felügyelete alatt áll, ki ezen keretben az utcai szolgálatot végzi. Ezen szolgálat ellátása 4 napi időszakra, déltől délig terjedő 24 órában van akként megállapítva, hogy egy és ugyanazon rendőr szolgálatának első és harmadik napján 4 órai váltással őrszemen áll, míg a közbeeső időt az őrszobán pihenéssel tölti. A második napon tartalékszolgálatban van és a negyedik napon szabad.

Az egy és ugyanazon őrszoba-keretben levő őrszemek egy-őrszoba őrségét képezi s minden őrszoba őrsége egy ellenőr parancsnoksága alatt áll, aki egy másodellenőrrel felváltva teljesíti ezen szolgálatát.

A felügyelőségi kerületben levő őrszobák altisztjei és rendőrei a kerületi felügyelőknek, mint osztályparancsnoknak vannak alárendelve.

Itt megjegyzem, hogy a rendőrség területén jelenleg 106 őrszoba és 319 őrszem van felállítva.

Az osztályparancsnokok hatásköre több irányban terjed ki, amennyiben bizonyos korlátokon belül *a)* intézik az osztályhoz tartozó rendőrök személyes ügyeit; *b)* gyakorolják a fegyelmi hatalmat; *c)* ellenőrzik a szolgálatot; *d)* gyakorlatilag oktatják a rendőröket és altiszteket, különösen szolgálati helyeiken és *e)* vezetik az őket megillető gazdasági és kezelési ügyeket.

A kerületi osztályparancsnokok egyszersmind a kapitányságok végrehajtó közegei is a külrendészet terén.

b) Lovasosztály.

A lovasosztály négy laktanyában van elhelyezve és egy lovas-felügyelő közvetlen parancsnoksága alatt áll.

Feladata: *a)* kültelkeken lovasőrjáratok által; *b)* a nagyobb forgalommal biró közlekedési gócpontokon és vonalakon álló és mozgó lovasőrszemek által; *c)* a nagyobb csoportosúlásokat és kocsiforgalmat előidéző alkalmakkor — mint lóversenyek, népünnepélyek stb. — a közrendet és szabadközlekedést fenntartani.

Belszervezetében a lovasosztály szakaszokra és kirendeltségekre oszlik, melynek élén egy-egy altiszt mint parancsnok áll.

c) Vasuti osztályok.

Vasúti osztály kettő van, egyik a keleti, a másik a nyugati pályaudvaron.

A vasúti osztályok is egy-egy felügyelő parancsnoksága alatt állanak és a vasúti pályaudvarokon látják el a közbiztonsági szolgálatot és azonfelül a kivándorlást is ellenőrizni tartoznak.

d) Tartalék-osztály.

A tartalék-osztály a Mosonyi-utcai rendőrlaktanyában van elhelyezve és jelenleg egy főfelügyelő parancsnoksága alatt áll.

A tartalék-osztály feladata: *a)* az összes osztályoknak kiképzett rendőrökkel való kiegészítése; *b)* egy megfelelő nagyobb tartaléknak állandó készenlétben való tartása; *c)* és végül a szükséges — különösen sürgős — kivezénylések ellátása. Mindezeken felül a tartalék-osztály látja el a szolgálatot a rendőri fog- és toloncházban és egyéb vezényléseket is az intéző rendőrség hivatalaiba. (Bejelentő hivatal, közigazgatási osztály, erkölcsrendészeti osztály, bűnügyi osztály, országos bűnügyi nyilvántartó hivatal stb.)

e) Tanosztály.

A tanosztály az oktató-felügyelő parancsnoksága alatt áll.

Az oktató-felügyelő feladata: *a)* a rendőri felvételhez jelentkezőkkel a próbaírásokat eszközöltetni és azokat a főparancsnoknak bemutatni; *b)* a behívott próbaidős rendőröket a rendőri tudnivalókban kiképezni és a véglegesítő vizsgára az előírt tananyagból előkészíteni; *c)* az őrszemélyzet oktatását eszközölni; *d)* az altiszti, valamint tiszti tanfolyamra vezényelteket kiképezni és végül, *e)* a bizottság által megejtett vizsga eredményét feljegyezni, a jegyzőkönyvet megszerkeszteni és azt megőrizni.

Az oktatás, illetve első kiképzés.

Az 1881. évi XXI. t.-c. alapján gyakorlati szolgálatba csak oly rendőr vezényelhető, aki az előírt tananyagból levizsgázott és a vizsga-bizottság által képesítettnek lett nyilvánítva.

Éppen ezért az őrszemélyzethez szolgálattétel végett 6 havi próbaidőre ideiglenesen felvett rendőrök elméleti kiképzésük végett nyomban a tanosztályhoz osztatnak be, ahol már most az oktató-felügyelő feladata, hogy szakképzett, becsületes, megbízható és munkás személyzetet neveljen a rendőrség végrehajtó szolgálatába.

Bármilyen képzett és lelkiismeretes a tisztikar, ha a legénység szakképzettsége és fegyelme gyenge lábon áll, a rendőri tevékenység kevés sikerrel jár.

Szakképzett és fegyelmezett őrszemélyzetre van tehát szükség. A szakképzett és fegyelmezett rendőranyag elengedhetetlen feltétele nemcsak a rendőrség hívatásának, modern és eredményes működésének, hanem garanciája egyben népszerűségünknek is.

A közönség oltalmára és védelmére rendelt kellő kiképzés nélkül az élet forgatagaba állított rendőr ki van téve azon veszélynek, hogy intézkedni nem tud és gúny tárgyává lesz, hivatalos hatalmával könnyen visszaél és előállnak azon túlkapások, melyek egyrészt a sajtó támadásaiban nyilvánulnak, másrészt a rendőri intézményt ellenszenvessé teszik.

Mivel tehát a rendőrség működésének eredményét a közönség bizalma, a közönség bizalmát a rendőrök szakképzettsége és fegyelmezettsége, a rendőrök szakképzettségét és fegyelmezettségét pedig a kiképzés bizosítja, nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy az oktatás és fegyelmezés működésünk sikerének alapját képezi.

Amilyen az oktatás és fegyelmezés, olyan a szolgálat teljesítése is.

Ez a legnehezebb feladatok egyike és éppen azért különös rátermettséggel biró oktató altisztek is közreműködnek a kiképzésben.

Az őrszemélyzet szolgálata ma már oly sokoldalú, hivatása, tekintettel önálló működésére és a közönség kényes igényeire oly nehéz feladatokkal van egybekötve, hogy rendeltetésének és a testület iránt joggal táplált várakozásoknak csak az esetben felelhet meg, ha az őrszemélyzet oly szakismeretekkel és általános műveltséggel bír, mely a társadalom rohamos szociális fejlődésével lépést tartani és igényeihez alkalmazkodni tud.

A kiképzés folyamán nagy súlyt fektetünk tehát különösen arra, hogy a rendőr gondolatvilága teljesen egybeolvadjon az igazságszolgáltatás és a rendőri büntető biráskodás érdekeivel és azoknak fontosságát átérezni is megtanulja.

Tudnia kell továbbá a rendőrnek, hogy hivatása gyakorlása közben mindig a közérdeket szem előtt tartva, úgy az állam, mint a polgárok elsőrangú érdekeit van hivatva megvé-

delmezni és hogy kiváltképen a megelőző szolgálatot tartsa legnemesebb feladatának.

Mindezen körülményeket figyelembe véve, ha célt akarunk érni, már a próbaidős rendőr kiképzésénél arra kell törekedni, hogy annak kiképzése lehetőleg tökéletes legyen s hogy már az első kiképzés lefektesse mindama alapokat, melyeken a rendőr gyakorlati szolgálatában tudását és látkörét tovább fejlesztheti.

A próbaidős rendőrök oktatás tárgyát képezi:

a) a budapesti m. kir. államrendőrség és szervezetének általános ismertetése;

b) az őrszemélyzetre vonatkozó szervezési, szolgálati és fegyelmi szabályzatok tüzetes ismertetése;

c) a magyar büntető törvények — az 1878. évi V., 1879. évi XL. t.-c. — és egyéb törvények, a büntető novella, valamint a bünvádi perrendtartásról szóló törvény általános ismertetése;

d) a rendőri természetü miniszteri rendeletek, fővárosi szabályrendeletek, P.-P.-S.-K.-V.-megye rendeletei és főkapitányi rendeletek ismertetése, amennyiben azok áthágásának megakadályozása vagy feljelentése az őrszemélyzet teendőihez tartozik;

e) oktatás az első segélynyujtásról szerencsétlenségek eseteiben, különösen az első elbánásról, vízbefult, megfagyott, elgázolt, felakasztott emberekkel szemben;

f) Budapest és a rendőri terület közigazgatási beosztásának, valamint topografiájának ismertetése, különös tekintettel a közhivatalok és közintézetekre;

g) írásbeli fogalmazványok, különösen jelentések szabatos szerkesztése;

h) végül számtanból a négy alapművelet.

A gyakorlatban nyert tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy mind e felsorolt tantárgyakon kívül még bizonyos alsófakú általános jogi ismereteket is kell a fiatal próbaidős rendőrnek elsájítatani, ha azt akarjuk, hogy a törvény szellemét helyesen fogja fel és mindaz, amit tudnia kell, könnyebben megérthető legyen.

Ezen felsorolt okokból ismertetve lesznek a magyar közjog, alkotmánytan és közigazgatástan alapvető fogalmai is, de természetesen csak oly mértékben, amennyiben a rendőröknek erre szükségük van.

Végül pedig, mivel az őrszemélyzet a nagyközönséggel folytonos érintkezésben van, behatóan oktatva lesz az iránt, hogy azzal szemben igen illedelmesnek, tiszteletet tanusítónak kell lennie, mindazon számos kérdésre, melyeket hozzá intéznek, előzékenyen és legjobb tudása szerint adjon választ s általában mindenkor nagy készséget tanusítson.

Ha pedig intézkedés céljából a rendőr közbelépése szükséges, az legyen nyugodt — tehát zajt és feltünést kerülő — de egyszersmind erélyes, gyors és határozott.

A próbaidős rendőrök ezen első kiképzése 4 hónapig tart.

Ami a felvett próbaidős rendőrök iskolai képzettségét illeti, úgy az korántsem mondható kielégítőnek, dacára annak, hogy a legtöbbje a katonaságnál altiszt volt, mivel a 94% csak elemi iskolát végzett és túlnyomó része a rendőri kiképzés elején sem rendesen olvasni, de még kevésbbé tud írni.

Az úgynevezett tájszólások kiküszöbölése is nagy munkát igényel, mert a magyar nyelvtan legelemibb fogalmaival sincs a legtöbb ujonc tisztában.

Ez a körülmény természetesen roppant nagy hátrányára van az oktatásnak, mert a kiképzés első 14 napja úgyszólván kizárólag csak a magyar nyelvtan begyakorlására szolgál, ami tekintetbe véve a kiképzés rövid idejét és a nagy tananyagot — már is nagy időveszteséggel jár. Az írásbeli jelentések szerkesztésére pedig úgyszólván az egész kiképzés tartama alatt nagyon sok időt kell áldozni, mert a helyesirás szabályainak elsajátítása nagy nehézségekkel jár.

Az elméleti kiképzés befejeztével minden próbaidős rendőr egy bizottság előtt vizsgát tenni tartozik.

Ezen bizottságnak az a feladata, hogy a kiképzett rendőrök elméleti tudásáról, azok egyéni képességeiről és használhatóságáról szerzett személyes meggyőződése alapján a képesítést, valamint a rangsort megállapítsa.

A vizsga-bizottság elnöke a főparancsnok, illetve helyettese, vizsga-bizottsági tagok pedig: egy rendőrtanácsos az intéző rendőrség részéről, egy felügyelő a végrehajtó rendőrség részéről és végül az oktató rendőrorvos.

Azok, akik a vizsgát sikerrel tették le, gyakorlati kiképzés végett kerületi osztályokhoz gyakorló őrszobákra osztatnak be és ha ott gyakorlatilag is beváltak, úgy 6 hónapi próbaide-

jük leteltével véglegesíttetnek és II. osztályú rendőrökké lesznek kinevezve.

A véglegesített, tehát már közszolgálatot teljesítő rendőrök is ugyancsak folytatólagos oktatásban részesülnek, amennyiben azok szolgálatuk teljesítése közben osztályparancsnokaik és elöljáró altisztjeik által folyton ellenőrizve és ez alkalommal teendőikre nézve behatóan oktatva lesznek.

Az altiszti vizsgát egy külön tanfolyam előzi meg, melynek hallgatásához csak oly rendőrök lesznek bocsájtva, akik előzőleg már 3 évig kifogástalanul szolgáltak és általános tudás, műveltség és szolgálati tapasztalatok tekintetében reményt nyujtanak arra, miszerint az altiszti követelményeknek megfelelni fognak.

Az altiszti vizsga tárgyai felölelik az általános rendőri oktatás összes tárgyait, azonfelül számtanból a négy alapműveletet egész számokkal, közönséges és tizedes törtekkel és végül az őrszobai irodavezetést, valamint az oktatás és fegyelmezés körüli eljárást, amennyiben annak hasznos, helyes és célszerű eszközei ismertetve lesznek.

A csapattiszti, vagyis felügyelői vizsgát ugyancsak egy tanfolyam előzi meg, melynek hallgatása csak a főkapitány előzetes engedélye alapján van megengedve.

A csapattiszti vizsga ugyancsak egy vizsga-bizottság előtt lesz megtartva és felöleli mindazon szakismereteket, amelyekkel egy osztály-parancsnoknak birnia kell.

A tudományos és gyakorlati szocializmusról.

Dr. Vadnay Tibor, Borsod vármegye főjegyzője.

Bevezetés.

Az angol munkásegyesülésekről irott nagyszabású művében állítja föl a szociológus hitvespár: *Webb Sidney* és *Beatrice* ama tételt, hogy a világküzdelemben az a nemzet fogja a legnagyobb sikert elérni, melynek kutatói a tudományos igazságok legnagyobb tömegét fedezik föl és amelynek gyakorlati emberei legkészségesebbek ezek alkalmazására.

Megtestesülést nyer ez a gondolat az igazságügyi és közigazgatási tisztviselők részére évente rendezni szokott továbbképző tanfolyamokban. Mert ezen tanfolyamok célja nem pusztán a szorosabb értelemben vett szaktudás fejlesztése, hanem talán még inkább a tudomány újonnan föltárt igazságainak, a fejlődés korszerű irányainak megmutatása a gyakorlati élet emberei számára, hogy az így elért magasabb látópontról, az életmegnyilvánulások okainak mélyebb átértését vigyék bele hivatásuk teljesítésébe, mindennapi teendőik intézésébe és ezzel hathatósabban járuljanak ahhoz, hogy nemzetünk a kultúrversenyben számba vehető tényező gyanánt vehessen részt.

Az utóbbi célt szolgálja az is, ha azokat az előadásokat, melyek tárgyuknál fogva nem egyedül a szakkörök továbbképzését, de az általános műveltség fokozását célozzák, hozzáférhetővé tesszük a közönség ama része számára, mely érdeklődést tanusít a tudományok haladása, fejlődése és a modern eszmeáramlatok, elméletek, mozgalmak iránt.

Ezen újabb irányzatok között kétségtelenül a legegyetemlegesebb és méltán a legszélesebb körű ismertetésre tarthat

igényt az a tudományos és gyakorlati mozgalom, amelyet *szociálizmus* névvel szokás megjelölni. Hatalmasan hömpölygő hullámgyűrűi a nyugat nagyipari államainak közgazdasági életéből indultak ki, de szélső rezgéseik eljutottak már hozzánk is. Politikai életünknek ütköző pontjává vált az általános választói jog, a szocialisták eme sarkalatos követelése; törvényhozásunk foglalkozási körébe vette a munkásjóléti intézmények ügyét; az állam elvállalta az elhagyott gyermekek gondozását; átalakulóban van büntetőjogunk, mely immár nemcsak az egyént, de a társadalmat is belevonja a felelősségbe és ebben a szellemben reformálja a büntetések rendszerét; kifejlődik a szociálpolitika: a gazdaságilag gyengébbek hatósági védelme; állam, városok, községek veszik kézbe a közhasználati üzemeket; a szakszervezetek elismertetnek törvényes tényezőkül és mind erősebb befolyást gyakorolnak iparunk életére; a közönség a munkásmozgalmakat, olykor még a sztrájkokat is, elnézéssel, sőt gyakran rokonszenvvel kiséri; a tudomány és szépirodalom, a sajtó és színpad átérzi, fölveszi és terjeszti a szociális kérdések fontosságát. Mind megannyi jelenség, amelyben már a szocializmus nyilvánul meg, több, kevesebb tudatossággal, nyilt vagy leplezett szándékossággal.

Bár így a tünetek lépten-nyomon elénk állanak, sajnosan kell tapasztalnunk, hogy közönségünknek még műveltebb rétegei sincsenek kellőleg tájékozva azok okairól: *a szocialista tanok alapelveiről, céljairól, rendszereiről.* A téves fölfogás, a rosszúl értesültség legkülönbözőbb változataival találkozunk még nálunk. Legtöbben a szocialistákat ma sem tekintik egyébnek, mint a rend, a vagyon, a műveltség ellenségeinek, akiket egyedül az irigység, lázadás, gyűlölet nemtelen indulatai vezérelnek. Mások, talán jóhiszemű, de félrevezetett, tudatlan tömegnek képzelik őket, akiket nehány lelkiismeretlen izgató a saját személyi érvényesülésére önzően használ ki, legjobb esetben elérhetetlen délibábok ábrándos, de elvakultságukban mégis veszedelmes rajongóinak. Gyakori viszont az a másik irányú túlzás is, mely a szocializmus fogalma alá soroz be minden emberbaráti, jótékonysági mozgalmat, intézményt, még azokat is, amelyeket a szocialisták épen elvi alapon a legélesebben elleneznek.

Növeli a fogalomzavart, hogy magyar nyelven alig van olyan könyvünk, mely az értelmiséget az őt érdeklő mérvben

és modorban tájékoztatná. *Jászi* Oszkár, *Kunfi* Zsigmond és számos más nagyeszű és imponáló képzettségű szociológusunk munkái az egyes kérdéseket már oly magasan elvont tudományos színvonalon tárgyalják, hogy megértésük és élvezetük sok előismeretet igényel. Ugyanez áll a fordított művekre is. A munkásosztály részére propaganda céljaira készült iratok, röpivek pedig túlságosan egyoldalú és népies voltuk miatt nem gyakorolnak vonzerőt a műveltebb osztályok ismeretvágyára. Hiányzik a középfokú irodalom és talán *Farkas* Pál kitünően összefoglaló kis könyve az egyetlen, mely némi utbaigazításul szolgálhat.

A hiányt ez a tanulmány sem pótolhatja, már csak szűkre szabott keretei miatt sem. A mérhetlen terjedelmű anyag ily rövidre való összesűrűsítésének nehézségein ,az alapfogalmaktól a bonyodalmas és szétfolyó elméletekig vezetés akadályain az enyémnél nagyobb tudás, tehetség is hajótörést szenvedne. Csak a legáltalánosabb tájékoztatás az, amire szorítkoznom kell, csak elnagyolt vázlat az, amit nyujtanom lehet. A végtelenig bonyolult és szövevényes jelenségeket is kénytelen vagyok túlságig egyszerűsített formulákban, lerövidített vonalakban, tömörített általánosításokban adni vissza, hogy az elém kitűzött korlátok között, valamennyire egységes áttekintést szolgáltathassak egy nagy, új, nálunk jórészt ismeretlen, vagy félreismert egész világnézletről.

A szóbeli előadás számára kitűzött határokat alkalmam lett volna a közönség részére itt közreadott kiadásban kitágítani. Az ily irányú átdolgozást azonban fölöslegesnek itélem. A részletek, a mélységek iránt érdeklődők az enyémnél kétségkívül értékesebb fölvilágosításokat nyerhetnek *Diehl* Károly, *Sombart* Werner és a szocialista irodalom annyi más kitűnősége műveinek tanulmányozásából. Míg ezen füzet kiadásával épen azt a célt óhajtanám elérni, hogy azok, akik érdeklődnek ugyan korunk mozgató eszméi iránt, de sem idejük, sem kedvük nincs nagyszabású könyvek tanulmányozásába elmerülni, nehány ívnyi terjedelemben némi áttekintést szerezhessenek az általános fogalmakról. A szocializmus óriási bibliografiája azután elegendő teret és módot nyujt a további tudásvágynak legteljesebb kielégítésére is.

I. Általános fogalmak.

Szocializmus néven, — a szónak tágabb értelmében — foglalhatók össze mindazok az elméleti és gyakorlati törekvések, melyek célja a ma fönálló gazdasági és társadalmi rendet gyökeresen megváltoztatni, azt teljesen átalakítani.

A most uralkodó gazdasági rendszer a *kapitalizmus*, a reá alapított társas rend a *polgári társadalom*, uralkodó osztályai azok, amelyeknek magánvagyonuk van és amelyeket a hozzájuk szítókkal együtt *bourgeoisie* névvel szokás megjelölni ellentétben a vagyontalan, kézi munkából élő osztállyal: a *proletárság*gal.

Két főelven alapul a kapitalizmus: az egyéni tulajdonon és a szabad versenyen. Mindkettő merőben ellentéte a megelőző kötött berendezésnek: a *feudalizmus*nak, melynek alapgondolata a kiváltság, szervezete az elidegeníthetetlen nemescsaládi birtok és a zárt céh-kézművesipar volt. A feudális társadalom megdöntéséből fejlett ki a mai liberális társadalom és közgazdaság, párhuzamosan a harmadik rend: a polgárság politikai fölszabadulásával és uralomra jutásával.

A kapitalizmus jogosultságát tudományos érveléssel indokolja meg a *klaszikus nemzetgazdaságtan*. Kijelentései szerint az emberiség haladása, a kultura fejlődése egyedül ezen gazdasági berendezkedés alapján biztosítható. Mert a személyes rendelkezésre álló vagyon munkára, takarékosságra, kezdeményezésre serkent, a szabad verseny pedig az összes erők legfokozottabb kifejtését teszi szükségessé. A fejlődés igazi mozgató ereje a magánérdek, mely ennélfogva a közösség szempontjából hasznos, az egyén szempontjából pedig jogos. A magánérdekből szerzett egyéni tulajdon ugyanis a következő elemeket foglalja magában: a *nélkülözési díjat*, melyet az egyén megérdemel azért az önmegtartóztatásért, hogy nem élte föl, hanem a társadalomra hasznos további értékképzésre takarította meg, az *igazgatási díjat*, melyet az egyént a találékonyságért, a vezetésért, az előrelátásért megilleti, végül a *biztosítási díjat*, mely ellensúlyozza a kockázat folytán előállható veszteségeket és mely nélkül senki sem vállalkoznék tőkéjének forgalomba hozatalára, ami minden további haladást megakasztana. Igaz ugyan, hogy a magántulajdon magával hozza annak szükségét, hogy vagyontalanok is

legyenek és ezen napi munkából élők készenléte járuljon a társadalmi munkához. De ez a haladás tovább vitele érdekében elkerülhetetlen. Látszólagos igazságtalansága pedig kiegyenlítést nyer a társadalmi osztályok hullámvonalszerű föl- és alászálló mozgásában, ami abban nyilvánul meg, hogy szorgalom, ügyesség, szerencse a munkást is tőkéhez juttatja, míg a lusta, élhetetlen, értelmetlen tőkés a vagyontalanságba sülyed le.

A szabad verseny legszélsőbb védelmezője a *mancseszterizmus.* Károsnak tart mindennemű intézményes beavatkozást a tőkék versenyébe, mert a kereslet és kinálat törvényei automatikus tökéletességgel szabályozzák a tőke leggazdaságosabb fölhasználását és mindég megtalálják a termelés és fogyasztás egészséges egyensúlyát. Ezek a törvények védik a tőkét a túltermelés veszélyétől: a közgazdasági válságoktól és védik a munkást egyfelől a krizisek okozta munkahiánytól, másfelől a munkaadók lelketlen kizsákmányolásától, mert úgy a tőke, mint a munka mindenkor azokat az ágakat keresi föl, amelyekben tevékenysége legelőnyösebben érvényesülhet és elhagyja a kihasználtakat, kizsaroltakat.

Mindezen kapitalisztikus elméletek gyakorlati igazolása gyanánt büszkén mutatnak rá arra a valóban bámulatos gazdasági és közművelődési föllendülésre, mely korszakunkban kivirágzott és mely a kapitalizmus uralmának egyetlen százada alatt nagyobb eredményeket hozott létre, mint előző évezredek gazdasági munkája. Reámutatnak a technika csodáira, a nemzetközi pénzgazdaság és világpiac kialakulására, a monstre-vállalatokra, az általános jólét emelkedésére, a kényelmi és fényűzési cikkek széleskörű elterjedésére és azokra a fejedelmi magánvagyonokra, melyeket olykor egyetlen emberöltő alatt valamely teljesen vagyontalan self-mademan halmozott föl.

Az ily dicsőséges következményeket létrehozó és azért örök érvényűek és tökéletesen hirdetett rendszeren azonban csakhamar foltok, árnyak, hézagok jelentek meg. A munkástömegek nyomora az emberbarát kifogásait hívta ki, a koronként visszatérő gazdasági válságok, az ezek nyomán előálló üzleti pangás és visszaesés jelenségei pedig a nemzetgazda bírálatát.

Erről a két pontról indultak ki a kapitalizmus ellen inté-

zett támadások, amelyek ennélfogva a szerint osztályozhatók, hogy *érzelmi* momentumokon alapulnak-e: az emberszeretet, igazságosság, egyenlőség érzelmein, vagy pedig *értelmi*, közhasznossági indokokon: a produktivabb termelési rend, a jobb gazdasági szervezés gondolatán.

A javaslatba hozott megoldási módozatok és az érvelés tekintetében sok irányba szerteszét ágazó elméletek között a legtudományosabban kiképzett és gyakorlati eredményeiben is a legjelentősebb a szorosabb értelemben vett, a *tudományos szocializmus*, melyet helyesebb volna alapelvénél fogva állandóan a *kollektivizmus* névvel különböztetni meg a többi szocialista tantól.

A *kollektivizmus* mindkét követelményt kielégíteni igyekszik. A gazdasági és kulturális haladást az egyenlőbb és igazságosabb elosztással kivánja összeegyeztetni. Rendszere: a munkába mindenkit belevonni és a közös munka gyümölcseiben mindenkit részeltetni. Ennek elérésére az összes *termelési eszközök*, mint föld, tőke, nyersanyagok, épületek, gyárak, gépek, munkaeszközök, a társadalom közös, *kollektiv tulajdonává* teendők és ezekre mindennemű egyéni tulajdonjog megszüntetendő. A *fogyasztási eszközök* ellenben, mint élelem, ruházat, lakás, butorok, kényelmi, fényűzési cikkek, továbbra is *magántulajdonban* hagyandók meg és ezeknek bármily nagymérvű fölhalmozása is megengedhető, csupán újabbi tőkeképzésre való fölhasználásuk tilalmas.

Ily módon a mai termelési erő megszaporodik azokkal, akik most munkát nem találnak és azokkal, akik ma tőkéjükből, személyes munka nélkül élnek. A megnövekedett munkaerő a mainál nagyobb termelési eredményt hoz létre. A fokozott mennyiségű termelvényekből a társadalom minden egyes tagjának átlagos szükségleteit ki lehet elégíteni, ellenszolgáltatásul a munkában való normális részvételükért. A fogyasztási eszközök fölhalmozhatásának megengedése pedig ingerül szolgál arra, hogy egyesek az átlagos megélhetést biztosító normálmunkát meghaladó erőkifejtésre sarkaltassanak, amelyért magasabb díjazásban részesítendők, illetve az átlagon fölüli igényeik, fényűzési és művészi hajlamaik is kielégítést nyerhessenek. Megmarad tehát az egyéni érdek ama rugója, mely az újabb találmányokat, kezdeményezést mozgatja és ezzel az emberiség további haladását biztosítja anélkül, hogy

ennek érdekében milliók dobassanak a változhatatlan nyomorúság áldozatául oda.

A kollektivizmus alkotván a mai szocializmus gerincét, bővebb részletezést igényel, ami ezen tanulmány második részét fogja betölteni.

Időbeli sorrendben megelőzi a kollektivizmust a *kommunizmus*, mely egyébként is a legrégibb a jobb rendet kereső kisérletek között. Nem a produktivitás fokozásának eszméjéből indul ki, hanem az emberi egyenlőség gondolatából, melyet a gazdaság terén mathematikai egyenlőség alapján kivánna érvényesíteni. Azért tovább megy a kollektivizmusnál és a *magántulajdont nemcsak a termelési, de a fogyasztási eszközökre is megszünteti.* A köztulajdonba veendő termelési eszközök és együttes munka által előállított javakban mindenkit a legteljesebben egyforma szétosztás útján akar részesíteni és jogtalannak, megengedhetetlennek nyilvánítja az életmódnak és díjazásnak minden elképzelhető különbségét.

A kommunizmus a szociális problémák megoldásának legkezdetlegesebb koncepciójának tekinthető. Hívei ma már egyre jobban fogynak, de annál távolabbi multra tekinthet vissza. Gyakorlatilag keresztülvitten találkozunk vele valamennyi ősnép társadalmi kialakulásának kezdetén. Irodalma is a legrégibb. Már *Platon* is vagyonközösségre alapítja eszményi államát, természetesen még a rabszolgák teljes kizárásával. Kommunista hajlandóságok nyilvánulnak meg az őskeresztény íróknál és egyházközségek életében is. Kommunista államideát rajzol *Morus* Tamás (1480—1535) *„Utopia“* című munkájában. Ez a mű adott nevet mindazon fantasztikus államberendezési terveknek, melyeket világboldogító emberbarátok képzelete követendő példákul eszelt ki, de amelyek valóra váltásának kísérletei mindenkor megtörtek a tényleges viszonyok ellenállásán. Kommunisták továbbá *Babeuf* (1764—1797.), aki a nagy francia forradalom idején vállalkozott arra, hogy a politikai egyenlőség mellett a gazdaságit is kivívja, de összeesküvését elárulták, őt magát kivégezték. *Cabet* (1788—1856) nem erőszak, hanem békés meggyőződés útján szerette volna megvalósítani azt az eszményi berendezkedést, melyet *„Ikária“* művében ír le. Ily nevű telepet létesített is Amerikában, de az sok civódás és viszontagság után föloszlott. *Owen* (1771—1858.) gyönyörű eredményeket ért el a saját

gyárában, Angliában azzal, hogy munkásainak részesedést adott a haszonból, mikor azonban rendszerét a *New-Harmony* telepen nagyobb keretekben kísérlette megvalósítani, vállalkozását balsiker követte. *Weilling* (1808—1871.) a pénz kiküszöbölésével, kereskedelmi könyvek segélyével akarta a társadalmat újjászervezni, akként, hogy mindenkinek munkája követelési lapján, fogyasztása pedig tartozási lapján nyert volna elkönyvelést.

Ám úgy ezek az ötletek, mint számos más kommunista elmélet és kisérletezés, maradandó hatás és alkotás nélkül tünt tova a további fejleméryek hullámaiban.

Az *agrárszocializmus* már megkisérli a többtermelés igényét az igazságosabb fölosztással összhangba hozni. A tőkét, kamatot, üzleti hasznot magántulajdonban meghagyandónak tartja, mert ezek, mint új javakat szülő tényezők, a köznek és egyesnek egyaránt hasznosak, azért jogosultak is. Ellenben a föld természetes hozamát: a *földjáradékot,* munka nélküli, érdemetlen jövedelemnek bélyegzi, mely a közre is károsan hat, a bérlőre és földmunkásra oly tehertöbbletet róván, mely tevékenységüket megbénítja és a földnek gazdaságosabb kihasználását akadályozza. Miért is a *föld köztulajdonba veendő* és olcsó, hosszútartamú bérletekre egyesek vagy termelőszövetkezetek számára átadandó.

Jelentősebb agrárszocialisták: *Spencer, O'Brien, Wallace.* Eszmei rokonaik az *agrárreformerek,* tőlük abban különböznek, hogy a föld magántulajdonát nem kívánják megszüntetni, csupán azt követelik, hogy az állam a föld használatába a köz érdekében hathatós eszközökkel avatkozzék bele. Igy *George* az egész földjáradékot adó alakjában akarja elkobozni. A földreformerek általában a legváltozatosabb újítási ötleteket vetik föl, kapitalista és kommunista irányzatok kuszálódnak össze, egészen az oly mérsékelt tervekig, mint *Damaschke* javaslatai, hogy csak azokat a vagyonszaporulatokat kell megterhelni, amelyek minden egyéni tevékenység és érdem nélkül, kizárólag a társas viszonyok kedvező hatásából keletkeztek. Így a telekérték emelkedés fokozottabb adóval rovandó meg *(betterment),* a telekspekulációk megakadályozandók, adó-, lakás- és birtokpolitikai intézmények *(home-stead)* mozdítsák elő a mezőgazdaság igazságosabb és hasznosabb kezelését.

A közgazdasági követelményekre viszont kevesebb súlyt

fektetnek a *keresztényszocialisták* és általában az *ethikai* szocialista tanok. Vallási, illetve erkölcsi tételekből indulnak ki, de egységes gazdasági rendszert, kialakult célokat, ökonómiai indokolást nem találunk bennök. Azt hirdetik, hogy a tőkések és munkások egyaránt irtsák ki szívükből az anyagiak hajszolását és gazdasági tevékenységének körében is mindenkit a szeretet, elnézés és irgalmasság irányítson. *Saint Simon, Leroux, Enfantin, Bazard* ennek az irányzatnak nevesebb szószólói, akik azonban a jobb gazdasági rend megmutatása helyett olykor homályos miszticizmus megfoghatatlan ködébe vezetnek el.

Eszményi fölfogásból indul ki az *anarchizmus* is, mely a szocializmusnak nem a legszélsőbb árnyalata, amint az meglehetősen elterjedt tévhit, hanem az elgondolhatóan legélesebb ellentéte. Az egyén teljes fölszabadítását hirdeti mindennemű, tehát gazdasági kényszerek alól is, míg a szocializmus a munka szigorú szervezését követeli; az anarchizmus az egyént, a szocializmus a közösséget teszi világnézletének központjává; az előbbi a szabadságot elébe helyezi a produktivitás fokozásának, az utóbbi az egyéni tevékenységet a termelés érdekében erős korlátok közé szorítja.

Az anarchista tanok között szabatosan elhatárolandó az *eszményi anarchizmus,* az eszmék békés hirdetése, a *tett anarchisztikus propagandájától,* mely véres merényletek útján akarja a jobb rendet megvalósítani.

Az *eszményi anarchizmus* annak igazságáról kíván meggyőzni, hogy az ember legbecsesebb kincse a szabadság, amellyel összeegyezhetetlen minden állami és társadalmi kényszer, ezek a szervezetek tehát eltörlendők és az emberek együttélése csak önkénytes, de bármikor elhagyható szabad társulásokban engedhető meg. Ez az uralomnélküliség azonban épen nem jelentené a zavar, a fölfordulás állapotát, hanem ellenkezőleg a béke és az összhang világát, mely okvetlenül előáll, ha a mai mesterkélt korlátok helyett az emberek jó érzéseire hivatkozunk és a kölcsönös elnézés és segítés érzelmeire alapítjuk az embereknek egymással való kapcsolatát.

Az anarchista idealizmusnak kiváló hirdetője *Proudhon* (1809—1865), szerzője a híres mondásnak: „a tulajdon lopás“. Mindamellett nem volt a magántulajdonnak föltétlen ellensége,

csak a pénznek és a kamatnak, ezeket tekintvén minden szolgaság és igazságtalanság kutforásainak. A gazdasági életet önkénytes munkaszövetkezések, a munkáért csereutalványok és ezeknek a szükségelt árúkra való becserélését eszközlő állami cserebank útján képzelte berendezhetőnek. Az 1848-iki francia forradalom idején történt is kísérlet ennek a gondolatnak megvalósítására, de a *„mutualizmus“* eszméje a gyakorlatban csődöt mondott. *Godwin* (1756—1836.) a politikai uralomnélküliségből indul ki, szerinte állam, hatóságok, törvény, itélkezés mind fölöslegesek, a társadalom összes funkciója abban álljon, hogy a bűnösöket a jók közösítsék ki maguk közül, aminek az lesz az eredménye, hogy a szégyen hatása alatt a bűnök maguktól megszünnek. A gazdagok pedig belátván a vagyoni különbségekben rejlő igazságtalanságot, önkényt mondjanak le róla. *Stirner* (1806—1856.) az egyéniség szabad érvényesülésének rajongója, melynek csak a külső lehetőségek állíthatnak korlátot, de nem az állam vagy a társadalom. Eszmei rokona *Nietzsche,* a maga különleges elméletével, mely szerint mennél kiválóbb valamely egyén, annál kevésbbé kötik az általános erkölcsi törvények. *Humboldt* a darwinizmust teljes mérvben kivánja a gazdasági élet terén érvényesíteni és azt tartja, hogy az állami beavatkozás csak károsan befolyásolja az erősebbek kiválása útján haladó fejlődést. *Tolstoj* vallásos anarchista, aki egyedül a lelkiismeret sugallatát és nem a világi vagy egyházi fenhatóságot tartja hivatottnak arra, hogy az igénytelenségen és megtartóztatáson alapuló boldogságos béke világa kialakuljon.

A *tett anarchizmusa* nemcsak eszközeiben különbözik az eszményitől, hanem abban is, hogy nem tűz ki határozottan körvonalozott alkotási célokat. Tanítása merőben negativ tartalmú. A jelenlegi rend szétrombolandó, mert a kultúra csak a tömegek nyomorára és boldogtalanságára vezetett. Vissza kell térni a természetes állapotokhoz, a primitiv ember alapjában jó és belátó, csak az egyesek önzése teremtette mesterkélt berendezkedésünk okozza az emberiség minden bűnét és baját. Föl kell hát nyitni a szemét, hogy a civilizáció csalóka jelszava mellett álutakra vezették. Erre azonban szó, írás hatálytalan eszközök. Messzire hangzó, közfeltünést keltő tettekkel kell az igazság számára a propagandát megcsinálni. Csattanós merényletek híre rázza öntudatra a szolgaságban ellany-

hult emberiséget, melyet néhány áldozat árán lehet így a boldogabb rend megismeréséhez és megvalósításához elvezetni.

Ezek a veszedelmes ábrándosok a természetjogok elkésett fanatikusai, *Rousseau* és a *„vérengző kereszt“* hordozóinak tanítványai. *Robespierre* és terrorista társainak késői utódaiként és mint a lelkeket tűzzel-vassal jobb meggyőződésre serkenteni kívánó hittérítők azt hiszik, hogy némi véráldozattal, egy-egy önfeláldozó erőfeszítéssel meg lehet váltani a világot és kivívni a béke és szeretet örök boldogságát.

Ilyenek *Bakunin,* aki egyedül az erőszakot tekinti a társadalom megváltójának, *Necsajev,* a tőr, méreg, bomba dicsőítője, *Krapotkin* herceg, az országról-országra üldözött, többször halálra is ítélt, nyugtalan lázító, *Brousse,* a merényletek reklámszerű értékének kiemelője, *Most* és *Haselmann,* német merényletek szítói és részesei és annyi más zavaros világnézetű, rombolást hirdető, meghasonlott lélek.

A tudományos szocializmus a fölsorolt elméletekkel szemben elutasító, olykor ellenséges álláspontra helyezkedik. Helyteleníti a kommunizmust, mert a fogyasztás egyenlősítése béklyója lenne minden haladásnak; az agrárszocializmust, mert csak részleges megoldást tartalmaz; a keresztényszocializmust, mert nem a földi jólét gazdasági céljait, hanem a túlvilági üdvösséget hangoztatja, a mai hatalmasokat álmezben szolgálja és diszkreditálja a valódi szocializmust. De legélesebben kárhoztatja az anarchizmust, úgy az eszményit, mint a tett propagandáját, mert zűrzavaros, destruktiv irányzataikkal egyenesen visszafejlesztenék a kulturát. Általában jellemzi a kollektivizmust, hogy kicsinyléssel fogad minden oly megoldási módot, mely nem szerves történelmi fejlődés eredménye, hanem egyes gondolkodók apriorisztikus kieszelése.

És tagadhatatlan tény is, hogy az elősorolt elméletek, — a kollektivizmus kivételével — nem bizonyultak alkalmasnak arra, hogy tömegek meggyőződésévé érjenek meg. Ma már nem is tekinthetők egyebeknek, mind a jobb rend keresésére irányuló előmunkálatnak, a tapogatózó kezdettel járó bizonytalanság, tévutak, rendszerhiány tüneteivel. Értékük már csak történelmi és hiveik száma, a kapitalizmus és a kollektivizmus hatalmas hadseregeinek kettős tüze közé fogottan, egyre jobban gyérül.

A közforgalomban lévő kifejezések közül megemlítendő a

szociáldemokrácia, mely nem különálló tan, hanem a parlamenti párttá szervezkedett szociálisták hivatalos elnevezése; a *nihilizmus*, mely nem gazdasági, hanem orosz nacionális mozgalom, erősen foradalmi jelleggel; az *államszociálizmus*, mozgalom, erősen forradalmi jelleggel; az *államszociálizmus*, melyet nem tartok külön elméletnek, hanem a gyakorlati rendszerek egyikének és mint ilyent, — bár szokatlan beosztással, — a gyakorlati részben fogom részletesebben tárgyalni.

Félreértések elhárítására azonban hangsúlyoznom kell, hogy az előadott osztályozás meglehetősen elméleti értékű, amennyiben az itt szigorúan elhatárolt tanok a gyakorlatban, sőt már irodalmukban is, többnyire egybefolynak, összekúszálódnak, egymást kölcsönösen kiegészítik és az eklekticizmus legváltozatosabb alakulatait tüntetik föl. De még az elvi különbségeket fennen hangoztatók is élnek egymás frazeológiájával, fegyvereivel, taktikájával. Ez az amorfizmus, amellett, hogy a kritikát nagyon megnehezíti, elősegíti a fogalmak öszezavarását és különösen alkalmas arra, hogy a valódi, a tudományos szocializmus lényegét elhomályosítsa.

Magasan válik ki a kollektivizmus a többi szocialista elmélet közül, céljainak pontos kitűzésével, gondolatmenetének szabatosságával, rendszerének határozott, egységes voltával. Ennek tulajdonítható követőinek nagy száma és az, hogy mind az elmékben, mind az intézményekben egyre diadalmasabban tért hódít. Elengedhetetlenül szükséges azért, hogy ezzel a tannal részletesebben foglalkozzunk.

II. A tudományos szocializmus.

A tudományos szocializmus, a *kollektivizmus*, — mint vázoltam, — az emberiség két legnagyobb vezéreszméjét akarja szolgálni: a haladást és az igazságot. A termelési eszközök kollektiv tulajdonba vételével a nagyobb produktivitást és méltányosabb elosztást, a fogyasztási eszközök magántulajdonban meghagyásával pedig a fejlődést kivánja biztosítani. Elfogadja tehát a díjazások hierarchiáját, a szellemi és művészi foglalkozásokat, valamint az egyéni képességek versenyét is. A verseny föltételeit azonban egyenlővé akarja tenni, midőn túl nem terhelő munka ellenében mindenki számára átlagos megélhetést rendszeresít és a tehetségek kulturális értékű erő-

kifejtését nem korlátozza egyes, esetleg érdemetlen kiváltságosokra: a tőkésekre, hanem a szükségelt szabadidő és művelődési eszközök általános rendelkezésre bocsátásával az eddig kizártaknak is módot nyujt képességeik kifejtésére.

A gondolatmenet, amelyre a kollektivizmus igazságainak meggyőző erejét és egyben azok érvényesülésének szükségszerűségét alapítja, a következő fejlődés-történelmi elmélet:

A társadalmi együttélés és ebben a közgazdaság története nem egyéb, mint a nagyobb termékenységet biztosító gazdasági rendszerek keresése. Magasabb rendszer pedig mindég az, mely az egyesre háruló kevesebb munkával több és jobb terméket képes előállitani és azok egyenletesebb szétosztását teszi lehetővé. Ebben áll a gazdaság demokratizálása, a minek azonban állandóan ellene szegül az az osztály, mely a termelési eszközök birtoklása révén abban a kedvező helyzetben van, hogy a maga munkája nélkül is el van látva fogyasztási eszközökkel. Mindég kisebbség ugyan, de a termelési eszközök birtoka egyuttal a politikai hatalmat és a műveltségi fennsőbbséget is jelentvén, ez a kisebbség mindaddig erősebb fél, míg a fejlődés, az ismeretek terjedése a szélesebb rétegek igényeit életre nem kelti. Ekkor alulról megindul a küzdelem a termelési eszközök megszerzéséért. Ez a küzdelem, mely a vagyontalan, munkából élő többség és a vagyonos, munka nélkül élő kisebbség között a termelési eszközök birtokáért folyik: az *osztályharc*. Az egész történelem az osztályharcok sorozata, úr és rabszolga, patricius és plebejus, nemes és polgár, hűbéres és jobbágy, mester és legény, tőkés és proletár osztályharcaiból áll a történelem folyama. Minden gazdasági és társadalmi rendszer akkor tünik le, mikor elégtelennek bizonyul a föltörekvő osztály igényeinek kielégítésére; előbb vagy utóbb az elnyomott többség győz a kizsákmányoló kisebbség fölött és győzelme abból áll, hogy a kiváltságosak fokozatosan kénytelenek engedményeket tenni a termelési eszközök egyedárúságából és úgy azokból, mint ennek következményeként a fogyasztási eszközökből egyre nagyobb részt adni az addig kizártaknak.

Alkalmazva ezen tételeket a mi korunkra, azt látjuk, hogy a polgárság fölszabadítását követő ebben a korszakban már csak a negyedik rend: a proletárság az egyetlen osztály, mely ki van zárva a tulajdonból és ezzel a kultúra anyagi

és szellemi áldásaiból. Be kellett tehát következnie a bourgeoisie és a proletárság osztályharcának a termelési eszközökért. Ezekhez a proletárság, — nem egyéneiben, de egészében, mint osztály, — csak úgy juthat, ha az egész termelési tőke köztulajdonná lesz: szocializálódik, mert a magántulajdon további szétosztása, — amint azt a kommunisták képzelik, — improduktiv szétforgácsolására, ez újabb tőkegyüjtésre és újabb proletárság kialakulására vezetne. A proletárság osztályharca tehát abban különbözik az eddigiektől, hogy nem egyes osztályok magántulajdonáért folyik, hanem az öszes osztályok, az egész emberiségnek köztulajdonhoz juttatásáért. Azért ez az *utolsó* osztályharc az emberiség történelmében, a vagyont magának lefoglaló utolsó osztály is kisajátíttatván, a vagyoni, hatalmi és műveltségi igazságtalanságok is megszünnek Bevégződik az emberiség *előtörténete,* az egymás ellen vívott harcok. És az összes termelési erők fölszabadulásában megkezdődik a békés kultúra valódi aranykora, mikor minden versenygés csak a haladás és magasabb műveltség körüli nemes vetélkedésre szorítkozik.

A proletárság osztályharca pedig azért esik a mi időnkbe, mert a kapitalizmus már elérte a fejlődés csúcspontját és a fejlődő igényeket már nem lévén képes kielégíteni, megszünt a legmagasabb gazdasági rendet képviselni és helyet kell, hogy adjon a termékenyebb rendszert képviselő kollektiv rendszernek. A kapitalizmus magában hordja a kollektivizmus csiráit és mint eddig is minden gazdasági rendszer maga készítette elő és érlelte meg az őt fölváltónak kifejlődési föltételeit, úgy az evolució törvényeinek engedelmeskedve, a kapitalizmus a tulajdon szocializációját maga teremti meg azzal, hogy tökélyre vitte a munka szocializációját: a termelés szervezését és fölhalmozását.

Az egész civilizáció ugyanis az által vált lehetővé és annak fölismerésén alapul, hogy a szervezett munka, együttműködés, összehasonlíthatatlanul termékenyebb annál a munkánál, melynek mennyisége ugyanaz, de amelyet egyesek elszigetelten, egymással való kapcsolat nélkül végeznek. Az okszerűen szervezett együttdolgozás, a *kooperáció,* magában foglalja egyrészt az *erők egyesítésének,* másrészt a *munkamegosztásnak* előnyeit. Az erőkoncentráció az erőknek egy irányban való öszesítésével növeli a hatást, — a munkamegosztás

pedig, azaz az egyes munkafolyamati részletek elválasztása, szétosztása, idő és erőmegtakarítást jelent, egyszersmind a különválasztott, a differenciált munkarészletben különleges kiképzést, ügyességet és így hatályosabb eredményt hoz létre. Emellett a kooperációnak fontos *társadalmi* hatása az, hogy *az együttdolgozóknak egymástól való kölcsönös függését,* szociális kapcsolatát kifejezésre juttatja.

A kooperációnak, mint termékenyebb tevékenységnek teljesebb alakulatait keressük a kultúra egész folyamán. Ez vezetett az ősfoglalkozásoktól a nomád állattenyésztésre, innen a földmívelésre, a családi házi iparról a differenciált kézművességre, innen a gyáriparra és a világkereskedelemre. Mindezen gazdasági alakulatok az együttdolgozás fokozatosan emelkedő formái, melyekben egyre nő a produktivitás, de egyszersmind a kölcsönös függőség, a munka szocializálódása is.

A munkának eme szocializálása máig legtökéletesebb alakját a kapitalisztikus nagyiparban érte el, amit a gépek alkalmazása tett lehetővé. Egységes vezetés mellett, egy helyen, összefüggő és egymást kiegészítő géprendszerek a munkások tizezreit, olykor százezreit tömörítik közös és egymással kapcsolatos összműködésre. Az erők ezen akkumulációja mellett a munkamegosztás is itt a legtökéletesebb. A szellemi rész teljesen különvált a testi munkától. Utóbbinak keretén belől pedig az egyes munkás ugyanazt a munkarészletet naponta számtalanszor ismételve végzi és ügyességét gépszerű tökélyre viszi. A kooperáció teszi a nagyipart képessé a *tömegárúk* előállítására, a piacnak a multban meg sem álmodott mennyiségű egyszabású árúval való ellátására. A gyártás koncentrációja révén termelt árútömegek elhelyezését viszont a kereskedelmi tőkék összpontosítása teszi lehetővé, részvénytársaságok és egyéb társulások útján létre hozván a *világkereskedelmet,* a nemzetközi szállítást, mely az egy helyben gyártott árúkat a föld legtávolabbi pontjaira eljuttatja és az egész világot egy piaccá teszi.

A tőkekoncentráció automatikusan növeli önmagát. Előnyeivel a kisebb üzemek nem tudnak lépést tartani és a nagytőke vagy tönkre teszi őket, hogy tulajdonosaik a proletárok számát szaporítsák, vagy fölszívja magába. Ámde a szabad verseny anarchiájában, a gigászi méretű termelésben a világpiacot már átlátni nem lehet. Egy távoli találmány, egy

messze kitörő háború, vagy egyéb kiszámíthatatlan kedvezőtlen konjunktura előidézheti, hogy a termelt árú nem talál többé fölvevő piacra. Bekövetkeznek a túltermelés okozta *válságok* és nyomukban az üzemek megszorítása, a munkások tömeges elbocsátása, nagy méretű munkanélküliség, a proletárságnak a teljes pauperizmusba sülyedése és ezzel a fogyasztás újabb hanyatlása. A kapitalizmus beleful a bőségbe és a szervezetlen, szabad termelés végeredménye az, hogy tőkés és munkás egyaránt állandó bizonytalanságban él.

A tőke még védekezik a válságok ellen. De ezt már csak a szabad verseny elnyomásával, a termelés és fogyasztás szabályozásával, tehát épen a szocializmus elveinek alkalmazásával teheti meg. A világrészeket behálózó *kartellek*et, *trustők*et, *ring*eket alakít és az akkumulációnak ebben az alakjaiban, végül az egész világ termelése nehány *tőkemágnás* kezébe összpontosul, akik egyéni érdekük szerint, monopoliumszerűen idomítják a közgazdaság egész életét, egyúttal azonban megmutatják az utat arra is, *miként lehet az egész társadalmi munkát és termelést egységes vezetés mellett működtetni.*

A tőke akkumulációjának ez a csúcsfoka azonban már a produktivitás hanyatlását jelenti. Az egyedárúság tetszése szerint szabja meg úgy a munka, mint a cikkek árát és nincs többé semmi érdeke abban, hogy az olcsó és nagymennyiségű termelést fönntartsa. Ezzel szemben a fejlődés, az ismeretek folytán megnőtt igények tiltakoznak a produktivitás visszaesése ellen, sőt ellenkezőleg, a termelés fokozását követelik.

Ezen a ponton bizonyul a kapitalizmus hüvelye szűknek a haladás igényei számára és megrepedéssel fenyeget. Megszünik a tényleges viszonyoknak megfelelő legmagasabb gazdasági rendszert képviselni és helyet kell engednie a nála jobb, termékenyebb rend számára, mert a fejlődéssel szemben elavultnak, használhatatlannak bizonyult.

A jobb rend a kollektivizmus, mert mindenkinek szükségletét ellátni képes; mert itt a túlprodukció nem jelent veszteséget, hanyatlást, hanem azt, hogy a fogyasztási eszközökkel mindenki még bőségesebben ellátható és mert rendszerében a fölös erők a haladás előmozdítására legalkalmasabb módon helyezhetők el.

Kivívására eközben meg is alakult az a társadalmi osztály, melynek érdekeivel különlegesen összhangzik a kapita-

lizmus megdöntése. A *proletárság* az, melyre egyre nagyobb tömegekben összpontosult a dolgozó gócpontokon. Ott látja, hogy a termelés óriási eredményei a munkásság kooperációjából származnak, de hasznot, egyedül a termelési eszközök tulajdonjogán, néhány pénzfejedelem fogja el az azt előállíto milliók elől. Megérti az ellenmondást, mely a kollektiv termelés és az egyéni fogyasztás között szemébe szökik és fölháborodik azon a képtelenségen, hogy a túltermelés válságaiban *a fölöslegből származik az inség*. A megoldás kézen fekszik: csak a jogcímet kell eltörölni, amely a munkást megfosztja munkája eredményétől, sőt olykor még a munkaalkalomtól is. A tulajdonjog az egyesekről a közösségre ruházandó át és akkor a munkára való jog és az ellátás lehetősége mindenkire nézve biztosítva van.

Bárha ez az új rend nemcsak a proletárság, de az egész emberiség érdeke, azt mégis neki magának kell lekűzdenie az előjogaihoz és előitéleteihez egyaránt ragaszkodó bourgeoisietól. Különálló osztályérdekei alapján öncélú osztállyá kell szervezkednie, hogy az utolsó osztályharcot megvívhassa. Ez az osztályharc nem okvetlen polgárháború, nem nyilvánul meg szükségképen véres tettekben, erőszakos cselekményekben, hanem sokkal inkább az önfegyelmezés, szervezkedés, a tanulás munkája, amelynek folyamán a proletárságnak el kell sajátítani mindazon szellemi tulajdonságokat és jellembeli kiválóságokat, amelyek a termelés vezetésére, a társadalom új, altruisztikus berendezésére és a kultura továbbvitelére szükségesek.

Az új gazdasági rendnek megfelelően maguktól alakulnak majd át a politikai, jogi, erkölcsi, vallási, művészi intézmények, mert ezek az *ideológiai* alakulatok nem egyebek, mint a mindenkori gazdasági viszonyok *fölépítményei*. A tudományos szocializmus nem is foglalkozik azzal, hogy ezek részletesen kidolgozott terveit elkészítse. Tudománytalan utopizmusnak bélyegez minden oly berendezés kicirkalmazását, melynek részletei a ma még nem ismeretes fejlődési tényezőktől függenek. A tudomány föladata csak az lehet, hogy a fejlődés törvényeit kikutassa, óvjon a tévutaktól, könnyítse a haladás menetét, de nem teremtheti meg a fejlődés föltételeit és a jövő részletes kialakulásának megjóslásába a komolyság veszélyeztetése nélkül nem bocsátkozhatik bele.

Ezt a gazdaság-bölcsészeti eszmemenetet, — melyet részben kibővítve, részben megrövidítve adtam elő, — nevezik *történelmi materializmusnak*, mert nem az eszmei, hanem a gazdasági tényezők hatására fekteti a fősúlyt; — nevezik *evolucionizmus*nak, mert a fejlődési folyamatoknak természeti törvény erejével érvényesülő szükségszerűségére épít, — *történelmi materializmus*nak, mert megalkotója, rendszerbe foglalója *Marx Károly*, akinek nevéhez fűződik mindaz, ami komoly, értékes és maradandó a szocializmus terén.

Marx Károly (1813—1883), a világtörténelem legfényesebb lángelméinek egyike, aki a tudós alaposságát, a bölcsész fegyelmezettségét, a lángész meglátásainak élességét, az államférfi szervezői tehetségét, az agitátor meggyőző erejét és a munkás fáradhatatlan szívósságát egyesítette magában. Minden emberi ismeretkörre kiterjeszkedő mély tudományos készültségével egységes, szabatos rendszert alapított az addig szétfolyó és homályos törekvések helyére; a közös érdek megmutatásával fölkeltette a munkásság osztálytudatát; a munka kulturális becsének kiemelésével fölébresztette a proletárság osztálybüszkeségét; a jobb jövő szükségképen való bekövetkeztének hirdetésével pedig hitet, bizalmat keltett tanításai iránt. Eszméinek hatását, elterjedését csak fokozták a támadások, a könyvtárakra terjedő irodalom, mely műveinek vitatása, magyarázata, módosítása körül kifejlett. Személyének üldöztetése, kitiltása egyik országból a másikba, megszerezte számára a munkásság szeretetét. Mindezen körülmények hatása alatt ma már 30—40 millióra tehető az eszméi mögé csoportosuló munkások száma. Világtörténelmi jelentőségét nem tudnám szemléltetőbben jellemezni, mint azt *Farkas* Pál teszi, mikor idézi egy orosz színdarab ama jelenetét, amelyben a vitába, vajjon eljön-e még a Messiás? beleszól egy munkás: „Hogy vajjon eljön-e? Már eljött, — igen, a Messiás, aki minden nemzetek szenvedőit és nyomorultjait egyesítette, már eljött. A neve: *Marx Károly*“.

Az elvoluciós elméleten fölül Marx a *munkaérték* tanával is erősíteni igyekezett igazságait. Ez — igen rövidre összefoglalva, — abban áll, hogy minden árú értéke egyenlő az előállításra fölhasznált nyersanyag és munka értékével. A tőkés azonban ennél nagyobb árban, a *csereérték*ben adja el; az előállítási érték és a csereérték közötti különbözet nem lehet

más, mint a munkás meg nem fizetett munkájának értéke. A tőkés így nem adja meg a munkásnak munkája teljes értékét, hanem annak egy részét a maga javára elkobozza; ez a nyeresége. Marx a *munkaértékre, csereértékre, használati értékre, értéktöbbletre* vonatkozó fejtegetéseit nagy apparatussal, elvont metafizikai levezetésekkel, algebrai képletekkel és bonyodalmas dialektikával hosszasan tárgyalja és ezek a fejtegetések, mint elméletének legsebezhetőbb részei, egész külön támadó irodalmat hívtak ki maguk ellen. Mégis bővebb tárgyalásukat itt mellőzhetőnek vélem, mert maga Marx sem ezeket a tételeit, hanem a fejlődés tanát tekintette a tartó pillérnek, amelyre a kollektivizmust fölépítette. Csak kitünően beváló agitációs fegyverül használta, hogy ezzel is fölkeltvén a jogtalan megrövidítés, a kizsákmányolás fölháborodását, a proletárság mennél zártabb sorokban tömörüljön egyéb igazai mellé.

A kollektivizmus előkelő és hivatott művelője *Engels* Frigyes (1810—1895), munkatársa Marxnak, úgy az eszmei propagandában, mint a gyakorlati szervezésben. Fáradhatatlan tevékenységű terjesztője, magyarázója, továbbfejlesztője Marx tanításainak, akivel nevét mindég együtt is kellene említeni. Számos tudományos és agitációs művével, éles és ügyes polemiákkal járult a szocializmus térfoglalásához, mindenkor híven ahhoz a jelszóhoz, amelyet egyik művének címéül is választott: „A szocializmusnak az utopizmusból tudománnyá fejlődése“.

A Marxot megelőző szocialisták közül megemlítem *Fichtét* (1762—1814), aki az állam által céhrendszerűleg, zárt gazdaságban akarta a földmívelést, ipart és kereskedelmet szerveztetni és minden cikknek árát hatóságilag szabni meg. *Rodbertus* (1805—1875) ugyancsak az állam föladatának és pedig különlegesen a Hohenzollern-ház hivatásának tekintette, hogy az egységes politikai állam megalkotása után, a szabad verseny helyére egységes tervszerű gazdasági berendezést tegyen. Ők még az emberi elme mindenhatóságának gondolatában élnek; hisznek abban, hogy egy kieszelt gazdasági rendet oktrojálni lehet és épen úgy mozgásba hozni, mint egy jobb gépet az elavult helyén.

Ebben az értelemben idealista maga *Lassalle* Ferdinánd is (1825—1864), akinek eszméje az volt, hogy a gazdasági

igazságtalanságokat akként kell helyreállítani, hogy államsegéllyel nagy termelő munkásszövetkezetek szerveztessenek. Ily módon akarta volna megdönteni a meglehetősen önkényesen fölállított *„vasbér törvényt“*, mely szerint a kapitalista társadalomban a munkás bére sohasem emelkedhet azon összeg fölé, mely okvetlenül szükséges a proletárság létének fönntartására. Lassallenak „a kemény gladiátor“-nak, mint róla *Heine* mondta, ragyogó egyénisége, elragadó szónoki és írói tehetsége, páratlan agilitása és féktelen vezéri ambiciói nagyban elősegítették a német szocializmus megszervezését. A személyéért rajongó proletárok elnézték előkelő életmódját, fényes estélyeit, választékos öltözködését és egyéb arisztokratikus hajlamait, hálából azért az odaadásért, amellyel ügyüket szolgálta. Regényes halála, melyet egy szerelmi ügyből kifolyólag vívott párbajban következett be, korán megakasztotta alig két éven át tartott szocialista tevékenységét, mely azonban a legfényesebb szervezési eredményekkel járt. Ezeket a szervezési érdemeit a német szociáldemokrata-párt ma is hálás emlékben őrzi, de megoldási ötlete már túlhaladott álláspontot képvisel a szocializmus történetében.

Franciaországban *Fourier* (1782—1837) kereste Marxot megelőzőleg a gazdasági együttdolgozás új formáját, melynek tökéletes rendszerét a *„phalanstére“*-ben vélte megtalálni. Ez szabad társulás közös munkára, a munka ugyan mindenkire kötelező, de kiki maga választja meg, hogy mit kíván dolgozni és a munka, veszélyes vagy kellemetlen voltának arányában díjazandó. A magántulajdont ez a rendszer nem küszöböli ki teljesen, a földet személyes és örökölhető részvényekre tervezvén kiosztani. Louis *Blanc* (1813—1882.) szintén az állami szervezés híve. Fölállítani kívánja a *„haladás“* minisztériumát, melynek hivatása a munkásügyek védelme, a fontosabb iparágak kisajátítása és állami üzembe vétele, ezek jövedelméből termelő szövetkezetek részére olcsó hitel nyujtása. *Blanqui* (1805—1881.) inkább a tett, mint az elmélet embere, a köztársasági államforma kiküzdésével nemcsak a politikai, de a gazdasági szabadság elnyerését is biztosítottnak tekinti és azért egyedül a forradalmaktól várja az emberiség jobb sorsának beálltát.

Úgy ezeknek, mint a marxizmussal kapcsolatban nem álló többi szocialista gondolkodónak tevékenységét az jellemzi, hogy

semmi kapcsolatuk nem volt a munkástömegekkel és megoldási módozataik hidegen hagyták a proletárságot. Habár, olykor, mint az angol *chartista* mozgalomban, az 1830-diki és az 1848-diki francia forradalmakban, a munkások is tényleges részt vettek, ez még nem történt önálló munkáscélokért, ezeknek a küzdelmeknek nincs meg az osztályjellege: a munkásság nem szerepel külön szervezetben. Még együtt küzd polgári elemekkel, szabadsági és liberális eszmékért, de a tudatos gazdasági törekvések hiányzanak vagy csak elmosódva szerepelnek a többi általános jelszó között. Épen azért, ezekben a harcokban is csak kizsákmányolt, polgári előnyök elérésére kihasznált áldozat a munkás. Vére hull, de a győzelem használt a bourgeoisie teszi el, mely csakhamar lerázza magáról munkás-szövetségeseit, sőt a közös küzdelemben elért siker után megtagadja őket és ellenük fordul. A proletárság számára gyümölcsözetlenül vesznek kárba a polgársággal szövetkezetten vívott harcok, melyek csak a polgári osztályok fokozatos megerősítésére vezettek, a proletárok számára pedig csupán azt a tanulságot eredményezték, hogy fölszabadulási törekvéseiben másra, mint a saját erejére, komolyan nem számíthat.

Az egységes, szabatos öncélú, osztályjellegű munkásmozgalmak Marx és Engels föllépésének hatása alatt kezdődnek meg. Tanításaik megragadják a tömeglelkületet, a proletárság agya és szíve egyaránt termékenyen szívja föl eszméiket. A munkáskérdéseken gondolkozók és a munkásvezérek a kollektivizmus iskolájához csatlakoznak minden országban és számtalan követőik, akik közül itt csak *Kautsky, Bebel, Liebknecht, Mehring, Allemane, Jaurès, Vandervelde, Hyndman* legyenek említve, többé-kevésbé Marx nyomdokain haladnak, az ő elméletéhez fűzik tudományos és gyakorlati tevékenységüket. Még azok az újabb törekvések is, amelyek látszólag a leggyökeresebb eltérést tüntetik föl az eredeti tanoktól, szeretnek az ő tekintélyére hivatkozni és amint valamennyi keresztény felekezet azt vitatja, hogy az evangélium szelleme az ő fölfogásában tükröződik a legtisztábban vissza, úgy az egymással homlokegyenest ellenkező új szocialista irányzatok is mind magukat tartják a marxizmus legavatottabb magyarázóinak, alkalmazóinak.

Az új áramlatok között két szélső szárny bontakozik ki,

Az egyik a radikális, a *forradalmi szindikalizmus,* a másik az átmeneti reálpolitika, a *revizionizmus.*

A forradalmi szindikalizmus, melynek kiválóbb képviselői: *Lafargue, Sorel, Barth, Labriola,* tulajdonképen nem jelent új eszmei tant, hanem inkább taktikai rendszerváltoztatást. Abból indult ki, hogy a szocialista mozgalom ellanyhul, elpetyhüdik, mert félremagyarázzák Marx ama tanát, hogy a munkásosztálynak az új rend megvalósítása céljából a politikai hatalmat kell megszereznie. Az ezen célra megalakult parlamenti szocialista pártok azonban kénytelenek a polgári pártokkal mindennemű szövetkezésekbe bocsátkozni, alkudozni, elveikből engedményeket tenni. Ez ellankasztja azt a forradalmi hevületet, amely nélkül sohasem lehet alapvető átalakulásokat keresztülvinni. Vissza kell ennélfogva térni az igazi helyes úthoz, a tiszta proletár-osztályharchoz, a küzdelem szinterét át kell tenni a gazdasági élet terére, ahol a proletárság az erősebb fél. Itt kell megvívni a harcot a munkásosztály sajátos harci szervezeteinek: *munkásszindikátusok, szakszervezetek, a munkásbörzék* segítségével. Nem a parlamenti pártokkal kell szóvitákba bocsátkozni, mert a parlamentárizmus a kapitalista társadalom szerve és azt a bourgeoisie jobban tudja a maga javára fölhasználni, mint a proletárság, amelynek lényegétől a parlamenti forma mindig idegen marad. A tőkét kell közvetlenül megtámadni létérdekeiben, *sztrájk, bojkott, sabotage* (munkaeszközök szándékos, alattomos rongálása), *Ca, canny-politika* (tessék-lássék munka, nálunk „amerikázásnak" hívják) a proletárság hatékony fegyverei. Ezekkel kell a tőkét szüntelenül gyengíteni, nyugtalanítani, aláaknázni és végső roham gyanánt az *általános sztrájkkal,* minden üzem egyidejű megbénításával örökre megdönteni a kapitalizmus uralmát. Ennek előkészítésére szolgál az *antimilitarista* izgatás, következetesen állandó propaganda a hadsereg fegyelmének megbontására, kiirtása a nemzeti érzésnek a katonából, hogy csak proletárnak vallja magát és ne akadályozza, de segítse elő a mai rend összeomlását.

Diametrálisan ellentéte ennek az irányzatnak az, amelyet a német *revizionisták,* a francia *possibilisták,* az angol *Fabius-Society* és az olasz *reformisták* képviselnek.

Végcélban egyeznek Marx-szal, de épen az ő fejlődési elméletét akarják gyakorlatilag alkalmazni, a marxizmust a

tényleges viszonyoknak megfelelő tartalommal megtölteni. A célt csak fokozatos érési folyamatban tartják elérhetőnek és nem azt tekintik irányadónak, mit mondott Marx a maga idején, hanem, hogy mit mondana a mai körülmények között.

Ezt az új irányzatot *Bernstein* Eduard foglalta egységes rendszerbe. A szocializmusnak ez a valóságos reformátora megállapítja, hogy sem a tőkék koncentrációja, sem az önálló existenciák elpusztulása, sem a munkásság elnyomorodása nem történt meg azzal a menetsebességgel, amint azt Marx föltételezte. A társadalmi ellentétek nem élesedtek ki, sőt tompultak, a proletárság életviszonyai javultak, az ipari válságok ritkulnak és intenzitásuk csökkent, a kapitalizmus várt összeomlása távolabbi időkre tolódott ki. Ezeket a tényeket, melyeket részben már a szocializmus nyomása, de egyéb okok: technikai találmányok, jobb belátás és egyéb körülmények idéztek elő, tagadni nem lehet és következményeit le kell vonni. Utopizmus volna a jövőt a jelenbe helyezni és csak eltávolítana a végcéltól, ha rideg dogmatikával egyszerre mindent vagy semmit követelnénk. A mai rend keretében is már megvalósítható teendőket kell megtalálni, a gyakorlati kivánságokat és lehetőségeket valóra váltani. A munkásság színvonalának emelése, anyagi és szellemi megerősítése, politikai, szervezkedési jogainak biztosítása, a munkaidő csökkentése, a bérek emelése, munkásjóléti intézmények vigyék előre a szocializmus ügyét. Ily módon nem dobjuk a jelen munkásnemzedékét áldozatul oda a távoli és bizonytalan jövőnek, de nem térünk el a kollektivizmus végcéljától sem, sőt még bizonyosabban haladunk feléje, mert összhangban Marx tanításaival, erős, értelmes és öntudatos proletárságot nevelünk, az új rend vezetésére alkalmasat.

Ez a — *neomarxizmusnak* is nevezett — irány még nem hódította meg a munkástömegeket. Ez ideig még csak tűrt, de a hivatalos szocializmus által még el nem ismert, sőt gyakorta támadott álláspont. Hívei azonban egyre szaporodnak és különösen arra látszik alkalmasnak, hogy a polgári elemek altruistábbjait megnyerje a szocializmus részére. Gyakorlati jelentősége pedig éppen elvitázhatalan. Bár az ortodox marxisták árulókat látnak a miniszteri tárcát vállaló elvtársakban, kétségtelen, hogy az ilyen „*Millerand*-esetek“ nem szolgálnak a munkásság hátrányára és az aktiv kormányzatban való rész-

vétel, a napi kérdések kedvező megoldása, amellett, hogy a proletárok jólétét emelte, az elvek diadalát is jobban elősegítette, mint a dogmatikusan merev negáció, az elméleti túlzások intranzigens hangoztatása.

Az igazság sohasem a végletekben keresendő és azért aligha tévedne az, aki a szocializmus, de talán az egész emberiség jövő fejlődésének irányvonalát a revizionizmus által fölvetett eszmék nyomán keresné.

III. Mezőgazdasági kapcsolatok.

Előadásom eddigi folyamán a szociálizmusnak csupán ipari vonatkozásaira terjeszkedtem ki. A mezőgazdasággal való kapcsolata megérdemelt fontosságánál fogva külön tárgyalást követel meg.

Az a kérdés ugyanis, hogy a szociálizmus igazságai mennyiben érvényesek a termelés másik nagy körére: *a mezőgazdaságra,* döntő sullyal esik bírálatink mérlegébe. Elméleti szempontból, mert ugyanazon társadalomban két ellentétes gazdasági elv egyidejű uralma alig lenne összeegyeztethető. Gyakorlati okokból, mert a mai kultúrállamok lakosságának is még mindég túlnyomó része az, amely a földmívelésből él és ezen többség megnyerése nélkül az új berendezkedés meg nem szervezhető.

A marxizmus a kérdést egész határozottsággal eldöntöttnek ítélte és pedig a maga elméletének javára. Megállapította, hogy a mezőgazdaságban is a nagyüzem az, mely produktivabb a kisebbnél; azért a tudományos gazdálkodás a földbirtokban is az akkumulációt kívánja meg, központi vezetéssel, gépek alkalmazásával és nagy munkástömegek összpontosításával. A nagyüzem előnyeivel szemben a kis- és középbirtokok a versenyt nem birván ki, tulajdonosaik birtokaiktól megfosztottan a mezőgadasági munkásosztályba hanyatlanak le és mint az iparban, úgy itt is megnövelvén a munkás-tartaléksereget, a munkabérek leverésének áldozatául esnek. A bérlők és az eladósodott birtokosok pedig csak a henye tőke érdemetlen jövedelmei számára dolgoznak.

Az iparéhoz hasonló bajokon csak az azonos orvosság segít. A föld is köztulajdonná teendő és megmunkálása, egy-

séges szellemi vezetés mellett nagy termelőszövetkezeteknek adandó át.

A tényleges élet azonban ezen tételek valódiságát épen nem igazolta. *Leroy-Beaulieu* bizonyítja, hogy a földbirtok máig élő kollektiv formái: az orosz *mir*, a svájci *Allmend*, a *jávai rizstermelés*, a *délszláv faluközösség* egytől-egyig tanulságos példái annak, hogy a közvetlen személyi érdek hiánya mennyire csökenti a mezőgazdasági hozamot és hogy emiatt a kollektiv gazdálkodás hanyagságra és rablógazdaságra vezet. Világstatisztikai adatok bizonyítják másrészt, hogy a közép- és kis- (paraszt) birtokok úgy számban, mint kiterjedésben egyre növekvő irányzatot tüntetnek föl; az önálló földmívelők száma szaporodik; a kisbirtok termékenyebb a nagynál és az utóbbi nagyobb mérvben van eladósodva a kisebbeknél, a kedvezmények, mint agrárvámok, kiviteli jutalmak, szállítási előnyök és a mezőgazdasági iparok pártolásának dacára.

A földmívelésnek az ipartól annyira eltérő ezen fejlődési iránya annak kutatására késztette a nemzetgazdákat, nem a mezőgazdasági termelés lényegében rejlenek-e azok az okok, melyek az ellentétes tüneteket előidézik.

David Eduard meggyőző tudományos készültséggel és széleskörű gyakorlati ismeretek alapján állapítja meg, hogy tényleg a termelés folyamatában, a munka természetében és különleges jellegében fekvő sajátosságok hatnak természeti törvény erejével oda, hogy a mezőgazdaságban az egyéni tevékenység produktivabb erőforrás, mint a kooperáció és azért a kisüzem gazdaságosabb a nagynál.

Míg ugyanis az ipari munka technikai folyamat, élettelen anyagok földolgozása, melyek fölött az emberi akarat uralkodik, addig a mezőgazdasági termelés organikus folyamat, élőlények fejlődése, amely mellett az emberi közreműködés és szándék a természethez simulni kénytelen Ott a munkás a meglévő nyersanyagból új egybeállítást alkot, itt csak hozzájárulhat a belső szerves fejlődés elősegítéséhez. Ott a tevékenység gépies, ugyanazon munkarészletnek szabványos, időhöz nem kötött, kis területen lefolyó ismétlése itt sokoldalúságot, önálló fölfogást, alkalmazkodást igénylő, változatos munka, évszakokhoz, időjárási véletlenekhez van kötve, a munkahely folytonosan változik. Ott a munka üteme és állan-

dósága több munkás alkalmazásával fokozható és egyenlősíthető, itt heves munkaszükségleti rohamok hosszú kényszerű pihenőkkel váltakoznak. Ott a munkarészletek egymással való összefüggése automatikusan ellenőrzi a munka gyorsaságát és helyességét, itt a munka eredménye csak későn mutatkozik, amikor már nem állapítható meg a munkás hanyagsága vagy hibája.

Mindezek folytán sem az erőkoncentráció, sem a munkamegosztás, sem a munkarészletek differenciálódása nem érvényesülhet oly mérvben, mint az iparban. A gépek sem hozták meg azt az átalakító forradalmat, mint amott, mert az évnek csupán egyes szakaiban foglalkoztathatók, vándorolniok kell, többnyire puha talajon és azért nem készíthetők túl nagy méretekben és nem táplálhatók közös erőforrásból, mint az ipari stabil géprendszerek. A mezőgazdasági gépek tehát kellően nem használhatók ki és alkalmazásuk nem oly gazdaságos, mint az ipariaké. Azt az előnyt sem hozták magukkal, hogy a munkásszükségletet csökkentsék, vagy hogy a tanultabb, a drágább munkást feleslegessé tegyék, ellenkezőleg, több és szakértőbb munkást tesznek szükségessé. Míg az iparban gyakori a munkaalkalmat nem találó munkásfelesleg, addig a mezőgazdaság csaknem állandóan munkáshiánnyal küzd, jó részben a városok vonzóereje folytán is.

A nagybirtok termelési költségeit lényegesen megnöveli az, hogy az érdektelen bérmunkás a szerszámok és állatok gondatlan kezelésével és általában a hanyag, fölületes dolgozással sok kárt okoz, az ellenőrzés pedig a munkahelyek szétszórt volta miatt nehéz és drága.

Ellenben a kisbirtokban a gazda egyúttal földjének munkása is, közvetlen egyéni érdeke kivánja meg a munka helyes, gondos elvégzését, apróra ismeri a talaj minden kis részének minőségét és legalkalmasabban tudja fölhasználni; a szerszámokkal figyelmesen, az állatokkal kíméletesen bánik, idején kihasználhatja a rövidebb tartalmú kedvező időjárás napjait, munkáshiánya nincsen. A tudományos gazdálkodás előnyeitől sincsen elzárva. Ellenkezőleg, a talajjavítás, gyomirtás, vetőmagtökéletesítés, kertinövények termesztése, új növényfajok meghonosítása, védekezés kártékony baktériumok és állatok ellen, baromfitenyésztés, állatnemesítés, hízlalás, istállózás egytől-egyig olyan apró-cseprő részletmunka, melyet a kis-

gazda és családja könnyen, szívesen és eredményesen végezhet el.

Ezek az összetett okok eredményezik azután, hogy a kisbirtok produktivebb a nagynál; a latifundum a külterjes gazdálkodás tipusa, mely a föld értékének legalacsonyabb százalékú kamatozását nyujtja, míg a kisbirtok a legbelterjesebb mintákat képes fölmutatni és kertgazdaságokban olykor a föld értékének 100%-át jövedelmezi.

A nagybirtok fölénye a *kereskedelmi* részben: a bevásárlás és eladás körül, valamint *ipari* részében: a földogozásban jelentkezik. Ennek belátásában az újabb szocialisták, midőn a mezőgazdaság számára is a termékenyebb rendszer elemeit keresik, a megoldást abban találják, hogy a szorosabban vett mezőgazdasági részben az individuális, kisüzemű tipus meghagyandó, a kooperáció előnyei pedig azon a ponton juttatandók érvényre, ahol a földolgozás és az értékesítés kezdődik.

Az önálló kisgazdaságok tehát *bevásárló-eladó és mezőgazdasági-ipari szövetkezésekbe* tömörítendők. Ezen vegyesen egyéni és kollektiv rendszer mintaképei a *dán* tejtermelő és vajértékesítő szövetkezetek, melyek tagjai az egyes kisgazdaságokban termelt tejet a központba szolgáltatják be, ott nagy modern gépekkel vajjá dolgozzák föl és eladásáról is gondoskodnak.

Ilyen módszerű szövetkezések útján lett a kedvezőtlen éghajlatú és talajú Dánia a világ első agrárállama és pedig agrárvámok nélkül. Földmívelői, gazdagsági s értelmiség tekintetében, magasan fölülmulják a német, angol, francia földműveseket; közműveltsége, intézményei pedig oly magas fokon állanak, hogy ma Dánia képviseli a kulturának azt a csúcsfokát, mely a világ gondolkodóinak tanulmány tárgya és a jövő fejlődés irányításának delejtűje.

A dán tejtermelő szövetkezetek alapelvén létesültek különböző országokban húsvágó-, tojás-, baromfi-, gabonaértékesítő szövetkezések; vincellér- és pinceegyletek és hasonlók.

Párhuzamosan folyik a kereskedelmi szervezkedés, részben gazdasági, részben házi szükségletek jobb és olcsóbb kielégítésére, valamint hitelszerzésre és nagyban való bevásárlásra, sőt drágább gépek közös használatára. Ezek közül ná-

lunk is ismeretesek a hitelszövetkezetek, fogyasztási egyletek, gőzeke- és cséplőgép használatára alakuló társulások.

Foglalkozik a szociálizmus a mezőgazdasági bérmunkás helyzetének javításával is. Követelményeiben azonban alkalmazkodni kénytelen a sajátos földmívelési viszonyokhoz. Az iparban annyira erőszakolt egységes munkabér és maximális munkanap itt az évszakok változása és a munkaszükségleti végletek miatt kivihetetlen, a falusi életmód pedig nem engedi meg a természetbeni járandóságok kiküszöbölését. Legalább a kizsákmányoltatás ellen igyekeznek a földmunkást megvédeni és számára jobb alkalmaztatási föltételeket, magasabb béreket, szabatosabb szerződéseket, egészségesebb lakásokat, a testi épség biztosítását és az aggkori ellátást kiküzdeni.

Bár így minden ponton megkisérlik azt, hogy a mezőgazdaság és a szociálizmus között a szorosabb kapcsolatot megteremtsék, még csak távolról sem közelítették meg azokat a hatalmas eredményeket, amelyeket az ipari munkásságok elértek.

Pedig az 1894-iki frankfurti pártgyűlés már a kollektivizmus elvéből is engedményt tett, *Vollmar* javaslatára kimondván, hogy átmenetileg és gyakorlati szempontból a parasztvédelemmel is foglalkozni kíván, tehát ezzel a parasztbirtokban is megnyilvánuló magántulajdon pártolását fogadta el. A következő évben Boroszlóban tartott pártgyűlés azonban ismét visszatért a marxista álláspontra, kijelentvén, hogy a magántulajdon minden erősítése kárhoztatandó lévén, a parasztvédelmet elejti és tiltakozik bárminemű állami foltozó beavatkozás ellen.

A hivatalos szociálizmus ma is megmaradt ezen az álláspontou. Az elvet egész tisztaságában megmentette, de a föld mívelőinek csatlakozását elvesztette. A kisgazda semmiféle általános jólét kilátásba helyezésével meg nem győzhető arról, hogy helytelennek, igazságtalannak tartsa a saját földecskéjének megtartását, amelyért és amelyben él és amely bizonyos mérvű függetlenségét biztosítja. A birtoktalan földmunkás pedig a kollektivizmus elmélete iránt, már csak annak elvontsága miatt sem birhat fogékonysággal. Az ő vágya nem a képzeletbeli közös birtoklás, hanem bármily apró, de sajátjának mondható parcella megszerzése. Még inkább hajlik a kommunizmus felé, ezt is azonban a földosztás kezdetleges formá-

jában képzelvén el, mint a mi alföldi, úgynevezett agrár-szociálistáink.

Már pedig mindaddig, míg a szociálizmus elfogadható módon egységes rendszerbe foglalni nem tudja az ipari és mezőgazdasági termelést, míg a mainál produktivabb földmívelési berendezés formáját meg nem találja, addig nem győzhet meg arról, hogy rendszere minden vonalon a teljesebb és tökéletesebb gazdasági rendet képviseli. Amíg pedig a föld mívelőinek óriási tömegét meg nem nyeri, követelései a kisebbség törekvései maradnak és mint kisebbség, a tényleges uralmat tartósan át nem veheti, eszméi megvalósításának korszakát állandósággal nem ruházhatja föl.

IV. Gyakorlati rendszerek.

Ha már a szocializmus elméleti része is sok változatot, sőt ellentétet mutat, a gyakorlatban, azaz a foganatba vett eszközökben és az elért eredményekben, országonként változó még többféle eltérésre találunk. A változásokat részben gazdasági tényezők: az ipari fejlődés, a vagyonelosztódás, a foglalkozási körök tagozódása okozza, részben eszmei rúgók: a nemzeti sajátosságok, hagyományok, műveltségi fok.

A legeltérőbb gyakorlati rendszerek is négyféle alaptipusra vezethetők vissza, ha ezek egész tisztaságban nem jelentkeznek még azokban az országokban sem, amelyektől elnevezésüket vették, hanem egymással vegyülten és egybekapcsolva keresik a helyi és időbeli körülményeknek leginkább megfelelő érvényesülést.

A tudományos elmélet a *politikai parlamentáris* rendszerben, a *német* jellegű szocializmusban nyert legvalóbb életre válást. A német rendszer törvényhozási úton akarja a kollektivizmust megvalósítani. Parlamenti többségre igyekszik jutni, hogy ekként törvényes úton szerezze meg a politikai hatalmat és a rendelkezés jogát. A német szociáldemokrata párt több, mint három millió választóval, az elvszilárd, a doktrinérségig túlhajtott marxizmus megtestesítője. Képviselői még a munkásbiztosítási törvényeket sem szavazták meg, azon elvi álláspontból, hogy ez csak kicsinyes palliativ eszköz, mely a kapitalizmus életének tengetését célozza. Ellenben erélyesen

követelik a munkásvédelmi, gyári törvényeket, ámde ezeket sem a nyomor pillanatnyi enyhítésére, henem abból a célból, hogy a kollektivizmus életbeléptetése ne találjon olyan proletárságot, mely a túlzott gyári dolgoztatás folytán testileg elcsenevészedett, szellemileg elsenyvedt, jellemben elzüllött és a rá váró vezető szerepre nem képes. A német tipusú szocializmus az osztályharcot tiszta marxista szellemben folytatja, az erőszakos eszközök lehető kerülésével, ellenben a proletárság erélyes szervezésével, fölvilágosításával, összetartásával és lassú, de szüntelen kitartó propagandával törekszik a fejeket *„forradalmosítani“*: az általános gondolkodást megváltoztatni.

Ily irányú kifejlődését lényegesen előmozdította az, hogy mire a német nagyipar kifejlett, már a munkásság készen találta a tudományos szociálizmusnak teljesen kidolgozott rendszerét és szivesen fogadta az igényeinek és értelmiségének megfelelő tant. Tévutakra kalandozás nélkül, tömör egységben követte ezeket a tanításokat, melyek összehangzottak a nemzeti jelleggel is, a meggondoltsággal, fegyelmezettséggel, állandósággal; az elvont, a rendszeres, a távoli iránti hajlammal. A német ember bele tudja magát élni a marxizmus bonyodalmas eszmemenetébe és tulajdonságaihoz tartozik az is, hogy az egyszer helyesnek ítélt elvekhez hűségesen, kitartással ragaszkodjon.

Homlokegyenest ellenkező a *forradalmi rendszer*, a *francia* jellegű szocializmus, amelynek alapgondolata: egy csapásra, rohamos lendülettel, a szemben állók erőszakos legázolásával győzedelmeskedni. Hirtelen föllobbanó lelkesedés, fegyveres lázadások, véres merényletek, rombolásal vegyes sztrájkok jellemzik ezt a rendszert, de egyúttal az állhatatlanság és az egységes cél és fölfogás hiánya is. A forradalmi szindikalizmusnak is Franciaország éltető talaja és az antimilitarista és nemzetellenes izgatás is ott aratja legnagyobb sikereit, a *„sou du soldat“* intézményének pénzbeli támogatása mellett és romboló hatása évente több tízezer főre rúgó katonaszökevényben, tömeges fegyelemsértésekben, tisztek inzultálásában, egész ezredek föllázadásában nyilvánul meg.

A politikában is ellentéte az egységes német pártszervezetnek. Széthúzás, szakadárság, pártoskodás jellemzi; ki nem forrott, tömeglélekben gyökeret nem vert frakciók küzdenek egymással. Így egy párisi időközi képviselőválasztáson

4000 szavazat *kilenc* különböző árnyalatu szocialista jelölt között forgácsolódott szét.

A francia szocializmus még mindég a nagy forradalom hagyományaiból táplálkozik. Élénken él még a hit, hogy a forradalmakat *„csinálni“* lehet, hogy néhány lelkes vezér a jól eltalált pillanatban a tömegeket magával ragadva, máról holnapra új társadalmat rendezhet be. A dicsvágy, a hevülékenység, a személyek iránti rajongás, eme jellemző nemzeti sajátosságok éltetik a forradalmi szellemet. De nagy mértékben hozzájárult kifejlődéséhez az is, hogy Franciaország ma is még túlnyomó részében agrárállam, iparában és kereskedelmében is igen nagy kontingens a kispolgári elem, sok a közép és a kis vagyon, valamennyi egy-egy kicsiny, de együttvéve hatalmas védmű a kollektivizmus egységes térfoglalása ellen.

Míg a német és a francia rendszerben a vezető szerep a tulajdonképeni proletárságon kívül állók kezében van, a *munkásegyesülési rendszer,* az *angol* jellegű szocializmus az *önsegélyre,* az autonom szövetkezésben rejlő erőre alapítja tevékenységét. A szervezkedés kétágú: a *szakszervezet,* az egy szakmában dolgozók társulása a munkást, mint termelőt védi a munkadóval szemben, a *fogyasztási szövetkezet* pedig mint fogyasztót a tőke kiuzsorázásától.

A szakszervezet működésnek alapgondolata az, hogy a munka értékét a kinálat mennyisége szabályozza és így a béreket a kínálat csökkentésével kell fölszöktetni. Az egyes elszigetelt munkás azonban az alku terén hátrányosabb helyzetben van a munkadónál, mert a mindennapi megélhetés szüksége szerződési szabadságát korlátozza és tájékozatlan a munkapiac helyzetéről is. A szervezett munkásság azonban már sztratégiailag erősebb fél gyanánt vehet részt az iparág bérmegállapitásaiban, az összetartás erejét vetvén latba. Ezért *kollektiv szerződéseket* kell kötni és úgy ezek útján, mint az olcsó munka elterelésével biztosítani a magasabb munkabéreket. Eltiltandó ennélfogva a női és a gyermekmunka, korlátozandó a tanoncmunka, kiküszöbölendő a túlidő, a darabszámbér, az otthon-dolgozás, ami mind burkolt túldolgoztatás vagy rejtett olcsó munka. A szakszervezetek a jutányosabb ajánlkozások elvezetése végett inkább segélyezik a munkát nem találókat, hogy ezek le ne verjék a béreket; ez a segély

megelőzi a betegségi, az aggkori segítést, mert a szakszervezetnek nem az a hivatása, hogy az egyéni nyomort orvosolja, hanem, hogy a szak közös érdekeit előmozdítsa Ugyanezen célból követelik a maximális munkanap, illetve munkahét és minimális bér egységes törvényi megállapítását, az egészségi és biztonsági gyári rendszabályok általános elrendelését.

Az angol rendszer nem fektet súlyt a marxizmus távoli céljaira, hanem arra törekszik, hogy a proletárság helyzetét a mai rend keretében lehetőleg előrevigye. E téren bámulatos eredményeket is ért el. A szakszervezetek több, mint 2 millió tag és 100 millió koronát meghaladó vagyon fölött rendelkeznek és emellett az angol munkás standard of life-ét a kontinensen nem ismert magas fokra emelték.

Ezen eredményekre kedvező körülmény volt az angolokat jellemző erős gyakorlati érzék, a józanság, higgadtság, a hasznossági tekintetek ismerete és értékelése. De lényegesen hozzájárult az angol nagyipar kiváltságos, sokáig egyeduralmi helyzete, mely a tőkésnek megengedhetővé tette azt, hogy nyereségeiből a munkásnak is juttasson, mikor ez a jövedelmeinek kisebb csökkentésével járt, mint a ki nem elégített munkások okozta üzemszünetelések.

Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy az angol rendszer találta meg a szociális kérdés békés és végérvényes megoldását, mely tehát nem igényel általános társadalmi átalakulást. mert hiszen a jelenlegi rend keretében is már kiegyenlítést nyerhet. Ámde ez az optimizmus tévesnek bizonyult, mert amint más államok növekvő gazdasági versenye az angol ipar és kereskedelem kiváltságos állapotát megdöntötte, a szociálizmus kérdéseinek megoldatlansága ott is előtérbe nyomult és az utolsó években már nagyszabású sztrájkokban, sőt véres összeütközésekben jutott kifejezésre és a britt kormányt a legmesszebbmenő szociális reformok elővételére késztette.

Különálló gyakorlati rendszer gyanánt itt sorolom föl a *hatósági rendszert,* melyet *ausztráliai* jellegű szocializmusnak is lehetne nevezni, legkifejlettebb alakjában az ausztráliai gyarmatokban jelentkezvén. A szocialista irodalom *államszocializmus, tanszéki szocializmus* néven és mint álképletről szokott erről megemélkezni. Helyesebbnek tartom azonban a gyakorlati részben tárgyalni, mert a legtöbb kultúrállamban a

szocialis törekvések nagy része épen ennek a rendszernek az útján nyer tényleges megvalósulást.

Hatósági szocializmus alatt értem azt a rendszert, mely be nem tűzi is ki céljául a társadalom teljes kollektivizmussá alakítását, de intézményesen igyekszik az igazságtalanságokat, ellentéteket kiegyenlíteni, főleg akként, hogy az állam és szervei a magántulajdon használatába a gazdaságilag gyengébbek javára hathatósan beleavatkoznak. Ennek eszközei: a közhasználati üzemek állami vagy községi kezelésbe vétele, de nem annyira jövedelmezőségi célokból, mint inkább azért, hogy a haszon a közösségnek térüljön vissza; a lakás, élelmezési, közlekedési viszonyok irányítása, e célból részvétel, sőt vezető szerep vállalatokban, gyakran az árakat leverő konkurrencia előidézése végett; munkásjóléti intézmények fölállítása; a munkásközvetítés államosítása; magasabb munkásoktatás rendszeresítése; a sztrájkjog szabályozása, munkaszerződések föltételeinek hatósági megállapítása; az aggkori ellátás általánossá tétele és hasonló, részben már nálunk is ismeretes szociálpolitikai intézmények.

New-Zeeland és *Victoria* gyarmatok tüntetik föl a hatósági szocializmus legjellemzőbb képét. Előzetes elméleti propaganda nélkül, úgyszólván a közgazdasági élet természetes fejlődése hozta ott létre. A politikai párttá szervezkedett munkásság, amelynek tagjaiból alakult meg 1904-ben az egész kormány, irányítja ezeket a tartományokat, amelyek egyre teljesebb kollektivizmussá szerveződnek át. A vasutak, bányák, a biztosítási ügy államosítva van, behozták a nyolc órai maximális munkanapot, több iparágban a minimális munkabért, igen szigorú gyári munkarendet, a munkaadók és munkások vitáinak elintézésére kötelező állami döntőbiróságokat szerveztek és törvény biztosítja minden oly egyén közellátását, aki munkaképtelen vagy 65-ik évét betöltötte és 1000 shillingnél kisebb jövedelemmel bír.

Megkapóan érdekes tünet, hogy a magántulajdon kezelésébe való ez a mély belenyulás a közgazdasági életre nem hatott bénítólag. A munkások száma szaporodott, a tőkések jövedelme nem apadt, de az árúk sem drágultak meg. Ez a meglepő eredmény arra vezethető vissza, hogy a reformok okozta termelési többletköltséget sikerült a munka hatályo-

sabbá tételével, új gépek és gyártási módok behozatalával ellensúlyozni. Bár darabonként a nyereség csökkent, a nagyobb mennyiségű árú elhelyezése kiegyenlítette a veszteséget. A fogyasztás kiterjedéséhez pedig lényegesen hozzájárult az általános jólét, mely a jobb kereseti viszonyokból származott.

Bár következtetéseink levonásánál Ausztrália különleges viszonyait figyelmen kívül hagynunk nem szabad, az ottani tapasztalatok mégis csak bizonyságát szolgáltatják annak, hogy a munkásviszonyok javításából származó termelési költségtöbblet nem vonja okvetlenül maga után a produktivitás hanyatlását.

Magyarországon egységes jellegű szocialista rendszer még nem alakulhatott ki, amint az természetesen folyik országnuk agrikultúr jellegéből, iparunk zsengeségéből, a tőkeszegénységből és műveltségünk elmaradottságából. Ha nem is gyermekéveit, de csak serdülő korát éli még nálnuk a szocializmus. A tudományos tevékenységnek aránylag igen sok, kiváló elméjű és mély tudományosságú művelője van, mint *Jászi* Oszkár, *Kunfi* Zsigmond, *Rácz* Gyula, *Szende* Pál, *Ágoston* Péter, *Rónai* Zoltán. Ők számos más társaikkal, a *„Társadalomtudományi Társaság“*, továbbá a *„Huszadik Század“* és a *„Szocializmus“* cimű folyóiratok fáradoznak a beavatás, a fölvilágosítás nehéz munkáján, de sajnos, még ma is meglehetősen szűkkörű közönség érdeklődése és megértése mellett. A munkásosztály szervezésével *„a magyarországi szocialdemokrata párt“* és napi sajtója a *„Népszava“* foglalkozik, valamint a nagyobb vidéki városokban megjelenő időszaki munkásujságok s a propagandát talán túlságosan is szenvedélyes és agressziv hangnemben vezetik. A szakszervezetek úgy a fővárosban, mint a vidéken már komoly részt vesznek a proletárság helyzetének javítására irányuló mozgalmakban, valamint a politikai összehozásukban is. A különböző iparágak vagy 40 szaklapja 100,000-nél több példányban jelenik meg. A földmívelők körébe a valódi szocializmus tanai még alig hatoltak el, a parlamentben némi képviselettel biró *„kisgazda párt“* nincs szervi, sőt szövetségi összeköttetésben sem a szocialdemokrata párttal, a földmunkások pedig csak a nagybirtokok ellenszolgáltatás nélküli kiosztásáról ábrándoznak. A hatósági szociálizmus kezd ujabban nagyobb tért hódítani,

különösen a székesfőváros mintaszerű példaadása mellett, a nagyobb vidéki városok közigazgatásában is.

Ebben a stádiumban a magyar szocialuzmus fejlődési iránya még csak egy nagy, de máris választ sürgető kérdőjel. A fejlemények elsősorban az értelmiségi osztályoktól függnek. Az a kérdés, tudnak-e ezek és mily mérvű hatást gyakorolni egymásra és a proletárságra. Le tudják-e szűrni a külföldi tapasztalatokat úgy a maguk, mint a föltörekvő osztály számára; megértően és a mi viszonyainknak megfelelő módon sikerül-e alkalmazniok a mindenütt relativ szocialista igazságokat. Az eszmék mélyébe hatolás és a helyes, belátó gyakorlati alkalmazás fogja eldönteni azt a nagy problémát, vajjon a szocializmus előmozdítója lesz-e hazánk kultúrális fejlődésének, vagy pedig csak egy ujabb kártékony tényezővel járul-e hozzá ahhoz a romboló munkához, amely a nemzetiségek, fajok, felekezetek széttagolási irányzataiban, máris oly sok akadályt gördít az egységes magyar nemzeti állam kialakulása elé.

A kérdés megoldásában elsőrangú hivatás hárul a tisztviselőkre. És ezek kötelességeinek taglalása elvezet tanulmányom befejező részhez: ama nézetem kifejtéséhez, hogy az új tanokkal szemben minő magatartást kell a magyar birósági és közigazgatási tisztviselőknek tanusítania

V. A magyar tisztviselő kötelességei a szocializmussal szemben.

Ebből a vázlatos ismertetésből is eljuthattunk annak kétségtelen megállapítása, hogy a szocializmus oly kikerülhetetlen történelemfejlődési folyamat, melyet ép oly kevéssé szabad kicsinyelni, amint erőszakkal visszaszorítani nem lehet.

Ennek belátása nálunk is egyre terjed. Az ismeretlen voltával fokozottan ijesztő *„vörös rém“*-től való borzalom elmulóban van. Igyekszünk szembe nézni és vagy megbirkózni vagy kibékülni vele. Másfél évtizeddel ezelőtt a hivatalos fölfogás hatalmi eszközökkel: eltoloncolással, kényszerfényképezéssel, a szakszervezetek elnyomásával, a gyüjtések tilalmazásával, a

propaganda elnémításával képzelte a kérdést megoldhatónak. Ma a politikai pártok vetélkednek a szocialisták megnyeréséért. Az ellenzék nyiltan keresi szövetségüket, a kormány pedig a választói törvény indokolásában hangsúlyozta elismesését, kiemelvén, hogy „az ipari munkásosztály oly társadalmi tényezővé vált, melynek politikai jogokkal fölruházása a törvény legfőbb indoka és föladata; az az osztály, melyet szervezettsége, képzettsége és önérzete leginkább minősít a politikai jogok gyakorlására és ennélfogva közérdek, hogy belső értékéhez méltó szerephez jusson az ország dolgainak intézésében".

A választói reform előrelátható folyománya gyanánt a szocialista tudományos, sajtó- és szakszervezeti tevékenység kiegészül a parlamenti képviselettel. Az új irány képviselői a megszokottól eltérő, friss tartalommal töltik majd meg a törvényhozást. Első követelményük: az általános választói jog hangsúlyozása mellett küzdelmük szociálpolitikai, adó-, ipari és közgazdasági reformok kivívására és a proletárság helyzetét javító intézmények megalkotására fog irányulni.

Ezekkel a programmpontokkal szemben kétségtelennek tünik föl előttem, hogy bármennyire rokonszenves legyen azok egyike, másika nekünk, a magyar tisztviselőnek, — addig, míg tisztviselő, — erkölcsi lehetetlenség a szociáldemokrata *párthoz* csatlakozni. Mert bennünket a mai állam a ma fönnálló társadalmi és gazdasági rend védelmével bízott meg és amíg egész magán- és büntető jogrendszerünk a tulajdon szentségére van alapítva: a tisztviselőre ép oly elgondolhatatlan a kollektivizmus harcosaihoz csatlakozni, amint áruló lenne az a katona, aki a saját zászlója ellen támadna.

De tovább megyek. Nem tartom megengedhetőnek azt sem, hogy a tisztviselők a maguk külön osztályérdekeik szolgálatára a többi osztályérdekekkel szembehelyezkedőleg szervezkedjenek arra a célra, hogy fenyegetés, sztrájk, amerikázás útján igyekezzenek az államtól anyagi előnyöket kicsikarni. A tisztviselő az állam céljait tartozik szolgálni, az államnak pedig, mint valamennyi társadalmi osztályt magában foglaló magasabb egységnek az a rendeltetése, hogy az osztályellentétet ne szaporítsa, de kiegyenlíteni törekedjék. A szolgálni vállalt ezzel az államcéllal jut ellentétbe az a tisztviselő, aki önérdekű harci szervezetben, a szocialistáktól kölcsönzött esz-

közökkel és frazeológiával, aktiv részt vesz a körülötte zajló osztályharcban, melyet pedig csitítani kötelessége.

Nem pusztán agy-bérmunkás a tisztviselő, aki fizetés fejében egyéb ellenszolgáltatással nem tartozik, mint a hivatalos teendők elvégzésével. A tisztviselő egyszersmind munkaeszköz és erőforrás az állam gépezetében. Ennek a többszörös minőségének köszönheti azt a megkülönböztetett megbecsülést, amelyben a társadalom, a hasonló díjazású, más foglalkozásúakhoz viszonyítva részesíti és pedig nemcsak hivatalos működése, impériumának gyakorlása közben, de magánéletében is. Viszont ez az erkölcsi többletjárandóság a tisztviselőt arra kötelezi, hogy a közérdeket a saját gazdasági ügyeinek intézésében is szem előtt tartsa. Az egyéb élethivatásúaknál fokozottabb mérvben illik neki figyelembe venni az államnak más osztályokkal szemben is fennálló kötelességeit és igényeit, még lemondások árán is, mérsékelnie kell.

Ne minősítsük elmaradott álláspontnak ezt a régi, tiszta, becsületes táblabirói fölfogást, mely a közéletet nem haszon vagy előnyök elérésére szolgáló alkalomnak tekinti, hanem még mindig nobile officiumnak. Hiszen ez a nézet csak a legközelebbi multban nyert méltatást és pedig szószerint ugyanezekkel a szavakkal, közéletünk ama szereplőjétől, akit pedig a modern demokratikus eszmék zászlóvivőjéül szokás tekinteni. Az a vezető államférfi pedig, aki fölfogásában a most idézettnek rendszerint állandó ellenlábasa, ugyancsak nemrég fejtette ki, hogy a tisztultabb erkölcsi fölfogás az államnak, a köznek szolgálataitól várt teljesítmények mérvét nem teheti a díjazás arányától függővé.

Az ezen egyező fölfogásokkal körvonalazott *negativ* magatartás azonban még nem merítheti ki a tisztviselő kötelességeit a szocializmussal szemben. Az életjelenségek sokkal mélyebb és szélesebb rétegeit tárja az föl, semhogy elég alkalmat és teret ne találhatnánk a fölkutatott igazságoknak hivatásunk körébe vágó gyakorlati alkalmazására.

Támogatni minden törekvést, mely a munkásság életviszonyainak javítására, műveltségük fokozására, kizsákmányoltatásuk elhárítására alkalmas; kérlelhetetlenül üldözni a tőke minden visszaélését, a szegények, tudatlanok kihasználását; példát mutatni a közösségnek való odaadásunkban és az aranyborjú féktelen imádatának megvetésében, ez legyen a

tisztviselő *aktiv* magatartása. Gyakorlatilag: gondosan ellenőrizni a munkásbiztonsági és egészségügyi berendezéseket, nem tűrni meg, hogy a vállalkozó a maga hasznát a munkások testi épségének árán gyarapítsa; elrettentő szigorral büntetni az uzsora minden nemét, még a ravaszul elburkoltakat is; megvédni a hiszékeny és tájékozatlan népet a paragrafusok hézagaiban bujkálók leleplezésével; keményen sújtani a kereskedelmi csalások változatos furfangjait, az élelmiszerhamisítást és a fogyasztók egyéb fortélyos kijátszását; hatalmasoktól nem félve, pártatlanul birálni el a cseléd és munkásügyeket és elnézéssel ítélni meg a jóhiszemü agitációs túlzásokat; előmozdítani a lakás- és élelmezési viszonyok intézményes javítását, a közfogyasztási üzemek községi kezelésbe vételét, olcsó munkáslakások építését; közreműködni a fogyasztási és hitelszövetkeztek terjesztésére, de egyszersmind éberen ügyelni arra, hogy rendeltetésüknek megfelelően működjenek; végül állandóan és kifejezetten, mondhatnám, tüntetően megnyilvánítani a munka megbecsülését a munkásosztállyal történő személyes érintkezéseinkben: ezek és hasonlók azok az eszközök, amelyeket a tisztviselő az új tagok igazságainak megismeréséből hivatalos teendőinek körében ténylegesen foganatba vegyen.

Van azonban a szocializmusnak egy pontja, amellyel szemben a magyar tisztviselőnek kötelssége a legmerevebb ellenállást tanusítani. Ez az *internacionalizmus,* melynek ismertetését kötelességeinek fejtegetésével kapcsolatosan tartom helyesnek tárgyalni.

A marxizmus a legkifejezettebben az internacionalizmus alapján állt, — sőt ezt az eszmét rendszere gyakorlati kivihetőségének központjává tette. Megállapította, hogy miután a tőke, a termelés, a forgalom többé nem egyes országok keretén belül, hanem a világrészeket átfogó nemzetközi viszonylatokban nyer lebonyolítást, minden nemzetek proletárjainak egyesítésével kell a nemzetközileg szervezett munkásságot az internacionális polgárérdekekkel szembe szegezni. A marxizmus alapitó okiratának: a *„Kommunista Kiáltvány“*-nak ez a tanítása, szervi megtestesülést öltött az *Internacionálé*-ban, mely valamennyi nemzet munkásmozgalmainak központi irányítója, vezetője akart lenni. Nyolc éven át (1864—1872.) rettegett réme volt az összes nemzetek polgári társadalmának, míg belviszályok miatt föl nem oszlott. Azóta az internacio-

nalizmus sokat veszített éléből, az újabb irányok már a proletár számára sem tagadják a haza fogalmát. Sőt vannak szocialisták, akik egyenesen elismerik, hogy a nemzet az emberiség életnyilvánulásainak egy külön formájával való gazdagodását jelenti és hogy a kultúra érdekeivel épen úgy ellenkeznék a nemzeti sajátosságok megsemmisítése, mint az egyes emberek különböző tulajdonságainak elnyomása. A nemzetközi munkáskongresszusok csupán az általános elvi kérdések egyöntetű megállapításával foglalkoznak, de nem avatkoznak bele abba, hogy az egyes nemzetek kebelében küzdő szocialista pártok minő módozatok szerint találják legcélravezetőbbnek a közvetlen teendők keresztülvitelét. A támadó internacionalizmus éle odáig tompul már le, hogy csak a sovinizmust, az imparializmust, a gyarmatpolitikát, általában a más nemzetek rovására történő terjeszkedést kárhoztatják.

A nemzetellenes törekvések tehát már nem hozzák összeütközésbe a hazafiúi érzést a szocializmussal. Ámde az akadály csak az egységes nemzetekre ,vonatkozólag szünt meg, azokban, amelyek országhatára egybeesik a nyelvhatárokkal. Mert a szocializmus a nemzet fogalma alatt az azonos nyelvben megnyilvánuló kultúrközösséget érti és nem azt az államszervezeti, történelmi és területi alakulást, mely a mi számunkra a nemzeti állam eszméjét jelenti. Inkább a *„nemzetiség"* kifejezés födi a szocialisták meghatározását a nemzetről. Mivel pedig elvi ellenségei a más nemzetek rovására való terjeszkedésnek, hangosan tiltakoznak mindennemű nemzetiségi hegemónia ellen és élesen ellenzik egyik nemzetiségnek a másik által való visszaszorítását. Itt találkozik *Bauer, Renner, Kautsky* és több szocialista író a magyarországi nemzetiségek aspirációival, midőn azt fejtegetik, hogy a mi monarchiánk szervezete csak úgy lenne jogosult, ha nemzetiségek szerint elkülönített, széleskörü autonómiával, szinte önálló állami léttel biró és nyelvüket teljes mérvben korlátlanul érvényesítő fajcsoportok egyenrangú föderációjává alakulna át.

Ily szétforgácsoló, a közös mult és történelmi hivatás egybekapcsoló erejét és jogát tagadó irányzatok föltartóztatására a magyar tisztviselők hazafias érzésének sziklaszilárd ellentállást kell kifejtenie. Tévesnek kell bélyegeznünk azt a beállítást, mintha az egységes magyar nemzeti állam eszméje csak osztályideológia volna, az uralkodó osztályok gazdasági

érdekeinek leple. Mi abban valamennyi társadalmi osztálynak magasabb egységbe összefoglalását értjük, közös munkára: a kultúra előrevitelére. Ebben a kultúrmunkában pedig itt a vezetőszerep a magunk magyar faját illeti meg. Nemcsak a számbeli többség címén, hanem azért is, mert az országunkban élő nemzetiségek között a magyarságnak van a legmagasabb politikai és kultúrális érzéke, tehetsége; az államszervezés és a művelődés terén itt a magyar érte el a leghathatósabb eredményeket. Azért nem osztálykérdés az, de a kultúra érdeke, hogy a nemzetiségek simuljanak, idomuljanak mihozzánk.

Nem érzelmi motivumok, elfogultság, a látkör szűk volta mondatja velem ezeket. Módom van nem kisebb szocialista tekintélyre, mint magának Marxnak szellemi ikertestvérére, *Engelsre* hivatkozni, aki megírta rólunk, hogy *ezen a földön mindig csak a magyarság volt a haladás tényezője, csak ő vett aktiv részt a történelemben és életképes ma is.*

A szocializmus nemcsak bennünket tisztviselőket, de általában a hazafiasan gondolkodó magyarságot, mindaddig nem hódíthatja meg magának, míg Engelsnek ezen fölfogását és annak összes levonandó következtetéseit teljes egészében magáévá nem teszi. Bárminő tisztelettel adózzunk is ama nagy szellemeknek, akik a szocialista törekvések tudományos rendszerbe foglalásával az emberiség boldogulásának új és széles perspektiváit nyitották meg; bármily örömmel csatlakoznánk is a tisztább erkölcsöket, nemesebb alturizmust, előkelőbb jellemet követelő tanításaikhoz; bármennyire igyekezzünk is elménket és szívünket fogékonnyá tenni a munkásmilliók életigényei iránt, mindez nem helyettesítheti lelkületünk számára azt a fogalmat, amelyet nemzedékek során át öröklött érzés, de önálló tanulmányok és gondolkodás útján is, mint *nemzeti összetartozóságot* tanultunk szeretni, életcélunkká tenni, és nem láthatjuk szűknek, elavultnak, tökéletlennek azt az eszményt, mely minden tudományos hajlandóságunknak és ideális törekvésünknek bőséges teret és célt nyujt és amelyet számunkra még mindig kifejez egy szó: *Magyarország.*

A jövő börtönrendszere.

Dr. Vámbéry Rusztem, egyet. m.-tanár.

Közhelylyé vált a büntetőjogban, hogy az állami büntetőhatalom súlypontja a büntetés végrehajtásán: a börtönügyön nyugszik s hogy a börtönügyi kérdés megoldása a büntető kódexnek próbaköve. Sajnos az a hódolat, amelylyel a kriminalisták a börtönügyi tudománynak adóznak túlságosan platonikus természetű. Egyetemi tantervekben és tankönyvekben egyaránt mostohagyermek a börtönügyi tudomány, birák és ügyészek még mindig fontosabb kérdésnek tekintik, hogy a *cselekmény* lopás vagy sikkasztás-e, hogy a büntetést anyagi vagy eszmei halmazat alapján kell-e kiszabni, mintsem azt, hogy mi történik az élő *emberrel,* akit elítéltek. Még a törvényhozások sem tudtak a megértésnek ama fokára emelkedni, amelyen már a 43-as magyar kodifikátorok praktikus bölcsesége állott, midőn a büntető és eljárási kódex mellett önálló törvénykönyvben kivánták a börtönügyi problémát megoldani.

Midőn harminc évi majdnem teljes pihenés után a magyar büntetőjogi törvényhozás kerekei gyorsabban kezdenek forogni, önkéntelenül előtérbe kerül a büntetési rendszer reviziójának leggyakorlatibb kérdése: a börtönrendszer Merném állítani hogy a kodifikáció frontváltozása a szimptomatikus büntetőjog felkelő napjának irányában a börtönügynek még fokozottabb jelentőséget kölcsönöz, mint aminőt a büntetés végrehajtásának a mai kódex uralma alatt tulajdonítottak, mert az egyéniséghez alkalmazott büntetéstől vagy biztonsági intézkedéstől kifejezetten valamely speciálpreventiv cél megvalósítását várja a törvény. Ez a cél — legyen az akár a nevelés, akár az elijesztés vagy ártalmatlanná tétel — természetszerűleg csak a végrehajtás során érhető el. Ezenfelül pedig a büntetőjog újabb fejleménye a büntetés mellé a társadalom-

védő fegyverek egy újabb arzenálját: a biztonsági intézkedéseket állította, amelyek úgyszólván a Dreadnought-tipust képviselik az államnak a kriminalitás elleni háborújában. De a biztonsági intézkedéseknek változatos nomenklaturája még nem biztosítéka sikerüknek. Ismét csak a végrehajtás módjától függ, hogy a fiatalkoruak fogháza, a közveszélyes munkakerülők részére felállítandó dologház, a közveszélyes visszaesők biztonsáki őrizete stb. puszta elnevezési különbségnél többet jelentsen. Eddigi tapasztalataink eléggé bizonyítják, hogy mennyire igaz a börtönügy terén Faust mondása: „a név csak hang, a szó csak pára“. Mert — hogy Mephistóval folytassam — ép, mikor a fogalom hiányzik, kapóra jön egy röpke szó. Szavakkal lehet disputálni, szóból lehet rendszert csinálni.“ De a büntetési rendszer, amelyet csupán szavak alkotnak, vajmi csekély reális poenológiai értéket képvisel s legfeljebb naiv laikusokat elégítheti ki.

Nem az tehát a kérdés, hogy miként kereszteljük el a büntetési és biztonsági eszközöket, hanem az, hogy minő tartalommal lássuk el az intézményeket, minő bánásmód feleljen meg a repressio és praeventio különböző eszközeinek? Más szóval, minő börtönrendszertől várhatunk az eddiginél kielégítőbb eredményeket a társadalom védelmében? Abban a korban, amelyben a ma ismeretes börtönrendszerek születtek, a XIX. század első felében, a büntetőtörvények az átlag emberre, a római jogi bonus paterfamiliasnak ellenképeként megalkotott malus paterfamilias elvont fogalmára voltak felépítve s ennek a gondolatnak felelt meg, hogy ez vagy az a gondosan kicirkalmazott börtönrendszer az egyedül alkalmas eszköz, amellyel gonosz emberből derék állampolgárt lehet faragni. Hol van ma már a Larochefoucauld herceg naiv hite, hogy a filadelfiai fegyházban a raboknak táplálékul adott pudlingban rejlik a vértisztító és erkölcsnemesítő hatás, amelynek e rendszer sikereit köszönheti, ki érti ma még annak a porosz lelkésznek fanatizmusát, aki IV. Frigyes Vilmos előtt az auburni börtönrendszerről prédikált s kissé önkéntelen humorral beszédét a szentírás ismeretes szavaira alapította, hogy „nem jó az embernek egyedül lenni.“ Ma már tudjuk, hogy minden börtönrendszerben van valami erőszakoltság, mert egyéneket általánosít s nincs oly tökéletes börtönrendszer, amely a büntetés különböző, részben egymással ellentétes céljainak megvalósí-

tását lehetővé tenné. Ily egyetemes orvosszernek a progresszív börtönrendszer sem tekinthető, másrészt egész bizonyos, hogy egyéniesítő bánásmód a magánelzárási rendszer keretében is lehetséges. Ha mégis azt látjuk, hogy Francziaország és Belgium kivételével minden európai kulturállam az előbbi rendszernek hívéül szegődött s hogy az újabb Btk. javaslatok közül az osztrák és svájczi javaslat kifejezetten, a német hallgatólag ugyan, de a lényegben ugyancsak a fokozatos rendszert fogadta el, úgy ennek két oka van. Egyrészt a progresszív rendszer az elitéltek osztályozása és csoportosítása által legtöbb teret enged az egyéniesítő bánásmódnak, másrészt alapgondolatában leginkább biztosítja a büntetési célok közül a legértékesebbnek: a nevelő behatásnak sikerét. Ehhez járul még az a negativ előnye, hogy a hosszabb ideig tartó elzárásban is kikerülhetővé teszi azokat a testi és pszichikai veszélyeket, amelyekkel a számos évi magánelzárás fenyeget, különösen nem idegeníti el az elitéltet a társadalomtól, amelybe visszailleszteni kívánja.

Csak a büntetőjog újabb fejlődésében, amely a büntetésnek az elitéltre gyakorolt határait előtérbe helyezte, emelkedett ki a progresszivitás alapgondolata, amelyet az intézmény történeti eredete inkább elhomályosít, mint megvilágít. Tudvalevő, hogy a fokozatos börtönrendszert őshazájában, Angliában abból a kényszerhelyzetből született, amelybe a kormány jutott, midőn a XIX. század közepe felé az ausztráliai gyarmat lázadással fenyegetődzött az elítéltek odaszállítása ellen. Az volt eredetileg a cél, hogy csak előzetes intézeti kezeléssel magánelzárással, majd közös munkáltatással is megszelidített rabok kerüljenek a gyarmatra s midőn 1853-ban a transzportáció végleg kiesett az ú. n. probation system elemei közül, önkéntelenül alakult ki belőle a progresszivitás, amelynek eszményi befejezése már többé nem a transzportáció, hanem a társadalmi réclassement. Lényegében nem változott a rendszer akkor sem, midőn az ir börtönfelügyelő Sir Walter Crofton a közös munka és a feltételes szabadságrabocsátás közé a utóbbinak hathatósabb előkészítésére a közvetítő intézetet illesztette. Alapgondolatában a progresszív rendszer szükségszerű következménye a nevelés fogalmának, minhogy minden nevelés fokozatos. Ha a büntetés végrehajtásának technikai berendezésében ez nem is jut kifejezésre, nevelni csak úgy lehet ha az elitéltet lépésről-lépésne, fokról-fokra szoktatjuk hozzá

a nehezebb feladatok teljesítéséhez, hogy mindinkább finomodnak azok az eszközök, amelyekkel benne pszichikai hatásokat igyekszünk kiváltani. Ezért kezdődik a fokozatos börtönrendszer a magánzárka kézzelfoghatóan brutális kényszerével s ezért halványul el mindinkább a büntetés vége felé a Damokles-kard árnya, amely a feltételesen szabadságra bocsátott felett lebeg. Fokozatosan enyhül a kényszer, fokozatosan sokasodnak a kisértések, amelyek ellen a kényszer pszichikai ellenmotivumul kíván szolgálni. Ezen az úton, amely a szabadságától teljesen megfosztott elitéltet a teljes szabadság felé vezeti, az elitélt saját erejével tesz meg minden lépést s az állam csak a lehetőségét nyujtja, hogy erkölcsi gimnasztikával ő maga küzdje ki a szabadságát. Faust bölcseségének végső sommázatát testesíti meg a fokozatos rendszer:

«Csak azé a szabadság és az élet,
Ki érettük naponként vivni kész.»

Abban rejlik a fokozatos börtönrendszer sajátos értéke, hogy a *megszokás* erejét használja fel, midőn az elitéltet a társadalom rendjének megfelelő életmódra igyekszik birni. És nem szorul bővebb indokolásra, hogy a szoktatás az egyedüli eszköz, amellyel felnőtt emberhez nevelő célzattal hozzá lehet férkőzni. „Erkölcsi átalakításról" a „lélek javításáról" s hasonló ideológiákról ma már csak a börtönügy művelőinek gyermekiesen naiv része regél az egyébként nem épen hiszékeny közönségnek.

Büntető kódexünk alkotója teljes tudatában volt a fokozatos börtönrendszer pszichológiai nevelő értékének, midőn az indokolásban azt mondja, hogy „azon rendszer célszerűsége felett, amely a fogoly fizikai és erkölcsi erejének folytonos megfeszítését eredményezi ‚kétely nem foroghat fenn". Nemcsak tudatában volt, de nyilván túl is becsülte, midőn egész szabadságvesztésbüntetési rendszerünket a progresszivitásra alapította, ami kétszeresen téves feltevésnek következménye: egyrészt annak, hogy a büntetés jellemátalakító hatására minden esetben szükség van, másrészt annak, hogy e nevelő behatás minden esetben sikerrel is járhat. De Csemegi géniuszát mégsem érheti ezért szemrehányás. Abban a korban élt és alkotott, amelyben a *börtönrendszernek* jóval nagyobb jelen-

tőséget tulajdonitottak, mint napjainkban, nem is szólva arról, hogy börtönügyi tanácsadói közt Tauffer Emil, a progresszív rendszernek európai nevü apostola szerepelt. Ezenfelül Csemegi céltudatosan *irányt* kivánt szabni a börtönügyünk fejlődésének. Szemlélője volt a folytonos irányváltoztatásnak Németországban, látta annak hátrányait és kifejezetten utalt arra, hogy mennyi idő, személyes munka és pénz szükséges egy börtönrendszer gyakorlati kiépítéséhez (Anyaggy. I. 64.). Legkevésbbé természetesen az a szemrehányás jogosult, amellyel nem egyszer illették Csemegit, hogy nem számolt a bűnügyi tudománynak azzal a fejlődésével, amely a Btk. után egy emberöltővel következett be.

Így történt, hogy Btk.-ünkben a progresszív börtönrendszernek egyeduralkodói szerep jutott. Voltakép nem is egy, hanem *háromféle* progresszív rendszert találunk a kódexben. Más a fokozatosság a három évet meghaladó, mint a három évnél rövidebb fegyház és börtönbüntetés végrehajtásában — fontos különbség a magánelzárás tartama és a követítő intézet — s ismét más a progresszivitás az egy évet meghaladó fogházbüntetésnek törvényes szabályozásában. Bár tehát a törvény szinte a vakbuzgóságig következetes volt is a fokozatos börtönrendszerbe vetett hitében s bár az a „hosszabb idő“ is bőségesen eltelt, amelynek lefolyásától maga Csemegi a rendszer sikerét remélte, mégis véleményem szerint alig vagyunk abban a helyzetben, hogy a fokozatos börtönrendszer eredményeiről hazánkban végleges itéletet mondhassunk. Igaz ugyan, hogy a nyolcvanas években a visszaesők arányszáma 22—26% közt váltakozott, 1900 óta pedig 15, egyes években 16% volt, de a két arányszám incomparabilis, mert az előbbi csak az országos intézetekben letartóztatottakra, az utóbbi az összes — becsületsértés kivételével — bűntett vagy vétség miatt elitéltekre vonatkozik. De más okból is nehezen itélhetők meg a progresszív rendszernek eredményei, minthogy a végrehajtásnak úgy törvényes, mint különösen rendeleti szabályozása már ab ovo hadilábon állt a rendszer alapgondolatával. Börtönrendtartásunk a büntetés végrehajtására vonatkozó 1870. évi rendeleteknek hebehurgyán készült átalakítása és semmivel sem menthető mulasztása az igazságügyi kormányoknak, hogy több mint három évtized alatt nem sikerült a fokozatos rendszer szellemével egyező börtönrendtartást megteremteni. Betetőzi

e hiányt a végrehajtás, amely a progressziv rendszer egyes fokozataiban ép oly kevéssé felel meg a rendszer alapgondolatának, mint a törvényes szabályozásnak.

Kifogástalanul hajtható végre ma már minden országos intézetben a progresszio első fokozata: az éjjel-nappali (ú. n. kisérleti) *magánelzárás*, ellenben a fogházakban végrehajtott börtön és egy évnél hosszabb fogházbüntetésnél elég zárka hiányában a törvényes magánelzárás papiron marad. E tekintetben inkább a törvény szorul kritikára, mint a végrehajtás. Midőn ugyanis a B. T. a büntetés tartamának hányadában — három évnél hosszabb fegyház vagy börtön esetére egy évben — fix módon szabja meg a magánelzárás tartamát, lehetetlenné teszi az egyéniesítést. Egyedüli célja e fokozatnak, hogy az elítéltet a büntetési kényszer komolyságának öntudatára ébressze s nem szenved kétséget, hogy e cél különböző egyéneknél különböző idő alatt érhető el. Hogy magánelzárásra meddig van szükség, azt az igazgatóság legalább is oly biztonsággal birja megállapitani, mint a javulás reméryét feltételes szabadságra bocsátás esetében. Így pl. Horvátországban és Boszniában is az igazgatóságtól függ a magánelzárás törvényes tartamának megröviditése vagy meghosszabbítása. Legfeljebb a magánelzárás legrövidebb és leghosszabb tartamát kellett volna a törvényben az igazgatási önkény korlátjául megszabni. Nem megfelelők a magánelzárás végrehajtásának a végrehajtási rendeletekben foglalt szabályai sem. Hogy a vizsgálati fogságban rendszerint hiányos élelmezés miatt amúgy is elgyengült fegyencet 3 (ha visszaeső 4) hétig (a rabot pedig 2, ill. 3 hétig) a szabályszerű élelemnek csak ⅔-ában szabad részesíteni s munka nélkül kell hagyni, az oly felesleges kínzás, amelyet az „e célra írt“ imakönyv olvasása aligha ellensúlyoz s amellyel a bűnettesek nagy részéről lélektanilag ép oly valószinűtlen, mint kriminálpolitikailag értéktelen bűnbánat csak kivételesen lesz felébreszthető.

Még ma sem felel meg a törvény rendelkezésének a *második fokozat* végrehajtása. Így mindenekelőtt nincs annyi magánzárka, hogy a soproni fegyház és a budapesti gyüjtőfogház kivételével az elitéltek éjjel elkülöníthetők volnának. Ha az országos letartóztatási intézetekben a fegyencek és rabok befogadására szolgáló zárkák számát (2120) egybevetjük az elítéltek átlagos napi létszámával (4000), úgy figyelemmel arra,

hogy a zárkák egy része (kb. 700) az első fokozat végrehajtására szolgál, hozzávetőleg számítva a második fokozatban levőknek kevesebb mint felerésze helyezhető el éjjel zárkában. Több mint fele az elítélteknek tehát a kontágium minden veszélyével járó közös hálótermekben tölti az éjjet és a pihenés idejét. Nem orvosolja ezt a hibát az elitéltek osztályozása sem. Szabályzataink a fegyenceket és rabokat három osztályba sorozzák: az elsőbe a 24 évnél fiatalabb, a másodikba a 24 évnél idősebb elitéltek, a harmadikba a visszaesők tartoznak. Lehetővé teszi a szabályzat további osztályok alakítását is, úgy hogy egyes intézetekben az említett osztályokon belül külön csoportosítják az élet és a vagyon elleni bűntettek miatt elitélteket. De ez az osztályozás teljes félreismerése a progressziv rendszer alapgondolatának, hogy az elitélt igyekezetével és viseletével küzdje ki az egyes osztályokban fokozatosan nagyobb kedvezményeket. Ezzel szemben a magyar osztályozás az életkortól és az előélettől függ, mintha csak a fegyencek osztályai fizetési osztályok volnának, amelyekbe az előlépés automatikusan történik. Igaz, hogy másrészt az egyes „osztályok" nem is részesülnek eltérő bánásmódban, és a közvetítő intézetbe helyezés, illetőleg feltételes szabadságra bocsátást tekintve nincs is jelentőségük. Voltakép tehát az osztályok csak arra szolgálnának, hogy a séta idejében és a hálótermekben válasszák külön az elitélteket, de úgy látszik, a börtönügyi gyakorlat ösztönszerüen felismerte ennek az osztályozásnak az értéktelenségét úgy, hogy egyes intézetekben szabály ellenére nem is hajtják végre. A második fokozatban jutna legintenzivebbben érvényre az elitéltek munkáltatása, amely mint a nevelés eszköze úgyszólván gerince a fokozatos rendszernek. De azért a legfőbb követelést, hogy a munkakiképzés az elitélt megélhetését szabadulása után biztosítsa, a rabmunka nálunk nem teljesíti. Az intézetek pénzügyi és nem nevelési eredményekre törekszenek, többre becsülvén a számvevőség, mint a poenologia elismerését. Ezt csak az a tapasztalat menti, hogy az elitéltek túlnyomó része amúgy sem folytatja szabadulása után az intézetben jól-rosszul, de inkább rosszul, mint jól elsajátított mesterséget, ami egyébként szükségképeni következmény, ha földművelő országban a rabmunka szinte kizárólag ipari természetü. Legfőbb hiánya a második fokozat végrehajtásának az egyénesités fogyatékos lehetősége. Intéze-

teink igazgatása annyi alakszerűséggel jár, hogy a tisztviselők az elitéltekkel úgyszólván nem foglalkozhatnak, csak azorvos, lelkész és tanító érintkezik velük közvetlenül. Ezeknek csekély száma (az összes intézetekben 53) még akkor is kizárná az egyénien nevelő bánásmódot, ha csupa apostol töltené is be az állásokat. Így tehát a nevelő tevékenység az őrszemélyzetre hárul, amelynek rátermettségéhez méltán fér szó.

Gyakorlatban a *harmadik fokozatnak* a közvetítő-intézetnek a jelentősége nem ér fel az intézmény elméleti értékével. Ennek két oka van: az egyik a törvény rendelkezése, amely szerint a közvetítő intézetben kitöltött idő túlrövid, t. i. a büntetésnek csak $^1/_{12}$-ed része, a másik a közvetítő-intézetek csekély száma. Összesen négy ily intézetünk van, köztük önálló intézet Hartán. Ezt már azért is hibáztatni kell, mert a közvetítő intézet nevelő hatásának feltétele a fegyház intő közelsége, de ennél nagyobb hátránya, hogy a távoleső fegyházakból az átszállítás költségei nem állanak arányban az ott eltöltendő rövid idővel. Törvényünk a közvetítő intézetbe való szállítást ugyan kötelező módon rendeli el, ha az áthelyezés feltételei fenforognak, de a gyakorlat, minthogy a feltételek megállapítása az I. M. diszkréciójától függ, ugyanúgy kezeli, mint a feltételes szabadságra bocsátást s csak annak az elitéltnek az átszállítását rendeli el, akit, tekintettel az ott töltendő hosszabb időre, áthelyezni érdemes. Ennek tulajdonítható, hogy a közvetítőintézetek befogadási képessége (240 fő) több mint kétszeresen meghaladja az elhelyezett foglyok átlagos létszámát, ami viszont kedvező ürügyül szolgált a kormánynak, hogy új intézetek létesítésétől eltekintsem. Közvetítő intézeteinkben az oda áthelyezett foglyok kizárólag mezőgazdasággal foglalkoznak, ami, tekintve, hogy az elitélteknek több, mint $2/3$-a őstermelő, kétségtelenül helyes ugyan, de ezzel aligha áll összhangban az ipari munkának szinte kizárólagossága a büntetés második fokozatban. Szinte úgy fest, mintha a közvetítő intézetben el akarnók felejteni azt, amit a fegyenc a fegyházban tanult. Hála az elitéltek buzgalmának, ez teljes mértékben sikerül is. Végül kifogás alá esik a közvetítő intézetbe áthelyezettek kiválasztásának módja. Erre sem az áthelyezést javaslatba hozó felügyelőbizottság, sem a bürokratikusan döntő igazságügyminisztérium nem látszik hivatottnak. Minthogy azonban ennek a rostáló szerkezetnek hiányai még élesebben a feltéte-

les szabadságra bocsátásnál tünnek ki, róluk alább lesz szó. De nem hagyható észrevétel nélkül a törvénynek az a kardinális hibája, hogy a közvetítő intézetbe való áthelyezésből azok sincsenek kizárva, akiknek feltételes szabadságrabocsátását a törvény (B. T. 49.) tiltja, úgy, hogy a mai jogállapot szerint a feltételes szabadságra nem bocsátható életfogytiglan elitélt élete végéig a közvetítő intézetben marad.

Már a B. T. életbeléptetésétől kezdve szabályszerüen hajtják végre a *negyedik fokozatot:* a feltételes szabadságrabocsátást s mindenesetre örvendetes, hogy az intézmény kezelésében tanusított liberalizmus ellenére is az eredmények anynyiban kedvezőek, amennyiben az utolsó évtizedben az országos letartóztatási intézetekből feltételes szabadságrabocsátottaknak csupán 1.2%-ától vonták meg a kedvezményt. De ez még nem bizonyítja, hogy az intézmény a feltételes szabadság idejének lejárta után s eléri e célját: az elitéltnek a társadalomba való visszaillesztését. Éppen ebben az irányban a feltételes szabadságrabocsátás mai szervezete nem nyujt elég biztosítékot. Gyakorlatunk a feltételes szabadságrabocsátást kegyelmi ténynek tekinti, amelyet az I. M. delegált hatáskörben gyakorol, noha az elméletben uralkodó (Holtzendorff, Prins, Aschrott, Langer, Finkey) felfogás a büntetés feltételes adminisztrativ megröviditésének vagy a büntetésvégrehajtás egy részének minősíti. Helyesebb nyilván az utóbbi nézet, minhogy a feltételes szabadságon töltött idő, ha a kedvezményt meg nem vonják, a büntetési időbe számít és az engedélyezésnek törvényben megszabott feltételei is e nézet mellett szólnak, míg a kegyelmi jelleget csupán az támogatja, hogy törvényünk szerint csak az elitélt maga kérheti. Pozitiv feltétele a szorgalom és a jó magaviselettel a javulásra nyujtott remény. Ennek megítélése elsősorban a *felügyelőbizottságtól* függ, amelynek tagjai közül négy tag (a törvényszéki elnök, a kir. ügyész és a törvényhatóság két képviselője) az elitéltet rendszerint egyáltalában nem, vagy csak futólag látta, úgy, hogy csak a papirosforma szerint dönt, a lelkész és a tanító pedig alig fog coram publico főnökének: az igazgatónak véleményével szembe helyezkedni. Ez a „bizottság“ mai összeállításában tehát ki van szolgáltatva az igazgató véleményének, amelynek alapossága viszont a több száz főre rúgó intézetekben attól függ, hogy kitől szerezte értesülését. Csak a felügyelőbizottság ajánlata alap-

ján határozhat az I. M., valóságban a minisztérium börtönügyi osztálya, amely a sablonos jelentések alapján rendszerint csak alakszerű áldását adja a felügyelőbizottság határozatára. De nemcsak a feltételes szabadságrabocsátás feltételeinek megállapítására szolgáló módszer tökéletlen, hanem tökéletlen a feltételek törvényes meghatározása is. Hogy az, aki szenvedély vagy alkohol hatása alatt élet vagy testi épség elleni bűntettet követett el, szorgalmas és jó magaviseletü, még egymagában semmi reményt nem nyujt javulására. Még kevésbbé kielégítő a feltételes szabadságrabocsátás végrehajtása. Midőn az e tárgyban kibocsátott I. M.-i rendelet a feltételesen szabadságoltat rendőri felügyelet alá helyezi: egyrészt nem nyujt biztosítékot, hogy a szabaduló valóban felügyelet alatt álljon, másrészt kiteszi őt a patronázs szükségét át nem értő hatósági közegek kicsinyes zaklatásának, amely becsületes megélhetését kockáztatja. Teljesen önkényes végül és a társadalom biztonságának meg nem felelő rendelkezés, hogy az életfogytiglan elitélt fegyenc a feltételes szabadságrabocsátásától számított négy év elteltével végleg szabadul, úgy hogy csak három hóval többet tölt feltételes szabadságon, mint az, akit 15 évre itéltek.

Ha a fokozatos börtönrendszernek végrehajtása ellen abban az alakjában is több kifogás emelhető, amelyben azt az országos letartóztatási intézetek megvalósítják, úgy még kevésbbé kongeniális a rendszer alapgondolatával ez a végrehajtás, amelyet a *birósági fogházakban* észlelhetünk. Túlzás nélkül állítható, hogy a feltételes szabadságra bocsátástól eltekintve, a fogházakban a végrehajtás fokozatossága csak kivételesen felel meg a törvény rendelkezéseinek. Elvétve akad csak fogház, amelyben annyi a magánzárka, hogy az egy évet meghaladó tartamu fogház- vagy börtönbüntetésre itélt törvényszabta ideig magánelzárásban lehetne, osztályozásról jóformán sehol sincs szó, munkát az elitélteknek csak kb. 50%-a végez, még pedig túlnyomóan kosárfonást, amelynek sem nevelő hatása, sem fegyelmező ereje nincs. De még ennél is rosszabb az egy évnél rövidebb börtön-, fogház- vagy az elzárásbüntetés végrehajtása, amelyből a progressziót a törvény zárja ki. Eltekintve a többé-kevésbbé higienikus épületektől és a bérlő kapzsiságához mért jó vagy rossz élelmezéstől, a rövid tartamu szabadságvesztésbütetés ma is ép úgy szégyenfoltja a börtönügynek, mint a középkorban. Ma is csak a bünetésben

rejlő megszégyenítés az egyedüli hatás, amelyet ez a büntetés kifejteni képes. Ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon évenként kb. *130,000* embert ítélnek elzárás vagy fogházbüntetésre, nem is szólva arról az 50—60,000 emberről, aki a pénzbüntetést úgy üli le, úgy szembeszökő az a rettenetes erkölcsi kár, amelyet e téren a nemtörődömség okoz. Szinte érthetetlen rövidlátás, hogy az állam a szabadságvesztésbüntetésnek súlyosabb nemeinek végrehajtására mily aránytalanul nagyobb gondot fordít, bár éppen a komoly kriminalitással szemben a sikernek sokkal csekélyebb reményével, viszont mennyire elhanyagolta a polgárai hasonlíthatlanul nagyobb számának érdekeit, mélyen érintő rövidtartamu szabadságvesztésbüntetés reformját.

Rebus sic stantibus a progressziv börtönrendszer céltudatos végrehajtása egyelőre sürgősebb feladatnak látszik, mint a céltudatos végrehajtás netáni törvényes akadályainak elhárítása, illetőleg a rendszer átalakítása. Ujabb *külföldi javaslatok* a fokozatos börtönrendszer továbbfejlesztésére inkább a részletekben, mint a rendszer egészét tekintve szolgálnak kiindulópontul. Így különösen az osztrák javaslatban figyelemreméltó, hogy az elitélt a második fokozat ideje alatt is visszahelyezhető a magánelzárásba, ha munkakerülő vagy erkölcsi romlottsága a többi elitéltet a kontagium veszélyével fenyegeti, hogy közvetítő-intézetbe már a büntetési tartam felének lejártával áthelyezhető s ott is fokozatosan enyhül a büntetési kényszer, mígnem az elitélt helyzete a szabad munkáséval mindinkább egyenlővé válik. Úgy az osztrák, mint a svájczi javaslat joggal nagy gondot fordított a feltételes szabadságra, amely mindkét javaslat szerint már a büntetés ⅔ részének kitöltése után engedélyezhető. Értékes gondolatot valósított meg az osztrák javaslat, midőn a büntetési tartam hányadától függetlenül kimondta, hogy a feltételes szabadságon töltött idő hat hónál kevesebb s öt évnél több nem lehet s ezáltal biztosította, hogy a feltételes szabadság valóban próbaköve legyen a büntets sikerének. De különösen értékes a svájczi javaslatnak az a rendelkezése, amely szerint a feltételesen szabadságolt felügyeletéről (Schutzaufsicht) az állami hatóság a patronázsegyesületekkel karöltve olykép gondoskodik, hogy ez a szabadultnak nem zaklatása, hanem támogatása legyen. Egyébként azonban az újabb javaslatok, így különösen a német Gegen-

entwurf sem nyujtanak oly gondolatot, amely a magyar törvény fokozatos börtönrendszerének továbbfejlesztésében értékesíthető lenne.

Joggal tekintik a progressziv rendszer fejlemények az északamerikai *raformatory*-kat s ennek európaizált alakját a Borstal-rendszerű fogházát is, amely a fiatalkoruak fogházának a Bnov.-ban mintaképül szolgált.

Alapeszméjében a reformatory kétségkívül tökéletesítése a fokozatos börtönrendszernek, midőn a testi, értelmi és erkölcsi nevelés harmóniájára alapítja a társadalmi adaptatiót és az alapeszme megvalósításának lehetőségét biztosítja az elítélésnek relative *határozatlan tartamával*. Nem szorul bizonyításra, hogy a nevelőbüntetés tartamának határozatlansága logikai követelés. Ez tünik ki a washingtoni börtönügyi és a kölni bűnügyi embertani kongresszusnak idevágó határozataiból is. Ha komolyan el akarjuk érni a büntetés nevelő célját, számolnunk kell azzal, hogy az az idő, amely alatt az elitélt a társadalmi rendnek megfelelő életmódhoz szoktatható, egyénenként különböző s így előre meg nem állapítható. De kétségkívül gyakorlatiasan okos gondolat az is, amely az elitélt testi kiképzését az erkölcsi nevelés feltételévé teszi, mert a dolgozni akarásnak nyilván feltétele a munkaképesség, amely a nagyrészét rosszul fejlett vagy degenerált bűnettesben hiányzik. Bizonnyal célszerű az elitéltek osztályozása is, amely nemcsak materiális vágyak, hanem egyszersmind a becsületérzés felébresztésén alapszik. Számolnunk kell azonban azzal, hogy a reformatory rendszer megvalósítása csak az amerikai milieuben képzelhető el, amelynek gazdasági színvonalát ép úgy viszszatükrözi, mint társadalmának naiv optimizmusát. De a végrehajtás még az Egyesült-Államokban is mögötte áll az elméleti koncepciónak. Egyénesítő bánásmódról alig lehet szó s alig hihető, hogy pl. az Elmira igazgatója az ott letartóztatott 1300 fogoly társadalmi adaptiójának eredményét minden egyes esetben áttekinteni tduná. Pompás intézeti berendezések, a katonai drill tökéletessége, a nagyrészt inkább játékként űzött munka a hiszékeny európai látogatót elkábítja ugyan, de még nem nyujt biztosítékot a rendszer hatásainak ellenőrzésére.

Éppen ebben az irányban több tanulságot nyujt az angol Borstal-rendszer, amelynek sajátos értéke az intézeti nevelés

eredményeinek ellenőrzésére szolgáló patronázs-szervezetben: a Borstal Association-ban rejlik. A Borstal-intézetekben végrehajtott büntetés nem határozatlan tartamu ugyan, de az intézet igazgatósága a fiatalkorut a büntetés letelte után is visszatarthatja, ha a feltételes szabadságrabocsátás további előkészítésére van szükség.

Joggal érhet a szemrehányás, hogy voltakép a felvetett kérdés denaturalizációja, ha a fiatalkoruak nevelő-intézményeit összevegyítjük a fokozatos börtönrendszer továbbfejlesztésével. De nézetem szerint a szemrehányás csak látszólag jogos. Nevelés a cél az egyik, nevelés a cél a másik esetben. Legfeljebb a nevelés sikerének valószinűségében rejlik a különbség, mert nyilvánvaló, hogy egy 15 éves siheder nevelése, ceteris paribus, inkább remélhető, mint a Btk. szakaszainak megszegésében kiérdemesült 50 éves betörőé. Ha ma azt hangoztatják, hogy a fiatalkoruak fogháza, a javítóintézet az igazi nevelő-bünetetés, úgy ebben az a hallgatag beismerés rejlik, hogy a szó szorosabb értelmében vett szabadságvesztésbüntetés csődöt mondott, attól nevelő eredményeket úgy sem várhatunk. De éppen gyakorlati szakemberek előtt talán nem kell hangoztatnom, hogy lehetnek esetek, amelyekben a felnőtt bűntettes jobban megőrizte egyéniségének naivitását s így inkább nevelhető, mint a 16 éves fővárosi apacscsemete. Midőn mi a kriminálpoiltika eszközeit *életkor* szerint differenciáljuk, voltakép visszaesünk a dogmatizálásba, amelyből a büntetőjognak a kriminológián alapuló továbbfejlesztése kiragadni kívánt, mert a természet csak átmeneteket és nem határokat ismer. Igaz, hogy az életkor fontos tényezője a kriminalitásnak, de nem önmagában, hanem csak azért, mert egyes társadalmi s biológiai tényezők fokozottabb érvényesülésére lehetőséget nyujt. Épp így a represszió és a praeventio szervezésénél, ha racionalisan járunk el, csupán a nevelés módszerében és eszközeiben különböztethetünk fiatalkoruak és felnöttek közt, de nem rendelhetjük alá a büntetési célokat a kor szempontjának s nem állíthatjuk szembe a fiatalkoruak intézményeit, amelyektől komolyan remélhetjük a nevelés lehetőségét, a nevelőbüntetéssel, amelyet ugyancsak a nevelési cél szolgálatába állítunk, de azzal a hátsó gondolattal, hogy a cél amúgy sem érhető el. Tisztában vagyok azzal, hogy ez a kétszínű játék, amely jelenlegi törvényhozásunkban kifejezésre jut, nem

öntudatos, hanem a következménye annak, hogy büntetőjogunkban két egymással ellentétes alapgondolat uralkodik: egyrészt a kodexé, amely cselekményeket büntet, másrészt a bnov.-é és az 1913: XXI. t.-c.-é, amely embereket kezel.

Egyelőre nem is mutatkozik kivezető út ebből a dilemmából. Hogy a jövő kodexe melyik irányban fog haladni, azt alig tartom kétségesnek, de ép oly bizonyos, hogy a cselekmények erkölcsi értékelésétől a jövőben sem fog eltekinteni. Liszt Ferencben is van talán annyi tudományos bátorság, mint egynémely magyar kodifikátorban, de azért tankönyvében csak úgy, mint a Gegenentwurfban korlátja radikálizmusának az erkölcsi értékítélet, amelyet a társadalom a cselekmény felett hoz. Ennek az értékítéletnek kifejezője a bűntett törvényes büntetése, amely egyszersmind a büntetés generálpreventiv hatását van hivatva kifejezni. De a törvényes büntetés csak a keret, amelyen belül a speciálpreventiv célok megvalósítása a birói ítéletnek és a végrehajtásnak a feladata, Ha a büntetés kimérésében lemondunk a két ismeretlennel (bűnösség és büntetési hatás) felállított igazságossági egyenletnek hagyományos megoldási kisérleteiről és a biró tevékenységétől gyakorlati célok megvalósítását várjuk, csak az lehet a feladata, hogy a végrehajtással karöltve megtalálja a modus procedendi-t, amelyre az adott esetben a társadalomnak leghathatósabb védelmére szükség van. Kétségtelen azonban, hogy a szabadságvesztés büntetésének ma elfogadott különböző nemei, amelyek végrehajtásának különbözősége nem a célokhoz idomul, hanem a büntetés súlyát fejezi ki, ennek a feladatnak teljesítését nem könnyítik meg Nem segíti ezt elő kodexünkben a korrekcionalizáció sem, amelyet a gyakorlat csupán arra használ, hogy a biró enyhébb, de nem arra, hogy büntetési célnak megfelelőbb büntetést alkalmazzon.

A büntetési rendszerek fejlődésében, amely az újabb kodexekben és javaslatokban visszatükröződik, két irány ismerhető fel: az egyik a szabadságvesztésbüntetési nemek lehető egyesítése, a másik a végrehajtási rendszernek alapul vétele a büntetési nemek megkülönböztetésében. Mindkét gondolat abban a belátásban gyökerezik, hogy a fegyház, börtön, fogház, elzárás stb. megkülönböztetése, még amennyiben sikerült is köztük a végrehajtásban reális különbségeket terem-

teni, kriminálpolitikailag vajmi csekély értékű de az ebből levont következtetés, hogy a különböző büntetési nemeknek különböző börtönrendszerek feleljenek meg, ismét csak zsák-utcába vezet. Ha ugyanis a cselekményhez mérten állapítja meg a törvény a büntetésemet, amely egyszersmind önálló börtönrendszert testesít meg, ismét elzárja a birót attól, hogy azt a bánásmódot alkalmazza, amely az adott egyén és az adott eset sajátosságának megfelelő büntetési cél elérésére szükséges. Annak a büntetésnemnek a börtönrendszere, amely a cselekmény etikai súlyához mérten megfelelőnek mutatkozik, még nem jelenti szükségkép a megfelelő eszközt az adott esetben kivánatos büntetési cél elérésére. Egyedüli kivezető útnak a mai és a jövő büntetőjog kompromisszuma által teremtett dilemmából a *szabadságvesztésbüntetések egységesítése* mutatkozik, amelyek gondolatát először már Thonissen vetette fel az 1878. stockholmi nemzetközi börtönügyi kongresszuson. Ha e gondolat ellen Liszt már a kriminálpolitikai feladatokban s legutóbb Gleispach a 31. német jogászülésen kifogást emelt, úgy ez azért történt, mert egy büntetési nem nem teljesítheti a büntetés különböző feladatait. Ez igaz ugyan, de az unifikált szabadságbüntetés még nem jelenti a végrehajtás egységesítését. Ép ellenkezőleg, csak a súly szerint nem differenciált, tehát a „cselekmény súlyától" függetlenített szabadságvesztésbüntetésen belül válik lehtővé, hogy annak végrehajtásában a büntetési célok érvényesüljenek. Három ily gyakorlati célt ismer a büntetőjog: a nyomatékos intelmet (elijesztés), amely az alkalmi bűntettesek túlnyomó részével szemben eléggé garantálja a társadalom védelmét, az ártalmatlanná tételt, amelyet a bűntettesek közül azokra kell alkalmazni, akiknél a társadalmi hozzáilleszkedés a priori kizártnak tekinthető s végül az ú. n. javítást (szoktatást), amely logikusan csak azokkal a bűnettesekkel szemben mutatkozik megfelelő bánásmódnak, akik nevelésre szorulnak s akiknek nevelése lehetséges. Magának a bűntettnek természetéből és súlyából még nem tűnik ki a cél, amelynek elérését a tettes egyénisége szükségessé teszi. Így tehát *nem a törvény, hanem csak a biró lehet abban a helyzetben, hogy a bűntettes egyéniségének megismerése után megállapítsa azt a kapcsolatot, amelyben az elkövetett cselekmény a tettessel áll s a büntetés mértékének meghatározásával együtt megjelölje azt a börtönrendszert is, amely*

az adott esetben a büntetés sepecialpreventiv céljának elérésére alkalmasnak mutatkozik.

Hogy a mai bűnvádi eljárásban a biró erre nem képes, az kétségtelen, de az 1913 : XII. t.-c. világosan megjelöli az utat, amelyen a biró ezeknek a reá nézve új föladatok teljesítésére képessé válik. Minthogy pedig a bármily gonddal előkészített bűnvádi eljárásban is előfordulhat, hogy a biró, aki már a tett megitélésében is annyiszor tévedett, tévedni fog az ember megitélsében, módot kell nyujtani a birónak, hogy a büntetés végrehajtásának megkezdése után bizonyos ideig a végrehajtásban szerzett tapasztalatok alapján itéletét az alkalmazandó börtönrendszer és ha kell, az ennek megfelelő tartam tekintetében revideálhassa. Részemről ily rendelkezésben nem látom a jogbizonytalanságnak nagyobb veszélyét, mint a minővel a mai perorvoslati rendszer jár.

Komolyabb ellenvetés tehető az ajánlott büntetési rendszer ellen azon az alapon, hogy a törvényben az egyes bűntettekre megállapitott büntetési keretek akadályai lesznek annak, hogy a biró minden esetben azt a börtönrendszert alkalmazza, amely in concreto szükségesnek mutatkozik. De ez az aggodalom is inkább elméleti jelentőségű, Minden újabb Btk.-javaslatnak jellemző iránya a büntetési keretek tágitása és épen a kriminalógiailag leggyakorlatibb deliktumoknak rendszerint 5—10 éves büntetési spatiumai elég teret nyujtanak a tettes egyéniségére alapitott büntetési céloknak megvalósítására. Ha mindamellett lesznek bűntettek, amelyeknek erkölcsi értékelése a törvényben nem nyujt módot a hosszabb időt ignylő nevelő vagy ártalmatlanná tevő bánásmód alkalmazására, ez mégis kisebb hiba, mint aminőben a mai törvények szenvednek, midőn a büntetési nemmel adva lévén a börtönrendszer is, a priori ki van zárva, hogy a büntetés tettesnek egyéniségéhez mért módon hajtassék végre.

Nem tagadható végül, hogy a szabadságvesztésbüntetési nemek névleges megkülönböztetése, különösen a dehonesztáló fegyház szembeállítása az erkölcsi megitélést nem involváló fogházzal vagy elzárással — nem minden érték nélkül való. Magában az elnevezésben is generalpreventiv erő rejlik s addig, amíg a Btk.-ek a bűncselekmények s nem a bűntettesek megkülönböztetésén alapulnak, logikusan alig zárható ki, hogy az etikai megitélés, amelyben a cselekmény részesül, a bünte-

tésben vissza ne tükröződjék. Minthogy azonban a cselekmény erkölcsi szinezete nem a nudum factum-ban, hanem a motivumban, abban a lélektani kapcsolatban rejlik, amely a tettet a tetteshez fűzi, ép úgy elképzelhetünk erkölcsileg nemes indokú gyilkosságot vagy rablást, aminthogy akad politikai deliktum vagy párviadal is, amely aljas rugókban gyökerezik. Ha tehát a tartam azonosságát föntartjuk, a szabadságvesztésbüntetés egységes alakja is bifurkálható az elnevezésben, de csak úgy, hogy a birónak módjában álljon figyelemmel a büntetés speciálpreventiv hatására, a törvényben „fegyház"-nak keresztelt szabadságvesztésbüntetés helyett „fogház"-at és megfordítva megállapitani.

Alig akadhat azonban kétségre okot, hogy melyek azok a *börtönrendszerek*, amelyek közt az egyes büntetési célok megvalósítása végett a birónak választást kellene engedni. Majdnem egyhangú az a fölfogás, hogy a rövidebb tartamú szabadságvesztésbüntetésnek a *magánelzárás* felel meg, amely mint a kényszernek nyomatékosabb alakja legalkalmasabb arra, hogy az elitéltnek komoly intelemmel szolgáljon. Anélkül hogy a letartóztatásnak e módja kínzássá fajulna, szigorítással (kemény fekhely, munkaelvonás) köthető össze, amire különösen a büntetés iránt kevéssé fogékony, durva természetű elitéltekkel szemben lehet szükség. Mindinkább uralomra jut Európaszerte az a nézet is, hogy a szabadságvesztésbüntetés nevelő célja legjobban a *fokozatos börtönrendszerrel* érhető el. Ha tehát a fokozatos rendszernek mai egyeduralma, amelynek félszegségére már utaltam, a jövő kodexben meg is szünne, e rendszert meg kell tartani ott, ahol nevelésre szükség van és a nevelés lehetséges. Bizonyos, hogy e rendszerben némi optimizmus rejlik, de teljesen igaz az, amit Gleispach a legutolsó német jogászgyűlésen mondott, hogy a börtönügy terén csak az fog eredményt elérni, aki hisz az eredmény lehetőségében. Mai progressziv rendszerünk azonban úgy a részletek szabályozásában, mint különösen a végrehajtásban módosításokra szorul. Hogy melyek e módosítások, az már a mai szabályozás birálatából nyilvánvaló. Ha a fokozatos börtönrendszert a siker reményvel kivánjuk alkalmazni, úgy a büntetés tartamának legalább bizonyos mérvű határozatlansága elkerülhetetlen.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a tartam határozatlansága ellenkezik a törvényes büntetési tartam és a bűncselekmény

arányosságával, amely a jövő kodexben sem lesz mellőzhető, de semmi akadálya nincs annak, hogy e határozatlanság az egyes fokozatok tartamában, különösen a föltételes szabadság szakának megrövidítésében vagy meghosszabbításában jusson kifejezésre. Épen a föltételes szabadság az egész rendszer próbaköve és ennek szabályozásától, valamint a patronázs reális munkájától függ, hogy a fokozatos börtönrendszer a tőle remélt adaptáló hatást kifejteni képes lesz-e? Sokkal vitásabb, hogy minő börtönrendszer felel meg a büntetés harmadik speciálpreventiv céljának: az ártalmatlanná tételnek. Véleményem szerint oly esetben, midőn a biró megállapitja a nevelés lehetetlenségét, a fokozatos rendszer alkalmazása már csak költséges voltánál fogva is a társadalom felesleges megterhelését jelentené. Ily esetben csak az lehet a cél, hogy a társadalmat az *inutilia pondera terrae*-től lehetőleg olcsón mentsük meg. Arra kell tehát törekedni, hogy az elitélt munkája mennél jobban jövedelmezzen, ez pedig véleményem szerint leginkább az osztályozásra alapitott *közös elzárási rendszerrel* érhető el. Hogy ezzel a föltételes szabadságrabocsátás intézmnye mint biztonsági szelep egybekapcsolható, az önként értetődik, az osztályozásnak pedig abból kell kiindulnia, hogy megadja a lehtőségét a birónak a bánásmód megváltoztatására, ha a végrehajtás során kiderül, hogy a nevelés lehetetlenségének megállapitásában tévedett.

Hogy az ily módon differenciált börtönrendszerek végrehajtása épen nálunk nem ütközné̇k nagyobb nehézségbe, azt börtönügyi intézményeink ismerői előtt nem kell bizonyitanom. Nincs egyébre szükség, mint hogy a törvényszéki fogházak következetesen mint magánzárkaintézetek fejlesztessenek, az országos intézetek az eddigi fejlődésünknél gyorsabb ütemben idomuljanak a fokozatos börtönrendszer elveihez s hogy az országos intézetek közül egy vagy kettő ama elitéltek részére jelöltessék ki, akiken az elöadottak szerint a büntetés közös elzárásban volna végrehajtandó.

Hogy a büntetés végrehajtásának szabályai teljes ujjáalakitásra szorulnak, az önként értetődik. Ebben a szabályozásban mindenesetre szakitani kell a mai Btk. következetlenségével, amely a törvényben állapitja meg a fegyenc ruházatát és sétaidejét, de rendeletre bizza pl. a fegyelmi büntetéseknek, a munkaidőnek s munkajutalomhoz való jogosultságnak meg-

állapitását. Szükségszerű következménye a büntetőjog fejlődési irányának, amely a büntetést mindinkább az elitélt egyéniségéhez hozza vonatkozásba s ezáltal az egyéni szabadságot bizonyos mértékben veszélyezteti, hogy az állam és az elitélt között fönnálló jogvoszony lehetőleg biztos alapokra fektettessék. Legutóbb *Freudenthal* azt a tételt állította föl: „es darf in dem Rechtsverhaeltnisse zwischen Staat und Gefangenem diesem nichts auferlegt werden, was nicht kraft Gesetzes in der richterlichen Freiheitssrtafe bei deren tunlichts reiner Durchführung über ihn verhaengt ist". Másrészt azonban a büntetés végrehajtása a szabályok némi hajlékonyságát kívánja s különösen egy új büntetési rendszert a tapasztalatokból eredő módosítások könnyebb lehetőségétől törvénnyel teljesen elzárni alig lehet. Ennek az ellentétnek a megoldásától függ, hogy a büntetés végrehajtása mennyiben legyen a külön *börtönügyi kodexnek tárgya.* Ily külön börtönügyi törvénykönyvnek szükségét azonban alig lehet tagadni. Megköveteli azt nemcsak a büntetés végrehajtásának fontossága, hanem a szabályozandó anyagnak a Btk.-ből teljesen kirivó heterogenitása is. Ebben a kodexben kell találkozni a jövő postulatumainak a negyvenes évek tiszteletreméltó hagyományaival.

A határrendőrségről.

Vásárhelyi Gyula, m. kir. belügyminiszteri osztálytanácsos.

A határforgalom természete hozza magával, hogy a határon és annak közelében rendőri teendők vannak. Ezeknek ellátása kezdetben kevés gondot okozott a közigazgatási hatóságoknak.

Midőn azonban idővel a közlekedési eszközök fejlettsége és fokozódott használata, általában a forgalom növekedését vonta maga után, a határon lefolyt személy- és árúforgalomra a hatóságoknak mindinkább több gondot kellett fordítania.

A határőrizet szoros értelemben véve a haderő dolga. Erről az egyes államok a különböző időknek megfelelőleg külömbözőképen gondoskodtak. Hazánkban addig, míg a határőrvidék fönnállott, az ország déli határának az őrzése a cs. kir. határőrség teendői közé tartozott és evégből annak létszámából közvetlenül a határszélen katonai kordon szerveztetett, mely külön utasításokkal birt.

A határőrvidék polgárosításából, a határőrök által teljesített szolgálat részben a pénzügyőrségre, részben a veszteg-intézetekre, majd az utóbbiaknak megszüntetésével a helyükbe lépett magyar királyi belépő-állomásokra és vámhivatalokra szállott át. Mindezen hivatalok azonban különleges rendeltetésüknél fogva a határőrizeti szolgálatot csak mellékesen látták el.

Miután pedig egyes új törvények alkotásaival azok hatályos végrehajtását számos állami és magánérdek parancsolólag követelte, a határrendőri teendők rendszeres ellátása elől többé kitérni nem lehetett.

A törvényhozás már Széll Kálmán miniszterelnöksége és

belügyminisztersége idejében, 1903. év tavaszán megalkotta a kivándorlásról, külföldiek lakhatásáról, az útlevélügyről és a határrendőrségről szóló törvényeket, de azokat nem volt módjában végrehajtani még azon év közepén bekövetkezett visszalépése miatt. Hagyatékul maradt az utána jövő Tisza-kormányra, amely a kivándorlásról és az útlevél ügyről szóló törvényeket még 1904. év folyamán életbeléptette, ezzel e törvétársadalom kivánságainak akarva eleget tenni, amely e törvények létrejöttét és életbeléptetését országos mozgalmával — mondhatni — kisürgette.

A másik két törvénynek és pedig úgy a külföldiek lakhatásáról, vagyis a bevándorlásról, mint a határrendőrségről szóló törvénynek végrehajtását az első Tisza-kormány hivatali utódjára bízta, amely programmjába vette ezen sorozatos és kapcsolatos törvényeknek, mintegy betetőzéseül szánt bevándorlási és határrendőrségi törvényeknek végrehajtását.

A határrendőrségi törvény mielőbbi életbeléptetésére sürgetőleg hatott az 1900-ik év első éveiben Románia és Oroszország felől megindult nagyobb mérvű bevándorlás; továbbá azon évben Galiciában fellépett kolera behurcolásának a veszedelme, nemkülönben az állam kormányának a párisi nemzetközi leánykereskedési egyezményben a nőcsempészet meggátlására és megtorlása tekintetében elvállalt kötelezettsége.

Ugy ezen föladatoknak ellátása, mint a már előbb életbeléptetett kivándorlási és útlevélügyről intézkedő törvényeknek hatályos ellenőrzése megkivánta, hogy a belügyi kormányzat a határszélen külön organumokat szervezve, azok útján gondoskodjék ezen újabb törvényekben biztosított fontos államrendőri érdekek védelméről.

A határrendőrség létesitésének főoka kétségkívül az volt, hogy az említett új különleges törvények végrehajtása egyrészt független és választás alá nem kerülő állami tisztviselőket igényelt, másrészt a rendes közigazgatási szervektől más irányú nagy elfoglaltságuk és lekötöttségük miatt az akkor alkotott új törvények intenziv végrehajtását is nem lehetett elvárni. Teljesen új szervezetről kívánt tehát gondoskodni a törvényhozás, midőn a határrendőrség intézményének fölállítását elhatározta, hogy egyrészt az új törvények sikeres végrehajtását biztosítsa, másrészt, hogy ezzel a közigazgatási hatóságok dolgát ne szaporítsa, sőt ahol azok már végeznek ilyen túl-

nyomó részben állami funkciót, ettől is tehermentesíttessenek a határszélen működő rendes közigazgatási hatóságok.

Már a kivándorlási és útlevélügyeknek törvénnyel való szabályozása előtt szükségessé vált, hogy a belügyi kormány a Románia és Szerbia felé átvonuló közlekedési főbb pontokon gondoskodjék oly hatósági szervekről, melyek föladata a szomszédos államokba és onnan hazánkba irányuló személy- és árúforgalom ellenőrzése. E teendőket különböző hatóságok végezték. A vasúti csatlakozó pontoknál, úgymint: Orsován, Predeálon, Verestoronyban és Zimonyban (később Gyimesbükkön) külön állami közegeket kellett alkalmazni a Romániával és Szerbiával szemben fönnállott útlevélkötelezettségnél fogva a személyforgalom ellenőrzésére. Ezen alkalmazottaknak azonban sem hivatalos állása, sem működési köre törvényileg nem volt megállapítva és az állami költségvetésben is csak a predeáli nemzetközi vasúti állomás szolgabirói hivatalának személyi és dologi kiadásai voltak fölvéve, míg a többi hivatalok költségeiről a költségvetés nem intézkedett és azok a belügyminiszterium közbiztonsági alapjának terhére estek.

De ezeken a vasúti rendőri kirendeltségeken kívül egyes belépő állomások, vámhivatalok, pénzügyőrségek és csendőrparancsnokságok és különítmények is végeztek szűkebb értelemben vett határrendőri szolgálatot, amely kizárólag csak az útlevélvizsgálat és statisztikai adatgyüjtés fizikai munkájában állott.

Miután a kivándorlási és útleveltörvények a határrendőrség fölállításánál egy évvel előbb léptek életbe és a kivándorlás törvényben szabályozott lebonyolításának ellenőrzésére fontos határpontokon rendőrhatóságok nem állottak rendelkezésre, a szolgabirói hivatalok székhelyei másutt lévén, ezen időre ott szolgabirói kirendeltségeket kellett szervezni, mint Csaczán, Királyhidán, Nagymartonban és Lajtaujfalun, mely kirendeltségeknek vezetői a vármegye által kijelölt szolgabirák voltak, akiknek személyi és dologi kiadásait a belügyminiszterium viselte. Előállott tehát az a visszás állapot, hogy kizárólag határrendőri, vagyis eminenter államrendőri teendőket választott közigazgatási tisztviselők végeztek, javadalmazásukat közvetlenül a belügyminiszteriumtól nyerve, anélkül, hogy azért az állami tisztviselőkkel egyenlő elbánás alá

vonhatók lettek volna, jóllehet e teendők ellátása végett a törvényhozás a m. kir. határrendőrség fölállítását törvényben már kimondotta, de az még életbelépetetve nem volt.

Ezen fölsorolt körülmények tekinthetők a határrendőrség szervezésének és az arról intézkedő törvény végrehajtásának okaiul.

A határendőrség föladatát a törvény taxative fölsorolja 15 pontban. Teendői:

1. *„A határon átkelők figyelemmel kisérése, a határ mentén fölmerülő államrendészeti szempontból fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékozásszerzés és az észleleteknek az illetékes hatósággal való közlése“.*

Az állam biztonsága és belnyugalma kivánja meg, hogy az ország határszéle állandó fölügyelet alatt tartassék, az azon átirányuló forgalom folytonosan ellenőriztessék és a határ közelében fölmerülő s az állami rendészet szempontjából jelentékenyebb esetek figyelemmel kisértessenek.

Hogy a határ őrzése, helyesebben a határon történtek megfigyelése mily fontos állami föladat, legjobban bebizonyitotta a mult év végétől napjainkig észlehető Balkán állapotok változatos mozgalmainak a képe, mely idő alatt a határrendőrség úgy a külpolitika, mint a hadvezetőség céljaira fontos értesülések szerzésével mindkét tényező által elismerten fontos szolgálatokat tett. Külön e célra igénybevehető állami szervek, közegek nélkül, határrendőrség hiányában egyrészt a délvidék lakosai magatartásának, másrészt a szomszéd államokban történteknek megfigyelése, a kívánt módon alig történhetett volna meg. De az orosz propagandának Máramarosban történt leleplezése körül is a határrendőrség hosszas fáradsággal és nagy körültekintéssel foganatosított nyomozást, melyről a közeljövőben tartandó főtárgyalás bizonyára érdekes részleteket fog feltárni.

A határrendőrség feladatául 2-ik helyen a törvény *„a külföldiek bejelentésére és lakhalására vonatkozó szabályok végrehajtását“* jelöli meg. A külföldiek forgalma kétségkívül a határon a legélénkebb és ezért a határon átvezető közlekedési pontokon külföldiek ellenőrzése a legfontosabb államrendőri teendő.

Államrendőri és közbiztonsági tekintetek állandóan megkívánják, hogy a rendőrhatóságok és közbiztonsági közegek

mindig tudják, hogy az általuk ismert községbelieken kívül kik tartózkodnak a hatóság területén (és idegen államokból nem érkeznek, illetőleg nem tartózkodnak-e területükön oly külföldiek, akik az álami rend és belnyugalom megzavarására, vagy felforgatására törekvő veszélyes elemeknek tekinthetők, s akiknek szemmeltartása a határ átlépésétől kezdve, itt maradásuk egész ideje alatt állandóan éber figyelmet igényel). Ennek ismerése a legtökéletesebben jól szervezett bejelentő hivatalok működése által érhető el. Miután azonban bejelentő hivatalaink csak a nagyobb városokban vannak, a rendőrség másutt nincs abban a helyzetben, hogy a területén levő idegenek érkezéséről és távozásáról hivatalos tudomást szerezhessen. Az 1903-ik évi V. t.-c. előírja, hogy a külföldiek érkezését és távozását 24 óra alatt be kell jelenteni.

Lehetnek azonban oly viszonyok is, midőn a törvényben előírt 24 óra letelte előtt már kívánatos, sőt szükséges, hogy a rendőrhatóságok, illetőleg közbiztonsági közegek tudomására jusson a felügyeletükre bízott területre érkezett külföldiek neve és kiléte. Ennek a fontossága legjobban bebizonyult az utóbbi hónapokban, midőn a Balkán-háború hatása alatt a délvidéken uralkodó izgalmas időkben a külföldről nemzetiségi vidékekre hazánkba érkező idegen állampolgárok — kik között nagy számmal voltak katonaszökevények és a harctér szinhelyéről, avagy annak közeléből elmenekültek — állandó ellenőrzés alá voltak veendők abból a szempontból, vajjon nem a testvérnemzetek által felkarolt terjeszkedési eszmék fokozottabb propagálása, avagy saját fajrokonaik érdekében történő izgatás céljából jöttek-e ide, amely esetben velük szemben kétféle eljárás követtetett. Vagy a határszéltől való eltávolíttatásuk iránt tétetett intézkedés, kizárólag magyarok által lakott községbe való beljebbezés, internálás által, ahol jelzett irányú működésre ugyanoly érzelmű közönség hiányában alkalmas tér számukra nem nyílott, vagy pedig az ország területéről való kiutasításuk mondatott ki. (A kiutasítás végrehajtásánál a rendőrhatóságok részint maguk jelölték meg a toloncolás irányát, illetőleg az eltávolítás határállomását, vagy pedig az országból kiutasított külföldire bízták annak megválasztását, hogy mely irányban óhajtja az ország területét elhagyni).

A külföldiek éber szemmeltartása ezenkívül *„a kémkedés*

megakadályozasa, esetleg a kémeknek letartóztatása" körüli tevékenységnél is segítségül szolgálhat, amit a törvény a határrendőrség harmadik feladatául említ.

Az utóbbi időben gyakorivá vált és a napilapok útján is nyilvánosságra jutott kémkedési esetek különösen előtérbe állították a kémkedés elleni védekezés szükségességét.

Az ország területén tartózkodó külföldieknek ily szempontból való állandó megfigyelése fontos állami érdek. A kémkedés terén előfordult merész és megdöbbentő esetek nemcsak a hadvezetőség és politikai hatóságokat foglalkoztatják természetszerüleg, de minden közigazgatási tisztviselő- és közbiztonsági közegnek fokozott kötelességévé teszik, hogy a katonai parancsnokságokat és rendőri hatóságokat a kémkedés elleni vállvetett együttes tevékenységükben a legcsekélyebb jelentőségünek látszó észleleteik azonnali közlésével támogassák.

Az utóbbi két évtized alatt a hadi technikában és a háborúviselésben tett haladás és szerzett tapasztalatok hatása alatt a kémkedés terén is meglepő fejlettség tapasztalható, ami előbb-utóbb elkerülhetetlenné teszi, hogy a kémkedésnek időközben sokféleképen megnyilvánult módjai figyelembevételével a hadi titok és az ennek továbbításán alapuló kémkedés fogalma újból meghatároztassék és pedig nagy mértékben kitágítva a régi meghatározást.

A kémkedésre vonatkozó régi, jelenleg érvényben lévő büntető törvénykönyvek ugyanis általában csak rajzok, írások és egyszóval materiális, megfogható tárgyak eltulajdonítását vagy áruba bocsátását nevezik szoros értelemben vett és súlyosabb büntetés alá eső kémkedésnek.

A kémkedésnek kisebb jelentőségű esetei: egy-egy erődnek a lefényképezése, a csapattestek elhelyezéséről szóló jelentések, a katonaság által jobban megszállott egyes vidékek térképeinek a pontosabb és részletesebb megrajzolása.

Ezzel a felfogással azonban bizonyosan hamarosan szakítani fognak a büntetőtörvénykönyveknek a kémkedésre vonatkozó szakaszai reviziójánál, amire példa az új német kémkedési törvény, amely mintegy előléptette az összes kémkedési bűncselekményeket és ami a multban csekély fontosságú vétség volt, azt az új törvény komolyabb beszámítást igénylő bűntettnek minősíti, megfelelően súlyosbítva a kiszabandó büntetés nemét és mérvét. Felemlítésre méltónak tar-

tom, hogy az új német törvény a hadi titok megsértésének, illetőleg kémkedésnek minősíti még azt is, ha valaki eléggé ismert híreket arra használ föl, hogy azokat valamely idegen ország alattvalójának elmondja.

A katonai titok megsértése, illetőleg a kémkedés fogalmának új meghatározásánál kétségtelenül figyelembe lesz veendő azon körülmény is, hogy a jelenlegi büntető törvénykönyveknek ama rendelkezései, amelyek az erődök, várak lerajzolására s esetleg térképfelvételekre vonatkozó tilalmakat tartalmazzák, ma már úgyszólván idejöket múlták és értéktelenek, még pedig azért, mert a hadi aviatika mai, rendkívüli fejlettségének idejében teljesen felesleges az, hogy valamely erődítménynek a rajzát közvetlen közelségből szerezze meg a kém. Felfedeztek ugyanis egy oly fényképező önműködő készüléket, amely a repülőgép vagy léghajó aljára alkalmazva, annak megindulásától kezdve, tiz kilométeres távolságból, mint a mozifilmet felvevő gép, folytonosan dolgozik és mindent lefényképez, városokat, községeket, földeket, folyókat, erődített helyeket, állítólag egyes fákat is, amely felett a repülőgép vagy léghajó elvonul.

A technika ily rohamos fejlődésével számítani kell azzal, hogy repülőgép és léghajó, avagy postagalambok használásán kívül esetleg más berendezések létesítésével is el lesz követhető a kémkedés, mely okból előreláthatólag az új büntetőtörvénykönyvek nem taxative felsorolással, hanem lehetőleg általános meghatározással fognak igyekezni a hadititkok eltulajdonítása és árubabocsátása eseteinek méltó megtorlására és a tilalmak megszegését büntetni rendelik, nemcsak a háború kitörése, hanem már fenyegető veszély, sőt esetleg azt megelőző béke idején is.

A határrendőrség negyedik helyen említett teendője: *a szomszéd állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátlása, különösen pedig katonai védművek, az ország határának megjelölésére szolgáló határjelek, jelzők, katonai vagy polgári hatóság által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása és feljelentése.*

E pont a határrendőrség feladatává teszi, hogy az ország területi fenhatóságát és az itt lakók személyét, külföldiek részéről a határon ért támadások, zaklatások ellen esetleg

csendőr, avagy rendőr karhatalom igénybevétele mellett megvédje.

Az ötödik pontban foglalt teendő: „*a kitiltott, rendőrileg kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó gyanus egyéneknek az állam területére belépésben való megakadályozása*“ még mindig a külföldi egyénekre vonatkozik és azt célozza, hogy az államra nézve veszélyes elemek már a határon történt igazolás után feltartóztattassanak és a belépésben meggátoltassanak. Ez tulajdonképen preventiv funkció, amely — ahol útlevélkényszer áll fenn — az útlevélvizsgálat alkalmával, ahol pedig ilyen nics, ott a belépő egyének személyének igazolása útján gyakoroltatik.

A hatodik pont „*nyomozott vagy valamely büntetendő cselekménynyel gyanusított s a törvények vagy a fenálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való letartóztatását*“ vagyis rövidebben a hatóságilag üldözött egyéneknek hatósági őrizetbe vételét írja elő, hogy az ily egyének a rendőrhatóságok, királyi bíróságok és esetleg katonai parancsnokságok elé állíttassanak és hogy ez által az ország területének az elhagyása előtt a büntető igazságszolgáltatás elöli menekülésük meghiusítható legyen.

A törvény hetedik pontja a határrendőrség feladatkörébe utalja „*a határszélen letartóztatott s a toloncszabályok rendelkezései alá eső egyének eltoloncolása, külföldről érkező toloncok átvétele és továbbindítása*“ körüli eljárást.

A gyakorlat oda fejlődött, hogy minden határszéli rendőrkapitányság és kirendeltség — akár van ott más elsőfokú rendőrhatóság (főszolgabíró, városi rendőrkapitányság), akár nincs — toloncthatósággá nyilvánittatik és a határrendőrség azon egyénekkel szemben, kiknek ügyeiben eljárni hatáskörrel bir, a toloncthatóság jogaival élhet. E jogkörből kifolyólag elsősorban eljár a magukat igazolni nem tudó csavargó vagy egyébként munkakerülő életmódot folytató vagy kiutasított külföldiek irányában, minthán a külföldiek rendészete általában a határrendőrség teendői közé tartozik. Ez okból kell a határrendőrség működési területén lakó külföldiek honosítása előtt is a határrendőrkapitányságok véleményét meghallgatni.

További teendője a határrendőrségnek „*fegyverek, lőszerek és hadiszerek ki- vagy bevitelének ellenőrzése, valamint*

tilalom esetén ilyenek és más tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása.“

A határszéli rendőrkapitányságok kötelességévé tette a belügyminiszter, hogy amennyiben béke idején is feltünő nagy számban küldetnek valamely helyre fegyverek, vagy lövőszerek, ezt azonnal jelentsék be.

A törvény ezután a *„hadköteles egyének kiszökésének megakadályozását“* említi határrendőri teendő gyanánt, amely természetesen béke idejére is szól, külön kiemelvén a végrehajtási utasítás, hogy mozgósítás, vagy háború esetén az ez alkalommal kiadott rendelkezések az irányadók.

A Balkán államok által viselt háború miatt a hadtesteknek megerősitése céljából történt behívások indokolttá tették, hogy a miniszterium törvényen alakuló jogával élve, a védköteles egyének kiszökésének megakadályozása céljából, megtiltsa ily egyének részére az útlevelek kiállítását, amely tilalom ez időszerint is fennáll.

E rendelkezések alapján a határendőrségnek a hadkötelesek kivándorlása megakadályozására kiváló gondot kell fordítania. Hogy az ellenőrzés dacára mégis tömegesen vándoroltak ki, annak oka főképen az volt, hogy a véderőről szóló 1889 : VI. t.-c. 45. szakasza értelmében csak az volt megbüntethető, aki hadkötelezettségét kikerülni törekedett az által, hogy az Osztrák-Magyar monarchia területét elhagyta, vagy az ujoncozás folyama alatt az osztrák-magyar monarchia határán kívül tartózkodott.“ Ez okból az osztrák hatóságok nem tartóztatták fel a kivándorlás céljából osztrák területre átment magyar honos hadkötelesekét.

Miután azonban az új véderőtörvény az 1912: XXX. t.-c. 66. szakaszában most már az osztrák-magyar monarchiának az állítási és a katonai szolgálati kötelezettség kikerülése céljából való elhagyása által elkövetett vétségek kísérletét is büntetni rendeli, nyilvánvaló, hogy a véderő érdekében a hatósági ellenőrzés jövőben hatályosabb és sikeresebb lesz.

„A nőcsempészet meggátlása“ is fontos határrendőrségi teendő. A leánykereskedés elnyomása végett Párisban 1904. évben létrejött nemzetközi egyezmény hatályos végrehajtásáról van itt szó, mely megállapodás nálunk az 1912. évi XLIX. t.-c.-ben cikkelyeztetett be.

Hogy a határrendőrségnek e tekintetben mi a köteles-

sége és azt mennyiben teljesítette, nem kívánok megemlékezni. Arról t. uraim mi részletes és szakavatott felvilágosítást fognak nyerni Ruffy Pál miniszteri tanácsos úrnak még ma itt elhangzó érdekes előadásából.

A határrendőrség további kötelességei közé tartozik *„a határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendőri és közbiztonsági teendők ellátása s a közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése.“*

Miután a határrendőrség épen a határszéli főbb közlekedési pontokan előforduló rendőri feladatok végzésére állíttatott fel, természetes rendeltetése első sorban, hogy a vasúti és gőzhajó állomásokon előforduló államrendőri és közbiztonsági teendőket lássa el. E hatáskörbe tartozik a kivándorlásról szóló 1909. II. t.-c. végrehajtásának ellenőrzése. Fontos új tere nyílott a fiumei határszéli kapitányság felállítása által a határrendőrségnek a kivándorlás ellenőrzése körül, miután átvette a fiumei városi rendőrhatóság által végzett kivándorlási teendőket.

A közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzésével a vasúti és gőzhajó állomásokon azért bizatott meg a határrendőrség, mert mint rendszerint egyedül helyben levő rendőrhatóságra legmegfelelőbben volt bizható a ragályos emberi és állati betegségek behurcolásának megelőzése és megakadályozása iránti intézkedések ellenőrzése.

„A határszélen lévő szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek ellenőrzése“ körüli teendő lényege és célja az, hogy a határrendőrség törvényes alappal birjon arra, hogy a határszélen levő nyilvános helyeken tartózkodókat, elsősorban a külföldieket, hatóságilag üldözötteket s rendőri szempontból általában kifogás alá eső egyéneket megfigyelhesse, igazolásra szólíthassa fel és indokolt esetben előállíthassa.

Az előbb említett közegészségügyi és a most felsorolt nyilvános helyekre vonatkozó intézkedések betartásának ellenőrzésében merülhet fel legtöbb félreértés és esetleg összeütközés a határrendőrség és a helyi rendőrség között, mert ha a határrendőrség a helyi közrendészet hatáskörébe tartozó és a miniszteri rendeletekben, avagy helyhatósági szabályrendeletekben tiltott cselekményeket (nyilvános helyiségek tisztántartását, mérlegek és mérőeszközök kifogástalan voltát, tűzren-

dészeti és bordélyügyi szabályrendeletekben előírt szabályok betartását) is ellenőrzi és következetesen feljelenti a rendes elsőfokú rendőrhatóságnál, úgy könnyen előállhat az az eset, hogy egyrészt a helyi hatóság ellenőrzési ügykörébe avatkozik, másrészt ezen eljárással az érdekelt iparűzőket bizonyos zaklatásnak teszi ki.

A határrendőrségnek további feladata *„azon határvonalon, hol útlevél kötelezettség áll fenn“*, *„az útlevelek vizsgálata, határátkelési igazolványok kiállítása.“*

Jelenleg Romániával és Szerbiával szemben lévén kimondva az útlevélkötelezettség, ez időszerint a két országgal szomszédos vasúti és egyéb közlekedési pontokon végez a határrendőrség útlevélvizsgálatot a személyazonosság megállapítása céljából, míg a kivándorlás szempontjából megjelölt átkelő határállomásokon az útlevélvizsgálat abból a tekintetből fontos, vajjon a kivándorolni szándékozók a kivándorlásban nincsenek-e korlátozva, vagyis birnak-e szabályszerű útlevéllel és anak alapján megváltották-e az engedélyezett hajóstársaságok irodáiban a hajójegyet?

A határrendőrség teendői között utolsóelőtti helyen szerepel *„az útlevél szabályok áthágása, tilos visszatérés, nőcsempészés, a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások eseteiben elsőfokon való büntető bíráskodás“*.

Két utóbb hozott törvénynyel a határrendőrkapitányságok és kirendeltségek rendőri büntető hatásköre kibővült és pedig a kivándorlásról szóló 1909: II. t.-c. 39., 40. és 41. szakaszaiba és az 1911. évi 45,000 B. M. sz. rendeletbe ütköző kihágások eseteiben; továbbá a közveszélyes munkakerülők csavargása esetében is a rendőri büntető bíráskodást az 1913. évi XXI. t.-c. életbeléptetése óta a határrendőrség gyakorolja.

A törvény a határrendőrség teendője gyanánt utolsó sorban a *„csempészet megakadályozásában való közreműködést és az erre hivatott közegek támogatás“*-át említi.

A vámszabályok 21. szakasza tiltja vámköteles és vámmentes árúknak a határon mellékútakon való kivitelét, avagy behozatalát. E tilalom ellenőrzése első sorban a vámhivatalok és pénzügyőrségek kötelessége. Miután azonban a csempészet célja az államkincstár megkárosítása, a határszolgálatot teljesítő összes állami közegek kötelesek a pénzügyi, erdészeti, ál-

latorvosi, valamint más hivatalos közegekkel közreműködni a csempészet megakadályozásában és azoknak esetleg rendőri segédletet nyujtani. Nálunk állatoknak, valamint az állati nyers terményeknek és a ragály terjesztésére alkalmas tárgyaknak csempészete igen gyakori, mely okból a román határon vagy annak közelében utóbbi időben új csendőrörsök állíttattak fel, illetőleg a meglevők létszáma felemeltetett.

De gyakori az Ausztriával szomszédos határvonalakon a szesz, sör és külföldi (különösen amerikai) dohány csempészete.

Ezekben röviden megemlékezve a határrendőrség minden egyes feladatáról, annak működési területére, illetőleg illetékességére térek át.

A törvény szerint a határrendőrség hatósága közvetlen a határszélen fekvö összes községekre és városokra, valamint a határszél közelében fekvő s a külfölddel élénk összeköttetésben álló községekre és városokra terjed ki.

E rendelkezés alapján a határrendőrségi törvény végrehajtásakor 12 kapitányság terveztetett, de tényleg csak 11 állíttatott fel, miután a 12-iknek: a fiumei határszéli rendőrkapitányságnak szervezése későbbi időre halasztatott, amely csak ez évi junius hó végén kezdte meg működését.

1906. év eleje óta, a határrendőrségi törvény életbeléptetése után mostanáig még négy új határrendőrkapitányság szerveztetett és pedig: a liptószentmiklósi, ujvidéki, verseczi és nagyszebeni, úgy hogy jelenleg — mondhatni az egész ország határán — szolgálatot teljesítő határrendőrség 16 kapitányságra felosztva működik.

Az utóbb szervezett kapitányságok felállítására különböző okok hatottak közre. Részint mivel egyes vasúti vonalak és közlekedési átkelő pontok állandó ellenőrzése nélkül a jogosulatlan kivándorlók ezen útirányok igénybevételével hagyták el az országot, részint mert a délvidéki kapitányságok több vármegyére kiterjedő hatósági területe miatt a határrendőrségi szolgálat ellátása nehézségekbe ütközött, többnyire az érdekelt törvényhatóságok előterjesztésére mindinkább kiterjesztetett a határrendőrség hatósági területe, amikre okot szolgáltatott ama körülmény is, hogy kezdetben a határrendőrség hatósági területébe egyes járásoknak csak néhány községe vonatott be, már pedig a rendőri szolgálat természete rend-

szerint megkívánja, hogy a határendőrségnek lehetőleg a járás összes községeiben joga legyen eljárni és területi illetékessége megegyezzék a rendes közigazgatási beosztással.

A határrendőrségi intézmény hasznavehetőségének igazolására figyelmet érdemlő adat, hogy az egyes határszéli vármegyei törvényhatóságok maguk kérik a belügyminisztertől, hogy területük egyes pontjain a határrendőri szolgálat ellátására határrendőrség szerveztessék, illetőleg, hogy annak hatósági területe a törvényhatóság egyéb részére is terjesztessék ki, úgy hogy jelenleg a határrendőrség hatósága kiterjed öszszesen 6 törvényhatósági jogú városra, 23 r. t. városra, 27 vármegyei törvényhatóság 102 járására és mindössze 2250 községre.

Amidőn a határrendőrségnek a többi hatóságokhoz való viszonyáról szólok, első sorban a dolog természeténél fogva, a rendes közigazgatási, elsőfokú rendőrhatósággal (főszolgabíró és városi rendőrkapitánnyal) szemben fennálló viszonyt kell kiemelnem.

A határrendőrkapitány az előbbiek hatósági területén szintén eljárni jogosult rendőrhatóság, de nem általános rendőri jogkörrel, hanem csak a hatáskörébe utalt, fentebb egyenkint elősorolt államrendőri és közbiztonsági teendőkben.

Ebből következik, hogy azon területen, amelyre a határrendőrség hatóságát a belügyminiszter kiterjesztette, két rendőrhatóság működik: a rendes közigazgatási rendőrhatóság és a határrendőrkapitányság, vagyis: az autonom rendőrhatóság és az állami rendőrség, melynek ezidőszerinti elnevezése: határrendőrség.

A rendőrhatósági jogkörnek ezen ketté osztása maga után vonja azt a következményt, hogy egyrészt mindegyik rendőrhatóság tiszteletben tartsa a másiknak jogkörét, vagyis a más dolgába ne avatkozzék, másrészt, hogy a másik rendőrhatóság tevékenységét semmi tekintetben ne nehezítse meg, sőt azt tőle telhetőleg elősegítse, támogassa.

A teendők megosztása azért történt, hogy az utóbb létesített határrendőrség a rendes elsőfokú rendőrhatóságok megterhelt válláról a súly egy részét levéve, a ketté osztott terhet mindkét fél jobban elbírja. Épen ezért kell, hogy a városi rendőrség a határrendőrségben és viszont a határrendőrség a városi rendőrségben oly testületet lásson, mely vele párhuza-

mosan működik és ezidőszerint még egyikre ép oly szükség van, mint a másikra, egyiknek működése kell, hogy kiegészítse a másiknak működését, minden versenyzési törekvés nélkül, mint ahogy a vonat két sine nem kél versenyre egymással, de párhuzamosan egymás mellett elhelyezve lehetövé teszi, hogy a vonat nagy súlyával végcélját elérje.

Hogy a határrendőrség rendeltetésének megfelelhessen, nemcsak az autonom jellegű rendőrhatóságok és közegek, de az összes közigazgatási szervek és alkalmazottak közreműködésére kell, hogy számíthasson. Ennek a közremüködésnek két irányban kell megnyilvánulnia.

Egyrészről abban, hogy minden állami, törvényhatósági és községi hatóság a határrendészetet érintő megfigyeléseit és észleleteit az illetékes határrendőrkapitánysággal közölni tartozik, másrészt abban, hogy mivel a határrendőrségnek felállításakor nem volt tervbe véve a külön legénység szervezése, a rendőrhatósági jogkörrel bíró kapitányságokat és kirendeltségeket a törvény feljogosította a területükön levő csendőrség és helyi rendőrség szolgálatának igénybevételére.

Ennek a rendelkezésnek a végrehajtása azonban a gyakorlatban nehézségekbe és akadályokba ütközött úgy a városi és községi exekutiv rendőrség, mint a csendőrség igénybevételénél. A városi és községi rendőrség jelenlegi legénysége ugyanis a határrendőri teendőkben kiképzést nem nyert és igy ha saját hatóságuk egyéb elfoglaltságuk mellett a határrendőri szolgálat ellátására átengedte és nélkülözhette is azokat, az új törvények végrehajtásának ellenőrzésére általában elégteleneknek és alkalmatlanoknak bizonyultak. A csendőrség közreműködésének igénybevételénél pedig csakhamar kiderült, hogy vannak oly rendőri szolgálatok, mint például az őrizetbe vett, vagy letartóztatott, továbbá a kihágásért elitélt és elzárt egyéneknek átvétele és további intézkedésig felügyelete, a toloncok átvétele és továbbítása, valamint a mozgó vonatok ellenőrzése, mely szolgálatokat a csendőrség saját szolgálati szabályai értelmében nem végezheti.

Ezen szolgálati nehézségekhez járult még azon körülmény, hogy minden imperiummal felruházott hatóság és ezek között első sorban bizonyára a rendőrhatóság, gyors, néha azonnali eljárást és beavatkozást igénylő szolgálatát csak úgy képes ellátni, ha kiadott utasításait közvetlen rendelkezése

alatt álló exekutiv közegek hajtják végre és előállítások, más hatóságokhoz való kisérések foganatosítását, avagy idézések kézbesítését nem kell folyton más hatóságoktól kérni, esetleg írásbeli megkeresésekkel, halasztást nem tűrő esetekben.

A rendőrség eredményes működésének lényeges feltétele, hogy ne kölcsönkért végrehajtó szervekkel dolgozzék, hanem minden percben rendelkezzék oly közegekkel, kiket a különféle rendőri teendők végzésére, a szükségesnek talált szóbeli utasítások megadása mellett, bármikor felhívhat.

A rendőri szolgálatnak ily körülmények között tapasztalt nehéz ellátása, továbbá a határrendőrség és a városi és községi rendőrségek között előfordult félreértések surlódások megszüntetésére irányuló törekvés eredményezte azt az intézkedést, hogy a határrendőrség mellé később legénység szerveztetett, (a mire később még vissza fogok térni).

Ami a határrendőrség szervezetét illeti, az a székhelyekről elnevezett kapitányságokból áll, mely alá rendőrhatósági jogkörrel felruházott kirendeltségek tartoznak.

A határrendőrség felállításakor kétféle kirendeltség szerveztetett: teljes rendőri jogkörrel felruházott és rendőri biráskodási jog nélküli, de a többi határrendőri teendők ellátására jogosított kirendeltség. Miután azonban rövid idő alatt bebizonyult, hogy azok a kirendeltségek, amelyeknek vezetői a rendőri büntető eljárás gyakorlására nem voltak felhatalmazva, a hozzájuk előállított és kihágás elkövetésével terhelt egyénekkel szemben nem járhattak el és azokat kénytelenek voltak a rendőri büntetőhatósághoz kisértetni, ezen csonka hatáskörük egyrészt gátolta őket eredményes működés kifejtésében, másrészt a feleknek a legtöbbször távol fekvő rendőrhatósághoz való kisértetése méltán elégedetlenségre és sok panaszra adott okot. Ennek tulajdonítható, hogy fokozatosan az összes kirendeltségek vezetői felhatalmaztattak rendőri büntető és tolonceljárásra és jelenleg az újonnan szervezett kirendeltségek rendőrhatósági jogkörben járnak el.

Mindössze két egymással összefüggő rendőrhatósági funkció van, amelyekre a kirendeltségi vezetők nincsenek feljogosítva: külföldiek részére lakhatási bizonylat kiállítására és külföldiek kiutasítására. E jogot a törvény végrehajtási utasítása kizárólag a határszéli rendőrkapitánynak adja meg.

Eredetileg a Horvát-Szlavonországokkal határos törvényhatóságok területére a belügyi kormányzat nem kivánta a határendőrség működését kiterjeszteni. Mióta azonban a szigorúbb rendszabályokat tartalmazó kivándorlási törvény hatályos végrehajtása szükségessé tette, hogy a jogosulatlan kivándorlók szökése Horvátország felé is megakadályoztassék, a határrendőrség működési területébe bevonta Zala, Somogy, és Bács-Bodrog vármegyék déli járásait is.

Magyarország területén jelenleg összesen 16 kapitányság, 31 kirendeltség működik, amelyhez be van osztva: a fogalmazási személyzet 100 tagja, 76 főből álló segéd- és kezelőszemélyzet és 159 határrendőr, mint végrehajtó közeg.

Horvátország területén ez ideig 3 határrendőrkapitányság állíttatott fel, ú. m. a zimonyi, mitrovicai és susáki, összesen 6 kirendeltséggel.

Mindjárt a határrendőrség működésének kezdetén felmerült annak a szüksége, hogy egyes bizalmasabb természetü megfigyelések végzésére oly rendőri közegek alkalmaztassanak, kiket egyenruhájuk miatt, avagy egyébként is azonnal, vagy egyáltalában nem ismernek fel, avagy akiknek megbizatásuk természete olyan volt, hogy működésük nemcsak egy határkapitányság, hanem nagyobb területre terjedvén ki, leghelyesebb volt a kiküldetésük mikénti végzésére vonatkozó utasításokat a központból nyerik. Ily célból kezdetben 20 határrendőrségi detektivi állás szerveztetett a határrendőrség működésével kapcsolatosan, közvetlenül a belügyminisztérium államrendőri és közbiztonsági osztályának rendelkezése alatt.

Miután ezek a detektivek időközben nemcsak a jogosulatlan kivándorlók, de az államrendőri szempontból veszélyes és gyanus egyének ellenőrzésére is jó eredménnyel vétettek igénybe, sőt egyes bűncselekmények kinyomozását is sikerrel végezték és ennek folytán úgy a királyi ügyészségek, mint a vidéki rendőrhatóságok megkeresésére mindgyakrabban rendeltettek ki, a mutatkozó igények kielégíthetése céljából létszámuk fokozatosan emeltetett és jelenleg az időközben központi szervezetet nyert határrendőrségi főnökség vezetése mellett a határrendőri polgári biztosok, (detektivek) száma 45 főre kiegészítve teljesít a székesfőváros hatósági területén kívül megfigyelő és nyomozó szolgálatot.

A határrendőrségnek első szervezése után csakhamar jelentkezett annak két szervezeti hiánya.

Az egyik, amelyről már szólottam, az volt, hogy nem rendelkezett saját végrehajtó közegekkel és ezért szükséges volt határrendőrlegénységről gondoskodni. Már az 1906-iki költségvetésben találkozunk 50 főnyi határrendőrrel, kiknek létszáma az 1907-ik évi költségvetésben 80, 1908-ik évben 200 és az 1909-ik évben 280 főre emelkedett, de ezeknek létszáma leszállíttatott és jelenleg a már említett 159 főből áll. (A közrendőrök három hónapig tartó elméleti kiképzés után, gyakorlati ismeretek szerzése végett a határrendőrkapitányságokhoz osztattak be szolgálattételre. 1911. év végén a határrendőrlegénység száma később előadandó okból ismét leszállíttatott 115-re.)

A másik szervezeti hiány abban állott, hogy a törvény nem intézkedett a határkapitányságok közvetlen felügyelő szervéről. A határrendőrség szervezésekor az volt a legfőbb rendőrhatóság terve, hogy a határrendőrség működésének a helyszinén való időnkénti ellenőrzését és felügyeletét saját közegei által fogja végeztetni. (Miután azonban a belügyminisztérium államrendőri osztálya elegendő és e külső teendőket is végző munkaerő felett nem rendelkezett.) Ennek foganatosítása céljából az 1908. évi költségvetésben, gondoskodás történt a központi hivatal személyzetéről, azzal a hivatással, hogy az a területileg nagyobb és szétszórt határszéli rendőrkapitányságok felett a közvetlen felügyeletet gyakorolja, azok működését a helyszinen ellenőrizze és így a határrendőri szolgálat egyöntetüségét biztosítsa, az évenkint felvett új határrendőrök kiképzését teljesítse s végül a helyszinén szerzett gyakorlati tapasztalatok alapján a belügyminiszternek megfelelő javaslatokat tegyen. Ezen ügykörében a határrendőrségi központi hivatal tulajdonképen közbeeső szerv lett volna a határszéli rendőrkapitányságok és a belügyminisztérium között.

Ez azonban ily szervezetet és hatáskört nem nyert, hanem ez évben a határrendőr-főnökség állíttatott fel a belügyminisztérium közvetlen rendelkezése alatt a határrendőrség működésének közvetlen felügyelete, ellenőrzése és szolgálati teendői ellátásának irányítása, továbbá a határrendőrség

személyi, szervezési és szolgálati ügyeiben való javaslattétel és véleményadás céljából.

A határrendőr főnökség részére kiadott utasítás, részletesen megállapítja a főnökség szervezetét, hatáskörét.

A határrendőr főnökség kebelében van szervezve a központi detektiv-testület, mely a székesfőváros területén kívül végez fontos államrendőri és közbiztonsági, mint pl. kémkedési, leánykereskedési, kivándorlási ügyekben megfigyeléseket, bűnügyekben a kir. ügyészségek és a törvényhatóságok első tisztviselőinek megkeresésére nyomozásokat.

A központi detektiv-testület szervezése előtt a kir. ügyészségek és a vidéki rendőrhatóságok kérelmére a belügyminiszter a székesfővárosi államrendőrség detektiv-testületének egyes tagjait küldötte ki a vidéki rendőrhatóságok segítésére, midőn a helyi rendőrség szervezetlensége miatt, vagy bonyolultabb bűnesetek felderítése céljából ez szükségesnek mutatkozott.

Miután azonban a székesfővárosi államrendőrség detektiv-testülete aránylag csekély létszámánál fogva, saját hatósági területén is nagy mértékben igénybe van véve, és így a fővárosi államrendőrségi detektiv sokszor nem volt kivezényelhető, lassanként az a gyakorlat fejlődött ki, hogy a belügyminisztérium nem a székesfővárosi detektív-testületből, hanem a közvetlen rendelkezése alatt álló határrendőrségi detektivek közül küldött a vidékre polgári ruhás rendőröket.

Ezen utóbbi detektiv-testület, főként a legutóbbi hónapokban a délvidéken és az ország egyéb részein észlelt nemzetiségi mozgalmak megfigyelésénél vétetett nagy mértékben igénybe és észleletei és értesüléseivel a katonai hirszolgálatot is eredményesen támogatta.

A szervezti változások közöt meg kell még emlékeznem arról, hogy a határrendőrségi külső szolgálatot, amint azt eredetileg a törvény megalkotásakor tervezték, ismét a m. kir. csendőrségre bízták. 1911. év folyamán a határkapitányságok működésének a helyszinén való megvizsgáltatása elrendeltetvén, annak eredményeként jelentkezett ama felfogás győzedelme, hogy a kapitányságokhoz, kirendeltségekhez és a külön működő határrendőrségi őrsökhöz beosztott 280 határrendőr elégtelen arra, mikép az ország egész határának mentén a külső szolgálatot elláthassa. Ez okból helyesebbnek találtatott, hogy a határrendőrségi őrségek megszüntetése mellett a határ-

rendészeti külső szolgálatot a m. kir. csendőrség vegye át, mint kezdetben.

E felfogás mellett szólt a csendőrségnek országos szervezete, amelynél fogva inkább lehet abban a helyzeben, hogy részint hivatásszerüen közbiztonsági szolgálatának ellátása közben, portyázásai alkalmával, részint a külön létesítendő őrsök útján a határrendőri szempontból szükséges megfigyeléseket, ellenőrzéseket intenziven végezhesse. Ehhez hozzájárult még, hogy az új kivándorlási törvény rendelkezéseit hatékonyabb ellenőrzése érdekében szükségesnek mutatkozott, hogy a kivándorlási határállomások kikerülésével az ország határát átlépni készülő jogosulatlan kivándorlók szökésükben megakadályoztassanak és evégből a határon átvezető utak és ösvények is állandó és rendszeres felügyelet alá helyeztessenek.

De a határőrzési szolgálatra alkalmazandó közbiztonsági közegek létszámának emelésére közrehatott ama körülmény is, hogy Magyarországnak román és szerb határvonalain határrendőrségi és csendőrségi őrsök oly gyéren voltak elhelyezve, hogy erdeményes államrendőri és közbiztonsági működést nem fejthettek ki és ez okból a határsértések és állatcsempészet megszüntetése és az ezzel járó állatbetegségek behurcolásának megakadályozása érdekében is szükséges volt a határmenti őrsök szaporítása és a meglevő őrsök létszámának emelése.

Ezek az indokok voltak irányadók az 1912. évi költségvetés egybeállításánál, midőn a határrendőr legénység létszámának apasztása mellett a csendőrség létszáma jelentékenyen emeltetett és tervbe vétetett a határon még 97 csendőrőrs felállítása 22 csendőrtiszt és 756 gyalog csendőrlegény szaporulattal.

Ennek ellenében a határrendőrség létszáma 5 őrmester, 15 őrségvezető és 145 főnyi határrendőrrel apasztatott.

Ez az intézkedés természetszerüleg azzal a következménnyel járt, hogy a határrendőrség és a csendőrség egymással közelebbi viszonyba jutott, mert a csendőrségre várt az a feladat, hogy a határrendőrségi külső szolgálat ellátásában, mint végrehajtó szerv a határszéli rendőrkapitányságokkal és kirendeltségekkel, mint rendőrhatóságokkal közreműködjék és a kevés létszámú határrendőrlegénységet ne csak pótolja, de nagyobb létszámánál fogva a külső szolgálatot az előzőnél sokkal hatályosabban végezze.

Hogy ezt az egymást kiegészítő szolgálatot mindkét testület tagjai kölcsönös egyetértéssel minden súrlódás és összeütközés nélkül teljesíthessék, szükséges volt a határrendőri szolgálat új rendjét úgy a határrendőrség, mint a csendőrség részére külön-külön rendeletben meghatározni.

A határrendőrség hatósági jogkörét az életbelépő új szolgálati rendszer semmiben sem érinti. A csendőrség megbizatása kizárólag a határrendőri külső végrehajtó szolgálatban való közreműködésre szorítkozik. A csendőrség a külső határrendőri teendőket önállóan végzi, de azokat a határszéli rendőrkapitányságók és kirendeltségek felhívására, illetőleg megkeresésére is teljesíteni tartoznak.

A határrendőrség a saját közegei által köteles a külszolgálati teendőket végeztetni, ha a feladat természete olyan, hogy az csak hatóság, vagy hatósági tag által végezhető, továbbá, ha egyes konkrét nyomozati cselekmények, vagy bizalmas megfigyelések teljesítéséről van szó.

A kivándorlás szempontjából fontos vasúti vonalakon a mozgó vonatok állandó ellenőrzése meghagyatott a határrendőrség teendőjéül, míg az országból kivezető egyéb vasuti vonalak ellenőrzését a csendőrség vette át. Újvidék város kivételével a vasúti és gőzhajó állomásokon az ügyeleti szolgálatot a csendőrség tartja. Az útlevél vizsgálatot Orsován a gőzhajó állomáson, továbbá az ottani verestoronyi, predeáli és gyimesbükki vasúti állomásokon a határendőrség teljesíti és a csendőrség csak a szükséges karhatalom nyujtására rendelhető ki, míg egyebütt, nevezetesen: Vulkánban, Szurdokon, Bodza-Krasznán, Ósánczon, Gyergyóbékáson a csendőrség látja el az útlevélvizsgálatot is és egyidejüleg felhatalmaztatott, a bélyegtelen határszéli úti-igazolványok kiállítására is, kizárólag útlevélvizsgálatot teljesítve a csendőrség a vodiczai, vöröstoronyi, predeáli, sósmezői, gyimesbükki és gyergyótölgyesi közúton a határkapuknál.

A külföldiek bejelentési kötelességének és lakhatási engedélyének ellenőrzése ezentúl általában a csendőrség feladata, míg a határrendőrség e teendőket csak a határrendkapitányságok és kirendeltségek székhelyéül szolgáló városok és községek területén köteles ellátni.

A kezelő személyzethez tartoznak az előbbi csoportba nem sorolt felügyelők, írnokok, hivataltisztek, hivatali segéd-

tisztek és biztosok, végül a napidíjasok, akik az irodai szolgálatot végzik.

A mi a határrendőrségnek a m. kir. csendőrséghez való viszonyát illeti, e tekintetben a határszéli rendőrkapitányságok vezetői saját kapitányságuk, a kirendeltségek pedig saját körletük hatósági területén teljesen azonos helyzetet foglalnak el, mint a járási főszolgabirák saját járásuk területén, vagyis hatáskörükben jogosítva vannak a csendőrség olyan igénybevételére, amint ezt a csendőrség részére kiadott Szolgálati Utasítás a járási főszolgabirákra nézve megállapította.

Hogy a csendőrség a határrendőri teendőket közelebbről megismerje, szükséges volt a határrendőrségről szóló törvény végrehajtási utasítását a csendőrség részére megfelelőleg átdolgozni és kibocsátani. Ez a folyó év április havában megtörtént és így remélhetőleg lehetővé válik, hogy az abban foglalt részletes utasítások ismerete alapján a csendőrség teljesen tisztába jöjjön határrendészeti teendőivel és így tényleg meg fog felelni azon várakozásnak, hogy a határrendőr legénység számának apasztásával az egész országra kiterjedő szervezeténél és nagy számánál fogva, a külső szolgálatot intenzivebben végezhesse.

A határrendőr legénység létszámának apasztásával kapcsolatban meg kell említenem, hogy midőn egyrészről a városi rendőrség államosítás tárgyát képezi, a rendőrségi tisztviselők és közrendőrök képzése, némi ellentmondást tüntet föl az a másik irányban tett intézkedés, hogy már kiképzett rendőrök létszámapasztási szempontból a rendőri szolgálatból elbocsáttattak. Bizonyára helyesebb lett volna a határőrizeti szolgálat új rendjének szabályozásakor a csendőrség létszámát oly mérvben emelni, hogy amellett a határrendőrség is megmaradhatott volna amúgy sem magas létszámában legalább átmenetileg addig az ideig, míg a városi rendőrség államosíttatik, amikor az országban rendelkezésre álló minden egyes szakképzett és gyakorlott rendőr szolgálatára kétségtelenül szükség lesz.

A határrendőrkapitányságok működésükről évi jelentésekben szoktak beszámolni, amit a főnökség egybeállítva, némely évben nyilvánosságra is hozott.

A határrendőrség eddigi működéséről a következő főbb tájékoztató adatokat van szerencsém felemlíteni:

A m. kir. határrendőrség működésének statisztikai adatai 1907-től 1912. év végéig.

Kimutatás

a külföldiek ellenőrzése körül elért eredményekről.

Év	A bejelentett külföldiek száma	A bejelentettek közül az év végéig eltávozott	Lakási bizonylatot kapott	Lakhatási eljárás az év végéig folyamatban volt	Az év folyamán kiutasított külföldiek száma	Ezek közül jogerős határozattal	A kiutasítási határozat az év végéig felebbvitel alatt állt.	Az állam és közbiztonság érdekében kényszer útján eltávolított külföldiek száma.	A kitiltó határozatnak nem engedelmeskedő és kényszer útján eltávolított külföldiek száma.	A szállodák és megszállóhelyek száma	A gyár- és ipartelepek száma.	A helyi hatóságok által az 1903. V. t.-c.-be ütköző kihágás miatt tett feljelentések száma.	A csendőrség által az 1903. V. t.-c.-be ütköző kihágás miatt tett feljelentések száma.
1907	73.554	60.462	5.152	5.256	1.190	912	278	528	92	1.123	252	96	151
1908	95.882	80.116	5.092	3.436	1.510	1.395	115	906	97	1.087	592	126	160
1909	104.810	88.762	4.309	3.553	1.369	1.306	63	830	295	1.512	763	215	68
1910	137.003	117.006	3.020	2.023	1.132	1.078	56	979	100	1.635	978	617	78
1911	136.427	96.272	3.350	2.094	919	792	116	975	112	1.764	1.105	506	81
1912	134.385	118.497	3.280	2.028	1.492	847	27	1.265	736	2.239	1.417	1.756	1.081
Összesen:	682.061	561.115	24.203	18.390	7.612	6.330	655	5.483	1.432	9.360	5.107	3.316	1.609

Kimutatás
a határforgalom ellenőrzése körül elért eredményekről.

Év	Az ország területére való belépésben megakadályozott, kitiltott, rendőrileg gyanus, stb. egyének száma	A határszélen letartóztatott, körözött, vagy büntetendő cselekménynyel gyanusított egyének száma	Hány esetben hozatott, illetve hány személy ellen, toloncolási határozat		Az átvett és külföldről érkezett toloncok száma	Az átadott és külföldre irányított toloncok száma	Hány darab fegyver szállítására adatott engedély	Mennyi lőszer szállítására adatott engedély	A kiszökésben megakadályozott hadkötelesek száma	A kiszökésben megakadályozott és tényleges szolgálatban álló katonák száma
			eset	egyén						
1907	908	173	3.763	4.095	273	361	230	100 drb. töltény	934	19
1908	1.426	515	3.874	4.490	354	268	2.135	397 kg. lőpor, 2300 drb. gyutacs, 2,164.220 drb. töltény	578	—
1909	1.601	505	3.123	3.505	171	405	1.856	43 kg. lőpor 1000 drb. töltény	2.082	26
1910	1.564	1.574	5.450	5.806	239	915	4.085	13,431 255 drb. töltény, 145·2 kg. lőpor	2.321	28
1911	841	1.562	3.526	3.661	403	738	3.105	13,095.995 drb. töltény, 6325 kg. lőpor	1.990	72
1912	896	581	4.882	5.402	503	1.202	4.887	584·5 kg. lőp., 37,675.199 darab töltény és 2 csomag tölt. hüvely	3.102	54
Összesen	7.236	4.910	24.618	26.959	1.943	3.889	16.298	66,374.094 drb. töltény 1170 kg. lőpor 2300 drb. gyutacs 2 csom. hüvely	11.007	199

Kimutatás
a kivándorlás ellenőrzése körül elért eredményekről.

Év	A határon feltartóztatott és haza utasított kivándorlók száma	Lefoglalt hajójegyek, hajójegyelőlegek stb. száma	A kivándorlóktól őrizetbe vett pénz mennyisége		A leleplezett és feljelentett zugügynökök száma	A kivándorlási zugügynökök jogerősen elítéltettek: Kihágás		A kivándorlási zugügynökök jogerősen elítéltettek: Vétség		Hány esetben van az eljárás folyamatban	
			Korona	fill.		elzárás (nap)	pénzbüntetés (korona)	fogház és börtön nap	pénzbüntetés (korona)	Kihágás miatt	vétség vagy bűntett miatt
1907	7.524	10 963	1,202.014	89	656	6.944	64.385	—	—	192	—
1908	4.512	1.876	656.538	18	235	2.040	19.865	—	—	87	—
1909	10.749	5.455	1,844.576	47	200	4.611	45.770	—	—	179	—
1910	8.312	2.223	2,133.458	26	1.521	13.450 3/4	124.538	667	3.670	214	23
1911	5.514	1.149	1,538.485	40	1.345	9.924	78.952	220	1.020	180	13
1912	8.803	1.141	4,131.075	92	1.571	22.112	97.579	27	3.160	794	24
Összesen	45.414	22.807	11,506.149	12	5.528	59.081 3/4	431.089	914	7.850	1.646	60

Kimutatás

a rendőri büntető biráskodás eredményeiről.

Év	Beérkezett feljelentés					Összesen	A feljelentések közül befejezést nyert			Az év végéig folyamatban lévő ügyek száma	Más hatósághoz áttételett	Elintézetlenül maradt az év végéig
	az 1903 : VI. t. c.-be	az 1879 : XL. t.-c. 70 §-ába	az 1869 : 3390. Bm. rend.-be	az 1903 : V. t.-c.-be	az 1909 : II. t.-c.-be		megszüntető határozattal	egészben felmentő itélettel	marasztaló itélettel			
	ütköző kihágás miatt											
1907	10.390	168	58	12.286	—	22.902	1.383	1.682	16.466	2.743	592	36
1908	9.364	211	33	15.458	—	25.066	2.413	2.335	16.016	2.356	1.827	119
1909	6.755	272	9	11.240	2.600	20.876	2.092	1.631	13.818	2.351	887	97
1910	7.395	296	15	11.062	8,527	27.295	1.583	1.979	18.560	2.039	1.991	146
1911	4.925	231	10	11.878	6.156	23.200	1.046	1.490	17.622	1.888	475	88
1912	5.079	220	12	10.198	10.070	25.579	2.193	1.887	18.867	2.456	119	67
Összesen	43.908	1.398	137	72.122	27.353	144.918	10.710	11.004	101.349	13.833	5.891	553

Kimutatás

a személyzet tevékenységéről.

Év	A személyzet által külszolgálatban	A személyzet által szabadságon	A személyzet által betegen
	eltöltött napok száma		
1907	12.794	2.651	746
1908	23.117	4.056 1/2	1.850
1909	34.947 1/2	4.887 1/2	2.370
1910	49.828	6.085 1/2	4.099
1911	53.787	7.213	5.435
1912	25.378	6.636	3.393
Összesen	199.851 1/2	31.529 1/2	17.893

Kimutatás
az ügyforgalomról.

Év	Beérkezett az iktatók szerint			
	általános	kihágási	személyi	bizalmas
1907	134.879	28.126	1.614	557
1908	146.616	32.166	3.187	1.952
1909	166.207	26.454	5.394	4.027
1910	148.222	27.767	4.817	4.349
1911	161.076	23.100	5.869	3.495
1912	129.354	25.915	5.367	3.343
Összesen	886.354	163.528	26.248	17.723

Kimutatás

a rendőri büntető biráskodás során kiszabott pénzbüntetésekről, eljárási költségekről és pénzbirságokról.

Év	Kiszabatott						Befolyt						Leiratott						Hátralék					
	pénzbüntetés		eljárási költség		pénzbirság		pénzbüntetés		eljárási költség		pénzbirság		pénzbüntetés		eljárási költség		pénzbirság		pénzbüntetés		eljárási költség		pénzbirság	
	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.	kor.	f.
1907	96.261	—	1815	44	377	—	67.449	25	796	58	128	—	15.439	—	135	80	—	—	13.372	75	883	06	249	—
1908	93.507	75	3296	64	903	—	55.129	—	1100	10	253	—	20.496	75	348	54	600	—	17.882	—	1848	—	50	—
1909	249.185	—	2486	16	427	—	126.595	30	828	10	207	—	70.834	20	998	65	8	—	51.755	50	659	41	212	—
1910	693.628	50	3511	70	609	—	184.083	96	1409	64	345	—	200.529	90	678	45	32	—	80.468	64	1423	61	232	—
1911	314.028	84	4367	34	540	—	114.936	74	1460	45	279	—	148.473	52	1510	96	17	—	50.639	60	1371	91	243	—
1912	364.499	60	11.003	38	559	10	132.256	36	2307	05	321	10	156.772	48	1320	83	7	—	65.666	—	1429	06	231	—
Összesen:	1,811.110	69	26.480	66	3415	10	680.450	61	7901	92	1533	10	612.545	85	4993	23	664	—	279.784	49	7615	05	1217	—

Kimutatás
a letéti kezelés eredményeiről.

Év	Bevétel					Kiadás					Ki nem adott letét				
	készpénz		kötvény		drágaság	készpénz		kötvény		drágaság	készpénz		kötvény		drágaság
	kor.	f.	kor.	f.	darab	kor.	f.	kor.	f.	darab	kor.	f.	kor.	f.	darab
1907	1,023.762	08	38.047	66	1.953	1,020.463	70	27.487	30	1.949	3358	38	10.560	36	4
1908	1,222.599	53	108.149	50	2.171	1,215.286	93	99.659	50	2.163	7312	60	8.490	—	8
1909	2,859.635	81	97.815	19	2.652	2,845.571	58	87.672	53	2.644	14.064	23	10,142	66	8
1910	3,766.290	99	51.729	49	1.280	3,751.745	32	45.647	39	1.354	16.545	21	6.081	76	26
1911	4.710.114	28	37.800	64	3.678	4,690.697	56	27.718	88	3.664	19.416	72	10.081	76	13
1912	5,413.224	43	; 3.609	89	2.707	5,386.956	40	14.614	89	2.689	26.268	03	8.995	—	18
Összesen:	18,995.627	12	357.152	37	14.441	18,910.661	49	302.800	49	14.463	86.265	17	54.351	54	77

Nőcsempészet és kerítés kideríttetett a tettesek elfogásával 69 esetben.

Az egybeállított kimutatásoknak itt megemlített adatai is amellett bizonyítanak, hogy a határrendőrség majdnem 8 évi működése alatt államrendőri és közbiztonsági szempontból, hézagpótló jó szolgálatokat tett, azok között bizonyára olyanokat is, melyek nélküle egyáltalában nem nyerhettek volna ellátást, vagy legalább is nem a keresztül vitt módon.

Ezt — szerintem — minden tárgyilagos kritikának el kell ismernie. A kritika gyakorlója akár volt ellenzője a határrendőrség felállításának, akár általában elitélője a közigazgatás vagy a rendőri igazgatás államosításának.

Még a határrendőrség hatáskörének a kiterjesztéséről és a városi rendőrség államosításakor a határrendőrség jövő sorsáról kivánok egyet-mást elmondani.

A határrendőrség hatáskörének a kiterjesztésére első lépésnek az az intézkedés tekinthető, midőn az akkori igazságügyminiszterrel folytatott tárgyalás alapján 1909. évben (évi junius hó 15-én 76.538. B. M. szám alatt kelt rendelettel) a határszéli rendőrkapitányságok megbizattak, fölhatalmaztattak egyes bűnügyi nyomozások végzésére.

E rendelet tartalmazza azt a kijelentést, hogy a m. kir. állami határrendőrség, mint az államnak önálló rendőri hatáskörrel biró hatósága a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. t.-c. 88. §-ában foglalt meghatározásánál fogva a bűnvádi nyomozás teljesítésére hivatott rendőri hatóságok közé tartozik. Ebből következvén, hogy a B. P.-nak a rendőri hatóságokra vonatkozó intézkedései a m. kir. állami határrendőrséget is illetik, megálapitható volt, hogy a kir. ügyészségek törvényes alappal birtak arra, hogy a határrendőrséget akár egyes nyomozati cselekmények, akár egész nyomozás teljesítsésével megbízhassák.

Miután azonban a határrendőrségről szóló törvény taxative felsorolja a határrendőrség teendőit, különleges rendeltetésénél fogva 1909-ben a belügyminiszter csak azon büncselekmények kinyomozására hatalmazta föl, melyek feladatával kapcsolatba hozhatók. Ilyenekül jelölte meg a rendelet a kivándorlásról szóló új 1909 : II. t.-c.-be ütköző büncselekményeket, az uzsora vétségének azon eseteit, amelyek hivatalból üldözendők, az 1908 : XXXVI. t.-c. 46. §-ában meghatározott és a külföldre, vagy külföldi bordélyházak részére irányuló kerítés büntetteit, amennyiben ezek a m. kir. határrendőrség mű-

ködési területén követtettek el, továbbá azon bűncselekményeket, amelyek oly vasúti, vagy hajóállomásokon követtettek el, vagy deríttetnek ki, amelyeken a rendőri szolgálatot kizárólag a határrendőrség teljesíti, végül az állam elleni ama bűncselekményeket, amelyek a határrendőrség működési területén fordultak elő.

A határrendőrség e szorosan meghatározott bűncselekmények eseteiben eljárva, az időközben hozzá intézett felhívások és megkeresések folytán más bűncselekmények nyomozásánál is igénybe vétetett és jelenleg is felhasználtatik. A helyzet tehát az, hogy jóllehet a határrendőrség csak az említett rendeletben megjelölt bűncselekményekben végezhetne nyomozásokat, a kir. ügyészségek esetenkinti megbizásából és a belügyminiszter egyes kiküldetései alapján a legkülönbözőbb bűnügyek földerítésénél működik közre azért, mert a helyi hatóságok nagy része képzett, nyomozó közegekkel nem rendelkezik és a királyi ügyészségek is felismerték azt az igazságszolgáltatási nagy előnyt, ha egyes bonyolultabb bűnesetek kinyomozásánál, melyre sokszor az egyenruhában szolgálatot teljesítő csendőrség sem alkalmas, hasznavehető nyomozó közegekkel rendelkezhetnek. A legutóbbi hónapoknak mozgalmai idején állambiztonsági szempontok is megkivánták, hogy háború, vagy mozgósítás, sőt ezt megelőzőleg már fenyegető veszély esetén, midőn a legkülönbözőbb bűnesetek is lehetnek katonai vonatkozásuak — állami közbiztonsági közegek végezzenek nyomozásokat.

Miután a határrendőrség központi nyomozótestülettel rendelkezik, ennek keresztülvitele nehézségekbe nem ütközik. De mindenesetre helyes lenne ehhez, a mindennap ismétlődő gyakorlathoz a törvényes alapot is megszerezni az által, hogy törvényjavaslat nyujtatnék be, melyben kimondatnék, hogy az állami határrendőrség, bármely bűnügyben végezhet nyomozást, ha erre az illetékes hatóság felhívja, avagy megkeresi.

Több izben intézték már hozzám azt a kérdést: valóban, igazán szükség van-e a határrendőrségre?

Miként e kérdésre akkor nem tudtam, úgy most se tudnék más feleletet adni, mint hogy tulajdonképen nem a határrendőrségre, hanem a határrendőri teendők végzésére van szükség.

Mert mi juttatta a kormányzatot abba a helyzetbe, hogy a határrendőri teendők rendszeres ellátása érdekében külön állami szervről: a m. kir. határrendőrség felállításáról kellett gondoskodnia?

Tagadhatatlanul az a körülmény, hogy az államnak nem állott rendelkezésére e teendők végzésére igénybevehető szerv.

Amiből azután folytatólag az is következik, hogy e külön államrendőrségi szerv fönntartásának a szüksége megszünik abban a pillanatban, amidőn a közigazgatás államosításával az ország bármely pontján igénybevehető, megfelelő állami közegek felett rendelkezik a belügyi kormányzat.

Felmerült azonban itt még több kérdés. Mindenekelőtt az, hogy a határrendőrség működését teljesen nélkülözhetővé teszi-e a városi rendőrségnek tervbe vett államosítása? Erre a kérdésre a felelet alig lehet más, mint az, hogy amennyiben a határrendőri teendők kizárólag a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városok hatósági területére szorítkozva igényelnének ellátást, úgy a dolog természeténél fogva a városi rendőrségek államosítása után feleslegessé válna, hogy egy területen két különálló állami rendőrség: t. i. a határrendőrség és a városi rendőrség működjék egymás mellett. E hatósági területen a határrendőrségi teendők végzése is átmenne a városi állami rendőrség hatáskörébe, törvényben kimondatván, hogy oly városokban, ahol állami rendőrség van, megszünik a határrendőrség hatásköre.

Miután azonban határrendőri feladatok a tvhat. jogu és r.-t. városok hatósági területein kivül eső községekben is állandóan fordulnak elő és azok a gyakran távol levő városi államrendőri szervek illetékességi körébe utalhatók nem lesznek, önként fölmerül az a kérdés: mely állami szervezet teljesítse a határrendőri szolgálatot, jelenleg a határrendőrség működési területébe vont községekben?

Annyi bizonyos, hogy a határrendőri teendők végzéséről e helyeken is folytatólag gondoskodni kell, mert azok megszünni nem fognak és a számos határállomáson, melyek nem városi területekhez tartoznak, továbbra is ellátást igényelnek.

Akik a helyi viszonyokkal ismerősek, azok előtt nem lehet kétséges, hogy pl. Körösmezőn, Mezőlaborczon, Csaczán, Királyhidán, Csáktornyán, Gyékényesen, vagy Orsován, Petrozsényban, vagy Verestoronyban, Predeálon avagy Gyimes-

bükkön, melyek mind fontos határállomások, a rendőri teendők elvégzése, a városi rendőrség szervezése, illetőleg államosítása után is épp oly fontos teendő marad, mint a jelenben.

Erről az új rendőrségi törvényben gondoskodni kell, esetleg úgy, hogy az említett, vagy ehhez hasonló egyéb pontokon, a jövőben is rendőrségi kirendeltségeket kellene szervezni, melyek a legközelebbi városi rendőrséghez szolgálati és fegyelmi tekintetben beosztva, mint utóbbinak alárendelt különítményei (expositurái) szerepelnek.

Hogy azután a városok hatósági területén kívül eső határmenti községekben az államrendőri teendők ellátására kijelölt hatóság és közegek határrendőrség, avagy államrendőrség elnevezés mellett fogják-e a jelenlegi szolgálatokat végezni, ez nem tartozik a dolog lényegéhez, ez mellékkérdés. A közszolgálat érdekében az a fontos, hogy a községekben a határrendőri szolgálatot ellátó rendőrségnek az országos állami rendőrség egyes szerveihez, valamint a m. kir. csendőrséghez való viszonya tüzetesen meg legyen határozva.

Önként kinálkozik az a megoldás, hogy a vidéki rendőrség államosításakor úgy a székesfővárosi államrendőrség, mint a határrendőrség jelenlegi statusa egy összesített statust képezzen az országos államrendőrség személyzeti állományával és így mindkét meglevő testület az új nagyobb testületbe beolvadjon, a nagyobb status a székesfővárosi államrendőrségi és határrendőrségi személyzet érdekeinek is megfelelő lévén.

De bárminő szervezetet fog nyerni a vidéki rendőrség fejlesztése, illetőleg államosítása, ha esetleg olyat is, hogy a határrendőrség megszünik, ezen elnevezéssel tovább funkcionálni, az előre látható és bátran állítható, hogy a határrendőrség részére kiadott eljárási szabályok a létesítendő országos rendőrség szolgálati utasításának egybeállításánál értékes anyagul, a testület intézkedő és végrehajtó tagjainak államrendőri ügyekben való gyakorlati ismeretei és jártassága, valamint a központi detektiv-testületnek a nyomozásokban való gyakorlottsága az új rendőri testület működésénél előnyösen lesznek felhasználhatók.

Reménylem, hogy e feltevésem teljesülni fog!

A falu háztartása és közjóléti intézményei.

Dr. Viczián István, belügyminiszteri titkár.

1. A falu és általában a község háztartásának kérdéseiben minden időkre irányadó elveket felállítani nem lehet, mert a községi háztartás elvei szoros összefüggésben vannak a község hivatásával, ez pedig koronként az illető kor felfogásához képest változik.

Ha a falu fejlődésének történetén végig tekintünk, azt találjuk, hogy koronként a falu hivatása is változott.

Eredetileg a falu csupán gazdasági közösség volt. Tehát nem lehet vitás, hogy a falu hivatása azon kor felfogása szerint gazdasági természetü volt.

A hűbériség megerősödésével a falu népe elvesztette korábbi szabadságát, a falu parasztközséggé lett, amely kifejezés már magábanvéve is jelzi a hűbéri kor falujának hivatását.

A falu fejlődésében ismét újabb korszakot hozott a francia forradalom, melynek eszméi hatása alatt a falu népe újból felszabadult. A francia forradalmat követő korszakban tudósok meg bizottságok tanakodtak afelett, hogy mily tartalommal töltsék meg a községek és ezek között a falu önkormányzatát. Tehát e korszakban valósággal vitássá vált, hogy mit kell a falu hivatásának tekinteni.

A francia forradalmat követő megújhodás korszakában, mint sok egyéb kérdésnek, úgy a község hivatása kérdésének is tekintélyes irodalma támadt. E kérdésben két főirányzat állott egymással szemben.

Az egyik felfogás szerint az önkormányzat általában, tehát a községi önkormányzat is, csupán az állami igazgatás decentralizációja, mely arra való, hogy az állami feladatok végzését közvetítse.

A másik felfogáson lévők nem vonták kétségbe, hogy bizonyos állami feladatok végzése célszerűen bízható a községekre, de azért szerintök a községeknek ezenkívül bizonyos önálló szerepkörrel is kell birniok.

Így fejlődött ki a mult század azon községpolitikai principiuma, mely megkülönbözteti egymástól a község „átruházott“ és „természetes“, illetőleg „kötelező“ és „fakultativ“ hatáskörét.

A gyakorlatban a multban, dacára a legtöbb törvényhozás azon liberális szándékának, hogy a községeket igyekezett önálló szerepkörhöz is juttatni, a faluközségek jobbára csak az állami érdekű feladatok végzésére szorítkoztak. A falvak nem igen fejtettek ki olyan tevékenységet, mely élesen elkülönülne az ú. n. „állam által átruházott hatáskörtől“, mert hát a közrend fentartása, a szegénysegélyezés, népoktatás, stb., melyek a községek erejét jelenleg is leginkább igénybe veszik, tulajdonképen állami érdekű ügyek. Sőt a helyi közgazdaság fejlesztése is, mint az egész állam vagyonosodásának eszköze, szintén az állam érdekében való.

Ujabban azonban a technika és az azzal lépést tartó igények fejlődése következtében a falvaknak méltó önálló feladatköre kínálkozik azon különféle közkényelmi és közjóléti intézmények megvalósításában és fentartásában, melyek közé első sorban a vízvezetékek és a világítási üzemek tartoznak és melyek megvalósítása, mint később látni fogjuk, ma már a falvakban sem ütközik legyőzhetetlen akadályokba.

A francia forradalmat követő megújhodás korszakában a községek hivatásának kérdésével együtt bőséges megvitatásban részesültek a községi háztartás problémái is és miként a község hivatása kérdésében, úgy a községi háztartás legfőbb kérdésére nézve is két főirányzat állott egymással szemben.

Az egyik felfogás szerint a községi háztartás minden költségét, ép úgy, mint az államháztartásét, a tagoknak kell viselniök, teherbiró képességük arányában.

A másik szélső felfogás szerint a községi háztartásnak a szolgáltatás és ellenszolgáltatás, a község által nyujtott előnyök megfelelő díjazása elvén kell nyugodnia, azaz azon az elven, hogy amennyi előnyt nyujt a község kinek-kinek, ugyanoly értékű ellenszolgáltatást követeljen tőle, mert e tekintetben a község sem egyéb, mint bármely más hasznos egyesület.

A községi háztartás összes kérdései közül kétségkívül az anyagi eszközök megszerzésének a kérdései a legfontosabbak. De a községi háztartásnak ezenkívül sok egyéb fontos kérdése is van. Így különösen ki kell emelnünk a községi adósságok kérdését. Továbbá jelenleg, a községi üzemek föllendülése korszakában érdekes volna pl. annak a kérdésnek is a vizsgálata, hogy a községek ú. n. hivatali vagy kamarai könyvvitelét nem volna-e célszerű fölcserélni a kereskedelmi könyvvitellel, illetőleg a költségvetés és zárszámadási rendszert az ú. n. mérlegrendszerrel, vagy legalább is nem kellene-e ebben az irányban némi módosítást tenni. Külföldön már ennek a kérdésnek is igen tanulságos irodalma van.

Tekintettel azonban a rendelkezésre álló idő rövidségére, ezuttal a falu háztartásának kérdései közül inkább csak az anyagi eszközök megszerzésének, nevezetesen a községi adópolitikának és a községi üzemeknek a kérdéseivel foglalkozunk, ez utóbbiakat nemcsak községi financiális szempontból, hanem a falu közjóléti hivatása szempontjából is vizsgálat tárgyává téve.

2. A jelenlegi magyar falusi községi adórendszer, kivéve a községi közmunkát, úgyszólván kizárólag a közvetlen adókon, az állami egyenes adók alapján kivetett pótadókon nyugszik.

Községi adórendszerünk a kis- és nagyközségekben díjak és illetékek szedését, vagyis a község által nyujtott előnyökkel szemben ellenszolgáltatás követelését, kivéve a község kötelékébe való felvételért szedhető mérsékelt díjat, meg nem engedi.

Maga községi törvényünk a kis- és nagyközségeknek a fogyasztási adók igénybevételét sem engedte meg. De későbbi törvényeink (legutóbb az 1906:II. t.-c. 6. §-a) ezen változtattak annyiban, hogy most már kormányhatósági engedélylyel a kis- és nagyközségek is igénybe vehetik a következő fogyasztási adópótlékokat:

a.) borfogyasztási adópótlékot az 1887:XLVIII. t.-cikkhez mellékelt árszabás szerinti borfogyasztási adó legfeljebb 20%-a erejéig;

b.) húsfogyasztási adópótlékot ugyanazon törvényhez mellékelt árszabás szerinti húsfogyasztási adó legfeljebb 25%-a erejéig;

c.) szeszfogyasztási adópótlékot a helyben fogyasztott égetett szeszes italok és folyadékok után, amennyiben azok alkoholtartalma a közönséges százfokú szeszmérővel közvetlenül megállapítható, hektoliterfokonként legfeljebb 10 fillér, egyébként pedig literenként legfeljebb 8 fillér erejéig.

Kis- és nagyközségeink azonban fogyasztási adó kivetési jogukkal nem igen élnek.

Jelenleg érvényben levő községi adórendszerünk a kis- és nagyközségeknek az ú. n. külön adók kivetését sem engedi meg. E szabály alól a nyaraló és üdülőhely jellegével biró nagy- és kisközségekre, valamint általában a 10,000 lakost meghaladó nagyközségekre nézve az 1909:XII. t.-c. 30. §-a kivételt tett ugyan, de ez a törvény még nincs életbeléptetve.

Alkotmányos törvényhozásunk által alkotott községi adórendszerünk sokoldalúság tekintetében mögötte maradt az abszolut uralom által létesített községi adórendszernek, mert az 1859. évi április 24-ikén kelt pátens valamennyi községnek megengedte úgy az állami adók pótlékolását, valamint az állam által igénybe nem vett külön adóknak a behozatalát.

A mondottakkal, azt hiszem, bárcsak vázlatos, de áttekinthető képét adtuk jelenlegi falusi községi adórendszerünk tételes joganyagának.

Nézzük most az érem másik oldalát, t. i. a községi adóstatisztikát.

Az Orsz. Statisztikai Hivatal által legutóbb közzétett 1908. évi községi háztartási statisztika adatai szerint az 1908. évben összes kis- és nagyközségeink összes rendes bevételéből

61·2% esett a közjogi és közigazgatási természetű bevételekre, melyeknek túlnyomó nagy része a községi pótadókból került ki;

24·9%-ot tett ki a községi törzsvagyon (ingatlanok és tőkék) jövedelme;

7% esett a községi üzemek és jogok jövedelmére, melyeknek igen jelentékeny része a vásárjog- és vámpénzből (a 7% 24·6%-a), továbbá a vadászati és halászati jog gyümölcsöztetéséből (a 7% 19·6%-a) eredt és ezen csoportban aránylag csak kis mértékben vannak képviselve a tulajdonképeni községi üzemek;

5·4% esett a mezőgazdasági bevételekre, minők a legelő- és hágatási díjak stb.;

0·2% esett a belrendőri bevételekre, minők a tűzoltási díjak stb. és végül

1·3%-ot tettek ki az egyéb különféle rendes bevételek.

Mint érdekességet említem fel, hogy bár az ilyen községeink száma évről-évre rohamosan apad, de még 1908-ban is 610 olyan kis- és nagyközségünk volt (összes községeink 4·9%-a), mely pótadókivetés nélkül kizárólag saját vagyona jövedelméből látta el közszükségleteit.

Ha az egyes községek által kivetett községi pótadók magasságát tekintjük, azt találjuk, hogy az 1908. évben, az összes állami adókat véve alapul, 30%-nál magasabb volt a községi pótadó összes kis- és nagyközségeink 80%-ában, 50%-nál magasabb volt a pótadó összes kis- és nagyközségeink 50%-ában és a 80%-ot is meghaladta a pótadó összes kis- és nagyközségeink 20·5%-ában.

100%-nál magasabb községi pótadó 1386 községben volt. Ezek közül 122 községben a pótadó a 200%-ot is meghaladta. 300%-nál magasabb pótadó 23 községben volt. E 23 község közül a pótadó 7-ben a 400%-ot és e 7 község közül 2-ben az 500%-ot is meghaladta.

Az egyes abnormisan nagy pótadós esetek magukban véve még nem bizonyítanák községeink általános túlterheltségét, mert ezek az abnormitások, amint azt a községi háztartási statisztikai adatgyüjtés eredménye alapján dr. Buday László is kimutatta, sokszor nem az állandó szükségből erednek, hanem a község ötletszerű eljárásának a következményei.

Így pl. előfordult, hogy egyik község egy-két éven át igen magas pótadót vetett ki és a következő években a szükségleteit minden pótadó kivetése nélkül kizárólag az előző évek lassan befolyó pótadó hátralékaiból és pénztári maradványaiból fedezte.

Megtörténik az is, hogy egyik-másik község beruházásainak költségét, ahelyett hogy arról több évre egyenletesen megosztott törlesztéses kölcsön felvételével gondoskodnék, egy évre kivetett igen magas százalékú pótadóból fedezi.

Alig lehet szükséges bővebben fejtegetni, hogy az ilyen ötletszerű eljárás, a községi pótadó nagyságának egyik évről a másikra való ilyen ugrásszerű változása nemcsak közháztartástani szempontból kifogásolható, de az az egyes magángaz-

daságok stabilitását is rendkívül veszélyeztetheti, mert azokat előre kiszámíthatatlan, váratlanul nagy adóteherrel sujthatja.

Ha a pótadó ilyen ugrásszerű ingadozása a község vezetőinek közgazdasági értelmetlenségéből ered, azt a felügyeleti hatóságoknak meg kell akadályozniok. Sajnos azonban, de ilyen abnormis esetek némelykor törvényeink vagy a végrehajtás hibájából is előállanak, mert községeink nem egyszer köteleztetnek beruházások megtételére anélkül, hogy egyik-másik községnek egyáltalán, vagy a teljesítés elrendelésekor módjában állana kölcsönt szerezni és ezzel a beruházás terhét több évre egyenletesen elosztani.

Összes kis- és nagyközségeink pótadója az 1908. évben átlag 46·4% volt.

Ha ezt az átlagot összehasonlítjuk más államok községeinek pótadó átlagával, azt túlmagasnak nem mondhatjuk. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy magábanvéve az egyes államok pótadó átlagainak összehasonlításából az egyes államok községeinek megterhelési arányára nézve tiszta képet még nem nyerhetünk. Egészen tiszta képet csak akkor nyernénk, ha nemcsak a pótadók magasságát, de az azok alapjául szolgáló állami adók magasságát is tekintetbe vennénk, vagyis ha a községi terheket nem az állami terhekhez, hanem a teherbiró képességhez viszonyítanánk.

Ezenkívül nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt az aggodalmat keltő körülményt sem, hogy az országos pótadó átlag erősen emelkedő irányzatot mutat. Ez az átlag 1881-ben még csak 16·8%, 1898-ban már 34·4% volt és 1908-ban fölemelkedett az említett 46·4%-ra. Ez az erősen emelkedő irányzat annál inkább aggodalmat keltő, mert községeinkre a közel jövőben még igen sok beruházás feladata vár.

3. A mi falusi községi adórendszerünktől lényegesen különbözik a francia községi adórendszer.

A francia községi adórendszernek két fő jellemvonása: először, hogy az állami egyenes adók után kivethető községi pótadók mértéke törvényileg erősen korlátozva van és másodszor, hogy a fogyasztási adók, legalább a törvény intenciói szerint, igen jelentékeny szerepet játszanak.

A francia községi fogyasztási adónak, az ú. n. „octroi"-nak eredete egész a középkorig nyúlik vissza. A francia forradalom ugyan, mint szociálpolitikai szempontból kifogásolható,

igazságtalan adót, megszüntette a „octroi“-t, de fokozatosan igen hamar visszaállították azt. Újabban az 1897. évi december 29-iki törvény mérsékelte az octroi-t, de még így is az 1903. évben az összes francia községek összes rendes bevételeinek 53%-át tette az octroi.

Megjegyzendő, hogy ezen évben csak 1504 község vette igénybe az octroi-t és így ha az octroiból eredő jövedelmet nem az összes községek, hanem csak az ezt igénybe vevő községek összes rendes bevételének összegével hasonlítanók össze, ezekben a községekben az octroiból eredő jövedelem aránya még nagyobb százalékot mutatna.

Az 1884. évi községi törvény értelmében az octroi-nak a következő főcsoportjai vannak: *a)* italok és más folyadékok, *b)* élelmiszerek, *c)* fűtő és világító anyagok, *d)* takarmány, *e)* építési anyagok,mint pl. márvány, gránit, tükörüveg stb., *f)* különféle tárgyak („objets divers“) után kivetett adók. Nem vonhatók fogyasztási adó alá: a gabona, liszt, tej, vaj, zöldség, friss gyümölcs és só. Az 1897. december 29-iki törvény az u. n. hygienikus italok, u. m. a bor, gyümölcsbor, sör, méhsör és ásványvíz fogyasztási adóját mérsékelte s azokban a községekben, melyekben ilyenek kivetve még nem voltak, a kivetést megtiltotta.

A francia községek külön adókat is jogosultak kivetni. Ilyen külön adó eredetileg csak az ebadó volt, de az 1897. évi december 29-iki törvény az octroi kivetésének megszorítása ellenében még a következő szintén fogyasztási, illetőleg fényűzési jellegű adók kivetését engedte meg:

a) Az italokkal való detail-kereskedőkre kivethető adó. Ez kétféle tételből áll, ú. m. határozott illetékből (droit fixe) és arányos illetékből (droit proportionnel). A droit fixe-nek, mely a hasonló állami adó mértékét felül nem haladhatja, aszerint, amint a kereskedő csak hygienikus, avagy másféle italokat is árul, két különböző tarifája van. (Az utóbbi az előbbinek kétszerese.) A droit proportionnel az állami pátens-adóról szóló 1880. julius 15-iki törvény határozmányainak megfelelőleg a helyiségek bérértéke alapján vettetik ki.

b) Fényűzési adók, melyek a lovakra, szamarakra, öszvérekre, kocsikra, automobilokra, továbbá a nyilvános és magánbilliárdokra, nemkülönben a klubbokra, társaskörökre,

végül a kutyákra, legfeljebb a megfelelő állami adótétellel egyenlő összeg erejéig, vethetők ki.

c) Önálló községi ingatlanadó, mely kivethető a beépített területek hozadéka, a beépített és be nem épített területek forgalmi értéke vagy pedig a lakásbérek s az üzleti helyiségek bérértéke alapján.

Mindezen önálló községi adónemeket azonban az ebadó s az *a)* pontban említett adó kivételével a községek csak gyéren veszik igénybe.

Bár a francia községi adórendszer egyik főpillérét a fogyasztási adók képezik, de mivel ezek kielégítő eredményt inkább csak a nagyobb városokban mutathatnak fel, ennélfogva a falusi községek Franciaországban is túlnyomó részben az állami egyenes adók után kivetett pótadókból fedezik szükségleteiket.

A francia községi pótadók: részint *rendes* (centimes ordinaires), részint *külön* (centimes speciaux) pótadók. Ezenkívül kivethetők *rendkívüli* községi pótadók is (centimes extraordinaires).

A rendes községi pótadó maximuma 5% (a megyei rendes pótadó maximuma 25%). Ez a föld-, ház- és a „personelle-mobiliére" adó után vettetik ki.

Külön pótadók vethetők ki a rendes községi költségvetésben a vicinális utak céljaira valamennyi egyenes adó után 5% erejéig, a bevonult tartalékosok családjainak segélyezésére valamennyi egyenes adó után 3% erejéig, a községi szindikátusok (egyesülések különböző célokra) költségeire valamennyi egyenes adó után 5% erejéig, a földadó-kataszter megújítása céljából a beépítetlen földbirtok adója után 5% erejéig, végül a szükséghez képest a mezőőrök fizetésére s a szegénybetegápolás céljaira valamennyi egyenes adó után korlát nélkül.

A rendkívüli budgetben a vicinális s a mezei utak céljaira valamennyi egyenes adó után legfeljebb 3—3%-os rendkívüli pótadó vethető ki.

Ha a rendes és a külön pótadók a kiadások fedezésére nem elégségesek, a község a megyegyülés által évenkint megállapitani szokott határon belül, de legfeljebb 30% erejéig rendkívüli pótadót („pour insuffisance des revenus") vet ki.

Az 1902. évben az öszes községekben átlag a földadó után

65%, a házadó után 60%, a personelle mobiliére adó után 60%, az ajtó- és ablakadó után 50% és a pátens-adó után 55% községi pótadó volt kivetve. Ugyanakkor a megyei pótadó magassága átlag a földadó után 61%, a házadó után 60%, a personelle mobiliére adó után 55%, az ajtó- és ablakadó után 30% és a pátensadó után 30% volt.

Az állami földadó után kivetett mindenféle községi pótadó együttvéve az 1902. évben 15%-nál alasconyabb volt az összes községek 8.9%-ában, 30%-nál magasabb volt az összes községek 73.8%-ában, 50%-nál is magasabb volt az összes községek 49.8%-ában és 100%-on is felül volt a pótadó az összes községek 14.7%-ában.

A francia községek díjakat vagy illetékeket is szedhetnek. Ilyenek a helypénzek, az utcaseprési, vágóhidi, csatorna használati és egyéb díjak, melyeknek szedésére a törvények a községeket felhatalmazták.

A francia községekben szintén létezik a természetben lerovandó vagy pénzzel megváltható közmunka.

A francia községek az állam részéről is részesülnek segélyben. Az állam némely állami adónak bizonyos hányadát fordítja a községek segélyezésére, így az állami pátensadónak 8%-át, a kocsik, lovak, szamarak stb. után kivetett állami adónak 5%-át és a velocipédadónak ¼ részét. A községek e címen való részesedése az 1902. évben közel 10 millió frankot tett ki. Ezeken kívül az állam jelentékeny segélyt ad a községeknek főleg a népiskolákra és egyéb célokra is.

4. Úgy a magyar, valamint a francia községi adórendszertől elveiben lényegesen különbözik a porosz községi adórendszer.

A porosz községi adózást az 1893. évi Kommunalabgaben-Gesetz szabályozza, mely városokra és falvakra egyaránt vonatkozik.

A porosz községi adórendszernek különös előnye az, hogy szoros összefüggésben van az állami adórendszerrel, mellyel úgyszólván egy szerves egészet alkot.

A porosz községi adórendszernek egyik alaptétele, hogy lehetőleg minden községi intézmény az azt igénybevevők által tartassék fenn, továbbá, hogy a község létesítményeinek költségét első sorban azok viseljék, akiknek azokból a legtöbb haszna van. Ehhez képest a porosz községi adótörvény a köz-

ségi közterhek között első helyen a díjakat (Gebühren) és a hozzájárulásokat (Beiträge) említi.

A díjak közül úgy a használati díjak, valamint a közigazgatási díjak rendszeresítve vannak.

Díj követelésének van helye akkor, ha valamely községi intézmény egyes községbelieknek, avagy azok egyes osztályainak különös előnyére szolgál, föltéve, hogy azon intézmény nem hozzájárulások (Beiträge), sem pedig a «Mehr oder Minderbelastung» mellett létesült. A díjtételeket akként kell megállapítani, hogy azokból az illető intézmény igazgatási és fentartási költségei, beleértve a felhasznált tőke kamataira és törlesztésére szolgáló kiadásokat is, fedeztessenek. Ha valamely községi intézmény használata az összes községbeliekre, avagy azok egyes osztályaira nézve kötelező, vagy ha a nevezettek annak használatára reá vannak utalva, ebben az esetben az illető községi intézmény által szolgált közérdek, valamint az igénybe vevőknek nyujtott előnyök figyelembe vételével a díj megfelelőleg mérsékelhető, avagy egészen mellőzhető. Az ily díjmérséklés felsőbb jóváhagyást igényel. Mindezen rendelkezések az iskolákra kórházakra, üdülő házakra, úgyszintén a vagyontalan néposztályok érdekében létesített intézményekre nem vonatkoznak. A község által fentartott magasabb tanintézetek és szakiskolák látogatásáért azonban megfelelő (az intézet költségeihez s a község vagyoni erejéhez mért) tandíjat kell szedni. Egyéb eltérések a díjszedésre törvényileg előírt általános szabálytól csak különös okból engedhetők meg. Az út-, kövezet- és hídvámok szedése nem kötelező és a Kommunalabgabengesetz egyáltalán nem érinti azon jogszabályokat, melyek a chaussée-, út-, kövezet-, híd-, komp-, kikötő- és zsilipvámok s egyéb hasonló közlekedési illetékek szedésére, úgyszintén az ezekre vonatkozó díjszabás megállapítására jogot adnak. A községek jogosítva vannak az új építkezések és átalakítások engedélyezéseért és felügyeleteért, úgyszintén a vásárok, hangversenyek, mutatványok, színházi előadások és más mulatságok köz- és tűzrendőri felügyeleteért is díjat követelni. Vigalmi adó (Lustbarkeitssteuer) létezése esetén azonban a vigalmak felügyeleteért díj nem követelhető. Általában joguk van a községeknek közegeik működéseért díjakat (Verwaltungsgebühren) követelni. A díjakat mindig úgy kell megállapítani, hogy az illető közigatási ág költségeit ne múlja felül. A díjak határozott szabályokkal és tételekkel szabályozandók. A vagyontalanság a szabályozásnál tekintetbe vehető. A díjak egyik nemét képezik a fürdőhelyeken s a klimatikus és egyéb gyógyhelyeken a községek által gyógycélokra szolgáló intézmények létesítése és fentartása céljából szedhető gyógydíjak (Kurtaxen). A gyógydíjak megállapítása felsőbb jóváhagyást csak akkor igényel, ha az illető község azoknak behajtását közigazgatási úton kivánja eszközölni.

A hozzájárulásokat (Beiträge) a községek a közérdekű intézmények (pl. utak, utcák, terek, rakpartok, csatornák stb.) létesítési és fentartási költségeinek fedezésére azon földtulajdo-

nosoktól és iparosoktól követelhetik, akiknek ezen intézményből különös gazdasági előnye van.

A hozzájárulást az illető intézményből származó előnyhöz kell mérni és rendszerint akkor kell követelni, ha a költségek, beleértve a felhasznált tőke kamatait és törlesztését is, különben csak adókivetés útján volnának fedezhetők. Az intézmény tervét a költségvetéssel együtt közhírré kell tenni. A hozzájárulás kivetésére vonatkozó községi határozatot pedig annak megjelölésével, hogy a terv és költségvetés hol és mikor tétetik közszemlére, a helyi szokás szerint és azzal a megjegyzéssel kell kihirdetni, hogy a felszólalások bizonyos meghatározott, de legkevesebb négy heti határidőn belül a községi elöljáróságnál adhatók be. Az ily határozat felsőbb jóváhagyást igényel.

A porosz községi adórendszernek egy másik alaptétele az, hogy a községek adót csak akkor vethetnek ki, ha egyéb bevételeik, nevezetesen a községi vagyon hozadékai, a díjak és hozzájárulások, valamint az államtól, illetőleg a felsőbb közigazgatási testületektől eredő segélyek kiadásaik fedezésére nem elégségesek. Ez a rendelkezés azonban nem vonatkozik az eb-, a vigalmi és más hasonló, különös szempontból kívánatos adókra. Közvetlen adóból pedig csak az a hiány fedezhető, mely a közvetett adókból eredő jövedelem levonása után még fedezetlen marad.

Közvetett adókat a porosz községek a birodalmi törvények korlátain belül szabadon vethetnek ki. A falvak azonban ezzel a jogukkal Poroszországban is kevésbbé élnek.

A községek a közvetett adókra nézve az adókötelezettekkel előre több évre átalányban kiegyezhetnek, amely egyezség felsőbb jóváhagyást igényel. A törvény nem szüntette ugyan meg a hús-, gabona-, liszt-, sütemény-, burgonya- s a világító és fűtőanyagokra kivetett fogyasztási adókat, de megtiltotta, hogy ott, ahol még nincsenek, ilyeneket újonnan behozzanak, avagy a meglévő adótételeket felemeljék. A vadhúsra és szárnyasokra azonban bármely község (a korábban «nicht mahl- und schlachtsteuerpflichtige» község is) vethet ki fogyasztási adót. Közvetett községi adó vethető még ki a mulatságokra, beleértve a zenés és szavalati előadásokat, valamint a vándorművészek látványos előadásait is, továbbá az ebtartásra. Ebadót a járások (Kreise) szintén vethetnek ki. Új közvetett adó behozatala vagy a meglévőnek megváltoztatása csak adószabályrendelet (Steuerordnung) útján történhetik. Az ily szabályrendelet felsőbb jóváhagyást igényel.

A közvetlen községi adókat az összes adókötelezettekre rendszerint arányosan vetik ki. Ha azonban az adó valamely

olyan községi intézmény érdekében vétetik igénybe, mely intézmény a község egyes részét vagy a lakosság valamely osztályát nagyobb vagy csekélyebb mértékben érdekli, föltéve, hogy az illetők hozzájárulással (Beiträge) terhelve nem lettek, a község elhatározhatja, hogy a községnek ezt a részét, illetőleg a községi lakosságnak ezt az osztályát megfelelő több vagy kevesebb teherrel (Mehr- oder Minderbelastung) rója meg. Ez mindig felsőbb jóváhagyást igényel.

A községi egyenes adóknak Poroszországban a következő nemei vannak:

a) földadó (Steuer vom Grundbesitz);

b) kereseti adó (Gewerbesteuer), mint reáladók;

c) jövedelemadó (Gemeindeeinkommensteuer).

Földadó vettetik ki a beépített területekre, tehát a házakra is.

Az összes reáladókra vonatkozólag tudnunk kell, hogy ezeket Poroszországban az állam teljesen a községeknek engedte át. Poroszországban állami föld-, ház- és kereseti adót nem kell fizetni, hanem csak állami személyes jövedelemadót és az ezt kiegészítő vagyonadót (Ergänzungssteuer). A reáladókat az állami pénzügyi hivatalok csak kivetik, de nem szedik be. A kivetés abból a célból történik, hogy a községek ahhoz mérhessék pótadóikat, bár a községeknek szabad választásuk van abban a tekintetben, hogy a reáladókat külön adóként vagy az állami adók százalékában vetik-e ki.

A községi jövedelemadót azonban, eltekintve attól, hogy nem feltétlenül szükséges az összes jövedelmeket megadóztatni, egyébként mindenben az állami jövedelemadóra vonatkozó rendelkezések alapján és pedig rendszerint pótadó alakjában kell kivetni.

Külön vagyis nem pótadó alakjában községi jövedelemadó kivetése csak különös okokból és csakis felsőbb jóváhagyás mellett van megengedve. A községi jövedelemadó kivetésénél a jövedelemnek az állami jövedelemadó kivetése céljából történt megállapítását és az állami jövedelemadó tarifájának fokozatait nem szabad megváltoztatni. Az adótarifa tételeinek megváltoztatása csak addig a határig van megengedve, hogy a jövedelem megadóztatásának percentuális tétele az alsóbb fokozatokon ne legyen magasabb, mint a felsőbbeken és a tételeknek az állami jövedelemadótarifában létező emelkedési aránya a felsőbb fokozatok hátrányára nem változtatható meg. A már létezett külön községi jövedelem adó további fentartásához a bel- és pénzügyminiszterek közös egyet-

értéssel kivételesen és különös okokból akkor is megadhatják a jóváhagyást, ha az a most említett rendelkezéseknek nem felel meg. A 900 márkánál nem nagyobb jövedelemmel biró adókötelezettek megadóztatása korlátozva van. Ezeket a község a jövedelmi adó alól egészen fel is mentheti. Lakóhelyén kiki az összes, tehát a más községekből (Gutsbezirkekből) eredő jövedelmeinek is tekintetbe vételével, de csak a lakóhelyét képező községből eredő jövedelmei után adóztatható meg. Ehhez képest az adóköteles lakóhelyén fizetendő jövedelemadó kiszámítása akként történik, hogy az ott érvényben levő adótarifa alapján megállapítják az összes jövedelem után járó adóösszeget és ebből az összegből leszámítanak akkora hányadot, mint amekkora hányada az összjövedelemnek a lakóhelyen kívül fekvő községekből ered. Pl. ha valakinek, aki A. községben lakik, összes jövedelme 5000 márka s az 5000 márka jövedelem az A. községben érvényes adótarifa szerint 150 márka jövedelemadó alá esik, azonban ez a valaki összjövedelméből 2000 márkát más községből élvez, ez esetben A. községben 90 márka jövedelem adót fog fizetni. A nem a lakóhelyen fizetendő jövedelemadó kiszámításánál az összjövedelem nem irányadó. E megkülönböztetés folytán az adó progresszivitása esetén az adókötelesnek lakóhelyét képező község aránylag nagyobb adót vethet ki, mint a nem lakóhely-községek. Az adóköteles lakóhelyét képező községnek előnyt biztosít a törvény azon rendelkezése is, mely szerint a lakóhely-község, ha az ott adóköteles jövedelem az összjövedelemnek kevesebb mint $^1/_4$ részét képezi, jogosítva van községi határozat által a többi község terhére az összjövedelemnek teljes negyedrészét adó alá vonni. Az oly személyek jövedelmének megadóztatása, akik több porosz községben bírnak állandó lakással, az állandó lakhelyt képező porosz községek közt egyenlően oszlik meg. Az adóösszeg kiszámítása az ily személyeknél is az összjövedelem alapján történik. Az a község, melyben az adóköteles legalább 3 hónap óta megszakítás nélkül tartózkodik, ugyanazt a jogot élvezi, mint amelyben az adókötelesnek állandó lakóhelye van.

A jövedelemadó részben az ú. n. „Aufwandssteuer"-rel helyettesíthető. Az Aufwandssteuer olyan adó, mely függetlenül a jövedelemtől aszerint vettetik ki, hogy az egyeseknek mennyiben áll módjában bizonyos szükségleteket kielégiteniök. Az Aufwandssteuer lehet pl. valamely élvezeti cikkre kivetett fogyasztási adó. Az Aufwandssteuer a kisebb jövedelmet aránylag nem terhelheti jobban, mint a nagyobbat. Házbér- és lakásadót újonnan már nem szabad behozni.

A porosz községi adótörvény részletesen szabályozza azt is, hogy a községi pótadónak mily arányban kell megoszlania a reáladók és a jövedelemadó között. Nevezetesen az állami reáladók után (a kereseti s a háztelekadó kivételével) rendszerint legalább ugyanakkora és legfeljebb felével nagyobb

százalék községi adót kell fizetni, mint amekkora pótadót a község az állami jövedelemadó után kivet. Ha a reáladók a 100%-ot nem haladják meg, akkor a jövedelemadó után pótadó kivetése egészen mellőzhető, avagy az előbb említettnél kisebb %-ban vethető ki. Ha az állami reáladók után több mint 150% és az állami jövedelemadó után 150% pótadó vettetett ki: az állami reáladók után kivetett minden további 1% mellett az állami jövedelemadó után 2%-os pótadót kell kivetni. A reáladók után 200%-nál magasabb pótadó rendszerint nem vethető ki.

Az állami jövedelemadó teljes összegénél nagyobb pótadó kivetése, úgyszintén bármely eltérés az előbb említett rendelkezésektől felsőbb jóváhagyást igényel. A reáladók (föld-, ház- és kereseti adó) mindegyik neme rendszerint azonos százalékú pótadóval rovatik meg. Ha azonban valamelyik adónem fizetői inkább érdekelve vannak azon czél megvalósitása által, melyre a költség igénybe vétetik és föltéve, hogy más módon nem járultak ahhoz, ez esetben az ily adónem fizetői a másiknál nagyobb mértékben adóztathatók meg, legfeljebb azonban kétszer akkora mértékben, mint a kevésbbé érdekeltek adócsoportja. Az ily határozat felsőbb jóváhagyást igényel. Az adószükségletnek a különböző adónemek között való megosztásánál a külön (vagyis a nem az állami adó százalékában pótadóként kivetett) községi adót természetéhez képest az adószükséglet megfelelő csoportjához kell számítani. Az üzleti czélra szolgáló épületek házbéradója a kereseti adókhoz sorozandó.

Az ú. n. községi közmunka Poroszországban is létezik, és nem csak útépítési, hanem őr- és küldöncszolgálatra is igénybe vehető és természetben róható le vagy pedig pénzzel megváltható.

Poroszországban az állam a községeket közvetlenül nem segélyezi, de annál nagyobb segélyt juttat a provinciáknak és a járásoknak (Kreis), amely segélyezésnek előnyét közvetve a községek is érzik.

Az államsegély túlnyomó része (az 1902/3. évben 126·7 millió márka összes államsegélyből 77·8 millió márka) a népoktatásügyre esik. Poroszországban a nyilvános népiskolák létesítése és fentartása rendszerint a községek s csak kivételesen az állam feladata. A provinciáknak nyujtott jelentékeny népoktatásügyi államsegély tehát nagy mértékben könnyíti a községek ily terheit. Az 1902. június 2-iki törvény értelmében az állami költségvetésbe évenkint 3 millió márka államsegély vétetik fel új műutak építésére és fentartására és 7 millió

márka államsegély szegényügyi célokra. E segélyből a provinciák egyharmadrészt saját ily természetű szükségleteik fedezésére, kétharmadrészt pedig a szegényebb járásoknak (Kreis) és községeknek szegény- és útügyi szükségleteikben való támogatására kötelesek fordítani.

A porosz faluközségekben (965 kiválasztott községben) a községi pótadók átlagos összege az 1892/3. évben a reáladók után 80·9% és az állami jövedelemadó után 157·9% volt (Kaufmann).

Ezen pótadóátlag magasságának mérlegelésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Poroszországban, mint előbb már említettem, állami reáladók nem szedetnek, tehát ott a 100%-os pótadó azonos azzal, mintha nálunk egyáltalán nincs pótadó, a 80·9%-os reál-pótadó esete pedig a fundált jövedelem megadóztatásánál kedvezőbb a mi pótadó-mentes eseteinknél.

5. Miután néhány állam tételes községi adórendszerének szabályait és községi adóstatisztikáját áttekintettük, ezekből levonhatjuk a tanulságokat és rendszerbe foglalhatjuk általában a modern községi adórendszer irányelveit.

Stein Lőrinc azt a tételt állította fel, hogy „míg az államban a pénzügyi gazdálkodásnak az adók az alapja, addig a községi háztartásnak tulajdonképeni — jövőbeli — bázisa csak a községi díjrendszer lehet."

A községi díjrendszer lényege abban áll, hogy a községnek minden szolgáltatásért megfelelő ellenszolgáltatást kell követelnie, vagyis minden egyes községi intézmény létesítési és fentartási költségeit azoknak kell viselniök, akik azt használják. Az e címen kivetett szolgáltatások az ú. n. használati díjak. A községi közegeknek a magánfelek érdekében való közreműködéseért szedett díjakat (pl. építési, tűzrendőri felülvizsgálati díjak stb.) „közigazgatási díjak"-nak szokták nevezni.

A községi díjaknak régen felismert nagy előnye az, hogy ezek által a különben adómentes idegenek is hozzájárulnak a községi közterhek viseléséhez.

Mint láttuk ezek az elvek képezik kiindulási pontját a porosz községi adórendszernek is.

Ezek az elvek méltán lehetnek kiindulási pontja az igazságos községi adópolitikának, mert a községek részéről eredő

bizonyos szolgáltatásokért joggal követelhető teljes értékű ellenszolgáltatás.

De a községi díjrendszer csakis kiindulási pontja lehet a helyes községi adórendszernek, ellenben kizárólag a díjakra alapítani a községek háztartását, mint azt némely tudós hirdette, nem lehetséges, mert vannak olyan községi intézmények is, melyeknek igénybe vételéért ellenszolgáltatást, illetőleg teljes értékű ellenszolgáltatást, követelni korunk általános felfogásával ellenkeznék és sokszor kivihetetlen is volna (pl. a népiskolák). Más községi intézmények igénybevételeért pedig a teljes értékű ellenszolgáltatás követelését már a dolog természete is kizárja (pl. szegényházak és általában a szegénysegélyezés).

Tehát a községi díjak lehető széleskörü érvényesülése mellett is feltétlenül igen sok olyan szükséglete marad a községnek, melynek fedezéséről más módon kell gondoskodni.

Az ellenszolgáltatással össze nem köthető községi szolgáltatások költségeinek, valamint az egyéb községi szükségleteknek fedezeti forrása, amennyiben a község megfelelő magánjövedelemmel nem rendelkezik: első sorban a közteherviselési képesség arányában kivetett közvetlen községi adók lehetnek.

Bizonyos határon túl azonban ezek sem fokozhatók és kétségkívül bölcs intézkedése volt a francia törvényhozásnak az, hogy a községek pótadó kivetési jogát erősen korlátozta.

A fogyasztás megadóztatása, kivéve a fényüzési adókat, igazságtalan adópolitika, de sokszor még a községi fogyasztási adók igénybe vétele sem lehet annyira igazságtalan, mint a közvetlen községi adóknak bizonyos fokon túl való emelése.

Az úgynevezett községi külön adók kivetése igazságos lehet annyiban, amennyiben megfelel az általános közteherviselési képesség arányának. A külön adó ellenszolgáltatás jellegével is birhat (pl. az ú. n. ingatlan értékemelkedési adó) avagy fényüzési természetű adó lehet (pl. az inkább csak városokban előjövő beépítetlen telkek adója).

A községi adóterhek nyomasztó emelkedése ellen a községi vagyon gyarapításával és haszonhajtó községi üzemek létesítésével kell védekezni.

Községi vagyont adókból gyüjteni: természetesen nem szabad. Ezzel az adóteher nem is csökkene, hanem inkább még gyarapodnék. A községi vagyon gyarapítását inkább szó-

lid községi vállalatok létesítésével lehet szolgálni, mert vannak olyan üzemek, melyek valósággal hivatva vannak a községek részéről pénzügyi szempontból való kiaknázásra és a jól berendezett és jól jövedelmező községi üzemek a községre nézve jelentékeny vagyont képviselnek.

6. A régebbi időben sem nálunk, sem külföldön nem ismerték föl a községi üzemek nagy előnyeit. Pedig számos községi üzem pl. a világítási vállalatok és — persze inkább csak a városokban — a közúti vasutak nemcsak községháztartási szempontból birnak igen nagy fontossággal, hanem a község fejlődési irányának szabályozása szempontjából is, mert a községek rendszerint azokon az útvonalakon épülnek és terjednek tovább, melyeken az ilyen kényelmi intézmények megvannak.[1]

A községi üzemek nagy fontosságának fel nem ismerése következtében a nagyobb városok, mert kezdetben csak ezekben lehetett ilyenekről szó, valósággal elpazarolták utcahasználati jogukat és a koncessziók adásával számos magánvállalkozót és társulatokat juttattak óriási vagyonhoz, amit maguknak tarthattak volna meg.

De a községi érdek fel nem ismerésén kívül itt-ott más szempontok is közrejátszottak a koncessziók adásánál. Pl. Angolországban a közhasznú vállalatok kommunizálásának sokáig a trösztöknek a parlamentben elhatalmasodott befolyása volt a legfőbb akadálya.

Az 1870-es évekig az angol városok üzletszerű vállalatot csak a parlament (Private Bill útján adott) engedélyével alapíthattak, amely engedély megszerzése hosszadalmas és költséges eljárást igényelt, miért is a városok ily vállalatokat addig csak igen kivételesen alapítottak. Lassankint sikerült csak a 70-es években kivívni, hogy községi vállalat a kereskedelmi minisztérium (Board of Trade) engedélyével legyen létesíthető.

---

[1] A községi üzemek ellenségei ezzel szemben azt szokták mondani, hogy a város, vagy általában a község, az úgynevezett koncesszió megadásakor megteheti azokat a kikötéseket, melyek alapján a község terjeszkedési és fejlődési irányának szabályozását mindenkor a kezében tarthatja. De ez nem áll, mert senki sem lehet annyira jövőbelátó, hogy oly hosszú időre, amennyire a koncessziók rendszerint terjednek, gyakran 50 évre, a feltételek megállapításánál a jövő minden esélyével előre számot tudna vetni.

De ekkor is még igen sokáig a közhasznú vállalatot a község csak tulajdonába vehette, így pl. a közúti vasúti hálózatot akár kényszer útján is megválthatta, de annak a község részéről való házi kezelését a törvényhozás szigoruan tilalmazta.

A községi vállalatot mindig bérbe kellett adni. Egyszer azonban megtörtént, hogy egyik város (Hundersfield) nem tudott bérlőt kapni a saját közúti vasútjára. Ennek a városnak akkor a parlament kivételesen és pedig egyelőre 7 év tartamára megengedte a házi kezelést. Az engedélyt később meghosszabbították. Más városoktól azonban, melyek e példán felbuzdulva hasonló kérelemmel éltek, a parlament eleinte mindig megtagadta azt. Először 1892-ben sikerült néhány városnak közúti vasutja házi kezelésére engedélyt kieszközölni és ezután nemsokára teljesen szabaddá lett a községi üzemek létesítésének és házi kezelésének útja.

Az elfogulatlan tudományos irodalom, mely e kérdés felett ujabban erősen fellendült, általában elismeri a községi üzemeknek községpolitikai és községi háztartástani szempontból való nagy fontosságát. Damaschke pl. annyira megy, hogy „egyenesen szociálpolitikai esztelenségnek“ nevezi azt, „ha magánosok a mai korban 12 és még ennél is magasabb százalékú osztalékot egyedül annak a körülménynek köszönhetnek, hogy valamely utcán csak *egyetlen* közúti vasút vezethet és épen az ő részvénytársaságuk birja ezen vonalnak a monopóliumát.“

A községi üzemek elleni olyan állásfoglalások, a minő pl. Lord Avebury-é, aki úgy az állami, mint a községi üzemeket károsoknak és az állami, illetőleg a községi háztartás egyensúlyára nézve veszedelmeseknek tartja, nagyon is irányzatosak. Avebury állásfoglalását nyilvánvalólag ugyanaz a trösztérdek befolyásolta, mely ebben a kérdésben az angol parlament magatartásának is sokáig irányítója volt.[1]

A gyakorlat is mind nagyobb mértékben foglal állást a községi üzemek mellett, melyek külföldön már is erősen fellendültek és a mi nagyobb városainkban is kezdenek lendü-

---

[1] Avebury munkája magyar nyelven is megjelent éppen abban az időtájban, mikor a székesfővárosi gázművek koncessziója lejárt és a gázgyár községi üzembe vétele aktuálissá vált. Most már tények, néhány üzleti év eredményei, bizonyítják, hogy a székesfővárosi gázgyárnak községi üzembe vétele szintén nem igazolta az Avebury-féle aggályokat.

letet venni, legalább is ott, ahol a hosszú lejáratú koncessziók annak útját nem állják.

Hogy egyes városok községi üzemeikkel mily nagyszerű eredményt értek el, annak illusztrálására felemlítem, hogy Berlin városának a házi kezelésben levő városi légszeszgyárából, évről-évre rohamosan emelkedő irányzat mellett, a legutóbbi évben, a vállalatba befektetett tőke kamatán és törlesztésén kivül és a város által közcélra igénybe vett légszeszen felül, mintegy 8—9 millió márka egészen tiszta jövedelme volt. Megjegyzendő még ehhez, hogy Berlinben a gáz fogyasztási díja jelentékenyen kisebb, mint pl. nálunk Budapesten.

Olaszországban maga a törvényhozás is annyira pártfogolja a községi üzemek létesítését, hogy az 1903. március 29-én kelt törvény az összes községeket, tehát a falvakat is, feljogosította egyes vállalatok monopólizására, illetőleg a község saját üzemében való kezelésére.

Talán nem lesz érdektelen, ha felsoroljuk azokat az üzletágakat, melyeket az olasz törvényhozás a községi üzemek körébe utalt. Ezek a következők:

1. Vízvezetékek és vízművek építése és ivóvíz szolgáltatása;

2. köz- és magánvilágítás;

3. csatornázás és az abból eredő trágya értékesítése;

4. úgy az állati, valamint a géperővel hajtott közúti vasutak építése és kezelése;

5. távbeszélő hálózat építése és kezelése;

6. gyógyszertárak alapítása és kezelése;

7. a háztartási szemét összegyüjtése és elszállítása;

8. temetési szállítások, a kongregációk és más közhasznúnak elismert ily célú társulatok tagjainak kivételével;

9. malmok és sütőházak építése és kezelése;

10. vágóhidak építése és kezelése;

11. nyilvános vásárok (piac) létesítése és kezelése;

12. nyilvános fürdők és mosóházak építése és kezelése;

13. jég gyártása és eladása;

14. éjjeli menedékhelyek;

15. bérkocsik, omnibuszok, automobilok és más községi szállítási eszközök;

16. mótoros, hydraulikus és villamos erő előállítása és szolgáltatása;

17. nyilvános falragasz, kivéve a választási és a hatósági hirdetéseket;

18. kukoricaszárítók és raktárak;

19. vetőmag, szőlővessző és egyéb facsemeték vagy termény palánták eladása.

Minden egyes ilyen községi üzem külön igazgatással, külön költségvetéssel és külön számadással bír. A nyereség a községi pénztárba folyik, az esetleges veszteséget pedig a községi költségvetés rendkívüli kiadásai között számolják el. Az üzem vezetése egy technikai igazgatóra bizatik, aki óvadékot tesz le. Az igazgatót a községi képviselőtestület háromévenkint választja. Az igazgató mellé szintén a képviselőtestület által és szintén három évre választott 3—7 tagú bizottság van rendelve. Az igazgató és a bizottság az üzem működéseért felelősek. Az üzem pénztári teendőit a községi pénztárnok látja el, vagy ha az ellátni nem képes, külön pénztárnok is alkalmazható.

Községi üzemek létesítését a mi törvényeink sem a városokra, sem a falvakra nézve nem tilalmazzák, de viszont az ilyenek vezetését és berendezését nem is szabályozzák.

Igen helyes alapelvet tartalmaz a községi üzemekre nézve a porosz községi adótörvény, amely elvet községi üzemek létesítésénél a mi községeink is irányadónak tekinthetnek. A porosz törvény így szól: „A községek üzemeit általában akként kell rendezni, hogy legalább is a községi vállalat üzemi kiadásai, beleértve a vállalati tőke kamatait és törlesztését is, fedezve legyenek. Kivételnek csak akkor lehet helye, ha a vállalat olyan közérdeket szolgál, mely másként nem valósítható meg“ (Kommunalabgabengesetz vom 14. Juli 1893. 3. §.).

7. A községi üzemek a dolog természeténél fogva igazán nagy lendületet csak a népesebb helyeken, tehát első sorban a városokban vehetnek. De vannak üzletágak, melyek a falvaknak is jó jövedelmi forrásul szolgálhatnak.

A mi falvainkban a községi üzemek közül legelterjedtebb az állami fogyasztási adók bérlete és több helyen találkozunk községi takarékpénztárakkal. Kivánatos volna, hogy a törvényhozás is segítségére menjen a falvaknak és lehetővé tegye egyéb üzemeknek is községesítését, pl. némelyeket azok közül, melyeket az olasz törvény is a községek részére kijelölt.

Valószinűnek látszik, hogy az utcák igénybe vételével járó községi üzemek közül némelyek, melyek az élelmesebb városoknak mindenütt jelentékeny jövedelmi forrásait képezik,

főleg pedig a világítási üzemek, a falvaknak is kielégítő anyagi hasznot hozhatnának és tiszta hozadékuk közterheiket apaszthatná.

De eltekintve most a kérdés községi financiális részétől és inkább a falu közjóléti hivatását tartva szem előtt, nézzük, hogy azok az intézmények, melyek a városi életet kényelem szempontjából annyira föléje emelik a falusi életnek, mennyiben valósíthatók meg falun.

Ezen intézmények közül legfontosabbak: a vízvezeték és a világítási-üzemek, bár ezeken kivül még sok egyébről is méltán szólhatnánk.

Ami a vízvezetékek kérdését illeti, kevéssel ezelőtt még nagyobb vidéki városaink sem voltak, sőt részben még most sincsenek vízvezetékkel ellátva és mégis a kultura és a technika fejlettségének mai stádiumában teljes joggal mondhatjuk, hogy az egészséges ivóvizet szállító vízvezetéknek ma már a legkisebb faluból sem volna szabad hiányoznia.

A falvaknak vízvezetékkel való ellátása terén a legutóbbi időben tapasztalható is némi mozgalom. Tudomásom szerint, habár egyelőre még nem maga a község, de legalább az egyes községek társadalma már több alföldi községben létesített a falusi lakosság kényelmére vízvezetéket. Így pl. Tiszaföldváron talán 4 is, Ókécskén 2, továbbá Újkécskén, Tiszavezsenyben, Abonyban, Tápiószelén stb. 1—1 vízvezeték-társaság alakult.

Ezek az alföldi falusi vízvezeték-társaságok az artézi kút vizét használják fel.

Hallható olyan vélemény, mely az artézi vizet, tekintettel magas hőfokára és egészségre ártalmas, vagy legalább is kellemetlen illatú ásványi alkatrészeire, nem tartja ivásra alkalmasnak és ennélfogva vízvezeték céljára célszerűen felhasználhatónak.

Ezt azonban általában nem mondhatjuk, sőt jelenleg a vegyelemzés szerint a legegészségesebb ivóvizet az Alföldön épen az artézi kútak szolgáltatják és igen sok artézi kút van, melynek vize hütés nélkül is az ivásra teljesen alkalmas hőfokú.

Az artézi kútaknak nagy előnye az, hogy az artézi kútból előtörő víz a vízvezetékben minden külön hajtóerő nélkül, akár emelet magasságnyira is, saját nyomásánál fogva felmegy. Ennélfogva az artézi kútból táplálkozó vízvezetéknél aránylag

nemcsak a befektetés csekély, mert a vizet sem összegyüjteni, sem tisztítani, sem mesterségesen felhajtani nem szükséges, hanem ezenkivül kezelése is a lehető legcsekélyebb költséggel jár.

Egy ilyen falusi vízvezeték-társaságnak magam is részese vagyok és így közvetlen tapasztalásom alapján mondhatom, hogy az artézi vízvezeték egész célszerűen működik és jól beválik.

A mi vízvezetékünket tápláló artézi kút 275 m. mély és percenként mintegy 260, tehát naponként mintegy 374.000 liter vizet ad. A víz a vegyelemzés szerint teljesen egészséges, semmiféle kellemetlen illata nincsen és az ivásra hütés nélkül is alkalmas.

Ami a vízvezeték létesítésének költségeit illeti, a mi vállalkozónk arra kötelezte magát, hogy ha a faluban 50 ház-, illetőleg telektulajdonos akad, aki hajlandó a telkére a vizet bevezetni, akkor ő elkészíti az artézi kutat (esetleg kettőt is) és annak vizét minden egyes jelentkezőnek a telkére, az utca szélétől két méter távolságra, vas csövekben elvezeti. Garantirozta, hogy az artézi kút percenkint legalább 250 liter, ivásra alkalmas vizet fog adni. Ennek ellenében a teljesen kész kútért és vízvezetékért minden egyes jelentkezőtől 250 koronát kivánt. A házi vezetéket és a kifolyó csöveket külön kellett fizetni. Kikötötte magának azt is, hogy ha a kút percenként 250 liter víznél többet adna, akkor az 50 jelentkezőn felül még további 30 tagot vehet fel a vízvezetékhálózatba. A fejenkénti 250 koronából 50 koronát a kellő vízbőségű artézi kút elkészültekor, a többi 200 koronát pedig akkor kellett megfizetni, mikor az egész vízmű teljesen elkészült és azt az érdekeltekből alakult bizottság megállapította.

Miután a vízvezeték készen volt, az érdekeltek egyesületté alakultak. A tagok egyelőre évi 5 korona tagsági díjat fizetnek, mely a vízvezeték fentartására fordíttatik. Semmi egyéb költség vagy díj a tagokat egyelőre nem terheli és a későbbi tapasztalástól tétetett függővé, hogy nem lesz-e majd szükséges vízmérő órát alkalmazni és a vízvezeték fentartási költségeit a fogyasztott víz arányában kivetni.

Bár az igazgatásra nézve legegyszerübbnek látszott az egyesületi forma felvétele, azért ez sem mondható teljesen célszerűnek és már ebből az okból is az egyesület tagjaiban

meg van a hajlandóság arra, hogy a vízvezetéket a község üzemébe adják. Megjegyzendő, hogy a községnek magának is van artézi kútja, mely még az egyesületi kútnál is jóval bővebb vizű, percenként mintegy 4—500 liter vizet ad. E két artézi kút együttvéve naponként mintegy egymillió liter vizet szolgáltat, mely vízmennyiség elegendő volna a község egész belterületét behálózó vízvezeték táplálására. A község 8000 lakosából mintegy 4000-en laknak a belterületen, tehát egy-egy lakosra naponkint átlag legalább 250 liter víz jutna.

Ezen meglehetősen tekintélyes vízvezetéki üzem községesítése a községre nem csak terhet nem róna, de abból a községnek, igen mérsékelt vízdijak szedése mellett is, némi tiszta nyeresége is lehetne.

8. Habár kétségkívül az artézi vízből táplálkozó vízvezeték létesítése és kezelése a legolcsóbb, mindazáltal a magasabb fekvésű helyeken és egyáltalán ott, hol elég bő vizű artézi kút nem fúrható, vagy ahol ez egyéb okból lehetségesnek vagy célszerűnek nem mutatkozik, a vízvezeték táplálására fel lehet használni a talajvizet, avagy a hegyi források, patakok vagy a folyók vizét.

A falu fekvéséhez képest és aszerint, hogy honnét vétetik a víz, a vízvezeték kérdése különböző módon nyerhet megoldást.

Az olcsóságot tartva szem előtt legkedvezőbb a helyzet akkor, ha a forrás a falunál magasabban fekszik, mert ebben az esetben a víz minden erőművi behatás nélkül rendeltetési helyére juttatható.

Meglehetősen kedvező a helyzet akkor is, ha a vízvezetéket tápláló forrás mélyebben van ugyan a falunál, de a forrás a felhasználandó víznél jóval több vizet tartalmaz. Ebben az esetben a forrásnak saját természetes vizi ereje az u. n. „hidraulikus kos“ alkalmazásával, minden külön motorikus erő nélkül alkalmas lehet a víz feltolására.

Legkedvezőtlenebb a helyzet ott, hol a falu a forrásnál magasabban fekszik és a forrás kevesebb vizet tartalmaz annál, hogy egyszersmind a víz felhajtására elégséges természetes vizi erőt is képviselné. Ily helyeken a víz feltolásához motort kell használni.

A falusi vízvezeték ügye, kivéve az artézi víz felhasználásával létesített néhány alföldi vízvezetéket, melyekről előbb

szólottam, nálunk még teljesen elhanyagolt állapotban van. Külföldön azonban, pl. Németországban, a falusi vízvezetékek ügye az újabb időben nagyszerű lendületet vett.

Németországban a falusi vízvezetékeket rendesen maguk a községek vagy a községek szövetségei létesítik és házilag kezelik.

Akik a német falusi vízvezetékek ügye iránt közelebbről érdeklődnek, azoknak szives figyelmébe ajánlom A. Heinemann praktikus munkáját („Leitfaden und Normal — Entwürfe für die Aufstellung und Ausführung von Wasserleitungsprojekten für Landgemeinden", Berlin, 1910., ára 7 márka), mely direkt a falusi vízvezetékek iránt gyakorlati szempontból érdeklődők számára készült. A következőkben magam is kizárólag Heinemann könyvének nyomán próbálok némi képet nyujtani a német falusi vízvezetékekről.

Igen érdekes Heinemann könyvének már a bevezető része is, melyben vázolja, hogy kezdetben milyen nehéz volt a konzervativ német falusi közönséget rábirni, hogy vízvezetéket létesítsen.

A falusi nép — írja Heinemann — megszokta a vizet Isten adományának tekinteni és eleinte sehogyan sem tudta megérteni, hogy a vizet miért kelljen pénzért vennie. A legtöbben a vízvezeték ügyének felmerülésekor nem gondolnak arra, hogy az a sok elpazarolt munkaidő vagy bér, amit a kutra vagy a forráshoz járás, esetleg hegyről le- és följárás felemészt, sokkal nagyobb pénzértéket képvisel, mint a vízvezeték mérsékelt vízdíja. De nemcsak az egyszerűbb emberek körében volt kezdetben Németországban is sok ellensége a községi vízvezetéknek, hanem a vagyonosabbak körében is, mert a vízvezeték ügyében először ezek sem az előnyöket látták meg, hanem megijedtek a községi terhek, a községi pótadók újabb emelkedésétől.

A német falusi községek lakossága kezdetben — írja Heinemann — ilyenforma nyilatkozatokkal fogadta a vízvezetékek apostolait: „Mi szükségünk van nekünk az ilyen új módi dolgokra? Nagyszüleink és szüleink megtudtak élni vízvezeték nélkül; nagyanyáink és anyáink maguk jártak a kútra vizért, hát a feleségeink meg a gyermekeink is járhatnak oda tovább is. Aztán ki fogja viselni a költségeket? A község adósságba veri magát." Mikor aztán valahol az ellenzék legyőzésével

mégis sikerült megszavaztatni a községi vízvezetéket, a leszavazott ellenzék eleinte még tovább elégedetlenkedett: „Tőlem ugyan fizethet, aki akar, de azt tudom, hogy az én házamban nem lesz vízvezeték." A vége pedig az lett, hogy a vízvezeték még el sem készült és a leghevesebb ellenzékiek már is önként jelentkeztek, hogy a község hozzájuk is vezesse be a vizet. Persze, mert lassankint belátták a vízvezeték minden irányú nagy előnyeit. És ha valamelyik férfi még jobb meggyőződése ellenére is tovább ellenzékeskedett, az ilyen férfit a felesége szorította rá a vízvezeték eszméjének való behódolásra, mert — irja Heinemann — egyik asszony sem akart elmaradni a szomszédnéja mellett és nem akart szégyenszemre kútra járni akkor, mikor a szomszédasszonynak a konyhájába meg az istállójába magától befolyik a víz.

Heinemann részletesen leírja és ábrákkal illusztrálja mindazokat az építkezéseket és egyéb munkákat, melyek a víz összegyüjtése, tisztítása, víztornyokba vagy magasan fekvő tartályokba való feltolása és az egyes házakba és istállókba való szétvezetése céljából szükségesek. Továbbá részletesen ismerteti a víz felhajtására szolgáló különféle készülékeket.

Ezek közül a készülékek közül Németországban legelterjedtebbek: első sorban a hidraulikus kos, mint legolcsóbb vízemelő készülék, továbbá a Pelton-kerék, a Lambach-pumpa és a szélmotor.

A szélmotor Németországban igen célszerűen használható és használata mind inkább terjed, mert az évek hosszú során át folytatott meteorológiai megfigyelések azt mutatják, hogy ott legalább 3—4 m. sebességű szél évenkint átlag 250—300 napon fordul elő.

Az ennél sebesebb szél már aránylag sokkal ritkább, minélfogva a szélmotorral való berendezkedésnél Németországban legcélszerűbb a 4 méteres szélsebességet számításba venni. Ez ugyan lényegesen több költséggel jár, mint a 6 vagy 7 méteres szélsebességre való berendezkedés, de mivel a 6—7 méter sebes szél sokkal ritkábban fordul elő, az ilyen berendezkedéssel, ha csak a szélmotoron kívül egyéb hajtó erőt is nem helyeznek tartalékba, a vízművet nem lehetne állandóan üzemben tartani.

Mivel pedig az is tapasztalati tény, hogy Németországban 3 napnál hosszabb ideig ritkán van szélcsend, de ennyi

ideig tartó szélcsend gyakrabban előfordul, ennélfogva a vízgyűjtőkben, illetőleg víztornyokban legalább is három napra való vízmennyiségről okvetlenül kell gondoskodni. Sőt hajtóerőül kizárólag csak szélmotor alkalmazása esetén ajánlatos 5—8 napi vízmennyiséget készenlétben tartani.

Heinemann művéhez néhány gyakorlatilag is létesült vízvezeték költségvetése van mellékelve.

Az egyik költségvetésben egy 62 házból álló és 372 lakossal biró, földmíveléssel foglalkozó falunak vízzel való ellátásáról van szó. E falu napi vízszükséglete a 372 lakosra és 85 drb. nagy marhára 60 literjével, 150 drb. kisebb marhára pedig 20 literjével számítva 304.2 hektolitert tesz ki. A szükséges víz magasan fekvő két forrásból folyik a vízgyüjtőbe és innen vezettetik le a még mélyebben fekvő faluba. A vízgyüjtő tekintettel arra, hogy időnkint tisztítani kell, két kamrára oszlik.

Ez az egész vizi mű a házi csatlakozással együtt 24.000 márkába (a házi csatlakozás nélkül 20.000 márkába) került. A tőke befektetésből tehát egy-egy lakosra 64.5 márka, egy-egy házra pedig kevesebb mint 400 márka esik.

A mi az üzemet illeti, ha a befektetett tőke kamatára 4%-ot, törlesztésre 1½%-ot és fentartásra 1%-ot számítunk, az évi regie 1560 márkát, tehát házanként egész évre átlag 25.1 márkát és naponként átlag 7 pfenniget tesz ki.

A másik esetben egy 250 lakossal biró helység vízvezetékéről van szó. A szükséges vízmennyiség emberek és állatok részére naponként 206 hektoliter. Mivel a falu magasan fekszik és a falunál magasabban fekvő forrás nem áll rendelkezésre, ennélfogva a szükséges vizet a falunál mintegy 80 méterrel mélyebben fekvő helyről kell a felső tartályba felnyomni, ami Pelton-motorral történik.

Ez az egész mű összesen 20.600, a házi csatlakozással együtt pedig 22.800 márkába került. Az évi regie a befektetett tőke kamatát és törlesztését is beleértve, 1482 márka. Tehát a vízvezetékkel ellátott 44 házra egyenkint és évenkint átlag 33.7 márka esik.

Heinemann könyvében egy hegyoldalon fekvő major vízzel való ellátására is találunk példát, illetőleg költségvetést. A major napi vízszükséglete 3000 liter. A vizet 360 méter hosszú vezetéken hidraulikus kos hajtja fel a forrásnál 60

méterrel magasabban fekvő csúcson elhelyezett felső tartályba és innen fut le a víz 180 m. hosszú vezetéken a felső tartálynál 15 méterrel mélyebben fekvő majorba.

Ez az egész mű 4400 márkába került. Az évi regie, a befektetett tőke kamatával és törlesztésével együtt, 286 márka, tehát naponként átlag 80 pfennig.

9. A falun is célszerűen megvalósítható közjóléti intézmények közé tartoznak másodsorban a világítási üzemek.

A mesterséges gázzal való világítás inkább csak ott ajánlható, ahol azt ipari célokra is felhasználják, mert ellenkező esetben, ha a gáz és villam között kell választani, többféle okból is célszerübb falun villammal világítani.

Természetesen más lenne a helyzet akkor, ha az erdélyi földgáznak az ország más részeibe való szétvezetése lehetőnek és célszerűnek és felhasználása különösen olcsónak bizonyulna.

Villamtelep néhány falusi községünkben már jelenleg is van. Rendszerint a magán vállalkozás létesíti azt. Egyes városi villamtelepek kiterjesztik üzemüket a közelben fekvő falvak területére is, vagy pedig egyes uradalmak és ipartelepek a saját céljaikra szükséges villamáramon kívül a község közönségét is ellátják villamárammal.

Annak illusztrálására, hogy pénzügyi szempontból is mennyire nem kivihetetlen a falvaknak villammal világítása, hívatkozom egy magán vállalat körlevelére, melyet a községekhez intézett.

Ez a vállalat bármely községben, ahol legalább 800 világító lángot jegyeznek, hajlandó villamtelepet és hálózatot létesíteni és egy 16 gyertyafényű fémszálas izzólámpát évi 14 korona, egy 32 gyertyafényű fémszálas izzólámpát évi 24 korona és egy 50 gyertyafényű fémszálas izzólámpát évi 36 korona bérért árammal ellátni. A közvilágítást 40%-kal olcsóbban látja el. A magánfogyasztók házi vezetékét önköltségi áron szereli, megjegyezve, hogy egy-egy helyiség berendezése mintegy 7 koronába kerül és ennek jóságáért állandóan szavatol. Kiköti azonban a községgel szemben a vállalkozó, hogy koncessziója 50 évig a község egész területén változatlanul megmaradjon, kivéve ha a község az egész vállalatot teljes felszereléssel és *jogaival* együtt bármikor *becsárban*, illetőleg idővel a becsárnál bizonyos százalékkal olcsóbban

megváltja. Ötven év elteltével az egész vállalat dijtalanul megy át a község tulajdonába.

Ezzel a vállalkozóval lényegileg a most ismertetett feltételek mellett tudomásom szerint két pestmegyei község már szerződött is, bár e szerződések jogerős felsőbb jóváhagyást még nem nyertek.

E szerződések értelmében a vállalkozó az áramot kivánatra árammérő óra alapján teljesítendő fizetés ellenében is hajlandó, illetőleg köteles adni és pedig hektowatt-óránként ipari célokra 4 fillérért és világítás céljára 6 fillérért. Ez utóbbi teljesen azonos ár a budapesti villamvilágítási vállalatok, ezek között a székesfőváros saját üzemű vállalata által szedett árral.

E magánvállalat árajánlataira és egyes falvakkal kötött szerződéseire nem azért kivántam rámutatni, mintha helyesnek tartanám, hogy ily feltételekkel a falvak magánvállalkozóval szerződjenek, illetőleg neki 50 éves koncessziót adjanak. Sőt épen ellenkezőleg nagyon megfontolandónak tartom ezt a kérdést, nehogy a falvak a hosszú lejáratú koncessziókkal ugyanabba a hibába essenek, melyekbe számos magyar, valamint külföldi város is esett. Különösen óvatosnak kell lenni épen a világítási üzemeknél, mert a világítási technika jövő fejlődése kiszámíthatatlan és főleg a villamvilágítás terén a nagy felfedezők genieje könnyen meglepetésekkel szolgálhat, melyeknek financiális előnyeitől a hosszú lejáratú koncesszió a községet és annak lakosságát a vállalkozó javára megfoszthatná.

A magánvállalat árajánlataival csak azt kivántam bebizonyítani, hogy a villamvilágításnak falun sem kell többe kerülnie, mint amennyibe pl. jelenleg Budapesten kerül. És amely árért a magánvállalkozó a berendezést előállítja és az áramot szolgáltatja, ugyanazért az árért a község saját üzemében is megteheti azt és még nyeresége is maradhat.

Mondhatja valaki, hogy külön villamtelep létesítése a kisebb falvak anyagi és szellemi erejét felülmúlja. Ez tény és ugyan ez mondható a gáztelepről, valamint egyéb közjóléti intézményekről, némely helyeken a körülményekhez képest a vízvezetékről is. De amit a kisebb falvak külön-külön megvalósítani nem képesek, annak megvalósítására egymással szövetkezniök kell.

10. A községek szövetkezésének kérdése nálunk jelenleg még kellőleg szabályozva nincsen. Községi törvényünknek

reméllietőleg a közel jövőben bekövetkező revíziója alkalmával azonban minden esetre különös gonddal kell majd lenni a községi érdekszövetségek szabályozására, mert a kisebb falvak csak érdekszövetségekbe való tömörülésük útján felelhetnek meg azon modern hivatásuknak, hogy különböző intézmények létesítésével a falusi közönség kényelmét és közjólétét emeljék. Kisebb községeinknek jelenleg is jogában áll egymással közös jegyző, közös közgyám, közös orvos, közös állatorvos tartása, avagy közös szegénysegélyezés céljából szövetkezniök. Ezek a szövetkezések csupán közigazgatási célúak. A közigazgatási célú szövetségektől meg kell különböztetni a községek érdekszövetségeit, melyeknek a jövőben kétségkivül igen nagy szerepe lesz.

Előbb, mikor a községi üzemekről általában volt szó, már említettem, hogy a községi üzemekről szóló 1903. évi olasz törvény részletes direktivákat tartalmaz a községi üzemek szervezetére nézve. Ugyan ez a törvény szabályozza azokat az eseteket is, mikor több község közösen létesít valamely üzemet. Ily esetekben az üzemben részes községek közös szindikátust alakítanak, melyben az egyes községek képviselőtestületei arányosan vannak képviselve és az üzem technikai igazgatóját, meg az igazgató mellé rendelt választmány tagjait, ez a szindikátus választja.

Poroszországban már a régóta hatályban lévő községi törvények is feljogosították az egymással szomszédos faluközségeket és Gutsbezirkeket, hogy közös községi feladatok megvalósítására egymással szövetkezhessenek. Az ilyen szövetség királyi engedéllyel a nyilvános testületeket megillető jogokkal volt felruházható.

A községi üzemeknek és ezek között a falusi üzemeknek is az újabb időben történt erős fellendülése arra birta a porosz törvényhozást. hogy a községi érdekszövetségek ügyét a modern viszonyoknak megfelelőleg külön törvényben szabályozza.

Így jött létre két évvel ezelőtt az 1911. évi (Juli 19.) Zweckverbandsgesetz.

Ez az új törvény a faluközségek és Gutsbezirkek szövetkezési jogát kiterjesztette a városokra, polgármesterségekre és a járásokra is és megszüntette azt a korlátozást, hogy a községek közül csak az egymással szomszédosak szövetkezhettek.

Az új törvény szerint az érdekszövetség, ha ebben az összes tagok megegyeznek, eo ipso bir a nyilvános testületek jogaival és — ez is újítás — jogosult saját szükségleteire díjakat (Gebühren) és hozzájárulásokat (Beiträge) kivetni.

Érdekszövetség bármely természetü községi feladat megvalósítására alakulhat, ha az abban részesek között úgy a szövetség feladatára nézve, valamint az egyes részletkérdésekben is teljes megegyezés jött létre.

Az érdekszövetségnek lehetnek akár olyan feladatai, melyek a községekre nézve kötelezők, akár olyanok, melyekre a községek önként vállalkoznak. Érdekszövetség alakulhat pl. útépítés, védgát, völgyzárógát, csatornák, kikötők, kis vasutak, villamos központok stb. építése és fentartása céljára.

Ugyanegy község több különböző érdekszövetségnek is tagja lehet és ugyanazon érdekszövetség esetleg egynél több feladattal is birhat.

A tagok egyetértése nélkül érdekszövetség alakítása kötelezőleg csak olyan községi feladat megvalósítása céljából rendelhető el, amely feladat minden egyes tagra nézve kötelező és csakis akkor, ha az érdekszövetség alakítása közérdek.

Nem tehető kötelezővé az érdekszövetség alakítása akkor, ha valamelyik érdekelt hajlandó és képes is a közös feladatot akként megoldani, hogy saját községi intézetét megfelelő kárpótlás ellenében a többi érdekeltnek rendelkezésére bocsátja.

Az érdekszövetség a törvény korlátai között szabályzatilag (Satzung) saját maga szabályozza feladatát, szervezetét, a tagok egymáshoz való viszonyát és egyéb ügyeit.

Az érdekszövetség ügyeiben a szövetségi választmány határoz. A szervezési szabályzat azonban egyéb határozó szerveket is létesíthet. A végrehajtó hatóság: a szövetségi elöljáró, aki egyszersmind az érdekszövetséget kifelé képviseli.

A szövetségi választmány az érdekszövetségi tagok képviselőiből áll. Minden tag legalább egy képviselőt küld. Egyébként az egyes tagok által küldendő képviselők arányszámát és számát vagy a részes községek lakosainak száma alapján, vagy az érdekszövetségi feladatokban való részvételük aránya szerint, vagy adó arányában, vagy végül a szabályzatban megjelölt valamely egyéb alapon állapítják meg. Azonban a háromnál több tagból álló érdekszövetségben bármely tag képviselői

számának rendszerint kevesebbnek kell lenni a szövetségi összes képviselők számának felénél.

A szövetségi választmánynak választás nélkül tagja minden egyes részes község elöljárója, illetőleg polgármestere, vagy pedig egy általuk kijelölt községi képviselőtestületi tag. Egyébként a szövetségi képviselőket a szövetségben részes községek, városok stb. bizonyos időre maguk választják. Minden egyes szövetségi képviselő mellé egy póttagot is kell választani, aki az előbbit akadályoztatása esetén minden külön behivás nélkül helyettesíti.

A községi érdekszövetségek kérdéséről még igen sokat beszélhetnénk. De tekintettel az idő előre haladott voltára, csak arra kivántam röviden reámutatni, hogy e kérdésben a külföldi törvényhozások minő irányt követnek.

A vázolt külföldi példák azt mutatják, hogy ott már teljes mértékben felismerték a falu modern hivatását és a falvak szövetkezésében rejlő nagy erőt. Ebben a kérdésben kétség kivül követnünk kell a külföldet.

TARTALOM.

A kötet bolti ára 6 korona,

kapható a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium segédhivatalának főigazgatójánál.

